

Nyt historisk Tidsskrift,

udgivet

af

den danske historiske Forening,

ved Selskabets Bestyrelse.

Redigeret

af

C. Molbech,
den historiske Forenings Secretair.

Tredie Bind.

Kiøbenhavn.
Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.
1850.

Fortale.

Hvor forskiellige de nærværende Tidsvilkaar ere fra dem, under hvilke den danske historiske Forening begyndte at virke — under hvad for andre Betingelser og Forhold dette Bind af Selskabets Tidsskrift fremtræder, end da for omtrent 10 Aar siden dets første Bind sluttet kunde uddeles til Foreningens Medlemmer: derom behøve vi hverken at minde den endnu talrige Kreds af samme, der modtager nærværende Bind; eller nærmere at angive og paavise de Verdensbegivenheder, hvis vældige Rystelse ogsaa har naaet vort Fædrelands Jordbund. Vi have engang tilforn, da det næst foregaaende Bind af Tidsskriftet for halvandet Aar siden udgik, hentydet paa Virkninger af hine politiske Rystelser, som Danmark, tilligemed hele Europa maatte fornemme, og hvis Indflydelse paa videnskabelige Arbeider og Foretagender ei kunde udeblive. Vi kunde dengang meddele: at Selskabets Kræfter endnu ei vare kiendeligt svækkede, hverken med Hensyn til udvortes Midler, eller til den videnskabeligt-historiske og literaire Virksomhed, hvormed man har søgt i ti Aar at bidrage til de Formaal, som Foreningens Vedtægter have giort til Betingelse for denne Virken. Tiden er siden bleven end mere alvorlig; og vanskeligere er det blevet, at finde den Jævnvægt og Ro i Sindet, som fordres til historisk Forskning og til Fremstilling af forgangne Tiders Skikkelse og Handlinger. Heller ikke var det at vente, at Foreningen under et saadant Tidsløb kunde beholde sit tidligere Medlemsantal uformindsket. Det havde i en Række Aar holdt sig temmelig uforandret (henved 650 eller noget derover); i de to Krigsaar har det begyndt at dale, og i det sidst forløbne Aar har Afgangen været ikke lidet større, end Tilgangen; saaledes at Medlemmernes Tal ved Slutningen af 1849 er omtrent 600. Dog kan dette Antal, i Forhold til vort Lands Størrelse og til Deeltagelsen i lignende Samfund hos langt talrigere Nationer, endnu kaldes

betydeligt; og Formindskningen i Selskabets Medlemsantal har hidtil endnu ei været en saadan, at den kunde medføre Indskrænkning i dets Virken, eller Frygt for sammes Ophør. Snarere maae vi søge Grund og Anledning for Fremtiden til en saadan Indskrænkning i de nylig nævnte ydre Forhold, som mindre heldige for en forenet literair Virksomhed og Deeltagelse i saadanne historiske Arbeider indenfor Kredsen af Selskabets Formaal, der ere den nødvendige Betingelse for det historiske Tidsskrifts vedvarende Liv og Fortsættelsen af andre begyndte Foretagender.

Tidsskriftet maae vi dog særdeles nævne som det uundværlige Middel til at bevare Eenhed og Sammenhold i Selskabet og i dets Virken, og til at afgive ligesom et Centralpunkt for dets aandelige Liv. Det er giennem Tidsskriftet, at det historiske Stof — særdeles det, som tilhører og vedkommer vort Fædreland — jævnligen skal kunne modtage Berigelse og Oplysning, uden nogen Indskrænkning i Henseende til Materiernes Formaal, eller ved Bidragenes mindre Omfang; men det er ogsaa ved Tidsskriftet, at der skal kunne virkes for historisk Videnskab og Konst; i det mindste ved nu og da at vække Ideer og vedligeholde Interessen, saavel for den grundige, alvorlige Forsken i Historiens oprindelige Kilder, som for en baade alvorfuld og levende Fremstilling og Fortælling af det vundne og drøftede Stof. Giennem Tidsskriftet skal den videnskabelige og alvorlige Aand i Historiens Bearbeidelse og Behandling, som det er Selskabets Bestemmelse og Formaal at vaage over, at bevare og vedligeholde for det danske Folk og i det danske Sprog, fortrinligen kunne erholde sin Næring; og uden en vedvarende, om endog sieldnere Fortsættelse af et saadant videnskabeligt historisk Organ, som vort Tidsskrift efter sin Bestemmelse skal være, vil Selskabets Formaal ikke let kunne opnaaes, eller dets Arbeiders oprindelige Charakteer bevares. Skulde derfor endog Tidens Smag, eller andre Omstændigheder, fremkalde en rimelig Formindskning af Foreningens Medlemskreds: da bør, efter vor Overbeviisning, Selskabet ikke lade sig afskrække eller afholde fra, om endog med formindskede Kræfter, uforandret at vedligeholde hiin videnskabelige Charakteer og Virken, som dets Vedtægter foreskrive, som siden dets Stiftelse er fulgt, og som vi ubetinget kunne tilskrive det Bifald, Selskabets Arbeider have vundet.

Vi maatte derfor høiligen beklage, dersom en muligen

indtrædende Forandring i udvortes Forhold ved Redactionen skulde (som vi dog ei ville befrygte) giøre noget Skaar i Tidsskriftets uafbrudte og nogenlunde regelmæssige Fremgang. At imidlertid ogsaa andre, særegne historiske Værkers Udgivelse nu og da kunne og maae afløse det historiske Tidsskrift, have vi tidligere yttret. — Vi bør tillige, for efter sædvanlig Brug at giøre Rede for Bestyrelsens Bestræbelser, og Selskabets Virken i den historiske Literaturs Kreds, tilføie: at siden 30te Jun. 1848, da andet Bind af Nyt historisk Tidsskrift udgik, er nærværende tredie Bind (der i Størrelse ikke giver noget foregaaende efter) fuldført og udgivet; ligesom desuden i A. 1849 anden Deel af den „Historiske Aarbog", og andet Hefte af de „Historisk-biographiske Samlinger", der begyndtes i Aaret 1847. Af bemeldte „Historiske Aarbog" er tredie Deel under Pressen, og vil udkomme i 1850; ligesom det maaskee tør ventes, at de nævnte historisk-biographiske Samlingers 1ste Bind ogsaa i dette Aar vil blive sluttet med et tredie Hefte.

Bestyrelsen har denne Gang at meddele Resultaterne af to Aars Regnskaber; nemlig for Aaret 1848, som fremlagdes paa Selskabets Aarsmøde den 31te Januar 1849; og for 1849, som ved Aarsmødet i Januar 1850 vil blive fremlagt. Det vil, som vi haabe, være tilfredsstillende for en nærmere Betragtning af disse Resultater, at uagtet de med Udgivelsen af det historiske Tidsskrift og andre Skrifter i disse Aar forbundne Udgifter ikke have været ubetydelige, og uagtet en kiendelig Aftagelse i Selskabets Medlemsantal, har man kunnet tilveiebringe en Forøgelse af Selskabets faste Fond, der allerede nu, i Forening med den aarlige Understøttelse, det nyder af det Classenske Fidei-Commis, vil være i Stand til, for bestandig at sikkre Selskabet Midlerne til en uafbrudt aarlig Virken, om endog Omstændighederne skulde bevirke Formindskning af Medlemmernes Antal i et betydeligere Forhold, end hidtil. Vi maae gientage, hvad tilforn er bemærket: at dette heldige Resultat er opnaaet uden noget Afbræk i at kunne hvert Aar yde fuld Godtgiørelse for Medlemmernes aarlige Bidrag, ved de dem uden videre Betaling tildeelte Skrifter; og uden at man i disse Skrifters Beskaffenhed og videnskabeligt historiske Indhold har fraveget Selskabets Formaal og Bestemmelse. Det bliver derved endmere

klart, at Bestyrelsen ogsaa for Fremtiden, selv under et aftagende Antal af Medlemmer og under en muelig Indskrænkning i Skrifternes Antal og Omfang, maa og bør vedblive at arbeide til et saadant videnskabeligt Maal, hellere end at opgive dette, i Forventning af at kunne vinde flere Medlemmer ved saakaldte populaire Skrifter, hvis Udgivelse, efter Tingenes rette Forhold, maa skee paa andre Veie og ved andre Midler, end en videnskabelig historisk Forenings Samvirken.

I. **Indtægten** i 1848 har været:

a.	Beholdning fra 1847, tilligemed Renter for en Deel af samme, indsat i Sparecassen	808 Rbd.	8 Sk.
b.	Indbetalte Restancer og Contingenter for A. 1848.	1097 —	86 —
c.	Det Selskabet bevilgede aarlige Bidrag fra det Classenske Fidei-Commis	100 —	„ —
d.	For Salg af Selskabets Skrifter..............	54 —	19 —
e.	Renter for et Aar af Selskabets, i Statsgieldens Bøger indskrevne Fond, med Fradrag af Krigsskat	153 —	32 —
		2213 Rbd.	49 Sk.

II. **Udgiften** i 1848:

a.	Bogtrykker-Arbeide	389 Rbd.	36 Sk.
b.	Bogbinder-Arbeide..........................	91 —	12 —
c.	For leverede Papirsorter til Skrifterne m. m....	241 —	78 —
d.	Udbetalte Honorarer for Historisk Tidsskrift, og 2det Bind af Histor. Aarbøger	316 —	„ —
e.	For Incassation af Contingenter i Kiøbenhavn..	29 —	84 —
f.	Budets Løn for 1848.........................	50 —	„ —
g.	Brev- og Pakke-Porto	20 —	50 —
h.	Budets Udlæg for Avertissementer, ved Selskabets Møder, Skrivematerialier m. m.	6 —	44 —
i.	Udgifter ved Secretariatet, Correcturlæsning, Afskrifter, Nytaarsgaver, m. m.	19 —	48 —
k.	Af Cassens Overskud i Januar 1848 indkiøbt 500 Rbdlr. i Statspapirer, hvormed Selskabets rentebærende Fond er forøget..................	529 —	86 —
		1694 Rbd.	54 Sk.

Cassebeholdningen til Indtægt for 1849 udgiorde saaledes 518 Rbd. 91 Sk., foruden de i Sparecassen paaløbende Renter. Naar fra den ovenfor angivne Indtægtssum drages den anførte Beholdning fra 1847, udgiør den egentlige Indtægt i Aaret 1848

i Alt 1405 Rbd. 41 Sk. Udgifterne, naar de til Forøgelsen af Selskabets faste Fond anvendte 529 Rbd. 86 Sk. fradrages, beløbe sig til 1161 Rbd. 64 Sk.

I. **Indtægten** i 1849 har været:

a. Beholdning fra 1848, tilligemed Renter fra Sparecassen	540 Rbd.	8 Sk.
b. Indbetalte Restancer og Contingenter for 1849	1355 —	45 —
c. Det Selskabet bevilgede aarlige Bidrag fra det Classenske Fideicommis	100 —	„ —
d. For Salg af Selskabets Skrifter	101 —	64 —
e. Renter for 1 Aar af Selskabets, i Statsgieldens Bøger indskrevne Fonds, med Fradrag af Krigsskat	146 —	64 —
	2243 Rbd.	85 Sk.

II. **Udgiften** i 1849:

a. Bogtrykker-Arbeide	515 Rbd.	68 Sk.
b. Bogbinder-Arbeide	88 —	86 —
c. For leverede Papiirsorter til Skrifterne, m. m.	329 —	64 —
d. Udbetalte Honorarer for Histor. Tidsskrift 3die Bd. og hist.-biogr. Samlinger, 2. H.	369 —	„ —
e. For Incassation af Contingenter i Kiøbenhavn	29 —	72 —
f. Budets Løn for 1849	50 —	„ —
g. Brev- og Pakke-Porto	20 —	17 —
h. Budets Udlæg for Avertissementer, ved Selskabets Møder, til Skrivematerialier, m. m.	9 —	76 —
i. Udgifter ved Secretariatet, Afskrivning, Nytaarsgaver, m. m.	12 —	48 —
k. Af Cassens Overskud indkiøbt 500 Rbd. Statspapirer, hvormed Selskabets rentebærende Fond er forøget	449 —	„ —
	1884 Rbd.	47 Sk.

Cassebeholdning til Indtægt for 1850 er saaledes 359 Rbd. 38 Sk.

Den egentlige Indtægt, i Aaret 1849, naar fra ovenanførte 2243 Rbd. 85 Sk. drages Cassebeholdningen fra 1848 (med 540 Rbd. 8 Sk.), bliver saaledes 1703 Rbd. 41 Sk. Udgifterne i 1849, naar 449 Rbd., som anvendt til Forøgelse af Selskabets Fond, (der nu er 4500 Rbd.) fraregnes, have udgiort 1435 Rbd. 47 Sk., eller 370 Rbd. mere, end i 1848.

I halvandet Aar, fra den 30te Jun. 1848 til Slutningen af Aaret 1849, har Selskabet ved Dødsfald mistet følgende 19

af dets ordentlige Medlemmer: Pastor **H. B. Blicher**, i Vitten; Stiftamtm. **Christie**, i Bergen; Propr. **P. Estrup** til Kirstineberg; Provst **O. C. Fogh**, i Rombrup; Pastor **Guldbrandsen**, i Vester-Ulslev; Hofraad **J. Hambro**, i London; Høiesterets-Advocat **Hielm**, i Christiania; Cand. Theol. **Hiort**, i Allerup; Pastor **N. H. Holst**, i Eggitslevmagle; Capitain **Jahn**; Boghandler **J. M. Jessen**, i Svendborg; Pastor **Lund**, i Tommerup; Bisop **Tage-Müller**, i Ribe; Dr. philos. Pastor **J. Müller**, til Veiby i Sjælland; Oberstlieutenant **O. N. Olsen**; Translateur og Amanuensis **C. Philipsen**; Lector **C. F. Rappe**, i Wexiø; Etatsraad **Riis-Lowson**; Geh. Conferentsraad Baron **Selby**.

I ovenanførte Tidsrum have 43 Medlemmer udmeldt sig af Selskabet; deels allerede fra 1ste Jan. 1849; deels fra Begyndelsen af 1850. Sex Medlemmer ere i samme Tid, i Følge Selskabets Vedtægter § 3, udslettede af Listerne. Den Historiske Forening har saaledes i halvandet Aar lidt en Formindskning af omtrent 68 Medlemmer, som er den betydeligste siden Selskabets Stiftelse. Derimod har Foreningen i samme Tidsrum kun modtaget en Forøgelse af 10 nye Medlemmer. — Den ved Bindets Slutning aftrykte nye Liste for Januar 1850 indeholder omtrent 605 inden- og udenlandske ordentlige Medlemmer af vort Selskab, og Adskillige af disse ville formodentlig næste Aar komme til at udslettes. Den sidste trykte Liste for 1847, i Nyt historisk Tidsskrift 1ste Bind, talte derimod 649 ordentlige Medlemmer.

I Selskabets Aarsmøde den 31te Januar 1848 afgav Formanden, Professor Velschow, den sædvanlige Beretning om Selskabets Tilstand og Virken. Han holdt derefter et Foredrag „om Landet imellem Slien og Eideren og dets tidligste Bebyggelse.“ Etatsraad Molbech, som i Følge Vedtægterne udtraadte af Selskabets Bestyrelse, blev gienvalgt paa 5 Aar af Forsamlingen.

Kiøbenhavn, i Bestyrelsen for den danske historiske Forening, den 31. Decbr. 1849.

H. M. Velschow. C. Molbech. F. Schiern.
C. T. Engelstoft. J. E. Larsen.

Indhold.

Historisk Literatur og Kritik.

Bidrag

til en historisk-politisk Betragtning af de agrariske Grundforhold i Staterne:

den umiddelbare Jordbrugers Stilling i Samfundet til Adels- og Pengemagt; Odelsjord eller Arvejord (Jordegods som fast Eiendom); skrankeløs Jord-Deling (Jorden som Løsøre) og begges Fremtræden i gamle og nyere Tider, m. m.

Forord.

Det vil ikke være ufornødent at forudskikke et Par Bemærkninger, der kunne tiene til at forklare de her meddeelte Bidrags Beskaffenhed; og da i Særdeleshed den, at de udgiøre Uddrag og Bearbeidelser af offentlige Foredrag, jeg i sidste Vinter (18$\frac{4}{8}$) har holdt ved Universitetet. Ligesom jeg var langtfra, i disse Forelæsninger at bebude nogen fuldstændig Udførelse af en Gienstand, hvis umaadeligt rige Stof ikke vil findes behandlet i nogen Literatur fra et universelt historisk Synspunkt, eller med Anvendelse af de mangfoldige og omfattende Undersøgelser og Forberedelser, som en saadan Behandling vil fordre: saaledes gielder det endnu meer om det her samlede og bearbeidede Udvalg af bemeldte Forelæsningers Indhold, at det kun meddeler enkelte Skizzer og Partier, som jeg ansaae for nogenlunde skikkede til at gives en læselig Form. Men deraf følger ligeledes, at heller ikke den regelrette Orden eller den systematiske Behandling af hver enkelt Materie, som fra først af ikke var lovet, vil kunne søges eller ventes i de her aftrykte »Bidrag« eller »blandede Bemærkninger« til det ovenfor angivne Æmne. Læsere, der holde sig til Charakteren af den sidst givne Benævnelse, ville maaskee mindst finde sig skuffede; og Forfatteren, der selv alt for vel veed, hvor lidt her er givet af et stort universalhistorisk Stof, vil i ethvert Tilfælde være meget tilfreds, naar en og anden Læser af disse Blade ved dem kunde vækkes til Eftertanke, til

Interesse for deres Gienstand, og til egne Undersøgelser i denne Retning. Ligesom nu det her Meddeelte er at betragte som historiske Studier og kun løst forbundne Fragmenter, hvori ikke engang det ligelige Forhold i Materiernes kortere eller længere Behandling er iagttaget; men hvor Forfatteren efter egen Drift har dvælet med Forkiærlighed ved enkelte Gienstande, og jævnligen har overladt sig til en længere Betragtning og Udvikling af politiske, statistiske og ethnographiske Forhold, der staae i en uundgaaelig og uadskillelig Forbindelse med de agrariske: saaledes vil man ogsaa finde, at disse Bidrag afbrydes, og i det Hele kun lidet berøre nyere Tider. Om en Fortsættelse af samme, hvortil Udkast og Forarbeider vare begyndte, tør Forfatteren selv ikke have nogen Formodning. Nærmest vilde det være de nyeste Forhold af den Art i Frankrige og England, til hvis Fremstilling han kunde ønske at levere et eller andet Bidrag.

Kiøbenhavn, i Mai 1849.

C. Molbech.

1.

Til de politiske Stridsspørgsmaal af høi Betydenhed, som i vor Alt omvæltende Tidsalder have sat Meningen, Partierne, Statsoeconomer, Publicister og Lovgivere i Bevægelse, hører endnu det samme, der i historiske Optrin og Begivenheder giver sin praktiske Vigtighed tilkiende, ligesaavel under den gamle Verdens Statsforhold og Civilisation, som under de nuværende, men som egentlig først fra Adam Smiths Tid er gaaet over i Statsvidenskaben; nemlig: om det kan være tienligt og ønskeligt for et Folkesamfund, under hvilkensomhelst Statsform, at Agerjorden med uhindret Frihed er delelig i det Ubegrændsede, og om virkelig fast Grundeiendom, og med den borgerlig Frihed og Uafhængighed, ere tænkelige i en Stat under saadanne Vilkaar? — Eller om det for Folket er mere velgiørende, om det for Statens Sikkerhed og Borgersamfundets betryggede Tilværelse skulde være nødvendigt, at

Lovgivningen sætter visse Skranker for den absolute Frihed i Jordudstykning?

Hertil knytte sig andre nær beslægtede Spørgsmaal; nemlig fra den politiske Side: om Historien viser os nogen afgiort Forbindelse og giensidig Virkning imellem Statsforfatning, Landboforhold og Formuens Fordeling? Om Demokratie, meer end Aristokratie eller Monarkie, kan forebygge et for Folkevelfærd skadeligt Misforhold imellem Rigdom og Fattigdom i en Stat? — Dernæst fra den statsoeconomiske, eller oeconomisk-politiske Side: Om et Misforhold imellem store og smaa Jordeiendomme er skadeligst, hvor hine eller hvor disse have Overvægten, og om den physisk-materielle Virkning af Jordudstykningen, en stigende Population, er den egentlige og rette Gradmaaler for en Stats, et borgerligt Samfunds Velfærd og Kraft? — Endvidere: om Staten og Borgersamfundet bør hindre og modsætte sig Erhvervelse og Consolidation, eller Bevaring ved Arveret, af større Jordeiendomme (Odelsgods, Arvegods)? — Eller om det skulde være statsklogt og fornuftrigtigt, at overlade saavel Jordens Adspredelse, som dens Samling, til Naturforholdenes frie Udvikling; idet man altsaa hverken indskrænkede Friheden til at samle og udvide større Grundbesiddelser, eller nogen Eiers fulde Raadighed over sit Jordegods, baade med Hensyn til Eiendom i Livstid, og, under visse Betingelser, med Ret til at bestemme Arvejords Besiddelse af Efterkommere — men heller ikke indskrænkede en Eiers Frihed til at dele sin Jord, eller lade Efterkommerne dele den, i saa smaa Lodder det endog maatte være?

Det er disse og flere med dem beslægtede Spørgsmaal, som i vor Tid ofte have været Gienstand for statsoeconomiske Undersøgelser og Theorier; og det er vel især i Tydskland, hvor der er skrevet meget for og imod den ubegrændsede Jord-

Deling, og om store Landeiendommes Fordele eller Skadelighed for Staten og det borgerlige Samfund. I Frankrige, hvor Revolutionen ogsaa har yttret sin uhyre Indflydelse i Landboforholdene, hvor den allerede før 1789 vidt udbredte Udstykning af Eiendomsjord, er stegen i endnu større Forhold, ved Siden af det 19de Aarhundredes almindelige Phænomen i Europa, en endnu bestandig fremskridende Forøgelse af Folkemængden, og ved Siden af denne, en Tilvæxt i Statsbyrder, Statsindtægter og Statsgield, som engang i Tiden vil finde sin nødvendige Grændse — i Frankrige har Opmærksomheden, der saa længe fortrinlig var henvendt paa Trang og Næringsløshed, eller den saakaldte Pauperisme i Stæderne, begyndt at fæste sig ved Landbefolkningens Stilling og Vilkaar under hine statistiske Forhold, som vel ikke enhver fransk Statsmand eller Statsoeconom, med samme Rolighed for Fremtiden, seer i et lige straalende Lys. I England, hvor begge Systemer for en Deel ere drevne til stor Yderlighed, hvor Jordudstykning og Kartoffelavl have væsentlig Deel i den irlandske Pauperisme; men hvor ogsaa de engelske og skotske Grundherrers store Jordeiendomme uigiendriveligt have beviist de mægtige Virkninger af et System, som man fra det demokratiske Standpunkt vil arbeide paa at nedbryde, paa Landbrugets, i Europa næsten mageløse Opblomstring — i dette Land er nu ogsaa Stridsspørgsmaalet om Fideicommisser og Jord-Deling nylig blevet Gienstand for Behandling fra begge Sider. — Der gives imidlertid, ved Siden af det practiske, et andet Synspunkt for de agrariske Forhold — et meer eller mindre reent historisk, som ikke kan være den tænkende Betragter af Verdenslivet og Menneskehedens Skiebne ligegyldigt. Jeg vil forsøge i de følgende Blade at belyse nogle Træk af den agerdyrkende Stands Vilkaar og Stilling hos enkelte Nationer i den gamle og nyere Tid, i Forbindelse, med deres politiske

Forfatning og sociale Tilstand; ikke efter noget forud bestemt System, men ved Betragtning og Fremstilling af givne historiske Phænomener, og ved Erfaringens Anvendelse paa Fornuftens, til alle Tider gieldende Grundsandheder. Det maa være tænkende Læseres eget Omdømme overladt, hvilke endelige Resultater de ville komme til, ved at prøve de historiske Phænomener og Erfaringer fra forskiellige Tidsaldere; uden at vi ville forgribe Nogens Dom ved at stille en theoretisk Lære i Spidsen af Undersøgelsen.

Denne maa imidlertid først føre os til en nødvendig Betragtning af det almindelige Grundforhold i Jordbruget og hos den jordbrugende Stand i ethvert Statssamfund. Vi behøve vel ikke at henvise til den hele Culturhistorie, for at fremkalde det i Bevidstheden, hvor oprindelig grundet, hvor dybt indgribende Agerbrugerens Stilling er i den ved Staten fuldendte Organisme af det menneskelige Selskab og Samfundslivet. Enhver veed, at ligesaa vel Culturens, det Aandeliges Udvikling overhovedet, som dennes giennem hele Verdenshistorien aabenbarede nødvendige Betingelse, Staten, begynder med Agerbruget, og gaaer ud fra dette, Civilisationens, den høiere Aandsdannelses og Borgerlivets første Vilkaar. Uden Agerbrug finder man Vilde og Nomader; under den nomadiske Forfatning Stammer, men intet Folk; Høvdinger eller Overhoveder, men ingen Fyrster, ingen Regiering. Vi kunne kalde Ploven og Skibet de første og nødvendigste, men ogsaa de mægtigste Redskaber for den menneskelige Samfundsdannelse — eller for det, man i nyere Tider indbefatter under Navn af Civilisation; det førstnævnte Redskab, og Virksomheden, som derfra udgaaer, endog endnu meer oprindelig, af endnu større og dybere Indflydelse, end det sidstes. Ved Agerbrug bliver Menneskeslægten først Herre over Jorden, og vinder et Hiem; ved Skibsfart søger

Mennesket en større Uafhængighed af Hiemlandet, og bliver først Verdensborger. Imidlertid see vi, at hvad China paa sin Maade virkelig er blevet til — en heel Verden, med en egen Civilisation for sig selv — har det saa at sige kunnet blive uden Skibsfart og Handel; nemlig uden anden, end den indenlandske.

Vel kan herved bemærkes, at Agerbruget repræsenterer kun den ene, den mest umiddelbare Side af Menneskets materielle Production, eller productive Virken; eller det er, i sit videste Begreb, den Konst og Erfaringsvidenskab, hvorved Mennesket giør Jordbunden beqvem og brugbar til at frembringe de raae Stoffer af Værtriget i deres høieste Fylde og Fuldkommenhed, og ved disse igien befordrer Huusdyrenes Avl, som Grundstof for de animalske Fødemidler. Alt hvad der hører til den anden Hovedside af hiin Virken, til Stoffernes Forædling, eller den hele industrielle og mechaniske Production, med den dertil fornødne Konstfærdighed, danner et Omfang af menneskelig Virken og Virkekraft, der ikke giver Agerbruget noget efter, og som griber ikke mindre dybt ind i det sociale Livs materielle Udvikling — ligesom det, ved den større Mængde af Opfindelser, og en mere mangfoldig Konstfærdighed, som det udfordrer, overhovedet maa ansees som et videre Fremskridt i Culturen, end det umiddelbare Jordbrug. Imidlertid maae vi dog erindre: at denne Hoveddeel af Menneskets productive Virken først kan fremtræde som Culturens andet Trin i Ordenen — en Stilling, som den derfor altid beholder, selv under den høieste Uddannelse af den industrielle Konst og dens verdensbeherskende Kræfter. Mennesket vil ikke blot næres; det vil ogsaa klædes og boe under Tag; men for at kunne opnaae dette — i den tarveligste Fornødenhed, ligesom i den yppigste Overflødighed — maa det allerførst kunne opholde Livet. Agerbrug er derfor ogsaa den første

Betingelse for al Colonisation. Det første, Udvandreren fra et civiliseret Culturland til en anden, ubeboet eller udyrket Verdensegn maa gjøre, er at dyrke den Jord, hvoraf han kan føde sig og den Familie, han medbringer eller faaer. Colonister kunne vel fra et Culturland medføre en talløs Mængde af konstige Midler til at tilfredsstille Livets Fornødenheder og Beqvemmeligheder; kun ikke Næringsmidler for længere Tid. Ville de ikke fra Culturens Standpunkt nedstige til Raahedens Nomadeliv, da maa de begynde deres Colonisation med at frembringe de raae Stoffer af Værtriget — med Agerbrug.

Denne oprindelige Uundværlighed ledsager Agerbruget, og meddeler den agerbrugende Stand det Præg af Selvstændighed og eiendommelig Fasthed i Vilkaar, der følger denne Stand under enhver Udviklingsform af det menneskelige Samfund. Ligesom Jorden selv er det faste Element, hvortil den menneskelige Tilværelse knytter sig og enhver Skikkelse, hvori den danner sig, eller hvori den præger sin dannende Evne: saaledes er Jordbrugerens Stand den første, den nødvendigste, den i sin Natur mest uforanderlige og varige; og i Følge heraf den, som baade afgiver den tidligste Grundvold for Samfundslivet, og det, under alle Omskiftninger, stadige, bevarende Element, eller den faste Kiærne i Samfundets sidste og fuldstændige Organisme, **Staten.** — Med en Forundring, som ved vore Dages voldsomme Rystelser og truende Phænomener blander sig med Frygt og Uro, maae vi altid betragte den hele store, mangfoldigt sammensatte menneskelige Konstbygning, som danner Staten, og hvis Forgængelighed i Structur og Sammensætning vor Tid imidlertid synes skabt til at ville benytte paa enhver af Opløsningens og Nedbrydelsens Baner. Men dog bliver der endnu altid eet Element tilbage, hvori ligesom et skiult Baand imellem det umiddelbare Naturliv og det konstigt organiserede Statsliv bestandigen vedligeholder sig. Agerbruget er

endnu, som det altid var, den Sysfel, der bringer sin Dyrker i en nødvendig nær Berøring med Naturen, og derved tillige giver ham den mest uafhængige og selvstændige Stilling i hele Staten. Det er med de færdige Stater, som med deres første Grundlag: den mægtigste Handelsstat, den rigeste og yppigste Hovedstad, kan ikke undvære Jordens umiddelbare Producter, saa lidt som en jordbrugende Stand i Landet. Man har vel i vore Dage seet en og anden, med stærk Indbildningskraft begavet Idealist, der allerede vilde forudsee en Tid, da man kan komme til at dyrke Jorden ved Maskiner og Damp, og gjøre dens Productionskraft afhængig af chemiske Midler og konstige Processer; og da saaledes Agerbruget for en stor Deel kunde forandre sin Natur, og blive til en mechanisk Industrie, Bonden blive til Fabricant eller Fabrikarbeider, og den jorddyrkende Stand med sin selvstændige Charakteer forsvinde. Men vi holde os her til den historiske Virkelighed og til Erfaringsverdenens Forhold. Indbildningskraftens Fostere, Muligheden og den ufødte Fremtids uberegnelige Vilkaar, ligge uden for disse Betragtningers Kreds.

Nærmere denne vil Undersøgelsen og Fremstillingen af de betydeligste historiske og statistiske Forhold ligge, hvoraf et Billed af Landboforfatningens forskjellige Skikkelse hos ældre og nyere Nationer kunde danne sig. Men det maa da fremfor Alt betænkes, at en saadan Skildring, i fuldstændig Heelhed, er et Arbeide, som hidtil ikke vil være at finde i nogen europæisk Literatur. Jeg maatte fordybe mig i uudtømmelige Studier og Kildeforskninger, som derfor kun vilde blive fragmentariske og ufuldendte, hvis jeg vilde tænke paa et Forarbeide af den Art, at det kunde give en sammenlignende Veiledning til Indsigt i alle Staters og forskjellige Tidsalderes og Folkefærds agrariske Forhold, og disses Indvirkning paa Statskraft og Nationalstand. Dette maa overlades Andres bedre

udrustede Evner og Kræfter; imedens jeg nøies med, til disse Blades oprindelige Formaal: en politisk Betragtning over Jordeiendoms Bevaring og Adskillelse, — overhovedet, ligesom og med særskilt Hensyn til Danmark — at knytte nogle Bemærkninger, hvilke, for den nyere Tid, især skulde vedrøre de to Lande, hvor Stat og Folk indtage den vigtigste og meest fremragende Plads under Øieblikkets Folkebevægelser og Statsrystelser i Europa: Frankrige og England. Men inden jeg begiver mig ind i den nyere Tids, overhovedet mere bekiendte Forhold, og førend jeg gaaer over til Sammenligningen af de charakteristiske Hovedtræk i disse Staters Landboforfatning, kan jeg ikke undlade at kaste et Blik paa de vigtigste historiske Phænomener i Jordbrugets og den agerdyrkende Stands Vilkaar, i Forbindelse med Statsforfatningens Charakteer og Folkets politiske og sociale Tilstand, hos enkelte udmærkede Nationer i den gamle Tid; og at skildre de vigtigste Hovedtræk i Overgangen fra denne Tids agrarisk-sociale Forhold til Middelalderens, eller den nyere Verdens.

Vi kunne gaae tilbage i den fierneste Oltid, vi kunne begynde med Orienten, for at vise: at der overalt gives et naturligt, et nødvendigt Forhold imellem Statsindretning, Nationalstand og Agerbrug eller Landboforfatning; endskiøndt dette vil berøre en Side af disse Undersøgelser, som Endeel maaskee vilde finde forældet eller Sagen uvedkommende. Men for den historiske Erfaring gives der intet forældet, naar det kan stilles og betragtes i sit eget og Tidens rette Lys. Med al vor uendelige Viden og Viisdom kunne vi endnu lære eet og andet af Orienten. Vi kunne endnu, ligesom i et klart Speil, i Athenienfernes Forfatning og Historie beskue vor egen Tids Demokrater, Demagoger og Sophister. Selv i ældgamle orientalske Staters, undertiden kun halvt udviklede Organismer,

kunne vi gjenfinde lignende politiske Grundforhold i Staten og i Landboforfatningen, som i Europas nyere Tid; om endog under andre, tildeels modsatte Betingelser. Det er heller ikke uden historisk Interesse og Mærkværdighed at Verdens ældste endnu tilværende Stat, den chinesiske, i bemeldte Forhold kan afgive mangen et lignende Sidestykke til en europæisk Stat, hvis Forfatning ellers danner den stærkeste Contrast til Chinas, nemlig Frankrige Dette fortiener saameget mere, inden vi gaae videre, en kort Omtale, da det paa en Maade kan betragtes som umiddelbart oplysende for Undersøgelsen af vigtige europæiske Forhold.

2.

Man er vant til, i nyere Tid allene at betragte den gamle chinesiske Stat som et udlevet, forstenet Mønster paa den ilde udraabte patriarchalske Absolutisme; og en saadan Betragtning maa naturligviis ligge nærmest for vore Dages demokratiske Aand. I sig selv er dette en baade i philosophisk, historisk og politisk Henseende indskrænket og mangelfuld Anskuelse, da der unegtelig, saasnart vi opgive det occidentalsk-antike eller moderne Standpunkt og dets Culturmaaler, og hensætte os paa det eneste, hvor den hele Synskreds kan aabne sig for os, nemlig det chinesiske, hos dette Folk viser sig en fuldstændig og consequent national Civilisation, hvis Væsen baade i og for sig selv, og i alle dets Contraster, saavel til den gammel-asiatiske og den antike græsk-romerske, som til den arabisk-mohamedanske og den nyere europæiske Civilisation, er af stor Interesse og Mærkværdighed. I øvrigt bør det erindres, at Chinas hele Statsorganisation, skiøndt endnu levende, derved fortrinlig har en historisk Betydning og Interesse for os, at den ikke allene ligger udenfor al muelig Berøring med det europæiske Liv; men i sig selv fremstiller en saa oprindelig og eiendommelig

Form, at man ikke finder den meer end een Gang i hele Verdenshistorien.

Man har vel undertiden, naar der handles om Chinas ældgamle Statsorganisme, tænkt paa Egypten; men den mindste nærmere Betragtning viser os, ved Siden af den Stabilitet, begge Nationer have tilfælles, en gjennemgribende Ulighed. — Hos Egypterne (hvis Slægtskab i Statslivet med Hinduerne derimod i mange Dele falder i Øinene) var Alt med ubøielig Strenghed indsnørt og regelbundet ved det for disse to Nationer eiendommelige Castevæsen, der ogsaa indskrænkede al Arbeidsflid og Haandgierning indenfor Vedtægtens absolute Skranke. Præsten, Krigeren, Haandværksmanden, Agerdyrkeren vare hver i sin Stand og Syssel fra Barndommen henviste til deres Castes Levevei; og „Arbeidets Deling" var her gjennemført i det strengeste Laugsvæsen. Staten havde Overeiendomsret til hele Landet, og Jordskylden udgiorde dens Indtægter. Præsternes og Krigernes Stand var aflagt med store Jordeiendomme som Statslehn; smaa Jordfæstere drev det umiddelbare Jorbrug imod fast Afgift; og ingen Besidder i Egypten, ligefra Kongen eller den Ypperstepræst indtil den ringeste Agerdyrker, var Eiendomsherre over den Jord, han besad. Paa denne Maade kunde hverken den sidste arbeide sig op til større Velstand; eller enkelte Mægtige og mere Formuende sammendynge umaadelig Jordeiendom. Mod Havet var Staten afspærret, og al Søhandel og Skibsfart formeent Egypten. Ved et saa absolut Tvangssystem havde man bragt det til, at den egyptiske Stat aldrig kiendte, hverken den trykkende Rigdoms, eller den nødlidende Armods fordærvelige Virkninger i Staten. — Af Alt dette finde vi hos Chineserne næsten Intet, uden Isoleringen imod Udlandet; den active Handels næsten fuldstændige Udelukkelse; og en i de høiere Grader overhovedet temmelig ligelig Fordeling af

Formuen. Det øvrige af Egypternes eiendommelige, Aanden indskrænkende sociale System, hvorved dette Folk ogsaa reent kom til at mangle en Literatur — kiender China intet til.

Vi befatte os her ikke med det chinesiske Regieringsystem, hverken i dets Idee, i Udøvelsen, eller i den hele Organismes nærværende Tilstand, hvori, saavidt man kan skiønne, Forfald og Misbrug, endog fra Chinesernes eget Synspunkt, ville giøre Reformer uudgaaelige, og maaskee ved de nyere Berøringer med Europæerne ville fremskynde en ny Statsrevolution i China. Vi sætte Systemet, tilligemed Statsform og Forfatning, tilside, i det vi her ville fremhæve den mærkværdige Kiendsgierning: at næsten alle af Revolutionen og Demokratiet udsprungne eller optagne europæiske Ideer have i meer end et Par tusinde Aar været gieldende, og paa sin Viis realiserede, hos det chinesiske Folk og under Chinas „patriarchalske Despotisme." Saaledes kan det jo siges, at Lighedsprincipet er det herskende i en Stat, hvor man hverken kiender Arveret eller noget Slags Byrdsret eller Fødselsfortrin; hvor afsluttede Stænder, eller saakaldte „Caster", ere ligesaa ukiendte; hvor kun Lærdom, Kundskab, academiske Examina og Grader m. m. bane Vei for den Rige, som for den Fattige, til Embeder, Rang og Værdigheder. Heller ikke vil man hos noget andet Folk finde en stærkere, mere rodfæstet Nationalitet, end hos Chineserne; de drive endog vor nyeste Tids Selvforgudelse til en Yderlighed i Nationalstolthed, Ringeagt for Fremmede, udelukkende Fordybelse i sin egen Tilværelse og nationale Tankesphære, hvori de neppe staae tilbage for Tydsklands moderne frihedsberusede Demokrater. Men Chineserne have dette forud for disse, at deres Ligegyldighed mod alt Udenlandsk kun har sin Grund, deels i Ukyndighed, deels i Afsavnet af al Trang til fremmed Industrie; at deres Fordom mod Europæerne, eller deres Ringeagt for disse, udspringer deraf,

at de hidtil næsten allene have kiendt dem som egennyttige Handelsmænd, der af Vindesyge taalte enhver Ydmygelse; at Chinesernes i høi Grad eensidige Nationalitet ikke er en Virkning af patriotisk Raseri og Ødelæggelsessyge, men af deres fuldstændige Isolering til en heel ældgammel eiendommelig Verden; og at de kun forlange at beholde i Fred hvad der tilhører dem paa Nationalitetens Vegne, uden at ville udvide det ved Vold og Rov.

Da nu tillige Familiekiærlighed i China paa en Maade er Kiærnen og Roden til alle private og huuslige Dyder, og Staten eller Fædrelandet, efter Chinesernes Forestilling, taber sig i den patriarchalske Familie-Idee, saa er ogsaa en høi Grad af Patriotisme, i Følge heraf, en almindelig Egenskab hos dette Folk; og om den endog yttrer sig paa langt andre Maader end den europæiske, er dog Interesse og Agtelse for Nationens Fortid, historiske Erindringer, udmærkede og berømte Personer, for Landets Literatur, Institutioner og Vedtægter, derfor ikke mindre levende og almindelig i China. Derfor har ogsaa Regieringens eller Statens Eenhed med Folket her naaet sit Høidepunkt. Efter Chinesernes Begreber maa Stat og Nation udgiøre en nødvendig Heelhed; og virkelig har ogsaa Statens Sammenhold og Fasthed været saa stor, at dens Organisme, i det mindste i 2 til 3000 Aar, eller saavidt den sikkre Historie gaaer tilbage, har kunnet giennemgaae og modstaae mange voldsomme Revolutioner og indvortes Krige uden væsentlig Forandring. Endog den civiliserede Stats Erobring ved en fremmed, nomadisk Krigerstamme, Indførelsen af udenlandske Dynastier, og den Overvægt, de herskende Erobrere have tiltaget sig ved at beholde den militaire og Regieringsmagten i deres Hænder, have ikke kunnet forandre Statens Grundforfatning. Det mangler vel heller ikke i China nu og da paa misfornøiede eller revolutionaire Partibevægelser;

men deres Tendentser ere hverken demokratiske eller statsopløsende. Deres ledende Ideer ere egentlig national-politiske, og gaae nærmest ud paa at ville afhielpe Statens Mangler ved at overvælde og forjage Mantschu-Dynastiet og den militaire Magt, hvorved det holder Chineserne i Ave.

Dette fremmede Dynastie har imidlertid, for at kunne grunde og befæste en nomadisk Folkestammes Herredømme over en uendelig talrigere Nation med ældgammel Cultur, maattet følge det nødvendige og naturlige System: at lade Alt i China, paa visse militaire og administrative Indretninger nær, blive i sin oprindelige Skikkelse. Mantschu-Dynastiet er derfor, om ikke overalt populairt, dog fuldkommen chinesisk og nationaliseret. Det har, paa enkelte indvortes Bevægelser nær, vidst at bevare et Par hundrede Aars Fred i dette uhyre Rige. Uden Tvivl er det denne Omstændighed, tilligemed Overholdelsen af Chinas agrariske Indretninger, Familieforfatning og Arveskik, som man især kan tilskrive, at denne Stat ikke allene staaer paa samme Høide i Population, som før den tatariske Erobring; men at Folkemængden, efter rimelige Slutninger, endogsaa er høiere, end den var for to hundrede Aar siden, og maaskee er nær ved at have naaet sit Maximum. China mangler derfor heller ikke de Tid efter anden indtrædende Ulemper og Lidelser, som Overbefolkning eller en Populalation, der nærmer sig denne, medfører ligesaa vel i Asien, som i Europa. Phænomenet er det samme; Aarsagerne ere nok heller ikke meget, eller væsenlig forskiellige i begge Verdensdele. Hvorledes nu hidtil det asiatiske Rige, uden Udvandringer og Colonier, udholder en Folkemængde, der i en betydelig Deel af det egentlige China uden Tvivl er en af de stærkeste i Forhold til Arealet, som Verden nogensinde har fremviist — imedens i Frankrige, med en noget ringere Befolkning, Nød og Trang hos de arbeidende Classer

ligesaa vel ansees som Hovedaarsag til den sociale Revolution 1848, som man for en Deel vilde tilskrive den politiske Revolution fra 1789 en lignende Grund — dette kunde vel fortiene en noget nærmere Betragtning.

Man kan giøre sig Opløsningen meget let ved at sige: „Det er kun Despotismens Tvang og Folkets Trældom, der holder de chinesiske Statselementer sammen; saaledes som en vel udtænkt og udført Maskine maa frembringe sin Virkning uden Forandring, saalænge den holdes i Gang." Men, nøiere beseet, er dette Svar slet intet. Det indeholder for det første en Sætning, som vil finde Modsigelse i alle europæiske Statstheorier, fra Montesquieu til vore Dage: at Despotismen baade kan fremkalde og i Aartusinder vedligeholde almindelig Nationalvelstand i et Land. Det opløser dernæst slet ikke det andet, nærmest liggende, nødvendige Spørgsmal: Hvorledes kommer da Frankrige, med sit Demokratie og sin formeente skrankeløse Folkefrihed, eller Irland med sin Deel i den frie brittiske Statsforfatning, til sociale Broster og Lidelser, som China ikke har, eller har i langt ringere Grad, under sit patriarchalske Despotie?

Til det øvrige Vidunderlige eller Forunderlige ved China, som vi i Europa ofte ere tilbøielige til at holde for utroværdigt, hører netop dette Lands umaadelige Befolkning. Den er vel ligesaa ofte kaldet i Tvivl, som den i alle Geographier og Reisebeskrivelser bekræftes. Men foruden at den allerede for omtrent 120—30 Aar siden er bleven bekiendt ved Duhaldes og de franske Missionairers Beretninger, grundede paa Regieringens statistiske Opgivelser, som dog altid maa have og beholde en vis Grad af Gyldighed: saa taber ogsaa for det meste Chinas Folkemængde det Skin, den har af Overdrivelse, naar vi nøiere betragte Landets Størrelse, Beskaffenhed og Cultur. Ligeledes lader Uovereensstemmelsen imellem flere, nogenlunde paalidelige

Angivelser af Chinas Folkemængde sig for en Deel forklare af det forskiellige Tidspunkt, som de tilhøre. Naar Duhalde, i sit endnu classiske Værk, i Begyndelsen af det 18 Aarh., efter officielle Kilder tillægger China henved 240 til 250 Mill. Mennesker, og den ikke mindre troværdige Staunton, Lord Macartneys Ledsager, (1792—93) ligeledes efter Statskilder, derimod beregner Folkemængden til omtrent 330 Millioner: da lader denne Forskiel sig vel forklare af den naturlige Formerelse under henved 200 Aars uafbrudte Fred, som China under Mantschou-Dynastiet har nydt. Folkeformerelsen har i Frankrige forholdsviis været ligesaa stor i de sidste 50 Aar, som i China i hundrede Aar — altsaa egentlig dobbelt saa stærk i det første Land (hvor Folketallet siden 1790 er forøget med henved 10 Mill.). Anslaaer man Frankriges nærværende Folketal til 34 Mill., saa er ogsaa det egentlige China, der omtrent er 9 Gange saa stort som Frankrige, dog kun ½ stærkere befolket end dette Land, hvor hverken alle Næringskilder i en saa udtømmende Grad ere benyttede, som i China; og hvor tillige den fattige, arbeidende Folkeclasse endnu er meget langt fra hiin yderste Grad i Nøisomhed, Tarvelighed og Arbeidsomhed, hvormed den i China frister det physiske Liv. Man kan desuden nævne Belgien, som et europæisk Land, hvis Population er endnu meget større, end Chinas. Man kunde derfor vel give dem Ret, som mene, at Chinas nærværende Befolkning i sig selv ikke har meer end tilbagevundet under et Par hundrede Aars Fred, hvad Riget under tidligere ødelæggende Krige og Statsomvæltninger i nogle Aarhundreder havde tabt.

Imidlertid maae vi her ikke forbigaae den Bemærkning, at Forholdet paa en Maade forandrer sig betydeligt, med Hensyn til China, under en Sammenligning med Frankrige, naar vi erindre, at den frugtbareste, rigeste og mest cultiverede østlige og mellemste Deel af China kun skal udgiøre omtrent ¼ eller ⅕ Deel af det

hele, mod Norden og Vesten i betydelige Bierghøider opstigende Land. Det er dette Øst-China eller Mellem-China, med sine Floder og Canaler, som hidtil endnu næsten allene er blevet nøiere bekiendt for de europæiske Reisende, og hvor efter disses Skildringer en mylrende Befolkning, der synes at overgaae Alt hvad man finder andenstedes i Verden, allevegne viser sig som en gaadefuld Gienstand for den Fremmedes Forundring. Det er i det østlige China, hvor Agerbruget, men fornemmelig Riisdyrkningen, omtrent har naaet sin høieste Spidse. Men det er da ogsaa her, hvor en vis Classe af Statsoeconomers Yndlingssystem — Befolkningen som Gradmaaler for en Stats Blomstring og Velstand — maa holde sin Prøve; det er her, hvor Jordens Udstykning indtil de allermindste Lodder, bidrager en væsentlig Deel til at fremme den umaadelige Befolkning, som tillige i det for Chineserne eiendommelige Familieforhold, og i Ægteskabernes Lethed for den jordbrugende og arbeidende Folkeclasse, finder en mægtig Underſtøttelse.

Det er vel langt fra, at den endnu temmelig mangelfulde eller indskrænkede Kundskab, som Europæerne hidtil have kunnet opnaae om Chinas indre Forfatning og Statistik, tilsteder os et fuldkommen klart Indblik i Folkets Tilstand, fra Nationalvelstandens og Statsoeconomiens Standpunkt. Men det er, maae vi lægge til, ogsaa først i den nyeste Tid, især ved enkelte Englænderes nøiere og dybere Undersøgelser af Chinas indre Forhold, at der har aabnet sig Kilder til en rigtigere og retfærdigere Bedømmelse af den chinesiske Stat og Nation, end nogen tidligere Tid har kunnet benytte. Man har ikke savnet, fra langt ældre Perioder, grundige og udførlige Beskrivelser over alle chinesiske Indretninger og Statsforhold (f. Ex. Duhaldes;) men man har snart ikke villet troe dem, snart ikke forstaaet dem, fordi man altid vilde see China og Chineserne med Europæernes

Dine. Desuden have de ældre Skildringer forbigaaet, eller ikke kunnet oplyse en stor Deel af Chinas Forfatning, Lovgivning, statistiske og nationale Forhold, som en mere videnskabelig, philosophisk eller politisk Undersøgelse af en Nations Tilstand, i vor Tid ikke vil undvære. Det er saaledes ikke meer end 38 Aar siden, at Staunton første Gang bekiendtgiorde sin engelske Oversættelse af den chinesiske Straffelov[1]), der kaster et stort Lys paa dette Folks sociale Tilstand, og egentlig er den eneste originale og officielle Kilde, vi hidtil besidde til at kiende en betydelig Deel af det chinesiske Folks Retsbegreber og private Retsforhold. Man kiender nu f. Ex. i det mindste saameget til den chinesiske Arveret (der fra een Side frembyder en stærk Analogie med Romernes patria potestas), at man veed, den medfører baade Formuens vedvarende Afhængighed og Bestyrelse af Familiens Overhoved, og tillige den ligelige Deling af Arven imellem de efterladte Børn[2]). Her maa det saaledes synes os, at vi forefinde en fra umindelige Tider foreskreven bestemmende Grund til Jordens Deling i China; eller at vi have det samme atomistisk-materielle Princip, som den franske Revolution, om ikke har medført, dog giort mere almindelig

1) „Ta Tsing Leu Lee, being the fundamental Law, and a selection from the supplementary Statutes of the penal Code of China. &c. transl. from the Chinese, with an Appendix, by Sir *Ge. Th. Staunton*. London 1810. 4.

2) Stauntons Udg. af Ta Tsing Leu Lee, p. 48. 49. 84. 92. (Jvf. *Duhalde* Descript. de la Chine. Paris 1735. Fol. T. III. p. 158. 160. 161.) Den chinesiske Arveret har endeel eiendommeligt, som Gans (især efter den Stauntonske Retskilde) har søgt at udvikle; tilligemed Familieforholdet og Chinesernes yderst haarde patria potestas, der ligger i den chinesiske Nationalidee: Ærefrygt for Alderdom og Lydighed mod Fadermagten; men derfor ogsaa meget sielden kan komme til Udøvelse. Særdeles har Gans viist, at det egentlige Testamente, for saa vidt det skulde ophæve noget grundretligt eller principielt i Arvemaaden, er udelukt af den chinesiske Arveret — ganske imod Grosiers Beretning (Descr. de la Chine. VI. p. 50. Jvf. *Barrows* Travels in China. Lond. 1804. 4. p. 143—45.) Gans „das Erbrecht in weltgeschichtl. Entwickelung.“ I. S. 107—123.

gieldende og givet Lovskraft i dette Land, og som der har havt en lignende Naturvirkning paa Folkeformerelsen; uden at dog den adsplittede Jords Dyrkning, Productet af denne, og den hele, paa Opholdelsen af den materielle Tilværelse henvendte Næringsflid, eller arbeidende Virksomhed, paa langt nær er bragt til den Høide i Frankrige, som i China. — Men vi maae vide, at den asiatiske Stat har bevaret et vist Modvægts-System, der ophæver en Deel af det Skadelige i den uindskrænkede Jorddeling; nemlig det særegne fideicommissariske Forhold i de chinesiske Familier, som jeg nylig har antydet og nærmere vil berøre. Man indseer let, at det især maa være hos Landalmuen, hos de ubemidlede, smaa Jordbrugere, hvor det kan være i Familiens og dens Overhoveds, Familiefaderens eller Familieherrens Fordeel, at holde Eiendommen samlet saa længe som muligt; og at der saaledes baade i Familieforfatningen, og i den faderlige Magt og Rettighed, ligger et Princip, der til en vis Grad hindrer eller modvirker en alt for hurtig Opløsning og atomistisk Udstykning af smaa Landbrug. Det er ogsaa noget andet og mere end blot Fordelen, som virker i dette Tilfælde: den almindelige og herskende Folkemening i China, der sætter en ærefuld Udmærkelse i et saa længe som muligt fortsat Familiefællesskab af Børn og Børnebørn, eller endnu senere Afkom, under den samme Stamfader; et Forhold, som de meget tidlige Ægteskaber i dette Land giøre temmelig hyppigt[3]).

[3]) At ogsaa netop det her berørte Familieforhold maa lette Ægteskaberne, er tydeligt nok; det ansees desuden i China for en stor Ulykke og Vanære, at være barnløs. — Jeg vil i øvrigt ved denne Leilighed tilføie en Bemærkning, som egentlig kunde finde et andet Sted. Uagtet, som man veed, China aldrig har havt Arveadel eller Grundadel, er Begrebet baade om personlig Adel, og om Slægtadel, ingenlunde ganske fremmedt for Folket. Erindringen om en gammel, ved Forfædres Fortieneste berømt Familie, forplantes ved Traditionen; og man sætter en Ære i at tilhøre den. Ganske eiendommeligt for China er, at en Søns udmærkede Fortienester give Faderen personlig Adel, men ikke omvendt.

I Jorddelingen og i Familieforholdet ligger da upaatvivlelig to Hovedgrunde til det høiere Populationsforhold i dette Land, end i Frankrige; (to andre maae vi søge i Folkets Charakteer og i Statsindretningen). Man maatte ellers, efter alle nyere Statstheorier, forudsætte: at europæisk Cultur og politisk Frihed i Frankrige havde frembragt et endnu langt gunstigere Resultat i Populationen, end under Chinas patriarchalske Absolutisme, eller Despotisme; hvilket dog, som vi have seet, slet ikke forholder sig saa. Men man bringer det heller ikke altid med i Beregning eller i Betragtning, at Folkeformerelsen væsentlig er et Naturforhold, en Virkning, der staaer under den stærkeste Indflydelse af physiske eller materielle Betingelser. Der, hvor Næringsmidlerne ere rigeligst og lettest tilgængelige, der ville Mennesker stærkest formere sig, ligesom Tilfældet vil være med enhver Dyrclasse[4]).

Men hverken under den ene eller den anden Statsform — hverken under den tusindaarige monarkiske Stabilitet, eller under det bevægelige Demokratie, hvor Revolutionens Jordskiælv ikke blot (som i China) naaer til Thronen og Dynastiet, men ryster Staten og Nationen ud af deres hele Ligevægt — ere de uundgaaelige Virkninger af en til Yderlighed dreven Jordudstykning, og en af denne følgende Overbefolkning, reent udeblevne. — I Frankrige har Udstykningen allerede længe før Revolutionen bidraget uendelig meget til at hindre

---

[4]) „Countries are populous, not in proportion to the number of people, whom their produce can cloath and lodge; but in proportion to the number of those whom it can feed. — Food is in this manner not only the original source of rent, but every other part of the produce of land, which afterwards affords rent, derives that part of its value from the improvement of the powers of labour in producing Food.“ A. Smith, Wealth of Nations I. c. 4. (7th Ed. 1793. I. p. 255. 257.)

Agerbrugets Fremskridt[5]. Men efterat Statsomvæltningen havde løst Bondestanden fra alle feudale Byrder, og enhver overbleven Indskrænkning af Jordens, ligesom af dens Dyrkers Frihed, havde maattet vige for den demokratiske Liighed: har Jordudstykningen og Antallet af de smaa Eiendomslodder (disse „nurserys of population" som A. Young kalder dem) naturligviis tiltaget i Forhold til Mængden af de store Eiendomme og Familiegodser, som Revolutionen adsplittede og bragte til Salg. Bondestandens Vilkaar have overhovedet hævet sig, men neppe dog i Forhold til Frihedens Tilvært;

5) En af de fortrinligste statsoeconomiske og agronomiske Forfattere i det 18de Aarhundrede, Arthur Young, har viist det i sin endnu meget lærerige og for den historiske Statistik vigtige Reise i Frankrige i A. 1787—89. („Travels undertaken with a view of ascertaining the cultivation, wealth, resources and national prosperity of the Kingdom of France." 2d. Editon. Lond. 1794. 2 Voll. 4to.) Der gives maaskee intet Skrift, der med mere Klarhed og Grundighed oplyser os om Tilstanden i Frankrige fra det nationaloeconomiske og politisk-statistiske Synspunkt, før og tildeels kort efter Revolutionen, end dette Værk af A. Young; (det udkom først 1792.) Hans Bemærkninger om Virkningen af større og mindre Landbrug, om Følgerne af de sidstes alt for vidt drevne Udstykning, om den Fordom, at allene Selveiendom kan fremme Agerbruget, og give den umiddelbare Jordbruger Velstand; og om Indbildningen, at en stærk og stigende Befolkning allene afgiør Spørgsmaalet om et Folks sociale Sundhed og Velfærd; m. m., høre vel endnu til det sandeste og forstandigste, der i 60 Aar er strevet over disse Materier. Jvf. bl. a. det anf. Skr. I. p. 407, hvor en af Youngs Hovedsætninger forekommer: „I shall begin by asserting with confidence, that I never saw a single instance of good husbandry on a small farm, except on soils of the greatest fertility;" (f. Ex. i Flandern, paa Sletterne i Elsas, ved Garonnes Bredder, m. m. I de $\frac{9}{10}$ af Frankrige var Jordbruget „execrable.") — p. 408. 9. „England har overhovedet giort større Fremskridt i Agerbruget, end noget Land i Europa; og dette er allene bevirket ved de store Jordbrug." (Great farms have absolutely done the whole.) — p. 411. (Man har i Frankrige selv strevet meget og godt imod Jord-Udstykning.) — p. 413—17. (Om de smaa Jordlodder med Selveiendom.) — p. 477—88. (Om Befolkningen i Frankrige.) o. s. v.

Agerbruget i Frankrige har i sig selv ikke forbedret sig i samme Grad som det har udvidet sig, fordi megen Jord er opdyrket, og meget Skovland i de store Strækninger af Kronens efter Revolutionen bortsolgte Skove er kommet under Ploven. Den naturlige Virkning heraf paa Populationen er derimod ikke bleven tilbage. Frankriges Folkemasse har i 50—60 Aar forøget sig omtrent med $\frac{5}{12}$ (eller fra 24 til 34 Millioner;) men Skattebyrden er voxet i et endnu langt stærkere Forhold. Dette skulde altsaa (efter visse Theorier) vidne om, at Nationalformuen og Folkets Velstand vare stegne i Forhold til den høiere Statsindtægt, som Nationen er i Stand til at udrede. Vi ville paa dette Sted ikke gaae ind paa at undersøge, hvorfor imidlertid Pauperismens Symptomer i Frankrige netop synes at fremtræde stærkere ved ethvert nyt Stadium i Frihedens Evolution. Dog bør vi ikke forbigaae den simple Bemærkning: at ogsaa i Frankrige existerer dette farlige Sygdomsstof uden Tvivl i ulige ringere Grad hos Landalmuen, end i Hovedstaden, og i nogle af de største og stærkest befolkede Provindsstæder.

Om China kunne vi maaskee antage, at ogsaa i denne giennem Aartusinder stabile og isolerede Stat er Folkemængden i vor Tid nær ved at udvoxe over sine rette Grændser. Tilværten efter de almindelige Naturforhold har her desuden havt særskilte geographiske og historiske Betingelser, hvilke med lige Nødvendighed maatte drive den endnu høiere. En af Naturen yderst frugtbar Jordbund, under et heldigt Clima, med en Udstrækning af Agerjord, som maaskee knap finder sin Lige i noget andet Land, har tillige havt en saa ældgammel og uafbrudt Cultur, at denne i samme Grad maa forhøie Frugtbarheden, lette Dyrkningen, og saaledes forøge de øvrige for Befolkningens Stigen gunstige Vilkaar, som China besidder. Dertil hører ikke allene hiin Udstykning af Jorden indtil de mindste

Smaadele, der angives som et almindeligt agrarisk Forhold i den Europæerne bedst bekiendte, frugtbareste Deel af Landet; men ogsaa andre politiske og statistiske Grunde. I China findes, efter de nyeste Skildringer, overhovedet ingen umaadelig eller skadelig Opdyngen af Formue og Rigdom hos en ved Stand eller Forhold privilegeret Folkelasse, saa lidt som hos den handlende og næringsdrivende Stand. Luxus og Overdaadighed træffer man vel ogsaa i Chinas store Stæder, men i et langt mindre Forhold, end den europæiske, og allene bygget paa indenlandsk Production og Fabrikflid. Hovedstædernes Folkemængde er ikke saa uhyre som i Europa, ikke engang overdreven i Forhold til hele Rigets; et stort Antal Stæder er derimod, i Forhold til Landets Naturbeskaffenhed og Frugtbarhed, spredt over dets hele Udstrækning[6]. Naar vi nu derhos i en stor Deel af China forefinde en Folkemængde, der har sat Europæerne i Forbauselse, da er det let forklarligt, at de mest fordeelagtige Naturbetingelser, som i den Grad og Udstrækning neppe finde deres Lige paa Jordkloden, er denne Befolknings første Basis; men var der ikke bygget paa denne ved politiske Institutioner og en bevaret eiendommelig Civilisation, da havde China uden Tvivl deelt Skiebne med Egypten.

---

6) Om en næsten talløs Mængde af folkerige Stæder i den umaadeligt befolkede Mellemdeel af Riget, eller Flodlandet, beretter allerede Marco Polo i det 13de Aarh. Man har en Tid anseet den berømte venetianske Reisendes Angivelser for fabelagtige; men nyere Undersøgelser have stadfæstet hans Efterretninger om China som meget paalidelige; og de seneste engelske Reisende i China bekræfte saaledes ogsaa Marco Polos Udsagn om den forbausende Mængde af Stæder, om den uhyre Folkevrimmel og det uberegnelige Antal af Fartøier, som Skibsfarten giennem det af de store Floder og Canaler giennemskaarne chinesiske Midtland uophørlig holder i Gang. (Ritters Erdkunde 1ste Udg. I. 659. 667. 68.). Man regner, at henved 10,000 Transportskibe, med en Besætning af et Par hundrede tusinde Mand, ere i Fart allene for at overføre Riis-Afgiften til de keiserlige Magaziner.

Endelig maa det endnu bringes med i Beregning, at en vigtig medvirkende Grund til Folkemængden maa søges i Nationens medfødte Tarvelighed, der ved en frivillig Indskrænkning nøies omtrent med det allermindste Maal af Livsfornødenheder, og derfor heller ikke taaler nogen yderligere Formindskning af dette Maal. Der lever i China maaskee meer end 50 Millioner Mennesker, som her hverken ansees for ulykkelige, eller nødlidende, endskiøndt man i Europa vilde regne dem til de fattigste Proletarers Classe; uden at disse Millioner have Begreb om, at der skulde gives noget andet Middel for dem til at lette eller formindske Fattigdommens Byrde, end Brugen af legemlig Arbeidskraft og Arbeidsflid. Vi maae forbauses ved at erfare, at i dette uhyre Rige, hvor den udholdende Virksomhed og Arbeidsomhed er ligesaa stor som Mængdens Tarvelighed, finder man næsten ikke Spor til Tiggere [7]; og heller ikke kiender man der noget til flere europæiske Staters tærende Kræft: F a t t i g s k a t t e r og offentlig Fattigforsørgelse. Det maa saaledes forekomme os afgiort, at den Opgave, for hvis Skyld en stor Deel af Europa sønderslides af Borgertvedragt og de voldsomste indvortes Bevægelser, nemlig at udfinde Midlerne til en Ligevægt eller Compensation mellem Enkeltes Rigdom og den store Mængdes ubemidlede Tilstand, eller Fattigdom, fra ældgamle Tider har fundet sin Opløsning i China. I

---

[7]) Den sandhedselskende, grundige og paalidelige Sir G e. S t a u n t o n, Lord Macartneys Ledsager, bevidner, at, naar Canton naturligviis undtages, fandt han paa hele Reisen igiennem Landet (fra Canton til Peking) hverken Tiggere, usſel Armod hos de lavere, eller glimrende Overdaadighed hos de høiere Folkeclasser: („but very few instances of beggary or abject misery among the lower classes, or of splendid extravagance among the higher.") Hvad han derimod fandt næsten almindeligt, overalt hvor han kom i China, var „the unequivocal signs of an i n d u s t r i o u s, t h r i v i n g and c o n t e n t e d people." *Ge. Th. Staunton's* miscellaneous Notices relating to China. Part 2. (1828.) p. 275.

det mindste er det ligesaa vist, at det i vore Dage, som en moralsk og politisk Smitte over Europa udstrømmende Begreb om Proletarernes Ret til Andres Eiendom, ikke har fundet Veien til dette Rige: som det derhos er unegteligt, at en meget stor Deel af hine Millioner i China heller ikke kan synke dybere i Maalet af deres Subsistentsmidler, end det Punkt, hvorpaa de allerede staae; og vi kunne derfor vel i det hele antage, at i den frugtbareste Deel af Landet har Befolkningen omtrent naaet sin yderste muelige Grændse[8]).

Den berømte Malthus, efter hvis overhovedet fornuftrette og ved ældre og nyere Erfaringer bekræftede Theorie enhver virkelig Overbefolkning straffer sig selv, eller finder sin naturlige Modvirkning, og det ofte i sørgelige Skikkelser, har heller ikke i den Henseende ladet China være udenfor sin Betragtning[9]). I nogle Tilfælde (f. Ex. hvor han ogsaa i Børnemord, eller spæde Børns Udsættelse af Forældrene, vil see en saadan Dæmper af den over de naturlige Grændser voxende Befolkning) har han uden Tvivl bedømt Forholdene i China efter ufuldkomne, upaalidelige og overdrevne Beretninger. Derimod tør vi, efter det Foregaaende, vel antage, at enhver Misvæxt i en eller anden større Deel af dette Rige næsten vil være det samme, som en Hungersnød; og ligesom denne sørgelige Landeplage, som man veed, undertiden i de Landstrækninger, hvor den hersker, har bortrevet Mennesker i Tusindeviis,[10])

8) „By that law of our nature, which make food necessary to the life of man, population can never actually increase beyond the lowest nourishment, capable of supporting it.“ *Malthus*.

9) Essay on the principle of population, by *T. R. Malthus*. 5th Ed. 1817. Vol. I. Book 1. ch. 12. On the cheks to Population in China and Japan. (5th Ed. Lond. 1817. p. 291—324.)

10) I de chinesiske Rigsannaler findes nu og da optegnet Tilfælde af Hungersnød og dens Ødelæggelser. (Jvf. f. Ex. *Duhalde* Hist. de la Chine. I. p. 136.) Man har bl. a. allene fra det 14de Aarhundrede fire saadanne Uaar: 1326, 1334, 1342 og 1351. (f.

saaledes maa enhver Epidemie, der opstaaer (skiøndt, som man siger, ganske sieldent) i et til den Grad folkevrimlende Land, uden Tvivl have den samme Virkning. At partiel Misvært, Dyrtid og Hungersnød ikke maa være ualmindelige i China, tør man ogsaa slutte sig til af Regieringens fra umindelige Tider vedvarende Omsorg for at have fyldte Riismagaziner paa adskillige Punkter i Riget, hvoraf Uddeling skeer i saadanne Uheldsaar; men som desuden tiene til at modtage Landalmuens Afgifter, der for største Deel ydes i denne Sædart, og til at kunne ved offentlige Foranstaltninger fordele visse Provindsers overflødige Riisavl til andre, mindre frugtbare Landstrækninger. Heri finde vist nok Misbrug og Mangler Sted, hvilke, uagtet Mellem-Chinas, ved Hielp af Floder og Canaler næsten mageløse Lethed i den indenlandske Samfærdsel, ved Førselsmidlernes Usselhed blive uundgaaelige. Det er derfor, under den nærværende Tilstand, neppe muligt, at hiin offentlige Hielp i Misværtstilfælde kan være tilstrækkelig, eller at den, under en saa umaadelig tæt Befolkning i det uhyre Rige, overalt kommer tidligt nok, hvor den behøves. Naar man saaledes heri vil finde en af de mørke Skyggesider i den chinesiske Stats Forfatning og Styrelse, da kunne vi dog heller ei glemme, at Europa selv, i en af denne Verdensdeels mægtigste og mest blomstrende Stater, nylig

Gaubil Hist. des Mongous p. 260. 261. 278. 288.) Jesuiternes Missionsberetninger bestyrke det samme, og nævne baade et Overmaal af Tørke eller af Regn, og Sværme af Græshopper, der nu og da vise sig og falde over enkelte Provindser, som Aarsagerne. (Jvf. bl. a. „Lettres édifiantes" T. XIX. p. 154.) Efter Ritter skal man i den nyere Tid ikke have hørt om nogen Hungersnød i China. (Erdkunde. 1ste Ausg. I. p. 670.) Imidlertid omtaler dog Englænderen Meares en ved stor Tørke fremkaldt rædsom Hungersnød og stor Dødelighed i Chinas sydlige Provindser, i A. 1787. (Voy. in the year 1789 from China to America. Lond. 1790 4. Jvf. Barrows vigtige Bemærkninger om Aarsagerne til dette Phænomen i China, om Virkningen af Jordens Udstykning og Dyrkningsmaade paa den stærke Befolkning, m. m. Travels, p. 584—590.)

har havt et Exempel paa Hungersnød i Irland; altsaa lignende Følger af Overbefolkning ved Jordudstykning, og af Indskrænkningen til et eneste Jordproduct og Fødemiddel for den fattige Mængde. Kartoflerne spille omtrent samme Rolle i Irland, som Risen i China; men Forskiellen er den, at Irlænderne uden Tvivl meer, end Chineserne — et overhovedet i høieste Grad arbeidsomt og industrielt Folk — lide Nød og Armod ved deres egen Skyld; eller ved en hos Massen af den irlandske Almue meget hyppig Utilbøielighed til Arbeidsomhed og Anstrengelse over den absolute physiske Nødtørft. Aarsagerne til Nøden i Irland maa stille sig i et ganske andet Lys for os, end Aarsagerne til at Hungersnød en og anden Gang bortriver Tusinder af fattige Chinesere: man maa erindre, at uhyre Strækninger af dyrkelig Jord, som kun behøver Vandafledning, ligge øde i Irland; og at derimod saa at sige enhver Fodbred Jord i den frugtbare Deel af China er benyttet.

At Følgerne af Overbefolkning og en ubegrændset Agerdeling heller aldrig have været saa politisk farlige, saa fordærvelige for Statens Sikkerhed og indre Rolighed, i China, som i Irland, og maaskee tildeels i Frankrige: dette beroer vel deels paa de politiske Institutioners, Nationalcharakterens og den hele europæiske Culturs Forskiellighed fra den asiatiske; deels maa det tilskrives, at Chinas agrariske Forfatning er oprindelig og rodfæstet i Folkets Tilværelse; eller udgiør fra umindelig Tid den egentlige Grundvold baade for Statsbygningen, og for Folkets Nationalitet og sociale Ideer. I Frankrige er den hele sociale Udvikling, som i et Par Generationer har forandret saa mange Landboforhold og fremskyndet en hurtig og tiltagende Jordudstykning over hele Riget, en ny og revolutionair Omskiftning af Stænder, Erhvervskilder, Næringsveie, Eiendoms- og Formues-Forhold — en dybt indgribende Forandring af næsten alle Nationalvelstandens

Betingelser En mægtig Rystelse af Statens indre Organisation og af hele Folkets oeconomiske Tilstand maatte herved blive uundgaaelig i et desuden ved en fuldstændig politisk, religieus og social Omvæltning giennem et halvt Aarhundrede voldsomt bevæget Land. Denne Periode er endnu for kort til at give en ganske ny social Skikkelse hos en saa talrig, af et uroligt Ideeliv giennemstrømmet Nation Fasthed og Sikkerhed i ethvert Forhold; og det ligger mere klart, end nogensinde, for vort Øie: at der endnu er langt tilbage, inden Revolutionen i Frankrige har fuldendt sit Omskabningsværk. Naturens organiske Kraft, der ogsaa virker giennem Nationens borgerlige Tilstand og Udvikling, iler ikke saa hastigt giennem den reelle og physiske Tilstand, som Menneskets Aand bevæger sig frem i den ideelle og historiske Verden.

Her kunde endnu være Leilighed til, ved Fremstillingen af flere interessante (om endog tilsyneladende paradoxe) Paralleler imellem China og Frankrige, at oplyse et vist Slags Liighed i Forhold, som fremtræder ved Siden af den dybe Contrast i Nationalitet og Statsform hos den mest bevægelige og mest udviklede europæiske Nation, og hos det i sin oprindelige Naturtypus mest uforanderligt bevarede Urfolk. Begge ere i Landenes Hovedsubstants, Agriculturstater; begge i Besiddelse af en næsten lige tilstrækkelig og fuldstændig Rigdom paa indenlandske Producter, hvorved disse Nationer ere i Stand til at giøre sig uafhængige af Fremmede; (dog er China heri endnu mere begunstiget, end Frankrige;[11]) begge Lande af en lignende geographisk, tæt samlet Skikkelse, med Søkyster paa de to Sider af det quadratisk formede Rige, der vandes af giennemskærende betydelige Floder; uden at dog hverken Chineserne, eller de Franske, med disse yderst gunstige

[11]) Nogle ville tillægge China Mangel paa det i Europa uundværlige Metal Jernet; rettere: det produceres ikke i stor Mængde.

Naturvilkaar, nogensinde ere blevne til en i det Store søhandlende Nation[12]). Endelig ere begge Stater, den asiatiske og den europæiske, byggede paa den faste Grund af een stor Nationalitet; og begge, ved den tæt sammensluttende Folke-Eenhed naturligt henledede til en høi Grad af Selvfølelse og Nationalstolthed, som hos de Franske i Aarhundreder er bleven næret og mættet af næsten det hele øvrige Europas Hylding, Erkiendelse og Efterligning. Chineserne, deres ved Naturbetingelser givne isolerede System troe, have derimod indsluttet Stoltheden i dem selv, og dog ikke manglet lignende Næring, endog for en meget hovmodig Ringeagt for al fremmed og europæisk Cultur. Hvorfra skulde vel den indenfor sin nationale Kundskabs- og Erfaringskreds i Aartusinder indsluttede Chinesiske Nation hente Agtelse for Europa, eller Erkiendelse af Europæernes aandelige Overmagt? De have jo giennem flere Aarhundreder, og lige til Englændernes sidste Opiumskrig, (i Fald man kan kalde det Krig, hvor Modstanden var og maatte være saa godt som ingen) ikke vidst eller erfaret andet, end at Europæerne af Egennytte, for Handelsvinding, og af Trang til chinesiske Producter, taalte enhver Tvang, Hinder og Ydmygelse, som Chinesernes Stolthed og Regieringens, fra Selvopholdelsens Side kloge asiatiske Politik, lagde dem i Veien.

Chinesernes absolute Fordybelse i deres egen Nationalitet, og deres i Aartusinder vedvarende Afslutning fra den hele øvrige

[12]) At Chineserne ikke ere blevne det, skiøndt Landet paa to Sider omskylles af det uhyre Ocean imellem Asia og Europa, har upaatvivlelig flere historiske Aarsager. Een vigtig og mærkværdig Naturgrund har Ritter giort opmærksom paa: Dette Oceans hele Strømning gaaer fra Østen imod Vesten og altsaa ind paa de chinesiske Kyster, hvis Farlighed ved Udyb, skiulte Sandbanker og Orkaner derved endnu mere forøges. Netop det Modsatte er Tilfældet med Nordamerika og med Strømmingen i det Atlantiske Ocean. (Erdkunde. 1ste Ausg. I. S. 661. 666. 67.)

Verden, er saaledes Kilden til deres fuldkomne Uvidenhed i alle udenlandske Forhold — og denne er atter den sande og egentlige Kilde til deres Ligegyldighed og Ringeagt for en Udenverden, som er dem ubekiendt. Grækere og Romere kaldte alle fremmede Folkefærd Barbarer, og forbandt med denne Benævnelse Begrebet om Raahed eller Mangel paa Cultur, om ringere Aandsgaver, om Ufuldkommenhed i Statens og Privatlivets Indretninger og Forhold. Det selvsamme er netop Chinesernes Anskuelse af den hele Verden udenfor China; man maa kunne sætte sig ind i deres hele Nationalaand og Tænkemaade for at begribe, at og hvorfor de betragte og behandle alle Udlændinge som Fiender; ja endogsaa den længe til et eneste Punkt indskrænkede Handel med Europæere, som et Slags Statsforræderi, hvormed Regieringen kun seer igiennem Fingre, for den store Fordeels Skyld. Endelig maa man ogsaa være fortrolig med Landets Naturbetingelser og disses Anvendelse til en særegen Cultur og Industrie, der griber ind i alle materielle Vilkaar og offentlige Indretninger, — med den chinesiske Historie, med Folkets Tænkemaade og Nationalitet, og med Statens Politik og Regieringssystem, der kan tillægges en Alder af to til halvtredie tusinde Aar (fra Confucius) — for at kunne vinde Overbeviisning om, at enhver dannet og statsklog Chineser klart maa indsee, at der ikke kan gives noget større Onde for dette Ur-Folk, end et saadant Sammenstød med Europæerne, der enten førte til Landets Erobring, eller til en fuldstændig Aabning af dets Havne og indre Handelsveie for Fremmede. Den hele indvortes Velstand, nationale Cultur og Tilfredshed med den borgerlige Forfatning, som længe har bevaret Rolighed og en blomstrende Tilstand i den chinesiske Stat, og som udgiør dens materielle Fortrin fremfor alle øvrige Stater i Asia og Europa — disse Fortrin vilde inden faa Generationer være tabte; Europas

Luxus, Laster, Pauperisme, Constitutioner, Skattebyrder og Statsgield vilde finde Veien til Verdens ældste Folkesamfund — og inden et Aarhundrede vilde baade Staten og det nærværende chinesiske Folk ikke mere være til. — Hvilken Stat, der har nogen Kraft tilbage, hvilket Folk, der endnu eier en levende Følelse af sin Nationalitet, maa ikke med Afsky og Modbydelighed betragte en Forvandling, en Revolution, der vilde have en saadan Udgang? — Og dog er den maaskee uundgaaelig; en Giftsmitte, der synes i Østen at skulle spille en lignende Rolle, som det for Amerikas Urfolk fordærvelige Brændeviin i Vesten, Opiumsrusen, er i det mindste for en Tid bleven til en rasende Lidenskab hos en Deel af det chinesiske Folk. Det er engelsk og amerikansk Handelsaand, der med uhyre Fordeel har speculeret i at forgifte China; og det er den chinesiske Regierings, maaskee for seent aabnede Øine for den dobbelte Fare, der truer Staten, som endelig fremkaldte den første europæiske Søkrig med Dampskibe imod det i Aartusinder, ved sin Beliggenhed, sine Naturgrændser og sin Politik, imod Europæernes Erobringslyst og Vindesyge beskyttede „himmelske Rige.“ Denne Krig, hvis Følger for China ere uberegnelige, er, endogsaa i England, bleven betragtet fra meget forskiellige og modsatte Synspunkter i den politiske Moral. Man kunde fra een Side kalde den en nødvendig Handelskrig, da Europa og Nordamerika ikke kunne eller ville undvære Chinas Thee; men endnu nærmere ligger en anden, en maaskee stærkere Grund: den overveiende Handelsfordeel. Den samme Grund har bragt den chinesiske Regiering til i lang Tid at lukke Øinene for Theehandelen i Canton — en aabenlys Overtrædelse af de chinesiske Statslove, der under Dødsstraf forbyde al Handel med Europæere. Saaledes var det den let forklarlige og, som man siger, uhyre Fordeel af Opiumshandelen, der første Gang bragte Englænderne til at udsende en heel Krigsflaade fra Europa for at

angribe og ødelægge nogle værgeløse chinesiske Havne og Stæder [13]); og det er dette Foretagende, hvilket man bl. a. besmykker med det politisk-sociale Paradox: at Chineserne, naar de vedblive i deres Isoleringssystem, maa tvinges af den intellectuelle Overmagt til at aabne deres Havne for den europæiske Cultur — og for det britiske Indiens Opiumsgift [14]).

Der er ingen Tvivl om, at den engelske Handelspolitik har giort sin Beregning rigtig, da den besluttede ved et saa

13) Den saakaldte „Opiumskrig" (1840—42), der sluttedes ved Freden til Nanking (29. Aug. 1842), har viist Chinas fuldkomne Værgeløshed imod europæiske Tropper, Krigsskibe og Artillerie. Ved Siden af denne Krigs historiske Interesse har den dog en uhyggelig, næsten modbydelig Charakteer, saaledes som enhver Strid imellem Overmagt og Vanmagt: og endnu mere, fordi de Angribendes Sag var slet, og ikke bliver bedre derved, at de selv paa en Maade havde giort Angrebet nødvendigt. Saa meget nu endog Krigen har røbet den nærværende chinesiske Regierings militaire Svaghed, og Umuligheden af at Mantschu-Dynastiet længe, i sin politiske Blindhed og Uvidenhed, kan holde sig paa Thronen, dersom nogen europæisk Stat vil blande sig i Chinas indre Forhold: viser dog Krigens Udfald klart nok, at Fordelen af at kunne handle i Fred med Chineserne langt maa kunne opveie den, som Occupationer og Erobringer i Landet vilde give. Intet kunde være lettere end de sidste, for en Sømagt som England; men i et ved Naturgrændser isoleret Land paa 80,000 Quadr. Mile, og med en compact Folkemængde af 300 Millioner, er en Krig altid betænkelig og farlig at fortsætte.

14) Europas politiske Moral, veed man vel, er fuld af Modsigelser og Inconsequentser; imedens Handelspolitiken derimod altid er lige klog og consequent. (Vi have selv havt Erfaringer deraf i 1848.) Den britiske Nation har anvendt umaadelige Pengesummer paa Neger-Emancipationen og giort det til et Slags Æressag i Humanitetens Tieneste, at ville udrydde Slavehandelen fra Afrika — hidtil kun til ringe Fordeel for Negrene selv. Den samme mægtige Nations Regiering har derimod hverken fundet det stridende mod sin politiske Moral, at lade det erobrede Hindustan i lang Tid beholde alle det bramanske Afguderies oprørende, og Menneskeheden fornedrende Skikke; eller at giøre Valmuens Cultur i Indien til et Monopol, for at befordre den i høi Grad fordeelagtige Handel paa China med et Giftstof, som Malthus kunde have anført blandt de virksomste Midler imod Overbefolkning i dette Rige.

kostbart Krigstog (en mere kraftig Handlemaade fra Begyndelsen kunde maaskee have giort det overflødigt), som det kaldtes, „at ydmyge Chinesernes Stolthed." Opiumshandelens fordærvelige Indflydelse paa Folket havde man længe begrebet i China, inden Keiseren selv ved et Dødsfald blandt hans egne Sønner giorde den bittre Erfaring, hvorhen den fortærende Smitte vil føre, hvis den skulde blive almindelig eller vidt udbredt hos Nationen. Men hans Ministre, eller de kloge blandt Chinas Statsmænd, maatte vel ogsaa omsider kunne indsee, at en ikke mindre Fare ved denne Handel truer hele Rigets Velstand og Statens Pengevæsen. Theen har giort Europa afhængig af China, og den europæiske Indførsel var hidtil i Sammenligning med Thee-Udførselen ubetydelig. Opiumshandelen, især fra Indien, der begyndte i det smaa 1793—1794; og fra 1821—1847 er steget til det Tidobbelte, men endnu (siden 1800) kun drives ved Smugleri, vil sætte China i Fare for, at ikke allene denne Fordeel gaaer tabt; men at det rede Sølv, Chinas eneste Circulationsmiddel, vil strømme ud af Landet, og derved en umaadelig Forvirring i alle Landets Handels- og Næringsforhold indtræde.

3.

Det er hidtil lykkedes Chineserne, fra ældgamle Tider, at vedligeholde næsten uforstyrret en ved sin Almindelighed beundringsværdig Nationalvelstand i en Stat med over 300 Mill. Mennesker; det er lykkedes dem, uagtet et ufuldkomment, men maaskee til Statens Natur passende Pengeomløb[15]), at bevare

[15]) Man vil finde det ikke mindre sært og forunderligt, end alt andet i China, at dette Land kun har en eneste indenlandsk Regieringsmynt, den saakaldte Tschen, præget af fiint zinkblandet Kobber, med den regierende Keisers Navn og et fiirkantet Hul i Midten, hvorigiennem disse Kobberpenge trækkes paa Snore. Deres Alder gaaer saa høit op, at man har bragt fuldstændige Rækker af Tschen til England, som gaae til Tiden før Chr. Fødsel. Deres Myntværdi er saa ringe,

den Ligevægt imellem umiddelbar Production, Industrie og Fortæring, uden hvilken en saadan Velstand — og det især i et isoleret Land med ubetydelig Udenrigshandel — umueligen kunde vedvare. Det er allerede bemærket, at Chinas til Overbefolkning meget nær grændsende Population maa tilskrives saavel Landets ældgamle, overordentlig høit stegne Agerdyrkning, som Jordens Deling blandt en uhyre talrig Folkeclasse, den umiddelbart agerdyrkende; og dette i Forening med Folkets lige exemplariske Arbeidsflid og Nøisomhed. Man bør hertil endnu føie det tredie vigtige Moment: en stor og almindelig udbredt national Industrie, hvorved det vel især kan forklares, at et Rige, der egentlig kun har, og i et Aarhundrede har havt eet vigtigt Udførselsproduct, men aldrig har havt activ udenlandsk Handel, som kan fortiene at nævnes, dog eier et betydeligt Antal af folkerige Stæder.

at der efter den oprindelige Myntfod gaaer 1000 Tschen paa en chinesisk Unze, eller Taël fiint Sølv (hvis Værdi regnes til omtr. 7. 18 Francs. W. Hofmann Beschr. der Erde. Th. I. Tab. til S. 579.). Mynten er nu saameget ringere, at en Taël Sølv er værd 1,240 Tschen. Alle øvrige Betalinger skee i Sølv efter Vægten. Det saakaldte Sy-see, eller Regierings-Sølv, hvori alle Afgifter betales, der ikke svares i Naturalier, smeltes i Barrer paa 1 til 10 Taël, og er saa fiint, at Legeringen kun udgiør 2 pCt. I England har man desuden fundet en saa stærk Blanding af Guld i dette Sy-see, at derved vandtes 5—6 pCt. At Regieringen ikke tilsteder Prægning af nogen indenlandsk Sølvmynt, kan neppe tilskrives anden Grund, end for at hindre Forfalskning af Mynten, hvori Chineserne have drevet det saa vidt, at de endog fabrikere falske Tschen. Den store Ubeqvemmelighed, som dette Myntsystem medfører, afhielpes for en Deel ved private Banquiers, som findes i enhver nogenlunde betydelig Stad, og som baade besørge Regieringens Penge-Omsætninger, og modtage Sølv af Private, enten in deposito, eller som rentebærende Laan, hvorved den lovlige Aarsrente ikke maa overstige 12 Procent. I øvrigt har man i Fortiden baade havt prægede Sølvmynter, og under det mongolske Dynastie et Slags Papirpenge (som Marco Polo omtaler) i China. (Jvf. »The Chinese commercial guide.« p. 64—66. The Chinese, by I. F. Davis. 1836. II. p. 430. 433. 435—38.)

Nøisomheden finder ikke allene Sted hos den fattige og arbeidende Folkeclasse i China; men hos Middelclassen og vi kunne sige hos den hele Nation. Det er i det mindste en meget indskrænket Leilighed, som her gives den Rige til at kunne nyde sin overflødige Formue. En uendelig Mængde Gienstande for europæisk Pragt og Luxus ere ukiendte i China, og have, trods en allerede længe virksom europæisk Handelsspeculation, ikke kunnet finde Indgang i denne Verden for sig selv, som har Alt i sig selv, og hvor ogsaa det Ringe, her findes af kostbar Luxus, vil have og bevare sin Nationalitet. Det er derfor ogsaa allerede en gammel Erfaring, der vidner paa det stærkeste om den i China almindelig herskende Industrie: at det i det Hele kun er enkelte raa Stoffer, men ikke Fabricata, der kunne være udenlandske Handelsartikler i China. — Jeg vil nævne et Par Exempler paa det, som udgiør den nationale Modstand, europæisk Luxus maa finde i China. Imedens den rigeste Privatmand i Europa, naar han vil det, kan ødelægge sig f. Ex. ved Bygninger og Haveanlæg, eller ved Heste, Equipager og Jagthold, kan man gierne sige, at selv den fornemste og rigeste Chineser anvender næsten intet paa disse Arter af Overdaadighed. Derimod drives vel i China en betydelig Luxus med Lystfartøier eller Flodskibe, som ere det almindelige Befordringsmiddel, og som de Rige indrette i Skikkelse af flydende Huse med Alt hvad her bruges og kiendes af Pragt og Beqvemmelighed. Men et saadant Fartøi kan Eieren omtrent have sin Livstid; Heste til Luxus kiender man neppe nogensteds i China, saa lidt som Lidenskab for at bygge, meer end til Fornødenhed og Beqvemmelighed. Man har talt meget om de Fornemmes umaadelige Have-Anlæg i China; sildigere Erfaringer have oplyst, at store Lysthaver her høre til Sieldenhederne, naar man gaaer videre end til de

keiserlige Slotte og enkelte store Anlæg ved nogle af disse[16]). Gierrighed paa Jord, om man saa vil kalde det, er et saa almindeligt Nationaltræk hos Chineserne, at selv den Rigeste neppe heri giør en Undtagelse.

Det er netop denne nationale Lidenskab, kunde man sige, for at benytte enhver Jordplet til Dyrkning, eller for det umiddelbare Product af menneskelige Næringsmidler, og af saadanne Handelsplanter (Theebusken, Morbærtræet, Bomuldsværten f. Ex.) som forholdsviis optage et indskrænket Rum, der for en stor Deel forklarer Landets uendelig vidt drevne Jordcultur, og Chinas uhyre Folkemængde. Jeg vil nævne et Par Hovedtræk i det chinesiske Landbrug, der endnu meer oplyse dette. Der gives intet Land i Verden, hvor Sædproduction (og denne falder for en stor Deel sammen med Riisavl) har en

16) Bl. a. har den engelske Botaniker Rob. Fortune, som det londonske Havedyrkningsselskab i A. 1843—45 havde sendt til China, meddeelt nye Oplysninger om Chinas Haver. (Wanderings in China by Rob. Fortune. London 1847. 8.) Hans Beskrivelser bekræfte en Deel af det, man tilforn har vidst om den egne Stiil i chinesiske Haveanlæg, om Landets Blomster-Rigdom, og Chinesernes Smag for denne Natur-Luxus; men den Forestilling, man engang giorde sig om disse Havers Størrelse og romantiske Pragt, maa svinde ind eller indskrænke sig til et Par bekiendte, allerede ofte beskrevne keiserlige Haver. Derimod vare alle rige Mandariners Haver, som Mr. Fortune saae, „exceedingly small;“ og han mener at have seet flere, end nogensinde en Europæer før ham, i China. I øvrigt har allerede P. Amyot, en anden Missionair, for længe siden giort samme Bemærkning, og rigtigt angivet Grunden, hvorfor man ikke maa søge store Haver i et Land, hvor Jordeiendoms Fordeling, Arvemaaden, Privatformuens Indskrænkning, Sieldenheden af store Rigdomme og deres lange Bevaring i een Familie, giøre Agerbrugets absolute Nødvendighed for en umaadelig Folkemængdes Underhold, til en almindelig og ligesom medfødt national Idee. Lysthaver ere ikke udtrykkelig forbudne ved Lov; men deres Anlæg i stor Stiil kommer ikke allene i Strid med andre Lovbud, men med den offentlige Mening o. s. v. (Jvf. Edinb. Rev. Vol LXXXVIII. 1848. p. 421.)

saa absolut Overvægt i Agerbruget; hvilket naturligviis igien hænger sammen dermed, at intet andet Folk i Verden fortærer saa lidt Brød, og saa meget af Plantesøde — ligesom i en stor Deel af det vandrige China, ogsaa af Fisk. Hinduerne, hvis Hovednæring ligeledes er Riis, have dog Qvæghiorder og nyde Melk, hvilket i China neppe engang hører til de Riges Luxus. Almuen i China kiender intet hverken til Melk, Smør eller Ost. Dette siger os allerede, at Qvægavl saa godt som reent er udelukt af det chinesiske Landbrug (vi tale naturligviis ikke om Biergegnene i det nordlige, vestlige og sydlige China, der ikke komme i Betragtning, hverken i Cultur, Rigdom eller Folkemængde, mod Østlandet.) Man vil da spørge: hvorledes skaffe Chineserne sig den til Agerbruget uundværlige Giødning? — Vi maae først erindre, at i et saa vandrigt Land, som China, og hvor man fra umindelige Tider har forstaaet ved Canaler, Agerrender og Jordvanding at benytte dette Element, ligesom og at tæmme dets skadelige Overflødighed, og inddæmme Flodernes Marskjord ved Diger, maa Vandet for en stor Deel træde i Giødningens Sted. Men der gives desuden intet Land i Verden, hvor man driver den smaaligste Omsorg for at samle og bevare enhver optænkelig Ting, der har et anvendeligt Giødningstof, ligeindtil Sod, Aske, Haar, Sæbevand, o. s. v., saa vidt som i China. Det øvrige udrettes ved en uophørlig gientagen Bearbeidelse af Jorden ved Spaden eller ved Ploven. Det sidstnævnte Redskab er saa let i sin Bygning og saa simpelt i sin Indretning, at Ploven i alle smaa Jordbrug sædvanligt trækkes af Mennesker; paa større Agre af en enkelt Oxe, Ko eller Hest; og ved at see disse Dyrs smaa, uanseelige, lidet kiødfulde Skikkelser, faaer man strax Overbeviisning om, at China er intet mindre, end et Qvægland. — Paa den anden Side understøtte Naturen, Jordbunden og Climaet de i høieste Grad frugale

Indbyggeres Arbeidsflid. I China's rige Midtland er en dobbelt Riishøst hvert Aar det sædvanlige; og hertil kommer endnu som oftest en tredie Høst af Roer, Kaalarter og andre spiselige Vegetabilier. Man begriber nu allerede meget let, at det Vidunderlige og Utrolige i Chinas uhyre Folkemængde svinder betydeligt ind; men det taber sig endnu mere, naar man veed, at den i Forhold til Landets Størrelse, er meget langt fra at naae Belgiens Befolkning[17]), uagtet Qvægholb der hører til Agerbrugets System, og Belgien ikke har Chinas dobbelte Riishøst.

Men ligesom her Naturforhold og Folkets Tarvelighed understøtter dets exemplariske Flid og Arbeidsomhed, saaledes svarer ogsaa den chinesiske Landboforfatning og Jord-Deling til de øvrige Betingelser for en rig Tilgang paa de nødvendige Næringsmidler og den deraf absolut afhængige høie Befolkningsgrad. Det oprindelige Forhold, vi gienfinde hos de fleste gamle Folkefærd, at man længe har vedblevet at betragte Staten eller Regenten som Overeiendomsherre, er vel ogsaa gieldende i China; men savidt man hidtil kiender denne Deel af Forfatningen, er Forholdet her, som i Indien, forvandlet til Jordens Overgang i privat Eiendom imod en fast Jordskyld til Staten, som er bestemt i Forhold til Jordens Frugtbarhed, og som overhovedet ikke skal være meer end $\frac{1}{10}$ af Høsten, hvorfor den ogsaa især hviler paa Riisproductionen. Den største Deel af denne Afgift ydes i Kornet, der modtages af dertil beskikkede Embedsmænd, og paa de store Canaler befordres til

[17]) Belgien med 500—550 □ Mile og over fire Millioner Mennesker er maaskee **dobbelt** saa stærk befolket, som China med 80,000 □ Mile og over 300 Mill. Det Forbausende i China er saaledes ingenlunde Populationsforholdet selv, men snarere dets Udstrækning til saa stor, saa samlet en Deel af Jordens Overflade. (Det kan bemærkes, at det nyeste og meget lærerige statistiske Skrift over China, „Chinas Handel och Statsförfattning &c. af *C. F. Liljewalch.*“ Stockh. 1848, antager Chinas nærværende Folketal for 350 Mill.)

de keiserlige Magasiner høiere oppe i Landet. Formodentlig svares der en Afgift, i Liighed med Riistienden, af Kornhøsten, Theehøsten og andre Landets Hovedproducter; da man ei kan formode, at de Landstrækninger, hvor f. Ex. Theen er Hovedproductet, skulde være reent afgiftsfrie. I øvrigt ere de indirecte Skatter (Told, Saltskat og nogle andre Monopoler) Afgifter af Silke, Bomuld, Steenkul, Biergværker m. m., tilligemed Domaine-Indtægterne, ulige høiere end Landskatten[18]. Man regner, at kun $\frac{1}{10}$ af Statsindkomsterne medgaaer til civile Lønninger, og alt det øvrige til Hof, Land- og Sømagt, og offentlige Indretninger; men det er en ved de nyeste Erfaringer bekræftet Kiendsgierning, at de chinesiske Embedsmænds Lønning, fra de Høiestes til de Ringestes, er til den Grad lav og utilstrækkelig, at et almindeligt herskende, af Regieringen og den offentlige Mening saa godt som auctoriseret Bestikkelses- og Sportel-System[19] udgiør en fortærende Kræftskade, der i

[18] Man har ligesaa forskiellige og afvigende Angivelser af Chinas Statsindtægter, som af Rigets Folkemængde, og den betydelige Deel af Indtægterne, der svares i Naturalier, giør det vel umueligt heri at komme til fuld Vished. Dersom man vilde holde sig til en af de høieste Beregninger, jeg har fundet, hvorefter hele Summen af Statsindtægterne skulde udgiøre 8—900 Millioner Francs, vilde der dog neppe komme 3 Francs paa hvert Individ. Hvilken uhyre Forskiel paa Beskatningsforholdet i Europa og i China!

[19] Af de forskiellige Angivelser, man har af chinesiske Civil-Embedsmænds Lønninger, i Forhold til deres Rang og Bestilling, er maaskee en af de paalideligste den, som er meddeelt i en lille, men lærerig Bog („Desultory Notes on the government and people of China, and on the Chinese &c." by *Th. Taylor Meadows*. Lond. 1847.) Af 25 her opregnede Embedsmænd, i administrative, juridiske og til Skattevæsenet hørende Poster, har den høieste, en General-Gouverneur eller Vice-Konge, noget over 25,000 Taëls, eller 8393 Pd. Sterl. (Forf. regner 3 Taëls paa et Pund) de ringeste 20—30 Pd. St., hvorunder baade er beregnet Løn (salary) og tilstaaede Sportler eller Tillæg (allowances.) Den førstnævnte Sum kan forekomme os betydelig; men naar vi betænke, at Gouverneuren eller Vice-Kongen over Provindsen Kwang-tung (Canton) har et Land at styre, omtrent saa stort som

China, ligesom i Rusland, undergraver baade Statsorganismen og den offentlige Moral. — At Statslehn, eller Overdragelse af Statsjorder i Stedet for Pengeløn til høiere Embedsmænd, kan finde Sted i China, er sandsynligt; skiøndt man neppe finder udtrykkelig Efterretning derom. Men at der endnu, uagtet Landets uforlignelige Opdyrkning, dog i en ganske ny Tid har været Domainejorder, som laae udyrkede, erfaredes da Keiseren, ved en eller anden Anledning, i Aaret 1833 befalede, at Strækninger af saadan Jord i det sydlige China skulde overdrages og uddeles til fattige Colonister, saaledes at Jorden af den første Dyrker for hans Levetid beholdtes uden Afgift, og først ved hans Død blev skatskyldig[20]. Ogsaa dette ene Træk viser, hvoemeget der er til og foregaaer i China, som Europæerne ikke kiende eller erfare, og som man maatte kiende, for at faae et fuldstændigt og klart Begreb om de nationale og statistiske Forhold i dette Rige.

Vi kunne saaledes ikke engang sige, hvorledes i Almindelighed Stillingen er, hvori den utallige Mængde af smaa umiddelbare Jordbrugere i China staaer enten til Staten, eller til private Grundeiere. To Omstændigheder kiender man

---

Storbritanien og Irland, vil neppe nogen finde det troeligt, at han vilde eller kunde nøies med 8000 Pd. om Aaret. Meadows mener at kunne antage i Giennemsnit (skiøndt han tilstaaer „it is little better than a guess") at de høieste Mandariner omtrent have 10 Gange, de ringeste omtr. 50 Gange saameget om Aaret, som deres reglementerede Løn. Han anfører til Exempel, at en gammel Mandarin af de ringeste Classer, men i en god Post, hvis normerede Indtægt var 22 Pd., engang klagede over sine ringe Kaar, og da Meadows meente, at hans Indkomster dog ikke kunde være saa smaa, forsikkrede Chineseren, at de ikke overstieg 7000 Taëls (2,333 Pd.), hvoraf han endogsaa maatte udrede betydelige Foræringer. Manden hørte til dem, som altid klage; og Forf. var overbeviist om, at han i Virkeligheden havde sine 7000 Taëls i reen Indkomst. (p. 99. 100.)

20) S. „Chinese Repository." I. p. 503. *Davis*, the Chinese. II. p. 391.

dog, som i det mindste i et Par Punkter af Betydenhed give Lys i de chinesiske Landboforhold, og bidrage til at vise, at og hvorledes der ogsaa i dette af Mennesker vrimlende Land findes en Modvægt til den umaadelig vidt drevne Jordudstykning. Det berettes i et af de uden Tvivl fortrinligste og paalideligste nyere ethnographiske Værker over China (af J. F. Davis), at der virkelig gives et ikke lidet Antal større Landeiendomme i China — og det af den naturlige Grund, at enhver rig eller formuende Mand i dette Land — hvor Pengecirculationen er vanskelig og ufuldkommen, hvor Crediten staaer paa en meget svag Fod, og Renten, efter den europæiske Maalestok, er umaadelig høi, endskiøndt Priserne paa de første Livsfornødenheder snarere er meget lav — naar han ikke er activ Kiøbmand eller Fabricant, vanskeligen kan finde noget andet Middel til at anbringe eller sikkre sin Formue, end ved at sætte den i Jordegods. Man veed saaledes ogsaa i Canton, at baade Kiøbmænd og Mandariner eie Landgodser; men vi savne nøiagtig Kundskab om Maaden, hvorpaa de lade dem dyrke; rimeligviis skeer det vel deels ved Livegne, da der ogsaa — som man seer af Lovgivningen — findes en, neppe dog talrig, Slavestand i China; deels ved frie Jordforpagtere eller Fæstere.

Den anden og vigtige Omstændighed, som griber ind i den hele chinesiske Landalmues Stilling og Vilkaar, er den eiendommelige Familieforfatning. Jeg har allerede forhen bemærket, at paa den hviler ikke allene Statsprincipet, da hele Folket betragter sig som een uhyre Familie, hvis Huusfader eller faderlige Repræsentant Keiseren er (som man derfor ogsaa upaatvivlelig tænker sig som Overeiendomsherre i hele Landet;) men enhver enkelt Familiefader staaer i det samme Retsforhold til sine Børn og disses Afkom i nedstigende Linie, saalænge han lever. Faderen er ikke allene Herre, men Eiendomsherre over alle sine Børn; han eier dem paa en

Maade som sine Slaver, og har en næsten ubegrændset Magt over deres Personer, saalænge de høre til hans Huus og Huushold. Ved Giftermaal, som dog ikke kan skee uden Faderens Samtykke, foregaaer vel en Emancipation til en vis Grad, naar Sønnen udtræder af Faderens Huus og stifter en uafhængig Familie. Men dette skeer i Almindelighed ikke, eller det skeer først flere eller færre Aar efter Giftermaalet, og efter Regelen allermindst hos de smaa, ubemidlede eller fattige Jordbrugere. Sønnerne med deres Hustruer og Børn vedblive at tilhøre Faderen og hans Huushold, og forene deres særskilt erhvervede Eiendom eller Jordbrug med hans; indtil de undertiden finde det beqvemmere eller mere fordeelagtigt, at adskilles efter fælles Overeenskomst. Paa denne Maade forstørres og udvides baade Familien, og dens Jordbrug eller anden Næringsdrift; og Faderen, Husbonden, vedbliver at være Besidder og Herre over den samlede Familie-Eiendom, som først ved hans Død gaaer over til den ældste Søn eller nærmeste Arving. Dette er, hvad vi kunne kalde det chinesiske Stamgodsforhold, hvorved Millioner af chinesiske Familier udgiøre et meget formindsket Antal af saadanne udvidede Familiesamfund, der boe og bygge sammen, ofte som i smaa Landsbyer. I hvilken Grad et saadant Forhold ogsaa udstrækker sig til de rigere og mere fornemme Familier, kan jeg ikke angive; men Principet og Retsforholdet er almindeligt, lige fra Keiseren med hans Sønner og uhyre talrige Familie (hvis Underhold, dersom det ikke var indskrænket til det Nødvendigste, vilde være en betydelig Statsbyrde i China) lige til den fattigste Chineser, der eier Hustru, Børn og et Hiem.

Heraf forstaaer man nu ogsaa bedre, hvad der er bekiendt nok, at Millioner i China, der ikke kunne bringe det til at eie en Fodbred Jord paa Landet, leve paa Floderne, og som der siges, flere Familier sammen paa eet Fartøi. Rimeligst

er dette at forstaae om et saadant Familieselskab, hvor Faderen, Familiens Hoved, lever i Fællesskab med gifte Børn paa det samme Fartøi. Men heraf begribe vi ogsaa lettere, hvorledes et saadant Familie-Samliv hos en Nation, hvor, uagtet en tilsyneladende barbarisk Strenghed i den faderlige Magt, Ærefrygt for Forældre og for Alderdommen, og Kiærlighed imellem Slægtninge, udgiøre almindelige nationale Egenskaber, maa bidrage uendelig meget til at lette Ægteskaberne i de fattige Folkeclasser, og saaledes i lige Grad virke til Folkeformerelsen; men tillige lette de uundgaaelige Byrder af Armod og trange Kaar hos Mængden i et saa folkerigt Land.

4.

Vi ville endnu tilsidst samle nogle faa Resultater af de foregaaende korte Betragtninger over den chinesiske Stat, dens Vilkaar og Tilstand. Den viser os en i en saadan Udstrækning mageløs talrig, og i den frugtbareste Deel af China yderst tæt sammentrængt Folkemængde, fremkaldt ved Jordbrug, som Statens egentlige Basis og Folkets gamle eller oprindelige Næringskilde; og tillige befordret ved en almindelig udbredt Arbeidsomhed, Industrie og Fabrikflid, der udstrækker sig til alle nationale Fornødenheder og Luxusvarer, og saaledes betinger Landets virkelige Uafhængighed af udenlandsk Handel, især da den indenlandske har ypperlige Befordringsmidler, deels ved Kystfarten og deels ved et omhyggelig anlagt og benyttet System af Canal- og Flodveie, der hører til de største og mest storartede Værker af Menneskehænder, Jorden kan opvise. — Denne Folkemængdes Stigen til en saadan Høide, dens Vedligeholdelse og dens Forøgelse efter temporaire Formindskelser ved Krige og Revolutioner, skyldes upaatvivlelig for en stor Deel en i China til det yderste dreven Udstykning af Jorden; men i Forbindelse med flere andre

Vilkaar i Statssystemet og Nationalcharakteren, uden hvilke en saadan Befolkning, hverken kunde blive til en saadan Grad bestandig og normal, eller saa lidt forbunden med politisk Usundhed og organiske Feil, som den er i China. At Trykket af en Population, der (endog i meget ringere Grader) i Europa Tid efter anden frembringer eller befordrer Pauperisme, indvortes Giæring og politiske Uroligheder, Nød, Epidemier, Udvandringer og andre Overbefolknings Symptomer, i China ulige lettere udholdes af Staten: Dette kan dog ikke allene tilskrives, at den chinesiske Almues Tarvelighed er ligesaa stor, som dens Arbeidsomhed og Taalmodighed. Vi kunne ikke andet end forudsætte, at hele Folkets Moralitet, ligesom dets Agtelse for Lov og Ret, i ethvert Tilfælde maa være sundere og kraftigere, end man, efter eensidigt-europæiske Anskuelser eller fragmentariske Erfaringer, der neppe giennemtrænge Overfladen af Folkelivet[21], vil tænke sig disse Egenskaber hos Chineserne.

Det maa dog saameget mindre overraske os, naar vi selv hos sagkyndige og forstandige Iagttagere finde høist afvigende Bedømmelser af Folket selv, af dets Statsindretninger og af dets Tilstand og Charakteer: da China er et i alle sine Forhold eneste, for vor Betragtning saa vidunderligt, eller i det mindste saa abnormt Land, at der hører en høi Grad af upartisk Selvfornegtelse hos en Europæer, for at lade den chinesiske Verdens Civilisation vederfares sin Ret. Jo mere det imidlertid lykkes en saadan Betragter at blive Herre over alt det Frastødende, Fremmede, tildeels endog Modbydelige og Unaturlige, og over alle andre Vanskeligheder, som maa overvindes for at blive fortrolig med Folkets virkelige Charakteer, og

---

[21]) Selv Ritter slutter sin physisk-geographiske Skildring af China med den Tilstaaelse: „Unsre Kenntniss von diesem Lande ist noch immer höchst unvollkommen; und was wir hier geben konnten, sind nur unbefriedigende Bruchstücke.“ (Erdkunde 1ste Aufl. I. S. 675.)

opnaae Evne til at bedømme Staten og Landet som en eiendommelig Verden for sig selv — desto mere vil man finde, at saadanne umiddelbare og fordomsfrie Jagttagere gaae over til at opdage og erkiende fordeelagtige Egenskaber og berømmelige Træk hos det chinesiske Folk. Ved Siden heraf vil det dog heller ikke undgaae os, at baade den Aartusinder gamle oprindelige eller normale Forfatning i Staten, og det hele oprindelige chinesiske Folkeliv, engang have havt en lysere og renere Skikkelse, hvorfra de i meget af deres Væsen og substantielle Yttring efterhaanden ere vanslægtede. Selv ved de nyeste Efterretninger bekræfter det sig, at hverken i Chinas oprindelige Statsorganisation, eller i de nationale Ideer og Regieringsgrundsætninger, men i en Udartelse og Fordærvelse af Landets Institutioner, der i nogle Dele under det nuværende Dynastie synes at have naaet en farlig Høide, maa man søge Kilden til det Slette og til de store Misbrug, som China fremviser i endeel administrative Forhold[22]). En vigtig

[22]) Man kunde være tilbøielig til, heri at sætte det hos den overordentlig talrige Mandarinclasse eller Embedsstand almindelig herskende Bestikkelsessystem øverst; ligesom man vel kan søge dettes egentlige Rod i et forældet og ufuldkomment Finantssystem, med en alt for ringe Beskatning og Statsindtægt, som desuden for en meget stor Deel bestaaer i Sæd (Riis), hvis Ydelse maa give Leilighed til ubyre Underslæb og Tab. (Meadows p. 168, antager, at den nærværende Regiering i China ikke har større Indtægter, „public and secret“, end den britiske Stat. Denne Finants-Beregning er meget høiere, end nogen anden, jeg har fundet.) Herved maa dog bemærkes, at en Deel af det, som i Europa vilde være Bestikkelse, i China af Folket selv regnes til Sportler, eller til de halv frivillige, halv tvungne Gaver eller Kiendelser, som Orientens Skik fra umindelig Tid har indført. — Endnu mere statsfordærvelig vil maaskee en i nyere Tid af Pengemangel opkommen Uskik hos Regieringen, at sælge visse af de academiske Grader, som give Adkomst til Embeder, kunne blive for China. (*Meadows* desultory Notes on China &c. p. 195. 96.) Denne Forf. nævner, ved Siden heraf, Accumulation af Embeder hos een Person, og de Fortrin, Mantschuerne i mange Tilfælde nyde for Chineserne, (man kan vel endnu lægge til: Regieringens og Residentsens

Bemærkning herved kunne vi dog ei forbigaae: Tværtimod det, man skulde vente sig, ramme de lovstridige, og undertiden oprørende Misbrug i China overhovedet langt sieldnere den store Mængde af Folket, end Individer af den mere formuende Middelstand. Det er derfor i denne, men ikke hos den chinesiske Almue, hvor Misfornøielse og et skiult Giæringsstof vedligeholder og udbreder sig[23]. Det tør vel ogsaa være et af de mindst fordeelagtige Træk i Chinas nærværende Tilstand (men tillige et Træk, der finder en Støtte i den offentlige Mening, som er imod enhver stor Ulighed i Formuestilstand) at de Rige, især i Middelstanden, snarere søge at dølge deres Midler, end at lægge dem for Dagen ved Ødselhed og Overdaadighed. Men det er dog mindre i Regieringssystemet og i administrative Misbrug, end i Arveretten og Familieforholdet, at Oprindelsen maa søges til den for Chineserne almindelig antagne Sætning: at Rigdom i en Slægt aldrig naaer over det tredie Led. Derimod see vi, at China, med sit hele borgerlige Liigheds-system, og uden noget Slags arveligt Aristokratie eller Grund-adel, ikke har undgaaet den samme Fordærvelse, hvorunder Rusland lider, hvor Adel og Livegenskab staae i en skærende Modsætning. Det er den chinesiske personlige Adel eller Embedsadel, det er Mandarinclassens Forfald, Pengesyge og Bestikkelighed,

---

afsides Beliggenhed i den fierneste Krog af det uhyre Land) som livsfarlige Symptomer for det nærværende Dynastie.

23) Man veed, at der i China længe har existeret hemmelige politiske Selskaber, med revolutionaire Formaal, som Mantschu-Regieringen ved sit i høi Grad aarvaagne Politie opsporer og forfølger af al Formue; men som den er langt fra at have udryddet. Hvad der især er mærkeligt, er at et af disse Selskaber, der skal være meget talrigt og udbredt i det sydlige China, har en paafaldende Liighed med Europas Frimurere, f. Ex. i de hemmelige Tegn, hvorpaa Medlemmerne give sig tilkiende for hverandre; i Ceremonier ved deres Optagelse i Selskabet, og ved de natlige Sammenkomster; i Medlemmernes forskiellige Grader, m. m.

tilligemed Savnet af enhver selvstændig Grundadel, hvori Hovedaarsager maa søges til de for Statsorganismen fordærvelige Misbrug, der synes at bebude, at ogsaa China gaaer en ny Revolution, og maaskee en Dynastieforandring i Møde.

Vi have seet, at heller ikke dette Rige til enkelte Tider kan undgaae skadelige og ødelæggende Virkninger af en med uindskrænket Jordudstykning følgende Overbefolkning; men her indtræde disse Virkninger dog mere som forbigaaende Indflydelser af usædvanlige Naturphænomener, end som normale Beskaffenheder, eller umiddelbare Følger af Statens organiske Forfatning. Deri kunne vi søge en vigtig Grund til, at blandt alle de indvortes Revolutioner, som den chinesiske Historie frembyder i et Tidsrum af 2—3000 Aar, findes ikke et eneste Exempel paa, at en Revolution er gaaet ud paa at omstyrte Statsforfatningen, eller forandre det patriarchalske Monarchies Regieringsform. Revolutioner have fundet Sted i China, enten for at styrte en enkelt Tyran, eller uforbedrelig slet Keiser, fra Thronen; eller de have udgaaet fra en Strid om Herredømmet imellem Thronprætendenter eller Partieførere.

Det er sandt, man betragter gierne Chineserne som en feig, ukrigersk, blødagtig Nation, som derfor hverken har havt Kraft til at modstaae flere Angreb af de mere haardføre, nordfra indbrydende mongolisk-tatariske Erobrere, eller til at affaste disses Aag. Dette er en Gienstand, jeg her maa sætte tilside, og indskrænke mig til den ene Bemærkning: at det i det mindste er falskt, naar man vil tænke sig Massen af det chinesiske Folk, Landalmuen og den hele Arbeidsclasse, som en legemlig kraftløs, slappet, til Anstrengelse udygtig Race. Nyere Jagttagere bekræfte det Modsatte, uden at vi derfor kunne tvivle om, at Indbyggerne i de rige Lavlande, eller den uhyre Folkemængde i Chinas Mellemdeel, baade af Naturen, eller ved deres i Aartusinder fulgte Næringsveie og Gangen i deres

Civilisation, mangle krigerske Egenskaber, og ved et Par Hundrede Aars uafbrudte Fred maa være endnu mindre skikkede til at føre Krig. Vil man tillægge Nationen dette som en absolut Feil, en organisk Brøst og Svaghed (man maatte dog først tilstrækkelig kiende det hele Folk, og alle de chinesiske Høilandes Beboere) saa kommer man derved ogsaa til den Forudsætning: at Civilisation og Humanitet ikke kunne blive fuldstændige uden Krigen. Dette vedkommer os mindre her, end det historiske Factum: at Alt hvad man i vor Verdensdeel regner til en Stats, et borgerligt Samfunds materielle Velstand og Flor, og hvad Europas nyere politiske Theorier helst ville henføre til demokratiske Ideer og republicanske Former: har China udviklet til en Høide, der sætter enhver Europæer i Forundring, under en Stats- og Regieringsform, som vi kalde despotisk[24]), hvis Grundsætninger vi finde

---

[24]) Den chinesiske Despotisme har i det mindste den Egenhed, at den fra sin Oprindelse er grundet paa en offentlig antaget moralsk Basis, som det mest absolute Demokratie ikke kan have renere, og som den despotiske Regent ikke blot maa vedkiende sig, men i Formerne underkaste sig. Det er saaledes afgiort, at den chinesiske Keisers Enevoldsmagt, skiøndt maaskee den mest ubegrændsede, som nogen asiatisk Despot besidder, maa underkaste sig en Mængde Hensyn til Folket, som sin uhyre Familie, og til Landets Vedtægt og Tradition, der i China have ubrødelig Hellighed. Endskiøndt China maaskee er den fuldstændigste, og i sin Art bedst organiserede „Politie-Stat“ i Verden, lærer enhver Chineser af allermindste Opdragelse fra sin Ungdom den Sentents hos Confucius (i Ta-Heo, „de Børnes Skole“, den 1ste af hans berømte „Kings“ eller 4 hellige Bøger): Den som mister Folkets Hierte, mister Thronen. — Ligesaa mærkeligt er det, at i et Land, hvor der, efter europæiske Begreber, ikke findes Spor til individuel Frihed, og hvor Keiserens Villie skulde være „Loven og Lovens Ende“: der er det ligeledes en Sentents, man kan høre af enhver Chineser: „At overtræde Loven er en lige stor Forbrydelse hos Keiseren, som hos enhver Undersaat.“ (*Davis*. l. c. I. p. 251. Han mener endog man kan sige, at ligesom Folket betragter de hellige Bøger og deres Forskrifter, som Love, der ere ligesaa bindende for Keiseren, som for den Ringeste i Landet:

barnlige og ufornuftige, og deres Udøvelse tyrannisk, oprørende eller latterlig.

Dertil kommer det andet Factum: at hvad man baade i det øvrige Asiens og i Europas gamle og nye Verden har stræbt og tragtet efter, som et af Idealerne for al Statskonst og Statsphilosophie, Statsformens Fasthed og Statens Bevaring, dette har China, med sin hele Contrast til Europa, opnaaet i lang større Udstrækning end nogen anden Statsbygning. — Heraf synes i det mindste at følge, at det chinesiske Despotie dog maa være af en anden Natur, end det, man ellers har kiendt baade i Europa og i Asien; og vi kunne tilføie, at tre af de fortrinligste nyere ethnographiske Forfattere over China (Ellis, Staunton og Davis), med undertiden ulige og afvigende Anskuelser, i eet Hovedpunkt komme til det samme Resultat: at China, betragtet som en civiliseret Verden for sig selv, i alle offentlige Forhold, Statsindretninger, indvortes Orden, Sikkerhed, Næringsfrihed, Ligevægt imellem Stænder og Folkeclasser, Fordeling af Velstand og Formue, ligesom af den overhovedet meget ringe Skattebyrde, staaer høit over enhver anden Stat og Nation i Asien[25].

I denne Verdensdeel maae vi naturligviis søge det umiddelbare og nærmeste Formaal for en Sammenligning; men naar desuden ogsaa i mangen Parallel med Europa Fordelen virkelig synes at ligge paa Chinas Side, saa ville vi dog

---

saaledes kan det bogstaveligt siges, at disse Bøger hvile paa den Forskrift: salus populi suprema lex. Men, lægger Davis til, det er et Princip, som et fremmedt, tatarisk Dynastie vel maa vedkiende sig; men som det ikke sielden overtræder.

[25]) Jvf. bl. a. *H. Ellis* Iournal of the late Embassy to China. 2 Ed. Lond. 1818. Vol. II. 206. 207. 209. o. fl. St. *Staunton:* Miscellaneous Notices. II. p. 272—75. *Davis.* l. c. I. p. 249.

ligesaa lidt oversee, at den hele aandelige Overlegenhed tilhører den europæiske Verden; at Chineserne endog synes mere fremmede for Ideelivet, end de vestasiatiske Folkefærd; men at de i Forstandens Kreds, saalænge man kun ikke vil drage dem udenfor deres egen Verden, ere ligesaa meget hiemme, som nogen anden civiliseret Nation i den gamle eller nyere Tid. Nu maa i øvrigt Chinas Nationalvelstand og materielle Cultur være saa indskrænket og isoleret, som man vil: saa er den dog i sin Art og Natur fuldstændig, og tilfredsstiller en Nation paa 300 Millioner mere, end man finder dette Tilfælde i nogen europæisk Stat. Den vil ikke kunne forandres eller omdannes efter europæisk Tilsnit, uden at den chinesiske Nation og dens hele colossale Statsbygning maa gaae til Grunde.

Jeg vil til Slutning endnu kun tilføie et Par Bemærkninger. Ligesom det er en høist ubillig og ufuldkommen Synsmaade, naar man (som undertiden er skeet) vil udkaste Billedet af den hele chinesiske Stat og Nation efter Tilstanden og Folkets Charakteer i Canton, hvor giennem et Par Aarhundreder alt det Oprindelige er udartet og forvansket ved det lange Handelssamqvem med Europæerne: saaledes maa man heller ikke være for hastig i at ville i Chinesernes Sæder, Cultur og Civilisation blot see den comiske Side, eller betragte det allene som en Carricatur af den europæiske Cultur og dens Former. Man kommer ved mange Leiligheder til den Overbeviisning, at europæisk Eensidighed og Ukyndighed i Chinesernes nationale Forhold, Tilstand og Indretninger, undertiden ikke har været meget mindre, end den chinesiske Uvidenhed og Ukyndighed om det, som ligger udenfor deres egen isolerede Verden. Eensidigheden vil da ogsaa stundom, uden nogen virkelig Berettigelse, overføre de comiske Contraster i ydre Phænomener (f. Ex. naar Mandarinen i sit mongolske Costume viser sig ligefor en europæisk Minister i hans, maaskee

ligesaa smagløse Galla-Uniform) paa Livets Realiteter og betydende Forhold. Ukyndigheden om den virkelige Tilstand i China, og Bedømmelsen af hele Nationen efter Hong-Kiøbmænd[26]), Kræmmere og Pøbel i Cantons Forstæder, efter

[26]) Det er ikke blot disse — et Slags Handels-Compagnie, der, imod svære Afgifter, længe have havt Eneret til i Canton at drive Handelen med Europæerne — det er overhovedet den hele Handelsstand i China, ja undertiden hele Nationen, som i Alt hvad der vedrører Pengesager, Fordeel og materielle Interesser, tillægges meer eller mindre Vindesyge, List, Lavhed, Troløshed og Bedrageri, som staaende Charakteertræk. Jeg kan ikke negte mig Leilighed til at anføre efter Staunton et Par mærkværdige Exempler paa, at der ogsaa hos Chineserne gives i det mindste glimrende Undtagelser. En af de første Hong-Kiøbmænd i Canton, blev for endeel Aar siden af den engelske Handels-Bestyrelse der paa Stedet sigtet for en troløs eller bedragersk Adfærd, og det blev ham tilkiendegivet, at som Straf herfor vilde han miste en Fierdedeel af de Handels-Expeditioner, han hidtil havde havt. Man regnede hans Fordeel af disse til omtrent 40,000 Pd. om Aaret. En Mand, af den lave og egennyttige Tænkemaade, som tidt tillægges alle Chinesere, vilde have „pocketed the affront“, og ladet sig nøie med de øvrige tre Fierdedele. Men denne Kiøbmand erklærede, at da han var sig sin Skyldfrihed bevidst, taalte hans Ære ikke den ham tilføiede Krænkelse, og han opgav al videre Deel i Handelen med det engelske Compagnie; eller — opoffrede en Fordeel af 30,000 Pd. om Aaret. Senere blev Sagen undersøgt i London, og Compagniets Direction gav Kiøbmanden en fuldstændig Æreserklæring. — En anden Hong-Kiøbmand havde været i en Stilling, hvori en ung engelsk Sømand kunde bevise ham en Tieneste, ved at skaffe ham Betaling eller Sikkerhed for en Fordring hos en Americaner, som var i Færd med at seile bort uden at klare den. Af Erkiendtlighed herfor kiøbte Chineseren ikke allene i endeel Aar altid Englænderens hele Føring paa Skibet, til den høieste gangbare Priis; men efter adskillige Reiser yttrede han sin Forundring over, at den engelske Styrmand (officer) endnu ikke selv havde faaet et Skib at føre. Denne svarede, at en saa fordeelagtig Post fik man ikke let uden at kiøbe den for nogle tusinde Pund; og en saadan Sum kunde han ikke bringe tilveie. Hong-Kiømanden sagde, at var dette Hindringen, vilde han strax rydde den af Veien. Han lod paa Stedet udfærdige og underskrev en Vexel for den opgivne Sum, som han sagde, at Englænderen efter sin Leilighed kunde tilbagebetale ham. Denne døde paa Hiemreisen, og Vexelen blev sendt tilbage, efterat

Smuglerskibenes Mandskab, eller ligende Folkeclasser, har fremkaldt en stor Deel falske Beretninger og skjæve Bedømmelser, som have tilhyllet eller forvansket mange Træk af den indre Tilstand; men hvoraf en Deel med hvert Aar mere forsvinde, jo mere de ved bedre Erfaringer give Plads for Sandhed og Virkelighed. Jeg vil kun som et eneste Exempel nævne den mangelfulde Kundskab, Europæerne saa længe, ja indtil den nyeste Tid, have havt om Chinesernes Sprog, om deres Skrift og Literatur, og om den Deelagtighed, Mængden af Folket har kunnet tage i chinesisk Oplysning. Det er kun ganske faa Aar siden, at den franske Orientalist Biot første Gang historisk har oplyst og af indenlandske Kilder skildret det hele videnskabelige og folkelige Lærdoms- og Underviisningsvæsen i China, hvorom man tilforn kun havde dunkle, forvirrede og ufuldkomne Forestillinger. Man har saaledes ogsaa, af ufuldstændig Kundskab til den chinesiske Skrift, som oftest tænkt sig al Underviisning indskrænket til den lærde eller academiske, og Chinas hele Almue som reent uvidende og uden Læsning; indtil vi nylig af Davis og Biot have lært, at Underviisning og Opdragelse strække sig indtil de ringeste Classer; at enhver Landsby har sin Skole, som Almuen selv underholder, og at næsten ethvert Mandfolk i China kan læse og skrive saameget, som der tilhører og passer for hans Livssphære[27]; efterdi den

man havde erfaret, at den var trukken paa et meget solid Huus i London, som strax vilde have udbetalt den. (*Staunton*. l. c. p. 265—68.)

[27]) „Among the countless millions, that constitute the Empire, almost every man can write sufficiently for the ordinary purposes of life." &c. *Davis*. l. c. I. 210. Dette bekræftes fuldkommen, og med endnu flere Omstændigheder, af Biot. For ikke at tillægges nogen Unøiagtighed eller Vilkaarlighed til Fordeel for Folket, her handles om, vil jeg anføre nogle af den franske Sinologs egne Ord: „En Chine il n'y a littéralement point de village sans école; & ainsi, quelle que puisse être la difficulté de la langue, un nombre immense de Chinois devient capable de

chinesiske Tegnskrift har den Beskaffenhed, at Vanskeligheden ved at lære og bruge den aftager i sámme Forhold, som Indholdet af de Begreber, man vil udtrykke, bliver simplere, Omfanget mindre, og Ordene følgelig færre.

Den asiatiske Urstat, med hvis agrariske Forhold vi have begyndt disse Betragtninger, udgiør saaledes et af de mærkværdigste Phænomener i Menneskehedens Historie; og vil endnu i lang Tid blive en Gienstand, hvortil Europæernes Forskning uafladelig vil vende tilbage; fordi den Eenhed imellem Stat og Nation, imellem Regiering og Folk, som det 19de Aarhundredes europæiske Revolutioner gaae ud paa at nedbryde og opløse, i China, hvor den er til i en som det synes uopløselig Fasthed, netop er Kilden til Statens materielle Velstand og Blomstring. Næsten Alt hvad vor Verdensdeels

lire & d'écrire." (Dette gielder dog kun om Mandkiønnet. Det er kun Mandarinernes og de Riges Døttre, som hiemme hos deres Mødre faae nogen Underviisning; $\frac{9}{10}$ af Fruentimmerne i China ere ganske uvidende.) „Aucune des écoles primaires n'est subventionnée par l'état." — „L'enseignement primaire est tout-a-fait libre en Chine; c'est un métier comme un autre, & rien de plus. Celui qui veut ouvrir une école primaire, ne subit aucun examen préliminaire; son succes dépend entierement de son habilleté à enseigner, qui lui attire des écoliers."&c. — Dog indsætter Regieringen Skole-Inspecteurer, som maa reise Landet rundt, og aarlig prøve Skolemestrene i Landsbyerne. Omtr. 15 Francs om Aaret kan antages som Middelstørrelse af Skolelønnen for en Dreng i en Almueskole i Stæderne; paa Landet er den meget ringere; undertiden 6—7 Francs, undertiden nogle Pund Riis om Aaret. I enhver Almueskole læses de fire moralske Bøger (Sse-Chou) af Confusius og Mencius (Meng-Tsy), og siden de 6 Kings (hellige Bøger) eller Udtog af disse. Den sædvanlige Skoletid i Almueskolerne er 6—8 Aar; Underviisningstiden 7—8 Timer daglig; Ferier gives i 6 Uger ved Nytaarstid. I alle større Stæder i China finder man desuden Aftenskoler, som for Betaling benyttes af Haandværksfolk. o. s. v. „Essai sur l'histoire de l'Instruction publique en Chine, dep. les anciens temps jusqu' à nos jours" par *E. Biot*, Par. 1845. p. 494—500.

Civilisation, materielle Cultur, mechaniske Konst og Industrie har udvirket og fremvirket — det gienfindes i China som staaende Overlevering fra en umindelig eller ældgammel Tid; det gienfindes her, rigt blomstrende, fast grundet og gienfødende sig, men uden Forandring og Fremskridt — ikke under demokratisk-liberale, men under patriarchalsk-monarchiske Former. Det er disse Former, der have overlevet en Mængde Dynastier; de ville formodentlig ogsaa overleve det nærværende, fremmede, Folket paatvungne Dynastie i China, og mangfoldige Constitutioner i Europa.

Ligesom i den chinesiske Naturstat, (som man paa en Maade kunde kalde den) saaledes som den endnu er til med Aartusinders Alder, Statsideen, i det mindste i Grundformerne, er bleven chrystalliseret, eller ikke har naaet videre, end til at giøre Folket til en eneste uhyre Familie: saaledes synes en anden ældgammel, men kun i nogle enkelte af sine Grundformer fragmentarisk bevaret asiatisk Nation, Hinduerne, at være gaaet et Skridt videre i den sociale Skikkelse. Folket har udviklet sig til Menigheder. Den communale Forfatning havde i Hindustans Oldtid opnaaet en Udvikling, et Slags Selvstændighed og politisk Gyldighed, som den for længe siden har mistet, eller aldrig eiet i saadan Fuldstændighed i Europa; men hvoraf nu kun en mat Skygge er tilbage hos det ved flere Erobringer kuldkastede og forvandlede Hindufolk. Det for Chineserne fremmede Begreb om væsentlig forskiellige Stænder har uddannet sig i de indiske Caster. Det vedkommer os her ikke, at betragte disses Ufuldkommenheder, eller at vise, hvor grundforskiellig den politisk-religiøse Idee, som hersker i det indiske Folkeliv, er fra den chinesiske, ved hvilken en virkelig politisk Liighed har kunnet giøre sig gieldende ved Siden af den patriarchalske Myndighed i det

store Familiesamfund, som udgiør den chinesiske Statsidee. — Vi maae derimod bemærke, hvad der tydeligt ligger for Dagen, at ogsaa hos Hinduerne maae den sociale Forfatnings oprindelige Grundvold søges i Landbruget. Men det er ikke mindre bekiendt, at dette Folks hele Ideekreds og Tankekreds er grundforskiellig fra Chinesernes, og langt mere henvendt imod en ideal Verdens Forestillinger, eller Phantasier og Drømmebilleder, end mod den practiske og mechaniske Virksomheds Stræben efter at kunne tilfredsstille Nødvendighedens tvingende Fordringer, under bestandigt stigende Vanskeligheder (som Tilfældet er baade i China og i Frankrige, ligesom i flere andre europæiske Lande.) Derfor staaer Landbruget i Hindustan under andre Betingelser, end i China; og skiøndt en Sammenligning af begge maa være ufuldkommen, da vi, uagtet det man kiender til Chinesernes Familieforhold, dog mangle tilstrækkelig Kundskab til Landbefolkningens Samliv og communale Indretninger: kunne vi dog let overbevise os om, at Landbrug og Landboforfatningen i Indien har staaet under Indflydelse af det eiendommeligt uddannede Communalforhold hos Hinduerne, hvilket, langt meer end Castevæsenet[28]), har overlevet den mohammedanske Erobring, og i det mindste i mange af sine Grundtræk endnu er til.

Fra umindelige Tider udgiør enhver indisk Landsby (især i det sydlige Hindustan, hvor Krige og Erobringer mindst have udslettet de gamle nationale Former) en egen, affondret

[28]) De indiske Caster ere, som man af nyere paalidelige Forfattere veed, saaledes blandede, og have dannet saamange Overgangsled, at man kan betragte dem næsten som opløste, paa Bramaner-Casten nær, der overhovedet kan ansees som den indiske Adelscaste. (Jvf. *H. T. Colebrooke* Enumeration of Indian Classes. Asiatical Res. V. p. 64. *Rickards* India, or Facts to illustrate the character of the native inhabitants. Lond. 1829. I. p. 9—43.

Menighed, under et vist uafhængigt Communalsystem, endnu paa samme Fod, som det er fastsat i Menu's Love, (VII. 115—120) der høre til Hinduernes alderældste hellige Skrifter. I enhver saadan Bymenighed findes, foruden Forstanderen eller Dommeren (Potail), Skattekræveren, og Astrologen, der skal forkynde den heldige Tid til at saae, høste og andre Foretagender, 9 andre Menighedens Embedsmænd og Haandværksmænd, f. Ex. to Vægtere, en Vandmester eller Tilsynsmand ved Vandledningen paa Markerne, en Smed, Tømmermand, Pottemager, o. s. v. Alle disse 12 Betiente have deres fastsatte Løn, enten i en vis Jordlod af Bymarken, eller i en bestemt Andeel af enhver Huusfaders Høst. I nogle Egne drives hele Byens Jordbrug i Fællesskab; men i Almindelighed dyrker Enhver i Menigheden sin udskiftede Jord for sig selv. Dennne Forfatning, med flere Aartusinders Alder i Hindustan, har bl. a. den Virkning, at Indbyggerne i enhver By meer end ellers slutte sig sammen og til sin Forstander, og agte kun lidt paa Krig, Erobringer, politiske Revolutioner eller Herreskifte. Deres Landskyld og Afgift til Byens Betiente bliver i Almindelighed uforandret; og naar kun deres nøiagtigt afgrændsede Bymark bliver urørt, spørge de ikke efter, af hvem de regieres[29]. Det synes klart, at man i den ældgamle indiske Communalforfatning finder et vist republicansk Element, som dog aldrig har naaet videre i politisk Udvikling. Derimod er det nationale monarchiske Element i den indiske Stat, tilligemed den største Deel af Castevæsenet og den politiske Nationalitet, for lang Tid siden ved den mohammedanske Erobring gaaet tilgrunde. Den udartede Brama-Religion, og den gamle Landboforfatning, have Erobrerne ladet Folket

[29]) *M. Wilks* Historical Sketches of the South of India. I. p. 117. (Jvf. Heerens Ideen I. 3. S. 306—308. Rhode üb. relig. Bildung der Hindu's &c. II. 565.)

beholde. At den sidste tilligemed den Art af Heelhed i Menigheđernes Jordbesiddelse, som den medfører, kan have bidraget til at hindre en saa ubegrændset Jordudstykning, som i China: er vel ei usandsynligt. Man finder heller ikke nogensteds i det vidtstrakte Indien en Befolkning, der i sine Forhold kommer China nær; man tør snarere antage, at den med Tiden vil stige betydeligt, naar det engelske Herredømme kan strække sin voxende Indflydelse til Jordbrugets Forbedring. At Indien desuagtet fra Tid til anden har lidt, og endnu maa lide, ved partiel Hungersnød, i et eller andet af de stærkest befolkede Landskaber, er en Ulykke, som deels kan tilskrives Climaet, deels Dyrkningen af Riis — Folkets næsten udelukkende Næringsmiddel. En indtræffende stor Tørke i Regntiden er for Indien endnu farligere, end Kartoffelsygdommen for Irland.

I øvrigt kan Indien — hvis hele Tilstand er at betragte som en halv opløst Overgang fra en ældgammel Nationalitet og Rester af national Selvstændighed i det borgerlige og religiøse Liv, der have maattet bøie sig, først under Aaget af den mohammedanske Erobring, siden under det mildere, mindre trykkende, men ikke mindre egennyttige engelske Herredømme — ikke opfordre os til at gaae dybere ind i Folkets Vilkaar og Forfatning. Jeg vil kun endnu omtale en eneste meget mærkelig Omstændighed, der oplyser Indflydelsen af et forandret Regieringssystem paa Agerbruget og Landbostanden, ligesaa vel hos en ældgammel orientalsk Nation, som hos en europæisk.

Landboforfatningen, der i det Hele, som vi have seet, blev uforandret under Mogulerne og andre mohammedanske Fyrster i Indien, var imidlertid gaaet over til et Forhold, (der uden Tvivl ligeledes var det herskende under Hinduernes gamle nationale Regenter) efter hvilket Fyrsten betragtedes som Overeiendomsherre i hele Landet, og i denne Egenskab tog Halv-

delen af Brutto-Indtægten af al Jord, og kun overlod den anden halve Deel til den umiddelbare Jorddyrker (Ryot — et Ord af arabisk Oprindelse, der bemærker en Undersaat.) Endnu er dette i Grunden det egentlige Eiendomsforhold ved al Jord i det brittiske Indien; men saaledes, at Dyrkerne eller Besidderne ere at ansee som Arvefæstere, der have en umistelig, arvelig og afhændelig Brugsret, saalænge de svare Regenten den paalagte Landskat. Dennes Størrelse, og Besiddernes Rettigheder overhovedet, have været underkastede forskiellige Vilkaar, alt eftersom Hindufolket i forskiellige Landsegne har havt meer eller mindre Kraft til at modstaae deres mohammedanske Overherrers, eller disses Statholderes, vilkaarlige Paabud. De Mogulske Keiseres Embedsmænd i hele Bengalen, som under Navn af Zemindarer indkrævede Landskatten og indestod for dens Erlæggelse, havde efter en gammel Skik deres Embede arveligt, og indbetalte til Keiserens Skatkammer $\frac{9}{10}$ af Afgiften; $\frac{1}{10}$ tilfaldt dem selv for deres Umage. Efter den engelske Erobring, og ved en ny Regierings-Organisation i Bengalen 1793, antog Gouverneuren Lord Cornwallis, enten efter en virkelig, eller foregiven Uvidenhed om det sande Forhold, det som afgiort, at Zemindaren i en By eller et District var den egentlige Grundeier; og indførte saaledes en virkelig Revolution i det gamle agrariske Forhold imellem Ryots, eller de umiddelbare Jordbrugere, og Staten. Den hidtil ydede Landskat blev erklæret for uforanderlig; og det blev paalagt Zemindaren, som Regieringen herefter allene vilde holde sig til, under eet at erlægge den hele Afgift. Efterkom han det ikke, blev det hele District, hvis Eier han antoges for, inddraget eller solgt som Statseiendom. Da Jordlodderne i Bengalen overhovedet ere smaa, for det meste kun 6 Acres (omtr. 4 Tdr. Land), sielden fra 8 eller 12 til 24 Acres, var den gieldende Afgiftsfod overhovedet for høi; hvorfor ogsaa Fattigdommen hos de smaa

Jordbrugere i Bengalen baade var og endnu er yderlig stor. Da nu ogsaa Regieringen i Calcutta med Strenghed holdt sig til Zemindarerne i at fordre den uforanderligt bestemte Landskat, blev en Mængde af disse ødelagte, og maatte opgive deres Stilling og Jorde-Gods. Men dette kom derved oftere i bedre og driftigere Hænder; og man har med Forundring seet, at det af Lord Cornwallis indførte faste Afgifts-system, i Forening med Systemet, der antog Jorden deelt imellem større Grundeiere, uden i samme Forhold at forbedre den indiske Landalmues Vilkaar, dog har havt en stor og mærkværdig Indflydelse paa Jordbundens Opdyrkning, Agerbrugets Forbedring, Folkemængdens Tilvæxt, og Stats-indtægtens Formerelse. Resultatet er saa overraskende, at jeg kan ikke undlade at meddele det.

I 4 Hovedprovindser af Bengalen (Bengal, Bahar, Orissa og Benares) var i A. 1793 Statens hele Brutto-Indtægt 4,129,000 L. St.; deraf udgiorde Landskatten 3,012,000 L. St.; men af denne Sum kunde blot 2,873,000 L. St. virkelig inddrives. I 44 Aar (A. 1837—38) var hele Brutto-Indtægten stegen til meer end det dobbelte, eller 8,842,000 L., hvoraf Landskatten udgiorde 3,377,000 L., som paa ubetydeligt nær Alt kunde hæves. De øvrige indirecte Skatter indbragte i Aaret 1837—38 ikke mindre end 5,464,000 L., som var næsten det 5 dobbelte af hvad de udgiorde i A. 1793; og hvad der er ligesaa mærkværdigt, Bengalen har i den hele Periode af 44 Aar ikke en eneste Gang lidt af nogen betydelig Mangel eller Hungersnød. I A. 1793 var Folke-mængden i de 3 første af de nævnte Provindser, efter den høieste Beregning 24 Millioner; i 1825 var den allerede stegen til 37,500,000; og havde saaledes tiltaget over 50 Procent i 32 Aar.

Men vi maae derhos nævne, at Lord Cornwallis fandt

betydelig Modstand i hans System, der ikke blev indført i en anden Hoveddeel af det britiske Indien: Præsidentskabet Madras. Her beholdt man det gamle System, at Staten er Eiendomsherre over al Jord; men afskaffede Zemindarerne, og satte Bønderne eller Ryots, som smaa Forpagtere eller Jordfæstere, i umiddelbar Forbindelse med Regieringen, der ved lønnede Betiente lod Landskatten indkræve. Denne blev tillige, ved et meget konstigt System, som det vilde falde for vidtløftigt at udvikle, bestemt efter en foranderlig Scala eller Matrikel, i Forhold til Jordens Godhed, Opdyrkning, Production og Værdi. Her maatte altsaa den duelige og flittige Jordarbeider, eller den, hvis Forfædre havde med Flid opdyrket deres Jord, betale den høieste Jordskyld; desuden er der baade fastsat idelig Afvexling i Jordtaxten, og hele Landsbymenigheden er giort ansvarlig for at Skatten erlægges af hver enkelt Jordbruger, som derimod igien skal have Frihed, saavel til at opsige sin Jord og flytte bort, som til at opdyrke nyt Agerland af Fælleder og Overdrev m. m. Dette konstige Beskatningssystem, i Forening med den større Bevægelighed i Jordeiendommen og Forandringer i Landets nationale Landboforhold, har netop havt den modsatte Virkning af det faste Afgiftssystem i Bengalen. I Stedet for at finde Lettelse, trykkes Almuen af Regieringens Oppebørselsbetiente og af den foranderlige Afgift. Følgen har bl. a. været, at Landskatten i Præsidentskabet Madras, som i 1805—6 havde udgiort 3,469,000 L. St., 30 Aar senere, eller i 1837—38 kun indbragte 3,149,000 L. St.; altsaa, i Stedet for at stige, var formindsket med 320,000 L. St. i disse 30 Aar[30]).

---

[30]) Jvf. *I. R. Macculloch* Treatise on the principles and practical influence of Taxation. Lond. 1845. p. 482—478. Han anfører som sin Kilde bl. a. „Review of the Financial Policy of the *East-Ind. Company*." p. 134. sq.)

5.

Hvad der i de ældste asiatiske, med oprindelig Cultur og eiendommelige Statsorganismer begavede Lande allerede fremtræder som to væsentlige Modsætninger i Stats- og Folkelivet; nemlig paa den ene Side det stabile, bevarende Princip i Agerbruget, og i den faste Grundbesiddelse, der vedligeholder Jordbrugerens Selvstændighed, hans af Pengemagten uafhængige Tilværelse — paa den anden Side den bevægelige Formue og Rigdom, der har sine mere overflødige, men mindre betryggende Kilder i Handlens og Industriens uberegneligt mangfoldige Virksomhed: denne store Dobbelthed gientager sig hos ethvert Folk, der har opnaaet historisk Tilværelse, og en fuldstændig Statsindretning. Tydeligt nok viser det sig, at ligesom paa hiin Side alle Betingelser ere mere knyttede til det eneste Uforanderlige, Uforgængelige i den hele menneskelige materielle Bedrift og Virken, nemlig Jordbunden — paa denne Side derimod til det Foranderlige, Omskiftende, som følger af den ustadige, vexlende Trang til konstige Fornødenheder, eller til Producternes Foraedling og deres Fordeling blandt Consumenterne: saaledes hører alt det Umiddelbare og Stadige i den nationale Velstand og borgerlige Velfærd nærmest til Jordbruget. Det Bevægelige, Omskiftende, paa mere sammensatte Forhold og konstige Betingelser beroende, tilhører derimod Handels- eller Pengemagten, eller den industrielle Virken og Production. Der, hvor de to Hoved-Elementer gribe over i hinanden — eller rettere, (da et saadant Tilfælde egentlig kun fra den ene Side kan indtræde) hvor Jordbunden selv giøres til en Handelsvare, en i det Uendelige delelig og bevægelig Eiendom, og som saadan til Gienstand for en Speculation og Vindesyge, der ligger udenfor den umiddelbart jordbrugende

Bedrift[31]): der ophører de agrariske Forholds langsomme Naturudvikling. Fortsættes et saadant Overgreb af Handelsspeculationen i Jordbrugets Grundforhold over de yderste Grændser, som dette kan taale: da undergraves derved omsider den faste Underbygning, som enhver Statsform maa finde i en umiddelbart producerende Stand; Agerbrugets stabile Natur angribes, og ved en, med meer eller mindre rivende Hurtighed voxende Jorddeling, svækkes den faste Grundeiendoms Sammenhold og Modstandskraft. Hvis denne Proces ved indtraadte Tidsforhold fortsættes uden al Modvirkning, eller med en altfor utilstrækkelig Modvægt i Bevaringen af faste Eiendele under passende Forhold: da maa tilsidst en revolutionair Opløsning af ældre agrariske Forhold, tilligemed den stigende Forøgelse af en uselvstændig Folkemasse, der allene virker med materielle Kræfters Vægt, enten medføre organisk Afkræftning af Statssamfundet, eller den farlige Tilstand, hvori hverken politisk eller statsoeconomisk Ligevægt betrygger Samfundet mod idelig Fornyelse af indvortes Storme og Omvæltninger. Denne Ligevægt imellem Statens Tarv og Midlerne til at dække den — imellem Jordbundens

31) Det er, som man lét indseer, Handelsspeculationen anvendt paa Jordeiendom, i Forening med den ved Speculationen fremkaldte fortsatte Udstykning, som her menes. Det er den, hvorpaa Revolutionen, eller det opløsende System i Landbruget er grundet; et System, der holder Skridt med den politiske Revolution, og som i sin consequente Fremgang vil blive ligesaa omvæltende og nedbrydende i Agerdyrkningen, som den demokratiske Opløsning i Staterne. Sammenpakning af en uhyre Folkemasse i Hovedstæderne, og den ubegrændsede Udstykning af Eiendomsjord, ere to Hovedfactorer til Revolutioner, til Nationers Forarmelse, og til Frihedens Undergang i Staterne. Dersom endog den første ikke altid virker lige voldsomt eller lige pludseligt, fordi Livet i en sammendynget Folkemasse kan være sundere, Næringsstoffet rigere og bedre circulerende paa eet Sted, end paa et andet: saa er den derfor ligefuldt tilstede, og fordrer allevegne, hvor den er, en tilstrækkelig Modkraft.

Udstrækning, dens Frugtbarhed eller Productionskraft, og Antallet af de Jordbrugere, der umiddelbart skulle fremme Productionen og ved den have deres Ophold — ligesom imellem den hele Nationalformue overhovedet og Folkemængden, der deeltager i dens aarlige Affastning: det er den, som altid, i den gamle, ligesom i den nye Verden, har udgiort en Hovedbetingelse baade til et Folkesamfunds ydre Velstand og Flor, og til Statens Sammenhold, Kraft og Sikkerhed.

Dersom nu Nogen, med Henhold til de ovenfor udviklede Forhold i China, vil indvende, at netop i dette Rige hersker tusindaarig Stabilitet i Samfundet og i Staten, uagtet en yderlig vidt dreven Jordudstykning og den samme ledsagende Nærmelse til Overbefolkning, som vel heller ikke der fattes nogle af dens sædvanlige uheldige og farlige Symptomer og Følger: da have vi allerede seet, at Udstykningen dog ogsaa i China har en dobbelt Modvægt og Modvirkning, den nationale i det patriarchalske Familiebaand, hvis Princip paa en Maade i China er traadt i Stedet for Lehnsvæsenet, eller virker i Lighed med dette, til at sammenholde den faste Eiendom i Familierne; den politiske i den patriarchalske Statsmagt, hvis Centralkraft virker ovenfra, og derfor med en sand Eenhed imellem Regieringens Idee eller Grundprincip og Folkets hele Nationalitet og Charakteer. Til Trods for vore europæiske Theorier, for enkelte Mangler og Misbrug, som den chinesiske Regiering ikke kan styre, eller som den endog befordrer, og til Trods for Symptomer af temporair Misnøie og Giæring, der af og til fremtræder: er China endnu en i sin Heelhed sund og fast Statsbygning, som, hvis den ikke undergraves af Europæerne, upaatvivlelig vil overleve meer end en dynastisk Revolution.

Det er netop Grundforskiellen, som allerede ovenfor er fremhævet: Europas Revolutioner have i halvtredietusinde Aar

uophørligen styrtet Stater, udslettet Nationer og Folkestammer, forvandlet Verdens og Menneskehedens Skikkelse: i China er Folket og Staten bevaret i 2000 Aar; kun Dynastierne ere styrtede og omskiftede. — At Modsætningen til hiin Centralkraft, det republicanske, nivellerende, med Opgivelse af al Fasthed i Grundeiendom forbundne Princip — der virker nedenfra, eller giennem en atomistisk Opløsning af alle Statslivets særskilte Organismer, skulde kunne udøve en lignende Virkning til at befæste Stat og Samfundsorden hos et Folk: derom vil man ikke vinde nogen stærk Overbeviisning ved Phænomenerne i Frankriges hele Revolutionshistorie, og heller ikke i dens nyeste, begyndte Udvikling.

Saameget mindre, som Europas Historie, i den gamle Verden, saavelsom i Middelalderen, i det Hele viser os lignende Virkninger af samme Aarsager; lignende Betingelser for Statens Existents og Sikkerhed; Gientagelser af de samme Optrin og Begivenheder under samme Statsforhold og Statsforfatninger; og samme eller lignende Oprindelse og Anledning til de indre Rystelser og Omvæltninger, der have forberedet og fuldendt Staters Sønderrivelse eller Undergang, Nationers Adsplittelse og Opløsning. Men det er sieldent, at vi med lige giennemskuende Klarhed, eller med lige rolig og upartisk Dømmekraft, betragte og kunne vurdere de samme Phænomener og Forhold i forskiellige Tider. I Almindelighed har man saaledes tilforn været tilbøielig til allene at betragte den gamle græske og romerske Verden fra det heldigste og lyseste Synspunkt, og derved undertiden forbigaaet eller overseet væsentlige og magtpaaliggende Omstændigheder, som for den rigtige historiske Betragtning og Vurdering vare uundværlige. Man har f. Ex. i et Par Aartusinder beskrevet og beundret Grækernes historiske Glands og Herlighed i Bedrifter, paa den politiske og krigerske Skueplads, i Videnskab og Konst,

og i det hele offentlige Liv. Den indre Forfatning i de græske Republiker, de statsretlige, borgerlige, agrariske, statsoeconomiske og industrielle Forhold — har man dog saa at sige ikke kiendt eller rigtig opfattet før i en ganske ny Tid. Jordbrug og Landvæsen, og det, som uadskilleligt knytter sig hertil, Grundeieres og Agerdyrkeres giensidige Stilling og Standsforhold i Grækenland: have de lærde Historikere og Oldtidsforskere sielden skienket tilstrækkelig Opmærksomhed eller dybere Undersøgelse; og det er derfor endnu stundom vanskeligt nok, at giøre sig visse Træk af den græske Forfatning og Statsindretning fuldstændige og klare.

Middelalderen er ligeledes først i den sildigere Tid bleven Gienstand for et omhyggeligere kritisk Studium af diplomatiske og andre Kilder, hvoraf statistiske, nationaloeconomiske og agrariske Forhold i den lange Periode, man pleier at indbefatte under hiin Benævnelse, kunne modtage Oplysning. Disse Kilder ere vel i flere Henseender utilstrækkelige og mangelfulde; men de ere det langt fra ikke saa meget i sig selv, som fordi mange endnu ikke ere bragte for Lyset eller bearbeidede. De rige og vigtige Bidrag til enkelte europæiske Landes (f. Ex. Frankriges og Englands) indre Historie i Middelalderen, der i vor Tid fremdrages, lægge allerede for Dagen, hvor langt fuldstændigere Belysning dette Tidsrum i Verdenshistorien vil kunne modtage, naar engang en ligesaa omhyggelig Undersøgelse og Grandskning af Archivernes skiulte Forraad er tilfaldet denne betydelige Deel af Europas Stats- og Culturhistorie, som man allerede i Aarhundreder har skienket den gamle Verden, lige til de allermindste Omstændigheder. Man kunde til Exempel nævne en enkelt Gienstand af Vigtighed for hiin Tidsalders Charakteer og Forfatning, med Hensyn til Landbruget og de agrariske Forhold, som man ikke altid har været opmærksom paa; nemlig Kiøbstædernes Tilstand,

der i Middelalderens sildigere Aarhundreder viser sig mere blomstrende, end man kunde tænke sig den under et ganske slet eller forsømt Landbrug, og med en overalt i Trældom, Usselhed og Armod dybt nedsiunken Stand af livegne Agerbrugere eller Bønder.

I den gamle Verden, hvis Landboforhold, i Forening med nogle Hovedmomenter i de forskiellige politiske Forfatninger, hvorunder disse Forhold udviklede sig, vi hernæst ville skienke en kort Betragtning — var upaatvivlelig baade i Grækenland og Rom, ikke mindre end i den nyere Tid, Statsforfatning, Statsliv og Folkeliv afhængige af eller knyttede til Forholdet imellem de to Modsætninger i Livets timelige eller materielle Former, og i den sociale Culturs ydre Betingelser: Bestandighedens, (Stabilitetens) Aristokratiets Element i Agerbruget; Foranderlighedens, Bevægelighedens, Demokratiets Element i Pengemagt, Handelsmagt, den industrielle Rørelse og Virken. Dette Forhold er vel ikke saaledes udelukkende historisk bundet til en af de to modsatte Former, at den aristokratiske Stat altid nødvendigen skulde være en agerdyrkende; eller at vi blot finde Demokratiet i Handelsstaterne; (imod det sidste have vi et Beviis fra den nyere Verden i Republikerne Venedig og Genua.) Men det Væsentlige, Uforanderlige i Forholdet er, at det aristokratiske Princip maa grunde sig paa Varighed, paa fast Besiddelse, Selvstændighed og Frihed i personlig Stilling, og det dertil fornødne Sammenhold af Formue og Magt. Ligesom et saadant Princip efter sin Natur er og maa være det, som befæster Statssamfundet og giver det Holdning og Varighed: saaledes behøver det selv Grundeiendom, og dennes, til en vis Grad og i et vist Maal sikkrede Urørlighed og Udelelighed, for at kunne virke efter sin Natur og sit Formaal.

Det demokratiske Princip, af mere absolut og bevægelig

Natur, maa i Følge denne, for at kunne hylde og efterstræbe den ideale Frihed, som i det høieste kan tænkes hos Mennesket i Naturtilstanden, men som hverken Statens eller Civilisationens Betingelser giøre muelig, støtte sig til Ideen om en udvortes Liighed, som maaskee for en Tid kan tilveiebringes i en Deel af Culturlivets og Borgerlivets Forhold og Former. Men denne Liighed kan dog ligesaa lidt udøve en væsentlig og giennemgribende Indflydelse paa den menneskelige Naturs aandelige Kræfter og Yttringer overhovedet, som paa disses Anvendelse paa materiel Erhverv, Besiddelse og Formue. Her viser sig endog netop et indvortes modsigende Forhold. Man stiller som oftest denne Liighedsidee, og dens Realisering giennem Demokratiet, ved Siden af Friheden, uagtet Friheden er en absolut Fordring til den ideale Stat; Liigheden derimod nødvendigen maa være denne underordnet, da den altid er og bliver en tilfældig, af udvortes Vilkaar og Omskiftelser betinget Tilstand. Der, hvor man nu i det borgerlige Samfund vil anvende Liighedsprincipet paa Formue eller Grundeiendom, angriber man netop Friheden; og det er en ligesaa despotisk, som i sig selv modsigende og unyttig Anvendelse af Magten, at ville angribe Eiendomsfriheden, indskrænke Ret til Besiddelse, og giøre Borgerfriheden, i dens første naturlige Ret, afhængig af en chimærisk og vilkaarlig Liighed. — Det ligger i Demokratiets Misbrug — ja, man kan vel sige i dets Natur — at virke imod det Varige, det fast Bestaaende.

Saaledes søger ogsaa Demokratiet at opløse den faste Jordeiendom, enten umiddelbart ved agrariske Love, der indskrænke Eiendomsfriheden, Frihed til at udvide sin Grundbesiddelse; eller middelbart ved at løsgive den ubegrændsede Jordudstykning. Det vil, ved at giøre Jorden til Løsøre og al Eiendom bevægelig, ophæve den aristokratiske Stabilitet,

fuldføre Folkets Uafhængighed, og tilveiebringe den abstracte borgerlige Liighed, i hvilken Demokratiet seer Statsideens Livsprincip og Middelpunkt. — Men Demokratiet glemmer da, eller synes at glemme, at der gives en materiel Magt, som uheldigviis staaer over enhver anden i det borgerlige Selskab — en Magt, som Folket i Republiken maa bøie sig under, ligesom et Folk i enhver anden Statsform, der kan bestaae med Civilisationens Vilkaar — Pengemagten; og at denne Magt netop voxer og stiger i Kraft og Virken, jo mere Demokratiet svækker eller borttager den eneste Modvægt, som hiin Magt altid finder i den urørlige Rigdom: Jordegodset. Paa denne Maade arbeider det demokratiske Princip paa sin egen tilkommende Undergang. Vi have allerede seet i Frankrige, hvorledes dette Land, ved en i 60 Aar under de forskielligste Statsformer consequent fulgt Fremgang paa Bevægelsens Bane, endelig naaede den tredie Krise; og hvorledes i denne Demokratiet, for at redde Stat, Civilisation og Frihed, atter maatte søge Hielp imod sin egen Udskeielse og Vanmagt hos en militair Dictatur. — Saaledes har det rene Demokratie, ved sin Nivellering af alle særskilte Organismer i Staten og hos Folket, med en Nødvendighed, som det 19de Aarhundredes til Bunds opløste Tilstand har undfanget og opfostret, ført en stor Deel af Europa til den yderste Rand af Revolutionens Afgrund; der, hvor Communismens Krater har aabnet sig, og udsendt meer end een gloende Lavastrøm imod den Statsorden og borgerlige Organisme, som er Culturtilstandens og Civilisationens Livs-Betingelse. Endnu see vi Organismen kæmpe til Forsvar for sin Tilværelse imod sin farligste Modstander: Værmen af den raae Masse, som udenfor det animalske Liv ikke kiender andre Drivefiedre end Egennytte, Lidenskab og Fanatisme; men som i og ved Revolutionen har lært at kiende sine Kræfter, og som kan opbyde dem indtil den yderste Spænding, fordi den, i Kamp

med Cultur og Eiendom, intet har at vove, og intet at tabe. I Længden maa vel, det være nu paa den ene eller den anden Side, en aandelig Magt seire; men i Opløsningens Aarhundrede (det 18de var Revolutionens) behøver Tiden, uagtet en uhyre Acceleration af alle Forhold, endnu maaskee Offeret af meer end een Generation; og hvad allerede i Frankrige er udslettet og tilintetgiort af sociale og Statsorganismer, hvormed Europas hele nyere Civilisation er opvoxet og udvoxet, hvad man i en stor Deel af Europa skynder sig med at ville behandle ligesom i Revolutionens Fædreland — hvor fandtes vel en jordisk Magt, der var stærk nok til at opreise eller gienføde det?

Hvad der foregaaer rundt om os, og hvad der har forberedet Begivenheder, hvis i et eneste Aar sammentrængte uhyre Stof forbauser endog den Slægt, som endnu har oplevet Keiserdømmets og Restaurationens Fald i Frankrige, staaer vel ikke uden Mage i Verdenshistorien. Vi møde i det mindste lignende Optrin og ligesaa uhyre Omstyrtninger i tidligere Perioder af Menneskeslægtens Liv — hvilket nu kunde synes, atter at ville nærme sig en Krisis som den, der efter flere Aarhundreders Kamp omsider undergrov og styrtede den romerske Colos, og med den Levningerne af Oldtidens og Hedenskabets sidste Skikkelse i den politiske, som i den hele aandelige Verden. Men det falder ikke let at finde de rigtige Træk for Sammenligningen imellem Grundforhold, hvis Overeensstemmelse undertiden knap ere at opdage, fordi ei allene Livets ydre Vilkaar, Nationernes aandelige Charakteer og Tænkemaade, og en stor Mængde Institutioner, men den hele Tidsaand og Verdensskikkelse, hvori hine Grundforhold have udviklet sig, ere høist forskiellige. — Hvad der nærmest her vedkommer vort Formaal, Landboforholdet i Europas gamle Verden, deeltager ogsaa i denne Forskiellighed fra de nyere Tider; men fremtræder

dog, ved nøiere Betragtning, med en umiskiendelig Indflydelse paa Folkets Vilkaar og Tilstand, og i samme uadskillelige Forbindelse med Statsorganismen, som det endnu har. — Det er i Grækenland, vi finde de to mærkværdige Exempler fra Oldtiden paa republicanske Statssamfund, hvori disse to Hoved-Elementer, det aristokratiske og det demokratiske, vare komne til den yderste Grad af streng Consequents i politisk Tilværelse og Virksomhed; eller det var, som man veed, de to store Grundtyper i den hellenisfe Nationalitet, den doriske og den joniske, som stærkest og dybest havde udpræget sig i hine to Republiker. Spartas og Athens Historie, der saa at sige indbefatter eller opsluger alle andre Fristaters, fattes heller ikke de Træk, hvori Omskiftningen af den faste Grundeiendoms og den borgerlige Rigdoms Overvægt og Overmagt fremtræder i tydelige historiske Træk, og som et Vilkaar for Overgangen fra Aristokratiets Præponderants til Demokratiets. Vi maae kun altid, ligesom vi ved China reent maa begive os ud af den europæiske Verdens Ideer og Former, i dette Tilfælde træde ud den hele nyere Tid og af Christendommens aandelige Sphære, for at kunne sætte os tilbage i den antike Verden, hvis sociale Forhold og borgerlige Frihed, ligesom dens hele Huusvæsen og Landboforfatning, ikke under nogen Statsform kunde udvikle sig uden ved Hielp af det negative, Friheden modsatte Element, som Christendommen i det mindste har forviist fra Europa: den menneskelige Ufrihed eller Slavestanden.

6.

Den lykurgiske Republik i Sparta var i sin Grundforfatning bygget paa Ideen om en absolut Stabilitet i Forholdet imellem Staten og Borgerne, ved at ophæve enhver Forskiel imellem Adel og Frie, eller ved at udvide Adelsbegrebet (med andre Ord Borgerrettigheden) til hele Folket, (Demos)

eller det hele Samfund af spartanske Borgere. Men i dette Forhold blev Statssamfundets og Forfatningens Bevaring til den Grad antaget for det Vigtigste, at de spartanske Borgere, selv under Frihedens høieste Grad, egentlig kunde ansees som Statens Slaver. — Til vort Formaal hører det især at nævne: at den Statsreformator, de Gamle betragte som Ophavsmand til den spartanske Forfatning,[32]) vilde giøre Landeiendom og Jordbrug til den eneste Kilde for Republikens, ligesom for den enkelte Borgers Subsistents; og at han enten, som det i Almindelighed fremstilles, vilde tilveiebringe Forfatningens Stabilitet ved en uforanderlig Udskiftning af Jorden i lige store Lodder (κλῆροι) blandt et bestemt Antal af Familier, hvori baade ældre Adel og nyere optagne friere Slægter forenedes til et Samfund af spartanske Borgere; eller at han i det mindste bragte det til at kunne indlemme en gammel Forfatning og Vedtægt hos Spartanerne i sin

---

[31]) Det er overeensstemmende med nyere kritiske Anskuelser, at Nogle ville i Lykurg see et Slags mythisk Person, eller betragte hans Statssystem og Lovgivning som en Art af Sagndigtning. Den spartanske Stat er vel ingen Ilias eller Odyssee; men vi ville dog ligesaa lidt ophæve Lykurgs, som Homers Personlighed; skiøndt man neppe veed meget meer om den første, end om den sidste. Vi ville hellere med andre nyere Historikere betragte Spartas Lovgiver som en af dorisk Nationalitet giennemtrængt Statsmand, hvis politiske Anseelse og Indflydelse det lykkedes at ordne, udfylde og lovfæste hvad der for en stor Deel allerede var til i Spartanernes ældre Samfundsskik og Folkevedtægt. Dette finder desuden Medhold i Hellenernes gamle Nationalitet, der var fortrolig med Begrebet om Lovgivning, som et Værk af enkelte Vise og statskloge Mænds Samling og Grandskning af offentlige og private Retsvedtægter hos et Folk. (Jvf. „Die Dorier, von K. O. Müller." 2. Udg. II. S. 137. flg. K. H. Lachmann die spartan. Staatsverfass. Bresl. 1836. S. 152. 53. og flg. Wachsmuth hellenische Alterthumskunde. 2te Ausg. 1844. I. S. 458. *A. Kopstadt* de rerum Laconicarum constitutionis Lycurgeae origine & indole. 1849. p. 1—16; (især imod K. O. Müller.)

nye Lovgivning. Lykurgs Idee kan have været (som Lachmann udtrykker det) at forene Adelen og Folket (Demos) til een udeelt Borgerstand, ikke ved at fornedre den fornemme Stand, men ved at ophøie den ringere, eller „constituere Folket i aristokratisk Betydning.“ Dette kunde skee ved at give alle Spartas Borgere, uden Hensyn til ældre eller yngre doriske eller ikke-doriske Familier, lige Anseelse, lige politiske Rettigheder; men dog uden at disse hos alle Borgere indbefattede den personlige Deeltagelse i Regieringsmagten. Denne udøvedes, som man veed, af Statsraadet, (Geronia) et Samfund, af hvis 30 Medlemmer de 28 valgtes paa Livstid af Folket blandt Borgere over 60 Aar. Spartas to Konger af forskiellige herakliticke Slægter, men med arvelig Værdighed, havde kun Forsædet blandt Geronterne og lige Stemmeret med disse. Kongedømmet var overhovedet i Sparta, efter den lykurgiske Forfatning, mere et Embede og en Værdighed, end en Fyrstemagt. Den udvortes Anseelse, Kongerne beholdt, deres større Indkomster eller betydeligere Jordegods, og Overbefalingen i Krigstid over Hæren, kunde ikke blive farlig ved Siden af den virkelige Magt, som udøvedes ved Spartas fem, aarlig blandt Folkets hele Samfund valgte Tribuner, eller Ephorer, hvis Stilling og Myndighed, oprindelig som Forsvars- og Talsmænd, fra Lykurgs Tid gik over til en repræsentativ Charakteer, hvori deres Magt snart udartede til en mere despotisk end demokratisk Indflydelse paa Regieringen.

Under denne Forfatning vedblev imidlertid Samfundets Kiærne at være den spartanske Grundadel, de med fuldstændig Borgerret begavede Slægter, hvis Odelsjord (κλῆρος) var en udelelig Eiendom, der altsaa heller ikke maatte bortsælges, og saaledes udgiorde et virkeligt Majorat, betragtet som hele Familiens Besiddelse, der gik i Arv til den ældste Søn, eller næste mandlige Arving, som allene besad og

bestyrede Eiendommen, men var forpligtet til at underholde den øvrige Familie[33]). Spartas adelige Borger var saaledes vel Grundeier eller Majoratsherre; men derfor ikke Jordbruger. Lovene forbød ham enhver anden Syssel, end Krig, Vaabenøvelse og Deeltagelse i Statssager; han maatte have uafhængigt Udkomme af sit Jordegods, men han maatte ikke dyrke det selv. Den spartanske Borgerfrihed havde derfor (efter den nyere Verdens Humanitetsbegreb, ikke efter Grækernes politiske Forestillinger) sin Contrast i Heloternes Livegenskab. — Denne Folkeclasse har man tænkt sig under forskiellige Forhold; undertiden, men urigtigt, liig de kiøbte Negerslavers i Plantagerne. Tydeligt synes det, at Heloterne have været en ældre, af de indvandrede Dorier undertvunget Folkestamme, som ved Erobringen, eller i Følge sildigere, kuede Oprør, bragtes i en Trællestand, hvori de nærmest svarede til de nyere Tiders Vornede eller Livegne[34]). Ved dem dyrkedes Spartanernes Odelsgodser, imod bestemte Afgifter eller Landgilde til Grundherren; uden personlig Frihed og Rettighed, og paa en Maade at betragte som Statens Slaver, vare de dog for saa vidt uden nærlig Stilling, at de fulgte deres Herrer i Krigen som Vaabensvende og som let bevæbnede Fodfolk; og at de ved Frigivelse kunde gaae

[33]) Saaledes, i Overeensstemmelse med Plutarchs, Aristoteles' og flere Gamles Beretninger, (ligesom med Manso, Sparta I. 1. S. 121. 2. S. 129; K. O. Müller, die Dorier, II. S. 193, og A.) har Lachmann opfattet Forholdet. „Der Kleros wurde zwar im weiteren Sinne als Eigenthum des ganzen Hauses angesehen, gehörte aber aber dennoch unmittelbar, wie ausdrücklich berichtet wird, nur einem Einzelnen, welcher als Haupt des Hauses die übrigen Mitglieder desselben aus dessem Ertrage versorgte, und die Verwaltung führte." o. s. v. Spartan. Staatsverfassung, S. 171.

[34]) Lachmann, l. c. S. 113—115. S. 148—50. „Der Zins, welchen sie ihren Herren in Naturallieferungen entrichteten, wurde sogleich von Anfang für alle Zeiten festgesetzt." (Jvf. Plutarks Lykurg. c. 21; og Lachmann p. 171: „Der unmittelbare Besitz ihrer Äcker war den Heloten geblieben." o. s. v.) Wachsmuth I. 402. 462. o. fl. St.

over til bedre Standsvilkaar. — Mindre klar end Heloternes fremtræder, i det Hele taget, de spartanske umiddelbare Jordbrugeres, Perioikernes Stilling; imidlertid see vi, at Sparta havde en talrig[35] Classe af Landboer med tildeelte Jordlodder, uden personlig Ufrihed, eller Afhængighed af en Herre, saaledes som Heloterne; men ogsaa uden fuld Borgerret, uden Stemmeret paa Folketingene o. s. v. Som Agerbrugere, der svarede Staten deres Grundafgift, vare de nærmest efter vor Talebrug et Slags Arvefæstere; som Haandværksmænd og Handelsmænd beboede de egne Stæder; og i Krigen tiente de med lige Vaaben, ved Siden af Spartas Odelsborgere. De udgjorde saaledes en, formodentlig ved Underkastelse i Følge af Krige, i Staten indlemmet Folkestamme (Lacedæmonere, i Modsætning til Spartanerne) og derved tillige et Slags Middelstand i den spartanske Stat[36].

Det var saaledes Spartas agrariske Forfatning, der i den fuldstændigste og strengeste Form repræsenterede det aristokratiske Element i det helleniske Folks Standsorganisme. Dennes Væsen gik overhovedet i alle græske Republiker ud paa fri Grundbesiddelse, Familiens Selvstændighed i egen Hiemstavn, som Vilkaar for den fulde politiske Borgerret. Men, efter Ideen for den lykurgiske Statsindretning, saaledes som man fra Oldtiden har opfattet den, skulde Besiddelsen ikke allene være fast og vedvarende, men lige stor i enhver Familie[37]. Den ydre, materielle Lighed skulde udelukke al

[35]) Efter Plutark (Lykurg c. 8) ikke mindre end 30,000. Dette runde Tal, dersom det skal svare til de perioikiske Familiers Antal i Lacædemon, (med Udelukkelse af Heloternes) tør maaskee forekomme temmelig høit.

[36]) Om Perioikerne s. bl. a. Lachmann, anf. St. S. 170–183. Wachsmuth hellen. Alterthum. 2. Ausg. I. 393. 461. 700.

[37]) Det er først i den nyere Tid (efterat allerede Lachman havde frakiendt Lykurg den agrariske Deling af Odelsjorden, som maatte være en ældre Indretning i Sparta) at en engelsk Historiker (*Grote*,

Indflydelse af forskiellige Grader i Eiendom eller Rigdom hos Spartas Borgere. Høiere Betydenhed, Anseelse, Ypperlighed, skulde allene udgaae fra og betinges ved personlig Værdi og Fortieneste, og Frugten af denne allene offres til hele Samfundets Vel, eller tilhøre Staten. Man kunde kalde Lykurg en Art af Socialist i sin Tid — hvis ellers Socialismens uklare Begreb lader sig overføre paa et Samfund, hvor Trældom, ligesom i det hele øvrige Grækenland var en Deel af den sociale Forfatning; uden at tale om, at ei engang den umiddelbare og frie Jordbruger eller Landbo havde fuld Borgerret.

Det var tillige at forudsee, at den spartanske Republik, med sin hele eiendommelige Indretning, med sit absolute Aristokratie, og sine tre Folkeclasser (adelige Stadsborgere, frie Jordbrugere eller Landboer, og ufrie Heloter eller Trælle,) saalidt som noget andet Statssamfund, kunde og vilde blive uden privat Formue, eller uden Foranderlighed i denne, saasnart bevægelige Midler, og disses Repræsentant, Pengene, kunde faae Indgang i Samfundet. Den spartanske Forfatning vilde hindre dette ved at forbyde ædle Metallers Circulation, og sætte en Skille-Mynt af Jern i

Hist. of Greece. Vol. II. p. 521—547) med en Beviisførelse af megen Kraft har søgt at omstøde den gamle Mening, der tillægger Lykurg en saadan agrarisk Lovgivning; hvorimod Grote vel antager en Agerdeling efter den doriske Indvandring og Erobring; men ingen ligelig. Den sildigste, ovenfor anf. Forfatter over denne Gienstand finder sig vel fuldkommen overbeviist ved Grotes Argumenter; men antager ikke desmindre, at Lykurgs Institutioner gik ud paa, saavidt muligt at ophæve al Ulighed i Stilling, ligesom i Formue, blandt Spartas Borgere. (*Kopstadt* de Constitut. Lycurgea. p. 139—41.) Dette er dog det egentlige Hovedmoment; og den af Grote selv antagne doriske Agerdeling kan vel overhovedet ikke have indrømmet nogen stor Ulighed. I det Hele er Majoritetsforfatningen vigtigere, end Jordlodderness lige Størrelse, som i ethvert Tilfælde ikke længe blev overholdt eller kunde overholdes.

Stedet; kun Statscassen, mener man, maatte være i Besiddelse af det fornødne Guld og Sølv, til Brug udenfor Landet. Saaledes skulde ikke allene, tilligemed Rigdoms Repræsentanter og bevægelig Eiendom, al Ulighed i Formue, men ogsaa Ulighed i de udvortes Nydelser, der kunne opnaaes ved Hielp af Penge, forvises fra Sparta. Tarvelighed blev en Dyd af Nødvendighed. „Overdaadighed forsvandt af sig selv, efterdi den var berøvet Alt hvad der kunde fremme og nære den; de som eiede meget, havde dog ikke meer end Andre, da Velstanden laae ligesom til Unytte indespærret, og aldrig fik Leilighed til at vise sig.“[38])

Man kan derfor sige, at ved Siden af det i Standsorganismens og i Regieringsmagtens Udøvelse indprægede strenge Aristokratie, var det spartanske Borgersamfunds Princip: at undvære for at bevare Uafhængighed, af demokratisk Natur. Det samme synes at gielde om Ligheden, som Principet forudsatte hos den hele Classe af Grundeiere, der udgiorde den herskende Stand, Spartas adelige Borgere. Derimod var Statsformen i sit Princip absolutistisk — thi Staten selv var i Sparta en despotisk Magt, som ikke erkiendte nogen individuel Frihed udenfor den offentlige; Borgerlivet og Familielivet var i høiere Grad, end hos alle de øvrige Grækere, indvortes lovbundet, strengt og koldt; udvortes, i den materielle Existents, bygget paa den strenge aristokratiske Grundvold: en uforanderlig Besiddelse af Statens urørlige Odels- eller Arvegods (ligesom en Art af Statslehn) ved de gamle spartanske Familier, i hvilke allene den fulde Borgerret, og med den Deeltagelsen i den høieste Magt, i Statsstyrelsen, skulde findes og forplantes. At Sparta, som udelukkende Agerbrugsstat, tillige, ved sine Institutioner,

---

38) Plutarks Lykurgos. Cap. 9.

og sin hele historiske Udvikling, blev et Slags militair Republik — dette stod i Overeensstemmelse baade med Aristokratiet og med Borgernes lovbestemte Leveskik, som fra den første Barndom af gik ud paa at danne dem til Krigere. Den politiske Grundregel: at undvære for at bevare Uafhængighed (senere derimod: at herske, for at være uafhængig) holdt sig ved Magt, saalænge Forfatningen bestod, og giorde Sparta til en Republik uden Rigdom og Overdaadighed; men ogsaa uden høiere Cultur, Videnskab og Konst.

Ville vi, efter den nyere Tids Begreber og Maalestok, prøve den spartanske Borgerfrihed, dersom den skulde tænkes som et almindeligt Retsprincip, hvori dog i det mindste den agerdyrkende Folkeclasse udenfor Trællestanden, maatte være deelagtig: da finde vi, som ovenfor er viist, et saadant Forhold, at de mindre Landbrugere og Statsborgere udenfor Sparta, (Perioikerne) vel havde fuldstændig personlig Frihed, men ikke fuldstændig Borgerret[39]). De dyrkede deres Jordlodder for dem selv — i Modsætning til de livegne Heloter, som

[39]) Det var i øvrigt naturligviis ikke blot hos Spartanerne, hvor en saadan Landbostand fandtes. Den udgiorde overalt i de græske Fristater et Slags Middelstand i Republiken, der maatte danne sig efterat en Deel af de frie Indbyggere i hvert Landskab drog sammen i Stæderne, og siden udgiorde Republikens borgerlige Aristokratie. — Alle Hellener havde hverken lige Aandsevner, eller lige Drift og Higen efter Stadslivet, og den høiere politiske Betydenhed og Virksomhed, som fulgte det. Jorden maatte dyrkes i Grækenland, som overalt, hvor en organiseret Stat skal bestaae. De, som denne Sysel og Levevei tilfaldt, havde vel ingenlunde i alle Republiker den selvsamme statsretlige Stilling (jvf. Wachsmuth. II. 393 394.) Men fælles for alle græske Stater var dog det almindelige Træk af en fri, over Heloter og andre Livegne eller Huustrælle og Agertrælle hævet, men i sin Heelhed mindre anseet Middelstand, som i flere doriske Republiker fornemmelig udgiorde den umiddelbart agerbrugende Folkeclasse (vor nyere Bondestand;) i Sparta, efter denne Stats eiendommelige Indretning, tillige optog vor Tids Haandværksstand.

dyrkede dem for deres Herrer; i deres Hænder var desuden al Industrie og Haandgierning, tilligemed det, som i Sparta kunde gives af Handel; men oprindeligen vare Landboerne udelukkede fra enhver Deeltagelse i Statsstyrelsen. Først ved det længere hen stærkt aftagende Antal af Spartas Odelsborgere, maatte Perioikerne efterhaanden (for en Deel ved Giftermaal) vinde Indgang i det spartanske Aristokratie; og det saameget mere naturligt, som det, der i Sparta kunde samles af Formue og Midler, allene maatte være at finde i Perioikernes og Heloternes Besiddelse. Det kan være ligegyldigt, hvad enten man vil antage, at det ogsaa var disse under Dødsstraf forbudt at eie Guld og Sølv, eller ikke. Fordelen af det, som Agerbrug og Industrie indbragte meer end til egen Fornødenhed, maatte jo dog tilfalde dem, som dyrkede Jorden og bearbeidede dens Producter, da Grundeierne hverken gave sig af dermed, eller maatte samle og besidde det vundne Overskud; og man læser i det mindste ingensteds, at Loven i Sparta satte Dødsstraf paa Udførsel til Fremmede af Landets Frembringelser, eller at den befalede at tilintetgiøre det Guld og Sølv, som Borgerne ikke maatte eie, og som ikke maatte anvendes til Mynt.

Det falder let nok at see, at her var paa engang det ideale Lighedsprincip og den aristokratiske Stabilitet, overspændt til en Yderlighed, der i Tiden maatte svække og nedbryde sig selv. Ligesaa let indsee vi, at en saa streng Udførelse af Ideen om Jordeiendoms lige Deling og uforanderlige Fasthed i Familierne — eller hvad vi for Kortheds Skyld kunne kalde den spartanske Odelsret — hverken taalte eller kunde frembringe den skrankeløse Jorddelings sikkre Følge i Overbefolkning, som desuden andre Vilkaar i den spartanske Statsindretning bidrog til at hindre. Ikke engang hos Perioikerne i Lacedæmon kunde en Forøgelse af Folkemængden, der betydeligt oversteg Næringsevnen, indtræde; da ogsaa

disse Landboers Jordlodder (Fæstegaarde) skulde være arvelige og udelelige. Desforuden tilfaldt denne Folkeclasse den frie Udøvelse af enhver Haandgierning — eller den hele, (hos Spartanerne dog meget tarvelige) industrielle Næringskilde, som Lovgivningen forbød Spartas Borgere at befatte sig med; og endelig maattte ogsaa Følgen af et til en naturstridig Yderlighed drevet aristokratisk System blive en uundgaaelig Aftagelse af den spartanske Borger- og Herrestand [40]). Imidlertid vilde Aftagelsen uden Tvivl dog have været mindre hurtig, dersom den lykurgiske Statsidee, der vel af Spartanerne vilde giøre et uafhængigt Krigerfolk, men ikke en erobrende, eller over Grækenland herskende Stat, var vedligeholdt i sin Reenhed. Ikke desmindre see vi ogsaa her, at dette System, selv i Overdrivelsen og Udskeielsen, har viist sin sædvanlige statsbevarende Kraft.

Den spartanske Forfatning — i sit Væsen egentlig kun den stærkeste, fuldkommenste Udvikling af den doriske Hovedstammes gamle Nationalitet — havde ved de lykurgiske Institutioner modtaget en Varighed, et Sammenhold, der i en Række af Aarhundreder ikke reent kunde tabe sin indre Grundkraft. Men uundgaaeligt maatte Forfatningen selv efterhaanden svækkes og udarte, tilligemed dens Livsbetingelser. Da det spartanske Statsliv, hvis hele Retning gik ud paa en urørt Bevaring af det Oprindelige, eiendommeligt Nationale, veg ud af sin Bane, og modtog Indvirkning og Indblanding af modsatte og fremmede Elementer, kunde, som hele Menneskeslægtens Historie

---

[40]) Denne blev i Krigene tilsidst saa stærkt medtaget, at den ikke kunde holde Standen vedlige i sin oprindelige Kraft, og den uundgaaelige Blanding med Perioikerne ved Giftermaal, har uden Tvivl ogsaa angrebet Majorats-Systemet, og med Tiden indbragt Delinger i Odelslodderne. (s. nedenfor Anm. 41.)

viser, den indskrænkede, tarvelige Simpelhed ligesaa lidt modstaae Forfinelsens lokkende Magt, som den haardføre Raaheds Kraft i Længden kunde afværge Indflydelse af den Culturen ledsagende Blødhed. Det nationale dorifke Princip var Stammefrændskabets Hellighed, den conservative Pietets stadige Overholdelse af nedarvet Ære og Magt, af Forfædrenes Uafhængighed, Tarvelighed, Sæder, religiøse Vedtægter. Som Ildens og Vandets, var Modsætningen imellem hiint Princip og den joniske eller attiske Ustadighed, Bevægelighed, Nyhedslyst og vindesyge Erobringsaand. Et dorisk Folk, som vilde modtage Indvirkninger af Egenskaber, der stred ligefrem imod dets Folkenatur og Folkeskik, maatte udarte eller tabe i Nationalitet og eiendommelige Kræfter. En dorisk Stat, der vilde strække sin Magt videre, end den kunde vedligeholde og forsvare den ved sin indfødte Styrke: kunde ikke bevare den lykurgiske Forfatning. Allerede da Spartas Hegemonie eller Overherredømme udvidede sig til alle øvrige Fristater paa den peloponnesiske Halvø, begyndte Statsinstitutionerne at tabe i Reenhed. Perserkrigene bragte Sparta endnu dybere ind i unationale Interessér og Foretagender, ind i Hellenernes almene Politik og Folkeliv, og i Berøring med joniske og asiatiske Sæder og Luxus, hvis Indflydelse den oprindeligspartanske Aand, i Følge Naturlovene, ei kunde modstaae.

Hvad vi her endnu nærmest have at bemærke, er følgende: Den lykurgiske Forfatning var saaledes vel i Stand til, ved sin faste aristokratiske Charakteer, at undgaae eller i Fødselen at dæmpe egentlige Revolutioner, Omvæltninger, der udbrandt indenfra, eller fra Statens og Borgersamfundets Kiærne; men Sparta kunde ikke undgaae den efterhaanden fortærende og forringende Forvandling af denne Kiærne, saavel ved Formindskning af de spartanske Odelsborgeres

Antal[41]), som ved de efterhaanden indtraadte Forandringer i Jordeiendommens oprindelige Forhold. De lykurgiske Institutioner vilde, at hver Borger i Sparta skulde besidde sin Jordlod, skiøndt denne (som Lehn af Staten) ikke var hans særlige Eiendom, men tilhørte Familien. Ingen maatte efter Loven eie meer end een heel Kleros; ja i ældre Tider vare de spartanske Borgere saamange, at undertiden flere Mænd nøiedes i Fællesskab med eet Odelsgods. Man har villet beregne, at i det høieste tre Spartanere med deres Hustruer kunde leve af een Kleros; naturligviis altsaa foruden Heloterne, som dyrkede Jorden. — Men dette Forhold forandrede sig med Tiden saa stærkt, at meer og mere af Odelsgodset, i Mangel af mandlige Arvinger, gik over i qvindelig Besiddelse. Arving til Godset i Sparta var den ældste Søn, og hvor ingen Søn fandtes, den ældste Datter. Oprindeligen tilkom det Staten at sørge for, at en saadan qvindelig Arving bragte sin Odelsjord som Medgift til en Borger, der enten ingen Jordlod havde, eller ingen heel Lod. Men denne, med flere lykurgiske Institutioner, løsnedes med Tiden. Allerede den naturlige Ulighed, der maatte opkomme i Familierne, naar een Borger havde mange, en anden faa, eller ingen Børn: giorde

41) Perserkrigene virkede hertil betydeligt; et gruelig ødelæggende Jordskiælv, der overgik Staden A. 466 f. Chr., bortrev en stor Mængde Borgere; spartanske Krigstog udenfor Grækenland i det 4de Aarh. f. Chr., mere for enkelte Feltherrer, der søgte Krig og Bytte, end for Statens Skyld, bragte ikke ringe Menneskétab. Allerede da Aristoteles skrev talte Sparta kun 1000 gamle Borgerslægter; og to Femtedele af Odelsgodserne vare i qvindelig Besiddelse. (Politik. II. c. 5.) I Midten af 3die Aarh. f. Chr. var Tallet gaaet ned til 700 Familier; hvoraf kun 100 havde deres Gods tilbage. Rigdom og Armod havde fundet deres Hiem i Sparta, som andensteds; politiske Partier fulgte med den lykurgiske Forfatnings Forfald; og det var næsten en Satire, at Romerne fornyede den efter Spartanernes Begiering. (Plutarks Philopoemen. c. 16.)

det umueligt i Tidens Længde at vedligeholde den strenge Liighed i Eiendom eller Besiddelse. Giftermaal med qvindelige Odelsarvinger (som efterhaanden endog gik udenfor Standen, eller over i Perioikernes Classe) og Optagelsen af nye Borgere udenfor de meer og meer formindskede gamle Slægter, maatte nødvendigen indbringe Uliighed i Formue, tilligemed Standsforskiel i Borgerclassen selv; saaledes som man i endeel Lande i den nyere Verden har havt gammel og ny, eller høiere og ringere Adel. Da Sparta omsider meer og mere forlod sin naturlige Bane og blev en erobrende Stat; da den socialistiske Liighed omstødtes ved Jordeiendoms Bevægelighed; da privat Formue, og følgelig Rigdom og Fattigdom, opstod tilligemed Enkeltes Rovlyst og umaadelige Krigsbytte, og ædle Metaller ikke længer i Virkeligheden kunde forvises fra Sparta — da brød Forvandlingen, og tillige Fordærvelsen, ind med rivende Hurtighed. Thi hvormeget endog den spartanske Forfatning — der opoffrede baade det private og det offentlige ethiske Princip for det politiske, og i sin Art (ligesom vor Tids radicale Republicanere) vilde giøre Statsborgernes virkelige Frihed til en Slavelænke, smedet af en eensidig og forvildet Frihedsidee — stred imod Menneskets medfødte Adel og Værdighed, og imod Ideernes og Fornuftens evige Sandhed; kunne vi uden Tvivl dog have Ret til at sige, at det Gode, man kan finde i den spartanske Republik og hos Folket, snarest var grundet i de national-doriske Institutioner: det Slette og Udartede derimod kom ind og udviklede sig med den fremmede Smitte. Det lykurgiske Sparta, hvor den politiske Frihed (i Staten) og den borgerlige Liighed (i Samfundet) bøiede alt andet under Lovens Hellighed og Strenghed, kunde ikke bestaae længere, end man holdt fast ved denne Idee. Da de agrariske Forhold forvandledes; da nye Love tillod at bortskienke Arvejorden, og Grundeiendom

blev delelig; da den naturlige Uliighed ogsaa her, som overalt, hævdede sin uundgaaelige Magt og Virken — da maatte ogsaa den ideale Stat Sparta tabe sig i Blandingen med fremmede Elementer. De gamle Borgerslægters Tal formindskedes i et stigende Forhold; og af den oprindelige Republik blev tilsidst kun Institutionernes ydre Former tilbage. Men ligesom Organismen dog længe havde viist sin Stabilitet og Modstandskraft; ligesom man havde seet de aristokratiske, fattige, krigerske Spartaner tilsidst gaae af med Seieren over det rige, ved Cultur, Videnskab og Konst vidt overlegne, til Søes og til Lands langt mægtigere demokratiske Athen: saaledes bevarede ogsaa Formen en vis Seihed og Samholdskraft, der saa at sige overlevede alt andet i Grækenland, eller som Spartanerne, med Levningerne af gammel Nationalfølelse og Stolthed, holdt ved Magt, saa godt de kunde, indtil henimod den romerske Tidsalder, og Grækenlands politiske Undergang.

7.

Saavidt det er muligt at sammenstille den antike Tid, eller noget af dens Institutioner og Forhold, med den moderne eller christelige Tid, vilde man maaskee kunne sige: at Spartanernes aristokratiske Republik, med dens nationale og politiske Indretninger, svarer i det gamle Grækenland til Riddertiden og Lehnsvæsenet i Middelalderen. Til begges conservative Natur, eller Sammenhold og Fasthed, finde vi Modstykket i det atheniensiske Demokratie. Saavel i Folkestammen og Folkets Aand, i den nationale Charakteer og Tænkemaade, som i sociale og politiske Institutioner, i det aandelige Livs hele Retning mod Culturens høieste Udvikling og Forfinelse ved Konst og Videnskab, og mod den høieste politiske Bevægelighed — var Athen en fuldkommen Modsætning til Sparta. Imidlertid var ogsaa den attiske Republik (ligesom alle græske Fristater) i sin

Oprindelse grundet paa Jordeiendom og paa et aristokratisk Princip, der vedtog Standsforskiel, ikke allene imellem Fribaarne og Ufrie, men ogsaa imellem høibyrdige eller adelige Slægter, og ringere Fribaarne. Hine havde i alle græske Republiker deres Udspring fra den ældre, heroiske eller monarchiske Tidsalder, da Stammernes Vandringer, Erobringer og Bosættelse gav Anledning til at saavel krigersk Hæder og Udmærkelse, som den herved vundne Grundeiendom, blev arvelig i de saaledes ophøiede Familier. For disse blev det dog ikke blot i Lacedæmon og Attika, men saa at sige over hele Grækenland, en charakteristisk Beskaffenhed, at de Høibyrdige overhovedet tog deres stadige Bopæl i Stæderne, som overalt (selv i Sparta) bleve Republikens og Regieringens Centrum. Staten blev derfor her det samme som „Staden", πόλις; en Bymand, Borger (πολίτης) var det, vi kalde „Statsborger"; Borgerskab, Borgerret (πολιτεία) det samme som „Statsforfatning", Constitution, o. s. v. Grundeiendomme, som tilhørte Grækenlands Adel, eller Stadboerne, dyrkedes da, som vi have seet, enten ved livegne Trælle, eller ved fribaarne Jordbrugere, Forpagtere, Bønder (Perioiker, Geomorer, m. fl.) hvis politiske Stilling vel ikke var ganske eens i de forskiellige græske Republiker; men som havde dette tilfælles, at de stode over Trælleſtanden, over de livegne eller ufrie Tienendes forskiellige Arter; og saaledes udgiorde et Slags, om endog svag og uegentlig Middelstand, imellem de Høibyrdige og de Trælbaarne.

I denne Omstændighed ligger en væsentlig Forskiel og Modsætning imellem det gamle græske Stats- og Folkeliv, og den hele nyere Tids — lige indtil den franske Revolution. Det europæiske Aristokratie under Middelalderen og Feudaltiden var en Landadel, der personligen sluttede sig til sine Lehn og landlige Besiddelser, hvor Borgen eller Herresædet ligesom

udgiorde hver Families vedvarende Middelpunkt. I Middelalderen fremtraadte desuden temmelig tidligt et særskilt demokratisk Statselement: de frie **Kiøbstedborgere**, som ogsaa i Almindelighed, hvor de stode midt imellem en Monark og hans Lehnsadel, sluttede sig mere til Kongedømmet end til Adelen. — Derimod fandt længe hos Grækerne ingen væsentlig Forskiel Sted imellem Adel og Borgerstand. Stadboerne vare de med fuld Rettighed begavede Borgere i Republiken; og denne Classe forenede saaledes paa en Maade den nyere Verdens Adel- og Borgerstand under een Heelhed. — Af saadanne Borgere, som havde den dobbelte Rettighed til at føre Vaaben eller giøre Krigstieneste, og umiddelbart at deeltage i Republikens Styrelse, eller den offentlige Folkeforsamlings Beslutninger, talte Athen (i Følge Thucydides) ved Begyndelsen af den peloponnesiske Krig (omtrent 430 A. f. Chr.) i Alt henved 32,000.[42]) Men det var dog paa den Tid vistnok ikke hele Antallet af atheniensiske Borgere, der, saaledes som de spartanske, allene havde deres Subsistents af Landbrug, eller af en Jordeiendom, som dyrkedes enten ved Trælle, eller ved **Geomorer** (Jordforpagtere, Fæstebønder.) Allerede ved Solons, for sin Tid overhovedet beundringsværdige Lovgivning og Statsindretninger,[43]) var Grunden lagt til at hæve, saavel

---

[42]) Thucydides, II. 13., har dette Tal nøiagtigen efter Perikles' Angivelse, da Krigen udbrød; nemlig 13000 Mænd med svær Krigsrustning (Borgere fra det 22—50de Aar) og 16,000 Andre, til Besætning og Forsvar i Stæder og Fæstninger (nemlig Ungdommen fra 20—22 Aar, og Borgere over 50 Aar); desuden 1200 Ryttere, og 1000 Bueskytter. At Spartanerne førte en Hær paa ikke mindre end 60,000 Mand imod Athen, af egne og af Forbundstropper, beretter Plutark, Perikles, cap. 33.

[43]) En fortrinlig og klar Udvikling af de Solonske Institutioner finder man i *Thirlwalls* History of Greece (New Ed. Lond. 1846.) II. p. 37—61. (Om de attiske Borgere paa Landet, jvf. Anm. 45.)

Landbruget og den frie Agerdyrker, som Haandværksstanden, (*Δεμιουργοι*) til et høiere Trin, baade i Folkemeningen, og i borgerlig Stilling. „Han bragte Konster (eller Konstfærdigfærdigheder, *τεχναι*) til Ære", hedder det om ham hos Plutark; (Solon; c. 22) og Athens hele indre Historie og Statsforhold efter den Tid viser, at Opkomsten saavel af det, de Nyere forstaae ved Borgerstand[44]), som af en borgerlig agtet og berettiget Landbostand, var et, om ikke umiddelbart, dog efterhaanden udviklet Resultat af de soloniske Institutioner, der giorde al gavnlig Virksomhed til en hæderlig og agtværdig Egenskab for Statsborgerne; ja endog giorde Borgerens Lediggang til en Grund for lovligt Klagemaal. (Wachsmuth. II. S. 21.) Den spartanske Grundsætning, at Politik og Krig, eller Vaabenfærd, vare de Sysler, der allene sømmede sig for den fribaarne Statsborger, gialdt heller aldrig saa udelukkende i Athen; og selv det umiddelbare Landbrug beholdt,

---

[44]) Vi maae imidlertid ingenlunde forestille os det borgerlige Samfund i Athen efter vor Tids sociale Begreber og Former. Hvad man i Europa, i det mindste før Revolutionen, forstod ved den høiere Stand, de Fornemme, Adelen, dette var dog i Athen, (saagodt som i Sparta) de virkelige atheniensiske Borgere; og selv den fattigste blandt disse, der levede af Hvedebrød og Vand, og lod sig ved Staten give fri Adgang til Skuespillene, saae med sin borgerlige Stolthed og Indbildning om Folkesouverainitet, ned paa de rige Metoiker, paa de meest velhavende Geomorer eller Perioiker, i hvilke vi skulle søge den atheniensiske Middelstand. Hos Embedsclassen, eller i en særskilt Handelsclasse, kunne vi i det mindste ikke søge den. Høiere Embedsmænd, efter vore Begreber, kiendte Athenienserne ikke; de fleste Statsembeder vare uden Løn, eller skiftedes hvert Aar. Handel og Handelsrigdom var for en stor Deel i de bosiddende Fremmedes (Metoikernes) Hænder. En egen borgerlig Haandværksstand udgiorde heller intet organisk Element i den atheniensiske Republik. Den demokratiske Stolthed hos Athenienserne gav den aristokratiske hos Spartanerne intet efter. (Bidrag til nøiere Udvikling af de sociale Forhold i Athen finder man bl. a. i Skriftet: „Der Parteikampf der Reichen u. Armen in Athen, zur Zeit der Demokratie," von W. L. Freese. Stralsund. 1848, S. 35—50.)

nagtet Hovedstadens og Bylivets overveiende politiske Betydning i Staten, dog altid en friere, mere agtet og vurderet Stilling i Attika, end i Lacedæmon.[45])

Vi see af det nedenfor anførte Vidnesbyrd, fra en af paalideligste Kilder, at i det mindste en stor Deel attiske Borgerslægter have (deels som Grundeiere, deels vel ogsaa som Geomorer, personligt frie Forpagtere eller Arvefæstere,[46]) baade levet paa Landet og af umiddelbart Landbrug; uden at regne de mange Metoiker, eller Fremmede, som den atheniensiske Politik altid, i et vist Forhold, var villig til at give Indfødsret i Republiken; men uden fuldkommen Borgerret, indtil de senere, ved en Folkebeslutning, kunde opnaae den. — Heraf maae vi dog hverken slutte, at Athen var fortrinligen en agerdyrkende Stat; eller at man i denne Republik, selv under det absolute Demokratie, havde nogen Tanke om (saaledes

[45]) Dette gielder netop om Athen i Republikens høieste Flor; saaledes i det mindste antager Wachsmuth. „In der blühensten Zeit des athenischen Staats, nachdem durch Solon u. Themistokles der gewerbfleissige Metökenstand gehoben, und dem Bürgerstande dadurch eine zweite Unterlage zum gesteigerten politischen Leben ausgebildet worden war, wird die Anhänglichkeit der Athener an das Landleben gerühmt.“ (Hellen. Alterthumskunde. II, S. 21.) Endnu i Begyndelsen af den peloponesiske Krig, da Perikles bragte Athenerne til at flytte fra deres Landstæder ind i Staden til dens Forsvar, ligesom det forhen var skeet i den Persiske Krig, hedder det hos Thucydides, II. 151: at da de fleste vare vante til bestandig at leve paa Landet, og der havde deres indrettede Huusholdning, var det en stor Deel af Athenerne, som endnu havde Tilbøielighed for Landlivet, meget imod at flytte til Byen.

[46]) De attiske Geomorer sammenligner Lachmann (Spartan. Staatsverfass. S. 245) med Heloterne før de kom under Livegenskab; (altsaa maaskee ligesaa rigtigt med de spartanske Perioiker?) Han siger et andet Sted: „Es scheint daher in Attika der Bauernstand nie in Leibeigenschaft gestanden zu haben;“ (S. 238.) og er endog tilbøielig til at antage Geomorerne for Selveiere, med en fast Grundskat.

som endeel af vore nyere Statsoeconomer) at ville eller kunne forøge Befolkningen, og ved Hielp af den Statskraften og Statsindtægten, ved Jordudstykning. — Athenerne deelte med Grækerne i Almindelighed den Forestilling: at ikke Statsborgernes Mængde, men deres personlige Evner, Betydenhed, Uafhængighed, udgiorde Statens sande Styrke. I Athen, ligesom overhovedet hos de joniske Folkefærd, kunde Eiendom og Rigdom uden Tvang eller Hinder udvikle sig; og i Henseende til Statsfornødenheden, da hyldede man den rigtige og naturlige Grundsætning, at der, hvor Midlerne til at afhielpe den lettest ere at finde, der maa de helst søges; at det derfor er langt heldigere for en Stat, og allermest en demokratisk, at have færre, men rige eller velhavende Borgere, end en større Masse af forarmede og trængende;[47]) og at man ved Paalæg saameget muligt maa undgaae, at lade Byrdens Vægt falde i et Forhold, der giør den endnu tungere, end den virkelig er. Allerede efter Solons Institutioner var Erhvervelse af Formue en lovlig Sag for Enhver; intet Lovbud indskrænkede Jordbesiddelsen; den trykkedes ikke af betydelige Grundskatter, som man næsten ikke kiendte til i Grækenland, saalidt som af personlige Afgifter. I det Hele vare Skatterne i Athen i Fredstider lave, og indirecte; Staten

[47]) Man vidste meget vel i Grækenland, som en Taler hos Lysias omtrent udtrykker sig: at det bedste Raad, man kan give en Regiering, er at sørge ligesaa ombyggeligt for Borgernes Midler og Formue, som for Statens; thi denne bliver fattig, netop i samme Forhold, som Borgeren bliver det.« — »Nirgends mußte die Wichtig„keit des Wohlstandes der Bürger einleuchtender sein, als in einer „Demokratie, in welche nicht allein von der Armuth viele „Unruhen und Gewaltthaten zu befürchten waren, oder durch „Ernährung der Unbemittelten eine große Last auf das gemeine „Wesen fiel, sondern auch, wenn Verarmung einriß, die Mög„lichkeit der Statsleistungen gefärdet wurde.“ A. Böckh. Statshaushaltung der Athener. II. S. 6.

havde sin betydeligste aarlige Indtægt af Domainer og Bergværker. Hvad der behøvedes i Krigstid og overordentlige Tilfælde, maatte skaffes tilveie ved Formueskatter.

Uden at kiende eller befatte sig med Theorierne om Overbefolkning, har man altsaa dog praktisk virket imod den i Athen, i det man søgte at afværge Misforhold imellem Grundeiernes Antal og Jordlobdernes Størrelse, og i det man hverken lagde Hinder eller Afgift paa Næringsveie og Haandværker — endskiøndt umiddelbar Deeltagelse i disse altid vedblev at ansees for at være noget under den attiske Borgers Værdighed.[48] Man fremmede Handelen ved at give den Frihed, og Borgeren i Athen kunde, hvis han vilde sætte sig ud over Meningen, endog være Kræmmer. Loven forbød (men hvorlænge?) enhver næringsløs Stilling; Løsgængere, ørkesløse Fattige, unyttige og overflødige Huustrælle, skulde ikke taales. Man vilde, at Staten skulde være en fast, rigtig organiseret, for det borgerlige Samfund vel indrettet Bygning, der ikke belemredes med en, ved sin Mængde farlig og ustyrlig ubemidlet Folkemasse. Den undgik det dog ikke i Længden; men det var i Athen, ligesom det under andre Betingelser og Forhold er, i vor Tid: det for Statens Varighed og Ro fortærende Stof samlede sig mere blandt Hovedstadens sammentrængte, ørkesløse, urolige Mængde, end hos de til Orden og stadig Virksomhed henviste, i adspredte Familier eller i Smaabyer levende Landbrugere. Jordens Deling blandt Eierne hos Athenerne var hverken afmaalt og foreskreven, eller ligelig overalt og for Alle; men den var i det Hele jævn og uden store Misforhold. Enkeltes Rigdom, og Statens undertiden opsamlede betydelige Skatte,[49] havde ikke saameget deres

[48]) Jvf. Böckh, Statshaushalt. der Athener, II. S. 7 8.

[49]) Perikles, hvis offentlige Bygningsarbeider man vil beregne til en Bekostning af 6,342,000 Pd. Sterling, efter Pengenes nærværende

Udspring fra indvortes, som fra udvortes Kilder: Handel, Søfart, Erobringer, Colonier og Tributer. Men det var ogsaa netop fra disse Kilders rige Tilstrømning, at det atheniensiske Demokraties Udartning havde sin Oprindelse. Republiken blev rig; men ikke rig nok til at tilfredsstille den hele Skare af Athens Borgere, som ved Statens Tilvæxt i politisk Magt og i almindelig Nationalvelstand, ligesom i Cultur og Forfinelse, giorde Paastand paa at kunne leve, nyde, forlyste sig uden Arbeide og uden Formue, fordi den lade og fattige Mængde saae, at den rige og formuende Deel af Borgerne var i Stand dertil[50]. Statsforfatningen, saaledes, som den efter Perikles uddannede sig, medførte jo, at enhver atheniensisk Borger ansaae sig for at have lige Deel i Herredømmet; altsaa meente han, at lige Ret til enhver Nydelse ogsaa laae i Folkemagten; og den Fordring, som i vore Dage har givet Revolutionerne deres farligste Stof og fordærveligste Næring: at Staten maa nære de Individer, som ikke ved egen Arbeidsdrift og Arbeidsflid kunne skaffe sig selv Erhverv, havde ogsaa fundet Indgang i Athen, paa samme Tid, da denne Stad blev Middelpunktet for Grækenlands høieste aandelige Cultur. Tidligere, langt mere aristokratiske Institutioner havde kraftigt arbeidet imod det, vi kunne kalde den atheniensiske Pauperisme; men med Demokratiets

Værdi (Leake, Topogr. von Athen, übers. von Müller, S. 426) samlede desuagtet i de Aar, da han var Siælen i Athens Styrelse, en Skat i Parthenon af 9,700 Talenter, eller omtrent 13,337,000 tydske Rigsdaler. (Jvf. Böckh, anf. St. I. 475. 476.)

50) Det blev ikke ved frie Kornuddelinger til uformuende Borgere i Athen. Disse vilde heller ikke undvære Theatret. Perikles indførte først den Skik, at vinde Mængden ved fri Adgang til Skuespillene, (Theorikon) eller senere, ved Uddeling af Penge til at betale Indgangsprisen. (2 Obol[illegible].) Tilsidst fik endog Theatergiæsterne en Tilgift i Penge, for at kunne spise. (Jvf. Boeckh. I. S. 232—243. „Übrigens verachtete er den Haufen eben so sehr, als er ihn fütterte." S. 233. Om Perikles.)

Udvidelse til Absolutisme, og med Forestillingen om den ideale Frihedsidees Realisering i Staten og i Borgerlivet, traadte en politisk Ørkesløshed frem som Maalet for den frie Borgers Tilværelse; og dermed var Veien banet for alle de Udskeielser og Udartninger af den sande Patriotisme og de republicanske Dyder, Arbeidsomhed, Nøisomhed og opoffrende Resignation, som førte den mægtigste og yppigst blomstrende græske Fristat et hurtigt Forfald i Møde.

Det er ikke Athens politiske Historie, som skal være Gienstand for disse Betragtninger. Her er kun Sted til endnu at tilføie den Bemærkning, at Athen overhovedet, med sin i høi Grad kraftige demokratiske Statsbygning, med sin beundringsværdige Culturudvikling, og med sin for en saa lille Stat forbausende politiske Magt, Velstand og Rigdom, steg til denne Høide i Statslivet og Borgerlivet ved en Forening af lykkelige Naturbetingelser hos Folket, Institutioner, der med fuld Frihed havde udviklet sig af dets eiendommelige Charakteer og Nationalitet, og en tidlig Benyttelse af alle de Fordele, som aandelig Overlegenhed og geographisk Beliggenhed kunde give for Søfart, Handel og Colonisation. Det var derfor saa langt fra, at Agerbrug hos Athenerne var Hovedkilden for Statsopholdelsen og Folkets Subsistents, (saaledes som det i Sparta, efter denne Republiks oprindelige Charakteer og Forfatning skulde være; eller saaledes, som vi maae betragte Forholdet i vort eget Fædreland) at selv under Athens lykkeligste og mest blomstrende Periode, og uagtet et overhovedet heldigt og ønskeligt Forhold i Jordeiendommenes Størrelse, maatte dog over Halvdelen af dette lille Lands Folkemængde (et uhyre Forhold, som vi neppe nogensteds gienfinde) fødes ved indførte Kornvarer. Man vilde maaskee snarest tilskrive dette en Overbefolkning; men denne fandtes, som bekiendt, aldrig i Athen, og kunde mindst opstaae i en Republik, hvor Udvandringer, Colonier,

og disses vedvarende Forbindelse med Moderlandet, eller Afhængighed af dette, hørte til Statens Væsen. Athen behøvede tværtimod idelig en konstig, udenfra tilstrømmende Forøgelse af den frie Befolkning (ved Metoikerne) for at bøde paa Tabet af Borgere i Krigene og ved Udvandring. Det er i vor Tid ved lærde Undersøgelser beviist, hvor overdrevne og urimelige de tilforn antagne Angivelser af Atticas Folkemængde hos nogle af de Gamle (især Athenæus) maa have været[51]. Det er beviist, at naar ogsaa de bosatte Fremmede og Trællene, (hvis forudsatte Antal man ligeledes har overdrevet) regnes med i Folketallet, var Attika vel temmeligt rigeligt, men ingenlunde meget stærkt befolket. Det er endelig lagt for Dagen, at Folkemængden i Attika, ligesom de virkelige Borgeres Antal, i en Periode af over 100 Aar, Republikens meest blomstrende Tidsalder, (fra den peloponnesiske Krig indtil Slaget ved Cheronæa) holdt sig omtrent uforandret — en Omstændighed, som allene kan forklares deels af de eiendommelige Statsindretninger og oeconomiske Forhold; deels af den

---

51) Athenæus tillægger, efter en ubekiendt gammel Forfatter (Ctesicles) Attica under Demetr. Phaleræus en Befolkning af 21,000 Borgere, 10,000 Metoiker og 400,000 Slaver. Den skotske Forfatter *Rob. Wallace* (Diss. on the Numbers of Mankind in anc. and modern times. 1753 p. 55.) vilde deraf, ved at multiplicere de frie Huusfædres Tal med 6 (!) udbringe et Folketal af 586,000. Hume har paa en ligesaa vilkaarlig Maade (Essays and Treatices &c. IX.) nedsat dette Antal til 284,000. Nu har Letronne (1822) paa en skarpsindig Maade, efter historiske Data om Atticas Sædproduction og Kornindforsel, beviist, at man i Tidsrummet imellem den peloponnes. Krigs Begyndelse og Slaget ved Cheronæa ikke kan tillægge den athen. Stat en høiere Folkemængde end 220—240,000 Mennesker. Meget nær det samme Antal udkommer efter en anden Beregning, grundet paa Antallet af Athens bevæbnede Magt, saaledes som den f. Ex. opgives hos Thucydides, Demosthenes o. fl. (Mem. de l'Ac. des Inscriptions, T. VI. 1822. p. 165—220.) Da Attika udgiør omtr. 76 □ Mile (med Salamis 80) vilde et Folketal af 240,000 Mennesker give 3000 paa en □ Miil.

Adgang, som tilstedtes Fremmede, skiøndt ikke uden statsklog Begrændsning, til Bosættelse og til at vinde Borgerret.

Var saaledes Athen, ligesom de græske Republiker overhovedet, heldig nok til at undgaae de Samfundets Velfærd fortærende og Staternes Fasthed undergravende Følger af en efter Naturens physiske Love indtrædende og virkende Overbefolkning: saa maa det tilstaaes, at Grækenlands Philosopher og statskloge Tænkere heller ikke vare snevre eller ængstelige i deres Moral, naar det gialdt om Midlerne til at forebygge og hindre denne Statssygdom. Man veed, hvilke besynderlige og urimelige Indretninger, med Hensyn til Ægteskaber og Afkom, Plato havde udfundet; og det, man i vor Tid vil tillægge Chineserne, som Misgierning og Beviis paa en høi Grad af moralsk Fordærvelse, spæde Børns Udsættelse — hvilket igien Andre hos de hedenske Nordboer kun betragte som Skik og Retsvedtægt — har den sublime og dybsindige græske Philosoph ikke fundet Betænkelighed ved at bringe ind i sin Idealstat, der, efter den Hegelske Lære, „i sit Grundvæsen ikke er andet end den sande Græskhed („das wahrhaftige Griechenthum“) i Tankernes Form“[52]). Aristoteles, i praktisk Skarpfindighed og Klogskab i det mindste ikke under Plato, finder Børnenes Udsættelse utilladelig, men derimod ikke Fostrets Fordrivelse, „for at hindre en alt for stor Folkemængde; thi deri bestaaer Forskiellen ved denne Handling, om den er en Forbrydelse, eller en brødefri Gierning, eftersom det Væsen, der tilintetgiøres, allerede har Liv og Følelse, eller ikke“.[53])

---

52) Hegel Philos. des Rechts. Schriften. 8r. Theil. Vorr. v. Gans. S. XIX. Man bør imidlertid erindre, at denne Forf. paa et andet Sted lægger til: „at den platoniske Stat paa den ene Side, viser sig som et tomt Ideal, der ganske mangler Subjectivitetens Side.“ Gans Erbrecht. II. S. 7.

53) Aristoteles Politik. 7de Bog. Cap. 16.

Med saadanne Grundsætninger hos Folkets ypperste Tænkere, kunne vi hos Athenerne, eller Grækerne overhovedet, mindst vente os den ethiske Strenghed og Reenhed, hvori den christelige Moral har sit høie og udmærkende Værd. Men det er ikke vor Hensigt, nærmere at betragte enten Athenernes hele Statsliv, eller Folkelivet — begge i Menneskehedens Historie mageløse i deres konstrige Organisme og yppige Udvikling af Aandens Evner og Skiønhedens Ideer. Hvad Athen i Særdeleshed angaaer, da er det i vor Tid, efterat Aand, Lærdom og Kritik i Forening have oplyst indtil de mindste bekiendte og bevarede Træk af Grækenlands Tilstand og Forfatning, ikke vanskeligt at see, at i denne Republik concentrerer sig Alt hvad Grækerne kunde opnaae paa Civilisationens og Culturens Høide — Alt hvad Statskonst, Krigskonst, Videnskab og Folkedannelse i de frieste Former kunde bringe det til, hos det mest naturbegavede Folkefærd i den gamle Tid. — Men uagtet det tillige maa forekomme os, at den atheniensiske Fristat ikke allene virkelig opnaaede en politisk Magt, Statsvelstand og Nationalrigdom, som maa vække Forundring i et Samfund, der maaskee aldrig talte over 2—300,000 Mennesker, men endogsaa længere end man skulde formode, kunde bevare en til en vis Grad ligelig Fordeling af Grundeiendom, ved Siden af en saadan Ulighed i Formuestilstand, der længe var uden skadeligt Misforhold, eller uden trykkende Følger af Forarmelse hos en stor Folkemasse: saa undgik Athen dog i Længden ligesaa lidt, som nogen republicansk Stat, de naturlige Følger af den saakaldte „Folke-Souverainetets“ Udøvelse. Aldrig er vel den demokratiske Forfatning fremtraadt i Historien i en høiere Glands, i mere ubunden Frihed, eller i en mere konstrig organisk Dannelse; og heller aldrig har den politiske og moralske Fordærvelse af Folkeherredømmet, ved dets Overgang til Pøbelmagt, viist sig i en hæsligere Skikkelse, end i Athen — mindre energisk-voldsom,

mindre blodig og umenneskelig, men ligesaa overmodig-fræk, ligesaa lav, uædel, kortsynet, despotisk, og tilfals for Demagogernes Smiger og Phraser, som Revolutionernes Pøbel i vore Dage. „Naar Hellenernes frie Statsformer og de smaa, uafhængige Masser, hvori Nationerne vare adsplittede, dybt og „mangfoldigt bevægede Livet, da vare de tillige Aarsager til utal„lige Lidenskaber, Forvirringer og Forbrydelser. Fradrager man „de store Aander, der kunde være sig selv nok, fordi de i „deres Siæls Dybde indsluttede en heel Verden: da fatter „man, at Mængden i Grækenland savnede den Kiærlighed „og den Trøst, som en renere Religion har indgydt det menne„skelige Hierte. Hellenerne vare selv i Konstens Glands og i „Frihedens Blomstring ulykkeligere, end de Fleste troe; de „giemte Undergangens Spire hos sig selv, og Træet maatte „omhugges, da det raadnede. Dannelsen af større Stats„masser i Monarkier, hvor de Enkeltes Lidenskaber have „et mere indskrænket Spillerum, hvor det er Regieringen muligt, „at give sine Grundsætninger en større Fasthed, hvor Folket „nyder større udvortes Sikkerhed, og indvortes mere Ro, viser „sig som et væsentligt Fremskridt af Menneskeheden; naar hiint „bevægelige Liv hos den Enkelte, Frisind og Høimodighed, et „uforsonligt Had til Undertrykkelse, til Trældom og Herskendes „vilkaarlige Magt, som udmærkede Hellenerne, heller ikke „blive os fremmede."

Saaledes skrev for over 30 Aar siden en lærd Philolog, som ikke let Nogen heri vil negte den fulde Stemmeret[54]). Han vilde formodentlig, hvis han nu skulde gientage sine Ord, for den nærværende Slægt tilføie meer end een Advarsel til de Vilkaar, han tilsidst opstiller. En sammenlignende Anvendelse af den gamle Tids Forhold paa de nærværende har altid betydelige

[54]) A. Böckh „die Statshaushaltung der Athener." 1817. II. S. 158. 59.

Vanskeligheder; den bliver noget lettere, naar vi holde os til Uligthedens store Hovedtræk og de historiske Resultater. Saaledes for blot at nævne et Par saadanne, der umiddelbart vedrøre disse Betragtningers nærmeste Formaal, da staaer vel f. Ex. Landbrug og Søhandel, den umiddelbare Production og den techniske Konst og Industrie, i samme Forhold og Modsætning til hinanden hos Grækerne, som i vor Tid; men de græske Staters indskrænkede Omfang frembragte her væsentlig forskiellige Virkninger. I Athen f. Ex. kunde Landbruget, skiøndt det hverken var forsømt, eller ringeagtet, aldrig komme i Betragtning, som Stats-Resource, ved Siden af dem, som Statens Sømagt, Handel, Colonier og politiske Overvægt aabnede. En af det attende og nittende Aarhundredes herskende Ideer i Statsoeconomien, at en stærk og stigende Befolkning er den sikkerste Maalestok for en Stats Kraft og Sundhed, var ganske ubekiendt for Grækerne, som tværtimod hyldede det modsatte Princip: at man maatte giøre Alt for at hindre en alt for rigelig Folkemængde. Ligesaa ubekiendt i de græske Republiker vare vor Tidsalders farligste Statssygdomme: Statsgield og Finantsnød hos Regieringerne — Pauperisme, eller Forarmelse i Samfundet, af Overbefolkning og af Folkemassens Sammendyngning paa enkelte Jordpletter. I Attika, som dog trængte til en saa betydelig Korn-Indførsel, har Befolkningen maaskee været den stærkeste, i Forhold til Landets Størrelse; men dette var ingen Naturvirkning af en rig Production, et vidt drevet Agerbrug, der aldrig blev nogen Hovedkilde til Athenernes Nationalvelstand. Det var i Athen, meer end i nogen anden hellenisk Republik, hvor Mangfoldighed i det praktiske og virksomme Borgerliv kunde giøre sig gieldende; hvor Hovedstadens Betydning Overvægt og Rigdom var den største og mest fremragende. Det var i denne Stad, hvor Athenernes Søhandel, Skibsfart

og Krigsmagt havde sit Sæde; hvor aandelig Dannelse, Videnskab, Konst og politisk Activitet meddeelte sig til hele Mængden af fribaarne Borgere; og disse kunde, (saaledes som det ogsaa var Tilfældet i Middelalderens italienske Republiker) paa Grund af Landets indskrænkede Omfang, med Lethed gribe umiddelbart ind i Statens Liv og Virken — derfor ogsaa i dens umiddelbare Styrelse. Herved gik da, som man veed, det skrankeløse Demokratie over til den Eensidighed og den tøilesløse Egenraadighed, der blev et Hovedtræk i de joniske Republiker, hvor Individerne naaede den høieste Udvikling; men hvor der tillige herskede „en ustandselig Iver for at bringe alle Individer til Gyldighed i Staten.“[55]) Vi maae desuden ikke glemme, at selv i Athen, naar der tales om Folkefrihed og borgerlig Liighed, da kunne vi hverken tænke paa vore Dages utopisk-ideale Eiendomsliighed, paa Standsliighed, eller almindelig Liighed i Rettigheder og demokratisk Magt. — Landvæsen og Landboforfatning, saa vel som Borgerliv og Næringsbrug i Stæderne, forudsatte

55) J. N. Madvig „Blik paa Oldtidens Statsforfatninger, med Hensyn til Udviklingen af Monarchiet og Statsforfatningen.“ Univ. Program. 1840. Fol. S. 9. „Eensidigheden hos Individerne træder først frem i den raae Opfatning af Liigheden, f. Ex. „i Embeders Besætning ved Lodkastning. — Dernæst ville Individerne „føle at de gielde noget, ved ikke at underkaste eller underordne sig. Egenraadighed og Mangel paa Lydighed viser sig „overält hos Athenerne. — Men ogsaa i sin particulaire Interesse „vil den Enkelte gielde. Statsvillien bliver blot til en „Samling af particulaire Villier, i hvilke en tøileløs Egennytte raader. — Endelig kommer hertil **den letsindige Regierelyst**: det bliver Borgeren en forfængelig Glæde eller Vane, at sidde „i Folkeforsamlingen og høre sig smigret — mest den, som ellers „Intet alvorligt varetager. — Saaledes er Demagogiens „Tumleplads jævnet og aabnet.“ — At den atter, efter meer end to tusinde Aars Forløb, er aabnet i Europa, — maaskee med mindre Letsindighed, men med endnu større Selvraadighed, Raahed og Fanatisme, end hos Athenerne — dette er det faldet i vor Lod at opleve.

hos Grækerne, ikke blot (i endeel Republiker) den underordnede Middelstand, men altid og overalt den arbeidende Trællestand, som en nødvendig materiel Betingelse for det høiere Maal af Frihed og Liighed, der saaledes kunde tilfalde de egentlige Statsborgere. „Menneskerettigheder (siger vor nedenfor anførte lærde Forfatter) betragtedes hos Grækerne først og fremmest som Borgerrettigheder; den antike Frihed var kiøbt ved Slaveriet." Grundeiendom og Frugten deraf beroede for en stor Deel paa „Benyttelsen af Trælle til al Tienergierning." Landbruget hævede sig derfor ikke til selvstændig Betydning i Staten; det kunde i det Høieste holdes vedlige i den underordnede Stilling, som det indtog i Athenernes Statshuusholdning; det nærede et til en ingenlunde meget høi Befolkning svarende Antal af Jordbrugere, hvis største Deel, ligesom Biergværksarbeiderne, hørte til Trællestanden; men Agerbruget selv blev aldrig i Athen nogen Kilde til Statsvelstand eller Befolkningens Tilvært. En giennemgribende Fremgang og Forbedring var ikke at vente; og mindst i et Land, som af Naturen neppe er skikket til at opnaae en særdeles rigt lønnende Jordcultur eller Sædproduction.

8.

Den naturlige Tidsfølge og Overgang i Historien leder vor Betragtning fra det gamle Grækenland til Romerne; men dette Folks Landboforhold, som i Republikens ældre Perioder desuden ere dunkle, omtvistede og fortolkede efter meget forskiellige Anskuelser, nødes vi af Stoffets Vidtløftighed og Mangfoldighed til kun at berøre i Korthed, og i nogle Hovedpunkter, som tør antages at være de mindst tvivlsomme. Man kan vel sige, at hvad der, hos de forskiellige græske Republiker, eller i deres tvende Hovedformer, (den dorisk-aristokratiske, og den jonisk-demokratiske) og hos begges Repræsentanter,

Sparta og Athen, findes adspredt i forskiellige Tidsforhold og Forfatninger, det kunne vi for det meste finde i den ene Romerstats indre Historie — vel ikke samlet paa een Tid, (hvilket ei var tænkeligt;) men fremtrædende under en successiv Tidsfølge. Vi maae kun altid ved Sammenligningen tænke paa, at det meste er hos Romerne mindre oprindeligt, mindre eiendommeligt — og vi kunne lægge til, mindre idealt eller aandeligt, end hos Hellenerne. „Der var intet gammelt nationalt og patriarchalsk Grund-Element i Folket; saaledes heller ingen patriarchalsk despotisk Form i Regieringen; ligesaa lidt en af Folkets Væsen og aandelige Natur udgaaende Stræben efter et absolut Demokratie, en skrankeløs Folkefrihed, som hos Grækerne. Romerne maatte tidlig lære at bøie sig under Lovens Magt, under en ligesaa streng politisk, som militair Subordination.“[56]) Det var den store, væsentlige Grundforskiellighed imellem græsk og romersk Nationalitet og Statscharakteer, at den første viser os et poetisk Folk, hvis hele Liv vendte sig indad, mod den aandelige og ideale Verden, og hvor Statsorganismen, adsplittet i en Mangfoldighed af anderledes modificerede Former, udviklede baade Varigheden og Bevægeligheden i deres stærkeste Modsætning. Staten, i sin hele Tilværelse og i sin ydre Virken, var i Grækenland, og navnlig i Athen, ligesom et Konstværk, hvorpaa Folket selv længe havde arbeidet, og som det, med et Slags æsthetisk Velbehag, betragtede som sit eget Værk; men som det igien blev kied af, da Konstværket ikke kunde bringes videre. Og da nu Enhver ikke allene troede sig lige berettiget, men ogsaa lige skikket til at holde den demokratiske Statsmaskine i Gang, fik man den ogsaa omsider, ved Hielp af Demagoger og Sophister, bragt i fuldstændig Uorden.

[56]) Forf.s „Forelæsninger over Historiens Philosophie.“ II. S. 118. 19.

Hos Romerne var derimod den strenge Prosa, den alvorlige Forstandighed, et i Livets Væsen og Yttring, i Nationens hele ydre Virken, om ikke overalt i dens Charakteer[57]), præget Grundtræk. Levede Grækerne formeget i Phantasiens og Konstens ideale Verden, til at de i Længden kunde holde en stærk og stor politisk Bygning ved Magt: saa var Forstandens practiske Element det, som gav Romernes Charakteer og deres Stat Fasthed, regelret Orden, en med kold Strenghed giennemført Statsmagt, grundet paa Loven og Retsprincipet paa den ene Side — en ubetinget, men ogsaa frivillig Lydighed paa den anden. Denne religiøse Underkastelse under ethvert Lovbud, der var i Kraft, grundfæstede hos Romerne baade det offentlige og det private Livs Retsforhold; den bestemte og beskiermede alle borgerlige Rettigheder; den laae til Grund for et Familieforhold, der efter vore Forestillinger og Livsanskuelser synes haardt, ukiærligt og despotisk; den var saameget mere naturlig hos dette Folk, fordi baade Statens og Samfundets Livsprincip fra Begyndelsen af var Krigen, og derfor aldrig noget Folk i den Grad har udmærket sig ved krigersk Storhed og militaire Indretninger[58]).

---

57) Madvig har bemærket: at „den spartanske Stivhed, der opslugte Familielivet og kuede Individet, ikke var Romerstatens Charakteer;„ og at „en mørk Alvor i det Hele ikke gik igiennem den gamle Romers Liv." Dersom han ikke havde „den mangfoldige skiønne Livsglæde, savnede han dog ikke en dierv og kraftig Lystighed." (Blik paa Oldtidens Statsforf. S. 18.) Det sidste synes bekræftet ved Literaturen, ved de originale gammelromerske Folkeskuespil, (Fabulæ Atellanae) Satiren og den Plautinske Comedie. Der viser sig hos Romerne et nationalt komisk Element (som Italicnerne endnu besidde) med Diærvhed og raa Kraft i Vittigheden; men intet Aandsslægtskab med attisk Fiinhed eller attisk Konst i det komiske Drama, hvis Idealitet, hos Aristophanes, ved Siden af en ligevægtig komisk Kraft, ingen anden Nation eller Tidsalder har naaet.

58) „Man lerne von den Engländern das Seewesen, künstlichen Fleiß von Holland, schöne Künste zu Florenz, in der Schweiz [vormals] gemäßigten Freiheitsgenuß: von Rom die Waffen." Joh. Müller.

Det politiske Maal for Romerfolkets Tilværelse i den hele Række af 8 til 900 Aar, i hvilke Statens Grændser udvidede sig i Rummet, var ikke andet end Erobring. Med denne Idee fødtes saa at sige enhver Romer; der laae en begeistrende Kraft og Storhed i hiin Tanke, som enhver Slægt arvede fra den foregaaende, som eet Aarhundrede overantvordede det efterfølgende: at „den evige Stad", fra hvis syv Høie Folkets første Dannelse, ligesom dets tidligste Udvidelser af Land og Eiendom, vare udgaaede, aldrig skulde ophøre at være Folkets og den voxende Stats Middelpunkt.

En saadan Idee kunde vel for en stor Deel holdes i Live, eller bevare sin Gyldighed, sin active Kraft hos enhver romersk Borger, saalænge Roms Herredømme endnu ikke strakte sig udover Alperne, eller videre end Italiens Kyster. Men da det overskred Biergenes og Middelhavets Naturgrændser for dette Land — da de romerske Legioner i Asien, i Nordafrika, i Spanien, Gallien, Belgien, Germanien, stiftede Provindser, som Dele af et Verdensmonarkie — hvorledes vil man da tænke sig det mueligt, at den gamle romerske Republik, med Forestillingen om Folket og Staden Roms Borgersamfund som eet og det samme, kunde holde sig lige usvækket og levende, naar allerede Statsmagt, Krigsmagt og Borgermagt vare factisk adskilte? — naar det snart blev i Provindserne, hvor Borgerkrige imellem mægtige Partihøvdinger afgiordes ved Legionernes Antal, Hærens Tapperhed og Feltherrens Krigskonst, og naar da Staden og Roms Borgere maatte hylde Seierherren, der kunde holde sit Triumphtog med en saadan Krigs sørgelige Trophæer?

Det romerske Statssamfund — der ikke blot i den antike Verden er Historiens største og mægtigste politiske Bygning, og af saameget høiere Vigtighed for det historiske Studium, da dets hele Structur og Udvikling overhovedet kan

blive os tydelig — har egentlig giennemgaaet tre Hoved-Stadier, indtil Republiken havde fuldendt sit historiske Tidsløb, og dens Livskræfter vare fortærede. Vi maae i det mindste med faa Ord nævne disse Statsudviklinger. I den første, var Staden Rom det virkelige Middelpunkt, ikke allene for hele Romerfolket, men for det Overherskab, som Rom havde tilkæmpet sig over flere tilgrændsende og omliggende italiske Folkestammer, (Latinere, Æquere, Volskere, o. s. v.) som i Følge af Krigene havde, med en større eller mindre Levning af Selvstændighed og egen Folkecharakteer, maattet give sig under det romerske Hegemonie. Saa langsomt gik det endnu med Roms tidligere Statsudvidelse, at dette Forhold vedvarede over 400 Aar, før Udfaldet af en voldsom og farlig Krig (bellum latinum) nødte det latinske Folk, og snart flere, til at opgive al politisk Selvstændighed, (R. A. 417) og lade sig optage blandt Romerne, som ufuldstændige Borgere uden Stemmeret (cives sine suffragio;) en Tilstand, der efterhaanden gik over til høiere Rettigheder, eller endog til fuldstændigt romersk Borgerskab[59]). Nu var der saaledes kun een romersk Republik; men dog fandtes der endnu andre italiske Stæder og Folkesamfund, (Tibur, Præneste, m. fl.) der vedbleve at betragtes som egne Stater, og kaldtes fremmede (peregrini), men Forbundne (Socii, civitates foederatae,) i deres Forhold til Rom. Forskiellen fra det ovenfor berørte romerske Hegemonie over nærmere omboende Stammer var den, at Romerne ikke blandede sig i Forbundsstaternes indre Styrelse, og at disse egentlig stode i et Slags militair Lehnsafhængighed, der medførte Deelagtighed i Roms Krige, m. m. De havde saaledes vel en indvortes, ligesom communal Selvstændighed;

[59]) Man behøver neppe at bemærke, at her gientager sig vel en lignende Udvikling som hos Grækerne (hvis Perioiker og Metoiker vi erindres om); men hos Romerne dog under en meget forskiellig Form.

men de vare politisk afhængige; de hørte til Inperium Romanum[60]).

Dette var det andet Stadium i Statsformens udvortes Udvikling: Forbunds- eller Socialforfatningen, der dannede sig og udvidedes under en Række af næsten uophørlige Krige, (i det 4de Aarh. f. Chr.) hvori Mellem-Italiens og Syd-Italiens Republiker længe og tappert (tilsidst med udenlandsk Hielp: Pyrrhus) men forgieves søgte at redde deres Uafhængighed. Forbundsforfatningen herskede i den romerske Stat (i henved 200 Aar efter Latinerkrigen) indtil den romerske Republik omsider havde naaet det egentlige Italiens Grændser. Saasnart Romernes seirende Hære overskred disse Grændser, maatte Forholdet til de erobrede Lande forandre sig, da disse beboedes af Folkefærd i én meget forskiellig, tildeels barbarisk Tilstand og Forfatning, og som aldeles ikke stode i noget Slægtskab, eller noget nationalt Forhold til Romerne. — Hermed begynder det tredie Stadium i den romerske Statsform, nemlig Provindsforfatningen, og med den forsvinder meer og mere den oprindelige Charakteer, som det romerske Folk og Republiken, uagtet mange og stærke indvortes Bevægelser, væsentlig havde bevaret i henved 5 Aarhundreder. Et saa langt Tidsrum behøvedes for at giøre Rom til Herre over Italien indtil Po-Floden; men i de næste 200 Aar kunde Republiken voxe til et Verdensmonarkie, med to forskiellige, i Omfang høist ulige Bestanddele: Herskerlandet Italien — og alle de erobrede, afhængige, for dette Land og for Staten fremmede Provindser. Noget vel ikke Liigt, men Lignende i vor Tid, som kan oplyse Forholdet, ere Englændernes erobrede Lande i Indien, der ikke ere meget mere fremmede for det engelske Folk, og udenfor den britiske Statsorganisme,

60) Jvf. den videre Udvikling af disse Forhold hos Madvig anf. St. S 14—17.

end de romerske Provindser vare i deres Forhold til Italien og til Republiken.

Naar vi nu, uden for det første videre at berøre Historien af Roms indvortes Forhold, hvis mægtige Bevægelser, saalænge Forfatningen kun bevarede sin væsentlige og nationale Egenhed, ikke havde nogen forstyrrende Indflydelse paa Statens Kraft eller Tilvært ved Krige og Erobringer, vende tilbage til det, som ligger vort Formaal nærmest: da har ogsaa den romerske Historie deri en Mærkværdighed, at den i de agrariske Forhold og i Privatformuens ulige Fordeling indeholder og udvikler alle de Grader og Skikkelser, som disse Forhold i vor egen Tidsalder have giennemgaaet — deels omtrent paa een Tid i flere Lande; deels med mere eller mindre Hurtighed i Tidsfølge og Omskiftelse.

I Roms første Opkomst, i det constitutionelle romerske Kongedømmes og i Republikens tidligere Periode, er Indskrænkningen til smaa Jordbesiddelser den eneste materielle Grundvold for et, fra sin Oprindelse af, baade agerdyrkende og krigersk Folkesamfund. Det er tydeligt nok, at Jordbrug og Qvægavl ikke allene i flere Aarhundreder have udgiort det fattige, tarvelige og nøisomme Krigerfolks Hovednæringsvei; men, selv i endnu sildigere Tider finder man Agerdyrkning drevet med stor Flid og Indsigt, og som Gienstand for practisk Lære og videnskabelig Behandling. De Skrifter om Jordbrug og alle Landvæsenets Dele, som Tiden har levnet os, høre baade til de tidligere Frembringelser, og til noget af det bedste i den romerske Literatur. Der er i den, som man seer, hos mange Ædlere blandt Folket bevarede, fra Forfædrene arvede Agtelse for Agerbrugets Syssel, og Tilbøielighed for Landlivet, et Slags formildende Modsætning til Romernes evige Erobringsdrift, til deres umættelige, om ikke blodtørstige, i det mindste ved Blodscener og Grusomheder

ligegyldige Krigsaand og Krigslyst. Kiærlighed til Landliv fremtræder som Levning fra en bedre Tid, ved Siden af den med uhyre Rigdommes Sammendyngning i Rom og Italien i lige Forhold voxende offentlige og private Fordærvelse. Et Beviis mere paa, hvor rodfæstet Agtelsen har været, som Romerne i 7 til 8 Aarhundreder have bevaret for denne Syssel, kunne vi vel ogsaa finde deri, at selv i Augusts Tidsalder, da Staten i udvortes Flor, ligesom i den Rigdom, Overdaadighed og Ødselhed, der herskede i Italien, omtrent stod paa sit Høidepunkt, bearbeidede en af de ædelste og fortrinligste romerske Digtere Landbrugets Læresætninger i et didactisk Digt, hvis Værdi og hvis Skiønheder vi endnu efter 1800 Aar maa erkiende. — Men ved Siden af hiin bevarede Levning af gammel national Tilbøielighed for Romernes ældste fredelige Syssel, gik alle efterhaanden udviklede ulykkelige og fordærvelige Følger af Misforhold i Jordbesiddelse; Eiendoms og Midlers ulige Fordeling; Savnet af en virkelig, ved Handel og Industrie activ, og anseet Borgerstand; grændseløs Overdaadighed og Pauperisme i sin værste Skikkelse: et i uhyre Forhold sørgeligt og rædselfuldt Skuespil af politisk og moralsk Fordærvelse — ikke mindre lærerigt, vilde vi sige — dersom Historiens Lære nogensinde kunde opnaae, at dens Tale til efterkommende Slægter ikke lød forgieves. — Det er Romerne, som have givet den Folkeclasse baade Tilværelse og Navn, der atter i vor Tid saa længe er benyttet som Revolutionernes Redskab, at den omsider er kommen til at føle sin Magt. Saa meget større er Opfordringen til en Betragtning af Proletarernes og Pauperismens Forhold i Romerstaten.

Jordbrugets tidligste Skikkelse hos Romerne var den, hvori smaa Agerlodder nærede en selvstændig Familie. Dette er et afgiort Factum i Historien; men Ingen (saaavidt jeg veed) har endnu indladt sig paa at forklare, hvorledes vi

maae tænke os Muligheden af Folkets Udvikling og Tilvæxt i flere Aarhundreder, med en til den Grad ubetydelig Størrelse af disse Jordlodder, i hvis umiddelbare Dyrkning den romerske Borger maatte søge sit Livsophold. Der nævnes saaledes i Sagnfortællingen om Romulus — eller, med andre Ord, i de ældste Traditioner om det romerske Folkesamfunds Indretning — et i høieste Grad indskrænket Jordmaal (2 jugera, eller efter vort Maal, lidt over en halv Tønde Land) som det, der ved Statens Oprindelse eller Stiftelse tildeeltes enhver romersk Borger. Deraf synes det deels som man maatte kunne slutte, at Romerne allerede have forefundet Jorden, hvor de nedsatte sig, i en meget vel dyrket Tilstand; deels at man snarere maatte tænke sig saa smaa Lodder dyrkede som Haver, end som Agerland under Ploven. I øvrigt tyder Alt hen paa, at Qvægavl fra først af har været en vigtig og maaskee den betydeligste Næringsvei for de ældste Romere. Saaledes bliver det meer end sandsynligt, at der i den Deel af Latium, som Romerne bemægtigede sig, foruden Agerjorden maa have været betydelige Udmarker, Skovjord og Fælleder i de overvundne og betvungne ældre Indbyggeres Besiddelse [61].

Den, uagtet mange Hypotheser og Oplysninger endnu

---

[61]) En af de nyeste Forfatter over Europas politiske Kræftstade har havt samme Tanke, som den ovenfor antydede. Han henviser til den Tilstand, (men tilhører den saa fierne Tider, eller senere Ødelæggelser?) vi endnu finde i Campagna di Roma, hvor Agerlandet er meget sparsomt, men hvor talrige, halv-vilde Qvæghiorder, paa de græsrige Landhøider og i det af Bække giennemstrømmede lave Sumpland, yde de store romerske Grundeiere en god Deel af deres Indkomster. „Ebenso war auch früherhin das Gemeindeland der Römer eine weite Trift, wo das beste Besitzthum, die Heerden, gegen Erlegung eines geringen Weidegelds (scriptura) an den Staat, ihre Nahrung fanden." „Die Proletarier, eine histor. Denkschrift, von H. W. Bensen. 1847. p. 81.

temmelig uklare Materie om Agerdelingen hos Romerne til forskiellige Tider, maae vi her sætte tilside. Vi bemærke derimod først i Almindelighed: at man vel seer, hvorledes dette Folk, ligesom Spartanerne, i deres tidligste Statsindretning har hyldet og ved Lovgivning villet indføre Grundsætningen om en overhovedet ligelig fordeelt Jordbesiddelse, og indskrænket denne, som det synes, til den allermindste for en Familie fornødne Størrelse: men at dette Forhold heller ikke hos Romerne har kunnet bestaae i længere Tid, end det var forenet med Jordeiernes umiddelbare Dyrkning af de dem tildeelte Jordlodder. Disse vare ikke ved nogen romersk Retsgrundsætning eller Arvelov bundne til Familiebesiddelse. Rettigheden for Familiefaderen at raade og bestemme over sine Eiendele efter sin Død, eller den testamentariske Ret, var saa gammel hos Romerne, som den skrevne Lov — og saaledes naturligviis endnu ældre[62]. Dog var heller ikke de ovenfor angivne ganske smaa Agerlodder det eneste lovbestemte Maal for en romersk Borgers faste Eiendom; eller det varede ikke længe, inden man ved Institutionerne udvidede deres Størrelse. Allerede tidligt nævnes større „plebeiiske Agerlodder" (paa 7 jugera, eller henved 2 Tdr. Land); og det var saadanne, som K. Servius berettes at have tildeelt de Plebeiere, som vare uden Jordeiendom, da denne Konge indrettede sin Census, og den hele plebeiiske Tribus- eller Communalforfatning. Denne Udvidelse af den plebeiiske Jord var dog i sig selv kun ringe, i Sammenligning med den, der kunde tilfalde Patricierne, hvilke oprindeligen allene havde den saa-

---

[62]) Allerede de Tolv Tavlers Love (A. omtr. 300 f. Chr.) tillægge den romerske Borger ubetinget legatarisk Raadighed over sin Formue, og over Værgemaalet for Familie og Gods efter sin Død. („Uti legassit super familiae pecuniæ tutelæve suæ rei: ita jus esto.")

kaldte Occupationsret; eller Rettighed til at tage øde Jord (ager occupatorius) i Besiddelse[63]. Imidlertid see vi dog, at nogle Aarhundreder efter Statens Stiftelse fandtes der endnu blandt Romerfolkets mest udmærkede Borgere saadanne Mænd, der ikke holdt sig for gode til selv at dyrke den Jordplet, som var det eneste Næringsbrug, hvoraf de underholdt en Familie. Hørte dette maaskee paa den Tid til saadanne Undtagelser af den tarveligste Simpelhed, som Historien har fundet værd at bemærke? — Fortællingen om den berømte Qvinctius Cincinnatus, hvis Jordlod kun skal have udgiort 4 jugera, (omtr. een Td. Land) og som Budskabet om hans Udnævnelse til Dictator traf ved Ploven, er dog ikke just det eneste Exempel. Vi have heller ingen Grund til at tvivle om den factiske Sandhed heraf; det er af det Slags Tildragelser, som ikke kunne opdigtes; om man endog i vor Tid vil have vanskeligt ved at begribe, hvorledes en anseet Romer kunde leve af en Jord paa 1 Tønde Land, og finde Regning ved at pløie en saa ubetydelig Agerlod.

Men naar vi endog, efter bevarede Traditioner, antage Rigtigheden af Angivelser, som vi have ondt ved at forklare, kunne vi dog ligefuldt spørge: hvorledes skulde i den romerske Republik, meer end i ethvert borgerligt Samfund, hvor Eiendomsfrihed og Formuens Bevægelighed og Omskiftning kan finde Sted, den naturlige Følge hindres, at de mere Velhavende maatte udvide deres Jordeiendom? — Maaskee overholdtes en Tid lang ved de fleste Jordlodder den oprindelige Størrelse; uden at dette hindrede, at een Mand ved Kiøb, Arv eller Testamente blev Eier af flere Lodder. Man har

---

63) Jvf. F. Walter Gesch. des römischen Reichts. 2te Aufl. 1845. § 37. Side 45. 37. Ruperti Handb. der röm. Alterthümer. 1841. I. S. 407. Længere hen ville de herhid hørende romerske Landboforhold blive noget nærmere berørte.

jo i Middelalderen og den nyere Tid giennem Aartusinder kunnet bevare Omfanget af en mansus, en huba, et Boel, en Bondegaard, o. s. v.; men dette var ikke i Veien for, at Enkelte erhvervede flere af slige Jordlodder, omtrent af lige Størrelse eller Grundværdi, og hvis oprindelige Maalestok upaatvivlelig har været beregnet paa, at hver enkelt skulde kunne nære en Familie. Hvis desuden maaskee ogsaa den tidligste Vedtægt eller Skik hos Romerne har bidraget til, eller hindret Udstykningen af de ældste Arvejorder, (hæredia) saa viser imidlertid Romernes berømte Census eller den ældste Skatteinddeling efter Formue, der tillægges Kong Servius Tullius, at allerede 170 Aar efter Roms Stiftelse havde en betydelig Uliighed i Borgernes Formuestilstand kunnet opstaae.

En Forfatning, der saa tidligt blev vedtaget eller ordnet og bekræftet, og som dog kunde blive en varig Grundvold for den hele romerske Statsbygning indtil Republikens og Demokratiets endelige Undergang — ja endog i Principet og Formen for Beskatningen gaae over til Keisertiden, og vedvare under denne hele Periode: tør vel kaldes en af de mærkværdigste og mest betydende, ja beundringsværdige Institutioner i den hele gamle Verden. Dog er den af en saa egen, fra nyere organiske Former i Staterne saa forskiellig Natur, og vor Kundskab om den er indskrænket til saa faa og korte Optegnelser hos de Gamle, hvor den oprindelige romerske Census beskrives og forklares: at jeg nødes til at undgaae enhver speciel Berøring af saadanne omtvistede Punkter, der altid have udgiort en af de vanskeligste, og for den philologiske Kritik og de antiquariske Hypotheser mest egnede Materier i den hele romerske Historie[64]. Det

---

[64]) Jeg anfører som Beviis paa, hvor lidt denne Materie kan være bragt paa det Rene, kun dette: at, uagtet saamange ældre og nyere berømte og agtede Lærdes Arbeider over Census, ligefra Sigonius til Niebuhr, har for ikke mange Aar siden en tydsk Retslærd fundet

vil derfor dog ikke være umuligt at angive de constitutionelle Ideer, som den saakaldte Census, der saa langt nogen historiske Kilde naaer, er tillagt Kong Servius, indeholder, eller de væsentligste Grundsætninger, hvorpaa det mærkværdige System, der søgte at forbinde de politiske Rettigheders Udøvelse med Skattebyrden, var bygget. — Dette Skattesystem var ligesaa eiendommeligt, som overeensstemmende med den romerske Stats Charakteer, og svarende til Folkets to Hovedideer, som krigførende og agerdyrkende. Den ene Grund-Idee for Systemet, var i det nærmeste den: at enhver romersk Borger skulde beskattes efter den strenge Billighed, eller efter sin Evne; og at saaledes al Præstation til Staten, baade i Krig og Fred (belli pacisque munia) blev til en Formueskat[65]. Men

Anledning til at optage Sagen paa Ny, med særdeles Hensyn til de faa Linier om Census hos Cicero (hvorover allerede tidligere havdes en tydsk Literatur paa henved 20 Skrifter og Afhandlinger fra 1822—32) og at skrive et Værk paa 751 Sider over: „Die Verfassung des Königs Tullius, als Grundlage einer röm. Verfassungsgeschichte, entwickelt von Ph. E. Huschke." Heidelb. 1838.

65) „Census — rem saluberrimam, ex quo belli pacisque munia non ut antea viritim, sed pro habitu pecuniarum fierent." Liv. I. 42. Niebuhr har antaget som afgiort, at Census kun gialdt substantielle Ting eller Eiendomme (res corporales); ikke res incorporales, Gieldsfordringer o. desl.; og at man derfor „ikke maa tænke sig Census som en Formueskat, men som en Grundskat, eller Complex af directe Afgifter." (Vorträge üb. römische Gesch. herausgeg. v. M. Isler. Berlin. 1846. I. 181.) Naar altsaa en Romer eiede en Jord, vurderet til 50,000 Asses, men skyldte en Anden 10,000: maatte han ligefuldt betale sin Census af 50,000 Asses, og hans Skyldherre betalte derimod intet af Capitalen, som han havde tilgode. Den rigeste Capitalist uden saadan Eiendom blev da reent skattefri; men var ogsaa uden politisk Ret og Betydning; hvorimod Athenernes Census, eller Solons Classe-Inddeling, var en virkelig Formueskat, hvilende paa Indkomsten. Med Niebuhr stemmer i det Hele Ruperti overeens (Röm. Alterthümer. 1842. II. 1. S.) Men om vi ogsaa heri vilde give Niebuhr Ret, og saaledes ikke kalde den romerske Census en egentlig Indkomstskat: saa blev den dog ligefuldt en Formueskat af al fast (corporlig) Eiendom, der medførte, at

til denne Grund-Idee sluttede sig uadskillelig den anden: at den romerske Borgers Ret til Deeltagelse i den lovgivende Magt afmaaltes efter hans Skattebyrder; med andre Ord, efter hans Formue; paa en vis Maade ogsaa efter hans personlige Deeltagelse i den romerske Republiks første Livsbetingelse: Krigen og Krigstienesten. Heraf fulgte de to væsentlige Punkter i den Deel af Roms Statsforfatning, som Kong Servius Tullius grundlagde ved sin Census: 1) At de Statsborgere, som deels ved personlig Krigstieneste, deels ved Størrelsen af deres Afgifter til Staten, maatte bære den største Deel af offentlige Byrder, i Forhold hertil skulde være berettigede til den meste Indflydelse ved Folketinget (comitia) paa Lovgivning og Statsstyrelse, eller paa at kunne udøve en saadan Indflydelse ved Stemmeret og Valgret (suffragia.) 2) At Skattebyrden (iberegnet Bekostningen ved at væbne og underholde sig selv i Krigen[66]) for-

saalænge en Borger besad Eiendommen, maatte han svare Skattebyrden. Huschke (Verfass. des Serv. Tullius. C. 10. Der Census. S. 558—566. og flg.) har imidlertid en ganske modsat Anskuelse, og henfører Census oprindelig til Borgerens Person og hele Eiendom. Jeg anfører dette kun som Exempel paa, hvor lidt Sagen, endog blandt de lærdeste Forskere, er bragt til Afgiørelse. Den nyeste Forfatter, som har behandlet den meget omtvistede Materie, er Fr. v. Raumer. (Über die Römische Staatsverfassung." Phil. und hist. Abhandl. der Berl. Academie d. Wissensch. 1846. p. 177—87.) Raumers Anskuelse stemmer overeens med Huschkes (uden at han enten nævner denne eller Niebuhr;) og hans korte Fremstilling af den serviske Forfatning, Stillingen, hvori den satte Patriciere og Plebeiere, det statsretlige Forhold imellem Adel og Almue, imellem Formuende og Ubemidlede i Centurierne, m. m., har Fortienesten af megen Klarhed, og indeholder ikke faa træffende og oplysende Bemærkninger. Det vigtige Talforhold imellem Borgere i de ringere (mindre formuende) og i de høiere Centurier, lader han imidlertid være uafgiort. (p. 184.) Sammenligningen imellem Solons og Servius' Constitution afgiør han i det Hele til Fordeel for den sidste. (p. 185. 186.)

66) Den var naturligviis langt betydeligere hos de Romere, som i de høiere Classer af Census maatte skaffe sig den tunge Rustning. Har-

fordeeltes classeviis saaledes, at den paalagdes Formuen efter dennes Størrelse; eller bestemtes i Forhold til enhver af de 5 Formuesclasser, hvori alle skattepligtige og grundeiende romerske Borgere inddeeltes; og at Byrden tillige, i sit Forhold til de politiske Rettigheder (ligesom til Formuen) steg eller faldt, lige med den Skatteydendes Vilkaar. — Det romerske Skattemandtal (census) blev da med Tiden et, hvert femte Aar af Censorerne fornyet nøiagtigt Register, baade over alle romerske Borgere med deres Familie, Børn og Tyende; og tillige over enhver Huusfaders skattepligtige Formue og Grundeiendom, hvor Jordernes Størrelse, Beskaffenhed eller Brugsmaade, Ager, Eng, Skov, Overdrev, Viingaarde, Søer, Saltværk m. m. maatte angives. „Staten kunde man paa den Maade oversee ligesaa nøiagtigt, som den mindste private Huusholdning."[67] Diemedet for den romerske Census var saaledes ikke blot en efter et strengt Lighedsforhold paa Formuen hvilende Beskatning;

---

niskt, Hielm o. s. v., end for dem, som fegtede med et let Spyd og Skiold; og den var saa godt som ingen for Slyngeskytterne i den nederste Classe. I øvrigt var enhver fri for anden Afgift, saalænge han giorde Tieneste i Krigen.

[67]) Ita est ordinata respublica, ut omnia patrimonii, dignitatis, ætatis, artium, officiorumque discrimina in tabulas referrentur, ac si maxima civitas, minimæ domus diligentia contineretur." Florus. I. 6. Naturligviis maa de fra Servius Tullius udgaaede Skatteregistre og Jordebøger, — en Indretning, der vedligeholdtes saalænge det romerske Rige stod ved Magt — have udvidet sig i Rubriker og Indhold, tilligemed Statens Forhold og Cultur. — Et efter Ulpians Fragmenter, Digesta L. 15. § 3. 4., Dionys. Halicarn. IV. 15, og flere Kilder opsat Schema til en Tabula censualis for en romersk Familie (fra den sildigere Keisertid, eller det 3die Aarh. e. Chr.) findes hos *Dureau de la Malle:* Economie polit. des Romains. tilsidst i 1ste Deel. — At Skattemandtallet optog baade Familien og Jordegodset, var i øvrigt grundet i de romerske Retsbegreber, hvorefter Huusfaderen (Paterfamilias) havde Eiendomsret baade over Børn og Tyende, og i det Hele ogsaa over det, som disse erhvervede og besad.

den blev en ligesaa giennemført Fordeling af hele Folket, uden Hensyn til patricisk eller plebeisk Stand, i politiske Classer, hvis eiendommelige Indretning var saadan, at den maatte give Formuen Overvægt over Slægtens Adel; endskiøndt denne altid beholdt visse Forrettigheder tilbage, uafhængige af Formuestillingen, eller Census. Men Formue var i Roms tidligere Periode omtrent det samme som Grundeiendom. Da nu Servius, ved at grunde sin Census, tillige havde til Øiemed at formilde, om ikke reent at ophæve, den skarpt adskillende Modsætning imellem den adelige og borgerlige Stamme, hvoraf Folket bestod: saa bragte han ved hiin Beskatningens Forbindelse med den politiske Stemmeret, ikke allene de mest formuende Plebeiere ind i Ridderskabet, eller den ypperste Orden paa Mandtallet; men tillagde dem endog her det dobbelte Antal af Centurier, (Afstemningsclasser) eller 12 plebeiiske, ved Siden af 6 patriciske. Plebeiiske Medlemmer af Ridderstanden fik herved ogsaa Adgang til Senatet — det stærkeste aristokratiske Element i den romerske Statsstyrelse; et virkeligt Regieringsraad, som deelte den udøvende Magt i Republiken med Consulerne. Men desuden erholdt under Servius den hele plebeiiske Folkeclasse i Staden og paa Landet for første Gang en fuldstændig Communalforfatning (Inddelingen i Regiones og Tribus) med uafhængige Forstandere (Tribuni plebis), hvis Myndighed varede et Aar, og Rettighed til i egne Folkemøder (Comitia tributa) at afgiøre deres Anliggender; og saaledes ophævedes den Afhængighed, (patrocinium) hvori Almuestanden (Plebeierne) hidtil havde staaet til Patricierne. Dersom der da endnu fattedes meget i, at Romernes hele Demos, eller samtlige Plebeiere, ved Servius' Forfatning fik lige Deel i alle Statsrettigheder med det patriciske Aristokratie: saa vandt de dog, allerede ved deres Emancipation, deres communale Forfatning, deres udvidede Grundeiendom, og deres

Folkeforstandere eller Tribuner, saa meget, at Grunden herved var lagt til den Folkemagt eller demokratiske Betydenhed hos Almuen (plebs,) som efter en langvarig politisk Kamp for saa vidt syntes at gaae af med Seieren, at den gamle Slægtadel, Roms patriciske Aristokratie efterhaanden tabte sin Overmagt, langsomt uddøde, og omsider gav Plads for en nyere Adel.

Maaden hvorpaa Servius Tullius indrettede det, paa Krigsforfatningen, Grundeiendommen og Skattesystemet i uadskillelig Forening grundede romerske Parlament eller Folkeraad, (Comitia centuriata) var af en saa eiendommelig Natur, at den i sin Sammensætning ikke er let at opfatte, og har givet Anledning til forskiellige Forklaringer hos nyere Lærde. Den væsentlige Grundvold, hvorpaa den hele Institution hvilede, var imidlertid Folkets Inddeling i Centurier,[68])

---

[68]) Saavidt vi kunne sætte det meget Sandsynlige ved Siden af det fuldkomne Sikkre i de gamle Historieskriveres Beretninger om Census, var der i Alt 193 Centurier; (efter Dionys. Halicarn. IV. 15.) hos Livius, 191, hvis Fremstilling i øvrigt er meget klar, og næsten i Alt stemme overens med Dionysius; undtagen at Livius udelader 2 Centurier, bestaaende af Hærens Spillemænd og Hornblæsere. Heraf faldt de 18 første Centurier (6 patriciske, 12 plebeiiske) paa Ridderclassen, der oprindelig udgiorde Rytteriet; 82 paa den dernæst følgende, 1ste Classe eller Orden, hvor Formuen (100,000 Asses og derover) og Skattebyrden var den høieste, og som hos Livius tillige har Vaabensmedenes 2 Centurier; den 2den Classe (75—100,000 Asses), den 3die (50—75,000) og den 4de (25—50,000) talte hver 20 Centurier; den femte Classe, som kun var Slyngeskytter, uden andre Vaaben, (11—25,000) havde 30 Centurier; og den sidste Classe, med ringere Census, end 11,000 Asses, kun een Centurie. (Efter Livius. Om den ubetydelige Forskiel imellem ham og Dionysius, s. *Rud. Raumer* de Servii Tullii censu. 1840. p. 14. 15.) Foruden Ridderne, udgiorde 1. 2. og 3. Classe de tungt bevæbnede: saaledes ogsaa herved de vigtigste og mest formaaende. — Man seer nu let, hvorledes Riddernes og den første Classes Centurier (i Alt 100) havde en afgiort Pluralitet imod alle øvrige Centurier (91 eller 93.) Stedet i det opdagede Haandskr. af Cicero om Staten (de Republica. II. 22) har samme Antal af Centurier (193), men i hans

og den særskilte Afstemning i hver af disse, saaledes at den gieldende Hovedstemme blev afgivet for enhver, og Beslutningen afgiort ved Centuriernes Majoritet, ikke ved de enkelte Borgeres Stemmer i en almindelig Forsamling. Da nu Centuriernes Styrke, eller Antallet af de romerske Borgere, som enhver saadan Afdeling indbefattede, rettede sig efter Beskatningssummen, hvoraf fulgte at de stærkest beskattede Centurier kom til at indeholde de færreste, men mest formuende Borgere, og derimod et langt større Antal af mindre formuende Plebeiere lagdes sammen i de ringere, efter den aftagende Formue og Skattebyrde ordnede 6 Classer (foruden Riddernes), hvori Centurierne vare samlede: saa indseer man allene deraf, at der ved den romerske Census tilstrækkeligt var sørget for, som Cicero siger, „at Udslaget ved Stemmegivningen (i Comitierne nemlig) aldrig skulde være i Mængdens, men i de Velhavendes Magt; og sørget for, hvad altid bør overholdes i Staten, at ikke de Fleste formaae det Meste“ 69). Hertil kom endnu, at den paa Census og den fastsatte Stemmegivning i Comitierne grundede Forfatning, ikke allene af Skattemandtallet udelukkede den fattige, reent eiendomsløse Deel af Almuen (Capite censi); men tillige, foruden flere Andre, den hele Folkeclasse af Kræmmere og

---

Beregning over Pluraliteten (hvor Tallene 97 og 96 dog ere nøiagtige) er indløben en Utydelighed, der, siden Haandskriftet blev fundet og udgivet, har sat Philologer og Historikere i umaadelig Bevægelse. Sagen er, (uagtet berømte Lærde, fra Niebuhr til Huschke, have anvendt deres Kritik paa at giøre den mere uvis) dog egentlig temmelig ligegyldig; da Cicero selv bestyrker Hovedtallet, eller den hele Sum (193) og de to andre Hovedforfattere stemme mærkværdigt overeens i det Øvrige.

69) „Reliquum populum distribuit in quinque classes — eosque ita disparavit, ut suffragia non in multitudinis, sed in locupletium potestate essent; curavitque quod semper in republica tenendum est, ne plurimum valeant plurimi.“ Cic. de Republica. II. 22.

Haandværksmænd; (de fandtes længe ogsaa næsten allene i Trællenes, eller blandt de Frigivnes Stand)[70]. Den ringe Afgift, som blev disse (Ærarii) paalagt, udenfor Census, var en personlig Skat (Kopskat, tributum in capita); de vare derved befriede fra almindelig Værnepligt (eller rettere, efter romerske Begreber, udelukkede fra den borgerlige Rettighed, at giøre Krigstieneste;) men de vare ogsaa udelukkede fra Plads i Centurierne og Stemme i Comitierne.

Man vil i disse Grundtræk af Romernes, allerede under Kongerne indførte republicanske Forfatning, efter vor Tids Synsmaade, mere see et Penge-Aristokratie, end et Demokratie. Man vil finde ligesom en særskilt organiseret Folkemagt i den plebeiiske Menighed, med dens Tribus og Tribuner; først som et Slags Opposition og Modvægt imod den lovgivende Magt; siden, efter en fortsat politisk Kamp, organisk indlemmet i Comitierne. — Ikke desmindre viser Historien, at efter Kongernes Fordrivelse, eller det constitutionelle Monarkies Ophør, var det — under en vedvarende levende Conflict imellem Slægt-Aristokratiets, Pengemagtens og Folkemagtens eller Demokratiets Elementer — ved hiin Grundforfatning, eller den af K. Servius indførte Census, med dens Comitier o. s. v. at den romerske Republik i fem Aarhundreder ikke allene kunde bevare sin Statskraft, usvækket under alle indvortes og udvortes Storme og Rystelser, men, om endog langsomt, forstærke og udvide sig i bestandigt stigende Forhold. — Vi tilføie hertil kun een Bemærkning, som væsentlig vigtig: at den Forfatning, her handles om, ikke, saaledes som vor Tidsalders af øieblikkeligt herskende Partier og Theorier pludseligt skabte, eller af demagogiske og revolutionaire Kræfter dicterede Constitutioner,

---

70) Jvf. bl. a. Niebuhr Vorträge üb. Röm. Gesch. von Isler. 1846. I. S. 179. Ruperti Handb. der röm. Alterthumsk. II. 1. S. 104. og flg.

var en for Romernes nationale Charakteer, Forhold og Folkeclasser ny, fremmed eller paatvungen Statsorganisation. Den var bygget paa en Sammenstøbning af de oprindelige eller tidligste romerske Grund-Elementer hos hele Folket: Agerbrug og Krig. Vaabendygtigheden var og blev Betingelsen for enhver romersk Borgers fuldstændige politiske Stilling og Rettighed, og Krigen baade hans Livsbestemmelse og hans borgerlige Hæder. Men ved Siden af Krigens Syssel stod, som den mest hæderlige udenfor Vaabenfærd, Jordens Dyrkning. Landeiendom var tillige, som man veed, den eneste Besiddelse, hvorved Rigdom kunde forenes med Adel, eller bevares i den patriciske Stand. Saalænge Romerstatens oprindelige Natur og republicanske Organisme vedligeholdt sig, vedblev ogsaa Jordegods at være den egentlige normale Maalestok for Borgerens Formue, ligesom for hans Evne til at bidrage til Statens Fornødenheder, saavel ved personlig Krigstieneste, som ved Afgift. Det var derfor, saa stødende det endog forekommer os, en fuldkommen national romersk Grundsætning: at Census ikke engang tilkiendte dem, der søgte deres Livsnæring paa Industriens og Handelens Vei, borgerlig Lighed med det hele øvrige jorddyrkende og vaabendygtige Folk. — Vi see heller ikke andet, end at uagtet K. Servius' Statsforfatning paa en Maade kunde synes beslægtet med den Art Papir-Constitutioner, som man i den allernyeste Tid forstaaer ved „octroyerede Forfatninger", maa den dog have været fuldkommen naturlig og folkelig, eller svarende til Romernes nationale Egenheder; siden man hverken ved Indførelsen af Census, eller under Forfatningens følgende Udvikling igiennem Aarhundreder, finder nogen Opposition mod dens væsentlige Grundprincip, eller mod Comitiernes Inddeling. Heller ei maae vi glemme, naar vi tænke paa K. Servius' Constitution, at den indeholdt og medførte

meer, end Census, Formueclasser og Afstemning efter Centurier. Det var den, som først brød den fra de gamle Staters Oprindelse stammende Adels Overvælde; som bragte det første politisk gieldende demokratiske Element ind i det romerske Samfund, hvor heller ikke Kongerne vare enevoldsmægtige. Det patriciske Aristokratie, der indtil Servius udelukkende havde tiltaget sig Navn af Folket (populus) og udelukkende deeltaget i Udøvelsen af Stats- og Regieringsmagten (geistlige og verdslige sacra, eller res divinæ og res publicæ) indskrænkedes ved den nye Forfatning til Udøvelsen i deres særskilte Forsamlinger (Curier, comitia curiata) af visse dem forbeholdte Rettigheder og hellige Handlinger (lex curiata, auguria.)[71]) Det romerske Parlament eller de store Folkeforsamlinger (Comitia centuriata) fik ved den servisske Forfatning den egentlig lovgivende Magt; desuden en Deel af den dømmende Magt; imedens Senatet for største Deel beholdt hvad det havde havt af den udøvende og styrende Myndighed.

9.

Det hører ikke til vort Øiemed, at følge den romerske Constitutions Historie giennem Republikens hele Statsliv. Vi have her blot at betragte de historiske Vilkaar og Omstændigheder, som nærmest vedkomme Roms agrariske Forhold og disses store Omskiftninger og Forandringer under Republiken, særdeles førend Provindsforfatningen fuldstændigt dannede sig; thi ved og i Følge af denne kan man uden Tvivl antage, at Colonatet, der paa en Maade i Landboforholdene udgiør den egentlige Overgang fra den gamle Tid, med

---

71) Jvf. bl. a. herom Liv. IV. 75. Cicero de leg. agrar. II. 11. 12. Patricierne skulde bekræfte Statens høieste Embedsmænds Valg. De havde (som Pairerne i England) Dommermyndighed over deres egen Stand, naar nogen Patricier krænkede Standens og Curiernes Rettighed. (Dionys. Hal. IV. 75.) m. m.

sin Trællestand, til Middelalderen, om ikke ligesaa tidligt oprandt, dog fornemmelig og fuldstændigen udviklede sig, baade i og udenfor Italien.

Vi have seet, at den hele, af Servius Tullius ordnede, eller denne Konge i Romernes ældste Traditioner tillagte Census, og dens Princip for Beskatningen, ligesom for Folkets Classeinddeling, med politiske og militaire Hensyn og Formaal, tilkiendegiver en allerede indtraadt betydelig Ulighed i Formuen. Henved to hundrede Aar efter Roms Stiftelse gaves der allerede Rige, Formuende, Velhavende og Ubemidlede; hvilket paa den Tid omtrent maatte blive det samme, som at der gaves større, mindre og ganske smaa Jordeiere; tilligemed endeel Personer, hvis faste Eiendom var meget ringe (Proletarii og capite censi;) skiøndt endog de sidste vare taxerede, og i Nødsfald væbnedes[72]. Saa vel udtænkt, eller saa nødvendigt i en krigersk Stat som Romernes, det System, hvorpaa Beskatningen grundedes, overhovedet kunde være i Tider, da enhver Krigsmand tilfods maatte udruste og underholde sig selv: saa kunde Systemet dog hverken forebygge Følgerne af

[72]) Selv den ringeste Orden af Folket, udenfor Census og udenfor Stemmeret, var taxeret i 3 Grader, og blev formodentlig betragtet og i Beskatningen behandlet som Ærarii. De to øverste af disse Grader (Accensi, Velati) hvilke, som et Slags Forstærkningsmandskab, skulde drage med i Krigen, og tiene i de Faldnes Sted og med disses Vaaben, maatte eie fra 1500 Asses og derover, indtil 12,500; selv den ringeste Grad (proletarii), der kun i Nødsfald væbnedes paa Statens Bekostning, maatte kunne angive en Formue fra 375 til 1500 Asses. Naturligviis maa vi herved ikke agte paa denne Mynts ringe Metalværdi, efter vore Tidsforhold, eller i Romernes senere Periode. Den romerske Census maa, fra sin Oprindelse af, betragtes som en egen Maalestok, et Forhold i Formuen, der vedblev at gielde; men saaledes, at man har omsat Formuens Evaluation i andre Mynt-Eenheder. En saadan Eenhed var desuden ikke blot det romerske As (en Kobbermynt); man ansatte tillige Jordernes Værd i Asses, fordi der i hiin Tid ikke hos Romerne kunde gives Capitalformue, uden i Grundeiendom.

de forandrede Forhold, som en fremskridende Ulighed i Formuen frembragte, eller materielle Tryk, som efterhaanden, med forøget Vægt, faldt paa den ubemidlede Almue. Snart fik Rom ogsaa virkelig Fattige, eller de ringere og ubemidlede Folkeclasser sank ned paa et Trin, hvor deres Vilkaar forværredes saa meget, at tilsidst ikke engang den personlige Frihed var deres Eiendom. — Roms Historie viser, hvorledes denne Forringelse af Almuens Vilkaar blev det farlige Vaaben i Demokratiets Haand, der omsider vakte Revolutioner (ikke blot i Staten, men i Borgersamfundet), og tilsidst fremkaldte alle Borgerkrigens Rædsler. Vi ville noget nøiere betragte, om Forarmelsen her havde sin Grund allene i agrariske Forhold, eller i den politiske Forfatning; i Overmagt og Overvægt hos et egentligt Fødsels- og Grund-Aristokratie, eller i Pengearistokratiets alt for mægtige Virksomhed — eller hvad Deel disse Aarsager i Forening havde i den sociale og politiske Ligevægts Forstyrrelse i den romerske Republik.

Det gamle, oprindelige Aristokratie i Samfundet, eller den romerske Adel, udgiorde den hele Afdeling af Folket (populus), der længe vilde allene udgiøre det: de patriciske Familier. Ingen af de Skranker og Skillerum, der i Middelalderen og i det nyere Europa reiste sig imellem Adel- og Borgerstand, kunde være mere udelukkende og uoverstigelig, end den, der længe skillede imellem populus og plebs, Patriciere og Plebeiere, i Rom. I alle offentlige og private Retsforhold vare de sidste underordnede, endskiøndt uden Ufrihed, uden egentlig uretlig Underdertrykkelse; men ved et historisk Forhold, hvis ubekiendte eller ikke tydelige Oprindelse dog neppe lader sig rimeligere forklare, end ved ufuldkommen Sammensmeltning af en senere opstaaet Stamme med den tidligere, eller af flere overvundne, men i det romerske Samfund optagne Folkefærd med det seirende og herskende Folk. Tydeligt nok er det, at Statens Eenhed var

større, end Samfundets. Plebeierne dannede, ved den Egenhed i Forfatningen efter Servius Tullius, der gav dem en særskilt politisk Inddeling i Roder, (Tribus) ligesom et Slags fuldstændigt communalt Samfund, der snart i sine egne Forstandere (Folketribuner) fik mægtige politiske Beskyttere; Alt dog saaledes, at Nationalitetens Baand vedblev at slynge sig om begge Folkeclasser. Patriciere og Plebeiere, adskilte ved Fødsel og Rettigheder, vare dog ligemeget Romere.

Det var imidlertid naturligt, at et saadant dobbelt Forhold i en Republik[73]) ikke længe kunde vedligeholde den Ligevægt i Organismen, selv under Bevægelse og Sammenstød af dens forskiellige Elementer, hvorpaa Varigheden og Livet i en Statsforfatning beroer. Allerede den uundgaaelige Forandring i Populationsforholdet imellem de to i een Stat forenede Stammer eller Folkeclasser, maatte hos et uafladelig krigførende Folk virke til at give den større og voxende Folkemasse, som i Krigen var uundværlig, en forhøiet Følelse af sin Kraft, sin Betydning, sine Rettigheder. De gamle patriciske Stammer (gentes) eller Clans, (thi saaledes betragtes vel rigtigst deres Natur) hvis Eiendom og Rigdom tiltog, ligesom Antallet

[73]) Den Maade hvorpaa, i Følge den romerske Constitution, Centuriat-Comitierne og Tribus vare stillede til hinanden, ligesom begge til Senatet og Curierne, hører overhovedet til de eiendommeligste og besynderligste Phænomener, nogen Stat i den gamle og nye Verden fremviser. Det var virkelig paa en Maade fire statsretlige Magter eller politiske Corporationer, som egentlig ikke vare organiske Lemmer af en constitutionel Eenhed; men hvoraf Enhver havde sin særegne politiske Virkekreds og Virkekraft. Saa vanskeligt det kan være, at giøre sig Forholdet fuldkommen klart, især naar man kun vilde oplyse det ved Paralleler fra den nyere Tid: saa er dog i det mindste saa meget tydeligt, at ogsaa her fandtes der en Gravitation i Kræfternes Strid, saa længe som baade det egentlig aristokratiske og demokratiske Princip havde nogen Livskraft tilbage, og saa længe som den materielle Interesse og Pengemagten ikke overvældede og opslugte Alt.

af deres afhængige „Clienter" — imedens Adelsslægternes Tal, saalænge de udelukkede sig fra Ægteskab med Plebeierne, snarere maatte aftage — en Tid lang kom i en saadan Stilling i Samfundet, hvori de, i een Stand og paa en for dem selv farlig Maade, virkelig kunde forene et tredobbelt Aristokratie: Fødselens, Grundeiendommens og Pengenes. Servius Tullius har øiensynlig ved sin Forfatning villet arbeide imod det gamle Slægt-Aristokratie, imod Patriciernes trykkende Overvægt i alle sociale Forhold, ved at give Formuen lige Vægt og lige Adkomst hos begge Folkeclasser. Han lagde ogsaa derved Grunden til det virkelige demokratiske Princip i den romerske Republik, hvorefter Tapperhed, Borgerdyd og Fortieneste af Staten kunde blive Middelet for den ringeste Plebeier til at blive den mest adelstolte Patriciers Ligemand eller Overmand. Men et saadant Resultat opnaaedes ikke paa eengang. Servius vilde ligesaalidt reent undertrykke den patriciske Adelsmagt i Statsorganismen, som han havde funnet det. Han tempererede den ved at hæve et andet Element, end Fødselens, Formuen, til at blive den Modvægt, hvorved det gamle, herskende Aristokratie umærkeligt og efterhaanden blev undergravet. Men imedens denne politiske Udvikling foregik, med langsom, romersk Alvor, og med Krig og Erobring, som Statens Formaal og hele Folkets Idee, for Øie: kunde hverken Adel eller Rigdom udelukke den ved Uformuenhed ringere, mindre gieldende plebeiiske Deel af Folket fra at virke ved sin Mængdes Kraft. Et Sammenstød var uundgaaeligt med den mere talrige Folkeclasse, der aldrig kunde komme til at dele Fødselens Fortrin med Patricierne, om endog Mange iblandt dem deelte den større Velstands, og som paa Grund heraf maatte savne meget i politiske Rettigheder, men let kunde lære at kæmpe med Adelen om Kilderne til Magt og Velstand. Dog bliver det altid et mærkværdigt Beviis paa Romernes

rodfæstede, nationale Agtelse for Ret, Lov og Lovlighed (Legalitet), at intet af de to Partier, saalænge den romerske Statsidee var levende hos hele Folket, og Republiken derfor stod usvækket ved Magt, for Alvor vilde gribe til noget saa voldsomt Skridt, at det kunde omstyrte de statsretlige Institutioners Grundformer, eller Privatrettens Grundvold. „Øvrighed, Senat, Curier, Tribus og Comitier vedvarede hos Romerne saa længe som Borgersamfundet. Det var kun om større eller mindre Deeltagelse i disse Forfatningens og Bestyrelsens organiske Magter, at den langvarige Kamp dreiede sig.“[71]) Saaledes finde vi en anden, en mærkværdigere, ædlere Charakteer i de indre Bevægelser, den borgerlige Partikamp, de Sammenstød af aristokratiske og demokratiske Elementer, som ledsagede den romerske Republiks Statsudvikling, end i vor Tids Alt nedbrydende, Alt nivellerende Revolutionsfanatisme. Denne Tids Afguds-Ideer, som dyrkes under Navn af „Revolutionen“ og „den absolute Folkemagt“, kiendte Romerne ikke, eller de vare dem en Afsky, saalænge Folkets Kiærne kunde holde sig frisk, og den nationale Patriotisme var lige stærk og levende hos enhver høiere eller lavere Borgerclasse. Almuestanden kæmpede imod Aristokratiet om sin politiske Selvstændighed, sin høiere Borgerret og Frihed, men det faldt ligesaa lidt Plebeierne ind, under de Fremskridt, som de giorde i denne Strid, at ville kuldkaste Patriciernes Stand, eller negte at underordne sig denne, hvor Lov, Vedtægt og Statsret medførte det, som at omstyrte den hele aristokratiske Deel af Constitutionen.

Det var derfor overhovedet mindre de politiske Bevægelser og Forandringer i Statsmagtens Organisation, end det var den omsider i Formuens, Velstandens, Grundeiendommens Fordeling aldeles forstyrrede Ligevægt, og den hermed

---

[71]) Forelæsninger over Historiens Philosophie. II. S. 130.

følgende uhyre Stigen af Overdaadighed, af moralsk og politisk Fordærvelse, der endelig fremkaldte den egentlige store Statsrevolution hos Romerne. Striden imellem Adel og Borgerstand (dersom vi ville anvende moderne Udtryk paa et eiendommeligt, antikt Samfundsforhold, der slet ikke gaaer lige op i hine Begreber) førtes vist nok paa den statsretlige Grund, eller om politisk Rettighed, Overvægt og Overmagt i Staten; Fordele, som fra Republikens tidlige Ungdom havde været i Patriciernes Besiddelse, og som snarere endnu mere bestyrkedes end svækkedes, ved Kongedømmets Afskaffelse. Men det er ikke mindre vist, at ogsaa Pengemagten, eller Formue, Jordeiendom, materiel Velstand, tidligt var i Patriciernes Hænder (en Omstændighed, hvis Oprindelse og Aarsager ikke ere vanskelige at tænke sig.) Det er ligeledes klart, at selv efterat Plebeierne efterhaanden i en politisk og statsretlig Kamp, der varede omtrent halvandet hundrede Aar, havde tilvundet sig en Liighed i Magt og Rettigheder i Staten, som tilsidst heri satte dem ganske ved Siden af Patricierne: var det dog endnu for en stor Deel det gamle Grund-Aristokratie, der længe beholdt en Overvægt i Meningen ved Bedrifternes Glands; ligesom i de sociale Forhold og den materielle Kraft ved Besiddelse og Rigdom. Men imedens denne Aristokratiets Pengemagt i Roms tidligere Aarhundreder endnu næsten allene var indskrænket til de Midler, som Grundeiendom kunde yde, og denne maatte nøies med en Udvidelse, der stod i Forhold til den langsomt voxende Stats Grændser: yttrede Patriciernes Rigdomsaristokratie sig ikke sielden paa en oprørende haard, raa og trykkende Maade;[75]) og dog var det ingen Voldsmagt, ikke noget vilkaarligt, ulovligt Tyrannie, men Vedtægtens og de ældste strevne Lovbuds Retsgrund, der tvang den fattige,

[75]) Saaledes som dette bl. a. ligger for Dagen i de Tolv Tavlers Love, og disses Forskrifter om Skyldneres Behandling.

gieldbundne Plebeier, naar han ikke paa anden Maade kunde betale sin Skyldherre, til at blive hans Træl. Man kunde vel sige, at da disse Love bleve nedskrevne, skrev man dem med Plebeiernes blodige Taarer. Men det var ogsaa for en Deel Romerstatens Pengeforhold og relative Fattigdom, der fremkaldte saadanne Love. Det var for en stor Deel Mangel paa Capital, paa tilstrækkelig circulerende Myntforraad, paa Handelsrørelse og Industrie, og en deraf følgende meget høi Rentefod, der drev den rige Patricier, som vilde erhverve endnu større Formue, til Aager; og de engang fattige og forgieldede Plebeiere, der med Nød kunde opholde Livet, saa længe de kunde tiene i Krigen, vare reent hielpeløse og nødlidende, naar de omsider, mangengang vel endogsaa saarede eller lemlæstede, vendte hjem til deres ringe, med Gield behæftede Jordlod[76]. — Derimod (man veed af almindelig Erfaring, at hvor Midlerne engang ere, der forøges de lettest) var det de rige Patriciere, som bedst havde i deres Magt idelig at formere deres Rigdom; ikke allene ved at erhverve udarmede Skyldneres pantsatte Jorder, men ved efterhaanden, og maaskee ikke altid paa fuldkommen lovlige Veie, at komme i Besiddelse af den største Deel af Statsjorden, de romerske Domainer, (ager publicus) som Republiken afhændede mod en lav uopløselig Jordskyld,

[76]) Michelet har bemærket, at Kiøbstad-Industrien i den nyere Tid bidrager til at udjævne Uliighed i Formuen, at nærme Stænderne til hverandre og at bringe den Rige og den Uformuende i et bedre Forhold, da den sidste seer et Middel for sig til at stige i Velstand. „Il n'en était pas ainsi dans les cités antiques. Le riche n'avait jamais besoin du pauvre; le travail de ses esclaves lui suffisait.“ Fattige og Rige vare indsluttede i een By ved en evig Skranke, og betragtede hverandre kun med Had og Mistanke. „Le riche n'assurait sa richesse qu'en devenant plus riche, & achevant d'accabler le pauvre. Le pauvre, ne pouvant sortir autrement de la misère, rêvait toujours des loix de meurtre & de spoliation. &c.“ Hist. Romaine. L. I. ch. 2. (Brux. 1835. T. I. p. 108.)

og det længe allene til Patriciere. — Man gienkiender her et mærkværdigt lignende Forhold til det, som i nyere Tider satte Adelen i Stand til, allene at samle Jordegods til større Herregaarde.

Naar vi altsaa paa den ene Side i den romerske Republiks Historie finde en længe fortsat politisk Modsætning og Strid imellem et aristokratisk Element, en høiere berettiget, ved Fødsel, Stammeforhold og statsretlig Forfatning særskilt Deel af Folket, og den ved sin Mængde, sin Eenhed, sin Lighed i Stilling og Interesse, sin Uundværlighed i Krigene, mægtige plebeiiske Folkemasse, hvilken overhovedet maa betragtes som Demokratiets Repræsentant i den romerske Republik: da see vi tillige, at den hele Historie af Republiken som erobrende Stat fremviser en ligesaa tidlig, ligesaa afgiort, vedvarende og i Størrelsens Forhold udvoxende Strid imellem den bemidlede og ubemidlede Stand — imellem Rigdom og Fattigdom; imellem mægtige Slægter eller Stammer og deres Tilhængere, store Grundeiere, med de af dem afhængige Clienter, — og Mængden af smaa eller fattige plebeiiske Jordbrugere, som nødvendigen maatte føle Armods Tryk endnu langt mere under Krigens og en aldrig hvilende Værnepligts personlige Byrde. Men ikke mindre vist er det, at den mærkværdige republicanske Forfatning, man tillægges Servius Tullius, endskiøndt den i Parlamentet gav Almuen virkelig Deeltagelse i den lovgivende Magt og i de høie Øvrighedspersoners Valg, hverken berøvede Aristokratiet den vigtige og betydende Deel af Nationen, som Patricierne udgiorde, deres Vægt og Indflydelse i Staten; eller ophævede den hos Romerne bestandig erkiendte Forbindelse imellem Selvstændighed ved Besiddelse, eller Formue, og politisk Vægt. De, som tillægge den romerske Statsforfatning, fra sin første Dannelse, en afgiort eller absolut herskende Retning til Penge-Aristokratie,

have dog neppe ubetinget Ret; men en saadan Tendents i Udviklingen af det hele offentlige og sociale Liv kunde ikke udeblive i en Stat, der aldrig blev afsluttet eller geographisk begrændset; der saa at sige fra dens Oprindelse indtil dens Culmination i Magt og Storhed, aldrig ophørte at sammendynge Lande, Provindser, skatskyldige Nationer og umaadelige Capital-Rigdomme — Alt meer eller mindre under Formen af det aldrig meget talrige romerske Folks Occupation, umiddelbare Besiddelse, eller Overeiendom.

Den næsten al Rimelighed overstigende Opdyngning i Rom af overvundne Nationers og udsugede Landes Skatte, havde saaledes ikke allene et uhyre Misforhold i Formues Fordeling til Følge; men ogsaa, tilligemed Udartning og Fordærvelse af de sociale Elementer, en voxende Forstyrring af Samfundets og Statens Sundhed, af Nationalvelstanden, og af Landboforholdene. Heraf oprandt bl. a. det forbausende Særsyn, at Italien, som de rigeste Lande i tre Verdensdele vare skatskyldige, selv med hvert Aarhundrede blev mere øde og folketomt, fordi Agerbruget forfaldt, Jordens Dyrkning forsømtes, eller blev overladt til Leiesvende og Trælle; fordi en fri og selvstændig, umiddelbart jordbrugende Stand tilsidst neppe mere fandtes i Italien, og Landeiendom kun blev til et Middel for Private til at anbringe en Deel af deres umaadelige, sammenskrabede og sammenplyndrede Rigdom; for Staten til at berige seirende Partier og deres graadige Overhoveder ved Confiscationer, eller til at belønne udtiente Legioner, og stille misfornøiede og urolige Krigshære tilfreds. Til Officerer og Soldater bortskienkede Staten hele Strækninger af Krongods i Provindserne, hvis Eiere eller Brugere da enten bleve udviste og bortdrevne, eller maatte dyrke Jorden som Livegne eller Dagleiere hos den nye Herre.

Dette var altsaa den sørgelige Gang, som Landboforholdene tog hos et Folk, der fra sin Oprindelse var fortrinligen et jordbrugende; hvor Agerdyrkning i Aarhundreder havde været den eneste, for enhver Stand, enhver Person hæderlig Næringsvei; men det Sørgelige heri var ikke meer end den naturlige, nødvendige Følge af Roms Statsudvikling, og af efterhaanden forvandlede, udartede Træk i den romerske Nationalcharakteer. Thi vel bære Nationer, ligesom det enkelte Menneske, Præget af en eiendommelig Charakteer, der ikke udslettes saa længe de ere i Live. Hos begge, hos Folket og Individet, gives der ogsaa hine dybere, uforvanskelige Grundtræk i denne Charakteer, som tilhøre Naturen og vare saa længe som Folkets og det enkelte Menneskes naturlige Liv, eller individuelle Tilværelse. Men Historien og Livets Skiebner give hos begge Betingelsen for Væsenhedens Skikkelse; og denne er underkastet baade Forvandling og Forringelse. — Gienkiende vi endog enkelte store Romere i ethvert Aarhundrede af Statens tusindaarige Liv: saa have vi dog mangengang ondt ved at gienkiende Folket, som det var i de tidligste af disse Aarhundreder, i det Folk, der efter Carthagos Fald gik sin egen Friheds, sin Storheds, sin Hæderligheds og Herligheds Undergang i Møde.

10.

Vi have seet, hvorledes det oprindelige Landboforhold var hos dette Folk; at Jorden baade var de frie romerske Borgeres tidligste Næringskilde, og længe saa at sige udgiorde deres eneste Capital; at det var Jordens Deling imellem Staten og de frie Borgere, hvorved Romernes Domainer (ager publicus) og den private Formue (ager privatus) opstod; at begge voxede med den ved Erobringer bestandigt udvidede Landgrændse, men at Delings-Forholdet blev meer og mere

ulige, og en stor Deel af Statsjorden efterhaanden gik over i Adelens, eller de Mægtiges Hænder; om ikke altid med fuld Eiendomsret, saa dog som et Slags arveligt Lehnsgods, hvoraf Besidderen drog den væsentlige Fordeel. Det er tillige viist, hvorledes Grundeiendom, efter den af Servius Tullius indførte Forfatning, blev den staaende Maalestok for Beskatningen; ligesom Formuen blev det væsentlige Element for Deeltagelsen i offentlige Byrder og Rettigheder — eller i directe Skatter, i Væbning og Værnepligt, og i den politiske Berettigelse og Betydning, ved Deeltagelse i den lovgivende Folkeforsamling. Det egentlige romerske Princip i denne Forfatning lagde sin Nationalitet for Dagen i den lange Varighed, det havde; men Hensigten, at sammensmelte de to Hoveddele i Folket til et politisk Heelt, opnaaedes kun ufuldkomment. Gjennem Aarhundreder vedvarede derfor Modsætningen imellem populus, de egentlige romerske Slægter (gentes) med deres Følge, (Clientes) og den af betvungne eller ved Forbund optagne fremmede Stammer opstaaede Almuestand (plebs.) Denne Modsætning overlevede endog Kampen om Ligevægt i den politiske Stilling; og den ved sin eiendommelige Stammeforfatning særskilte Deel af Folket, Patricierne, vedligeholdt, uagtet Alt hvad den efterhaanden maatte indrømme Plebeierne, sin aristokratiske Vægt i Republiken, ved de patriciske Curiers særskilte Stemmeret og Deel i den lovgivende Magt; — en Stilling, som maaskee, naar den sammenfattes med det for Rom eiendommelige Senat, nærmest kunde sættes ved Siden af, eller sammenlignes med Pairsværdigheden og Overhuset i det britiske Parlament. — Men ligesaa lidt som det gamle Adelsaristokratie, under Statens Udvidelse, da Patricierne dog aldrig vare eller bleve til en selvstændig Landadel, kunde modstaae Pengemagtens Omvæltninger, og tilsidst maatte tabe sig i Hovedstadens uhyre Svælg af Rigdom, fordeelt blandt nye Familier: saaledes kunde heller ikke den voxende Magt og

den Lighed i politiske Rettigheder, som Plebeierne tilkæmpede sig, opnaae nogen afgiørende Virkning paa Formuens og Rigdommens Fordeling, der ogsaa hos Romerne viste sin Uafhængighed af al Statsmagt og Statstvang, saalænge den har og beholder sine frit strømmende Kilder, og disse overlades til deres naturlige Løb. I Længden kunde ikke engang den vundne politiske Frihed betrygge Plebeierne imod den ikke mindre følelige Uliighed i Vilkaar, som med Kæmpeskridt udviklede sig i Samfundet, da den bevægelige Rigdom kom til Herredømmet.

Der fandtes imidlertid ogsaa i den romerske Republik, ligesom i ethvert ordnet Statssamfund — og endnu mere her, fordi Rom i lang Tid næsten udelukkende var en Agriculturstat — en naturlig Stræben hos den conservative Stand, Adelen eller Slægt-Aristokratiet, efter at fæste Formuen til Grundeiendom. Denne Bestræbelse stod ogsaa længe i Forbindelse med den eneste Næringsvei, der var fælles for den høiere Folkeclasse og Almuen: Landbruget. Det varede adskillige Aarhundreder, inden Patricierne reent opgave den almindelige romerske Sysel og Levevei som Jordbrugere; imedens med ethvert af disse Aarhundreder Leiligheden steg for de Mægtige og Formuende til at udvide deres faste Eiendom ved Krigenes Udbytte. Men det varede ikke saa længe, før man overalt følte Virkningen af en overhaandtagende uliig Fordeling af Agerjorden. Man maatte føle den i høiere Grad, end hos noget Folk i den nyere Tid, fordi Trællestanden den Gang udgiorde en Deel af den bevægelige Eiendom, og gav den rige Jordeier større Evne til at kunne bruge sine vidtløftige Besiddelser, uden at lade den fribaarne Almuesmand, eller den frie Arbeider, have nogen klækkelig Deel i Udbyttet. Den, som kunde lade sine Jorder dyrke ved Trælle, maatte ikke sielden bedre finde Regning derved, end ved at

udstykke dem blandt smaa Jordfæstere eller Forpagtere — en Grund mere til Almuestandens Forarmelse, som efter Christendommens Indførelse efterhaanden, om ikke bortfaldt, dog i det mindste afløstes ved mildere Forhold. Men om endog, som det kan synes, Anvendelsen af Trælle ved de større Landbrug ikke var saa ganske almindelig,[77] eller deres Antal overhovedet saa stort hos Romerne, som Nogle have antaget; og om det endog lader til, at Befolkningen i Romerstaten, saa længe denne ikke strakte sig udenfor Italien (eller omtrent ved Begyndelsen af den anden puniske Krig) har staaet paa et, efter den gamle Tids Vilkaar, temmeligt fordeelagtigt Trin:[78] saa var det ogsaa

[77]) Man finder i den ældre Catos Bog om Landbruget, at han paa flere Steder omtaler Brugen af frie Arbeidere (operarii) ved Agerdyrkningen: men ikke nævner Slaver (uagtet der dog fortælles om ham, at han selv skal have drevet Handel med duelige, vel oplærte Slaver som med Fordeel kunde sælges.) Cato tilraader saaledes, at kiøbe sin Landeiendom i en sund Egn, hvor der gives nok af Arbeidsfolk (loco salubri, ubi operariorum copia sit.) Han anbefaler Landmanden, at holde god Omgang med sine Naboer; da dette bl. a. vil giøre det let for ham, at leie Arbeidere (operarios facilius conduces.) Hvor han opregner den fornødne Besætning af Folk til en Gaard, f. Ex. paa 100 jugera, eller 25 Tdr. Land, hvor Viinavl var Hovedsagen: der nævner han saaledes Opsynsmanden og hans Kone, 10 Dagleiere (operarii) en Qvæghyrde, en Eselbriver, o. s. v. i Alt 16 Mennesker. Herefter maatte man antage, at da Cato skrev (150—200 A. f. Chr.), kan det endnu ikke have manglet Italiens Landbrug paa frie Arbeidere, hvis Antal her endog maa forekomme os overflødigt. Varro, der skrev over Landvæsenet i Cæsars og Ciceros Tid, giver i det Hele Anvendelsen af leiede frie Arbeidere Fortrin for Trælle-Arbeide ved Landbrug; særdeles hvor dette kræver betydelig Anstrengelse. (Jvf. det interessante Sted, de re rust. I. 17, 2.)

[78]) En fransk Lærd (Dureau de la Malle) har ved omhyggelige Undersøgelser og Sammenligninger af Data, som de gamle historiske Kilder frembyde (særdeles Polybius, Diodorus, Livius, en ældre Notice hos Orosius, m. fl.) ved Beregninger af Agerjordens Størrelse og dens rimelige Afkastning m. m., udbragt det Resultat, at Romernes Territorium i Mellem-Italien, A. 224 f. Chr. (R. A. 529,

netop først efter hiint Tidspunkt, at de indre Revolutioner i Roms sociale Forhold, Nationalformue og Standsvilkaar udviklede sig i det Store, og yttrede de Virkninger paa Misforhold i Jordeiendom, og særdeles paa Capitalformuens uhyre Formerelse hos de Rige, som blev et af de Hovedmidler, Demokratiets Magt og de plebeiiske Folkeledere kunde benytte til politiske Bevægelser. — Betragter man nøiere disses Natur og Virkninger i den romerske Republiks anden Udviklingsperiode, da bliver det os klart: at de vist nok en Tid lang væsentlig gik ud paa Lighed i Magt og Standsrettigheder; men at de politiske Factioner, som flere Gange fremkaldte disse Bevægelser og satte dem i Gang, egentlig benyttede sig af den bestandige Strid imellem den ubemidlede Classe og Pengearistokratiet, imellem de Fattige og de Rige, for at overføre denne Civilisationens evige Modsætning i de sociale Forhold, paa de politiske, eller paa Herredømmet og Magten i Statssamfundet. Med enhver nye Seier, som det demokratiske Princip hos Plebeierne vandt over det patriciske, eller Adels-Aristokratiet, indtil dette omsider ikke mere syntes at have nogen af dets gamle Forrettigheder tilbage, fik Principet, og det demokratiske Partie, større Magt og Fremgang; men vel at mærke, uden at denne bragte nogen væsentlig Grundforbedring i Folkets Tilstand. Det samme Forhold, hvorover man allerede begyndte at klage i de romerske Kongers Periode: Mangel paa jævnt udbredt Velstand, uliig Fordeling af Landeiendomme, og Rigdoms

som netop var det Aar, da Romerne, i Krigen med de senoniske Galliere, første Gang gik over Po-Floden) havde et Folketal af henved 5 Millioner (4,978,482) Mennesker. Han har deriblandt regnet den frie Befolkning af begge Kiøn og alle Aldere til 2,715,860; Slaver og optagne Fremmede og Colonister, uden fuld romerst Borgerret, til 2,262,677. (Economie politique des Romains, par *Dureau de la Malle.* 1840. I. p. 210. sq. 269—296.)

Benyttelse til at undertrykke og udsuge de Fattige, vedblev i Aarhundreder at være en Hovedkilde til Uro, Giæring og en deels naturlig, deels konstig opvakt Misfornøielse hos en Deel af Almuen.

Det første, og tillige det kraftigste og virksomste Forsøg paa, fra Grunden af at udjævne disse Misforhold, var hiin, Kong Servius tillagte Skatteinddeling af Folket, i Forening med hvilken foregik den samtidige Uddeling af noget større Lodder af Statsjorden (7 jugera) til endeel af de hertil mest trængende Plebeiere. Det Hele var endnu meer end en Anordning for at bringe Ligevægt i Eiendomsforholdet; det var en Grundvold for Roms republicanske Constitution; og vi maae ikke glemme, hvad Benævnelsen Census allerede siger os: Formuen var denne Grundvolds væsentlige Princip. Adel og Almue, som Stænder, vare her stillede i een Linie; Principet vilde, at Statsbyrder og politiske Rettigheder skulde lægges paa een Vægtskaal. Men Formuen var den Gang endnu fortrinligst hos Adelen; denne Stand beholdt ogsaa derved for det første og længe den største Deel af sin Overvægt i Staten. Et Par ikke meget længe efter hinanden følgende Revolutioner (Kongernes og Decemvirernes Fordrivelse) gav imidlertid det første Stød til Svækkelse af det politiske Aristokratie hos Patricierne. Magten deelte sig efterhaanden; Senat og Consuler, Curier og Comitier, Tribuner og Quæstorer, holdt hinanden i Ligevægt. Adelen tabte, med enhver ny Bevægelse af Folket, een politisk Forrettighed efter den anden; men Pengemagten tabte ikke sin Uafhængighed; den maatte snarere styrkes og tiltage med enhver heldig Krig, enhver ny Erobring.

Saaledes greb altsaa det befæstede Demokratie, omtrent 200 Aar efter at Forfatningen var grundlagt ved Census, 143 Aar efter Kongernes Fordrivelse, til et Middel, hvis Anvendelse selv giver os den tydeligste Anskuelse af Forholdenes Forandring. Det var den Liciniske Lov — den mærkværdigste, om

ikke den første af de i Roms Historie berømte Agerlove (leges agrariae), hvori det demokratiske Partie (R. A. 388) vilde finde Midler, saavel til at indskrænke de Fornemmes Rigdom, som deres politiske Overvægt. Lovens Ophavsmand, Folketribunen C. Licinius Stolo, selv baade meget rig, og af en anseelig plebeiisk Familie, var det maaskee især om at giøre, at hæve sin egen Folkeclasse i politisk Vægt og Betydning lige med den patriciske; men for at vinde Folket, blev iblandt de Lovforslag, han indbragte, Agerloven og Gieldsloven de vigtigste. De Liciniske Love paabød tvungne Lettelser i de mest trykkende Gieldsforhold imellem bemidlede og fattige Borgere; dernæst, at den ene Consul altid skulde vælges af Plebeiernes Stand; endelig foreskrev et Lovbud: at Ingen Romer maatte besidde meer end 500 Iugera, eller 125 Tdr. Land — det var 250 Gange saa meget, som de romerske Borgeres tidligste Jordlodder. — Dette Lovbud indeholder tydeligt nok en Inddragning eller Reduction af formuende Godseieres Besiddelser; men siger os ikke, af hvad Beskaffenhed de vare; om det (for at anvende vor Tids Forhold og Udtryk) var Hovedgaardsjord, eller Bøndergods (jvf. S. 145. Anm. 85.) Men upaatvivlelig var kun Agerjorden meent. Loven tillod udtrykkelig i det høieste at græsse eller fodre (pascere) 100 Stykker stort og 500 Stykker smaat Qvæg; hertil behøvedes jo Udmark, foruden Ageren; med andre Ord, Græsningsret paa de offentlige Fælleder eller communale Overdrev. Hvad den Rige besad af Agerland over hiint Maal, skulde uden Vederlag afgives til Uddeling blandt trængende Borgere[79]. Nu

[79]) At Fordelingen altid skulde skee, efter det gamle plebeiiske Maal, i Lodder paa 7 jugera; antager Niebuhr. (Röm. Gesch. III. S. 19.) Foruden at dette ikke udtrykkeligt forekommer hos nogen gammel Forfatter (jvf. *Engelbregt* de legibus agrariis ante Gracchos Lugd. 1842. p. 89) saa lod det sig umueligen forud bestemme, hvor store de Lodder kunde blive, der kom til Uddeling. Loven indeholdt

var det vel saa, (som de fleste Nyere, efter romerske Historieskrivers Udtryk, antage for afgiort) at hvad de patriciske Grundeiere i Følge den liciniske Lov paa denne Maade skulde miste, var Statsjord, ikke privat eller arvet Eiendom.[80] Men naar vi ogsaa antage dette, hvor lang Hævd kunde ikke mangengang en saadan Besiddelse alligevel have? — Vi kunne derfor sige, at meer eller mindre var den liciniske, ligesom enhver agrarisk Lov, i sit Princip en positiv Uret, under Skinnet af en Retsform. Den blev, eller kunde blive et revolutionairt Voldsmiddel, af samme Art som lignende Foretagender i nyere Tid, f. Ex. Carl XI. Reduction i Sverrige, og Confiscationerne i Frankrige under Revolutionen. Lovens Følger fandt i øvrigt et charakteristisk Varsel i dens første Overtrædelse. Dens egen Ophavsmand, Folketribunen C. Licinius Stolo, der efter 10 Aars haard og vedholdende Kamp havde sat den igiennem (R. A. 388) blev ni Aar derefter dømt i den fastsatte Straf af 10,000 Asses (Dureau de la Malle beregner denne Sum til 1630 Francs) for at have villet eludere Loven, under den Form at afstaae til sin Søn 500 jugera af de 1000, han besad; og han maatte herforuden miste sin halve Eiendom. — Det bør endnu nævnes, at blandt de liciniske Love var een, som vilde været af stor Vigtighed og af en høist velgiørende Virkning for de romerske Landboforhold, dersom man kunde antage, at dens Overholdelse var bleven giennemført. Denne Lov foreskrev, hvormange frie Tienere eller Arbeidsfolk enhver Jordbesidder skulde holde paa sit Landgods, i Forhold til dets Størrelse; og den satte Pengebøder for Overtrædelsen heraf.[81]

kun udtrykkeligt den Bestemmelse: at den reducerede eller inddragne Agerjord skulde uddeles til trængende Plebeiere.

[80]) Jvf. Livii Hist. VI. 35. sq. *Appiani* Bell. civ. I. 8. Goettling Gesch. der Röm. Statsverfass. S. 231 § 90. S. 351. § 120. *Engelbregt* de legg. agrar. p. 82. (Adskillige, deriblandt Michelet, Hist. Rom. III. 20, ere dog af modsat Mening. Jvf. ogsaa S. 163, Anm. 98.)

[81]) „Etiam numerus præscribebatur liberorum hominum quos

Man seer let, at dette Lovbud var rettet imod den voxende Mængde af Slaver, som rige Patriciere anskaffede og bl. a. anvendte til Agerdyrkning. En saadan Lov har man allerede fundet nødvendig, da Romerstaten endnu ikke var fire hundrede Aar gammel; hvor lidt var det at vente, at den kunde beholde sin Kraft og Virkning paa følgende Tidsaldre, der medførte saa uhyre Forandringer i Formuens og Besiddelsens Forhold?

Da vi her hverken behandle den romerske Stats- eller Forfatningshistorie, kunne vi heller ei undersøge, (saavidt saadant var muligt) hvormeget disse agrariske Love, i Forening med andre samtidige Forfatningslove, have medvirket til den politiske Indskrænkning af Patriciernes umiddelbare Deel i Regieringen, eller af det rene aristokratiske Element i den romerske Forfatning; hvorved det omsider endog bragtes derhen, at den Serviske Grundforfatning, efter henved 300 Aars Varighed, modtog den væsentlige Forandring (R. A. 593) at Centurierne forenedes med Plebeiernes Tribus, efterat disse vare formerede til 35, og Comitierne, eller Parlamentet, gik ind under et Slags fælles Folkeforsamling.[82]) Men hvis man endog turde antage, at Udførelsen af de liciniske Agerlove har været giennemgribende, og at deres Virkning har vedvaret giennem et Par Aarhundreder, eller ligesaa længe som Historien viser os en, under alle politiske Bevægelser ikke ophævet Ligevægt imellem det aristokratiske og demokratiske Element i den romerske Republiks Forfatning: saa er det dog ikke mindre vist, at de

unusquisque, ratione habita agrorum suorum magnitudine, ad illos curandos sustentare deberet.« &c. *Engelbregt* de legg. agrar. p. 87. (cf. *Appianus* I. 8.)

[82]) *Dionysius Hal.* IV. 21. Varro de re rustica, III. 2., og flere Steder hos Cicero, Polybius o. a. giøre dette tydeligt; men Beretningen derom hos Livius er tabt; og Indretningen af de nye, mere demokratiske Centurier er os derfor kun ufuldstændigt bekiendt. (jvf. Ruperti Handb. der Röm. Alterth. II. I. 180—192.)

agrariske Love i og for sig selv, saasnart Erhvervelsen og Formuetilstanden igien fik sin naturlige Udviklingsgang tilbage (som vel øieblikkelig kan standses, men aldrig ophæves i en Stat) ligesaa lidt kunde raade Bod paa den romerske Pauperisme, eller paa Misforholdet imellem opdynget Rigdom og nødlidende Armod; som man, ved disse Loves, om endog modererede Tvang paa Eiendomsfriheden har kunnet hielpe til at forbedre Landbruget i Italien, eller sikkre de smaa Jordbrugeres Vilkaar. Hvorledes skulde disse beskedne Lodder, naar al Jord (som hos Romerne under Republikken) var en bevægelig og delelig Eiendom, kunne modstaae den indstrømmende Capitalrigdoms uhyre Magt? — Denne modstod jo ikke engang de gamle, fornemme Slægters Anseelse, Magt eller Formue.

Jo mere den oprindelige Forskiel imellem populus (Folket, oprindelig den patriciske Folkeclasse) og plebs (Almuen, Athens Demos) forsvandt i Samfundet; jo flere rige Slægter af begge Folkeclasser der sluttede sig sammen: desmere udvikledes et nyt Forhold i Staten, hvori Standens, den gamle patriciske Slægtadels Gyldighed tabte sig, men Formuens Gyldighed holdt sig.[83]) De høiere (curulske) Statsembeder og Værdigheder, og saaledes den politiske Betydenhed, gik efterhaanden over til den formuende og rige Deel af Folket, uden Hensyn til patricisk eller plebeiisk Fødsel. Heraf dannede sig, under Navn af Nobilitas og Optimates, en ny romersk Adel,

---

[83]) Man kan sætte Aftagelsen af det patriciske Aristokraties Overvægt i Comitierne langt tilbage i Tiden. Allerede saa tidligt som kort efter Decemvirernes Fordrivelse (R. A. 304) „havde rige Plebeiers Op„tagelse i de høiere Classer saaledes svækket Patriciernes Indflydelse „i Centuriat-Comitierne, at man i disse omsider satte det igiennem: „at Beslutningen paa det plebeiiske Folketing (Forsamlingen af Tri„bus) skulde have Lovskraft for hele Folket." Fr. Raumer, üb. die Röm. Staatsverf. ans. St. p. 203.

der fik et Slags ædlere Ahneret, end Middelalderens Adelsskiold; nemlig dens jus imaginum, eller Rettighed til at opstille de ved høiere Embeder og Fortienester af Staten hædrede Forfædres Billeder i Husets Forsal. En Kreds af saadanne rige, anseete og mægtige Familier (nobiles, optimates) udviklede efterhaanden en stærk Forening af Embeds- og Rigdomsaristokratie, medens de gamle patriciske Slægter meer og mere fortyndedes. Hvad der var udenfor Nobilitetens Kreds, havde ikke lettere, end i ældre Tider, ved at opnaae Betydenhed og Magt giennem Statsembeder; og saaledes fortsattes, under andre sociale Former, Modsætningen og Modvirkningen imellem Fornemme og Ringere, nobiles og novi homines, et Adelspartie og et Folkepartie, og imellem den rige og den uformuende Classe. Forskiellen var den, at endeel i de nyere Samfundsformer blev slettere, end i de gamle, og Vilkaarene for Folkepartiet snarere forringedes, end forbedredes. — Vil man først og især see hen til Statsforfatningen og de politiske Bevægelser i samme, da finder man, at i Kampen med den patriciske Adel havde Plebeierne med langsomme sikkre Fremskridt kunnet nærme sig til, og omsider opnaae politisk Lighed; og Staten havde ingen Skade taget ved en indvortes Bevægelse, der ikke sielden var stærk og alvorlig, men fra ingen af Siderne blev voldsom eller revolutionair. Man vil i den romerske Republik endnu finde en Periode af et Par hundrede Aar (fra Midten af Roms 5te til Midten af det 7de Aarhundrede) hvori en temmelig Ligevægt imellem Demokratie og Aristokratie gav Republiken en indvortes Kraft og Eenhed, der styrkede og fremmede dens Tilvært i politisk Magt og Herredømme. Samtidig med den nye plebeiiske Adel oprandt Statens Udvidelse og Rigdommens Formelse, efter en saa umaadeligt voxende Scala, at den i faa Generationer maatte forandre alle sociale Forhold; og virkelig giorde det. Endnu savnede den romerske Stat

bestandig en egentlig Middelstand, tilligemed Handelens og og Industriens borgerlige Element i Kiøbstæderne. De uhyre Skatter, som ved Krigsbyttet og erobrede Provindsers Udsugelse sammendyngedes i Hovedstaden, kunde ikke finde saadanne Afløbskilder, hvorved de kunde blive frugtbare for en almindelig udbredt Nationalvelstand. Imedens Staten med hver Generation blev mægtigere, og de Fornemme eller Pengemændene bleve rigere, blev den egentlig agerdyrkende Stand, den frie Landalmue, fattigere og ringere, i det den trykkedes af den ideligt voxende Mængde af Slaver, som (imod de liciniske Loves Forskrifter) anvendtes til Dyrkningen af de store Jordegodser. Skarer af Frigivne dannede tillige en ny Folkeclasse, der forøgede Hovedstadens i en heel Række af Aarhundreder bestandigt voxende Folkemasse; og da man længere hen gav Frigivnes Sønner fuld Borgerret, og optog dem i Stadens Regioner, forstærkedes derved ogsaa Hovedstadens altid bestaaende politiske Overvægt, i Forhold til Landboerne. Netop dette, og den hele Maade, hvorpaa Romerstaten fra sin første Opkomst havde udviklet sig fra et Middelpunkt, var en Hovedgrund til den uophørlige Tilstrømmen til Rom af en mere tærende, end erhvervende Mængde (vulgus), som i moralsk Værd og Kraft stod dybt under de tidligere Aarhundreders plebeiiske Almue (plebs.) Blandt hiin Pøbelmængde i Hovedstaden udviklede sig Forarmelsen og de egentlige romerske Proletarers Stand, hvoraf Republiken tilsidst ligefrem maatte føde uhyre Folkeskarer af ørkesløse og brødløse Statsbetlere. — Ligesom nu alle Forhold i denne Stat voxede i det Umaadelige og Colossale, saaledes blev ogsaa de indre Kræfters Giæring, de politiske Elementers og Partiers Udvikling og Sammenstød, da først Impulsen til dette var givet, ligesaa uhyre i deres Virkninger og Omvæltninger, som Romernes Storhed i Krigsbedrifter, Erobringer, Statsmagt og

sammendyngede Rigdom — tillige med den jævnsides stigende Heide i al moralsk Fordærvelse.

Hos en af den gamle Tids ypperste Historieskrivere, Polybius, en Græker af Fødsel, som levede mange Aar i Rom, og skrev de romerske Krige og Statens Historie i dens mest glandsfulde Periode, fra den anden puniske Krigs Begyndelse indtil Macedoniens Erobring, finder man en kort og ypperlig Charakteristik af Gangen i de politiske Revolutioner, som Republiken maatte giennemgaae ligesom andre Demokratier. Denne korte Skildring har ikke allene Sandhedens Præg i ethvert af de faa, dybe Træk, hvormed den er udkastet; men den er beundringsværdig prophetisk; man kunde sige, Polybius ikke blot har forudsagt Roms Skiebne, men tegnet den franske Revolution i flere af dens Stadier. „Saalænge Nogen er tilbage", (saaledes omtrent ere hans Ord) „af dem, som have lidt ved det foregaaende Oligarchie, finder man sig tilfreds med den demokratiske Forfatning, og mener, intet kan overgaae Friheden og Liigheden under denne Statsform. Dette varer saaledes en Tid; men neppe er en Slægt udrunden, før den følgende allerede begynder at blive kied af disse Herligheder, som ved Brug og Vane tabe deres Priis og Agtelse. Store Rigdomme fremkalde Herskelyst hos Enkelte. Drevne af en Æresyge, som de ikke ved egen Kraft og Dygtighed kunne bringe det til at mætte, bruge de deres Rigdom til at kiøbe og fordærve Almuen paa mangehaande Maader. Mængden, vunden ved Folkesmiger og ødsle Gaver, tager de Herskelystnes Parti; og da er det forbi med den folkelige Regiering. Demokratiet gaaer over til Voldsomhed og den Stærkeres Ret; thi naar Mængden først bliver vant til at leve uden Arbeide, og at tage hvad den behøver, hos Andre, og der optræder en dristig og overmodig Partifører, som ikke har noget at tabe ved at vove det Yderste, da er det

ham let at bringe Folket til Opstand og til enhver Yderlighed. Da griber man til Henrettelser, Landsforviisning, Jordeiendommes Uddelinger — indtil en ny Herre bemægtiger sig Enevælden, og derved kuer og tæmmer det rasende Folk. — Saaledes er Staternes Omvæltning; saaledes er den Kredsgang, Naturen følger i at forandre Republikernes Skikkelse, og saaledes fører den omsider Enhver af dem til det samme Punkt. Kiender man disse Forhold, da kan man maaskee, naar man vil forudsige den Skiebne, der forestaaer en Stat, tage feil i Tiden; men man vil sielden tage feil i at bedømme, paa hvad Punkt den staaer i Fremgang eller i Forfald, og hvilken Skikkelse dens Regieringsform herefter vil antage, dersom man heri er uden Lidenskab og uden Fordom." (Polyb. VI. 7.)

Det vilde være vanskeligt, historisk at paavise de umiddelbare, eller de sildigere Virkninger, som kunne tillægges de liciniske, Jordeiendommens Grændser indskrænkende Love. Det kan dog være værd at bemærke, at selv den ældre M. Cato, med al sin gammelromerske Strenghed, bekiendte sig til den Mening: at disse Loves Forbud imod Jordeiendoms alt for store Udvidelse netop fremmede, hvad de vilde hindre og forbyde.[84]) Saameget er imidlertid vist, at der forløb henved 150 Aar efter Licinius, hvori man ikke finder Spor til nogen agrarisk Lov; indtil Folketribunen C. Flaminius (efter Polybius R. A. 521) atter opvakte megen Bevægelse i Rom ved et Lovforslag om Ageruddelinger til plebeiiske Colonister i en Landstrækning i Mellem-Italien, (ager Picenus) som Romerne fratog de Senoniske Galler. Denne Begivenhed blev vel især mærkelig, fordi Flaminius kun satte sit Forslag igiennem ved et Brudd paa de lovlige eller statsretlige Former; og ved sin agrariske Lov fremkaldte en blodig Krig med Gallierne.

---

[84]) „Per nihil aliud, nisi per ipsam legem Liciniam, ingentem exitatam esse agros continuandi cupidinem." Liv. XXIV. 4.

Saaledes blev dette ligesom et Slags Forbud paa den sidste og alvorligste Katastrophe af demokratisk Natur i Rom, der gik ud paa at fornye, hvad der allerede for en stor Deel havde været enten eluderet, eller henlagt og overseet, i Udførelsen af de agrariske Love. — Det sidste store og alvorlige Forsøg, som skeete i den romerske Stat paa at gribe med Magt ind i Eiendomsforholdet, eller at fremtvinge en Formindskning af Rigdommens og Pengemagtens Overvægt i Statsforfatningen og i de forskiellige Folkeclassers Stilling til hverandre, var de af Gracherne fremkaldte Folkebevægelser. Deres historiske Vigtighed var vistnok overordentlig, da de første Gang hos Romerne vakte Borgertvedragtens og Partikampens Dæmon i Skikkelse af en blodig Revolution. Der gives heller ikke let noget Optrin i den romerske Historie, som nærmere kan stilles i Sammenligning med den nyeste Revolution i Paris — uagtet al Forskiellighed i saa mange ydre historiske Forhold, og uagtet Udfald, Udvikling og Følger af den Grachiske Revolution ikke vare de samme, vi hidtil have seet, eller troe at forudsee, af den franske. Det er naturligviis ogsaa kun uegentligt, man kan bruge samme Navn om begge Begivenheder, da hiin kun var det første Frembrud, denne allerede er det 3die Stadium af et Verdensjordskiælv. — I Rom fandtes ikke det monarchiske Element, hvilket der først gienfødte sig af Borgerkrigene; saaledes heller ikke det dobbelte kongelige Parti (det bourbonske og det orleanske,) der har været virksomt under Revolutionerne i Frankrige — en meer end tusindaarig monarchisk Stat. Derimod var i den romerske Republik, baade før og efter Gracherne, det aristokratiske Parti langt mere rodfast i Staten og i Regieringen, end i Frankrige, hvor det allerede blev knækket af Ludvig XIV. og i 25 Aar havde været politisk magtløst, da det ved Restaurationen vandt en svag social Betydning

tilbage, som atter erholdt et livsfarligt Stød ved Revolutionen 1830. — Saaledes kunde vi let finde endnu flere Uliigheder imellem den romerske og franske Revolution. Men deri ligger en væsentlig Liighed imellem begge Phænomener, at det ene for henved 2000 Aar siden i Rom, det andet 1830 og 1848 i Paris, udgik fra Hovedstaden, som Statens og tillige Nationens afgiorte Centralpunkt; og begge havde deres egentlige Grund deels i den statsfarlige politiske Overvægt, som Partimagten let kunde vinde paa dette Punkt; deels ved den her sammentrængte Folkemasse af Proletarernes Clässe, der i Rom, som i Paris, kunde benyttes saavel af egentlige Demagoger, eller demokratiske Factioners Styrere og Ledere, som af ærgierrige Partihøvdinger baade i Aristokratiet og i Demokratiet. Saavel i Rom, som Paris, bør vi altid skielne imellem de rene Demokrater, eller sande Folkevenner, og de magtsyge, egoistiske Folkeoprørere. Vi kunne have Ret til at stille Tiberius Gracchus i Charakterens Reenhed ved Siden af Mænd som Carnot og Cavaignac; uagtet det farlige Middel, den romerske Folketribun greb til, for at kalde Revolutionens dæmoniske Magter til Hielp imod en Republiken undergravende Forening imellem Rigdoms- og Embedsaristokratiet. Dette laae vel ikke i Tiberius' Hensigt; men det laae saa at sige i hans Beslutning, at angribe begge disse mægtige Stats-Elementer i Forening, og at vende Angrebet imod den private Rigdom for at vinde den ringere og fattigere Folkemasse, som dog i Rom, da det farlige og afgiørende Øieblik kom, med feig Nedrighed forlod og opoffrede sin høihiertede Beskytter.

Det var atter den gamle ágrariske Lov, som Tiberius vilde sætte i Kraft, uagtet Erfaring hos Romerne havde viist, at den i det høieste kunde holdes i Hævd, saa længe tvingende Nødvendighed og naturlige Forhold i Staten understøttede Lovbudet; men at dette tabte sin Virkning, naar man ikke tillige

kunde standse eller aflede Rigdommens og Pengemagtens tilstrømmende og over alle Bredder voxende Kilder. De Gracchiske Lovforslag gik saaledes ikke blot ud paa at hæve Folkets politiske Frihed — der overhovedet allerede omtrent stod paa saa høit et Trin, som den naaede i Romerstaten. Disse Love skulde atter indskrænke Grundeiendommen, og fratage de mægtige Jordbesiddere hvad de havde erhvervet, eller vel ogsaa tilvendt sig af Statsjorderne, meer end det liciniske Maal af 500 jugera (hvortil den Gracchiske Lov endnu lagde 250 jugera, for den som havde to Sønner.) Hvad Een besad af Jord over denne Størrelse, skulde uddeles til de Uformuende; og disse blev det nu forbudet at afhænde den Jordlod, der saaledes tilfaldt dem. — Det kan vel ikke negtes, at meget om ikke Alt taler for at hvad Loven, som Tiberius Gracchus satte igjennem, vilde paabyde, ikke skulde strække sig til Arvejord eller Kiøbejord af privat Natur, men (ligesom den Liciniske Lov) kun til det, som Private besad over bemeldte Maal af Jord, der engang havde hørt til Statens Domainer („ex agro publico." Livii Epit. Libri 58.); eller med andre Ord, at hans agrariske Lov var en ny Reduction af det afhændede, i Privates Hænder overgaaede Krongods, der oversteg 500 jugera. — Men vi maae her ligefuldt tænke paa, hvor stor den Masse af Jordegods har været, som Staten i et Par hundrede Aar havde erhvervet ved nye Erobringer; hvoraf igien vel det meste var gaaet over i de Riges Besiddelse, og i flere Generationer ved Kiøb og Salg kunde have skiftet Besiddere.[85])

---

[85]) Den Fremstilling af Sagen, som man tildeels finder hos Niebuhr, (Vortrage üb. Röm. Gesch., von Isler II. S. 26 —82) hvorefter Uret og Ulov egentlig kun maatte falde paa Grundbesidderne, er for eensidig. Man kunde jo med lige Ret have udstrakt Reductionen indtil 200 eller 100 jugera. Størrelsen allene kunde dog ikke giøre Besiddelsen ulovlig. Niebuhr er heller ikke fri for paa flere Steder at bevise imod sig selv; nemlig, at Loven i et meget langt

Foretagender af den Art har man sat igjennem i flere nyere Stater, naar man havde **Magten** dertil; man har virkelig undertiden paa den Maade ved ny **Uret** bødet paa gammel **Misbrug**. Men man har dog aldrig, ved et saadant, undertiden maaskee nødvendigt, eller politisk rigtigt Skridt, kunnet undertrykke Følelsen af det Ulovlige deri, eller dæmpe de Raab paa Tyrannie og Vold, som et almindelig gjennemført Statsgreb

---

Tidsrum ikke var anvendt; at man i andre Tilfælde havde erkiendt den factiske Besiddelses Ret; at Staten i Krigen mod Hannibal havde laant Penge, og givet Anviisning paa ager publicus; at det Rigtige havde været, (hvad den Gracchiske Lov ikke gik ind paa) med Penge at indløse den Statsjord, som virkelig var kiøbt eller arvet, m. m. (S. 272—76.) Resultatet bliver saaledes dog, at privat Ret og Fordeel kom i Collision med salus publica; og at man ikke fandt den rette Udvei til at forlige begge. — En bekiendt tydsk Retslærd (A. F. **Rudorff**) har i Anledning af hans Undersøgelse af en Agerlov, noget sildigere end den Gracchiske, i et indledende kritisk Overblik af den agrariske Lovgivning i Begyndelsen af Roms 7de Aarhundrede, som det synes, meget klart fremstillet Forholdene ved lex Sempronia, eller den gracchiske Reduction, med retfærdig Upartiskhed fra begge Sider. Resultatet give hans Yttringer: at „det Middel, hvorved Tib. Gracchus vilde sætte sine i sig selv gode Hensigter igiennem, kunde maaskee **juridisk** retfærdiggiøres, men aldrig **politisk**;" og at „udøvet i et saadant Omfang, **at det i høi Grad maatte angribe Grundeiernes hele Stand i deres Formue**, til Fordeel for den uformuende Stand, („zu Gunsten der Nichtbesitzer") viste hans Foretagende sig som en vilkaarlig Haardhed." (Das Ackergesetz des Spur. Thorius," von **Rudorff**. Zeitschr. für geschichtl. Rechtswissensch. X. 1842. S. 25. 26.) Endnu maa jeg henvise til det nyeste Skrift, hvori de her berørte romerske Landboforhold, og Niebuhrs Meninger kritisk drøftes; deriblandt ogsaa Forholdet, saavel imellem de patriciske Grundeiere — som Besiddere baade af privat Jordegods med fuld Eiendom, og af Statsjord — og deres **Clienter** (hvilke Forfatteren tænker sig som et Slags Coloner eller Fæstebønder); som og imellem Patricierne og de plebeiiske Jordbrugere (han betragter disse tildeels som et Slags Kronebønder:) *Wilh. Ihne* „Forschungen auf dem Gebiete der Römischen Verfassungsgeschichte." Frankf. 1847. 8. De nye, kiække og interessante Anskuelser, som den skarpsindige, med agrariske Forhold fortrolige Forfatter af dette (i England udarbeidede) Skrift udvikler, fortiene vist nok sagkyndige Lærdes Prøvelse.

af den Art fremkalder hos Samtid og Eftertid. Endnu efter henved 200 Aar kan man i Sverrige høre skarp Dadel, og vel ikke altid ugrundede Klager over en aabenbar Despotisme og Uretfærdighed i Carl XI. Reduction af Kronens, ikke blot bortskienkede, men ogsaa bortsolgte, overhovedet bortødslede Godser og Lehn, hvilke man ved Reductionen undertiden endog fratog offentlige Stiftelser, for at henlægge dem til Armeens Underhold. Her var det Enevoldsmagten, der tillod sig og kunde sætte igiennem, hvad Aristokratiet ikke havde Kraft til at hindre, og hvad Borgerstand og Almue ikke følte noget Kald til at modsætte sig. Men kunde Graccherne vente sig en heldig eller fredelig Udgang af agrariske Reformer og Reductioner, der skulde udgaae fra en republicansk Regiering, i hvis Organisme der endnu fandtes saa stærke aristokratiske Kræfter? — Og havde disse Kræfter endog deelt deres Magt og Virken i Staten med Demokratiet, saa var det dog altid dem, der i og udenfor Regieringen havde den mægtigste Støtte i den umaadelige Pengemagt hos Optimaterne og Ridderstanden.

Men om endog Tiberius Gracchus med nogen Sandsynlighed kunde haabe, at drive sine Agerlove igiennem ved Folkepartiet og Mængden — hvad havde han vel at vente, naar det skulde komme til deres virkelige Udførelse? — Havde den liciniske Lov udrettet noget betydeligt, saa var dens Virkning dog allerede saa godt som ophørt. Der gaves nu ikke mange anseelige og rige Familier, som jo besade meget over de lovbestemte 500 jugera; i hundrede Aar[86]) havde Ingen tænkt paa nogen Ageruddeling, eller paa at røre ved Eiendomsforholdet; og hvor mange Landgodser, selv om de oprindelig havde

[86]) Siden C. Flaminius vilde have de senoniske Gallieres Land — en Deel af Romagna, Urbino og Marca d'Ancona — uddeelt til trængende romerske Familier. (s. ovenf. S. 141.)

hørt til Ager publicus, havde ikke stiftet Eiere; hvor mange vare ikke ødelagte i Krigene, og med store Bekostninger igien opdyrkede; hvor umaadeligt var ikke Formuestilstanden og alle sociale Forhold forandrede siden de første agrariske Love! — En uhyre Capitalformue, som Pengemæglere, Vexelerere og Toldforpagtere holdt i Omløb, var sammenstrømmet i Rom og tildeels i de større Provindsstæder; i samme Forhold var Antallet steget af en i høi Grad uselvstændig, fordærvet, venal Almue i Staden, og af forarmede Jordbrugere og Dagarbeidere paa Landet. Dette hele umaadelige Pengearistokratie, der strakte sig fra Rom ud over flere skatskyldige Provindser, og i hvis Svælg den patriciske Adelstand saa at sige var gaaet under, vilde Tribunen C. Gracchus angribe i en væsentlig Deel af dets Magt — den faste Eiendom. — Det hele, i alle Vilkaar, i alle Folkeclassers Tilstand, i alle Statsforhold, i den private Velfærd og i Nationalcharakteren med uhyre Magt indgribende sociale Misforhold, meente Gracherne at kunne standse og afhielpe ved et Magtsprog af „den nivellerende Politik, som er saa tienligt et Redskab i Tyranniets Haand.“[87]) Deres egen Undergang var det første sørgelige Beviis paa, at Rom var moden til Revolutionernes og Borgerkrigenes Rædsler. Man saae ogsaa, at ei engang Tiberius, og endnu mindre den ved Broderens tragiske Død til Hævn ophidsede Caius Gracchus, altid kunde eller vilde undgaae, til deres Formaals Opnaaelse, at giøre aabenbare

---

[87]) „Les Stoiciens, qui élevèrent les deux Gracches, — leurs inculquaient cette politique de nivellement, qui sert si bien la tyrannie, & les Fables classiques de l'égalité des biens sous Romulus & sous Lycurgue.“ *Michelet:* Hist Rom. L. III. ch. I. (Ed. de Brux. p. 19.) (Dette er en Forfatter, som man hverken da han skrev Roms, eller Frankriges Historie, vil kunne tillægge aristokratiske Grundsætninger. Men Forfatteren af Bogen „om Folket“ (le Peuple) er dog alt for meget Historiker, til nogensinde at kunne helde til Communisme.)

Brudd paa Forfatningsloven, der havde deres Hævd og Hellighed fra en lang Række af tidligere Slægter.

Saaledes lod bl. a. Tiberius Gracchus sin Collega, Tribunen M. Octavius, der ved sin Modstemme vilde hindre det agrariske Lovforslag, afsætte ved Folket — en hidtil uhørt Overtrædelse af Forfatningen, der gav de uafsættelige Folketribuners Anseelse det første livsfarlige Saar. Broderen Caius Gracchus, som ti Aar efter Tibers Død optog hans Plan, (og endte, ligesom han, ved en voldsom Død) forfulgte den i en heel Række af Love, der i det mindste ikke altid vare, enten vise, eller retfærdige. At han stræbte at svække og forringe Senatet, laae i hans System, der gik ud paa, saameget muligt at bryde enhver Overvægt i Regieringsmagten, som Aristokratiet havde tilbage. Imidlertid maae vi dog heller ikke i C. Gracchus tænke os En af vore Dages radicale Demokrater, eller vilde Demagoger. Han maa vel — ligesaa godt som enhver klog og erfaren republicansk Statsmand i vor Tid — have lært og indseet, at det var ganske umuligt, at udrette noget til Statens Vel med en fordærvet, ørkesløs og næringsløs Pøbel;[88]) og at man ikke uden yderste Fare kunde lade den faae eller beholde nogen afgjørende Deel i Magten, hvilken da var tilfals for Enhver, der kunde og vilde anvende sin Rigdom paa at kiøbe den romerske Almues Stemmer i Comitierne. — Det var saa langt fra, at Caius Gracchus reent vilde knuse Nobiliteten, eller det nyere Aristokratie, at det snarere synes som han vilde benytte dets ved Rigdom uafhængige Stilling til at danne et Slags romersk Middelstand af den nyere Adel, som paa den

88) „Von dem Volke erwartete er gar nichts; denn er wußte recht wohl, daß die Volksgerichte durchaus nichts mehr wehrt waren, und daß sie bis zu einer gewissen Ausdehnung aus einen Pöbel bestanden, welcher gerade so verdorben war, als die neapolitanischen Lazaroni.“ Niebuhr. (Röm. Gesch. Herausgeg. von L. Schmitz u. G. Zeiss. I. S. 443.)

ene Side kunde afgive en Modvægt til Senatets Embedsaristokratie, paa den anden Side medvirke til at holde Demokratiets Fordærvelse, Pøbelmagten, i Ave. Man bør vel ikke anderledes forklare den mærkværdige og følgerige Lov, som Caius indbragte, hvorved Dommere i offentlige Sager, (judicia publica) eller i ethvert Tilfælde, hvor Nogen anklagedes for en Statsforbrydelse, hvilke Dommere hidtil vare tagne af Senatets Samfund, herefter ogsaa skulde udvælges af Ridderstanden[89]. Der fortælles, at C. Gracchus, da dette Lovforslag var gaaet igiennem, roste sig af: at med dette ene Slag havde han styrtet Senatets Overmagt. Man kunde have svaret ham, siger Hegewisch: „Med den ene Anordning har Du giort Pengemændene til Republikens Herrer." — Vi maae nemlig erindre, at Ridderclassen bestod af de Romere, hvis Formue satte dem i de øverste Classer og Centurier af Statens Census eller Skattemandtal. Her fandtes saaledes vel ogsaa de endnu levende formuende patriciske Slægter, ved Siden af endeel hædrede og berømte Familier af plebeiisk Afstammelse, eller den egentlige nyere Adel (Nobilitas). Men Mængden, eller et meget stort Antal af Ridderstanden bestod dog af det, man kan kalde den romerske Pengeadel; og deriblandt især af den talrige Classe af Publicani, Forpagtere af Statens indirecte Skatter, som ved den Maade, hvorved de, middelbart eller umiddelbart, (thi for Senatorer og Øvrighedspersoner var det under deres Stand og Værdighed, i eget Navn at drive en saadan Næring) baade Enkelte og i Compagnier, (societates) havde bragt de rigeste Statsindtægter til at flyde igiennem deres Hænder, erhvervede de umaadelige Rigdomme, hvilke de, tidligere eller

---

[89]) Jvf. Ruperti röm. Alterth. I. 245. Zeiss röm. Alterthumskunde. 1843. p. 326. („Er verordnete die Besetzung der Richterstellen zu zwei Drittheilen aus den Rittern.") Hegewisch Gesch. der Gracchischen Unruhen. S. 154—157.

silbigere, opdyngede og fortærede i Rom. Enhver begriber, hvor svag og magtløs Lovens og Retfærdighedens Røst maatte være, naar Klager over Bestikkelser, Provindsernes Udsugelse, ulovlig Berigelse ved Underslæb, Ran og vilkaarlig Behandling af de Skatteydende, skulde paakiendes af Dommere, hvoraf en stor Deel netop hørte til den samme Classe, som Toldforpagterne. Dersom C. Gracchus ikke, som Nogle mene, ved denne Lov vilde vinde de Rige[90]), ligesom han ved paa ny at fremdrage og hævde sin Broders agrariske Love, havde vundet Almuen; men kun har havt til Øiemed, at svække Senatets Overmagt, og giøre Ende paa den Partiskhed, senatoriske Dommere viste mod deres Venner og deres Parti: da har han været meget svagsynet i sit politiske Blik. Ved denne Gracchiske Lov fik vel det gamle Aristokratie og Senatets Embedsmagt atter et føleligt Stød; men Adgang til Rigdommens Kilder blev tillige saaledes lettet og udvidet for Ridderstanden, at dens skiulte politiske Magt forøgedes i samme Grad, som den uhyre Capitalformue, der vedblev at strømme sammen i den „evige Stad." — „Fra nu af — ere den nylig nævnte Forfatters Ord — var den romerske Republik ligesaa lidt et Demokratie, hvortil Gracherne saa gierne vilde giøre den, som den var et patricisk, eller Adelsaristokratie. Den blev nu først til et reent Pengearistokratie — det værste af alle; endskiøndt det skiuler sig meer end de øvrige Arter, og ikke udgiør noget sluttet Samfund."[91])

---

[90]) Det maa erindres, at Tiberius Gracchus havde forkyndt, at ville indbringe den samme Lov i sit andet Tribunat, hvilket han ikke opnaaede. Cajus optog den, ligesom flere andre af Broderens Ideer. Hegewisch berømmer heller ikke denne, meer end Caius, for et Lovforslag, som han ligefrem antager, at Tiberius vilde benytte „in der eigennützigen Absicht, bloss sich für diesmal einen Anhang zu machen." Anf. St. S. 63.

[91]) Hegewisch: die Gracchischen Unruhen. S. 156.

Havde nu C. Gracchus paa den ene Side styrket Pengemagten ved denne Lov, og vundet Folket ved at optage sin Broders politiske Idee, at reducere de store Grundeiendomme til Bedste for Landalmuen eller de smaa Jordbrugere: (uden at den følgende Tid viser nogen væsentlig Forandring til det Bedre i den romerske Landboforfatning:) saa skadede han paa den anden Side høiligen Demokratiet selv, hvis Forsvarer han vilde være, ved den første Kornlov, (lex frumentaria) hvilken han ligeledes satte igiennem ved Folkepartiet. Efter denne Lov skulde Staten sørge for Indkiøb af Korn, hvilket igien af offentlige Magasiner skulde udsælges een Gang om Maaneden til Enhver, der meldte sig, til en meget lav Priis.[92]) Dette var Begyndelsen til de siden i uhyre Grad stigende Kornuddelinger, som allerede 60 Aar sildigere (R. A. 694, f. Chr. 60), efter Forslag af Folketribunen Clodius, gik over til Uddelinger af Korn uden Betaling til trængende Borgere.[93]) Dermed var Grunden lagt til Systemet for et Fattigvæsen i Staden Rom, eller til den romerske Pauperisme, der naturligviis i samme Grad maatte fordærve Almuen og forøge den ørkesløse, dagdrivende, i Usselhed nedsiunkne Pøbel, som herved igien Statsforfatningen blev undergravet, og den ved „Brød og Skuespil" kiøbte Pøbel, der kunde bruges ligesaa vel til Oprør, (skiøndt man endnu ikke kiendte Barricadekrigen) som til at stemme i Comitierne, blev det ene af Revolutionernes og deres

92) Livii Epit. Libr. 70. En nyere Forfatter har meent, at C. Gracchus ved Loven om Kornuddeling vilde bøde derpaa, at de Rige søgte at giøre Alt, for at hindre Udførelsen af hans agrariske Love. (H. C. Reiff Gesch. der röm. Bürgerkeiege. 1825. I. S. 84.) Midlet vilde i saa Fald dog være lige uheldigt valgt; og denne Forf. tilføier selv, at det „endnu mere fremmede Lediggang, og giorde Folket endnu mere uforskammet i dets Fordringer."

93) Cicero pro Sextio c. 25. (Jvf. *Ernesti* Clavis Ciceron. s. v. leges frumentariae.) *Dio Cassius* 38. c. 13.

Hovedmænds Redskaber; ligesom længere hen den militaire Magt blev det andet. Hvad den demokratiske Gracchus vilde giøre til en billig Understøttelse, som Staten af sin overflødige Formue (og Finantserne vare i det Hele en af Romerstatens glimrende Sider) vilde yde Hovedstadens trængende Befolkning, som man, uagtet alle Agerlove, ikke var i Stand til at forsyne med Jord, og som vel desuden ofte duede lidt nok til at være Agerbrugere — dette blev inden et Aarhundredes Forløb en Hovedgrund til Frihedens og Demokratiets Undergang. — Naar man læser, at Kornuddelingen allerede under Cæsar var stegen til den frygtelige Heide, at der, da han fik Magten, skal have været 320,000 saakaldte Borgere (altsaa med Koner og Børn vel i det mindste 9—10,00,000 Mennesker) i Rom, der maatte brødfødes af Regieringen: da kan man ikke saameget undres over, at selv den rigeste Stat, Verdenshistorien kiender, alvorligt maatte føle en saadan Byrde, som at det kunde blive muligt for Cæsar, at nedsætte Antallet af disse Statens Almisselemmer til henved det Halve, i Følge Suetons Beretning. (Cæs. c. 41.)

Cajus Gracchus, der troede sig forvisset om Medhold hos de Rige, ved den Indflydelse han havde skaffet Ridderstanden, og under sit toaarige Tribunat, ved flere Love i demokratisk Aand vilde befæste den vundne Folkegunst, havde ikke saasnart aflagt denne Værdighed uden at det kunde lykkes ham, tredie Gang at blive valgt til Folketribun, før han maatte prøve de førstes Utaknemmelighed, og Pøbelens Vægelsindighed. Vel holdt et Parti af Almuen endnu fast ved den Mand, der med mindre Reenhed og mere Lidenskab end hans Broder, dog havde et høiere Maal, end blot egoistisk Herskelyst for Øie; men man seer dog, hvor svag Folkemassens Opstandskraft var i Rom, hvor enhver Borger endnu altid opvoxede med den religieuse Agtelse for gieldende Loves Hellighed og den legitime

Øvrigheds Bud. Caius Gracchus, neppe 30 Aar gammel, endte som hans Broder, i hvis Fodspor han traadte. Begge havde, uden at ville det, for første Gang fremkaldt Revolutionens Borgerkamp og Blodscener indenfor Roms Mure, og begge faldt blandt dens første Offere. Dersom det er historisk, hvad der fortælles, at Caius i Dianas Tempel, hvor han først havde søgt Tilflugt, før han forlod det, knælende skal have bønfaldt Gudinden: at det vanartede, utaknemmelige Romerfolk maatte lide den Straf, aldrig at udfries af den Trældom, hvori det taaligt og frivilligt styrtede sig: saa kan man vel sige, at hans Bøn er bleven opfyldt. Men det turde vel ogsaa findes, at af Alle, Gamle og Nyere, der have skrevet om Gracherne, har Ingen yttret noget mere sandt om Caius „hvis ulykkelige Liv, efter Broderens Mord, var en Kamp imellem Pligt og Blodhævn" end Hegewisch, der tilføier: „Han kan være et advarende Exempel paa, at selv en fordærvet Stat maa man ei ville forbedre efter eensidige Begreber, men allermindst ved voldsomme Midler." — Vi maae erindre, at denne Historiker er En iblandt de Nyere, som dømmer begge Gracher med den største Billighed, Retfærdighed og Erkiendelse af deres berømmelige Egenskaber.

11.

Det for Ophavsmændene ulykkelige Udfald af Grachernes Forsøg paa at angribe den oligarchiske Magt hos Optimaterne, Ridderstanden og de rige Grundeiere, havde vel ingen umiddelbar politisk Reaction til Følge; men heller ikke havde Fornyelsen af de ældre agrariske Love nogen egentlig eller kiendelig Virkning paa Landboforfatningen. Den romerske Republik havde allerede naaet sin Udviklings Grændse. De ældre Tiders Modsætning og Kamp imellem to Stænder eller Hovedclasser af Folket, var udkæmpet. En i uhyre Forhold

stegen privat Rigdom, ved Siden af en, som det syntes, lige uudtømmelig Statsformue, havde forvandlet den gamle Strid imellem Patriciere og Plebeiere til en Partiekamp imellem de Fornemme (Pengeadelen, Optimates) og den ubemidlede Almue (populares.) I denne Strid, hvis yderste og høieste Kraftanstrengelse fremtraadte i Kampen imellem Marius og Sulla, seirede Optimaterne. Sulla, Terroristernes Ideal, neppe engang opnaaet af Robespierre og Jacobinerne i Paris, afgiorde denne Seier saa grundigt, at der siden neppe mere for Alvor kunde være Tale om Folkemagt, eller et Folkepartie. Republiken gik til Grunde paa samme Tid, som dens oprindelige Idee, at den bestod i og ved Staden Rom, blev til en Illusion; da hele Italien, efter Krigene med de forbundne Stater (bellum sociale) blev indlemmet i den romerske Borgerret, uden at et egentligt repræsentativt Element kunde danne sig, eller blive optaget i Statsforfatningen. Borgere fra Italiens længst fraliggende Stæder og Egne skulde personligen møde i Rom, for at kunne stemme i Folkeforsamlingen. Man kan tænke sig, det blev ikke ret mange.

Ikke allene beholdt Hovedstaden herved bestandigen sin uhyre Overvægt i al politisk Magt og Betydning; ikke allene blev den, som hidtil, det Midtpunkt, hvor Rigsdomsaristokratiet concentrerede sin Indflydelse paa Folket og Regieringen; men den blev endnu meer end tilforn det Sted, hvor Værmen af Italiens ubemidlede Befolkning samlede sig, tiltrukket ved den ulykkelige gracchiske Opfindelse, Kornuddelingen. Principet for denne var det samme, og ikke meget slettere, end den fra de franske Communisters Revolution udgaaede Fordring, at Staten — med andre Ord, Statens erhvervende og skatteydende Eiendomsbesiddere — skal underholde den i de store Stæder sammendyngede Masse af Proletarer, naar denne, som det hedder, savner Arbeide; uden Hensyn til at dette Savn

netop er fremkaldt derved, at en Revolutionskrisis, der udspringer fra den samme Masse og dens Ledere, meer eller mindre har forstyrret den naturlige Gang i alle Næringsveie, tilstoppet og afledet mange Velstandskilder, og derved nødvendigen tillige svækket Statens finantsielle Kræfter. Heri havde Rom meget forud for vor Tids Stater; da dets uhyre Resourcer, under alle indre Revolutioner, ikke aftog, men snarere en Tid lang endnu forøgedes ved fortsatte Erobringer. Men denne Tilvæxt og Udvæxt blev skadelig for Romerstatens egentlige Kiærne, da den gik over alle naturlige Grændser. Italiens udenfra tilstrømmende Rigdom qvalte Landets indre Kræfter og Velstand. Befolkningen maatte næres ved de fra andre Lande og Verdensdele skarevîis indførte Slaver; og Hovedstadens forarmede Mængde fødes ved Korn fra Sicilien og Afrika. I een Deel var endog Roms indre politiske og sociale Tilstand endnu slettere, end i nogen af vor Tids revolutionerede Forfatninger. I Stedet for at man i vore Dage vil give Valget af Nationens Repræsentanter i Massens Hænder og i Factionernes Vold, havde enhver i Rom nærværende Borger — hvad enten han hørte til de rige Ridderes og Toldforpagteres Stand, eller til den graadige Sværm, som Staten maatte skaffe Brød og Skuespil — en lige afgiørende Stemme i Lovgivningen. Det var saaledes Antallets, den ufrie Mængdes, af Folkeledere beherskede materielle Kraft, som man her umiddelbart anvendte. „Det var Byen Roms Pøbelmasse, der nu forestillede det romerske Folks hele Almue — et Redskab for det fordærvede Aristokraties Factioner“[94]) — At under saadanne Forhold den lykkeligste, for en stor Deel vel ogsaa den bedre Deel af det sildigere Romerfolk, har været at finde i Provindserne og blandt Landboerne — tør vi vel antage; men

94) Madvig. Anf. St. p. 20.

det var ikke fordi Landalmuens Vilkaar i det Hele gik bedre Tider imøde, medens Revolutionerne begyndte og fuldendte deres Løb i Rom, og medens Borgerkrigen, der fra en Kamp imellem Partier gik over til Kamp om Enevælde imellem herskesyge Individer, udviklede sit store, rædselfulde Drama, snart i Italien selv, snart i fiernere romerske Provindser.

Vi kunne overhovedet, efter samstemmende Vidnesbyrd af flere Forfattere over Romernes Landvæsen (Columella, Varro, Plinius, Appian) ikke andet end antage det for afgiort: at allerede længe før Republikens endelige Undergang, var Jordbruget i Italien kommet i Forfald, og Folkemængden i Aftagelse; det første, fordi de Rige havde sammendynget større Masser af Jordeiendom, end de altid havde Kræfter eller Arbeidere til at kunne bruge ved omhyggelig Dyrkning; det sidste, fordi Krigene tærede paa Romerstatens fribaarne Folkemængde, og Antallet af de mindre og frie Jordbrugere, saavel af denne Grund, som ved hiin overdrevne Udvidelse af de Mægtiges store Jordegodser, bestandig formindskedes. Der siges om Tiberius Gracchus, der var en Mand af en hos romerske Statsmænd ualmindelig Mildhed og Humanitet i Charakteren, at han skal have modtaget den første Impuls til sin Idee, at virke for Almuens forbedrede Tilstand, paa en Reise giennem Etrurien, hvor han saae hele Strækninger af det fordum rigt cultiverede Land ligge øde, eller som Græsfælleder, og Trælle i Jern at dyrke de store Grundeieres Agre. Man havde allerede i lang Tid erfaret, at de liciniske Agerlove i Længden ikke kunde hindre Jordegodsernes Udvidelse; eller at deres strenge Overholdelse ikke blev muelig, naar der idelig, ved Erobringer og Occupationer blev megen Statsjord tilovers, der omsider snarest faldt i de Riges Hænder, som havde Kræfter og Midler til at overtage den til de sædvanlige Betingelser. Jordeiendom blev til Gienstand for Speculation, ligesom den længe havde

været det for Patriciernes naturlige Stræben efter at consolidere deres Uafhængighed ved faste Besiddelser; og den voxende Capitalrigdom indskrænkede Formuen til et maadeligt Antal af rige og meget rige Familier,[95]) hvoraf bestandig endnu den allerstørste Deel fandt deres egentlige Hiem i Hovedstaden. En formuende Middelstand (som i England) kiendte Romerne ikke; en tilstrækkelig talrig og selvstændig Bondestand fandtes heller ikke; eller den aftog og forringedes i sine Vilkaar, i Stedet for at udvoxe med Staten. — Vi lære endvidere af de ovenanførte Forfattere, at det saaledes allerede under Republiken begyndte Forfald af det romerske Landvæsen tiltog (uagtet Statens Tilvæxt i Land og Rigdom) under Borgerkrigenes Forvirring — og maaskee meer, end i nogen anden Periode under de rædsomme Nederlag og Menneskeslagtninger, der fandt Sted tidligere i den anden puniske Krig, som overhovedet, ved en næsten trettenaarig fiendtlig Occupation, var i høi Grad ødelæggende for Italiens Velstand; senere i Krigene med de italienske Forbundsstater; og endelig under Sullas seirende Fremgang, der overskyllede Italien med Blod, udmarvede Alt hvad der hørte til Folkepartiet ved Proscriptioner og Forviisninger, og forarmede velhavende Familier i Tusindeviis ved Confiscationer.

Ofte finder man saaledes den vist ikke ugrundede Klage

---

95) Man finder det paafaldende, næsten usandsynligt, naar der siges: at nogle Decennier efter den anden puniske Krig talte Rom, iblandt omtrent 300,000 Familier paa Skattemandtallet kun 2000 formuende eller rige. (Det blev offentlig paastaaet af Folketribunen Philippus. R. A. 649. „Non esse in civitate duo millia hominum qui rem haberent.“ (Cicero de officiis, II. 21.) Men vi have dog slet ingen Maalestok for den Vurdering af en rig eller formuende Romer, som Tribunen paa den Tid har anvendt. Vilde vi antage, at han har meent 2000 rige Familier, der kunde sættes blandt de øverste Classer i Census: da var Forholdet dog uden Tvivl gunstigere for Rom, end det er i nærværende Dieblik i Frankrige.

gientaget: at Italiens Folkemængde aftog; at man saae hele Strækninger af Agerjord forvandlede til Græsgange (det samme Phænomen, der endnu viser sig i den romerske Campagna;) og at Qvægavl tiltog paa Sædproductionens Bekostning. Den første maatte naturligviis, i stor Udstrækning, give en hastigere og lettere opnaaet Rente, end Opdyrkningen af øde Jord; og de Rige fandt bedre og lettere Veie, end Agerbrug, til at aagre med deres Capitaler i Hovedstaden. Imedens de vedbleve, baade før og efter Republikens Undergang, at søge til Statsmagtens og det offentlige Livs, siden Keiserhoffets Sæde, den glimrende Yppigheds og den grændseløse Fordærvelses Middelpunkt, Staden Rom: betragtede og behandlede de Mægtige og Rige deres store Godser, enten som blotte Landsteder og Lystslotte, hvor de tilbragte en Deel af den hede Aarstid; eller tillige som en Deel af deres Erhvervskilder. Det umiddelbare Agerbrug, maatte, under saadanne Forhold, meer og mere tabe sig; de store Godseiere vare selv ukyndige i Landvæsen, eller ligegyldige derfor; den gammel-romerske hædrede Stand af frie Landmænd (hvad der kan svare til vor selveiende Bondestand) forsvandt efterhaanden, ligesom den meer og mere blev fortrængt af Trællestanden, hvis Afkom, som desuden ikke var værnepligtig, blev Herrens Eiendom, og derfor af den store Grundeier i mange Tilfælde kunde benyttes lettere, end Leiefolk og Jordforpagtere. Den sidste Classe forøgedes vel efterhaanden af de Frigivne, hvis Efterkommere tillige, baade i Rom og i Provindserne, efterhaanden gik over i Borgerstanden, og hævede sig ved erhvervet Velstand og Formue; men herved frembragtes en Blanding i Stænder og Folkeclasser, hvorved det egentlige gammelromerske Aristokratie, den patriciske Slægtadel, endnu mere fortrængtes og efterhaanden næsten uddøde.

Hvis nu endog, som vel maa antages, de tidligere

agrariske Love ikke have været uden Virkning, men til visse Tider, skiøndt, som man let indseer, kun med store Vanskeligheder, have bragt endeel afhændet Statsgods over i Landalmuens eller de smaa Jordbrugereres Besiddelse og Dyrkning: saa kunne vi dog see, hvor afgiort en Modstand en saadan Forandring fandt, i det Cajus Gracchus neppe var borte, før man ophævede Forbudet imod Afhændelsen af de Jordlodder, som ved Agerlovens Fornyelse kom i Almuens Besiddelse.[96]) Ideen om ubevægelig, udelelig Jordeiendom var overhovedet næsten fremmed for Romerne, hos hvem Enhvers absolute og ubetingede testamentariske Ret over sin Eiendom var herskende, fremfor al Arveret; og det var først under Keiserne, at Indstiftelsen af et Slags fideicommissarisk Arv kom i Brug eller blev retsgyldig.

Saa store og dybt indgribende Omvæltninger i Statslivet, i det hele sociale Liv, og i alle Landbrugets Dele, maatte ogsaa yttre deres Indflydelse paa det sidstes hele Skikkelse. Revolutionerne i Romerstaten, i Folkets borgerlige Forfatning, i Stændernes Forhold, i Formuetilstand, Sæder og Levemaade, medførte ogsaa store Forandringer i Landboforholdene, hvori man under Keisertiden tildeels finder en ny Tilstand udviklet. Uden at kunne gaae ind i en fuldstændig Undersøgelse og Skildring af sammes Beskaffenhed, maae vi dog saameget mere nævne dens vigtigste Grundtræk, da Grundformerne til den nyere Tids Landboforhold upaatvivlelig allerede maa søges hos Romerne i Keisertiden, af hvis Lovgivning, i Forening med enkelte historiske Træk, vi kunne hente en nogenlunde tydelig Kundskab om disse agrariske Forhold. Vi kunne forudsende den almindelige Bemærkning, at de staae i et tydeligt og naturligt Sammenhæng med Tilværelsen af de store

---

96) *Appianus* de Bello civ. I. c. 27.

Landeiendomme; og at man seer, hvorledes Nødvendigheden har medført, at da roligere og bedre Tider indtraadte i Italien efter August, søgte man nye Midler og Veie i Landbruget for at hæve det af sin sunkne Tilstand; nye Indretninger og Brugsmaader for at kunne opdyrke den forsømte Agerjord, og danne Næringskilder for en stor Deel af Landalmuen, som enten var oprindelig fri, eller efterhaanden fra Trællestanden gik over til personlig Frihed; ligesom for de Slaver, man fandt det raadeligt, paa denne Maade at binde til Huus og Jord, hvilket under Borgerkrig og Revolutioner var blevet mere vanskeligt. Det synes utvivlsomt, at Trællestandens Forsvinden i Europa er forberedet giennem en Overgang i Landboforholdene, hvorved Begrebet om Stavnsbaand, eller en til Jord og Bolig bunden Families Afhængighed af Grundherren, der dog ligesaa lidt kunde skille Familien fra Jorden, som den kunde forlade sin Stavn uden Herrens Minde, afløste Begrebet om den fuldstændige Eiendomsret til en Person, der herskede i den gamle Verden, ligesom endnu i Orienten.

Ville vi søge Oprindelsen til Keisertidens Landboforhold i tidligere Vilkaar, da finde vi os paa en langt mere usikker Grund, og snart atter indviklede i det saa ofte undersøgte, mere omtvistede end opklarede oprindelige Forhold imellem Patriciere, Clienter og Plebeier, hvilket møder os ved ethvert Skridt i Romerstatens indre Historie. Vel har man anseet det for saa godt som endelig afgiort og oplyst, ved Niebuhrs berømte Kritik af den romerske Forfatning, og ved de Resultater af samme, der have fundet saa megen Indgang. Men ligesom det dog ikke manglede den store kritiske Forsker paa Indsigelser imod endeel Punkter i hans Nedbrydelse af den ældste romerske Statshistorie: saaledes har han heller ikke i den sidste Tid undgaaet Indvendinger imod det System, hvorpaa han har grundet de romerske Rets- og Standsforhold

imellem Patriciere og Plebeiere, og disse Forholds Indvirkning paa Grundeiendom og Landvæsen. Der er saaledes f. Ex. nylig i en, i det mindste meget selvstændig Kritik af endeel Niebuhrske Læresætninger, opkastet Tvivl imod Forklaringen af de occonomiske Forhold imellem de to Folkeclasser. Det kan vist nok ikke andet, end forekomme noget besynderligt, at hvor Talen er om Formue og Gield, der er det ligesom engang for alle afgiort, at den rige eller formuende Skyldherre eller Udlaaner, altid var en Patricier, ligesom den fattige Laaner altid en Plebeier. Allerede den Serviske Census forudsætter dog Rigdom eller Formue hos begge Classer; og i sildigere Tider veed man, at netop de patriciske Familier i Almindelighed ansaae det for under deres Værdighed, at befatte sig med umiddelbar Pengehandel. Man har fundet det uforklarligt, at efter Roms Indtagelse og Afbrændelse ved Gallierne, da den almindelige Ødelæggelse ligesaavel maatte træffe Patricierne som Plebeierne, skulde det dog kun være hine, som bragte de sidste i en fortrykt og afhængig Tilstand ved Pengelaan. Niebuhr selv har ikke fundet sin egen Opløsning af disse Gaader meget tilfredsstillende; og Andre have meent at finde en bedre Udvei ved at antage, at den Gield, som den uformuende Folkeclasse paadrog sig, ikke var Pengelaan, men opløbne Restancer i den aarlige Landgilde eller Jordafgift, som Clienterne ikke havde kunnet udrede til deres Patroner.[94]) Man maatte da i det Hele tænke sig Patriciernes Clienter som et Slags smaa Forpagtere eller Fæstere, (tenants) der ikke havde deres Jord umiddelbart af Staten, men af en privat Godsbesidder, til hvem de stode i et afhængigt Forhold, hvis Natur, i Forbindelse med Clientelets hele Retsforhold, det imidlertid neppe vil være ganske let, tydeligt at lægge for Dagen.

[97]) W. Ihne Forschungen auf dem Gebiete der Röm. Verfassungsgesch. S. 77.

Hvad der synes klart ved en nærmere Betragtning af de romerske Landboforhold under Republiken er, at den saa længe vedvarende, idelig fornyede Strid om Jordbesiddelse ikke blot kan have bevæget sig imellem de to Folkeclasser, Patriciere og Plebeiere; saaledes at kun blandt de første fandtes de store Godseiere, imedens Plebeierne altid maatte nøies med deres smaa Jordlodder, og ofte ei engang kunde holde sig ved disse, naar de vare forgieldede, og givne til Priis for haarde, ubarmhiertige Skyldherrer. Noget saadant lader sig mindst tænke i Gracchernes Tid, da de gamle Tiders Forhold imellem Stænderne for længe siden havde forandret sig, og hverken Rigdom eller Magt længere udelukkende tilhørte Patricierne. Men heller ikke synes det, selv ved Niebuhrs kløgtige Forskning og Conjucturer, at være bragt paa det Rene: paa hvilken Maade Patricierne skulde eie og bevare en dem tilhørende udelukkende Ret til Overdragelse af Statsjorden, (Occupationsret) og Plebeierne dog uophørlig føre Klage over, at de Rige fordrev dem fra deres Jorder? — Vare disse oprindelig uddeelte af Staten til Plebeierne med Eiendomsret, saa kunde de umueligen paa en reent ulovlig Maade fordrives fra deres Jord („agro pelli", som det hedder i et Fragment hos Sallust.) Havde formuende Plebeiere kiøbt Statsjord, og vare de, paa Grund af Patriciernes formeentlig udelukkende Rettighed, fordrevne fra en slig Besiddelse — saa kunde det ikke være saadanne Tilfælde, der vakte den i lange Tidsrum vedvarende, eller idelig gienkommende Giæring og Misfornøielse hos den uformuende eller fattige Almue, som man meente at kunne afhielpe ved Agerlove, Reductioner, Colonier og Jorduddelinger.

Dersom det lod sig antage, at de store romerske Jordegodser vare opstaaede under lignende Forhold, som den nyere Tids, eller at Patricierne tidligere, i det mindste i en betydelig Deel af deres Clienter, (som man umueligen Alle kan tænke

sig som bosatte i Staden Rom) havde havt et Slags Jordleiere eller Fæstebønder paa deres occuperede Statsjord, af hvilke mange, ved at forgieldes og forarmes, maatte opgive deres Lodder, hvoraf Grundherrerne derefter inddrog flere og flere under deres større Hovedgaarde, hvilke de umiddelbart dyrkede, deels ved frie Arbeidsfolk, men længere hen især ved Trælle:[98]) da vilde unegtelig adskillige uklare og modsigende Omstændigheder i de romerske Landboforhold lettere lade sig forstaae og forklare. Vi vilde da lettere begribe Landalmuens tiltagende Forarmelse, endnu forinden alle de unaturlige, folkefordærvende Forhold indtraadte, som Statens uhyre Udvidelse medførte for Italien; og det vilde blive mere forklarligt, at man saa tidt ved de saakaldte Colonier, eller Udflytning af fattige Familier fra Rom paa uddeelte Lodder af Statsjorden, kunde haabe at ophielpe Agerbruget og Folkets Velstand. Bestod denne forarmede Mængde mest af jordløse Landbofamilier eller udviste Jordfæstere, som Nød og Armod havde drevet til at søge Tilflugt i Staden: da kan man finde det rimeligere, at vente sig statsgavnlig og varig Frugt af at forplante saadanne Familier i tusindeviis fra Rom ud paa smaa Jordlodder; end

[98]) Det er denne Mening, som den nylig anførte Forfatter har opstillet imod de Sætninger og Anskuelser, som efter Niebuhrs Tid have været de mest gieldende. (Almindeligt erkiendte kan man dog ikke kalde dem, naar tre saa bekiendte tydske Retslærde, som Huschke, Puchta og Rudorff, ei engang ville antage et af de vigtigste Punkter: at den Liciniske Lovs Reduction indtil 500 jugera allene skulde strække sig til Statsjord.) „Der natürliche Gang der Civilisation ist „auf Centralisation gerichtet. Ein ähnliches Streben, wie bei dem „fortschreitenden Staate, zeigt sich in den kleinern Kreisen aus denen „der Staat besteht. Der Gutsherr sucht mehr und mehr „Land unmittelbar in seine Hand zu bekommen, und seine Ober„herrlichkeit in Eigenthum zu verwandeln. Wie dieser Procesß in „den neuern Staaten Europa's Statt gefunden hat, ist genugsam be„kannt; aber auch im alten Rom brachten ähnliche Verhältnisse ähn„liche Folgen hervor.“ o. s. v. Ihne's Forschungen, &c. p. 83.

dersom man skal tænke sig disse Colonister allene som Proletarer, udtagne blandt Hovedstadens Pøbelmasse. — Der gives i øvrigt mange og store Vanskeligheder, foruden de her berørte, dersom vi vilde søge Oplysninger for den hele historiske Udvikling af Romernes Landboforhold i disses Forfaldstid, eller i Republikens sidste to Aarhundreder, under Borgerkrigen og Overgangen til den militaire Enevoldsmagt. Dette maae vi her forbigaae, og vende os til et Par af Keisertidens agrariske Forhold, der ikke blot vare Overgangsformer, men føre til en næsten fuldkommen Analogie med velbekiendte nyere.

Romerne kiendte i hiin Periode ikke allene den almindelige Jordleie, eller Forpagtning, (locatio, conductio) under forskiellige Betingelser (f. Ex. i Henseende til Tiden; man bortleiede Jorden paa visse, undertiden paa fem Aar; men stundom ogsaa paa hundrede Aar.) De kiendte i Keisertiden ogsaa en Forpagtning eller Afstaaelse, der temmelig nøie svarer til vort Arvefæste, og som forekommer fra Slutningen af det 3die Aarh. efter Chr. Den synes oprindelig at være indført paa Statens Domainer, som nu for en Deel gik over til at blive Keisernes, og hvor naturligviis enhver stor Forandring i Landboforholdet lettest kunde indføres. Den saakaldte Emphiteuse (jus emphyteuticum, jus perpetuum) kan maaskee antages at være stiftet for fribaarne romerske Landmænd eller Jordforpagtere, der overtog øde Jorder til Opdyrkelse; og dens Natur synes oprindelig at være grundet paa den Regel: at Ydelse af den engang fastsatte Afgift eller Jordskyld sikkrede Contractens eller Arvefæstets Bevaren, og Jordens eller Brugsrettens arvelige Overgang i Familien. Men en saadan Beskaffenhed var dog ikke udelukkende hos den emphiteutiske Forpagtning; denne kunde ogsaa finde Sted for et bestemt Tidsrum, eller ophæves ved fælles Overeenskomst; men (efter nogle Retslærdes Mening) ikke efter Emphyteutens eller

Arvefæsterens Godtbefindende. Man finder i sildigere Tider (efter Midten af det 5te Aarhundrede) at keiserlige Forordninger bestemte Retsforholdet ved dette Slags Jordfæste saaledes, at naar det engang var grundet ved en skriftlig Contract, skulde det i alle sine Punkter og for bestandigt overholdes fra begge Sider. En Forordning af Keiser Justinian fastsætter ogsaa udtrykkeligt angaaaende saadanne „Besiddelser ved emphyteutisk Ret", som de her kaldes: „at de for bestandigt skulle forblive hos dem, der have overtaget dem, og hos disses Efterkommere." Emphyteuten eller Arvefæsteren kunde dog, med Grundherrens Samtykke, afhænde sit Jordbrug til en Anden; men der var tillige sørget for, at Grundeieren ikke skulde udsættes for betydelige Tab ved Jordens Forringelse. Ved slet Dyrkning, ved i tre Aar ikke at betale sin Afgift, eller ved at overdrage sit Jordbrug til en Anden, uden Eierens Samtykke, forbrød en Emphyteut sin Ret til Jorden; og i ethvert Tilfælde, hvor den ikke, enten ved Arv eller Testamente, gik over til en Slægtning, men skulde overdrages til en Fremmed, skulde der gives en billig Indfæstning til Grundherren (laudemium), hvis Størrelse, naar den ikke udtrykkelig var angivet i den oprindelige Contract, bestemtes til $\frac{1}{50}$ Deel af Jordens daværende Værdi, for, som det hedder i K. Justinians Lovgivning, „at ikke Herren, fristet af Gjerrighed, i saadanne Tilfælde skulde kræve en alt for urimelig og byrdefuld Pengesum."[99])

Vi finde saaledes her en mærkelig, med nyere Grundsætninger for en paa begge Sider fordeelagtigere Indretning af Jordleien, eller det middelbare Jordbrug paa større Godser, overeensstemmende Forandring i de romerske Landboforhold. Fra dette, i det mindste i sin oprindelige Natur paa en fri

99) Lex. 3. C. Justin. de jure emphyteut. (IV. 66.) Jvf. hist. Tidsskr. II. S. 535. 36.

Overeenskomst imellem Grundeiere og Forpagtere eller Arvefæstere byggede Jordbrug, adskiller sig et andet, hvis Beskaffenhed og Vilkaar synes ligefrem at henlægge dets Oprindelse til den ovenfor nævnte Forandring i Trællestandens Vilkaar, der strakte sig til en vis Grad af personlig Frihed, og til et Retsforhold, som meget nær svarer til Middelalderens og nyere Tiders Vornedskab og Livegenskab; nemlig det saakaldte romerske Colonat. Naar i ældre Tider den jordeiende Romer gav en af sine Trælle et Landbrug, enten at bestyre som Avlsforvalter, eller at drive for egen Regning som Forpagter: beholdt Herren ikke allene sin Eiendomsret til Jorden, men ogsaa til Trællenes Person. Han kunde, naar det lystede ham, tage ham bort fra Jorden og sælge ham til en anden Herre, imedens han maaskee afhændede Jordbruget til en Trediemand. Dette kunde derimod ikke skee efter Colonatets Retsforhold. Saaledes som dette gjaldt efter Keiserlovene fra det 5te og 6te Aarh., vare de romerske Coloner, ganske som Livegne, bundne til Jord og Fødestavn; Herren kunde hverken skille dem fra deres arvelige Fæstejord, (ikke engang med deres Samtykke) sælge dem foruden Jorden, eller holde dem tilbage naar Jorden blev afhændet. Vilde en Grundeier overtræde dette Lovbud, var Salget ugyldigt og Kiøbesummen forbrudt. Ligesaa lidt kunde Colonen enten opsige sit Fæste, eller flytte fra sin Gaard, uden at blive anseet og straffet som en Rømningsmand; og Husbonden (Patronus) kunde vindicere ham, eller fordre ham tilbage, i hvilken Stilling han endog var. Dette Forhold udtrykkes, med Hensyn til Colonernes personlige Ret og Frihed, saa tydeligt i et Hovedsted af K. Justinians Landboforordninger, at man aldrig kan tage Feil deraf. Der siges om Colonerne, at „skiøndt de synes fribaarne af Stand, agtes de dog for Trælle af Fødestavnen,

eller af den Jord, hvor de ere fødte."[100] I den Henseende var altsaa Colonatet aldeles det samme som Livegenskab. I andre Tilfælde synes Retsbegrebet om Colonernes personlige Frihedstilstand mere vaklende eller usikkert, da Lovstederne ikke altid ordlydende stemme overeens; nogle f. Ex. fremstille disse Landboer som frie Personer (ingenui); andre sige om dem, at de vare givne hen i en Art af Trældom, at de ikke havde Frihed ved Fødselen; eller de modsættes en fri Person, der var sin egen Herre (sui iuris.) Alt dette passer ligeledes overhovedet paa Livegenskab og Vornedskab; ligesom den Lovbestemmelse, at en romersk Colonus kunde underkastes en lempelig Revselse af sin Herre (verberibus modice castigari;) men at han havde Ret til Søgsmaal imod Husbonden, naar denne enten vilde trænge ham fra hans Jordbrug, ulovligen forhøie hans Afgift, eller begik nogen Misgierning imod Landboen. Naar man tillige seer hos et Sted af en romersk Forfatter fra det 5te Aarh.,[101] at en Colonus kunde frigives af sin Patron (hvorved neppe kan forstaaes andet, end at det stod i Herrens Magt at hæve Stavnsbaandet og Colonatsforholdet for et Jordbrug eller en Gaard, naar han giorde Colonen sui juris, eller gav ham fuld personlig Frihed af ethvert Forhold til sin Herre:) saa synes det klart, at ogsaa dette tyder hen paa den oprindelige Mangel paa denne Frihed hos Colonerne; og at man maa søge denne Stands eller Folkeclasses Oprindelse i den ovenanførte Grund: Frigivelse af saadanne Trælle, der vare fødte eller opvoxne ved Agerbrug paa Herrens Gods, og som man i en vis Periode fandt det raadeligt og fordeelagtigt, under de angivne Vilkaar, at

---

100) "Licet conditione videantur ingenui, **Servi** tamen **terræ ipsius**, cui nati sunt, existimentur." Cod. Just. Lex un. de Colonis Thracens. XI. 51. (Jvf. histor. Tidsskrift. II. 537. og flg.)

101) *Sidon. Apollonaris* Lib. V. Ep. 19. Paris 1619. 4to p. 369. 370.

tildele Jord i Livsfæste, eller endog arveligt Fæste. Paa denne Maade gav man, ved en halv Emancipation, den til Landbo eller Colonus forvandlede Træl en vis Grad af huuslig Selvstændighed, med Adkomst til at erhverve sig egen Eiendom og Formue: Rettigheder, som forplantedes til hans Familie og Efterkommere; men fængslede ham og selv disse til en vis Jordplet og et vist Jordbrug, hvis Areal engang for alle var uforanderlig bestemt. Det sidste følger naturligviis af Lovbudene om den for bestandig fastsatte Canon eller Landgilde, om det Uopløselige i Forholdet, og Forbudet mod at overdrage nogen Landbo til en anden Person, undtagen hans hele Jord tillige blev afhændet til denne. At de romerske Love derimod tillod en Jorddrot, som eiede flere Landgodser, at flytte Coloner fra det ene Gods, naar det havde for mange, til et andet, der havde for faa — en Omflytning som da for Fremtiden skulde være uforanderlig — synes i sig selv rimeligt og billigt; men ligesom det har Liighed med den Uskik hos vore Herremænd i forrige Tider, at tvinge stavnsbundne Bønder eller Bondesønner til at modtage øde eller fæsteledige Gaarde paa Godset; saaledes maatte vel ogsaa denne romerske Lovforskrift ikke sielden være udsat for at kunne misbruges.

Endskiøndt vi her ei kunne gaae videre i Undersøgelsen af disse nyere Landboforhold i den romerske Keisertid, maae vi dog endnu engang gientage den Bemærkning, hvor tydeligt de indeholde den næsten allerede heelt udviklede Grundvold til Middelalderens Landbo- eller Bondestand, saaledes som den, efter Christendommens almindelige Indførelse, efter den nyere christelige Kirkeforfatnings Organisation og de geistlige Capitels- og Klostergodsers Stiftelse, viser sig overalt paa disse Corporationers Landeiendomme — og som den tillige, saa tidligt som Diplomer og andre historiske Kilder give os Kundskab om Landboforfatningen paa private Jordegodser,

fremtræder i Grundherrens Forhold til hans Jordfæstere, Bønder eller Vornede. Ja, hvad mere er, vi finde allerede i de romerske Keiserlove Beviser for, at Colonerne undertiden boede sammen i Landsbyer eller udgiorde Bymenigheder, som havde deres egne Forstandere (procuratores, ligesom et Slags Sognefogder) og Underdommere (Herredsfogeder, Birkedommere, pedanii judices) der afgiorde Colonernes Retsstridigheder.[102] Ligesom der nu endog findes Exempler paa, at store Godseiere i Keisertiden undertiden af Senatet erhvervede et Slags Kiøbstedsret (Torveret, jus nundinarum) for deres Landsbyer; saaledes gives der i Justinians Lovbog[103] en mærkelig Anordning, der forbyder de endnu levnede frie Landbrugere (Selveiere, vicani, rustici) at give sig tilligemed deres Jordbrug under en mægtig Godseiers eller Patrons Beskyttelse, imod en bestemt aarlig Afgift — med andre Ord, at give sig i Vornedskab eller Colonatsforhold. Dette Forbud beviser deels, hvad desuden af en Mængde Lovsteder og andre Kilder ligger for Dagen, at det romerske Colonat i første Halvdeel af det 6te Aarh., og vist nok langt tidligere,[104] har været almindelig udbredt; det synes tillige at vise, at den romerske Regiering allerede for 1300 Aar siden kan have fundet de samme Grunde og søgt de samme Midler til (ved Colonatet) at forebygge en fuldstændig Undergang af den uafhængige Landbostand, eller af de frie og selvstændige mindre Landbrugeres Classe: som man i det 18de og 19de Aarhundrede i Tydskland og flere Lande har indseet og anvendt imod Livegenskab, Stavnsbaand og Vornedskab. Men Regieringen kan maaskee

---

102) Cod. Justin. lib. III. tit. 8. b. 2.

103) Cod. Justin. XI. tit. 53. b. 2.

104) Justinians Codex blev publiceret 529 e. Chr.; men den er, som bekiendt, en Samling af ældre og sildigere Forordninger fra meget forskiellige Tider, som Keiseren gav Lovskraft.

desuden have havt en meget nærliggende Grund i de Tilfælde, som hyppig fandt Sted under Keiserne, at frie Avlsmænd eller Selveiere, der fandt sig værgeløse, forarmede og trykkede af Skattebyrder, gave sig under en mægtig Patrons Beskyttelse, imod at tilstaae ham en aarlig Kiendelse; og derved søgte at undgaae at erlægge deres Afgifter til Staten.[105]

I det 6te Aarh. — eller hvilket andet Tidspunkt hiin Forordning tilhører — var den ikke meer end et enkelt Lovbud for Øieblikket, der snart igien blev henlagt, eller blev uden vedvarende Virkning. — Colonatet har været et af historiske Grunde betinget Landboforhold, der uden Tvivl har udbredt sig fra Italien til en stor Deel af de romerske Provindser udenfor dette Land, og følgelig saameget lettere har kunnet vedligeholde sig efter Christendommens Udbredelse, og stifte det nyere Forhold imellem Grundeiere og Vornede, som vi forefinde i Tydskland og Frankrige, strax efter de germaniske Indbrud og

105) Herom handler bl. a. Libanius i en af sine Taler, (Orat. 47, de patrociniis: περὶ τῶν προστασιῶν) hvoraf man seer, hvorledes de offentlige Oppebørselsbetiente, naar de indfandt sig i Landsbyerne for at indkræve Skatterne, endog vare udsatte for grove Mishandlinger af saadanne Bønder. Gothofredus henlægger denne Tale omtr. til A. 391 eller 392 under K. Theodosius. (*Libanii* Oratt. ed. Reiske Vol. II. p. 493—525.) En mærkelig Skildring af anden Art finde vi hos Kirkeskribenten Salvianus (fra Midten af det 5te Aarh.) Denne fremstiller de fattige og skatskyldige Agerbrugere (tributarii pauperes & egestuosi) som sukkende under saa tunge Byrder, at Mange gribe til den Udvei, at forlade Jord, Huus og Hiem (agellos ac tabernacula sua deserant, ut vim exactionis evadant) og udvandre til Gother, Vandaler og andre Barbarer; Endeel derimod søge at redde sig ved at overgive sig selv i de Riges og Mægtiges Vold. (Tradunt se ad tuendum protegendumque majoribus, deditiosque se divitum, & quasi in jus eorum, ditionemque transcendant.) Dette, siger Salvianus, kunde være roesværdigt af de Rige, dersom de ikke solgte deres Patrocinium; „si quod se dicunt humiles defensare, humanitati tribuerent non cupiditati.“ o. s. v. *Salviani* opera, c. Commentar. Conr. Rittershusii, &c. Bremæ 1688. p. 98—99.

Erobringer i den romerske Stat. Vi kunne ikke allene betragte det som Oprindelse og Anledning til Vornedskabet; men det maa forekomme os at have al den historiske Klarhed, som i saa gamle Forfatninger er muelig at tilveiebringe, at Vornedskabet ikke er andet end en umiddelbar, noget anderledes modificeret Fortsættelse af et ældre agrarisk Retsforhold, der i alle sine Dele og Omstændigheder, (deriblandt ogsaa Værnepligtens Forbindelse, under visse Betingelser, med Colonernes Stilling til Grundherren, ligesom Landskattens Ydelse af denne[106]) ja endog næsten i enhver Benævnelse, gienfindes i Middelalderens tidligste Jordebøger og andre Kilder til Landboforholdenes Historie. Man kan derfor ikke andet end undres over, at det ikke mere er benyttet til at oplyse denne Historie i de nyere Lærdes Undersøgelser og Oplysninger f. Ex. om Jordebøgerne.

Uagtet nu i øvrigt alle Retslærde og Oltidsforskere ere enige i, at Colonatets første Oprindelse hos Romerne selv er ubekiendt, berettige dog de historiske Forhold os ganske til den Slutning: at det i sin Oprindelse maa være udgaaet fra flere Tidsomstændigheder, og efterhaanden har dannet sig, deels ved privat Overeenskomst; deels i enkelte Tilfælde, og i det Store, naar den romerske Regiering har benyttet Omstændigheder, hvor den kunde forflytte en Mængde af trængende Agerdyrkere eller brødløse Proletarer, som Colonister, til saadanne Strækninger af Statsjord, der ved Krigen og indvortes Urolligheder vare blevne øde. At man dog ikke i noget Tilfælde med Sikkerhed tør regne Colonernes Stand ældre, end det andet Aarh. efter Chr., synes afgiort. — Naar vi derfor i Særdeleshed

106) Colonen var vel ikke egentlig fri for Grundskat; men Staten fordrede den af Husbonden, og maaskee har man antaget, at den var indbefattet i den fastsatte Landgilde. Naar personlig Afgift (Kopskat) var paalagt Colonerne, blev denne ligeledes krævet af Patronen; men han havde Ret til at fordre den erstattet. (Jvf. F. Walther Gesch. des Röm. Rechts. 2. Ausg. I. S. 502.)

ville see hen til Colonatet, som en mærkelig og interessant Statsinstitution, til den romerske Lovgivning for samme, og til den Aand, som har dicteret den, da ville vi overhovedet finde, at det uden Tvivl var Statens Tarv, Hensyn til Agerbruget, Landets Dyrkning, Jordskyldens og andre Afgifters betryggende Ydelse, som man fortrinlig har havt for Øie; og at af en saadan Omsorg for Colonerne selv, der allene skulde udgaae fra Humanitet og Beskiermelse af almindelige Menneskerettigheder, vil man have vanskeligt ved at finde Spor i Keiserlovene. Det er saaledes vel ogsaa temmelig afgiort, at man i det mindste lod det skee, at Grundeiere opfyldte deres Forpligtelse til at stille et vist Antal Soldater, i Forhold til deres Jordeiendoms Størrelse, ved at udtage dem blandt deres Coloner. Her var man, i det mindste naar Hæren trængte til at recruteres, ikke nøieseende i at overholde de strenge Forbud imod Landboens Bortfiernelse fra hans Fæstejord.

Dersom vi nu endogsaa i det Hele vel kunne betragte Colonatets Institution som en Overgang i Landboforholdene til det Bedre fra den gamle Verdens egentlige Trællestand, og virkelig finde, at de romerske Keiserlove bestemt og strengt skille imellem begge, og forbyde Godseiere at betragte og behandle deres Coloner, som Trælle; saa er det dog baade rimeligt, at Colonernes Frigivelse blev langt mindre almindelig, end Trællenes, og øiensynligt, at en bedre, mere uafhængig Landboclasse, den frie Avlsmand, Selveier eller romerske Colonus, saaledes som han fandtes og nævnes i Catos, Varros, Ciceros og endnu i Columellas Tid (efter Midten af det 1ste Aarh.), overhovedet var forsvunden, eller efterhaanden siunken til en nedtrykt, halv ufri og afhængig Jordleier. Det var et Beviis mere paa, at Kiærnen af den romerske Landbostand var udhulet og fortæret, og at den i det vestlige Rige, med hver Generation mere svækkede og nedbrudte Stats- og Folkekraft laae i sit sidste

Aandedræt: naar vi hos Forfattere fra det 5te Aarh. (for Ex. Salvianus) finde det klart og tydeligt udtalt: at de overblevne frie Jordbrugeres eller romerske Selveieres Trængsel og Usselhed var steget til den Grad, at de kun have Valget imellem at sælge deres personlige Frihed, enten til Barbarerne, som allerede havde overstrømmet og indtaget en stor Deel af Italien, eller til romerske Grundherrer, under hvis Beskyttelse de indtraadte som stavnsbundne Vornede. Dette er kun eet Træk af det hele sørgelige, jammerfulde Billede af det vestlige Romerriges ynkelige, sønderslidte, i den dybeste Fornedrelse nedsiunkne Tilstand under dets sidste Opløsningstid.

12.

Inden vi forlade den i syv hundrede Aar opførte, i fem hundrede Aar fra Magtens og Storhedens Spids til Fald og Undergang langsomt dalende Romer-Colos — den antike Verdens største Kæmpeværk, den eneste Statsbygning af saa uhyre Forhold i alle sin Organisations Dele, i alle politiske Kræfter og Udviklinger, men ogsaa i alle Misbrug og Udartninger af disse, i al Fordærvelse og Ødelæggelse af enhver stor og ædel Skikkelse, som Oldtidens Cultur og Civilisation havde været i Stand til at frembringe: ville vi endnu kaste et Henblik paa nogle af de Hovedtræk i den romerske Stats Forfald, som nærmest kunne slutte sig til Formaalet for disse Betragtninger. Vi ville, saavidt den her foreskrevne Korthed giør det muligt, betragte, hvad der, under den indvortes Tæring og Forraadnelse, som blev Romerfolkets lange Dødssyge, efterat det henved et Aartusinde havde virket i levende Kraft paa Historiens Skueplads, fornemmelig havde sit Udspring fra Statens Væsen og Institutioner, fra deres eiendommelige Natur og Livsbane, eller deres historiske Udvikling. Vi ville endnu et Øieblik betragte, hvorledes det Folk, der saa længe af Alle i

den gamle Verden var det kraftigste og mægtigste i sin politiske Tilværelse og historiske Virken, endte med at blive det svageste, ulykkeligste og mest fornedrede. Det skal ikke være et Forsøg paa, i disse Øieblik at udkaste Billedet af „Roms Forfald og Undergang"; men kun en Henviisning til enkelte af de vægtigste og mest afgiørende indvortes Aarsager til saa uhyre og fordærvelige Virkninger. Det er heller ikke saameget den fildigere Statsforfatning, eller Keiser-Regieringen i dens organiske Væsen, og i dettes Forandringer, vi her have for Øie: som det er det romerske Folk, Borgersamfundet og Landalmuen, med dens Tilstand og Lidelser, i Overgangstiden fra den gamle Verden til den nye.

Det er allerede viist eller antydet i foregaaende Betragtninger, at Romerstatens hele indre Historie udgiorde ligesom en uafbrudt Modsætning og Kamp imellem dobbelte Elementer og Interessser: Magtens, Aristokratiets, Erobringens, den samlede Formues og Rigdoms paa den ene Side; Kraftens, Demokratiets, Folkemassens, Borgerfrihedens, den erhvervende, umiddelbart producerende Almues Interessser og Rettigheder paa den anden. Vi kunne paa en vis Maade sige: det var tillige en bestandig vedvarende Conflict imellem de to Hovedfactorer i det romerske Statsliv, Krig og Agerbrug. Men i en Stat, hvor det, som i den nyere Tid betragtes som noget episodisk ondt og uheldigt, var den normale Tilstand — hvor Krig, Erobring, og den herved udenfra indstrømmende Capitalrigdom, eller Tilvæxten af bevægelig Formue, saa at sige uafbrudt vedligeholdt sig en lang Række af Aarhundreder: der var det, især hos et Folk som Romerne, en uundgaaelig Nødvendighed, at det første af hine Elementer, det aristokratiske — uagtet en ligesaa uafbrudt Stræben og Virksomhed for at bringe den politiske Overvægts Skaal til at synke paa den demokratiske Side — dog maatte beholde, eller, efter tvungne Afstaaelser,

gienvinde den Overmagt, som en gammel Stilling i Staten, Besiddelse af store Grundeiendomme og udenfra tilstrømmende Rigdom, havde givet den. En saadan Overmagt kunde vel angribes og indenfra svækkes; men ikke udenfra brydes, førend begge Republikens Hovedkræfter, Aristokratiets og Demokratiets, gik til Grunde, eller maatte bøie sig under den militaire Despotismes Enevoldsmagt; efterat alle Midler fra begge Sider vare udtømte for at bøde paa den gamle Forfatnings tidt rystede og voldsomt angrebne Organisme. Denne Forfatning var i det Hele udgaaet fra en fattig, tarvelig, krigersk Nation, og den holdt sin Organisme vedlige saalænge Romerne kunde holde ved deres oprindelige Nationalitet; den kunde modstaae Kampen imellem aristokratiske og demokratiske Standsinteresser, men ikke en fremmed Forfinelse, ikke Asiens Rigdom og Luxus. Jeg har tilforn viist, at Krigen, som Romerstatens egentlige Livskraft og den moralske Folkeaands Grundkraft, i den Grad ogsaa var Statens Bestemmelse i Historien, at alle, selv de stærkeste indre Bevægelser og udvortes Rystelser ikke kunde rokke den colossale Bygning, saalænge den romerske Statsmagt formaaede at holde Krigselementet i levende Kraft og Fremgang. Men da Kræfterne, som dertil udkrævedes, aftog, og Finantsbestyrelsen ikke længere kunde udpresse de uhyre Midler, som Hæren og Grændsernes Forsvar opslugte; da Erobringskrigen maatte indskrænkes, Legionerne for en stor Deel underholdes umiddelbart af Statscassen, og Hæren tilsidst maatte recruteres ved Optagelse af Barbarer i dens Rækker — da var ogsaa Roms Rolle udspilt; Folkets sidste Kraft var fortæret; Rigets Eenhed blev brudt, og af det østromerske Keiserdømme dannede sig en halv christelig, halv orientalsk Stat, der kun beholdt en mat Skygge af den gamle Herlighed tilbage.

Vilde vi sættes i Stand til at dømme om Forholdet

imellem Stat, Regiering og Folk i det romerske Rige, saavel da det havde naaet sit høieste Punkt af politisk Magt og Storhed, som i dennes synkende og nedbrudte Tilstand: da maatte vi først kiende Statskræfternes Udstrækning og Størrelse; deres Kilder og Beskaffenhed, med Hensyn til Folkemængden og dennes Aftagelse, Landets Natur, Opdyrkning, Production og Industrie; Statsstyrelsens Indretning, Charakteer og Udøvelse, m. m. Det Væsentligste og Vigtigste af dette kan vel for en Deel blive os klart af enkelte statistiske Angivelser om Folketallet, Krigsmagtens Størrelse, offentlige Arbeider og Foretagender, Statsindtægterne og Finantssystemet; vi kunne ogsaa til en vis Grad faae en Forestilling om Nationalrigdom og Formuens Fordeling hos Romerne i Keisertiden; men man maa altid tænke paa, at Tal og Beregninger i disse Tilfælde maa tages i det Store, og at de undertiden kun findes ved Slutninger. Af de ypperlige statistiske Kilder, som den romerske Regiering sørgede for at besidde, har Tiden i 1800 Aar kun leveret os faa Fragmenter.

Folketallet i et Land vil altid blive en mere usikker eller betinget Maalestok for Statens virkelige Sundhed og Kraft; et sikkrere Tegn paa det Modsatte, eller begges Aftagelse, vil man finde i en vedvarende Synken af Befolkningen. Længe før Republikens Undergang klagedes allerede bittert over Folkemængdens Formindskning i Italien, hvor en vedvarende Indførsel af Krigsslaver for en Deel maatte erstatte hvad den frie Befolkning tabte ved Krigene, ved Jordbrugets Forsømmelse og andre Mangler i de borgerlige Næringsveie. Vi maae i den Anledning komme i Hu, at Romerne vare i det Hele aldrig et vindskibeligt, og endnu mindre et Søhandels-Folk. Endogsaa den Krigsmarine, som de med beundringsværdig Kraft havde skabt under Krigene med Carthago, forvandt maaskee aldrig de Tab og Ødelæggelser, som den led i den anden

puniske Krig; den tabte sig i det mindste, og blev ubetydelig fra den Tid af, at Rom ikke mere havde nogen Medbeiler eller Fiende paa Havet. — Holde vi os nu til de sikkre og nøiagtige Mandtal over romerske Borgere, som Historieskriverne angive paa ganske forskiellige Tidspunkter, og jævnføre dem med disse og andre paalidelige gamle Forfatteres Yttringer om tidligere Populationsforhold; da komme vi til det overraskende Resultat, at Italien med dets smaa Republiker, med den etruriske Forbundsstat, og med de græske Colonier i Nedre-Italien, efter al Rimelighed før den romerske Republik fik Overhaand i Landet har havt en fri Befolkning, der om ikke overgik, dog vist ikke har været ringere end Folketallet under nogensomhelst Epoke af Romerstatens glimrende Perioder.[107]) Dette Resultat viser sig ogsaa som et ganske naturligt, selv i Statens heroiske og kraftigste Manddomsalder; thi, foruden at tale om de vel i det hele mindre betydelige, men Aar for Aar vedvarende Menneskketab, som Republikens evige smaa Erobringskrige med Naboerne i Italien paa begge Sider medførte: saa voxede dette Tab i uhyre Forhold, saasnart Romerne begyndte at føre Krigen over Havet. Den første puniske Krig, som Polybius (I. 63) kalder „den længste og blodigste", der nogensinde er ført, kan beregnes at have kostet Romerne, tilligemed de afhængige italienske Forbundsstater, 260,000 fribaarne Krigsmænd.[108]) Et Mandtal (265 f. Chr.) kort før Krigens Begyndelse, sammenholdt med et andet 22 Aar sildigere (247 f. Chr.) viser en Formindskning af 41,112 virkelige romerske Borgere, hvis Antal i disse Aar var gaaet ned fra 292,334 til 251,222 Capita;[109]) men det

107) Beviserne herfor kunne findes samlede i Zumpts Skrift „über den Stand der Bevölkerung und die Volksvermehrung im Alterthum." Berl. 1841. S. 17—24 og flg.

108) Zumpt. anf. St. S. 18.

109) Livius Epit. L. XVI. Eutropius. II. 18. Livius Epit. L. XIX.

viser os tillige hvor umaadelig stor en Deel af de uhyre Folketab i Krigene (omtr. 6 : 1), den underkuede Deel af Italien, som ikke havde romersk Borgerret, allerede dengang maatte bære. Dette Tab kan slet ikke forekomme os overdrevet i en Krig, der varede 23 Aar, naar vi kiende den efter vor Tids Væbningssystem forbausende Størrelse af Romernes Krigsmagt.

Allerede 22 Aar efter den sidstnævnte Census stilledes atter i Krigen mod Gallierne ved Po en romersk Hær i Marken paa nogle og 40 Legioner, eller i Alt 210,000 Mand; henved 560,000 værnepligtige Mænd stode desuden paa Mandtallet; den nøiagtige Polybius angiver den hele vaabenføre Styrke paa den Tid til omtr. 700,000 Fodfolk og 70,000 Ryttere.110) De Gamle (f. Ex. Cæsær og Dionysius fra Halicarnas) regne det vaabendygtige Mandskab til ¼ af hele Folketallet. Tage vi, (efter en ældre romersk Kilde, Fabius Pictor) et rundt Tal af 800,000 vaabenføre Romere i A. 225 f. Chr. saa gav dette 3,200,000 for den hele frie Befolkning; men hertil maa endnu regnes den Deel af samme, som paa Grund af sin ubemidlede Tilstand ikke giorde Krigstieneste, og den hele Trællestand i Italien. En nyere lærd Philolog (Zumpt) antager, at disse to Classer af Befolkningen kan regnes ikke meget under Antallet af den øvrige frie Befolkning, med Qvinder og Børn. Dette vilde give en Folkemængde paa hiin Tid af 6 til 6½ Million Mennesker i den sydlige og mellemste Deel af Italiens Fastland,111) indtil Floderne Rubicon og Arnus. (Polybius regner hverken Gallia cisalpina eller

110) Hermed stemmer temmelig nøie Tallet hos Eutropius III. 5, og Orosius IV. 13, som, efter den gamle Annalist Fabius Pictor har med et rundt Tal, i det Hele 800,000 Mand.

111) Den oftere anførte franske Lærde, Dureau de la Malle, som har forsøgt, ved Beregninger af Italiens Kornproduction at bestemme Folketallet, er kommen til et forskielligt Resultat. (S. ovenfor S. 131. Anm. 78.)

Liguria med i Mandtallet.) Sammenligner man dette med Italiens nærværende Folkemængde i bemeldte Deel af Fastlandet, da vil denne vel findes betydeligt høiere; men det romerske Italien var derimod det nuværende uendeligt overlegen i Krigsstyrke, eller stridbar Befolkning, som endnu den ældre Plinius, 200 Aar senere end Polybius, anfører med Stolthed og Beundring; og dog har allerede Polybius (I. 63) den Tilstaaelse: at den romerske Stat i hans Tid ikke var i Stand til at, udruste saadanne Hære og Flaader, som i den første puniske Krig. Man vil ikke undres herover, naar man læser om de umaadelige Mennesketab, Romernes Nederlag i den anden Puniske Krig medførte (allene i de to Slag, ved Søen Trasimene og Cannæ, faldt henved 70,000 Mand.[112]) Tabet viser sig ogsaa i Mandtalslisterne, som efter Livius i A. 220 f. Chr. havde lidt over 270,000 romerske Borgere eller Familiefædre (civium capita): i A. 204 kun 214,000; og deriblandt var endog medregnet alle Borgere, fraværende i Krigshæren, endskiøndt man i Mellemtiden havde forøget deres Antal med to hele Legioner, hver paa 9000 Mand, af frigivne Slaver. Dette viser allerede en Formindskning i 16 Aar af 64,000 fribaarne Familiefædre, eller henved ¼ af alle romerske Borgere; men der gives Grunde til at antage, at Tabet har været endnu større.[113])

Hertil kom endnu, at Hannibal efter sine Seiervindinger i denne Krig, som han førte i tretten Aar, recruterede sin Hær af Samnitere, Lucanere og andre italiske Folkefærd, hvorved

---

112) *Livius* XXII. 7. 49. Hannibal solgte desuden alle romerske Fanger i Udlandet. Endnu 20 Aar efter Slaget ved Cannæ forefandt man allene i Achaia 1200 romerske Borgere, som overblevne af de Tusinder, Hannibal havde ladet sælge derhen. (Liv. XXXIV. 50.)

113) Efter en Census hos Livius, XXVII. 36, var Borgertallet i A. 208 ikke meer end 137,108 — en uhyre, næsten uforklarlig Forskiel; dersom man ikke vil antage det rimelige, at her de Borgere ere udelukkede, som vare fraværende i Hæren.

Italiens Menneskeetab i høi Grad forøgedes. Naar vi derhos betænke den næsten alle Grændser overstigende Anstrengelse, Romerne maatte anvende paa at forsvare sig, saaledes at de stundom allene havde 23 Legioner, nogle og halvfemsindstyve tusinde Mand, eller henved deres halve vaabendygtige Befolkning fra 17 til 60 Aar under Vaaben: da maa vi finde det ganske rimeligt, naar nyere Forfattere antage den anden puniske Krig for at have været det samme for Italien, hvad den peloponnesiske Krig var for Grækenland: et Vendepunkt i Populationsforholdet, ved en saadan Formindskning af Landets oprindelige Befolkning, af den kraftigste og ædelste Folkestamme, som Italien aldrig siden kunde forvinde. Vistnok hævede Folketallet sig igien betydeligt efter denne Krig, ved Uddeling af Jorder i de ødelagte, folketomme Egne af Italien til Veteraner, og ved andre kloge Forholdsregler af Senatet; hvorfor ogsaa Census 80—90 Aar senere (A. 169, 154, 147, 131) igien naaede et Mandtal af omtr. 320,000, som var noget høiere end ved Begyndelsen af den første puniske Krig. Men omtrent paa samme Tid skrev dog Polybius, „at Kraften var aftaget hos det romerske Folk"; Borgertallet udfyldte man ved at meddele Borgerret til Fremmede i Tusindeviis; de latinske Stæder klagede over, at deres Land blev øde, fordi Beboerne strømmede til Rom; og dog maatte man desuden jævnlig gribe til at frigive Skarer af Trælle, for at holde Hæren fuldtallig. Da oplevede man for første Gang, at en ædel Romer, Q. Metellus, i A. 131 f. Chr. foreslog en Lov, der skulde befale, eller tvinge de romerske Borgere til at gifte sig og avle Børn, for at forøge Statens Kræfter. Mærkværdig og charakteristisk er hans Tale i den Anledning; thi han kan ikke andet, end skildre Ægtestanden paa den Tid som en Byrde, man af Patriotisme og Hensyn til Statens Vel maatte paatage sig;

og selv nævnes han med Beundring (hos Plinius, Cicero, o. fl.) som en af de sieldne, ædelste og lykkeligste Familiefædre i Rom, fordi han havde 4 Sønner, 2 Døttre og 11 Børnebørn. — At Tvangslove i den Hensigt lidet hialp, behøve vi neppe at sige. Forringelse i Romerfolkets nationale Kraft, i Kiærnen af dets Adel og Borgerstand, i Almuens Vilkaar og materielle Velstand, havde saadanne, allerede forhen omtalte Aarsager i Statens uhyre Udvidelse af dens udvortes Magt, i de undertvungne Landes og Rigers Udstrækning, i Rigdommens Sammenstrømmen næsten paa et eneste Punkt, i Landboforholdenes totale Forvandlig, og i en krafttærende Overdaadigheds enorme Stigen — at der ikke mere var at tænke paa at ophielpe Nationen i dens stærkt skridende Forfald, ved konstige Palliativmidler.

Den Deel, som var tilbage af Landalmuens Kiærne, de smaa, fribaarne Jordbrugere, fik paa den Maade sit mest ødelæggende Stød ved den anden puniske Krig. Kiærnen af dens Mandkiøn blev fremdeles Aar for Aar bortrevet fra Fødestavnen, for at fylde Legionerne, og hvad Krigen levnede af det unge Mandskab, vendte efter langvarig Tieneste kun tilbage som Veteraner og Invalider. Imidlertid var for en stor Deel Familiens Arvegods forgieldet, Jorden slet dyrket, øde eller solgt. Af den mere formuende Middelclasse af Landbrugere drog aarlig en Mængde til Rom, hævede sig der ved forøgede Midler og Rigdom til Ridder- og Senatorstanden, og gik fra den producerende, Staten nærende Folkeclasse, over til den, som kun samlede og sammendyngede Pengemagten, i et meer og mere formindsket Antal af Familier, der fortærede Statens tilsyneladende, af de erobrede Lande udsugede Rigdom, og ødede Roms uhyre Capitalformue ved en grændseløs, affindig Luxus. Imidlertid tiltog den ubemidlede plebeiiske Folkemasse, og

Skaren af Proletarer i Rom, der hverken brugtes i Hæren,[114]) eller kunde forøge Kiærnen af Statens Befolkning; saaledes faldt baade Krigstienestens og Afgifternes Byrde fornemmelig, eller næsten allene paa den bedre Landboclasse. — Det var upaatvivlelig Gracchernes Hensigt, baade at gavne Staten, at ophielpe Agerbruget, og at forbedre Almuens Tilstand, ved at skaffe en stor Masse fattige Borgere ud af Rom, og bosætte dem som frie Colonister paa Landet; men vi have seet, at deres agrariske Love mødte den stærkeste Modstand, ja endog bleve den første Anledning til Uroligheder og Revolutioner, fordi disse Folketribuner ligefrem vilde angribe Eiendomsforholdene og de Riges Besiddelser. Sildigere Fornyelser af lignende Agerlove, eller andre Lovforslag, der gik ud paa Grundforandringer i Landboforhold og Landeiendommenes Fordeling, havde i det væsentlige aldeles ingen afgiørende Virkning. Endnu i A. 59 f. Chr. vilde Jul. Cæsar under sit Consulat sætte et Lovforslag igiennem, der optog den gamle Idee om at forflytte Mængden af Proletarer i Rom ud paa Landet som Colonister i udyrkede Egne af Italien, og tillige uddele Agerjord af Statens Domainer som Belønning til udtiente Krigsfolk; Alt for paa engang at befrie Staden Rom og Finantserne for den farlige og trykkende Byrde af en urolig Folkemasse, der maatte fødes ved uhyre Kornuddelinger. Cæsar satte ogsaa virkelig, ved Folkets Hielp, sit Lovforslag igiennem, da det fandt Modstand hos Republicaneren Cato, og blev forkastet af Senatet; og Frugten deraf blev, at over 20,000 af de fattige romerske Borgerfamilier, som i det mindste havde 3 Børn,

114) Marius var den første, der udskrev Proletarer til at fylde sine Legioner. Han skaffede derved i Tiden maaskee en stor Deel udtiente Soldater af denne Classe Forsørgelse; men han lagde ogsaa Grunden til den fordærvelige Revolution i den romerske Krigsforfatning, hvorved Legionerne ikke mere betragtede Staten, men Feltherren, som deres Overhoved og Forsørger.

udflyttedes paa Landet, hvortil den største Deel af de overblevne romerske Statsgodser i Italien, særdeles i Campanien, anvendtes.[115] Men om ogsaa Cæsar derved befriede Rom for meer end 100,000 Indbyggere, hvoraf den allerstørste Deel kunde regnes til Fattigclassen, eller vare Statens Almisselemmer — ja, om han virkelig (som Sueton beretter) har bragt Tallet paa de af Staten brødfødte Proletarer i Rom fra 320,000 ned til 150,000:[116] saa indseer man dog let, at en giennemgribende Forbedring af den hele romerske Landbostands Vilkaar derved ikke kunde opnaaes; og hvad vilde vel Cæsars store Fattigcolonier forslaae til at ophielpe Italiens sunkne Befolkning, naar man veed, at allene den ulykkelige indvortes Krig med Forbundsstaterne skal have kostet dette Land et Tab af over 300,000 vaabenføre Krigere, (Velleius II. 15.) og at Borgerkrigen imellem Marius og Sulla bortrev over 100,000 romerske Mænd af enhver Stand og Alder?[117]

---

115) Dio Cassius har især (L. 38. c. 1—7) meddeelt Efterretning om J. Cæsars agrariske Lov. (Jvf. ogsaa *Cicero*, Ep. ad Atticum. II. 16. *Suetonius*, Cæsar c. 20. *Appianus* de bell. civ. II. 10. o. fl.)

116) „Recensum populi — vicatim per dominos insularum (de store Huuseiere i Rom) egit; atque, ex viginti trecentisque millibus accipientium frumento e publico, ad centum quinquaginta retraxit.“ Sueton. Cæs. c. 41. (Efter Ernestis Fortolkning. Andre ville forklare det saaledes, at han formindskede det hele Antal med henved 150,000. Forskiellen bliver ikke betydelig.)

117) Diodor. Sic. Fragm. L. 37. *Appiani* Bell. Civ. I. 93. Cæsar fandt (siger Dio Cassius l. 43. c. 25) en skrækkelig Menneskemangel, som Følge af Borgerkrigenes Blodbad. Man kan vel deri være enig med Zumpt, (som imidlertid selv benytter disse umaadelige Krigstab som et af Argumenterne for den beviislige Synken af Italiens Befolkning) „at Krigen allene ikke kan bevirke en hastig Aftagelse af Folkemængden i et heelt Land.“ (anf. St. S. 31. 32.) Men saa store Masser af bortrevne Mænd i den kraftigste Alder, Aar for Aar, næsten giennem en heel Menneskealder, maatte upaatvivlelig fortære en meget stor Deel af Folkets Kraft og Kiærne: foruden at Krigen i Landet selv, hvor den længe hersker, paa andre

Man overraskes imidlertid i de nærmest følgende Tidsrum ved en forbausende Tilvært i Mandtallet over de romerske Borgere. I en Tid af 45 Aar (fra 115—70 f. Chr.) stiger det fra 394,336 til 910,000; men denne Gaade lader sig løse derved, at man imidlertid havde maattet optage de italiske Stæder og Forbundsstater iblandt de romerske Borgere; og efterhaanden bragte dem ind i Census. 42 Aar sildigere under August (A. 28 f. Chr.) gik Forøgelsen næsten til det Utrolige, da man ved en meget nøiagtig Tælling bragte over 4 Millioner Borgere ind i Mandtalslisterne. Dette vilde være reent uforklarligt, dersom man vilde antage det for en umiddelbar eller indvortes Folketilvært ved Overskud af de Fødtes Antal. Den sande Grund maa atter søges i en i denne Periode indfaldende Forøgelse udenfra, nemlig ved Tildelingen af Borgerret til hele Hærskarer af Fremmede (Transpadanerne, en Mængde Stæder i Sicilien, om ikke den hele Ø, (Cic. ad Att. 14, 2) i Afrika, i Spanien og Gallien m. m.); desuden ved Skikken at frigive Slaver, som med hvert Aar i den Grad tiltog, at man endog under August ved to Love søgte at indskrænke den, og f. Ex. forbød, at Ingen, der eiede fra 100 til 500 Slaver, maatte frigive over ⅕; og af et Antal over 500 ikke høiere end 100 Slaver. Saadanne Forbud maatte dog ikke have en meget betydelig Virkning, da de kun gialdt Frigivelse ved Testamente; og man veed, at de romerske Store og Rige meget hyppigen frigav mangfoldige af deres Slaver i levende Live; saaledes at i Ciceros Tid en god og duelig Slave regnede omtrent paa at faae sin Frihed efter 6 Aars Trællestand. (Philipp. 8, 11.)

Som afgiort historisk Resultat staaer det ligefuldt fast,

Maader ødelægger eller indskrænker Næringsmidlernes Tilgang, og saaledes maa bringe Folkeformerelsen til at falde.

og bestyrket ved en Mængde utvetydige Udsagn og Vidnesbyrd af samtidige romerske Forfattere, at Italiens Folkemængde, og det netop i dens kraftige Kiærne, den frie, selvstændige Landbostand, var i stærk Aftagende; endogsaa paa en Tid da det romerske Rige, efter Triumviratets ødelæggende Borgerkrige, under Augusts Monarchie atter blomstrede op i udvortes Magt og Glands, og i en forhen af Romerne ikke oplevet, indvortes Roligheds- og Freds-Periode. — Her er ikke blot Tale om, at i Rom selv var foregaaet en Revolution i Befolkningen; at af de gamle patriciske Adelsslægter næsten ingen var tilbage; at i deres Sted var traadt en Skare af rige Familier, hvoraf atter en forbausende Mængde vare gaaede tilgrunde i Borgerkrigene ved Proscriptioner, Henrettelser og Forviisninger (der nævnes allene af saadanne i de sidste Borgerkrige, et Antal af 130 eller 300 Senatorer, og henved 2000 Riddere;) og at derhos de allerfleste anseelige Familier, der blomstrede under August og senere Keisere, stammede enten fra Plebeiere og Provincialer, eller endogsaa fra frigivne Slaver og andre parvenus. — Vi sigte overhovedet til den hele italiske Landbefolkning, hvis Aftagelse, Forarmelse og Fortyndelse i Augusts glimrende Tidsalder ved mange Symptomer giver sig tilkiende, og som aldrig nogensinde atter reiste sig til sin gamle Kraft, uagtet de store Anstrengelser, som ikke allene denne statskloge Regent, men ogsaa nogle senere ypperlige Keisere anvendte, for at hæve Landets indvortes Kraft ved en frisk Befolkning. Det er imidlertid et Punkt, som fortiener Opmærksomhed i Roms Historie, baade fra den politiske og statsoeconomiske Side, at August uden Tvivl var den første Statsmand i den gamle Verden, der var bleven fortrolig med nyere Politikeres Idee: at en Stats egentlige Grundkraft bestaaer i dens Folkemængde, og at det er i Befolkningen man maa søge Maalestokken for Statens politiske Magt. Den gamle

Verden før August har enten slet ikke kiendt eller ikke hyldet et Princip, der egentlig kun tilhører den materielle Betragtning af Indbyggerne i et Land som Opdræt af Statens skatteydende og vaabendygtige Borgere, eller som Arbeidere i den store Statsfabrik. I de græske Republiker vilde man ikke have mange Borgere; man gik i det mindste aldrig ud paa at stræbe efter en Folkeforøgelse, der skulde have sin Betydning blot i Antallet eller Mængden. Saaledes var ogsaa f. Ex. Athens Tilvæxt i Folketal sielden den umiddelbare, ved Naturvirkning frembragte. Vedligeholdelsen af Folkemængden tilveiebragtes mere ved idelig Indvandring af Fremmede, (nemlig saadanne Grækere, der ikke vare indfødte Athenere, og hvis Efterkommere først efterhaanden kunde opnaae fuld Borgerret) samt ved aarlig indførte Slaver, end ved et tilstrækkeligt Antal Fødsler i den attiske Borgerclasse.

Keiser August indsaae maaskee meer end nogen foregaaende eller samtidig Romer, hvad der var Statens indvortes Brøst og fortærende Kræft, og havde vel gierne udført sin Yndling Mæcens store Ideer om dens Regeneration; dersom nogen Dødelig var i Stand til at standse eller aflede en Verdensstrømning i Tidens Ocean. Han giorde sig i det mindste al optænkelig Umage for at befordre en naturlig Folkeformerelse i Italien, ved Midler, der virkelig gik i det Store. August lod ikke blot anlægge romerske Colonier i Sicilien, Africa, Macedonien, Gallien og Spanien — men fornemmelig i Italien, hvor 28 Stæder under hans Regiering enten bleve stiftede, eller fra en sunken og forfalden Tilstand ophiulpne, og paa ny befolkede. Alt dette skete for største Deel enten ved Udflytninger og Omflytninger af fattige Indbyggere i Rom, og af frigivne Slaver, eller ved Overdragelse af Jordeiendom og Boliger til udtiente Soldater. Saaledes kunde August kort før sin Død rose sig af det, som aldrig Republiken, eller nogen Magthaver før

ham havde giort; han havde af sin Formue anvendt en Sum, der svarer til 13 Millioner tydske Rdlr., paa at kiøbe Jorder til saadanne Colonister i Provindserne, og 30 Millioner paa samme Maade til Colonisterne i Italien. (Mon. Ancyranum. Tab. 3.) Men selv taug han med det, Historien ikke glemte: hvormeget han i tidligere Aar havde bidraget til den land- og folkeødende Elendighed, som Borgerkrigene og Triumvirernes Confiskationer havde udbredt over Italien. — Det var August, som Romerstaten ogsaa skyldte en for bestandig ordnet og fastsat Indretning, efter hvilken udtiente Soldater skulde forsørges med Landbrug overalt omkring i de nærmeste Grændseprovindser, da Statsjorderne i Italien vare udtømte. I den romerske Stat kunde dette vel betragtes som et betydeligt og velgiørende Foretagende til at fremme Landbrug, Jordens Opdyrkning og derved tillige Befolkningen i Provindserne. Senere Følger viste dog, at lægende Midler paa enkelte Steder ikke kunde standse den indenfra virkende Tæring i hele Statslegemet.

Skulde vi tale om en anden af Keiser Augusts Forholdsregler for at ophielpe Befolkningen i den romerske Stat, nemlig hans i en heel Række Aar vedvarende Anstrengelser for at bringe en Lovgivning tilveie, der giorde Ægteskabet til Tvangspligt for enhver Mand indtil det 60de, og enhver Qvinde indtil det 50de Aar: saa skulde det dog kun være som et af de mest talende Beviser paa, til hvilken Høide Umoralitet, Egoisme og Nydelsessyge vare stegne hos den hele høiere og dannede Folkeclasse i Rom og i Italien under August. Med al sin Magt og med al sin Klogskab, behøvede han 27 Aar (fra A. 18 f. Chr. til Aar 9 e. Chr.) før han kunde overvinde, ikke allene de Fornemmes og Ridderstandens Uvillie, men den romerske Almues Skrig og Modstand, og efter en flere Gange gientagen Udsættelse og given Frist endelig bringe den saakaldte Lex Pappia Poppæa i Stand, hvorved Ægteskabet giordes

til et Lovbud med haarde Straffe for dets Overtrædelse; men ogsaa blev lettet, i det mindste ved Ophævelse af de fleste gamle Hindringer for det fuldstændige Giftermaal hos Romerne paa Grund af forskiellig Byrd og Stand. Man kan ikke negte, at denne Augusts Lovgivning, de valgte Straffemaader for Ugifte (der mest gik ud paa Formue eller Tab af Arveret ved Testamenter) og de Belønninger og Rettigheder, som tillagdes for Fædre og Mødre, der havde skienket Samfundet et vist Antal Børn (som dog ikke behøvede at være høiere, end 3 eller 4 i Rom og Italien, og 5 i Provindserne) maa forekomme os overhovedet passende og vel udtænkte. Men vi kunne derhos, i en saadan Lovgivning, og i Augusts øvrige storartede Foranstaltninger for ved konstige Midler at hæve Populationen, snarere see Vidner om den stærkt paatrængende Nødvendighed, der for første Gang i den gamle Verden fremkaldte saadanne Lovbud: end vi kunne vente os store, giennemgribende og velgiørende Følger af et System, der troer at kunne i den blotte positive Lov opstille et Surrogat for et Folks almindelige Moralitet, eller frembringe den moralske Erkiendelse ved Lovens Tvang. I øvrigt er det en i den romerske Statshistorie, og i de romerske Keiseres Politik interessant Kiendsgierning, at Augusts Idee, at giøre Alt for at hæve og fremme Befolkningen, efter ham blev herskende og optaget af alle følgende dygtige og statskloge Keisere. Man vilde heller ikke blot befordre Ægteskaber og forøge Børnenes Antal; men ogsaa sørge ved egne Stiftelser for fattige eller forældreløse Børn. Ligesom Alt hos Romerne var stort og colossalt, saaledes ogsaa disse Indretninger. Keiser Trajan allerede voterede ved sin Thronbestigelse en Stiftelse til at underholde og opdrage 5000 fattige romerske Børn, Drengene til det 18de, og Pigerne til det 19de Aar. Flere af

hans Efterfølgere fulgte Trajans Exempel; og efterhaanden udbredte disse Stiftelser sig over en stor Deel af Italien.

Et i sin Natur saa aabenbart om synkende Statskraft vidnende Phænomen, som den stærke Aftagelse af Italiens Cultur og Befolkning, i Tider, da Romerstaten endnu kunde udvikle en colossal udvortes Magt, kunde ikke staae allene. Det maatte tillige vidne om et livsfarligt indvortes Sygdomsstof i Staten, hvis Tilværelse ogsaa yttrede sig hos det romerske Folk i alle Stænder, ved Misforhold imellem Statens Kiærne, det herskende Land, Italien, og de uhyre erobrede Lande med Provindsforfatning — imellem den hos et indskrænket Antal af Familier og Individer i Italien samlede Rigdom, og en alt for talrig eiendomsløs, uformuende eller fattig Mængdes Armod. Den private Rigdom, som opdyngedes i Italien, kunde hos Romerne aldrig blive productiv; den fattedes en til Pengemassen svarende Industrie og Verdenshandel; den udfoldede sig derfor mest i en materiel Overdaadighed, uden Mage i Verdenshistorien, men indskrænket især til Hovedstaden og en Deel af Mellem-Italien, hvor de Rige i ufrugtbar, unaturlig Luxus bortødslede de fra tre Verdensdele sammenstrømmende Skatte — umaadelige Pengemidler, som aldrig kunde finde en for det Hele velgiørende Circulation. En skærende Contrast til denne Storhed og Glands var den Trang og Armod hos den store Masse af Befolkningen, der ved et unaturligt Forhold udgiorde den mere fortærende, end erhvervende eller producereende Deel af Nationen. Hertil maatte regnes, ikke allene den aldrig formindskede Hærskare af Roms Lazaroner eller Proletarer, hvoraf de fleste levede af Statsalmisse; men ogsaa den endnu større Slavebefolkning i Italien, der ikke kunde vedligeholde sig selv, men, ligesom Negrene i Amerika, maatte udfyldes ved aarlig Indførsel fra Asien og Afrika, m. m. Man kan vel ikke i Almindelighed

udføre denne Sammenligning, da Romerne havde Slaver af enhver Stand og Syssel, ligefra den lærde og dannede Læremester og Opdrager i en Familie, til Ager-Trællen. Men den sidstnævnte Classe, som den talrigste og ringeste i Priis, og derfor den mindst vurderede, stod i Behandling og Levemaade ikke over Negerslaverne; den betragtedes (og saaledes enhver Træl overhovedet) som materiel Eiendom, Ting eller Redskab; men uden Tvivl var Productet af de romerske Trælles Gierning forholdsviis endnu meget ringere og mindre fordeelagtigt, end af Negrenes paa de vestindiske Plantager. Agerbruget i Italien, som paa de store Godser fornemmelig blev drevet ved Slaver, var, efter mange tydelige Kiendetegn, fra Begyndelsen af det andet Aarh. f. Chr., eller efter den anden puniske Krig, i det Hele gaaet tilbage paa en saadan Maade, at Romerfolket ikke allene havde mistet sin oprindelige Charakteer, som en tarvelig, ved Jordens Production selvstændig, agerbrugende Nation; men at Forringelsen af denne Folkets ældste Næringskilde tillige stod i en causal Forbindelse med den meer og mere følelige Aftagelse af den producerende og erhvervende Deel af Italiens frie Befolkning.

Der klages samtidigen baade over denne Aftagelse, over Jordbrugets Forringelse, og det dyrkede Agerlands Formindskning. Umaadelige Korntilførsler, hedder det, bidroge til at Sædpriserne i et langt Tidsrum holdt sig saa lavt, at de store Godseiere fandt mere Fordeel ved Qvægavl, og ved at forandre Ageren til Græsgang. Den uhyre culinariske Overdaadighed, som aldrig er drevet videre end hos Romerne, giorde det endvidere mere fordeelagtigt, paa Landgodser og Meierier at lægge Vind paa at opføde mange Slags tamme og vilde spiselige Dyr, Fugle og Fiske, end at opdyrke Agerjord; ja, hvad der næsten maa forekomme os utroligt er, at de romerske Fiskeparker, hvis umaadelige Størrelse og luxurieuse

Indretning nærmer sig det Eventyrlige, kunde være saa indbringende, at man, efter den vel underrettede og paalidelige Varro, regnede Fordelen af disses Anlæg til det tidobbelte, imod Agerland; imedens man paa samme Tid regnede Indtægten af Ageren kun til Halvdelen af det, som Qvæget og anden Opdræt paa en Avlsgaard (villa) kunde indbringe.[118]) Mærkeligt i den Anledning er ogsaa Stedet i Catos langt tidligere Skrift om Landvæsenet, hvor han vurderer en Landeiendom paa 100 jugera, efter dens forskiellige Drift og Anvendelse; thi her staaer en god og vel anlagt Viingaard, paa det øverste Trin; Engbrug (pratum) paa det femte; Agerjorden (campus frumentarius) derimod først paa det siette, Skoven til Hugst (silva cædua) paa det syvende, og Oldenskoven paa det niende og sidste Trin i Forhold til Afkastningen.

At en saadan Maalestok for Indtægten af en Jordeiendom fremviser egne og besynderlige Forhold i det romerske Landbrug, som det var 150—200 A. f. Chr., vil ei kunne negtes; men dets Tilstand, betragtet fra det historiske Synspunkt, maa et Par hundrede Aar sildigere, efter de Træk at dømme, man kan samle hos Varro (50—40 A. f. Chr.), den ældre Plinius (omtr. 50 A. efter Chr.), Columella (50—60 A. efter Chr.) o. fl., i det Hele have staaet paa et langt mindre fordeelagtigt Trin, end i Catos Tid. Grunden hertil laae vist nok ikke allene i de store Landgodser (latifundia), som Plinius tilskriver Italiens Ødelæggelse; men den laae i disse Godsers slette og uheldige Dyrkningsmaade; og denne havde atter sin Grund deri, at de store Landeiendomme vare i Eieres Hænder, hvis umaadelige Rigdom

---

118) *Varro* de re rustica. III. 2. 17. (Ed. Schneideri, Tom. I. p. 278. 79.) Det er paa samme Sted, hvor han beretter, at man efter den berygtede Lucullo's Død, solgte for 40,000 Sestertia (4 Mill. Sestertier, efter Dureau de la Malles Beregning omtr. 1 Million Francs) Fisk af hans Damme.

bortødsledes i Hovedstaden, i Stedet for at anvendes paa at forhøie Indkomsten af Hovedgaarde og bortleiede Avlsgaarde ved forbedret Landbrug. I Stedet for at dette og Landets Grundrigdom i Storbritannien netop ere udgaaede fra de aristokratiske Grundeiere, som virkelige Agerbrugere i det Store: ødelagdes Italiens Nationalvelstand ved de rige romerske Optimater, der kun følte en umættelig Gridskhed efter at udvide deres Jordegods, men aldrig tænkte paa at dyrke det paa den fordeelagtigste Maade, eller lade det bestyre ved erfarne Landmænd; og som, i Stedet for at anvende Overskuddet af deres Rigdom paa at forbedre Agerbruget, ødede deres Midler ved en rasende Luxus i Rom, og paa en talløs Mængde af pragtfulde Lystgaarde, hvis Haver, Lunde, Viingaarde og Vildbaner borttog hele Landsbyers Agerjord.

Saaledes klager Columella; og naar den ældre Plinius taler om Roms tidligere Aarhundreder, da den ætstolte og formuende Patricier ikke holdt sig for god til selv at tage Vare paa sit Landbrug, lægger han til, at det var den Tid, da Italien var sig selv nok, og ikke trængte til at fødes af Provindserne. Men dette var heller ikke den Tid, da man sørgede over „det i mange Aar øde liggende Hesperien, som fattes de Hænder, Ageren kræver.“)[119] Digteren Lucan, som (henved A. 60 e. Chr.) med poetisk Kraft beskriver sit skjønne Fædrelands Forfald og sørgelige Skikkelse, tillægger Borgerkrigene en betydelig Deel deri, og vist ikke uden Grund. Man kan ikke tænke sig andet, end at de uhyre Plyndringer og Confiscationer af det overvundne Parties Midler, som efter Triumviratets Seier strakte sig til hele Landskaber,[120])

---

119) „Horrida quod dumis multosque inarata per annos
Hesperia est, desúntque manus poscentibus arva.“
Lucani Pharsal. I. 22.

120) Appian beretter, at allene i Italien skulde 28 Legioner, som i Alt udgiorde 170,000 Mand, foruden Rytteriet, belønnes ved Uddeling

maa have medført en almindelig Omvæltning af alle Eiendomsforhold i en stor Deel af Italien, og at Landbruget og Landbostanden i Særdeleshed have lidt uopretteligt ved Forarmelsen af saamange større og mindre Jordbrugere, hvis Skiebne enten blev at fordrives fra Huus og Hiem, eller at blive til Leiere, Huusmænd og Indsiddere, paa den Jord, som før var deres Eiendom. Ofte har vel ogsaa, til Ulykke for Landet, den ved det vilde Krigerliv vante Soldat, uden Tilbøielighed for Landvæsen og uden Dygtighed dertil, afløst den duelige og erfarne Jordbruger. Saaledes berettes bl. a., at Nero flyttede Veteraner til folketomme Egne ved Tarent og Antium; men de fleste af disse Soldater, som hverken havde Lyst til Ægteskab eller til at opdrage Børn, løb snart igien fra deres Boliger og faste Hiemstavn.[121])

Saaledes gik Agerbrugets og Landbostandens Forfald, Folkemængdens ulægelige Indsvinding og den almindelige Nationalvelstands Aftagelse, ved Siden af den hos Enkelte sammendyngede Rigdom, en grændseløs Overdaadighed, en aarlig fortsat Indstrømmen fra Provindserne af ædle Metaller, og Hovedstadens i høieste Grad unaturlige Folketal,[122]) allerede

af confiskeret Jordegods. (Bellum civ. V. 5.) Han opregner 18 af Italiens rigeste og meest blomstrende Stæder, med den frugtbareste Omegn, hvis Jordeiendom paa denne Maade blev frataget dem, som om det var en Erobring i et fiendtligt Land. (sst. IV. 3.)

121) *Taciti* Annal. 14, 27.

122) At Staden Roms Folketal i det 1ste Aarh. efter Christus kan regnes til et Par Millioner, søger Zumpt (l. c. S. 59) at bevise. Andre (f. Ex. *Dureau de Malle*, Econ. pol. I. 368—370) have ulige ringere Tal. „Rom — unermeßlich groß, und bevölkert wie nie eine Stadt in Europa:“ siger en nedenfor anf. Forfatter (Bosse: I. 285.) Alle Beregninger ville i dette Tilfælde dog kun blive hypothetiske; men Resultatet staaer fast: at endnu aldrig har Verden kiendt nogen Hovedstad, der i et saa uhyre Forhold var det tiltrækkende Centralpunkt for et Monarkie, hvis umaadelige Størrelse og Resourcer omsider dog ikke kunde forslaae til at fylde det fortærende

i lang Tid forud for de voldsomme Statsrystelser og Indbrud af haardføre barbariske Folkestammer, som hverken den længe skiørnede og halv opløste Statsbygning, eller det udmarvede, ved uhyre Rigdom, der ikke var erhvervet, og ved Sædernes dybe Fordærvelse slappede Folk ikke mægtede at modstaae. Billedet af Italiens Synken og Forfald, fra det tredie til det femte Aarhundrede, er et af de mørkeste og uhyggeligste i den hele gamle Historie; men fremfor Alt var det Hovedstaden, hvor den hele Magt, Storhed, Glands og Rigdom, som Romerne i tusinde Aar havde tilkæmpet sig og i nogle Aarhundreder vedligeholdt paa en svimlende Høide, nu maatte frembyde det ynkeligste og modbydeligste Syn i sin indre Forraadnelse og Opløsning.[123] Rom maatte jo næres ikke blot af Italiens Marv, men af alle Provindsernes udsugede Kræfter; da disse enten vare udtærede, eller de fik andre Afløb ved Oprør, indvortes Krige imellem Keisere og Modkeisere, og Barbarernes Indbrud, var det forbi med Hovedstadens Herlighed; eengang i Forfald, kunde den aldrig atter reise sig. Rom havde alt

---

Svælg. Det er vist ingen Overdrivelse, naar der siges i en Skildring af det romerske Finantsvæsen, der røber sin Forfatters Aand og practiske Talent: „at i Luxus og Forlystelser viste selv London og Paris sig kun som Smaastæder i Sammenligning med Rom." (Grundzüge des Finanzwesens im röm. Staate, von *R. Bosse*. 1804. II, S. 22.)

123) Man kan i øvrigt antage, at det i større romerske Provindsstæder forholdsviis ikke var meget bedre, end i Rom selv. Det viser sig bl. a. i de Skildringer, den ovenf. anførte Salvianus (en indfødt Gallier, Præst i Marseille i Midten af 5te Aarh.) meddeler af sin Tids dybe Fordærvelse og af det romerske Folks Elendighed og Fornedring. (De gubernatione Dei L. VI. VII.) Man finder neppe hos nogen anden samtidig Forfatter det sørgelige og modbydelige Billede udkastet med stærkere Træk, eller en mere alvorlig moralsk Afsky og Vrede. Det er saameget mere mærkeligt, at selv den orthodoxe Kirkeskribent neppe kan finde Ord nok til at berømme Vandaler og Gother (uagtet deres arianske Kiætteri) i Sammenligning med de bundløst fordærvede Romere.

længe ikke mere været det politiske og nationale Middelpunkt, hvorfra den uhyre Stats Organisme sattes i Bevægelse, og hvor dens Livskraft havde sin Hovedkilde. Provindserne, der bestandig havde været betyngede og udmarvede som Skattelande, snarere end beherskede som Statsdele af Monarkiet, løsnedes meer og mere fra dets Heelhed, ligesom Regieringsmagten slappedes, Hæren forfaldt og Velstandskilderne udtørredes. Skatter og Paalæg, som trykkede endnu mere, ved Maaden, hvorpaa de opkrævedes, og ved slet og uliig Fordeling, end ved deres Størrelse, kunde omsider hverken inddrives eller strække til. Endelig fuldendtes Roms Ydmygelse, og Isolering, da Keiserhoffet trak sig tilbage fra den stolte Verdensstad til Nicomedia og Mailand. Den hendøende Tilstand varede i Aarhundreder; men af Rom blev, da Constantin i sit nye Byzanz overlod Italien til dets Skiebne, dog kun den blege Skygge tilbage, der vankede om blandt øde Ruiner af den gamle Verdens sidste og største Kæmpeværk.

Det vilde være en uhistorisk Eensidighed og Overdrivelse, dersom man vilde sige, at Alting hos Romerne var slet eller i Forfald, efterat Borgerfriheden var gaaet tilgrunde ved en Række af Revolutioner, der netop havde deres Rod og Udspring hos Almuen — eller for en stor Deel hos Pøbel og Proletarer; eller dersom man vilde sige, at umiddelbart efter Republikens Undergang var den hele Romerstat ligesaa opløst i politisk Vanmagt, moralsk Fordærvelse, Fornedring og Elendighed, som den romerske Pøbel og det romerske Senat; man vilde kun kiende lidt til den romerske Statsorganisme efter August, dersom man vilde danne sin Forestilling om den efter Billedet af endeel usle, lastefulde, eller i deres Laster og Umoralitet næsten afsindige Imperatorer, som dog beholdt Magten, saa

længe de kunde byde over Krigshæren og betale den. Organismen selv havde endnu saamegen indvortes Kraft og saa rigt Næringsstof, at der, som man seer, behovedes i det monarkisk styrede Romerrige kun en enkelt udmærket Keiser, eller en Følge af nogle gode, duelige og kraftfulde Imperatorer, for at bringe Staten paa Fode, eller sætte Riget for en Tid i en tilsyneladende blomstrende Tilstand. Men ogsaa disse Fornyelser af den romerske Statskraft — som ikke kan andet end udøve sin forbausende Virkning paa os, selv naar vi see, hvorledes den blev grundlagt, opbygget og vedligeholdt ved saamange andre, tidligere Folkesamfunds Underkuelse, Tilintetgiørelse eller methodiske Udplyndring — ogsaa den Art af Foryngelse i Statslivet og Statens organiske Kræfter, der meer end engang indtraadte i Keiserdømmets Periode, havde sine endelige Grændser. Hvilken Statsbygning, hvilken politisk Organisme skulde være stærk nok til at modstaae en saa fuldstændig Forgiftelse af al Sædelighed, som den romerske?

Det var den historiske Skiebnes Gang, at det ene Land Italien ikke for bestandigt skulde giøre den største og frugtbareste Deel af Europa og saamange rige Lande i Asien og Africa skatskyldige — eller vedblive at fortære de paa saamange Nationers Bekostning i Aarhundreder sammendyngede Skatte, for omsider selv at synke sammen i Kraftløshed og moralsk Fordærvelse. Det skulde ikke være Romerne, der altid skulde eie Rettighed eller Magt til, ikke blot at slæbe flere Verdensdeles Guld og Sølv sammen i Italien, og at føde sig ved andre Landes Producter — men ogsaa at vedligeholde og erstatte hiin aftagende Folkemængde ved de Hærskarer af Slaver, som Romerne enten ved deres Krige røvede fra de overvundne Nationer, eller som de kiøbte for endeel af den Rigdom, hvilken de plyndrede fra de samme Folkeslag. Man kan her gierne tale om Hærskarer af Trælle, som maatte befolke Italien. Jeg har

allerede nævnt nogle Tal, som oplyse dette; jeg kan endnu nævne, at man regnede, Cæsar havde i de tiaarige Krige, han førte som romersk Feltherre og Erobrer i Gallien, Germanien og Britanien, giort over en Million Krigsfanger, hvoraf den allerstørste Deel maatte vandre som Trælle til Italien.[124] Ogsaa efter hans Tid vedvarede en uophørlig Indførsel af fremmede Slaver over Rhinen og Donau; og en regelmæssig Slavehandel paa Italien blev dreven fra Landene omkring det sorte Hav. For at vise, i hvilken Grad Trællene udgiorde en Deel af de rigeste Romeres Formue, kan det være nok med det ene Exempel, som den ældre Plinius (i det 1ste Aarh.) nævner paa en riig Mand i Rom, der selv var en frigiven Slave, og ved sin Død efterlod et Antal af 4116 Slaver.[125] Man kan slutte sig til, hvormange af disse Tusinder, (foruden maaskee flere hundrede Huusslaver, som han underholdt i Rom og paa sine Lystgaarde) denne romerske Millionair, der selv engang havde været kiøbt som Slave, har anvendt som Arbeidere paa sine Landgodser. Ved dette ene Exempel sættes vi ogsaa i Stand til at kaste et Blik ind i Italiens Tilstand paa en Tid, da kloge og indsigtsfulde romerske Skribenter selv antoge: at dette Land gik til Grunde ved Mængden af store Landeiendomme, som havde opslugt eller nedtrykt den frie Landbostand, og betynget den større Deel af de rige Godseiere med en overvættes Mængde af trælbaarne Arbeidere. Disse maatte tilsidst opsluge Indtægten af de slet eller ufuldkomment dyrkede Jordegodser, og saaledes twinge mange Godseiere til at frigive en stor Deel af deres Trælle, eller forvandle dem til stavnsbundne Coloner eller Fæstebønder, saaledes som jeg ovenfor har skildret denne sildigere Landboclasse i den romerske Keisertid.

124) *Plutarch.* Cæsar C. 15. *Appianus* de reb. Gall. c. 8.
125) *Plinii* Hist. nat. 33. c. 47.

Vi maae dog herhos ikke glemme, at det her omtalte Forhold af indvortes Forfald i den uundværligste Hovedkilde for alle Staters og Folkefærds Velfærd, Agerbrug og Udbyttet af Jordens Dyrkning, i den romerske Stat i Særdeleshed gialdt Italien. Det var her, og i Staden Rom, hvor disse uhyre Masser af en ufri Befolkning især sammendyngede sig i en lang Række af Aarhundreder, og med Tiden frembragte saamange besynderlige Blandingsforhold i Befolkningen og i Standsforholdene. I de romerske Provindser, i Spanien, Gallien, Britannien, Syrien, Egypten o. s. v. maatte de ringere Landbrugere og Haandværksmænd selv underholde sig og Sine ved deres Hænders Gierning — ligesom endnu i vore Dage. Dersom disse Lande i sin Tid maatte lide uhyre Tab paa Mennesker og Eiendom, saalænge de krigede med Romerne: saa forandrede Forholdet sig dog ikke lidt til deres Fordeel, efterat de vare undertvungne og erobrede. De maatte vel fremdeles, i deres provindsielle Tilstand, yde deres Skatter til Rom, og i de større Stæder eller ved Grændserne underholde romerske Legioner; men de mindre cultiverede og civiliserede Nationer, Gallierne, Britterne, Germanerne, for saa vidt disse kom under Romernes Herredømme, modtog og optog dog tillige en stor Deel af Romernes Cultur og af de romerske Institutioner. Man kan ikke andet end med Beundring giennemløbe Navnene paa den Mængde af større og mindre Stæder, som i et Tidsrum af 1—200 Aar reiste sig under Romernes Herredømme i de Lande, jeg nylig nævnede. Men det er ikke mindre vist, at gave Romerne de galliske, celtiske og germaniske Folkestammer, som de undertvang, Deel i deres egen Civilisation, saa fik disse Nationer ogsaa snart saa stor en Deel af romersk Luxus, Vellyst og Blødagtighed, at disse det gamle Europas Folkefærd — ligesom det næsten altid skeer med Barbarer, ved Berøringer med et Folk af høiere Cultur —

svækkedes, aftog, og enten uddøde, eller, som Tilfældet var med Gallierne, reent gik over i den erobrede Nation. Det er bekiendt nok, at i det 5te Aarhundrede, da Frankerne fra Tydskland trængte ind i Gallien, var dette hele Land, det nuværende Frankrige, for længe siden romaniseret. De gamle Galliers Sprog, Love, Religion, Sæder og Levemaade, vare saa at sige sporløst udslettede. Dette var vel ikke ganske Tilfældet med Briterne; men disse havde derimod under Romernes Herredømme tabt saameget af deres nationale Kraft og Krigsdygtighed, at da Romerne maatte opgive Besiddelsen af det sydlige Britanien, kunde Landets oprindelige Indbyggere hverken forsvare sig imod de celtiske Picter og Skotter i den nordlige Deel af Øen, eller senere imod Angelsaxerne.

Romerne selv maatte, omtrent fra Midten af det andet Aarhundrede efter Christus indtil henimod Slutningen af det tredie Aarh., kæmpe imod flere rædsomme Ulykker af den Art, som Menneskeheden forgieves søger at modstaae. En skrækkelig Pestsmitte, som indførtes fra Asien, bortrev i det andet Aarhundrede Millioner Mennesker over hele Italien og Gallien indtil Rhinen; en lignende Folkedød, hvis Ødelæggelser synes at have været endnu frygteligere, rasede imellem A. 251 og 266, ligefra Æthiopien og Nord-Africa indtil de vestligste Grændser af Romerriget. Man regnede, at Halvdelen af den hele Befolkning blev bortreven; og en samtidig Forfatter (Zosimus) som fortæller derom, tilføier: at efter alle bevarede historiske Efterretninger, havde Verden aldrig tilforn kiendt en saa ødelæggende Syge. Det var ikke nok hermed; ogsaa hyppige Jordskiælv, baade i Orienten og i Italien, indtraf i det 4de Aarh., ødelagde mangfoldige af de herligste Stæder, og udbredte de Ødelæggelser, som hidtil havde forskaanet Romernes rige Provindser i Asien, ogsaa til denne Deel af

Monarkiet. En saadan Række af fordærvelige Naturbegivenheder var hidtil uhørt i Menneskehedens Aarbøger; de bringe os i Erindring, at lignende Tilskikkelser oftere i Historien findes forenede med voldsomme verdensrystende politiske Revolutioner og store sociale Omvæltninger. Den gamle Verdens længe bebudede Undergang var nær forestaaende; og netop i de 100—150 Aar, da disse frygtelige Natur-Ødelæggelser rammede den romerske Keiserstat, der længe havde været i en kiendelig indvortes Aftagelse, uagtet den vedligeholdt sit uhyre Omfang — begyndte de mod Syden med ustanselig Magt fremtrængende germaniske Folkestammer, Alemanner og Gother, ligesom Partherne fra Nord-Asien, at giøre saadanne Indbrud i Romernes Provindser, som deres Krigsmagt ikke mere var stærk nok til at afvise. Christendommens ligesaa ustandselige Udbredelse var den anden Hovedmagt, der styrtede Rom; den trængte ind i alle Statens Organismer, i alle Stænder og Folkeclasser; og om den endogsaa i sit oprindelige Væsen holdt sig reent fiernet fra politisk Virken, vare dens Grundsætninger dog ganske modstridende den hele gamle Verdens Aand og Regieringssystem. Denne Verden kunde ikke bestaae, hverken i Staten eller i de nationale Forhold, hverken i borgerlig Forfatning, eller i Landboforhold, uden Trældom og en Trællestand. Christendommens Lære var, at enhver fra Fødselen af er lige fri, og at Mennesker ikke, som Ting, kunne blive Gienstand for Eiendom. Denne Grundsteen i Christendommens Religionsbygning blev da ogsaa en væsentlig Hovedgrund for de nye Forhold, der dannede sig i Middelalderens sociale Forfatning og agrariske Indretninger.

(Slutningen i næste Hefte.)

Den danske Slavehandels Historie,

af

C. Alberti,
Cand. juris.

Første Afsnit, indtil 1754.

Europæerne have ikke giort Begyndelsen med den Menneskehandel, for hvilken Africa endnu er Skuepladsen. I Aarhundreder førend Africas Kyster bleve bekiendte for europæiske Opdagere, hentede Beboerne af Nordafrica store Masser af Slaver fra det Indre af denne Verdensdel. Men saa snart Europæerne havde giort Bekiendtskab med Africas vestlige Kyster, tøvede de ikke med, for deres Vedkommende, at paaføre disse Landes Indbyggerne Slaveriets Aag. Næsten et halvt Aarhundrede før Amerikas Opdagelse dreve Portugiserne Slavehandel paa de vestafricanske Kyster. Men det var dog først en Tid efter at Amerika var opdaget, og efter at Europæerne i deres første amerikanske Colonier — de større vestindiske Øer — havde for den største Deel enten udryddet eller fordrevet de Indfødte, at Slavehandelen fik sin første lovlige Sanction 1517 af Keiser Carl V. og sin store historiske Betydning for Europæerne.

Den Skinsyge, hvormed Portugiserne, som først havde besat Africas Kyster, vaagede over Enebesiddelsen af den africanske Handel, navnligen af Slavehandelen, holdt længe Europas øvrige handlende Nationer borte fra denne. Englænderne trængte først frem til Guinea i Midten af det 16de Aarhundrede, Hollænderne ved Udgangen af dette Aarhundrede,

og Franskmændene endelig først noget ind i det 17de Aarhundrede. Paa disse fulgte Curlænderne, og dernæst de Svenske. Allerede 1649 oprettedes et svensk Compagnie for den africanske Handel. Det var da ikke underligt, at der allerede et Par Aar ind i Frederik den Andens Regerings-Tid omtales Danske, som dreve Handel paa Guinea. Den dansk-africanske Handel havde uden Tvivl dog ikke nogen Sanction af Regieringen. Formodentlig have de første Danske, som besøgte Guinea, været Eventyrere ligesom de første Englændere og Hollændere, der vovede sig til disse lidet bekiendte Egne. Det varede imidlertid ikke længe, inden de Danske fik Fodfæste paa Guineakysten. Under Krigen mellem Carl Gustav og Frederik III. 1657—58 gik Directeuren for det nævnte svenske Compagnie, en Mand ved Navn Henrik Carloff, i dansk Tieneste som Kaper, og erobrede 1658 det svenske Hovedfort Carolusberg ved Cap Corso, med Tilliggende, i Guinea. Skiøndt Danmark strax mistede dette Fort, vedblev dog dets Herredømme paa Kysten, da det paa samme Tid erhvervede sig andre Forter, saasom Frederiksberg og Christiansborg, hvilke Besiddelser i Tidens Løb deels tabtes, deels forøgedes med adskillige andre Forter og Handelspladser.

Saa snart den danske Regering havde faaet Besiddelser paa Guinea, stræbte den at give Handelen derhen Fasthed ved at oprette et glückstadt-afrikansk Compagnie [1]). Vi mangle

[1]) Hos Helberg (Danmarks og Norges Stat, 1749, p. 336) siges, at det vestindiske og guineiske Compagnie bekom Octroi 1659. En lignende Beretning findes i Thaarups Statistik VI, S. 624. Hvis der virkelig før 1671 er givet nogen Octroi for den afrikanske Handel (en saadan findes hverken i de sædvanlige Lovsamlinger for Kongeriget eller Hertugdømmerne), maa den være givet for det glückstadt-africanske Compagnie, der i Rescript af 30te Septb. 1680 omtales som det ældste, der har drevet den africanske Handel („. . . . Hans Majestæts Forter, Logier og Stæder i Guinea, som Hs. Mai. 1658

Efterretninger om det Omfang, hvori dette Societet drev sin Negotie; navnlig er det ikke bekiendt, hvilken Deel det tog i Slavehandelen. Af adskillige officielle Yttringer (jfv. Octrol af 1671 § 16, og Octr. af 5te Febr. 1734 § 1) skiønnes det, at Compagniets Foretagender, især hvad Slavehandelen angaaer, ikke have været af Betydenhed, eller i det mindste ikke svaret til de Forventninger, man giorde sig. Aarsagen hertil er ikke vanskelig at forklare. Allerede i Midten af det 17de Aarhundrede havde Europas vigtigste handlende Nationer Colonier i Amerika og paa dets Øer, af hvilke adskillige vare særdeles i Tiltagende. Men til Coloniernes Opkomst og Vedligeholdelse ansaaes Negerslavers Indførsel dertil for uomgiængelig nødvendig [2]). Derfor vare ogsaa Negrene allerede den Gang den vigtigste Gienstand for den africanske Handel, og America Markedet for Africas vigtigste Product. Saaledes maatte der existere en vis Forbindelse mellem Handelen paa Africa og paa America. Men, da de forskiellige Regieringer havde giort Slavehandelen paa deres Colonier til Monopol, enten for visse Corporationer, (Compagnierne) eller for visse Personer (saasom de Handlende, der til forskiellige Tider paatoge sig at forsyne Spaniens Colonier med Slaver), blev der intet Andet tilbage at giøre for de Nationer, som besadde Colonier i Africa, og som brændte af Begiærlighed efter at blive deelagtige i de indbildte eller virkelige Fordele, Negerhandelen kastede af sig, end at stræbe efter ogsaa at erholde Besiddelser i America.

---

haver ladet indtage og en Tidlang siden ved det Glückstadiske Afrikaniske Compagni besegle . . . "). Hiin Anførelse hos Holberg og Thaarup maa i alt Fald være urigtig med Hensyn til den vestindiske Handel, hvilket hos den Førstnævnte ogsaa er kiendeligt deraf, at han p. 338 beretter "at 1671 blev for den Americanske Handel allerførst oprettet et Compagnie."

2) Dette er for Danmarks Vedkommende ligefrem sagt i Octroien af 11te Marts 1671 § 16.

Den danske Regering henvendte snart sin Opmærksomhed paa Vestindien. Efterat Øen St. Thomas var bleven den bekiendt ved nogle private Expeditioner derhen[3]), udstedtes under 6te Mai 1665 et aabent Brev om „St. Thomas at indtage og besætte.“ Denne Befaling bragtes dog formedelst Englands Indsigelse imod Danmarks Adkomst til Øen ikke i Udførelse før 1672[4]). Endnu førend dette foretoges, var ifølge Octroi af 11te Marts 1671 oprettet ét vestindisk Compagnie. Mærkeligt nok omtales Slavehandelen hverken i Octroien eller i det tilsvarende Reglement — det være sig nu fordi man ikke vilde tage nærmere Bestemmelse om denne Art Handel, inden man fik større Kiendskab til Øen; eller, som vel er det antageligste, fordi man overlod Slavehandelen til det glückstadt-africanske Compagnie, da dette Slags Handel formodentlig betragtedes som en Deel af den africanske Handel. Denne Mening bestyrkes end mere derved, at i de første Aar efter Compagniets Stiftelse blev aldeles ingen Bestemmelse truffen om Negerhandelen, skiøndt Slaveriet dog bestod paa St. Thomas ved de Danskes Occupation af Øen[5]). — Som forhen er

3) Allerede Christian IV. gav under 25de Januar 1625 Johann de Willem og Consorter Tilladelse til at oprette et vestindisk Compagnie og beseile Vestindien, Brasilien, Virginien og Guinea. Denne Plan, som gik ud paa Handelsforetagender og ikke paa Colonianlæg, findes dog ei at være bragt til Udførelse.

4) De ældste Spor af Colonisation paa St. Thomas tabe sig i Flibustier'nes Tid, som søgte Tilhold der, da Øen var dem af Vigtighed saavel paa Grund af sin gode Havn, som paa Grund af sin fordelagtige Beliggenhed for Sørøverier. Dog synes de første Indbyggere paa St. Thomas og de nærliggende Smaaøer at have været Hollændere, som tyede derhen, da de fordreves 1645 fra St. Croix af Spanierne. Englænderne bemægtigede sig Øen 1666 eller 1667 og først i 1671 afstraadte Carl II den, efter lange Forhandlinger, til Kong Christian V.

5) Dette sees af en Placat 8de August 1672, i Høst's Efterretninger om St. Thomas. 1791. p. 8—13. Naar det siges i Octroien af 5te Febr.

bemærket, vare det glückstadt-africanske Compagnies Foretagender hverken omfattende eller heldige. I Octroien af 1671 § 16 forlangte Kongen Sikkerhed af det for Handelens Fortsættelse, da det ellers skulde staae det vestindiske Compagnie frit „at antage samme." Under 20de December 1672 udstedtes endog en Indbydelse til at oprette et selvstændigt guineisk Compagni. Al den Virkning, som fulgte heraf, var maaskee, at et privat Skib det næste Aar afgik til Guinea[6]). Formodentlig maa det glückstadt-africanske Compagnie ikke have stillet den fordrede Sikkerhed, thi i 1674 gik den guineiske Handel over til det vestindiske Compagnie. Efterat nemlig det vestindiske og guineiske Compagnie er anbefalet til Undersaatternes Opmærksomhed i Reskr. 6te Marts 1674, hedder det i en Kongelig Bevilling af 10de Juli s. A., hvorved et Skib fra Bergen tillades at giøre en Handelsreise til Guinea: „dog at Slavehandelen alene bliver for det danske vestindiske Compagnie, saa at Ingen det derudi nogen Indpas giør." Altsaa var den danske Slavehandel nu et Monopol for det vestindiske Compagnie. — For Danmarks Vedkommende træffe vi her saavel den første legale Sanction af Slavehandelen, som den første monopoliserede Forbindelse mellem den africanske og den americanske Handel, navnlig i Henseende til Slavehandelen. Da dette Slags Handel, som paaviist, var den vigtigste Deel af den africanske Handel, fulgte den øvrige Handel snart som et Appendix. Ved Patent 28de Novbr. 1674 „tillodes" det vestindiske Compagnie, at beseile og handle paa de danske

1734, at St. Thomas var ubeboet, da de Danske toge den i Besiddelse: viser saavel det i forrige Note Anførte, som den nysnævnte Placat, og andre dermed stemmende Beretninger (t. Ex. Oldendorp: „Geschichte der Mission auf St. Thomas, St. Croix und St. Jan," 1777, I. S. 33—34), at hin Anførelse i Octroien af 1734 er urigtig.

6) Jvfr. Reskr. 11te Octbr. 1673.

Etablissementer paa Guinea. Det glückstadtske Compagni maa vel endnu have været i et Slags Virksomhed, thi først ved Reskr. 30te Septb. 1680 fik det vestindiske Compagnie Monopol paa hele Handelen paa Guinea[7]). Compagniets Slavehandel befandt sig imidlertid endnu i sin Barndom; ellers havde Kongen ikke havt nødig at sende et Skib afgiftsfrit ud for at ophielpe denne Handel. (Fr. 3die Marts 1680 § 1). At det ikke gik bedre med den øvrige guineiske Handel sees af Bevillingen d. 8de April 1684, hvorved det tillades en privat Mand (Compagniets Premier-Commissair, Holger Pauli) at udrede saa mange Skibe som muligt til den africanske Handel, da Compagniet agtede i nogle Aar at stille denne i Bero — uden at han dog synes at have faaet nogen Adkomst til at deeltage i Slavehandelen.

Kort Tid efter indlod Compagniet sig i et andet Forhold, hvoraf det uden Tvivl ventede sig større Fordele med Hensyn til sine Coloniers og Slavehandelens Opkomst.

I Aarene 1681—83 havde Brandenborg erholdt Besiddelser paa Guinea. Churfyrsten, Frederik Vilhelm, indsaae snart, at, hvis der skulde drages nogen Fordeel af dem, vare Besiddelser i America nødvendige. Efter et forgieves Forsøg paa at erholde St. Vincent eller St. Croix af Frankrig, henvendte Churfyrsten sig til Danmark, og d. 24de Novbr. 1685 afsluttedes, til Bedste for det brandenborg-africanske Compagnie, hvis Sæde Emden var, en „Accord", confirmeret fra Danmarks Side under 5te Januar 1686, hvorved der indrømmedes Brandenborgerne en Strækning Land paa St.

7) Ved denne Leilighed har vel det vestindiske Compagni maattet give det glückstadtske (der synes at have været i Besiddelse af de danske Forter i Guinea) en passende Godtgiørelse, hvilket allerede tilsiges i Octroien af 11te Marts 1671 og omtales i Octroien 5te Febr. 1734 som skeet en Gang i Tidens Løb.

Thomas til Beboelse og Dyrkning (§ 2), og lige Handelsrettigheder med det vestindiske Compagni i 30 Aar (§ 3). I Følge heraf fik de ogsaa Adgang til at deeltage i Slavehandelen. De fik Tilladelse til at indføre, sælge og atter udføre Slaver (§ 19, 21), dog ikkun saaledes, at de Slaver, som de indførte til deres egen Tieneste, kunde indføres afgiftsfrit; hvorimod der af dem, der solgtes paa Landet, skulde erlægges ½ pCt. (§ 8) og af dem, der atter udførtes, 1 pCt. (§ 8, 23); med den nærmere Bestemmelse: at, hvis Compagniet havde Slaver behov, kunde det fordre af Brandenborgerne at erholde indtil 100 for en Priis af 80 Rd. Cour. for hver voxen og sund Slave, inden nogen Udførsel skeete (§ 22). I denne Tractat forekommer det første Forbud imod Slavers Indførsel til St. Thomas af nogensomhelst Anden, end det danske og det brandenborgske Compagnie. (§ 19). Dog har man uden Tvivl indseet det Gavnlige i, undertiden at kunne faae Tilførsel af Slaver fra Fremmede. I den 20de § paabydes der nemlig ikke nogen Straf for uberettiget Slavehandel; hvorimod der siges, at, hvis det dog imod § 19 skulde skee, at nogen Ikke-Privilegeret kom til Kysten (af St. Thomas) for at sælge Slaver, skulde det alene være den danske Gouverneur og den brandenborgske Directeur, men ikke Nogen af Landets Indbyggere, tilladt at kiøbe Slaver til en Priis af 60 Rdl. for hver sund og voxen Slave. I Overensstemmelse med § 19 og 20 maa § 25, hvorved det tillades Brandenborgerne at afslutte Contracter angaaende Slaver udenfor Landet, imod at tilbyde det danske Compagnie at participere indtil Hælvten i saadanne Contracter, forstaaes derhen, at Slaverne maatte indføres i brandenborgske Skibe, uden Hensyn til, hvor de kiøbtes.

Det synes imidlertid ikke, at Forbindelsen med Brandenborgerne har bragt det danske Compagnies Slavehandel i Opkomst. Thi, da dette Compagnie ved en Octroi af 27de

Julii 1689 overdrog Handelen paa Guinea til en Assessor i Commercecollegiet ved Navn Arff, tillodes der ham efter Octroiens § 3 fri Handel med Slaver imod en Recognition af 2 pCt. til Compagniet. Dog fik Arff ingenlunde Monopol paa Slavehandelen, hverken paa Guinea eller St. Thomas, thi Octroien forbeholder udtrykkelig Compagniet at deeltage deri. At Compagniet dog ikke har benyttet den saaledes reserverede Adgang til Deeltagelse i Slavehandelen, indlyser deraf, at det i det følgende Aar aldeles opgav sin Handelsvirksomhed; og ligesom det havde overdraget Arff de guineiske Forter, saaledes bortforpagtede og overdrog det til den entreprenante bergenske Kiøbmand, Jørgen Thormöhlen, ved en Contract, confirmeret 18de Febr. 1690, hele Øen St. Thomas tilligemed den vestindiske Handel. Da dette Actstykke ikke specielt omtaler Slavehandelen, men derimod paabyder Opretholdelsen af den brandenborgske Tractat og Contracten med Arff, skeete der ikke derved nogen Forandring i Adkomsten til at drive Slavehandelen, uden forsaavidt det guineisk-vestindiske Compagni traadte tilbage derfra. Overenskomsten med Thormöhlen ophævedes allerede 1694, hvorpaa den vestindiske Handel gik tilbage til Compagniet. Da Octroien af 1689 ogsaa blev opsagt 1696, var det guineisk-vestindiske Compagni atter i Enebesiddelse af Handelen paa dansk Guinea og Vestindien, samt af den dermed forbundne Slavehandel.

Efterat Compagniets Virksomhed saaledes havde faaet samme Maal, som før hine Contracters Oprettelse med Private, erholdt det, i Overensstemmelse med det Kgl. Tilsagn af 10de Julii 1697, en ny Octroi af 28de Septbr. s. A. Heri indeholdes Intet om Slavehandelen, med Undtagelse af, at Forbudet i den 4de § imod Handel af Fremmede eller Danske udenfor Compagniet paa dettes Lande og Pladser, under Straf af Forbrydelse af Skib og Gods til Fordeel for Compagniet

maatte, ifølge dets Almindelighed, ogsaa finde Anvendelse paa Fremmedes eller ikke-privilegerede danske Undersaatters Slavehandel. I øvrigt var det første Gang, at der fastsattes Straf for fremmed Tilførsel af Slaver til St. Thomas; hvorimod der vel tilforn var fastsat lignende Straf for uberettiget Udførsel af Negere fra dansk Guinea (Oct. 27de Juli 1689 § 5). Octroien af 28de Septb. 1697 vedblev i Forbindelse med det dertil svarende Reglement af 29de Mai 1699 at være Rettesnor for Compagniets Virksomhed langt ind i det 18de Aarhundrede.

Efterat Compagniet 1717 havde besat St. Jean[8]; søgte det fremdeles at udvide sine Besiddelser, hvilket ogsaa lykkedes: thi ved Contract af 15de Junii 1733, ratificeret 28de s. M.[9]) erhvervede Compagniet af Frankrige den frugtbare, men øde Ø St. Croix[10]). Denne Udvidelse af Compagniets Territorium

---

8) Octr. 5te Febr. 1734 § 1. Oldendorp l. c. I, 37, Høst l. c. 61—63. Ligefra den Tid af, at Danmark erholdt St. Thomas, ansaae det ogsaa St. Jean for sin Eiendom, hvilket t. Ex. sees af Reskr. 18de Febr. 1690 § 5. Oldendorp siger i øvrigt, at det vestindiske Compagnie tog St. Jean i Besiddelse 1697. At Englænderne ogsaa giorde Prætension paa St. Jean sees deraf, at de 1718 eller 1719 forsøgte, forgieves, at fordrive de Danske derfra.

9) In extenso paa Fransk og Dansk hos Høst l. c. S. 98—111.

10) Ligesom paa St. Thomas, saaledes hidrørte ogsaa paa St. Croix de første Colonisationsforsøg fra Flibustier'ne. I Aarene 1640—45 var Øen besat baade af Englænderne og Hollænderne; men disse bleve fordrevne af hine 1645. Allerede 1650 fratoge Spanierne Englænderne Øen; dog havde de den ikke længere end til det følgende Aar, da den i Vestindiens Historie saa bekiendte, virksomme franske Gouverneur paa St. Christophe, Poincy, erobrede den. Derved kom St. Croix til at tilhøre Maltheserridderne, som 1650 giennem Poincy havde tilkiøbt sig hele fransk Vestindien. Uagtet Poincy giorde meget for at opdyrke Øen, led den dog saa meget ved Monopolhandelen, der dreves med den største Strenghed, at det ikke en Gang vilde lykkes den for Øens Opkomst omhyggelige Gouverneur Duboissy, at bringe Colonisationen i Gang. Efterat flere og flere Indbyggere havde

fremkaldte en ny Octroi af 5te Febr. 1734. Compagniet vedblev derefter at have udelukkende Ret til Handelen paa de danske Besiddelser i Africa og America, og imellem disse indbyrdes, (§ 8) under den samme Straf imod uprivilegeret Handel, som fastsattes ved Octr. af 28de Septbr. 1697 § 4.

Skiøndt denne Octroi vedblev at være Grundlaget for Compagniet, saa længe dette bestod, varede det dog ikke længe inden hiin Bestemmelse, der forlenede Compagniet med Monopol paa hele den danske africanske og amerikanske Handel, fik en væsentlig Modification. Ved Placat af 24de April 1735 blev det nemlig tilladt alle Kongens Undersaatter at beseile saavel Guinea og Colonierne i Amerika, baade directe og over Guinea, naar der erlagdes en Afgift af 2 Rdl. pr. Læst af Skibets Drægtighed til Compagniet, og under Betingelse af, at de hiembragte Varer ikke bragtes til Kiøbenhavn, Compagniets Hovedplads. Denne Adgang, som saaledes aabnedes alle kgl. Undersatter, limiteredes ved Pl. 22de Octbr. 1746[11]) derhen, at Udredningen for de particulaire Handlendes Vedkommende allene maatte skee fra Kiøbenhavn. Da Compagniet netop paa denne Tid indtog en Deel anseelige nye Interessenter, ophævedes Privates Deelagtighed i Compagniets Monopol, og den particulaire Handel paa Guinea og Vestindien forbødes ved Fr. 27de Marts 1747. Saa længe Compagniet

---

forladt Den, lod den franske Regering 1696 de øvrige Indbyggere forflytte til St. Domingo. St. Croix var da ubeboet, indtil de Danske besatte den 1734. Efterat den var besat af disse, giorde baade Spanierne og Englænderne Pretension paa den, men uden Virkning.

11) Denne Placat, som ikke er angiven eller optagen i nogen Samling af Forordningerne, findes in originali paa Universitetsbibliotheket. Jvf. Ove Thomsen's Catalog over den af Etatsr. Schou paa Universitets-Bibliotheket oprettede danske juridiske Bogsamling, No. 119—123 blandt Quarterne.

bestod, indtil 1754, forbeholdt det sig selv alene, saavel Slavehandelen, som den øvrige Handel til og fra sine Etablissementer.

Af alle de Kilder, hvoraf vi kunne øse Efterretninger om den danske Slavehandel, fremgaaer det, at dens Omfang i hele det Tidsrum, i hvilket vi nu have paaviist de legale Bestemmelser, som den efterhaanden blev undergiven, har været saare ringe; til visse Tider synes den endog at være gaaet ganske i Staae.

Saa længe St. Thomas var Danmarks eneste vestindiske Besiddelse, var Markedet for de danske Slavehandlere særdeles indskrænket; især da det ikke nogetsteds berettes, at de forsøgte at forsyne Fremmedes Colonier med Slaver. Men ikke en Gang Søgningen paa dette tarvelige Marked kunde til alle Tider tilfredsstilles af de Danske. Det glückstadt-africanske Compagnies Slavehandel var, som forhen berørt, ubetydelig og uheldig (Octr. 5te Febr. 1734 § 3: „med slet Succes fortsat og omsider nedlagt“). Det vestindiske Compagnie havde ikke havt Slavehandelen ret mange Aar, før Christian V. maatte, som vi have seet, komme det til Hielp med Udrustningen af et Slaveskib for kongelig Regning. Ikke ein Gang de tvungne Bidrag, hvorved denne Konge ved samme Leilighed[12] søgte at ophielpe Compagniet, vare i Stand til at holde dets Slavehandel i Gang. Herom vidner den

---

12) Jvfr. Fr. af 3die Marts 1680 om den vestindiske og guineiske Handel § 5 „Betiente, som have 300 Rdlr. Løn eller Pension og derover, skal indsætte et vist Indskud, eller og dem decourteres 10 pCt. af deres Gage eller Pension, hvorfor de i Compagniet skal participere.“ § 6 „Enhver, som holder Carosse og ei participerer for 500 Sltdlr., skal nu indsætte 60 Sltdlr. og derfor i Compagniet participere.“

Liberalitet, hvormed der 1685 tilstedtes Brandenborgerne Adgang til denne Handel. Den danske Slavehandels Vanmagt synes at have vedvaret uafbrudt, indtil Compagniet, efter Forøgelse af Interessenternes Indskud, (10 pCt. af Capitalen) 1695 paany begyndte sin Virksomhed ved Ophævelsen af Contracterne med Thormöhlen og Arff. Det var da ogsaa indlysende, at en Capital af 115,750 Slettedaler, som Compagniets Formue udgiorde 1690 (jvfr. Confirm. af 18de Febr. 1690 § 11), langt fra kunde være tilstrækkelig til at omfatte den Handel, som var dets Formaal[13]. Det var derfor ogsaa i sin Orden, at Compagniet indrømmede Arff en temmelig ubegrændset Andeel i dets Slavehandel, som endog efter Intimationen til Octr. 27de Juli 1689 synes at have været af og til dreven af Fremmede. At den Arffske Bedrift ikke har været af nogen synderlig Betydning, kan sluttes deels af dens korte Varighed, deels af de da herskende Stridigheder mellem de Danske og Negrene paa Guinea; i Octroien af 5te Febr. 1734 § 3 siges endog, at den blev ved et forgieves Forsøg[14].

Uagtet denne Stilhed i den danske Slavehandel kan det dog vel ikke antages, at St. Thomas har lidt Mangel paa Tilførsel af Slaver. Compagniets Associerede, Brandenborgerne, viste nemlig til visse Tider en overordentlig Virksomhed. Det brandenborgske Compagnie, hvis Handelsplads Emden var, begyndte sine Foretagender med betydelig Understøttelse af

---

13) Det hollandske vestindisk-africanske Compagni, som oprettedes 1621, funderedes paa en Capital af 7,108,161 Gylden, og det nye hollandske vestindisk-africanske Compagni, som stiftedes 1674, paa 6,300,000 Gylden (Lüder's Geschichte des holländischen Handels 1788. S. 138—39. 284—85).

14) Paa samme Sted omtales „Douceur til Encouragement", som var given Arff til Slavehandelen. Hvori denne Opmuntring bestod, kan neppe angives.

den berømte Churfyrste, Frederik Vilhelm, og udrustede i Aarene 1686 og 87 ikke færre end 10 Skibe til St. Thomas [15]) og Guinea. Vel gik Compagniet for en Tid i Staae formedelst Stridigheder med Danmark og Holland, indbyrdes Uenighed mellem Interessenterne, og ved Churfyrsten, Frederik Vilhelms Død; men 1690 drev det atter sine Foretagender med 6 Skibe, og, efterat Compagniets Rettigheder 1690 vare gaaede over til nogle hollandske Kiøbmænd, udrustedes der i Aarene 1692—93 fra Emden 14 Skibe paa Guinea og St. Thomas. Den paa samme Tid herskende Krig, og jævnlig Uenighed med de Danske paa St. Thomas, [16]) maatte naturligviis lægge temmelig betydelige Hindringer i Veien for Brandenborgernes Driftighed. 1697 gav ogsaa den brandenborgske Handel sit sidste Livstegn ved at udsende 5 Skibe til Guinea og St. Thomas; thi derpaa gik den aldeles til Grunde ved de ødelæggende Krigsbegivenheder og forstyrrende Tvistigheder i Compagniets Indre, og 1716 gik de paa St. Thomas værende Brandenborgere over til at blive danske Undersaatter, da Tractaten af 24de Novbr. 1685 ikke fornyedes. Det kan med Rimelighed skiønnes, at Tilførselen af Negere til St. Thomas ikke har været ganske ubetydelig i hiin Periode, da Brandenborgerne med saa stor Iver toge sig af Handelen [17]).

---

15) 1688 fandtes der paa St. Thomas 422 Negere (317 Blanke).

16) Jvfr. Reskr. af 5te og 26te April, 7de Jun. og 3die Septbr. 1692, 15de August 1693. — Reskr. 3die Septbr. 1692 er saaledes lydende: „Da de brandenborgske Commis-Farere d. 12te August 1689 have borttaget et Vice-Admiral Iver Hoppe tilhørende Skib, og ikke ville samme tilbagegive, saa skal det være ham, saafremt han ikke nyder 8000 Rdl. af de 16,000 Rdl., som Thormöhlen skal betale det chur.-brandenborgske africanske paa St. Thomas privilegerede Compagnie for borttagne Varer, tilladt at anholde paa Vore Strømme eller i Vore Havne eet eller to af de churbrandenborgske Undersaatters Skibe, som kan svare til hans Pretention af 8000 Rdl.“

17) Af det Anførte sees iøvrigt ogsaa, at Holbergs Mening (Danmarks Stat,

Den brandenborgske Handel ophørte omtrent paa samme Tid, som det danske Compagnie paa ny antog sig sin Handel i dens hele Omfang. Hvor udstrakt Compagniets Virksomhed blev, kan imidlertid, formedelst manglende Efterretninger, ikke angives. Dog synes dets Deeltagelse i Slavehandelen ikke at kunne have været betydelig, da Compagniets Driftscapital ikkun var liden, uagtet de Tilskud, der giordes 1695 og maaskee 1705[18]). Desuden, hvis Compagniet havde drevet Slavehandelen med tilbørlig Kraft og i det fornødne Omfang, vilde det uden Tvivl ogsaa, i Tidens Aand, have haandhævet det Monopol, det erholdt ved Octr. 28de Septbr. 1697 § 4. Men at dette ikke skete, sees af Instruxen af 16de Novbr. 1723 for Commandanten og den øvrige Regiering paa St. Thomas[19]), i hvis 19de § det paabydes at „vedligeholde" Handelen med „fremmede" Slavehandlere og behandle dem vel — dog saaledes, at ikkun Compagniet (og ikke Indbyggerne) maatte tilforhandle sig Slaver af dem. Alligevel vedblev Compagniet at drive Slavehandelen directe fra Moderlandet over Guinea med egne Skibe, ligesom det ogsaa er muligt, at der er skeet Expeditioner fra St. Thomas til Guinea (overensstemmende med Tilholdet desangaaende i den citerede Instrux af 1723, § 19). At Compagniets Slavehandel ingenlunde altid blev ført til dets Fordeel, siges med klare Ord i Octroien af 5te Febr. 1734 § 3.

Markedet for den danske Slavehandel udvidedes betydeligt ved Erhvervelsen af St. Croix, hvis Besiddelse især efter-

---

S. 339), „at Brandenborgerne med saa liden Iver toge sig af Handelen, at det blotte Navn af Handel hartad kun blev tilbage," er urigtig.

18) I Thaarups Statistik VI, 642, siges der, dog uden Angivelse af Kilder, at der i dette Aar er giort Tilskud.

19) I Extract hos Høst l. c. 64—73.

tragtedes formedelst dens bekiendte Frugtbarhed og Beqvemhed til Plantagedrift. Compagniet var, i Følge Conventionen af 26de Septbr. 1733, ogsaa betænkt paa at skaffe et større Antal Slaver, som behøvedes til Øens Opdyrkning, tilveie. Alligevel vise de foran omtalte Placater af 25de April 1735 og 22de April 1746, at Compagniet fandt det raadeligt, ogsaa at admittere Andre til Slavehandelen, og det rimeligviis af Mangel paa de fornødne Pengemidler; thi, da Compagniet 1747 havde, som ovenfor berørtes, optaget endeel nye Interessenter, og derved forøget sin Driftscapital til 625,000 Rdlr. (1,250 Actier à 500 Rdlr.), og det saaledes selv blev i Stand til at drive Handelen til St. Croix, ligesom forhen over Guinea til St. Thomas: satte det paa ny Monopolet i Kraft ved Fr. af 27de Marts 1747. Compagniet synes dog ikke at have kunnet levere det fornødne Antal Slaver; thi netop Klager derover vare, tilligemed de øvrige af Monopolhandelen flydende Besværligheder, een af de Klageposter, der fremførtes af Indvaanerne paa St. Croix imod Compagniet og bevægede Regeringen til at indlade sig i de Underhandlinger, der havde Handelens Frigivelse til Følge. En Grund til Slavernes ringere Antal paa de danske Øer var i øvrigt, foruden Negeroprøret paa St. Jean 1733, hvorved 300 Negre omkom, Slavernes hyppige Bortflygten til Porto Rico, hvor de erholdt deres Frihed, naar de antoge den catholske Religion og arbeidede et Aar for Regeringen.

De foreliggende, Forfatteren tilgængelige Data indeholde ikke saadanne Oplysninger, at derefter kan angives, hvor stort et Antal Negere, der i Tidsrummet til 1754 er indført til dansk Vestindien eller udført fra Guinea med danske Skibe[20]. I

[20]) I Generaltoldkammer- og Commerce-Collegiets Archiv findes der efter al Sandsynlighed ikke faa authentiske utrykte Aktstykker, hvorfra Oplysninger om Slavehandelen og hele Slavevæsenet for Danmarks

denne Henseende ere Kilderne for det næste Afsnit mere riigholdige.

De Kilder, Forfatteren har kunnet benytte ved 1ste Afsnit, ere, foruden de allerede citerede og de almindelige Lovsamlinger, især følgende: Hüne: Geschichte des Negersklavenhandels; Sell: Geschichte des Negersklavenhandels. — Gebhardi: Geschichte von Curland (i allg. Welthistorie. 50. Th. 1. 1789, (p. LI) — Müller: die Landschaft Fetu. 1673; Tileman: Beretning om Guinea, 1697. Thaarup's Archiv for Statistik. — Holberg: Danmarks Historie. Rothe: Christian den Femtes Reskripter for Norge, Island, Færøerne og de indiske Besiddelser. — Pauli: preussische Staats-Geschichte, 1767. Stenzel: Geschichte des preussischen States, 1837. Hertzberg: huit dissertations &c. 1783 (2. p. 27—34.). — (Haagensen) Beskrivelse over St. Croix, 1788. Isert: Reise nach Guinea, 1788. Meinicke: Versuch einer Geschichte der europäischen Colonien in Westindien, 1831. *Raynal*: histoire philosophique et politique des établissements et du commerce des Européens dans les deux Indes, 1781. Du *Tertre*: histoire generale des Antilles, 1667; *(Labat)* nouveau voyage aux isles de l'Amerique, 1722; *Charlevoix*: histoire de l'ile Espagnole. 1731.

Andet Afsnit. Fra 1754 til 1803.

Det Exempel, som flere af Europas søfarende Stater havde givet i Henseende til Indrømmelsen af en større Frihed i Handelen paa deres africanske og amerikanske Colonier, ved at aabne den for Moderlandenes Indbyggere[21]), fulgte

Vedkommende kunde hentes. Jeg maa beklage, at Adgang til dette Archiv er bleven mig negtet.

21) 1698 frigav det engelske Parlament Handelen paa Africa paa denne Maade til en Prøve, og 1730 bestemtes det, at denne Frihed skulde være

ogsaa Danmark 1754. Ved Placat af 30te August 1754 erklæredes den Handel, der hidtil havde været monopoliseret for det vestindisk-guineiske Compagnie, aabnet for alle Kongens Undersaatter i Danmark, Norge og Slesvig, under den Betingelse, at der erlagdes til Compagniet — dog kun i Aaret 1754 — en Kiendelse af 2 Rdl. pr. Læst for hvert Skib, der brugtes til Handelen, og at Retourfragterne førtes til en Havn i de nævnte Dele af den danske Stat. Men paa den anden Side nøde de Handlende ogsaa, ligesom Compagniet, fuldkommen Frihed for Erlæggelse af Told og andre Afgifter af de Varer, der brugtes i Handelen. Altsaa kom nu danske Undersaatter, forsaavidt de vare Danske, Norske eller Slesvigere — med Udelukkelse af de øvrige danske Undersaatter og af Fremmede — i Besiddelse af Slavehandelen. Compagniet havde aldrig erlagt Told eller Afgifter af de Slaver, der forhandledes i dets Colonier, da det var Eier af Colonierne og saaledes selv vilde have oppebaaret Afgiften. Ved Placaten af 30te August 1754 lagdes derimod en Told paa Slavehandelen. Der bestemtes nemlig: „Paa Kysten af Guinea betales intet, men ved Ankomsten fra Guinea til St. Thomas, eller St. Croix, betales ved Indgaaende af Slaver paa St. Thomas 8 Rdlr. pr. Hoved, paa St. Croix 4 Rdlr. pr. Hoved, hvilket regnes pr. Piéces des Indes, eller en fuldkommen Mand- eller Qvinde-Slave, og de andre à Proportion.“ For at forstaae denne Bestemmelse er det nødvendigt at kiende den i den spanske og franske Slavehandel allerede længe forhen brugelige Beregningsmaade af Negere. Ved „et Stykke Neger“ (pièce des Indes) forstodes

---

vedvarende. Ved en arrêt du conseil d'état af 30te Septbr. 1741 (i „Le code noir“, 1767, p. 390—96) toges en lignende Beslutning med Hensyn til den franske africanske Handel. Ligeledes var den hollandske Handel paa Africa og Amerika frigiven 1730 og 1734.

en i alle Henseender sund Neger mellem 15 og 30 Aar („en fuldkommen Mand- eller Qvinde-Slave“). Efter denne Normalværdi beregnedes de øvrige Classer af Negere. Af Børn gik 3 paa 2 Stykker, saafremt de vare mellem 10 og 15 Aar (halvvorne Negere); vare de mellem 5 og 10 Aar, gik 2 paa 1 Stykke. En syg eller gammel Neger (over 30 Aar) udgiorde ¾ af et Stykke[22]). Efter denne Beregningsmaade, der maa have været almindelig bekiendt ogsaa i de danske Colonier, da der Intet tilføies i Placaten til Oplysning om den, vilde saaledes t. Ex. et Negerbarn paa 9 Aar, af hvad Kiøn det end var, være underkastet en Told af 4 Rdlr. ved Indførselen paa St. Thomas.

Placaten af 30te Aug. 1754 tilkiendegav sig selv kun som interimistisk; derfor undergik Slavehandelen snart større Udvidelser. Under 22de April 1755 udkom nemlig en Forordning, som nærmere bestemte Handelen paa Africa og America, og indeholdt flere Bestemmelser angaaende Slavehandelen. I Henseende til Adgangen til at drive Slavehandelen, bibeholdt Forordningen Grundsætningen i Pl. 30te August 1754, at den skulde drives fra Danmark, Norge eller Slesvig, med den udtrykkelige Bestemmelse, at Handelen skulde drives med indenlandske Skibe (§ 8). Endskiøndt Forordningen har det almindelige Udtryk: „Handelen paa Guinea skal fra Vore Riger Danmark og Norge, samt Fyrstendømmet Slesvig drives“ (§ 8 cfr. § 1), saa kan det dog ikke antages, at det skulde være Enhver tilladt at drive denne Handel, naar blot Udredningen skeete med et indenlandsk Skib fra en Havn i de nævnte Dele af den danske Stat. Det maa derimod antages, at den citerede Passus skal indeholde den samme Mening som det tydelige Udtryk i Pl. 30te Aug. 1754: „Det maa være Alle

[22]) Encyclopedie methodique — Commerce. Paris, 1783. p. 379.

og Enhver af Vores Undersaatter i Danmark, Norge og Slesvig tilladt at beseile saavel Colonierne i America, som Fortet Christiansborg i Guinea." Havde Forordningen af 1755 nemlig villet forandre denne Grundregel, maatte den ikke blot have udtrykt sig tydeligere; men, hvis den havde villet stille alle danske Undersaatter lige, vilde det ogsaa have været overflødigt for den udtrykkelig at tilstede Indvaanerne paa de danske Colonier i America Adgang til Slavehandelen, naar de ene dreve den med danske, norske, slesvigske eller egne Skibe fra danske, norske eller slesvigske Havne og besatte Skibene saaledes, at i det mindste, foruden Skipperen og Styrmanden, ⅔ af Mandskabet bestode af danske Undersaatter (§ 8 cfr. § 1). Uagtet saaledes endnu ikke alle Undersaatterne havde Adgang til at deeltage i Slavehandelen, aabnedes den dog tillige for dem, der vare meest interesserede i den — de vestindiske — rigtignok under besværende Vilkaar, navnlig forsaavidt Udredningen skulde skee fra de anførte europæiske Havne. I Overeensstemmelse med Pl. 30te August 1754 bortfaldt Lasteafgiften til Compagniet; hvorimod der fremdeles skulde tages Søpas i Rentekammeret til Farten. For paa een og samme Tid at ophielpe den indenlandske Production og Handelen paa Guinea, fritoges først alle Varer, som sendtes derhen, for Told og Consumtion; dog at alle Victualier skulde være indenlandske, og alle de asiatiske Varer hiemførte med det asiatiske Compagnies Skibe, samt alle Fabricata, saavidt muligt, indenlandske (§ 9)[23]; og dernæst godtgiordes i Danmark og Norge (ikke i Slesvig) „en billig Dou-

[23]) Som bekiendt er Slavehandelen en fuldkommen Tuskhandel, hvor Slavehandlerne tilbytte sig Negere for Manufactur- og Fabrikvarer. Det var ikke mindre det forrige end dette Aarhundredes Handelspolitik at søge Markeder i de andre Verdensdele for Producterne af den europæiske Vindskibelighed.

ceur" af den Consumtion, der svaredes af Skibs-Provisionerne (§ 10). I Henseende til Tolden af Slaverne blev det ved den paa de vestindiske Øer „hidindtil sædvanlige" (§ 5), hvilket alene kan forstaaes om den, der paabødes ved Pl. 30te Aug. 1754, eftersom der ikke existerede nogen Told i den Tid, Compagniet drev sit Monopol. Den Frihed, som bestandig havde været indrømmet til at henbringe Slaver, der vare indkiøbte ved de danske Forter i Africa, hvorsomhelst man vilde, tilintetgiordes ved Forordningens § 11, hvor der siges, „at de i Africa kiøbte Slaver maae ingenlunde henbringes eller sælges andensteds end til de danske Colonier i Amerika." Paa denne Maade søgte man altsaa at vedligeholde Forbindelsen mellem Colonierne i Amerika og Africa og at forskaffe de første den nødvendige Tilførsel af Negere, efterat det dobbelte Monopol, som det guineisk-vestindiske Compagnie havde, og som just formedelst Slavehandelen var blevet dobbelt, var ophævet.

Den Indretning, Slavehandelen saaledes fik 1754, bestod indtil Forordningen af 9de April 1764 indførte flere væsentlige Lettelser i den. Disse Lettelser angik saavel Berettigelsen til at drive Handelen, som Midlerne til at føre den, og de Afgifter, den var underkastet.

Efter Fr. af 22de April 1755 vare Undersaatterne i Danmark, Norge og Slesvig og i Amerika berettigede til Slavehandelen. Ved Fr. 9de April 1764 udvidedes Handelsberettigelsen til de kongl. Undersaatter i Altona og de kongelige Steder i Holsten, samt til Fremmede.

Men de Betingelser, hvorunder Slavehandelen maatte

drives, vare ikke de samme for Alle; de vare forskiellige for de kongelige Undersaatter og for Fremmede.

Undersaatterne i Danmark, Norge, Slesvig, Altona og den kongl. Deel af Holsteen skulde til at drive Slavehandelen forsyne sig med det vestindiske Rente- og General-Toldkammers Pas, og dertil bruge indenlandske og kongl. Undersaatters Skibe. (Cap. VI. § 1). Udredningen kunde skee saavel fra indenlandske som fra fremmede Havne, efter indhentet Tilladelse fra det vestindiske Rente- og General-Toldkammer (VI. 2). De Varer, som brugtes saavel til den guineiske Handel i Almindelighed, som til Slavehandelen i Særdeleshed, skulde være tienlige og tilladte dertil af det vestindiske Rente- og Generaltoldkammer; men de vedbleve ikke blot at være frie for alle Slags Afgifter, hvad enten de vare indenlandske eller udenrigske: de kunde ogsaa, med Undtagelse af de chinesiske og ostindiske, efter rigtig Angivelse til Udførsel til Guinea oplægges toldfrit i 3 Aar. Vare de ikke udførte inden 3 Aar, confiskeredes de (VI, 2—4). Ved disse Bestemmelser ophævedes altsaa det Bud, som Frd. af 22de April 1755 § 9 indeholdt om, at de Varer, der brugtes til Handelen paa Guinea, især skulde være indenlandske. Den Godtgiørelse i Consumtion, som indrømmedes ved Frd. 1755 i Henseende til Slaveskibenes Provisioner, bibeholdtes (VI, 9; jvfr. II, 6). Det tillodes afgiftsfrit at indføre paa de americanske Colonier de Varer, der vare udførte til Guinea, men ei der afsatte — dog under Betingelse af rigtig Angivelse fra Skipperens Side, da Varerne ellers confiskeredes og Skipperen mulcteredes paa 100 Rdl. (VI, 5). En ny Begunstigelse for den danske Slavehandel var fremdeles Toldens Eftergivelse for Slaver, der indførtes til de danske Øer med kongl. Undersaatters Skibe directe fra Guinea, saafremt de ikke solgtes til fremmede Steder; thi da maatte der svares 4 Rdl. af

en fuldvoxen Slave, 2 Rdl. af en halvvoxen og 1 Rdl. af et Barn[24]) i Told (VI, 6, VIII, 2 § 1). Denne Told maatte efter Ordene i de citerede Steder ogsaa erlægges af kongl. Undersaatter, saafremt Slaverne ikke directe vare indførte fra Guinea, men fra fremmede Steder; hvilken Mening ogsaa stemmer vel med Forordningens Intention, at befordre Navigationen og Handelen paa Guinea og de americanske Colonier directe fra de kongl. Lande (jvfr. særdeles Frds. Intimation). En Følge af dette Øiemed var ogsaa, at Slaveskibene maatte retournere fra Vestindien til en Havn i Danmark, Norge eller Slesvig, og ikke engang til Holsten (IV, 2).

Endskiøndt Frd. af 9de April 1764 intetsteds omtaler de kongl. Undersaatter paa de vestindiske Øer, kan det dog ikke antages at have været dens Hensigt at ville fratage disse den Adgang til Slavehandelen, som Frd. 22de April 1755 § 8 indrømmede dem; da den ingenlunde havde sat sig den Opgave at ophæve, men blot at „forbedre, forandre og sammendrage" de forrige om Handelen paa de vestindiske Øer udgangne Anordninger og Foranstaltninger (jvfr. Præmisserne), og den saaledes maa antages at have ladet de ældre Bestemmelser staae ved Magt, forsaavidt de ikke enten udtrykkelig ophævedes eller stode i Modsigelse med Forordningen. Men at der ingen Strid er imellem førstnævnte Forordnings Bud om Slavehandelen og § 8 i Frd. 22de April 1755, er indlysende. At Lovgiveren ogsaa selv har havt denne Mening, fremgaaer klart af Resolutionen 13de August 1764, hvorved det tillades Indbyggerne paa St. Croix, efter speciel Tilladelse fra Generalgouverneuren, at gaae directe med egne Skibe til Africa og der indkiøbe Slaver med de Friheder, som Frd. 9de April 1764 tilsiger; hvorved de undgik

24) Jvfr. hvad der Side 218 er anført om Beregningen af pièces des Indes.

den dem — efter Frd. af 22de April 1755 — paahvilende Tvang, at foretage Udredningen i danske europæiske Havne.

Den Adgang, som Fremmede fik ved Frd. 9de April 1764 til at tilføre de danske Colonier Slaver, var i nogle Henseender betynget med Gravamina. Af enhver Slave, de indførte, maatte de erlægge den forheu nævnte Told uden Hensyn til, om Slaven forblev i Colonierne eller solgtes til Udførsel derfra (VIII, 2 § 1). I Henseende til den Priis, de kunde erholde for deres Slaver, vare de vel ikke, saaledes som i Compagniets Tid, bundne til nogen vis Tart; men, skiøndt de saaledes kunde træffe Overeenskomst om Prisen efter eget Godtbefindende, varede dog undergivne den Tvang, at af den Betaling, de erholdt for en Slave, vare de forpligtede til at sende de modtagne Varer til de kongl. Lande, med Undtagelse af 2 Fade Sukker à 1000 Pund Brutto, eller et proportioneret Quantum Bomuld, for hver fuldvoxen Mand-Slave og for de øvrige i Proportion[25]); men de skulde da bortføre disse Varer med det samme Skib og paa den samme Reise, hvorpaa Slaverne vare indførte (III, 5). De øvrige Varer, som Fremmede modtoge i Betaling for Slaver, og som skulde føres til danske Havne, kunde de Fremmede ei selv henføre dertil, da Handelen paa disse fra de vestindiske Colonier ikkun maatte skee med kongl. Undersaatters Skibe (I. 1, 2. V. 2).

For at nyde de Begunstigelser, Frd. af 9de April 1764 tilstod de danske Slaveskibe, var det nødvendigt at have Søpas og at giøre Farten directe over Guinea til de americanske Colonier. Den danske Slavehandler, som ikke opfyldte disse Betingelser, maatte derfor antages udelukket fra de særegne Begunstigelser, som Frd. tilstod, og sat i Classe med Fremmede.

---

[25]) Jvfr. det foran Bemærkede angaaende Beregningsmaaden af Slaver pr. pièces des Indes, der ganske analogt anvendtes paa den for dem givne Betaling.

Dette siges nu udtrykkelig, forsaavidt Slaverne ikke indførtes directe fra Guinea, i VIII. 2 § 1, hvorefter der af de Slaver, som saaledes indbringes med Undersaatternes Skibe, skal erlægges samme Told som af fremmede Slaver. Forsaavidt som danske Slaveskibe foer directe fra Guinea uden Søpas, synes det samme at maatte antages. Det kan nemlig ikke have været Meningen, at Undladelse af at forsyne sig med vestindiske Rente- og Generaltoldkammers Pas skulde med Hensyn til Farten fra Guinea paa de danske americanske Øer have samme Følge — nemlig vedkommende Skibs Confiskation og en Mulkt paa 1000 Rdlr. (IV, 4) — som Losning og Ladning fra saadanne pasløse Skibe, der vare udgaaede directe til de vestindiske Øer. En saadan Straf omtales nemlig ikke i Cap. VI, hvor Hovedbestemmelserne om de kongl. Undersaatters Slavehandel ere samlede, og hvor der ellers skeer Henviisning til Forordningens øvrige Bestemmelser, forsaavidt de skulle anvendes paa Slavehandelen. At Lovgiveren ogsaa har tænkt sig Slavehandel dreven af danske Undersaatter uden Pas directe fra Guinea til de vestindiske Øer, synes at fremgaae af VIII, 2 § 1, hvor der siges, at de paa Undersaatternes „med Pas forsynede Skibe" indførte Slaver ere frie for Told; hvorved der altsaa som en naturlig Modsætning maa være forudsat, at danske Undersaatter kunde indføre uden Pas Slaver saavel fra fremmede Steder udenfor Guinea som fra Guinea selv. Da det desuden vilde have været synderligt, om Fremmede skulde kunne indføre Slaver fra Guinea uden dansk Pas og danske Undersaatter ikke, synes det rimeligt, at danske pasløse Slaveskibe maatte i det mindste have samme Adgang som Fremmede[25]).

---

26) Denne Mening sanctioneredes iøvrigt udtrykkelig af Lovgivningen for

Den Gunst, som siden Monopolets Ophævelse var viist Slavehandelen, vedblev fremdeles, og den Indskrænkning, som Frd. 25de Marts 1766 syntes at indeholde, skete uden Tvivl snarere for at befordre de danske vestindiske Øers Opkomst, end for at fravige de Principer, hvorpaa de foregaaende Anordninger angaaende Slavehandelen vare byggede. Ved den nævnte Frd. 25de Marts 1766 forbødes nemlig Udførsel af Slaver fra de dansk-vestindiske Øer, uden General-Gouverneurens skriftlige Tilladelse, under betydelig Straf. De, der udførte Slaver, og de, der vare dem behielpelige, skulde for hver udført Slave bøde 1ste Gang 300 Rdlr. Vestind. Cour., 2den Gang dobbelt og saaledes fremdeles det Dobbelte, og desuden skulde Vedkommende være pligtige at skaffe Slaven tilbage, eller en lige saa god i hans Sted.

I Aaret 1765 havde der dannet sig et privat Societet i Kiøbenhavn til Slavehandelens Befordring, under Grosserer Bargums og Gustmeyers Enkes Direction. Dette Societet, der erholdt en Octroi under 18de Marts 1765, confirmeret 4de August 1766, fik vel de danske Forter og Loger paa Guinea overleverede til sig; men det erholdt saa langt fra nogen Eneret paa Slavehandelen, at de Begunstigelser, der tilstodes det (jvfr. Confirm. af 4de Aug. 1766, § 1, 7—11), i Virkeligheden ikke vare Andet end Gientagelser af Fr. 9de April 1764, med den Undtagelse, at Societetet erholdt Tilsagn paa disse Begunstigelser i 20 Aar.

Derimod bestod Forordn. af 25de Marts 1766 ikke længe i sin fulde Udstrækning. Ved Frd. 22de April 1766, der havde til Hensigt at ophielpe Handelen paa St. Thomas og St. Jean, sattes nemlig Bestemmelserne i Frd. af 9de Apr. 1764

St. Thomæ og St. Jeans Vedkommende ved Frd. 22de April 1767, II, 7, hvorom nedenfor.

om Indførsel og Udførsel af Slaver til og fra disse tvende Øer paany i Kraft, saavel for de kongelige Undersaatter, (II, 5) som for fremmede Nationer (I, 7). Forsaavidt som det i sidstnævnte Lovsted siges, at Slaver, der indføres af Fremmede, udgaae toldfrit, kunde der vel spørges: om heri ikke indeholdtes en ny Begunstigelse for Slavehandelen? Dette kan dog neppe antages, da Frd. 9de April 1764 ikke indeholder nogen Bestemmelse om, at der skal erlægges Told ved Udførselen af de Slaver, Fremmede have indbragt; skiøndt denne Forordning ellers med temmelig Udførlighed omhandlede de forskiellige Toldsatser. Det er allerede foran bemærket, at Frd. 22de April 1767 II, 5, sætter for St. Thomas og St. Jeans Vedkommende de danske Skibe, der ikke ere forsynede med Pas, i Classe med fremmede. Paa den Slavehandel, der dreves til St. Croix, havde Frd. af 22de April 1767 ingen Indflydelse, og forsaavidt vedblev altsaa Frd. 25de Marts 1766 at staae ved Magt.

Efterat Kongen i Begyndelsen af 1776 atter havde modtaget de danske Etablissementer paa Guinea af det Bargumske Societet, udkom under 12te Mai 1777 en ny Forordning angaaende Handelen paa Guinea og Slavehandelen paa Vestindien, hvorved betydelige Indskrænkninger skete i de forhen tilstaaede Friheder, og som ledede paany til Indførelsen af et Slags Monopol i Slavehandelen.

Slavehandelen skulde alene føres med Skibe, som tilhørte og udrededes enten af Kongen, (der drev Handelen paa Guinea ved en kongl. Handelsdirection) eller hans europæiske Undersaatter; hvorimod al Indførsel af Slaver til de vestindiske Øer med fremmede Skibe forbødes under Straf af Slavernes Confiskation og

alvorlig Tiltale (§ 1, 8). Det eneste Tilfælde, hvori det endnu tillodes Fremmede at indføre Slaver til Øerne, var, naar nogen Fremmed vilde nedsætte sig paa Øerne med sine Slaver; han kunde da erholde Tilladelse af den vestindiske Regiering til at indføre dem, imod Erlæggelsen af den almindelige Told, hvorom nedenfor (§ 12). De Begunstigelser, som Frd. af 9de April 1764 havde indrømmet Slavehandelen, lede ogsaa betydelige Indskrænkninger. Thi — endskiøndt Godtgiørelsen af den Consumtion, der skulde erlægges for Skibsprovisioner, som ved Reskr. 2den Decbr. 1768 var bestemt til 4 Rdlr. for hver Mand af Skibenes Besætning, vedblev (§ 18); endskiøndt de til Slavehandelen fornødne Varer kunde udføres toldfrit, forsaavidt de vare indenlandske eller directe indførte til Kiøbenhavn fra China og Ostindien (§ 5); og endskiøndt fremmede Varer, der vare fornødne til Handelen, kunde oplægges til Udførsel til Guinea — saa maatte der dog af disse betales en Told af 2½ pCt.; ligesom de ogsaa, under Straf af Confiskation, maatte udføres til Guinea inden 2 Aar (§ 6). Til selve Farten skulde (ifølge § 2) bruges Skibe, som vare byggede paa indenlandske Værfter og indrettede til Defension, (jvfr. Frd. 18de Marts 1776 § 1) eller som af det vestindiske Rente- og Generaltoldkammer vare authoriserede til denne Fart (cfr. Frd. 18de Marts 1776 IV § 1); hvorhos de skulde være forsynede med de sædvanlige Skibspapirer (§ 3) og bemandede med Kongens egne Undersaatter, saavidt muligt; dog saa, at Skipperen og Styrmanden altid henhørte til disse (§ 4). Den Tilladelse, som Frd. 9de April 1764 havde givet til afgiftsfrit at indføre i Vestindien de Varer, der ikke kunde afsættes paa Guinea, gientoges i § 7, med Tilføiende: at der først skulde af Skipperen indleveres en beediget Fortegnelse over dem til Gouvernementet paa Guinea, som authoriserede den, for at den kunde tiene til Control ved Indførselen i

Vestindien. Den Toldfrihed for indførte Slaver, som Frd. 9de April 1764 og 22de April 1767 tilstod, bortfaldt; thi efter § 9 skulde der svares i Recognition af hver fuldvoxen Slave 4 Rdlr., af en halvvoxen 2 Rdlr. og af et Barn 1 Rdlr. Ogsaa den Frihed, som Slaveskibene havde havt til at retournere fra Vestindien til hvilkensomhelst Havn i Danmark, Norge og Slesvig, indskrænkedes, da det befaledes, at al Retour skulde skee til Kiøbenhavn (§ 14).

Ligesom Frd. af 12te Mai 1777 saaledes betydeligt besværede Slavehandelen, ja endog aldeles berøvede Kongens vestindiske Undersaatter Deelagtigheden deri: saaledes indeholdt den dog paa den anden Side en Lettelse, i det den aldeles ophævede Frd. af 25de Marts 1766 ved at tilstaae de kongl. Undersaatter i Vestindien Ret til at udføre deres Slaver til fremmede Colonier, naar de indgave til Regeringen paa Øerne en Fortegnelse over Slaverne og over Kiøberens Navn og Opholdssted (§ 10). En saadan Udførsel belagdes heller ikke med Told, med mindre en Indbygger aldeles reiste bort med sine Slaver; thi da maatte den foran anførte Told betales (§ 11).

For at sikkre den guineiske Handelsdirection end mere, forordnedes det ved Placat 25de Junii 1777, at de Summer, som den fik tilgode paa de vestindiske Øer for Slaver, skulde have Fortrin i Debitorernes Boer næst efter Fordringer, som vare prioriterede i Plantagerne; under Betingelse af, at Crediten ikke var givet længere end i 6 Maaneder, og at Fordringen strax anmeldtes for Retten, hvilket Fortrin ved Reskriptet af 31te Decbr. 1777 udvidedes til at gielde i Aar og Dag.

De Indskrænkninger, som vare begyndte i Henseende til Slavehandelen ved Frd. 12te Mai 1777, erholdt endnu en betydelig Forøgelse ved Octroi af 5te Juli 1781, ved hvilken det Kongel. danske østersøiske og guineiske Handels-Selskab

oprettedes. Dette Compagnie, der var beregnet paa at concentrere den hele østersøiske Handel i Kiøbenhavn, erholdt ved den nævnte Octroi udstrakte Begunstigelser, hvoraf vi her skulle anføre dem, der vedkom den guineiske Handel. Det erholdt den sædvanlige Godtgiørelse af Consumtion for Skibsprovisioner (§ 13); fremdeles bestandig Oplagsfrihed og Frihed for Told og Consumtion af alle de Varer, det brugte til den guineiske Handel (§ 11); endvidere Fritagelse for Brug af stemplet Papir, navnlig ved dets Transactioner i Vestindien (§ 21), og endelig Eneret til at drive Slavehandelen ved de danske Etablissementer i Guinea (§ 7, gientaget ved Plac. 10de April 1782).

Det østersøiske-guineiske Compagnie fik dog ikke udelukkende Monopol paa Slavehandelen. Vel havde allerede Frd. af 12te Mai 1777 aldeles udelukket saavel Kongens ikke-europæiske Undersaatter, som Fremmede, derfra. Men, da intet Lovbud havde udtrykkelig udelukket Kongens europæiske Undersaatter fra Slavehandelen, og da det i Octroien af 5te Jul. 1781 § 7 og Pl. 10de April 1782 siges, at Compagniet skal have „Eneret til at drive Handel paa Kysten af Guinea, hvor vore Fortereesser og Loger ere beliggende", og at som Følge heraf „den ved Frd. 12te Mai 1777 alle Kongl. Undersaatter givne Tilladelse til paa disse Steder at handle, er ophævet:" saa maa det ansees for afgiort, at det, ved Siden af hiint Handels-Selskabets Monopol paa Slavehandelen ved de danske Besiddelser paa Guinea, vedblev at være alle Kongens europæiske Undersaatter uformeent, andensteds fra, at indføre Slaver paa de danske vestindiske Øer, under de Betingelser, som vare opstillede før Octroiens Emanation. I Løbet af denne Afhandling vil det ogsaa blive viist, at de danske Undersaatter upaatalt benyttede sig af denne Berettigelse til Slavehandel.

Da det østersøiske og guineiske Compagnies Eneret saa-

ledes ikkun strakte sig til Slave-Indkiøb og Udførsel fra de danske Forter i Guinea, var den Udvidelse, Slavehandelen paa det danske Vestindien erholdt ved Reskript af 2den Febr. 1785, ikke noget Indgreb i dets Privilegier. Dette Reskript tillod nemlig — paa en Tid, da der viste sig Tendentser til større Frihed i Slavehandelen — alle Nationers Handlende saavel med fremmede som med danske Skibe at indføre Negerslaver til St. Thomas, og igien at udføre og andensteds sælge dem, uden at erlægge nogen Told af dem ved Udførselen. Hensigten med dette Reskript var umiskiendeligen at giøre St. Thomas' Frihavn til et besøgt Slavemarked, hvilket netop var af Vigtighed nu, da Slavehandelen begyndte at hæve sig af det Forfald, hvori den var kommen under den nordamericanske Krig.

Allerede længe havde mange Menneskevenner talt og arbeidet for Slavehandelens Ophævelse; allerede var denne Menneskeheden vanærende Handel forbudet paa flere Steder udenfor Europa[26]; allerede vare Forhandlingerne om Slavehandelens Afskaffelse begyndte i det engelske Parlament. Men endnu havde ingen europæisk Regiering vovet at afskaffe Slavehandelen. Det var den danske Regiering forbeholdt, heri at give Europa det første Exempel.

Under 5te August 1791 nedsattes en Commission til

---

[26]) 1776 afskaffedes nemlig Slavehandelen i Virginien, hvis Exempel flere af de nordamericanske Stater fulgte saaledes, at den 1783 var afskaffet i 13 af Staterne, skiøndt den først totalt forbødes i Staternes Constitutionsact af 17de Novbr. 1787 fra 1ste Januar 1808 at regne. (cfr. Recherches sur les Etats-Unis de l'Amerique, 1788, I, p. 158. IV, p. 324. *Morenas*: second petition contre la traite des noirs. 1821, p. 44). 1789 havde endvidere det engelsk-ostindiske Compagni under Straf forbudt Indførselen af Slaver i dets indiske Besiddelser (jvfr. Montgomery Martin: die britischen Colonien, 1836. S. 102—3).

bedre Indretning af Negerhandelen paa Guinea og de dansk-vestindiske Øer. Efterat denne Commission havde tilendebragt sine Forhandlinger, udkom Frd. af 16de Marts 1792 som et Resultat af dens Undersøgelser og af Generaltoldkammerets, tildeels derpaa grundede, Indstilling.

Denne Forordnings Hensigt gik ud paa at tilstede en større Frihed i Slavehandelen saa længe, indtil de danske Colonier i Vestindien vare forsynede med saa mange Negerslaver, at ingen ny Tilførsel behøvedes, samt derhos aldeles at ophæve Slavehandelen for Danmarks Vedkommende, naar dette Tidspunkt kunde antages at være indtruffet (cfr. Præmisserne).

Forordningen 9de April 1764 og 12te Mai 1777 sattes ganske ud af Kraft (§ 4). Indførselen af Negere fra Kysten (Guinea) til alle kongl. vestindiske Øer frigaves derimod for alle Nationer (§ 2) og det under meget gunstigere Betingelser, end nogensinde før; navnlig forsaavidt, at saavel Fremmede, som Kongens egne Undersaatter, nøde næsten lige Rettigheder i Slavehandelen. Negrene kunde indføres under alle Flag, følgelig i alle Nationers Skibe. Af de indførte Negerinder erlagdes ikke Told, lige saa lidet som af de indførte Negere, naar der ikke udførtes Sukker for dem; thi da maatte heraf betales en Tillægstold af ½ pCt. (§ 4). Det tillodes nemlig at udføre i hvilkesomhelst Skibe og til hvilketsomhelst Sted i eller udenfor Europa for hver indført Neger eller Negerinde 2000 Pund raat Sukker, for en halvvoxen det halve Qvantum (men for Børn Intet); under den Betingelse, at Udførselen skete inden 1 Aar efter Neger-Indførselen (§ 3). Det var denne Udvidelse i Udførselen af Vestindiens Hovedproduct (hvorpaa der allerede var giort et Forsøg ved Frd. af 9de April 1764), som var beregnet paa, ved Siden af Begunstigelser, der

indrømmedes Planterne (hvorom nedenfor), at trække fremmede Slaveskibe til de danske Øer; thi det coloniale Handelssystem, som paa den Tid fulgtes i enhver Stat, hyldede den Grundsætning, at Handelen fra Colonierne kun skulde være aaben for Moderlandets Indbyggere: en Grundsætning, som ogsaa var gieldende for de danske Øers Vedkommende. Med Hensyn til St. Croix paabød nemlig Frd. 7de April 1777, at Handelen paa Europa alene skulde skee paa Kiøbenhavn med indenlandske og kongl. Undersaatter tilhørende Skibe, hvis Hovedredere skulde være bosatte i de kongl. europæiske Lande; hvilken indskrænkende Bestemmelse dog tildeels ophævedes ved Resol. 22de Febr. 1786, der tillod Retourladningerne under visse nærmere Betingelser at indgaae til ethvert Sted i Kongens europæiske Stater, hvor Sukker-Raffinaderier vare anlagte og dreves, Altona dog undtagen. Med Hensyn til St. Thomas og St. Jean var Handelen derimod en Deel friere; thi ved Frd. 4de Novbr. 1782 var det tilladt at føre Retourladningerne til hvilkensomhelst Havn i Europa, naar det skete med Kongens Undersaatters egne Skibe, hvis Hovedredere vare bosatte i de kongl. europæiske Stater, eller, som Resol. 9de Novbr. 1789 tilføiede, med Skibe, hiemmehørende paa St. Thomas eller St. Jean. Ogsaa med Hensyn til Handelen paa andre americanske Colonier var den i Frd. af 16de Marts 1792 omhandlede Tilladelse til Udførsel af Sukker en ny Bestemmelse; thi for St. Croix's Vedkommende maatte ellers kun udføres til America visse Quanta Producter, som Betaling for indførte Provisioner og Plantage-Requisita (Frd. 9de April 1764 III, 2, 19 April 1779 § 10), og for St. Thomas' og St. Jeans Vedkommende maatte der til America udføres alle til disse Frihavne indførte Varer og de samme Quanta Producter, som det var tilladt at udføre fra St. Croix (Frd. af 9de April 1764, V, 4, III, 2; af 19de April 1779, § 10; 4de Novbr. 1782,

§ 3). Uagtet de Begunstigelser i Henseende til Sukkerexporten, som Frd. af 16de Marts 1792 indrømmede, er det dog klart, at selv denne Forordning stillede kongelige Undersaatter en Deel bedre end Fremmede. Disse maatte nemlig kun udføre indskrænkede Quanta, og det endda kun inden en vis Tid og forøget Told; hvorimod hine ikke blot beholdt den dem efter ældre Anordninger tilkommende Ret til at exportere Sukker, uden Indskrænkning i Henseende til Quantum og Tid, og uden Forhøielse i Tolden; men danske Undersaatter bleve deelagtige i den nu indrømmede Frihed til at exportere Sukker, lige med Fremmede, til enhver Havn i eller udenfor Europa.

Forordningen af 16de Marts 1792 betiente sig ogsaa af andre Midler, mere directe i Plantage-Eiernes Interesse, for at befordre Øernes Forsyning med Negere. Den gav nemlig Haab om Understøttelse for trængende Plantage-Eiere; den eftergav, for at tilveiebringe det rette Forhold imellem Kiønnene, fra Begyndelsen af 1795 Kopskatten for Neger-Qvinder og Piger, som arbeidede paa Plantagerne, saafremt de ikke vare Huus-Negerinder; hvorimod denne Afgift fra samme Tid skulde erlægges dobbelt af alle Plantage-Mands-Negere (§ 5); den forbød paa det Strengeste, dog uden nogen bestemt Straf, al Udførsel af Negere fra de kongl. vestindiske Øer, med Undtagelse af saadanne, som Generalgouverneuren og Regieringen i meget enkelte Tilfælde efter Omstændighederne maatte troe sig beføiede til at lade udgaae, og af saadanne, som Lovene bøde at udgaae (§ 6), hvorved sigtedes til dem, som ved Lov og Ret dømtes til Bortførelse[27].

Som ovenfor sagt, var det ingenlunde Lovgiverens Hensigt at befordre Slavehandelen ved Frd. af 16de Marts 1792, men blot at træffe Foranstaltninger til, at det danske Vestindien

---

27) Jvfr. Reskr. 24de Febr. 1792; i Thaarups Statistik, VI, S. 665—72.

saaledes kunde forsynes med Negere, og et saadant Forhold tilveiebringes mellem Kiønnene, at Plantagernes Cultur kunde fortsættes i Fremtiden uden Tilførsel af Slaver, alene ved de Negere, der fødtes paa Øerne. Derfor begrændsede Forordningen Slavehandelen til 10 Aar, og paabød: at med Udgangen af 1802 skulde al Negerhandel for de kongl. Undersaatter ophøre paa de africanske Kyster og ellers, hvor den kunde finde Sted udenfor de kongl. Besiddelser i Vestindien; saaledes, at efter dette Tidsrums Udløb aldeles ingen Neger eller Negerinde, enten paa Kysten eller paa andre fremmede Steder, maa ved eller for Kongens Undersaatter indkiøbes, i saadanne Undersaatters Skibe føres, eller til de kongl. vestindiske Øer til Salg indføres, og skulde al mod dette Forbud stridende Handel efter denne Tid ansees for ulovlig (§ 1). Saaledes blev al Negerhandel fra danske Undersaatters Side — hvad enten den skete directe, ved personligt Indkiøb og Salg af Negere, eller den kun befordredes mere indirecte, ved at give Skib eller forskyde Penge til dens Iværksættelse — erklæret for ulovlig, forsaavidt den skeete efter Udgangen af 1802 og derhos udenfor de danske vestindiske Øer. Da nu intet Brud paa Lovene bør taales uden derpaa følgende Straf, maatte en saadan ulovlig Slavehandel være underkastet arbitraire Straffe, hvis Størrelse naturligviis maatte afhænge af de Omstændigheder, hvorunder Forbrydelsen blev begaaet; endskiøndt det vistnok, med Hensyn til vor daværende Lovgivnings totale Mangel paa Straffebestemmelser for Angreb paa og Berøvelse af den personlige Frihed, giorde det saare vanskeligt at angive de Momenter, der maatte være de ledende ved Kiendelse af Straf for Slavehandel. Det var den kommende Tids Bestræbelser for Slavehandelens Undertrykkelse forbeholdt, omhyggeligere at bestemme de forskiellige Arter af denne Forbrydelse, og fastsætte passende Grader i Straffene for samme.

Forordningen 16de Marts 1792 ophævede ikke alle ældre Lovbud angaaende Slavehandelen. Den blev staaende ved Tilbagekaldelsen af de almindelige Forordninger af 9de April 1764 og 12te Mai 1777, forsaavidt de endnu vare i Kraft. Derimod vedblev Octr. 5te Juli 1781 (gjentagen ved Pl. 10de April 1782), der indrømmede det østersøiske og guineiske Handels-Selskab Eneret til Slavehandelen ved de danske Besiddelser i Guinea, at bestaae som speciel og uigienkaldt Lov, ved Siden af Frd. 16de Marts 1792. Imidlertid ophævedes disse Lovbud endnu inden Aarets Udgang. Thi ved Frd. af 7de Novbr. 1792 tillodes det saavel Kongens egne Undersaatter som Fremmede at udføre Negere fra de danske Etablissementer i Guinea til hvilkesomhelst Steder, saavel med inden- som med udenlandske Skibe, under den Betingelse, at der erlagdes ved Udførselen 10 Rdl. d. Cour. af hver Neger til Forternes og Logernes Vedligeholdelse. Skiøndt Frd. af 7de Novbr. 1792 gientager den i Frd. 16de Marts s. A. udtalte Bestemmelse angaaende Negerhandelens Ophævelse med Begyndelsen af 1803, er den i det Hele taget dog ikke det Princip tro, hvorpaa Frd. af 16de Marts 1792 maa, ifølge sine Præmisser og de forud for samme gaaede Forhandlinger, antages at være bygget. Det er nemlig deraf kiendeligt, at Lovgiveren derfor alene fremdeles tillod Slavehandelen i et vist Tidsrum, for at Colonierne ikke senere skulde behøve ny Indførsel af africanske Arbeidere. Dersom Lovgiveren havde havt dette Synspunkt skarpt for Øie ved Affattelsen af Frd. 7de Novbr. 1792, vilde han dog neppe have tilstedet en fri Udførsel af Negere fra de danske africanske Etablissementer til hvilketsomhelst Sted, følgelig ogsaa til fremmede Colonier. Maaskee kan de betydelige Udgifter, som medgik til Vedligeholdelse af Etablissementerne, hvilke Kongen nu atter selv havde maattet overtage, efter at have, endog i

den Tid, de vare i det østersølske og guineiske Handels-Selskabs Besiddelse, bidraget ikke ubetydelige Summer til deres Bestaaen (jvfr. Octr. af 5te Jul. 1781 § 8), foranlediget denne Inconsequents. Slutningsbestemmelsen i Frd. 7de Novbr. 1792 viser dog, at Øiemedet med Frd. af 16de Marts s. A. ikke tabtes af Sigte, forsaavidt det gik ud paa at tilveiebringe et rigtigere Forhold mellem Kiønnene paa de danske vestindiske Øer, og saaledes sikkre Forøgelsen af de ufrie Arbeidere; thi det siges udtrykkeligt, at af denne Grund skulde Halvdelen af den omhandlede, ved Udførselen fra Guinea erlagte, Told for voxne Negerinder kunne erholdes godtgiort af den kongl. Toldkasse i Vestindien, saafremt de indbragtes til de danske Øer directe fra de danske Etablissementer.

Ved Siden af Frd. 16de Marts og 7de Novbr. 1792 vedblev fremdeles det specielle Reskr. af 2den Febr. 1785 at være i Kraft, forsaavidt det nemlig tillod alle Nationer at indføre Slaver til St. Thomas; hvorimod det paa Grund af § 6 i den førstnævnte Forordning maatte ansees ophævet, forsaavidt det indrømmede en fri Udførsel af Negere fra denne Ø. Sammenholder man dette Reskript med § 2 i Frd. af 16de Marts 1792, hvor der handles om den større Handelsberettigelse med Negere, vil det indsees, at Negerhandelen til St. Thomas vedblev at være friere end paa St. Croix og St. Jean, fordi hin Paragr. alene tilsteder Indførsel fra „Kysten", det vil sige Guinea; medens derimod Reskriptet ganske i Almindelighed aabner Indførselen til St. Thomas, følgelig ogsaa for Negere, der maatte være indførte andensteds fra end Kysten, navnlig fra andre americanske Colonier.

Af det Anførte fremgaaer, at den danske Slavehandel ved Frd. af 16de Marts og 7de Novbr. 1792 erholdt en Frihed, ikke blot i Henseende til Indførselen til Vestindien, men især i Henseende til Udførselen fra Guinea, som havde været ukiendt

forhen, endog i Tidsrummet fra 1764 til 1777, da man lod sig det være meget magtpaaliggende, ved Antagelsen af et friere System at ophielpe Tilførselen af Negere til de fremblomstrende Colonier. I den sildigere Periode fremherskede derimod et Menneskeligheds Motiv, som ikke engang var ahnet i den tidligere, da Negerhandel betragtedes som enhver anden Varehandel.

Endskiøndt der vel ikke foreligger saa ganske faa Data, hvoraf vi kunne bedømme den danske Slavehandels Omfang i Tidsrummet fra 1754 til 1802, saa er vor Kundskab i denne Henseende dog kun sparsom for den første Deel af Tidsrummet. Det er rimeligt, at Slavehandelen paa de danske vestindiske Øer er tiltaget betydeligt efter 1754; deels paa Grund af dens Frigivelse for Kongens egne Undersaatter, deels paa Grund af Fremmedes, rigtignok betingede Deeltagelse i denne Handel, og endelig ved Hielp af det Bargumske Societet. Dette Societet, der især var beregnet paa Slavehandel, har vel drevet en temmelig stor Trafique med Negere, thi dets Grundcapital var 130,000 Rdlr.[28]) og den forøgedes kort efter med endnu 170,000 Rdlr.)[29]) — Summer, hvormed en betydelig Slavehandel kunde iværksættes, da Giennemsnitsprisen for en Neger paa Guinea i den Tid, da Societetet bestod, ikkun var 15 Pund Sterling[30]). Imidlertid er det atter uvist, med hvor stor Kraft Societetet tog sig af Slavehandelen paa de danske Colonier i Amerika. Thi, skiøndt Placaten af 22de April 1755 § 9, hvorefter alle Slaver fra de danske Etablissementer paa Guinea skulde udføres til de danske Øer

---

28) Confirmation 4de August 1766.
29) Convention 19de Febr. 1766 § 5.
30) Kurzgefaßte Beschreibung der Handlung der vornehmsten europäischen Staaten, 1778—79, II, 110.

j Vestindien, ikke var tilbagekaldt, berettes det dog, at Societetet, foruden sin Slavehandel paa de danske Øer, paatog sig at levere Frankrig 1200 Slaver aarlig. Men det stærkeste Beviis for den danske Slavehandels Tiltagen finde vi ikke blot deri, at de Danske i Aaret 1769 indkiøbte paa Guinea 1200 Slaver[31]), men især i det store Antal Negere, som paa denne Tid (1772) fandtes paa de danske Øer: paa St. Croix 22,399, paa St. Thomas 4,400 og paa St. Jean 2,400[32]) — vistnok et betydeligt Antal, især med Hensyn til St. Croix, som for 40 Aar siden var ganske ubeboet, og hvis Negerpopulation endnu 1758 ikkun calculeredes til 6 à 7000[33]).

De udførligste Oplysninger for den nærmest paafølgende Tid findes i den Beretning, som den ved Reskr. af 5te August 1791 til Overveielse af Negerhandelens Gavnlighed nedsatte Commission indgav. I de 12 Aar fra 1778 til 1789 indkiøbtes for dansk Regning i Guinea 17,113 Negere eller i Giennemsnit aarlig 1,426, skiøndt Indkiøbet naturligviis fluctuerede betydelig i de forskiellige Aar (mellem 475 i 1780 og 2,428 i 1784). Af disse vare de 12,062 indkiøbte ved de danske Etablissementer[34]). Imidlertid var det langtfra, at alle disse

31) Sell: Geschichte des Negerslavenhandels, S. 73.

32) Encyclopedie methodique. *Commerce* T. II. p. 7.

33) (Haagensen) Beskrivelse over Eilandet St. Croix, S. 51. — Det er ovenfor bemærket, at en stor Deel Negere jævnlig flygtede fra de danske Øer til Porto Rico. Det Tab, som herved foraarsagedes Planterne, forhindredes tildeels ved en mellem Danmark og Spanien afsluttet Tractat af 21de Juli 1767 (hos *Catteau:* Tableau des états danois. Paris, an X. T. III. p. 182—89), hvorved disse Magter forpligtede sig giensidig til at udlevere de bortflygtede Slaver, naar de requireredes tilbage inden 1. Aar efter Flugten; hvorhos dog Tractatens Bevaren giordes afhængig af, at Kongen af Danmark tillod Catholikerne paa de danske Øer fri Religionsøvelse, og at der paa dem fandtes catholske Kirker, som betientes af catholske Geistlige, authoriserede efter den catholske Kirkes Ritus.

34) Kirstein: Udtog af Forestillingen til Kongen angaaende Negerhandelens Afskaffelse: i Minerva, April 1792. — Til lettere Oversigt over

Negere indførtes til de danske vestindiske Øer. Thi fra 1778—89 udgiorde den hele Tilførsel dertil med danske Skibe ikkun 6,229, af hvilke endog de 4,375 komme paa de første 6 Aar, 1778—83. Da Fremmede netop i dette sidst anførte Tidsrum vare udelukkede fra Negerhandelen paa de danske Øer, udgiør den anførte Sum det fulde tilførte Beløb; hvorimod dette ikke kan siges om det andet Sexennium, 1784—89, i hvilket ogsaa Fremmede, ifølge Reskr. af 2den Febr. 1785, havde Tilladelse til at indføre Negere paa St. Thomas. Om man nu endog bringer den Afgang, som Overfarten fra Guinea til Amerika medførte, og som paa de danske Slaveskibe udgiorde omtrent 15 pCt.[35]) (2,558 Negere), i Anslag, saa blev dog meer end

den danske Negerhandels Omfang i Tidsrummet 1778—1789, kan følgende Sammenstilling efter Kirsteins Udtog tiene:

Aar.	Antallet af de fra Africa for dansk Regning udførte Negere.	Antallet af Negere, bragte til de danske vestindiske Øer i danske Skibe.	De i denne Handel brugte danske Skibe.
1778	1,197	908	3
1779	1,021	979	2
1780	475	438	1
1781	2,408	1,229	5
1782	1,831	192	5
1783	1,999	629	7
1784	2,428	305	8
1785	2,087	115	8
1786	1,227	406	3
1787	1,093	492	4
1788	633	249	2
1789	714	287	2
	17,113	6,229	50

35) Kirstein l. c. Paa engelske Slaveskibe udgiorde Dødeligheden under Overfarten i Reglen 25 pCt. (*Newton*: thoughts upon slavetrade, 1788. p. 20; *Falconbridge*, an account of the slavetrade 1788. p. 19—36).

Halvdelen af de for dansk Regning i Africa indkiøbte Negere førte til fremmede Colonier. Heraf synes det antageligt, at Slavemarkederne i fremmede Colonier maa have været bedre end i de danske; havde dette ikke været Tilfældet, da vilde de danske Slaveskibe vistnok hyppigere have søgt directe til de danske Øer, hvor de dog i Regelen indtoge deres Retourladninger til Europa. Men at Fremmede skulde have følt sig synderlig tiltrukne til de danske Slavemarkeder i Vestindien, er heller ikke at formode. Med en saa ubetydelig Tilførsel kunde Negerbefolkningen paa de danske Øer ikke tiltage. Derfor finde vi, at den for St. Croix's Vedkommende i Tidsrummet fra 1780 til 1790 ikke i noget Aar har oversteget 22,687 Individer, og at den i 1790 beløb sig til 568 Individer færre end i 1780; hvoraf det altsaa sees, at den endog var sunken ned under sin Status i 1772, da den udgiorde 22,399 Individer. Aarsagen til den danske Negerhandels Aftagen maa vel især søges i, at Fremmede vare udelukkede derfra; at det østersøiske og guineiske Handels-Selskab erholdt Eneret til Handelen ved de danske Etablissementer i Guinea; og at den nordamericanske Krig næsten ganske tilintetgiorde den britiske Negerhandel: hvorfor de danske Slavehandlere formodentlig have fundet deres Regning ved at indføre deres Negerladninger til de britiske Colonier, hvor Priserne paa Negere naturligviis stege, ligesom de efter 1784 formodentlig ogsaa søgte til de franske Colonier, hvor der gaves ikke ubetydelige Præmier for indførte Negere[36]).

De forskiellige Bestemmelser, som Frd. 16de Marts og

---

[36]) Jvf. Hüne: Geschichte des Negersklavenhandels I. S. 345—46. 375—76. I en Beretning som Handelsstanden i Liverpool indgav til en i Parlamentet, i Anledning af Slavehandelen nedsat Comitee, anføres, at de Danske havde i Aarene fra 1788 til 1793 udført fra Africa omtrent 2000 Negere aarlig (*Edwards:* history of the West-Indies. II, p. 57). Endskiøndt det ikke kan antages, at denne Beretning er forsætlig urigtig, eftersom den liverpoolske Handelsstand da, som Slavehandelens Forsvarere, vilde have handlet lige imod sin egen Interesse, maa den dog betragtes som aldeles urigtig, da den, navnlig med Hensyn til de første tvende Aar er betydeligt afvigende fra den citerede officielle Beretning, og da der med Hensyn til de sidste Aar intet Indicium findes, som taler for et saa pludseligt Omsving i den danske Slavehandel; hvorimod flere Data, navnlig Negerpopulationens Størrelse, tyde paa det Modsatte.

7de Novbr. 1792, efter hvad der ovenfor er udviklet, indeholdt til at befordre Negerhandelen saavel til de danske Colonier i America som fra dem i Africa, vare naturligviis i og for sig vel skikkede til at ophielpe den aftagne danske Negerhandel. Men desuden søgte Regieringen paa en mere praktisk Maade at sætte Plantage-Eierne paa de danske Øer i Stand til saaledes at forsyne sig med Negere, inden Fristen for Negerhandelens Tilladelighed udløb, at de uden Uleilighed i Fremtiden kunde undvære ny Tilførsel. Regieringen opfyldte nemlig det Tilsagn, den i Præmisserne til Frd. 16de Marts 1792 havde givet Planterne om et Laan. Laanet bestemtes at skulle i Alt udgiøre 1,302,644 Rdlr. vestind. Cour. og undergaves i Henseende til Bestyrelsen deraf en egen i Vestindien udnævnt Commission[37]. Følgen heraf var, at Slavehandelerne erholdt promptere Betaling paa de danske Øer end andre Steder (Verler paa 3 Maaneders Sigt, i Stedet for andensteds paa 12 til 24 Maaneder), og at de derfor hyppigen bragte et stort og godt Udvalg af Negere til Øerne; samt at Planterne paa de danske Øer erholdt billigere Priis end i det øvrige Vestindien, saaledes at f. Ex. en Neger, for hvilken der paa de britiske Øer betaltes 45—48 Pund Sterling, kunde paa de danske Øer kiøbes for 40—42 Pd. Sterling. Det vilde være interessant at see nøiagtigen angivet det Omfang, Negerudførselen fra det danske Guinea og Tilførselen til dansk Vestindien, navnlig med danske Skibe, i det Hele havde, i Tidsrummet fra 1792 til 1802. Men Mangelen af statistiske Data[38] hindrer mig fra at meddele en fuldstændig Oversigt. Ikkun med Hensyn til St. Croix foreligger der os saadanne Oplysninger, at deraf kan erfares de Virkninger, Frd. af 16de Marts og 7de Novbr. 1792 havde paa denne Ø. Slavepopulationen paa St. Croix, som 1792 udgiorde 22,240 Individer, og saaledes havde holdt sig paa samme Punkt i 30 Aar (1772: 22,399), var 1796 allerede stegen til 25,450 og vedblev saaledes gradviis at stige, saa længe Indførselen af Negere var tilladt. 1798 udgiorde

[37]) Oxholm: de danske vestindiske Øers Tilstand, 1797.

[38]) Som vistnok ville findes i Generaltoldkammer- og Commerce-Collegiets Archiv, hvortil jeg ikke har kunnet faae Adgang.

den 26,309, 1800: 26,901 og 1803: 27,161[39]). Denne Tilvært (omtr. 25 Proc. i 10 Aar) hidrører alene fra Indførselen, og ikke fra en Forøgelsei Fødslerne paa de vestindiske Øer; thi man finder, at i Aarene 1793-96 overgik endog de Dødes Antal blandt Negrene Fødslerne med 897 Individer, og i Aarene 1798-1800 og 1802-3 med 880. Disse Efterretninger vedkomme vel udelukkende St. Croix; men denne Øes langt overveiende Folkemængde, fremfor St. Thomas og St. Jean, giør, at, om endog Resultaterne paa disse Øer skulde have været noget anderledes, vil dog ingen mærkelig Afvigelse desaarsag kunne antages i Hovedresultatet.

Skulde det efter de foreliggende Data bestemmes, i hvilken Periode den danske Negerhandel naaede sit høieste Punkt, maa det vel antages at have været omtrent paa den Tid, da Frd. af 12te Mai 1777 traadte i Kraft; thi da havde St. Croix allerede en Slavebefolkning, der endog i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede forholdsviis var saa lidet forøget. Den danske Negerhandels Dalen tog saaledes sin Begyndelse omtrent paa samme Tid som den engelske, og tildeels den franske. Ikkun i det sidste Decennium af dens Bestaaen hævede den sig atter noget, for derpaa at gaae til Grunde for bestandig.

Tredie Afsnit. Efter 1802.

En Deel af Planterne paa St. Croix havde vel inden Udgangen af 1802 indgivet en Ansøgning om Forlængelse af den tiaarige Frist til Negeres Indførsel paa 3 Aar, men Regjeringen tog intet Hensyn dertil, og Frd. af 16de Marts 1792 traadte i Kraft ved Begyndelsen af Aaret 1803, med et Par ved Kgl. Resolution af 28de Novbr. 1804 tilstedte Undtagelser[40]).

Endnu inden Terminen for Negerhandelens Ulovlighed

39) „Fædrelandet" (1842) Nr. 755. Følgeblad: Statistiske Tabeller, vedkommende St. Croix (af Sarauw), Tabel I.
40) Thaarup: Statistik. VI. S. 697—98.

i de britiske Besiddelser, den 1ste Januar 1808, var indtraadt, som Englænderne ved Capitulationsact af 25de Decbr. 1807[41]) i Besiddelse af de danske vestindiske Øer. Men, da Capitulationsactens 6te Artikel fastsatte, at de danske Love skulde forblive i fuld Kraft paa Øerne, kunde denne Occupation ingen Forandring medføre i Forbudet mod Negerhandelen.

Efterat Negerhandelens Ulovlighed var bleven sanctioneret af den britiske Regiering, har denne bestandig ladet sig det være magtpaaliggende, i Fredsslutninger og andre Fordrag at bidrage til dens stedsevarende Undertrykkelse. Af en saadan Bestræbelse fremgik den 8de Artikel i Fredstractaten til Kiel af 14de Januar 1814 mellem Storbritannien og Danmark, hvorved Kongen af Danmark, i Betragtning af at „det var Kongen af Storbritannien og den britiske Nation særdeles magtpaaliggende, for stedse at afskaffe Slavehandelen," forpligtede sig til, „i Forening med bemeldte H. Majestæt at bidrage, saavidt det beroede paa ham, til at grundfæste dette velgiørende Værk, og forbyde ved de kraftigste Love og paa den høitideligste Maade alle sine Undersaatter at have Deel i Slavehandelen."

Den saaledes paatagne Forpligtelse til Negerhandelens Undertrykkelse har Kongen af Danmark søgt at giøre Fyldest paa flere Maader. Det vil erindres, at Frd. af 16de Marts 1792 forbød saavel Udførsel af Negerslaver fra de danske vestindiske Øer, som Indførsel af Slaver til samme. For ulovlig Udførsel af Negerslaver fra de danske Øer har Frd. 1ste Juni 1832 paabudt betydelige Straffe — „da det i de senere Tider ikke var sieldent, at Slave-Negere og Negerinder, tværtimod det Forbud, som indeholdes i Frd. af 16de Marts 1792 § 6, udsneges fra de kongl. vestindiske Eilande" — i det der nemlig fastsættes Mulct fra 500 til 1500 Rdlr. D. V. C. for hver Slave eller Slavinde, der bortførtes fra dansk Vestindien, foruden Erstatning til vedkommende Eier[42]).

---

[41]) The St. Croix Gazette 1808 Nr. 1.

[42]) Denne Frd. har erholdt en ikke umærkelig Udvidelse, ved en under 19de Decbr. 1836 af Generalgouverneuren udfærdiget Placat (i den dansk-vestindiske Regierings Avis for 1836 Nr. 416), hvorved det bestemmes „som en Politie-Anordning," at ingen frigiven Neger

For den anden Art af ulovlig Negerhandel, Indførsel af Negerslaver, har Frd. af 3die Jul. 1835 fastsat de hidtil savnede Straffe, som tildeels ere af en særdeles alvorlig Natur, idet de variere mellem Mulkt og 20 Aars Fæstningsarbeide; Alt efter det meer eller mindre graverende ved den Maade, hvorpaa der er deeltaget i Negerhandelen. Fremdeles kundgiør bemeldte Frd. af 3die Jul. 1835 de tractatmæssige Forholdsregler til Negerhandelens Undertrykkelse, til hvilke Danmark havde givet sit Samtykke ved Accessionstractaten af 26de Juli 1834, hvorved denne Magt under visse Modificationer tiltraadte de mellem Frankrig og Storbritanien under 30te Novbr. 1831 og 22de Marts 1833 afsluttede Conventioner til Negerhandelens Undertrykkelse, ved nemlig gienſidig at indrømme de contraherende Magters Krydsere Ret til at visitere hverandres Skibe, der ere mistænkelige som Slavehandlere. Endelig indeholder Frd. af 3die Juli 1835 en omstændelig Fremstilling af de Regler, der blive at følge ved Behandlingen og Paadømmelsen af de Sager, der reises i Anledning af ulovlig Negerhandel eller Mistanke derfor.

Der er vel fremkommet Exempler paa, at britiske Undersaatter, navnlig paa Anguilla, have i de Aar, som gik nærmest forud for Slave-Emancipationen i de britiske Colonier (1ste Aug. 1834), indført adskillige Negere til St. Thomas for at giøre sig deres Slaveherredømme varigere og mere frugtbringende[43]; men der er neppe forekommet nogen Retssag imod Danske, som have forsøgt paa at indføre Negerslaver i vore vestindiske Colonier.

---

maa i de første 12 Maaneder efter hans Frigivelses Tinglæsnings Datum forlade de danske Colonier uden Generalgouverneurens Tilladelse, og at den, som befordrer saadanne Frigivnes Befrielse fra Derne, skal straffes efter Forordningen af 1ste Jun. 1832.

43) Jvfr. Collegial-Tidende 1836. S. 201—5.

Historiske Bidrag
til Kundskab om K. Christian den Fierdes Opdragelse og Ungdomsunderviisning,
af
C. Molbech.

Saameget det kunde været at formode, at Kong Frederik den Anden som Thronarving maatte have nydt en omhyggelig Underviisning i Barndommen og Ungdommen, da hans Fader, Christian III., baade ved Kirkereformationen i Danmark, ved Universitetets Fornyelse i Kiøbenhavn, ved Samqvem og Brevverling med lærde Mænd og i andre Tilfælde, lagde for Dagen, at han indsaae Lærdoms og Videnskabers Værd i Staten, og efter den Tids Skik og Leilighed vilde forfremme dem i Danmark: saa viser dog Historiens Vidnesbyrd, at den førstnævnte Konge, med Hensyn til Kundskaber og boglig Lærdom eller Underviisning, har været saa forsømt og i saa ringe Grad oplært og dannet, som vel ikke mange Kongesønner i hans Tid. Man kan vel beklage dette hos en Fyrste, som uden Tvivl af Naturen har havt et godt Nemme og en opvakt og livfuld Aand; og som derfor maaskee ogsaa, uagtet Alt hvad der manglede ham i Dannelse og Kundskaber, til sine Tider har taget mere Deel i Statsstyrelse og Regieringsforretninger, og deri været dygtigere og heldigere, end man havde Grund til at vente sig af hans forsømte Ungdomsdannelse. Man maa kalde den saaledes, uagtet det ingenlunde havde manglet den unge Prinds paa Læremestere. Han havde havt to, som begge vare Danske: Christoffer Michelsen, der siden

fik et Canonicat ved Roeskilde Domkirke, og den bekiendte Historiker Joh. Svaning, der havde denne Post hos Prindsen i 13 Aar, eller omtrent fra A. 1540 til 1553 (altsaa fra Frederik den Andens sjette til det 19de Aar.) Men, som vi bl. a. erfare, endog af den Kongen meget hengivne tydske Hofpræst Christoff. Knopfs Liigprædiken, gik det med Frederik den Anden, som med saamange Fyrstesønner: i Underviisningen var ingen Strenghed, og hos den unge Prinds kun ringe Alvor og Flid; man lod ham følge sin Ungdomslyst og Tilbøielighed, der ikke var for Læsning og Bøger; den bedste Tid til at lære noget blev spildt, og det Forsømte kunde siden ikke oprettes.[1]) Frederik II. følte dette selv som Konge, beklagede sig ofte derover, og sagde meer end engang: „at han vilde lade sin Søn opdrage og lære paa en anden Maade, end han selv var bleven det." Ja Knopf beretter endvidere: at da Frederik II. havde antaget en Læremester (Mag. Hans Michelsen) til sin Søn, Hert. Christian, og selv tog ham i Eed, (31. Marts 1583) omtalte Kongen for ham, med alvorlige Ord og i en bevæget Stemning, hvori Feilen i hans egen Opdragelse havde bestaaet, og hvorledes han var bleven hindret fra at lære noget ordentligt. Han befalede Læreren alvorligt, ikke allene at bruge Flid i sin Underviisning, „men ogsaa anvende tilbørlig Strenghed imod Kongens Søn; ikke lade ham have sin egen Villie; men holde ham i god Disciplin, og opdrage ham i sand Gudsfrygt, Dyd og Ærbarhed, saa-

---

1) „Ob wol er von Gott mit einem trefflichen ingenio und gutem verstande begabet gewesen, das er viel mehr hette lernen und begreiffen können, wie er auch einen zimlichen anfang gehabt: So ist doch gemeiniglich bey großer Herren Kinder institution wenig ernst und fleiß. Jedermann wil ihnen, insonderheit wann sie etwas zu Jahren kommen, fügen und zu willen seien: Und wann sie also ihren eigenen willen und begirden folgen, wird die beste Zeit zu lernen verseumet — — So kann hernach die verseumte Zeit nicht widerbracht werden." Chrph. Knopf Leichenpr. Kopenh. 1588. 4. fol. B. 2.

ledes som han kunde forsvare det for Gud, og for sin Konge og Herre." Vilde Nogen driste sig til heri at lægge ham Hindringer i Veien, da lovede Kongen ham sin alvorlige Beskyttelse og Bistand.

Dette, efter alle Mærker sanddrue Vidnesbyrd, giør Frederik den Andens Tænkemaade og Charakteer ligesaa megen Ære, som den vedvarende Omsorg, han i sin øvrige Levetid bar for sine Børns, og navnligen sine Sønners Opdragelse og Underviisning. Den Kundskab, vi herom kunne have, maa fornemmelig, eller saa godt som allene hentes af de kongelige Breve og Befalinger til vedkommende Embedsmænd, der angaae Prindserne i deres Barndomstid; og det er især ved omtrent efter Aarenes Følge at giennemgaae disse Documenter i Cancelliets „Tegnelser" eller Copiebøger fra K. Frederik II. Tid, at vi kunne fremstille følgende Bidrag til Christian den Fierdes, ligesom til hans Broders, Hertug Ulriks Ungdomshistorie, hvilke dog ere langt fra at kunne give os et fuldstændigt Billede af herhen hørende Tidsforhold, af Prindsernes nærmere Omgivning og de enkelte Omstændigheder, som kunde vedkomme deres Opdragelse. Særdeles maae vi beklage, at Christian den Fierdes egentlige Lærer og Opdrager, til hvis Opsyn den unge Prinds i meer end 10 Aar var betroet, og som uden Tvivl i den hele Tid har ledet og forestaaet hans Underviisning, er os, i hans Person og Charakteer, kun lidet bekiendt.

I Efteraaret 1582, da Christian gik i sit 6te Aar, har hans Fader først været betænkt paa, at fierne ham fra den qvindelige Opdragelse og tillægge ham en egen Læremester. Valget faldt, efter Anbefaling af Nogle i Rigsraadet, paa Mester Hans Mikkelsen, om hvem der i Brevet, som indeholder Kongens første Kaldelse, siges: „at han tilforn med Børn er omgangen, og vel veed at skikke sig i den Leilighed." Valget af denne Mand har ogsaa uden al Tvivl været et af

de heldigste, Frederik II. kunde træffe. Hans Mikkelsen, der var født i Randers (formodentlig omtr. ved A. 1538 eller maaskee noget tidligere) blev som ung Student, henved 1558, antaget til Lærer hos Jacob Hvitfelt, en Broder til vor berømte Annalist, Cantsler Arild Hvitfeldt, og Herluf Trolles Søstersøn, som den Tid var i Huset hos Prof. Povel Madsen, der siden blev Siællands Biskop. Med Jacob Hvitfeldt reiste Hans Mikkelsen udenlands 1562, kom hiem (1566?), tog Magistergraden, og blev 1567 ansat som den første Rector ved Herlufsholms Skole. Om hans Nidkiærhed og Duelighed i dette Embede have vi troværdige og samtidige Vidnesbyrd.[2]) Han var Rector endnu 1577, blev derpaa Præst ved Herlufsholms og Lille Næstveds Menighed, og siden af Frederik II. kaldet til Slotspræst ved Frederiksborg. I dette Embede modtog han det hæderlige Kald som Thronfølgerens Opdrager og Læremester. I det anførte Kongebrev opfordres han til at begive sig henimod Fastelavnstid 1583 over til Hoffet paa Coldinghuus, hvorfra Brevet (dat. den 15de Nov. 1582) er udstedt.[3]) Den Mag. H. Mikkelsen lovede „tilbørlige Underholdning og Pension i samme hans Tieneste" blev efter hans Ankomst tilsikkret ham ved et nyt Kongebrev af 29. Marts 1583, hvori der tillagdes ham „to hundrede gamle Dalere" om Aaret, en Klædning for ham selv, „eftersom det efter hans Stand egner ham", og en Klædning for en Dreng eller Opvarter. Fremdeles lovede og bevilgede Kongen ham, „at ville med allerførste Leilighed forsørge ham med et Kannikedom eller andet geistligt Lehn."[4]) Under samme Datum

[2]) S. f. Ex. Hans Mogensens Ligpr. over Jac. Hvitfeldt. 1595. fol. R. 1. Schlegels Oversl. af Slange. I. 62. 63. Hans Gravskrift i Marm. Dan. I. 155. Suhms nye Saml. III. S. 103.

[3]) „Til Mester Hans Mikkelsen, at skulle være den unge Pr. Christians Tugtemester." Siæll. Tegnelser. XV. fol. 135. 136. (Aftr. i Ny Dansk Mag. IV S. 161. 62.)

[4]) Siællandske Registr. Nr. 12. fol. 280.

(Haderslevhuus) blev udfærdiget en skriftlig „Bestilling" for M. Hans Mikkelsen, „hvorledes han sig imod Hertug Christian skal forholde." Den indeholder egentlig kun almindelige Forskrifter om at optugte ham udi Gudfrygtighed, boglige Konster og anden Lærdom og gode Sæder"; at tage vare paa hans Helbred; og naar nogen Sygdom eller Svaghed skulde paakomme Prindsen, da uopholdelig at give det tilkiende, „for at dertil i Tide kunde føres Raad, og bruges tilbørlige Midler." En særskilt Befaling viser imidlertid (ligesom, og en anden, der forekommer i Lehnsmanden paa Sorøe Kloster, Joh. Svave's Instruction) hvor streng og omhyggelig Frederik II. har været i at ville bortfierne al skadelig, eller for Sædelighed og Anstændighed farlig Omgang fra den unge Prinds. „Og efterdi Ungdommen" (hedder det der) „synderlig af ond Omgængelse kan lære onde Sæder og andet som kan være skadeligt: da skal Mester Hans Mikkelsen i lige Maade være forpligtet, af hans yderste Flid og Formue at tilhielpe at hindre og afvende, at Hertug Christian ikke med saadan Omgængelse skulde blive besværet; og dersom Nogen vilde dem understaae imod hans Villie at indtrænge til saadan Omgang hos Prindsen, og M. Hans det ikke forekomme og afværge kan: da skal han være forpligtet, det strax underdanigst at give tilkiende, at Kongen kan lade finde tilbørlig Raad dertil."[5])

Frederik II. havde imidlertid taget den Beslutning, at lade nogle adelige Børn, omtrent ligealdrende med Prinds Christian, opdrages og oplæres tilligemed ham under samme Lærer, hvortil for det første valgtes en Søn af Niels Friis,[6])

5) Siællandske Registr. Nr. 12. fol. 280.

6) Niels Friis til Hesselager og Orbeklunde, (d. 1611) en Broder til Cantsleren Christian Friis til Borreby, havde 8 Sønner, hvoraf to faldt for Calmar 1611. Om ham, der en Tid blev opdraget med Prinds Christian, forekommer eet og andet nedenfor, i Anledning af Prindsens latinske Breve.

og en Søn af Hans Johansen (Lindenov) paa Hindsgavl. (Brevet herom til deres Fædre er dat. Coldinghuus, 25. Marts 1583.) Ved samme Tid omtrent har uden Tvivl ogsaa Mester Hans Mikkelsen indfundet sig ved Hoffet paa Coldinghuus og tiltraadt sin Tieneste; da Frederik II. ligeledes under 24de Marts udstedte en skriftlig Instruction til Henrik Belov, Lehnsmand paa Coldinghuus, om „hvorledes han sig skal forholde imod Hertug Christian, naar Kongel. Majestæt forreiste fra Coldinghuus, og høibemeldte Hertug Christian med sin Tugtemester der efterlades."[7]) Denne korte Instruction vedkommer fornemmelig det Tilsyn, Henrik Belov i Almindelighed skal have med Prindsens Underholdning og Opvartning, og er i hvad den indeholder omtrent ligelydende, i de tilsvarende Artikler, med et to Aar senere Brev (fra 1585) til Johan Svave i Sorøe, som vi nærmere skulle omtale. (S. 256.)

Endnu samme Aar som den allerede valgte Thronfølger havde faaet sin egen Læremester, maa man formodentlig have fundet det tienligt, at Hans Mikkelsen kunde mere udelukkende anvende Tid og Omsorg paa Prinds Christians Opdragelse og Underviisning; og Kongen har derfor fundet Anledning til at antage en Hielpelærer for de unge Adelige, der skulde opdrages med Prindsen. Om den Ludvig Ludvigsen, som hertil valgtes, er neppe andet bekiendt, end Navnet; og da dette forekommer uden Tilsætning af „Mester" (Magister,) maa deraf formodes, at han ikke har havt denne academiske Grad, om han endog, som neppe er at tvivle om, har været en studeret Person. Den ham bevilgede Løn (40 gamle Daler og 12 Alen Engelsk om Aaret, med fornødent Foderdug, til en Hofklædning) var ogsaa betydeligt ringere, end „Tugtemeste-

[7]) Siællandske Registr. Nr. 12. fol. 279 b. 280 a. Af Frederik II. Skrivcalender sees, at det var den 31. Marts 1583, at Kongen antog „Hr. Hans" til sin Søns „Præceptor."

rens", og han blev udtrykkelig underordnet M. Hans Mikkelsen, som den, han skulde være „hørig og følgagtig i alle Maader."[8]

Følgende Sommer (1584) har Frederik II. agtet det nødvendigt, ligeledes at sørge for sin næstældste Søn, Hertug Ulriks Opdragelse, ved at lade ham komme bort fra Moderen og fra Hoffet, og give ham en egen Lærer. Dette skeete netop i samme Alder, som hos Broderen, da Ulrik den 30de Dec. fyldte sit fiette Aar. Man finder, at allerede den 4de Jul. 1584 fik Herman Juel, Lehnsmand paa Kallundborg Slot, den Befaling, (givet paa Antvorskov Kloster) at da Kongen „er tilsinds at stille Hertug Ulrik under Tugtemester til Lær„dom og Disciplin, og vil, at han paa nogen Tid skal holdes „og blive paa Kallundborg", skulde Herman Juel sørge for, „at de Kamre og Gemakker, som Kongen og Dronningen pleiede at have deres Værelse udi, baade med Vinduer og Bænke paa Væggen, hvor nogen Mangel er, paa det ziirligste med det første maa blive tilflyede og forfærdigede."[9] Det var dog først den 28de Decbr. 1584, at „Os Elskelige, hæderlige og høilærde Mand", Mester Povel Pedersen, fik sin „Bestilling at skulle være Hertug Ulriks Tugtemester, og hvorledes han sig udi samme Stilling skal forholde."[10] Denne Instruction er i øvrigt næsten ligelydende med Hans Mikkelsens; og det under samme Dag udfærdigede Brev om den M.

---

8) Ludvig Ludvigsen fik Brev, (Skanderborg, 24. Nov. 1583) at skulle tilhielpe Hans Mikkelsen „de Herremænds Børn, som ere hos „Hertug Christian, udi gode Sæder og nyttig Lære at optugte, lære „og undervise, eftersom forne M. Hans Mickelsen, hvilken han derudi „skal i alle Maader være tilgiven, hørig og følgagtig, hannem under„rettendes vorder. For samme Tieneste, saa længe han derudi bruges, „og tro og villig befindes, er ham bevilget aarlig 40 gamle Daler „og XII. Alen Engelsk, og dertil behøvende Foderdug, og andet „som hører til Hofklædning." (Siæll. Registr. Nr. 12. fol. 298. b.)

9) Ny Danske Mag. IV. S. 162. 63.

10) Siællandske Registr. Nr. 12. fol. 372. 373.

Povel Pedersen bevilgede Aarsløn er ligeledes i Vilkaarene aldeles overeensstemmende med den førstnævntes.

Saavel Hertug Christian, som hans Broder Ulrik, have i Begyndelsen, ogsaa efterat Kongen havde givet dem under deres egne Læremesteres Opsyn og Opdragelse, dog for det meste deelt Opholdssted med deres Forældre; eller Prindsernes sædvanlige Ophold har været paa et eller andet af de Slotte, hvor Kongen, under sine hyppige Reiser og Omflytninger, længst pleiede at holde Hof; hvortil f. Ex. hørte Kronborg, Frederiksborg, Antvorskov og Coldinghuus. Dette erfares bl. a. af de forskiellige kongelige Instructioner og Befalinger til Lehnsmændene paa nogle af disse Slotte, hvorledes de i Kongens og Dronningens Fraværelse skulde forholde sig imod de kongelige Børn; og disse Anordninger gaae mest ud paa Lehnsmandens Tilsyn med Prindsernes Sundhedstilstand, deres Opvartning, Tillavningen af Spise og Drik, og andre udvortes Omstændigheder; hvortil især hører, at alle fremmede Besøg, uden Hensyn til Stand, skulde holde aldeles borte fra Slottet, saalænge Prindserne under Kongens Fraværelse der opholdt sig. Gientagelsen og Indskærpelsen af denne Befaling i enhver saadan Instruction bekræfter deels Frederik den Andens strenge og alvorlige Omsorg for at udelukke hans Sønner i deres Barndom fra al anden Omgang, end den, som var foreskrevet og tilladt dem; deels vidner den om, at de Kongelige Forældre have havt umiddelbart Tilsyn med Børnene og deres Omgang, naar de selv vare tilstede paa Slottene.

Den tidligste af disse Befalinger er den allerede anførte Instruction for Henrik Belov, Lehnsmand paa Coldinghuus (24. Marts 1583.) En ligelydende forekommer (af 9. August 1584) for Joach. Leist, Embedsmand paa Frederiksborg Slot, Hans Strollendorf, Kongens Skienk, og Caspar Markdanner, Kongens Kiøgemester, hvilke under

eet fik Brev i Anledning af at Kongen og Dronningen paa nogen Tid forlode Frederiksborg, at de imidlertid skulde have Opsyn med de Kongelige Børn, hvad Mad, Drik og Opvartning angaae; til Middag, saavel som til Aften skal koges 8 Retter, og deriblandt fire eller fem Retter „synderlig vel kogte og tilflyede." Til Børnene og dem, „som udi Kammeret tiene dem, skal daglig uddeles en halv Støveken Viin." o. s. v.[11]) Paa sammeTid, som vi heraf see, at nogle af Kongens Børn maa være forblevne paa Frederiksborg, er Hert. Christian bleven sendt til Sorøe. (S. 254.) Frederik II. har Dagen efter (10. Aug.) udstedt et Brev til Lehsmanden Johan Svave, hvori det hedder: at „da Hertug Christian nu skal have sin Leir (Leigere) og Værelse i Sorøe Kloster," vil Kongen „baade for Sygdom, som nu adskillige Steder regierer, og anden Leilighed Skyld, have forekommet og afskaffet den idelige Tilflugt og Søgning, som af alle Slags Folk været haver til foreskevne Sorøe Kloster." At det hermed var alvorligt meent, sees af Brevets egentlige Formaal, som er den Anordning: at de som have Kongeligt Reisepas, („Vor egne Pasbord") og derfor skulle befordres, ikke, som de ellers pleiede, skulle søge til Sorøe Kloster, men „bekomme Vogne og Fordring" i Landsbyen Liunge.[12])

Dette Ophold af Hertug Christian i Sorøe Kloster var heller ikke blot forbigaaende, eller kun foranlediget ved Kongens Fraværelse i Jagttiden; men ligesom Frederik II. selv yndede Sorøe meget, og jævnlig kom der, saaledes har han vist nok af en lignende Grund, som den, hvorfor han noget længere hen ophævede den af ham selv stiftede lærde Skole i Frederiksborg, og oprettede en ny i Sorøe, anseet dette Sted tienligere til

---

11) Siællandske Registr. Nr. 12. fol. 332. 333. b. En „Støveken" (ɔ: Stübichen) var et Maal, der holdt snart een, snart 2 Potter, eller flere.

12) Siæll. Registr. Nr. 12. fol. 333. b.

Ophold for sine Sønner, end noget af de Kongelige Slotte, hvor en Sværm af urolige Giæster, unge Adelsmænd, Drabanter og mangehaande Betiente, der fulgte med Hoffet, ikke kunde være nogen god Omgangskreds for Prindser, som deres Fader vilde have opdraget og oplært med Alvor og Strenghed hos Lærerne. Vi see af en „skriftlig Fortegnelse og Instruction, givet Johan Svave, Embedsmand paa Sorøe Kloster,[13]) hvorledes han sig imod Hertug Christian skal forholde," og dat. „Sorøe Kloster, den 1ste August",[14]) at Kongen allerede noget før ovenanførte Anmodning om Vognpas og Beforbring fra Sorøe blev udfærdiget, selv har bragt sin Søn derhen; hvilket desuden vides af Frederik II. egenhændige Antegnelse i hans Skrivcalender for 1584. Det var i denne Sommer, i Maanederne Junius og Julius, at Hertug Christian (fra 12. Jun. til 18. Jul.) fulgte med sine Forældre og Rigsraadet paa Reiser i Jylland, giennem Fyen og Siælland til Lund (d. 18de Julius), for at modtage Stændernes Hylding som udvalgt Thronfølger. Efterat de vare komne tilbage fra Skaane til Frederiksborg, reiste Kongen og Dronningen med deres to ældste Døttre og Hertug Christian den 31. Jul. til

---

[13]) Han var af en gammel bekiendt Adelsslægt fra Pommern, der kom ind i Frederik I. Tid. Peder Svave, som Bispopperne efter Frederik I. lode sætte til Opdrager for Christian III. Broder, Hertug Hans, blev siden en bekiendt og af denne Konge meget yndet Statsmand, der brugtes ved de fleste og vigtigste udenlandske Gesandtskaber. (cf. Krags Christian III. Hist. ved Sandvig. I. 19. 351. 361. og fl. St.) Kongen skienkede ham Giorslev 1540, hvor han døde 1551 (Krag l. c. S. 361) men efterlod kun 2 Døttre. (D. Atl. III. S. 124.) Joh. Svave (formodentlig hans Brodersøn) fik den 9de Oct. 1584 Forlebningsbrev paa Sorøe Kloster. (Siæll. Tegnelser Nr. XVI. fol. 354. 55.) Den 16de Mai 1586 fik han Brev paa Vordingborg Slot og Lekkinge. sst. fol. 529. 80;) og 8. Jun. 1587 fik han Quittants for Sorøe Klosters Lehn, fra 17de Aug. 1584 til Phil. Jacobi 1586, da han blev det qvit. (sst. fol. 602.)

[14]) Siæll. Reg. Nr. 12. 327, b.—328. b.

Sorøe, hvor Kongen blev til den 8de August. Dronningen reiste allerede den 5te tilbage til Roeskilde og Frederiksborg; men, som det hedder i Kongens Calender: „min Søn Christian forblev i Sorøe for at studere.“ Af samme Calender, og andre historiske Data bliver det tydeligt, at Prindsen i den øvrige Deel af A. 1584, ligesom i den følgende Deel af Vinteren $15\frac{84}{85}$ ikke har forladt Sorøe. Begge Forældre have derimod besøgt dette Sted og Sønnen den 11—14de December, da de reiste herfra til Antvorskov, hvor Hoffet tilbragte Julen. Kongen kom den 31. Decbr. allene til Sorøe, og spiste der Nytaarsaften med sin Søn; men reiste endnu samme Aften tilbage til Antvorskov.[15]

Da den ovenanførte Instruction til Joh. Svave, som Frederik II. lod udfærdige Dagen efter at han havde bragt Hertug Christian til Sorøe,[16] i alt Væsentligt stemmer overeens med en anden, nogle Maaneder sildigere, til samme Joh. Svave, som strax vil blive omtalt: vil jeg allene udskrive dens sidste Artikel, som viser, at Sorøe Kloster, under Prindsernes Opholdstid, saa at sige har været afspærret fra ethvert fremmedt Besøg: „Vi ville og derhos have forne Johan Suobe „(Svave), saa vel som os elskelig, hæderlig og høilærd Mand, „Mester Hans Mickelsen, strengelig og alvorlig formeent og „forbudet, at tillade nogen af Adel, Herremænd, „Fruer eller Jomfruer, som kunde hænde hid til Kloster „at komme, i hvo som helst det være kunde, end mindre „nogen anden, at komme til høibemeldte vor kiære Søn; „uden det kunde være nogen af vore og Rigens Raad, som

---

15) Jvf. de af Kongens Skrivcalender uddragne Steder i Histor. Tidsskr. II. S. 35—37. Vi skulle i det følgende see, hvor nøiagtigen disse Optegnelser stemme overeens med og kunne bekræftes ved Data, som forekomme i Prinds Christians Stilebog.

16) Siællandske Register, Nr. XII. fol. 379. 80.

„det kunde begiere, hvilke det maa blive tilladt; desligest skulle „og Vor Prædicant, Os Elskelig Mester Christoffer Knop, „Saa og hederlig og høilærd Mand, Doctor Povel Madsen, „Superintendent udi Siællands Stift, naar de hændes did at „komme, maa blive tilladt at komme til høibem. vor kiære „Søn, og ellers ingen Anden; saa fremt de ikke derfor „ville have vor høieste Unaade."

Ved Begyndelsen af Aaret 1585 har Frederik II. besluttet, ligeledes at sende sin anden Søn Hertug Ulrik til Sorøe Kloster, ledsaget af dennes Lærer, ovennævnte Mester Povel Pedersen. Efter Kongens Instruction til Joh. Svave af 15de Januar 1585, skulde begge Brødrene, som boede hver for sig, spise Middag og Aften sammen i Hertug Christians Værelse, ved eet Bord med deres Lærer, med de Adelsbørn, der oplærtes med Prindserne, og „Andre, som vare dem tilforordnede." Det paalægges Svave at have Tilsyn med at Prindserne „fyrsteligen og tilbørligen underholdes, eftersom deres Stand og Leilighed nu udkræver;" og et Par Gange om Ugen at gaae til dem, og „see hvorledes med Alting forholdes, eller om Mangel eller Brist i nogen Deel findes." Han skulde see til, at Mad, Viin og Øl „blive godt, reenligt og vel tilflyet; og hver Middag og Aften lade koge ti Retter Mad, men tilsee, „at iblandt samme Retter en 3, 4 eller flere Retter efter Leiligheden blive synderlig vel kogt og tilflyet for høibemeldte vore Sønners egen Person." Viin, Sukker, Urter (Krydderier) og andet saadant, skal Rentemesteren Christopher Valkendorff skaffe til Bordet, naar han derom i Tide tilsiges af Joh. Svave; og denne skal da give Mester Hans Mikkelsen disse Ting i Forvaring, hvoraf han skulde udlevere til Kokken hvad denne daglig behøver. Fyrbøderen hos Hertug Christian skal herefter, ligesom hidtil, have Fade og Tallerkener i Forvaring; og begge Fyrbødere skulle ikke allene

tilholdes, at holde Stuer og Kamre rene, giøre Ild og rede Seng; men ogsaa begge at brede Dug og bære Maden paa Bordet, m. m. (Siæll. Reg. XII. fol. 381—83.)

Ligesom det allerede fandt Sted med Hertug Christian, saaledes vilde Kongen ogsaa have nogle Adelsmænds Sønner oplærte og opdragne i Selskab med Hertug Ulrik; og blev da ligeledes en Hielpelærer antaget for disse. Denne, som heller ikke var Magister, synes dog at have været noget høiere af Vilkaar, end Ludvig Ludvigsen. Man finder at „Os Elskelig Johannes Munthe", den 22de Jan. 1585 fik Bestilling, „at skulle være hos Hertug Ulrichs Tugtemester, og hannem hielpe de smaa Herremænd at optugte."[17]) Af flere Yttringer, som forekomme i den unge Hertug Christians skriftlige Stiil-Øvelser, bliver det tydeligt, at de unge Adelssønner, som efter Kongebrevets Udtryk skulde „optugtes hos og med de kongelige Børn", dog altid ere holdte i en vis underordnet Afstand fra Prindserne, eller som et Slags Pager hos disse; ligesom de rimeligviis ogsaa have modtaget deres egentlige Underviisning allene af Hielpelæreren. Hertug Christian, der især synes at have yndet den unge Friis, og ofte rettet sine korte Breve til ham, glemmer dog allerede i sit 9de eller 10de Aar hverken at denne kan modtage Befalinger af ham, eller at Hertug Ulrik er hans Broder og en Kongesøn.[18])

Formodentlig har hverken Christian, eller hans Broder, i Aaret 1585 forladt Sorøe Kloster, førend de henimod Midten af Julii Maaned have faaet et Slags Sommerferier, under et Ophold med deres Læremestere paa Antvorskov, hvor paa

[17]) Siællandske Registr. Nr. 12. f. 383. b.

[18]) S. for Ex. nedenfor S. 279. Irettesættelsen til Friis, og flere følgende. (Foruden denne nævnes i Stilebogen af de unge Adelige hos Prindserne: Henning Bilde, Otto Lindenov, Hvitfeldt, Below, m. fl.

samme Tid deres Søstre ogsaa opholdt sig, imedens Kongen og Dronningen vare fraværende. Dette erfares af en kongelig Instruction (dat. Antvorskov, 14. Jul. 1585) for Lehnsmanden paa dette Slot, Peder Reedtz, „hvorefter Vi ville, han sig aldeles skal rette imod høibaarne Fruer og Frøkener, Vore kiære Børn, imidlertid vi dennem ville have her paa Slottet liggendes." Om Maden hedder det her, „at P. „Reedtz skal bestille, at der koges til to Herrebord, særdeles „til høibaarne Fyrster vore kiære Sønner, H. Christian og „Hert. Ulrich, og særdeles til de andre vore kiære høib. Børn; „og skal han forordne at til hvert Taffel koges otte Retter, og „at deriblandt een, to, tre eller flere Retter blive synderlig vel tilsfyede", o. s. v. Viin, Sukker og Urter skulde ogsaa her paa Antvorskov M. Hans Mikkelsen have i sin Forvaring, udlevere deraf daglig til Kokken hvad deraf behøves, og have Tilsyn med at det bruges til Maade. Naar Mangel er paa disse Sager, skal Kongens Apotheker skaffe dem. — Hvis Kok, Bager, Fyrbøder, eller Andre, som ere i Tieneste hos de Kongl. Børn, befandtes forsømmelige eller utilbørlige i Tienesten, skal Peder Reedtz derfor straffe dem „med den spanske Mantel, eller i anden Maade efter Leiligheden." Til Slutning forekommer, ligesom i de andre lignende Instructioner af Frederik II., følgende Forbud imod ethvert Samqvem med Uvedkommende og Fremmede: „Og eftersom vi nu have „hidforordnet vore kiære Børn, at skulle her have deres „Leigre", „og vi derfor ikke ville have eller tilstede den almindelige „Giestning og Søgning her sammesteds, imidlertid de der „skulle være liggendes: da ville Vi derfor, at P. Reedtz, saa„længe høibaarne Vore k. Børn her forblive, aldeles ingen „skal her paa Slottet herberge, ikke heller tilstede „Nogen at komme til høib. Vore k. Børn, Sønner eller Døttre,

„i hvo det helst være kunde, som det kunde begiere, uden det „kunde være Nogen af Vore Elskelige Rigens Raad,“ o. s. v.[19])

I hvor tienligt og passende Opholdet i det stille, af den venligste Natur omgivne Sorøe Kloster kunde have været for Frederik den Andens Sønner, imedens der lagdes Grund til deres Opdragelse i Barndomsaarene: saa indtraadte heri allerede en Forandring efter noget over et Par Aars Forløb. (Christian IV. opholdt sig i Sorøe fra August 1584 til henimod Slutningen af 1586.) Frederik II. havde 1560 stiftet en Lærdomsskole, eller saakaldet Trivial-Skole, ved sit Slot Frederiksborg; men erfarede efter endeel Aar, at denne Skole ikke opfyldte sin Hensigt, at Skolebørnene meget forsømtes, og hverken holdtes i tilbørlig Disciplin, eller i andre Henseender optugtedes, som de burde; fordi Hoffets idelige Ophold paa dette Slot gav Anledning til Disciplenes daglige Omgang med ringere Hoftienere m. m.; Kongen nedlagde derfor Frederiksborg Skole, og besluttede derimod at giøre Sorøe Kloster (hvor allerede i lang Tid, baade før og efter Reformationen, enkelte Adelsmænd havde sendt deres Børn hen for at opdrages til en offentlig Latin-Skole. Først har Frederik II., ved Fundation, dat. Kronborg 17de Apr. 1585, oprettet en „Trivial-Skole“ i Sorøe Kloster for 30 Personer; nemlig en Skolemester (med 30 Daler aarlig Løn) en Hører (med 10 Daler og en Klædning om Aaret) og 28 Disciple, som skulde giennemgaae et Prøveaar, og deres hele Skoletid vare 6 Aar. (Siæll. Register XII. f. 399. 400.) Omtrent et Aar derefter udvidede og forandrede Kongen sin Stiftelse, i det han ved Fundation af 30. Mai 1586 oprettede en større Kongelig Skole paa Sorøe Kloster for 30 adelige og 30 uadelige Disciple, som der nød fri Kost og Underviisning ved en Skolemester (Rector)

[19]) Siæll. Register. Nr. 12. fol. 422—23. Et unøiagtigt Udtrag af dette Brev er trykt i Ny D. Mag. IV. S. 165.

og to Hørere. Rimeligviis har Oprettelsen af sidstnævnte Skole været den nærmeste Grund til, at Sorøe Kloster ikke længere ansaaes for noget beleiligt Opholdssted for Prindserne; og de have formodentligt forladt det, saasnart Skolen er traadt i Virksomhed, hvilket maaskee ikke er skeet før i Efteraaret, eller mod Enden af Aaret. Frederik II. valgte da ogsaa et andet behageligt, af Naturen ligeledes med en skiøn og indtagende Omgivning begavet, men fra Hovedprovindsen og Hovedstaden endnu fiernere affondret Slot til sine Sønners Ophold. Ved et Kongebrev, dat. Coldinghuus 20. Novbr. 1586,[20] befales Lehnsmanden paa Skanderborg Slot, Claus Glambek: at da Kongen med det første agter sig derhen, og har besluttet at „Hertug Christian og Hertug Ulrik med deres Tugtemestere nogen Tid der skulle blive beliggendes", skulde han udsee beqvemme Værelser til begge Prindser, hvor de kunne findes beleiligst og nærmest ved hverandre; ligeledes skulde han skaffe et Kammer der paa Slottet til Henrik Ramel, „Høib. Vor kiære Søns H. Christians Hofmester;" dog dette „paa et af de gamle Huse, saa at fornemme Kamre, som (hvor) ellers fremmede Herrer og Andre, som der kunde henkomme, skulle ligge, bliver derved ubetagne." Det blev imidlertid ikke Frederik den Andens Bestemmelse, at Skanderborg skulde være hans Sønners, eller særdeles Prinds Christians, udelukkende Opholdssted.[21] Man seer af en nylig opdaget Kilde til

[20]) Brevet er aftrykt i D. Mag. V. S. 166.

[21]) Det har været et temmeligt almindeligt Sagn, at Christian IV. havde tilbragt flere af sine Ungdomsaar paa Skanderborg Slot; men af den anførte Kilde (hans Stile- og Brevbog, fra A. 1584—91) sees, at Opholdet der afvexlede med Ophold paa andre Slotte. At den unge Konge „af det regierende Rigens Raad erlangede, at i Søen ved Skanderborg blev bygget et Skib til ham, med Master, Takkel, Segl og andet Redskab, i alle Maader som et stort Orlogsskib er monteret og udrustet"; og at der „forordnedes forfarne Skibsfolk, som omseglede med ham paa Søen, og flittigt underviste ham udi

Christian den Fierdes Ungdomshistorie, at han (og som det synes, især efter Faderens Død) afvexlende har opholdt sig med sin Lærer og sin Hofmester, snart paa Frederiksborg, snart paa Kronborg, Coldinghuus, eller andre Slotte; hvor man da ogsaa finder, at hans Moder jævnlig har holdt Hof, endskiøndt Nykiøbing Slot var hendes egentlige Enkesæde.

I øvrigt synes ved denne Forflytning intet at være forandret i Prindsernes Opdragelse og Underviisningsmaade; undtagen at H. Christian, som den ældste Kongesøn og udkaarede Thronfølger, nu, foruden sin Læremester, havde faaet en Gouverneur eller Hofmester i den anførte H. Ramel, en meklenborgsk Adelsmand, der synes at have været vel skikket til den Post, Kongen betroede ham, foruden at han jævnlig brugtes i Gesandtskaber og andre offentlige Hverv, hvortil Ramel ved tidligere Reiser og andre Øvelser havde giort sig duelig.[22] Af den ovenfor nævnte authentiske Kilde (Christian

alt det, som hør til Søfarten:" fortælles af Laur. Jacobsen i hans Liigprædiken. Denne Beretning, (som Hofpræsten, efter henved 58 Aars Forløb, kun kan give efter Andres Tradition) er vel ikke usandsynlig; imidlertid findes dertil ikke mindste Spor i Prindsens Brevbog, hvor man dog støder paa saa meget andet, som i hans Barndom og Ungdom har sysselsat ham. Det er heller ikke anført hos Slange, S. 1480, hvor dog Kongens techniske Indsigt i Skibsbygning nævnes, og at han selv giorde Udkast og Afrids til nye Skibe, der skulde bygges m. m.

22) Den bekiendte Lærde Joh. Caselius, paa den Tid Professor i Rostock, tilegnede K. Frederik II. sit Skrift: „Magnificentia & magnanimitas explicatae" (e libro IV. Ethicor. Aristotelis) a *Joh. Caselio* Rost. 1587. I Tilegnelsen, undertegnet: Non. Decbr. 1586, omtaler han den nylig til Hofmester hos H. Christian beskikkede H. Ramel med stor Berømmelse. „Eis est moribus, ea eloquentia, eo animo, ea sapientia, eo usu rerum, quem longinquis gentibus aditis & plurimis difficilibus negotiis gestis mirifice confirmavit, ut provincia tam ardua & laboriosa ipsi ex omnibus rectissime tradita fuerit." &c. Christian IV. skriver om Ramel, d. 7. Jul. 1582 (Hdskr. c). „Tamen iterum expectamus eum hodie ad nos (fra Kiøbenhavn til Hirschholm), nisi accidant gravia

den Fierdes Stile- og Brevbog) kunde mange Vidnesbyrd anføres for den umiskiendelige Høiagtelse og Hengivenhed, hvormed den unge Fyrste altid yttrer sig om sin Hofmester — hvis tydske Fødsel heller ikke har havt mindste hindrende Indflydelse paa den tilkommende Konges medfødte og vedligeholdte danske Natur og nationale Tænkemaade. — De unge Adelige, som der bleve optugtede med Prindserne, have ogsaa fulgt dem til Skanderborg; men næste Efteraar (den 26. Oct. 1587) udgik der et Kongebrev til Henrik Ramel, hvorved Kongen tilkiendegav, at han vilde have Antallet af disse Adelsbørn formindsket; og den 29de Octbr. blev tilskrevet Hans Lindenov: at paa Grund af denne Formindskning, og da „hans Søn flux tilvoxer og bliver stor, og Kongen erfarer, at han ikke skal have ret synderlig Lyst til Skole": saa har han befalet at sende denne Søn hiem til Faderen, uden at denne dog deri skulde see noget Tegn paa Kongens Ugunst.[23]) Endelig see vi, at Frederik II. mod Slutningen af samme Aar har taget den noget paafaldende Beslutning, at ville sende sin yngre Søn, Hertug Ulrik (formodentlig under Ledsagelse og Veiledning af hans hidtilværende Læremester) i en Alder af 10 Aar til Straßburg, ved Pintsetid 1588. Et Brev til Carl Bryske, dat. 24. Dec. 1587, indeholder Kongens Begiering, at denne Adelsmand, efter eget Tilbud, til bemeldte Tid, selv fierde ridendes vilde indfinde sig i Rendsborg, for derfra, tilligemed flere Adelige, at følge H. Ulrik paa denne Reise.[24]) Dette har staaet i Forbindelse med den Tanke, hvorpaa man havde bragt Frederik II., at Hertug Ulrik kunde opnaae at blive Domherre i det daværende lutherske Capitel i Straßborg; men da

negotia, quæ ipsum detinent, quod sæpenumero fit, in negotiis multorum regnorum, quæ necessario expediri debent." Om den Engelske Gesandt Dan. Rogers Charakteristik af H. Ramel, s. hist. Tidsskr. III. 57. Anm. 1.

23) Siæll. Tegn. Nr. 16. fol. 262. b. Ny Danske Magazin IV. 167.

24) Ny Danske Mag. sammest. (Jvf. Slanges Christ. IV. Hist. S. 14.)

Frederik II. imidlertid døde d. 4. April 1588, og man fandt Omstændighederne meget ugunstige for en saadan Plans Udførelse, blev den af Regieringsraadet efter Kongens Død opgivet,[25]) og Hertug Ulrik blev siden (1598) Coadjutor i Stiftet Schwerin.

Naar vi fra Frederik den Andens her benyttede Kongebreve og Befalinger angaaende hans Sønners, og særdeles Christian den Fierdes Opdragelse og Underviisning, ville gaae over til andre samtidige og paalidelige Kilder, for at søge Underretning om, paa hvad Maade og efter hvilken Plan Prindsen blev underviist, eller i hvilke Videnskaber og Færdigheder han blev oplært: da vilde Udbyttet i den Henseende blive meget ringe, og saa at sige kun indskrænket til eet og andet, som Traditionen har giemt, og som man efter Kongens Død har berettet i Liigtaler og andensteds: dersom ikke et betydeligt Held netop havde bevqret os Christian den Fierdes egne Skrivebøger og Stilebøger fra hans hele Skoletid; man kan vel saaledes kalde de mange Aar, hvori han uafbrudt beholdt og blev underviist af den samme Lærer, Mag. Hans Mikkelsen. Dennes Livsforhold, Alder og Duelighed til det vigtige Kald, at opdrage og oplære en Thronarving, er ovenfor berørt, for saa vidt de sparsomme Efterretninger, som haves om Manden, dertil kunde benyttes. Den eneste af disse, som dog meddeler os nogen Kundskab om de Lærefag, hvortil Prindsens Underviisning strakte sig, er Dr. Laurids Jacobsens Liigprædiken, hvori opregnes de Videnskaber, Konster og Sprog, hvori „den unge Herre giorde saadan Fremgang, (som her siges) at hans Præceptores og Læremestere sig derover høiligen have forundret.“ Her tales saaledes allerede om flere Lærere, og det er klart nok, at H. Mikkelsen ikke

25) Slange Christian IV Hist. S. 14. Schlegels Overs. I. 78.

kan have underviist Prindsen i alle de Kundskabsfag, som derefter opregnes. Det hedder: at han i kort Tid har fattet ikke allene de saakaldte „Instrumental-Disciplinerˮ (nemlig Grammatik, Logik og Rhetorik); men ogsaa Mathematik, Arithmetik, Vocal- og Instrumental-Musik, Tegning og Architektur. Af Sprog havde han lært Latin til Færdighed endog i at tale det; Fransk, saaledes at han temmelig kunde forstaae det; Italiensk, at han kunde „bruge det ogsaa i Talen.ˮ Tydsk forbigaaer Dr. Jacobsen ganske; uden Tvivl fordi han antog det for ligesaa naturligt og nødvendigt, at Prindsen i sin Barndom havde lært dette Sprog, som sit Modersmaal. I mechaniske Færdigheder havde Prindsen opnaaet saameget Indsigt og Erfaring, at han næsten i alle saadanne Konster og Haandværker selv kunde give vedkommende Mestere den fornødne Anviisning; ja endog egenhændige Udkast og Tegninger til deres Efterretning m. m. — Af de her opregnede Konster og Færdigheder kan det vel antages, at Hans Mikkelsens Underviisning ikke har strakt sig videre end til de omtalte Instrumental-Discipliner, til det latinske Sprog; maaskee ogsaa til Mathematik og Arithmetik. At imidlertid denne Christian den Fierdes egentlige Opdrager, om ikke har været hans eneste Skrivelærer, dog fra først af har givet ham Forskrifter, havt bestandigt Tilsyn med hans Skriveøvelser, og bidraget meget til at danne hans Haand, især i latinsk Skrift: dette, mener jeg, lader sig bevise af Kongens Øvelsesbøger, saavel den egentlige Skrivebog, som de ovenanførte latinske Stilebøger. Det er disse Bøger, vi herefter ville noget nøiere betragte og beskrive, forbi de i det mindste give os en fuldstændig og temmelig tydelig Forestilling om Methoden, hvorefter den unge Prinds er bleven øvet, deels overhovedet i Skrivning, deels i Særdeleshed i at skrive Latin, og paa samme Tid tillige i dansk Brevstiil; lige fra det første Aar,

da Faderen satte ham under den anførte Læremesters Opsyn og Underviisning, indtil 1593, da Prindsens Opdragelse formodentlig er betragtet som fuldendt, ved den Tid da han i sit 16de Aar selv overtog Regieringen i Hertugdømmerne.

1. Den første af disse Bøger (Haandskr. a) er den tidligst begyndte, og indeholder Prindsens Skrive-Øvelser, lige fra de første Bogstaver, indtil Skriftprøver, som kunne kaldes calligraphiske. Denne Bog indeholder i Alt 243 fuldskrevne Quartblade, af tykt, ubeskaaret Papir, som i Hefter eller Læg paa 3—4 Ark (12—16 Blade) ere, enten efterhaanden eller paa engang, indsyede i et sammenfoldet Omslag af meget tykt Pergament, der har udgiort et Folioblad af en haandskreven Gradual fra 15de Aarh. For den første Mening synes det at tale, at en Bog af saadan Tykkelse maatte have været meget ubeqvem at skrive i, baade i Begyndelsen og længere hen; men da Bogen ikke er fuldskreven, og har noget over 4 Læg, med 50 hvide Blade, tilovers i Slutningen: maa det dog vel antages, at den fra først af har været indrettet saaledes som den nu haves. I dens Udvortes er den overhovedet meget vel bevaret og reenligt behandlet; især naar man tager Hensyn til, at den har været i Brug over 8 Aar. I øvrigt er den ikke ganske fri for de sædvanlige barnlige Frihaandsarbeider i Bladenes brede Rand, eller nedenunder Skriften; men deres ringe Antal synes at vidne om, at Prindsen vist nok har været stadigen under Læremesterens Øie, medens han skrev.[26]) Derimod findes hyppige Spor til at han til Øvelse har

26) En interessantere Reliquie fra denne Christian IV. Barndomstid ere to smaa Blade Papir, som han formodentlig engang har giemt bag i Skrivebogen, hvor de have ligget i Skiul under det ombøiede Pergamentsblad. Paa det ene er tegnet med Pennen to Personer, der fegte med korte Sværd eller Dolke; paa det andet et Antal Krigsskibe, under Seil og i Canonade; de Danske med en Danebrogsstander i Stortoppen. Begge Tegninger ere udførte med en rask og let Haand den sidste med nogen Hielp af Farve.

maattet skrive Bogstaver, med hvis Form Læreren ikke var fornøiet, mange Gange efter hinanden i Bladenes Rand; undertiden har ogsaa Læreren først skrevet saadanne Bogstaver til Rettelse og Mønster. I Maaden, hvorpaa Prindsen har dannet sin Skrift fra de første Elementer, og fremdeles har maattet fortsætte sine Øvelser i denne Skrivebog, er en og anden Egenhed, med Hensyn til Lærerens Brug og Methode, som kan fortiene at bemærkes. — Vi maae herved først erindre, at der neppe kan være nogen Tvivl om, at Christian den Fierdes „Tugtemester" eller egentlige Opdrager, selv har været hans Skrivelærer. Med hans udmærket rene, faste, charakteristiske Haand er for det første Titelen skrevet i den hvide Rand af Pergamentet, der udgiør Omslagets Forside: Illustrissimi Principis Christiani IIII. D. G. regis Daniae &c. electi, exercitationes in characteribus latinis recte formandis Anno christi 83 inceptæ 27 Julij Coldingæ. Dernæst har Læreren, bl. a. omtrent fra Midten af Bogens første Side, med temmelig store Bogstaver skrevet følgende to Tankesprog: *Cicero*. Cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quædam conformatioque doctrina, tum illud nescio quid præclarum ac singulare existere soleat. — Nihil homini utilius literarum scientia. — Ligeledes er uden Tvivl ogsaa fra Hans Mikkelsens Haand, men maaskee fra en sildigere Tid, og med mindre Bogstaver, en Linie, der staaer øverst paa samme Side: Regium magis addere quam detrahere. — Øverst paa Bagsiden af første Blad har han endvidere hensat disse to Sententser, tydeligt nok (ligesom de foregaaende) til Læsning og Eftertanke for sin høie Lærling: *Epictetus*. Sciendum, in animis doctrina non agit radices, nisi quis eadem quotidie & dicat ipse, & audiat, & simul ad usum accomodet. — *Plato*. Epistola β. Etiam cum sæpe doctrina eadem repetitur & semper auditur multis annis, uix tamen

ut aurum perpurgatur multis exercitiis. — Endelig har han neden under disse Sprog endnu skrevet: Prouerb. cap. 22. Annon hæc aliquoties tibi inculcavi? og derefter tilføiet i 3 Rader en Samling af Øvelser eller Betegnelser ved Bogstaver paa den i ældre Tid brugelige Tone-Scala, udtrykt ved latinske Stavelser ut, re, mi, o. s. v. Det er tydeligt, at Læreren maa have fundet det ligesaa fornødent, at bringe Prindsen denne Tone-Scala daglig for Øie i Skrivebogen, som ved Sententserne at paaminde ham om Repetitionens Nødvendighed. Det synes tillige heraf antageligt, at Mag. Hans ikke maa have været uden al Deel i Prindsens musicalske Underviisning og tidligste Sang-Øvelse.

I Skrivningen har han ikke fundet det fornødent, meer end en eneste Gang i denne Bog, nemlig øverst paa 3die Side, at foreskrive Prindsen de latinske Bogstaver A. a. b. c. d., o. s. v. i een Linie. Disse har Prindsen skrevet efter, ikke blot paa denne, men paa de følgende 4 Sider, uden anden Forskrift, end hiin ene Linie. Nederst paa 7de Side, har han allerede begyndt sin Sammenskrift med Linien: Deus æternus & omnipotens me creavit, og fortsat denne fra 8—18de Side; derpaa følger først en ny Linie: Christus æterni Dei filius me redemit, som atter række adskillige Sider, indtil den blandes med Linien: Deus spiritus sanctus me sanctificavit, o. s. fr. Undertiden findes Linien med de enkelte Bogstaver gientaget hist og her paa de første Blade med Sammenskrift; men ingen videre Forskrift er at opdage i den hele øvrige Bog. Man maae saaledes antage, at de store latinske Bogstaver har Prindsen kun lært ved at skrive dem, hvor de forekomme i Begyndelsen af en Linie; og at enhver Forskrift har været anbragt særskilt paa et Blad, til at forelægges udenfor Bogen.

Saaledes fortsættes i lang Tid Sammenskriften med

enkelte, meget ofte gientagne Linier, der længere hen i Bogen begynde at blive moralske og politiske Maximer: f. Ex. Eruditio ornamentum in prosperis, solatium in adversis — Omnibus in rebus modus est pulcherrima virtus — Deus quibus vult donat & eripit regna — Regia, crede mihi, res est sucurrere lapsis. — Nulla salus bello, pacem te poscimus omnes. — Omnia si perdas, famam servare memento, qua semel amissa, postea nullus eris. — Qui reipublicæ gubernationem suscipiunt, facilitatem in audiendo, humanitatem in agendo, & promtitudinem in satisfaciendo servare debent. m. fl. a. Hvor vidt Læreren drev det i at overholde sit Repetitions-System, og i at øve sin Lærlings Taalmodighed, kan sluttes allene deraf, at den sidst anførte noget længere Maxime har jeg talt gientaget 125 Gange, og var endnu ikke ved Enden. Undertiden har Prindsen faaet en og anden kortere Sentents at skrive efter, der maaskee kan være givet ham til umiddelbar practisk Anvendelse, eller Advarsel; f. Ex. Non bene prandebit, quicunque potu carebit. — Alterius chartam, abacum simul atque crumenam Tu nunquam inspicias, si pius esse velis, m. fl. Længere latinske Stykker, prosaiske og metriske, undertiden med dansk, modstaaende Oversættelse, finde vi først bedre hen, over Midten, eller i den anden Halvdeel af Skrivebogen.

Paa denne Maade har K. Christan den Fierde lært den i hans Tid, hos en regierende Fyrste høist sieldne, sikkre, faste og tydelige latinske Skrift, hvis Elementer og hvis Charakteer bære et umiskiendeligt Præg af at have formet sig efter Lærerens Haandskrift. For at fierne al Tvivl om, at denne har været Mag. Hans Mikkelsens egen Haand, behøve vi kun at sammenligne de ovenanførte Linier, der findes foran i Skrivebogen med de Sententser, der paa samme Maade ere indskrevne i Stilebogen (Haandskr. **b.**) og med de paa mange

Steder i denne forekommende Rettelser; vi ville da overtydes om, at begge Dele tilhøre een Haand, og denne kan i Stilebogen ikke være nogen Andens, end Hans Mikkelsens.

Den ovenanførte Titel, eller Udskrift, som han har givet Skrivebogen (a.) kunde berettige os til at antage, at den blot indeholdt Prindsens Øvelser i latinsk Skrift; men dette er dog ikke Tilfældet. Paa det 99de Blad (saaledes henimod Midten af Bogen) træffe vi, nedenunder nogle latinske Vers, det første Stykke i Modersmaalet, og med danske Bogstaver. Dets smukke og vel valgte Indhold er følgende moralske Lære: „Hør gierne den Fattige, og svar ham venlig og sagtmodig; „redd den, som skeer Vold, fra dem, som giøre ham Uret, „og vær uforfærdet naar du skal dømme; hold dig mod de „faderløse som en Fader, og mod deres Moder som en Hus„bonde: Saa skal du være som den Allerhøiestes Søn, og han „skal have dig kiærere, end din Moder haver dig." Prindsens Haand er her hverken saa dannet, øvet eller fast, som i den latinske Skrift; imidlertid er det let at indsee, at dette ikke kan være hans tidligste Prøve i dansk Sammenskrift, og at han maa have havt en anden Skrivelærer og en anden Øvelsesbog for saadan Skrift, inden han begyndte at indføre danske Stykker blandt de latinske, under M. Hans Mikkelsens Tilsyn og Veiledning. Vi møde ogsaa 15 latinske Blade i Bogen, inden vi igien støde paa det samme danske Stykke, som Prindsen nu har maattet gientage over 40 Gange paa Dansk, som oftest med en latinsk Oversættelse ved Siden; inden et nyt, omtrent lige langt, Stykke i Modersmaalet afløser det forrige. Paa det 149de Blad forekommer det første Stykke paa Tydsk, hvor Skriften er liig den danske; og herefter vexle tydske, danske og latinske Skrivestykker om hverandre i uregelmæssig Følge; dog altid saaledes, at de sidstnævnte ere de talrigste. Det kan ogsaa bemærkes, at der i den danske,

eller saakaldte gothiske Skrift, anvendt i begge Sprog, findes en noget mere stiv Charakteer, end i det latinske, eller en vis Grad af det, man i Skrivekonsten kalder Fractur. Paa de sidste 12—16 Blade, som tilhøre Aarene 1590 og 1591, og hvor Antallet af de i Bogen omtrent i et Aar indførte Stykker forholdsviis er ganske ringe, har Prindsen derimod tilegnet sig en betydeligt høiere Færdighed i Brugen af al Slags Skrift eller Bogstaver; og de tre eller fire sidste Sider, (Bl. 231—243) der ere skrevne paa Kronborg i August og September Maaneder 1591, (det sildigste Datum er 22de Septbr.) ere saa ziirlige, som om de kunde være bestemte til at at vise, hvor vidt Prindsen i sit 14de Aar kunde drive det i Calligraphie.

2. Den næste af de Bøger fra Kong Christians Barndom, her møder os, er den tidligste og interessanteste af Prindsens latinske Stilebøger, et tykt Octavbind paa 400 fuldskrevne Blade, indbundet paa samme Maade, som den foregaaende og i Pergament af samme Art. (Haandskr. **b.**) Paa den første Side findes som Titel eller Overskrift „Liber compositionum D. principis", skrevet med Lærerens (Mag. H. Mikkelsens) Haand, ligesom bl. flere følgende to Sententser med samme Haand:

„A patre nil princeps talis differre videtur,
Florentem populum qui cupit esse suum."

„Vivere non meruit, refugit quicunque laborem,
Ocia sunt omnis causa caputque mali."

Paa den anden Side af samme Blad begynder den danske Text, skreven med Prindsens Haand, tilligemed latinsk Oversættelse paa den modstaaende Side, og saaledes fortsættes det, med et Par Afbrydelser af 8—10 Blade, som blot have den latinske Udarbeidelse, indtil det 308de Blad i Bogen; de øvrige 92 Blade indtil Enden indeholde atter kun latinske Stiiløvelser

uden dansk Forskrift eller Oversættelse. Jeg maa tilføie det sidste, da det (saaledes som jeg noget nærmere skal berøre) ikke turde være ganske let at sige med Bestemthed, hvorledes Forholdet imellem de to Texter har været; om nemlig Latinen altid er oversat af Dansk, eller undertiden omvendt.

Dagen naar disse skriftlige Øvelser ere begyndte, kan ikke med fuld Bestemthed angives, da intet Datum findes i Begyndelsen af Bogen. Fol. 9 er Prindsens 15de Brev (de første Stykker ere nemlig meget korte, som oftest to paa en Side) skrevet strax efter 1. Januar 1584. (s. nedens. S. 278.) Det 17de Brev er dateret den 14de Januar (1584.) Fol. 127 er den latinske Udarbeidelse (Nr. 202) første Gang underskrevet: Coldingæ, 21. Aprilis Anno Domini **87**; fol. 275 findes paa samme Maade: Frederichsburgi, 27. Februarii, Anno Dni. **1.5.8.9**; fol. 332 har Frederichsburgi, 12. Decembris Anno Dni. **1.5.8.9.**; fol. 338 har Dagen: den 5. Febr. 1590. Siden findes hyppige Angivelser af Datum under Stilene fra A. 1590, og fol. 85 forekommer det første Datum fra 1591: Scanderburgi, 11. Januarii. Det sidste latinske Brev i Bogen, fol. 400 er underskrevet: Coronæburgi, 5. Nouembris Anno **91**. Stilebogen, som i Følge det ovenanførte maa være begyndt i Slutningen af 1584, i Prindsens ottende Aar, indbefatter saaledes et Tidsrum af 7 Aar; det hele Antal af større og mindre latinske Udarbeidelser (hvoraf 176 fylde den ene Side af de 127 første, udaterede Blade i Bogen, og 211 falde paa de 192 Blade, som allene have Latin) udgiør paa det nærmeste **668**, hvoraf 387 ere udførte baade paa Dansk og Latin; 281 derimod allene paa Latin.

Da denne Bog (i Forening med den følgende, eller Haandskriftet **c.**) saaledes afgiver et betydeligt authentisk Bidrag — og egentlig det eneste, vi have — til at kiende Methoden i de Sprog- og Stiiløvelser i Latin og Dansk, som Prinds

Christian har drevet i sin hele Barndomstid, under Hans Mikkelsens Veiledning: fortiener Bogen saameget mere en nærmere Undersøgelse og Oplysning, som den tillige kan give os en temmelig tydelig og anskuelig Forestilling om det Omfang af Kundskaber, eller i det mindste den Grad af Aandsdannelse, som den tilkommende Konge har opnaaet og besiddet i Alderen fra det 8de til det 14de Aar; foruden at den frembyder Leilighed til mangen et Indblik i Prindsens Charakteer og Anlæg i Ungdommen.

Hvorledes man ogsaa vil forklare Maaden, hvorpaa de latinske Stile eller Udarbeidelser („compositiones") i Bogen ere opstaaede, og hvad enten man vil antage Brevene og de øvrige Smaastykker paa Dansk, som findes i Bogen (Haandskr. **b.**) og næsten alle have meer eller mindre af en Brevform, for at være den oprindelige Text, som Prindsen først har skrevet, og siden oversat paa Latin — hvilket jo er det Sædvanlige og Rimelige, som man først vil falde paa — eller og man, paa Grund af endeel Latinismer, der jævnlig forekomme i den danske Stiil, vilde mene, at de først vare nedskrevne paa Latin, og en dansk Oversættelse af Stykkerne senere var skrevet og indført i Bogen: saa er det i begge Tilfælde umiskiendeligt, at vi maae antage Brevene som umiddelbart udgaaede fra Prindsens egen barnlige Tænkeevne, og fra hans Evne til at udtrykke sine Tanker skriftligt. Derom vidner baade Formen og Indholdet, som for største Deel er taget af personlige eller Familieforhold, Begivenheder i hans barnlige Liv og i hans nærmeste Omgivning, eller Nyheder fra Hoffet; undertiden ogsaa fra Udlandet, eller om fremmede fyrstelige Besøg og ankomne Gesandter, m. m., hvorom han har hørt og erfaret noget. — Baade i Tænkningen og i det skriftlige Udtryk er ogsaa en Fremgang med Aarene kiendelig, i de 6—7 Aar som Haandskr. **b.** omfatter. Snarere kan

det maaskee forekomme som en saadan Fremskriden i Tænkning og i Tankestof har været mindre i de sidste 3 Aar (1591—93. Haandskr. **c.**); eller at begge Dele omtrent ere blevne staaende paa det Punkt, de havde naaet i Prindsens 14de—16de Aar; hvorimod uden Tvivl overhovedet en høiere grammaticalsk Correction og stilistisk Færdighed i Latinen vil spores i Aarene 1590—93 (eller i den seneste Deel af Haandskr. **b.** og i **c.**)

Med Hensyn til Forholdet imellem de latinske og danske Stile eller Udarbeidelser (i Haandskr. **b.**) er det øiensynligt, at der i de sidste meget ofte forekommer en haard, udansk Stiil og Latinismer,[27]) der kunde lede til den Tanke, at Læreren først mundtlig havde giennemgaaet med Prindsen, hvad han skulde skrive paa Latin; at denne derpaa havde giort et Udkast til den latinske Stiil, og siden, tilligemed en dansk Oversættelse, indført den, nogenlunde rettet af Læreren, i Bogen. En saadan Omskrivning maa i ethvert Tilfælde være skeet, da Skriften ellers vist nok ikke kunde være saa ordentlig og

[72]) Nogle faa Exempler herpaa, (især med Acc. foran Infin.) kunne vi her give Plads: „Ut, paucis diebus elapsis, scripsi tibi me cogitare cito fieri" (futurum.) „Som jeg faa Dage forleden skrev dig mig tænke skulle snart skee." — „Sed iam cum propemodo me parassem ad hoc iter, censio (sentio) præceptorem nihil hac de re scire." („Men nu som jeg noget nær havde beredt mig til denne Reise, fornemmer jeg, præceptoren intet herom vide.") — „Non dubito, cum primum intellexerit nos delectari istam dissere (discere), quin ipse libenter secomponat ad nostium commodum." („Tvivler ikke, det første han forstaaer os forlystes den at lære, han jo gierne skikker sig efter vort Gavn.") Nulla ratione credas ita esse ut indicas, me odio persequi istum hominem &c. („Du skalt for ingen Deel troff (troe) saa vere, som du giffuer tilkende, mig hade den person huilcken du neffner.") „Nam antea contulisti mecum decere bonum magistratum, non præstare se admodum durum frequenter erga eos qui meruerunt &c. („Thi du tilforn haffuer confereret med mig, bekuemme en god Øffrighed icke beviise sig for haarder idelig mod dennem som haffuer det fortient.") „Tunc fac, ut possum (possim) hoc scire vesperi." („Da giør, jeg kan vide det i Aften.")

den latinske Orthographie overhovedet saa feilfri. Det kan imidlertid ikke negtes, at hiint Forhold dog ikke er ganske almindeligt, og at Foredraget i endeel danske Udarbeidelser er, efter den Tids Maade, taaleligt, eller uden betydelig Stivhed.

Hvad den latinske Stiil angaaer, da er det vist nok langt fra, at man overhovedet turde kalde den en god eller elegant og classisk Brevstiil. Vel fattes der ikke Beviser paa, at M. Hans har ladet Prindsen læse romerske Classikere (f. Ex. Terentius, Ciceros Breve, Virgil.) Men i øvrigt synes det tydeligt, at han, i Latinskrivning ikke har seet paa mere hos sin kongelige Lærling, end at denne kunde opnaae nogenlunde grammaticalsk rigtigt at udtrykke sine Tanker, og mest over dagligt forekommende Livsforhold, i dette Sprog. Det kan heller ikke være tvivlsomt, at Prindsen fra det allerførste er holdt til at øve sig i mundtlig Tale paa Latin; først ved at lære Gloser og Talemaader udenad, senere ved at vænnes til, under Lærerens Hielp, mundtlig at give danske Udtryk og Phraser paa Latin, og saaledes at gaae over til latinske Samtaler og extemporeret Stiil. Paa anden Maade kan man ikke tænke sig, hvorledes det skulde blive muligt for Prindsen, med saa yderlig slette lexicalske Hielpemidler, som de, man paa den Tid havde, saa hastigt at vinde Ordkundskab og Øvelse i den latinske Phraseologie. De grammaticalske Grundregler har han maattet lære udenad, omtrent som andre Skolediscipler paa den Tid, af Bogen; hvortil Læreren anvendte en større og en mindre Donat. Et heldigt Tilfælde har sat os i Stand til at kunne angive, hvilke og af hvad Beskaffenhed disse Lærebøger vare.[28]) I øvrigt maa det vække nogen Forundring, at man

---

[28]) I Hielmstiernes Bogsamling (II. pag. 472. nr. 16) findes: »Methodus Grammatices, **Donato** auctore.« Hafniæ, imprimebat Andr. Guterwitz. 1580. 64 Blade i Octav. Titelen er indfattet i en bred Ramme, og Bogen trykt med en meget svær gothisk Skrift (den saakaldte *Secunda* eller Text.) Oventil paa Titelbladet har været skrevet:

vel jævnlig i Prindsens Stilebog (b.) finder Spor til Rettelser med Lærerens Haand, for det meste i Randen; men disse ere i det Hele ikke meget hyppige; de gaae mere ud paa Orthographie og grammaticalsk Rigtighed, end paa det correcte og stilistiske Udtryk i Latinen. Ikke mindre paafaldende er det, at man med lidt nøiere Opmærksomhed vil opdage en betydelig Mængde Feil imod den latinske Grammatik, endog i simple og almindelige Tilfælde, som Læreren har ladet henstaae urettede — undertiden i samme Stiil, hvor andre Feil ere rettede; for ei at tale om, at hvad der findes af orthographiske Mangler og Skiødesløsheder i det Danske, aldeles ikke er rettet.[29]) Ofte seer man derimod, af de i Randen, enten med Lærerens, eller med Prindsens Haand skrevne, og gientagne Bogstaver, at der i hans Underviisning er lagt særdeles Vigtighed paa Calligraphie. Man kunde, efter alt dette, være

„**Donatus principis Christiani**," hvori man (endskiøndt det meste er bortskaaret, da Hielmstierne lod Bogen indbinde) endnu gienkiender Mag. Hans Michelsens Haand; endnu tydeligere er dette ved adskillige, hist og her i Bogens Rand tilskrevne latinske Ord; endskiøndt ogsaa disse tildeels ved Beskæringen ere halvt bortskaarne. Bogen [saavidt man veed, det eneste Exemplar af denne Udgave, der er bevaret] er blevet dannet af to Exemplarer, hvis Blade man har klistret sammen, og imellem dem lagt tilskaarne Pergamentsblade af et Haandskr. fra XV. Aarhundrede, hvis Indhold har hørt til den canoniske Ret; som man seer af et Stykke, der paa Bogens første Blad er blottet. Hielmstiernes skriftlige Formodning, „at denne Donat var trykt (1580) allene til Brug for Prindsen", har ingen Grund, da han først 1583 har begyndt at læse med sin Læremester. Derimod kan der ikke være Tvivl om, at dette Exemplar er indrettet allene til hans Brug; hvilket vist nok ogsaa er Tilfældet med den endnu mindre Skolebog: **Formulae declinandi comparandique nomina adjectiva. Hafn. Guterwitz. 1580.** 4 Blade 8. Et Exemplar, indrettet paa selvsamme Maade, som Donaten, findes ligeledes i Hielmstiernes Bibl. (II. p. 742. nr. 47.)

29) F. Ex. „naadeste," for naadigste; (359) „Vi haffde forhobede" (forhaabet) 380. „Jeg haffuer altid verede." (været) 386. „Epther thi simpell regell." (simple Regler.) 393. „i gord" (i Gaar.) „Til bors." (Bords) „Jeg haffde visselig forventede" (395.) o. s. fl.

tilboielig til at troe, at Prindsens Brev- og Stiilsøvelser ikke blot først have været skrevne i Udkast, men derefter ogsaa i det Væsentlige have været rettede af Læreren, inden de derpaa af Prindsen ere indførte i Stilebogen. Dennes Bestemmelse kan vel ogsaa tænkes at have været, Tid efter anden at fremlægges af Læremesteren for høiere Vedkommende (hvilket endnu meer synes at gielde om Haandskr. e.) Men det bliver ligefuldt afgiort, at man enten i M. Hans Mikkelsen maatte tænke sig en svag Latinist og stiodesløs Lærer; eller det maa antages, at han ikke har været pedantisk streng i at danne Kongesønnen til Latiner; at han har sat mere i at bringe ham til at kunne udtrykke sig mundtligt, end til at skrive correct; og at han maaskee heller ikke gierne har villet bringe for mange Rettelser ind i en Stilebog, der uden Tvivl er bleven forevülst.

Naar vi særdeles ville betragte Prindsens Breve og Udarbeidelser fra Stoffets og Tankernes Side: da kan der neppe blive Tvivl om, at disse i det Væsentlige og i de allerfleste Tilfælde, tilhøre Prindsen selv; men at Emnet eller Materien, i det mindste meget ofte, og særdeles i saadanne Compositioner, der ikke kunne henregnes til egentlige Breve, ja endog mangle Formen af disse, har været opgivet ham af Læreren. Tankestoffet i Brevene har, uagtet en vis Stivhed, der følger med Tvangen af idelig at tænke i det døde Sprog, den for saa ung en Alder naturlige Indskrænkning til den barnlige Synskreds, og denne Alders Interesser; i andre Stile, med et moralsk, politisk eller historisk Thema, kunde man vel sige, at Betragtningen og Behandlingen undertiden røber et Slags Forstandighed, der kommer noget tidligt. I øvrigt maa ikke glemmes, at det er en Kongesøn og udvalgt Konge, der var sig sin personlige Stilling fuldkommen bevidst, og hvis Udvikling maatte være tidligere og større, end hos andre

jævnaldrende, som meddeler sine Breve Udtrykket af sin Tænkemaade og sin Betragtning af de Forhold, hvori han levede. Vi kunne ogsaa bemærke, at Prindsen ligesaa lidt glemmer den sønlige Ærbødighed, som den mere ceremonielle Formalitet og Titulatur, naar han omtaler sine Forældre; og at han endog altid iagttager den sidste i de mange latinske Breve, han har skrevet til sin Broder, Hertug Ulrik; men at man tillige, foruden i andre Træk og Udtryk i Brevene til denne, seer Christians kiærlige Sind til Broderen i de hyppige Tillæg, hvormed han nævner ham: („suavissime Dux Uldarice," charissime, amantissime, &c.) At i øvrigt Prindsen fra først af har faaet Anviisning af sin Læremester til Titulaturerne, er let at begribe. — Det er dog ikke allene det daglige Livs Forhold og Optrin i Prindsens snevrere Kreds, som give ham Stof til at skrive om. Man seer tydeligt, at han vist nok i Almindelighed er holdt borte fra det egentlige Hofliv; og han har uden Tvivl for det meste været indskrænket til sine Læreres og de unge Adeliges Selskab, der baade bleve oplærte og opdragne med Prindsen, og tillige betragtedes som et Slags Pager ved hans Hof. Det er tydeligt af flere Træk, at hans Forhold til „Præceptoren" ikke har været uden Strenghed fra dennes Side. Men derfor ogsaa findes jævnligt i Brevene den naturlige ungdommelige Lyst og Drift til at udvide sin Horizont, at erfare Nyheder, tale med Fremmede, giøre Besøg, eller vide forud naar der skal reises eller flyttes til et andet Slot, m. m. Endogsaa Interesse for udenlandske Forhold og Begivenheder (f. Ex. i Frankrige) yttrer sig ikke sielden; og overhovedet en tidlig Lærelyst, Videlyst og Tænksomhed, der røber en opvakt og livelig Natur.

Til at giøre alt dette tydeligt, og føre det practiske Beviis for ovenfor meddelte Meninger, særdeles den, at Brevene i Stof og Form maa tilhøre den unge Kongesøn selv, behøvedes et

større Antal Udskrifter af Bogen, end her kunne finde Plads. Jeg kan imidlertid ikke undlade, til nogen Bestyrkning af min Formening, deels at angive Indholdet af endeel Breve, tagne hist og her i Bogen, i chronologisk Følge, uden særdeles strengt Udvalg; deels at udskrive nogle faa Prøver, saavel af den danske, som af den latinske Text.[30])

1. Prindsen melder den unge Friis, at han sidste Søndag i Kirken havde lagt Mærke til, at han ikke gav Agt paa Prædikenen, og advarer ham, ikke oftere at giøre sig skyldig deri. (7de Brev eller Stiil; formodentlig fra Nov. eller Dec. 1583.) 2. Han fortæller sin Læremester, at Rentemesteren, Christopher Walkendorph, har sendt ham Castanier, og beder Læreren at takke ham derfor. (8. Br.) 3. Joh. Svave var reist til Antvorskov, er kommen tilbage, og bragte Tidender og Hilsener fra Kongen og Dronningen. (14. Br.) 4. Kongen var Nytaarsaften paa Sorøe Kloster, („her huoss mig") og Prindsen „fik Mad med Hans Majestæt". Der var mange „Herremænd" (Adelsmænd) med Kongen, og blandt dem Cantsleren, Niels Kaas, og de reiste alle tilbage til Antvorskov. (15. Br.) 5. Prindsen melder Cantsleren at han har hørt, at Hertug Ulrik skal ogsaa komme til Sorøe, og blive der hos ham, hvilket er ham „saare kiært." (17de Br. dateret: „af Soer den 14de Jan." (1584.)[31]) 6. Prindsen takker Rigets Marsk fordi han har reist med ham ved hans Hylding. (21. Br.[32]) 7. Prindsen beretter (uden virkelig Brevform) at Cantsleren Niels Kaas, „idag den anden Dag i Martii", (1584) har besøgt ham paa sin Reise til Jylland, og „giort maaltid" med ham (pransus est mecum.)

[30]) Brevene i Kongens Stilebøger er ikke nummererede; men jeg har optalt dem imedens jeg giennemgik Bogen; og angiver Tallet for at vise Tidsfølgen. Hvor et rettet latinsk Ord er aftrykt i Parenthes, er det en Rettelse af Læremesteren.

[31]) Af næste Brev sees, at Hertug Ulrik er kommen følgende Dag til Sorøe; saaledes den 15de Januar (1584.) s. ovenfor S. 256.

[32]) Prindsen blev først hyldet i Danmark (Viborg, Odense, Ringsted og Lund) fra 12. Jun. til 18. Jul. 1584. Det er paafaldende, at her saaledes kun findes 3 Breve imellem 14de Jan. og Junii M. s. A. Ligeledes er her en Forvirring i Brevenes Tidsfølge. Nr. 7, der skal være skrevet den 2. Marts (1584) følger efter Nr. 6, der omtaler Hyldingen i Jun. og Julius.

Han ønsker, at han maatte see ham igien inden Paaske. (23. Br.) 8. Pr. var kommen fra Frederiksborg til Kronborg, veed ikke, hvorlænge han skal blive der, men formoder en Uges Tid, eller to. (29. Br.) 9. Det har været Prindsen kiært at høre, at hans Broder Ulrik nu har lært sin A. B. C. Han raader ham, at læse den over endnu engang, og lover ham, „naar han veed den vel“, en „smuk Donat, bunden i rødt Fløiel med Guld-Spænder.“ (32. Br.) 10. Prindsen har faaet Lov at „spadsere en Stund“ (ire deambulatum unam horam) og vil gierne have sin Broder med sig; om det „saa befalder ham“, vil han bede ham Lov af hans Tugtemester. (37. Br.) 11. Han takker Absalon Juel „naadigst“ (ago tibi clementer gratias) for al Velvillighed, synderlig for de „Kastebolde“, (de pilis palmariis) som han har sendt Prindsen. (41. Br.) 12. Prindsen roser Friis, („tu es egregius puer, („en smuk Dreng“) etiamsi sis parvus“); men finder dette at dadle hos ham, at han ikke kan „staae stille til Bords“, og ikke lade være „udi nogens Paasyn at træve (berøre) paa dig hvor du lyster.“ (& non in alicuius conspectu attrectare te ubilibet.) Dersom hans Læremester herefter seer dette, „bliver han vist fortørnet, og uden al Naade straffer dig.“ (46. Br.) 13. Prindsen har i Gaar besøgt Hertug Ulrichs „kiære Tugtemester“, som talte saare vel om ham, og roste hans Flittighed og Lydighed, hvilket var Prindsen meget kiært at høre. o. s. v. Han beder ham „naadigst hilse sine Herremænd“ — saluta tuis nobilibus (rettet af Læreren med den Anmærkning i Randen: „saluto cum accusativo“) og sin gode Tugtemester. (51. Br.) 14. Prindsen havde befalet Friis („Jussi te, Frisi“) at han skulde lade ham vide, naar Nogen reiste herfra (fra Sorøe) til Kiøbenhavn; dette har Friis glemt; Prindsen raader ham, med det første at undskylde sig, om han kan; han kunde ellers faae en Erindring af Prindsens Læremester, som ikke vilde behage ham. (54. Br.) 15. Friis har nu „hørt Catonem til Ende“; Prindsen raader ham til at repetere den flittig i disse Dage, at han kan vel forstaae de Vers, han har hørt. (67. Br.) 16. Prindsen er bleven fortrydelig over en Yttring af Knud Rud, og giver ham det at forstaae, ikke uden Spot. (77de Brev, hvilket her meddeles paa Dansk, med uforandret Stavning.)

„Kiære knud Ruud, Jeg haffuer altidt tenckt, y var mynn Gode
„ven, oc therfor haffuer y alltiidt till denne dag veret mig elskelig. [propterea
„terea fuisti mihi dilectus ad hunc usque diem.] Men nu forstaar Jeg,
„y noget foracter mig, for denne aarsag att y mene Jeg icke skulle fliitig
„studere, och y udi disputatz vilde snart offueruinde mig, kere Knud
„(mi Canute) det tencker ieg Eder kunde lettelig gore, Thi ieg er endnu
„barn och nepelig haffuer studeret tho aar, och y er gammel och haffuer
„studeret y Dannemarck och Tiudskland (lang tiidt) med stoer bekostning,
„dog sender ieg Eder disse thuende vers

Sepibus inclusit linguam natura duabus
Ne sit inexpensi prompta loquela soni

„denem beder Jeg, y vilde myn allerkiereste konning herfader (meo charissimo
„rissimo domino patri saa vdtüde, att hans kon. Matt. dennem vel forstaar,
„staar, kan y det ikke gøre, som ieg vist troffuer, thaa ville Jeg y selffuer
„skulle dømme, huad naffn hannem bequemmer, som lenge haffuer studeret
„och kunde alligeuel saa herlig en sentens (icke) forstaa, sandelig mig
„synes hand vor verdt at min allerkereste kon. herfader skulle hannem
„ppunde [ipsum puniret] vden alle naade, dog skulle y fare vell paa
„denne tiidt.“ [tamen tu bene uale hac (hoc) tempore.] [33])

17. Han han lært „Dialogos og Catonem“, og tænker „at han nu snart skal lære „Epistolas Ciceronis.“ — „Si habes has easdem epistolas, volumus incipere illas simul discere.“ Dette vilde være Kongen, deres Fader, saare kiært at høre. (79. Br.) [34]) 18. Prindsen veed ikke, hvorlænge han skal blive paa Kronborg; han tænker, det bliver ikke længe; „maaskee til Juul.“ (82 Br. Saaledes vel fra Decbr. M. 1584.) 19. En Greve er kommen fra England; han ventes at komme her til Slottet (Kronborg) om Aftenen, eller næste Dag. (90. Br.) 20. „Igaar, da vi legte i den lille Sal (paa Kronborg) kom myn allerkiæreste Herfader uforventendes til os. Af Hans Majestæts Samtale med mig, fornam jeg vel, at det skulde Hans Maj. befalde (deberi placere eius Majestati), om vi undertiden ginge paa Volden at spadsere (si nos interdum iremus in vallum deambulatum.) Det vilde jeg gierne, min præceptor vidste; maa vel skee han ikke troer, denne være min kiære Herfaders villie.„ (83.) 21. Prindsen beklager Friis, som er syg af Hoste, og vilde giøre

[33]) Dette Brev maa være skrevet i Efteraaret 1584 (s. Nr. 18) da Christian IV. gik i sit 8de Aar. Man veed knap, om man tør troe, at han her har været ganske uden Hielp.

[34]) Her er noget uforstaaeligt. Brevet synes at være skrevet til Hertug Ulrich, der neppe havde fyldt sit siette Aar, og i Begyndelsen af Aaret (Nr. 9) læste sin A. B. C. Det var noget hastigt for ham allerede at lære Ciceros Breve.

det endnu meer, om han ikke selv var Skyld deri, da han, imod sin Lærers Forbud idelig gaaer til Vinduerne i den strenge Frost. (97. Br.) 22. Henning Bilde havde for nogle Dage siden spurgt, naar de skulde begynde at læse Terentius; Prindsen melder ham, at det nok vil skee idag; vil Bilde høre Lectie med de andre, maa han komme strax Klokken slaaer eet. (100. Br.) 23. Han har hørt, at hans Fader lykkelig er kommen til Norge. (Frederik II. afseilede til Bahuus den 28. Mai 1585. Resens Krøn. p. 344.) I det næste Brev (til Broderen) beretter han om Kongens Ankomst til Kronborg. (Nr. 102. 103.) 24. Prindsen beder „sin Kiære D. Præceptor" erfare hos Dronningen, om han med sin Broder nu strax maatte gaae til deres Fader, (formodentlig første Gang efter Kongens Hiemkomst fra Norge) da han havde hørt Dronningen sige til Præceptoren, „at de i Dag skulde komme til Kongen"; eller om de skulle bie, indtil de bleve hentede. (105.) 25. En Gesandt er kommen fra Saxen („Lanthe Missen") fra „vor kiære Hr. Fætter Hertug Christian, Churfyrstens Hert. Augusti Søn."[35]) (106.) 26. Pr. skriver til Otto Lindenow, at han har hørt, dennes Broder, Johan Lindenov, i Forgaars havde tilskrevet ham paa Latin. Dette Brev begierer Prindsen, at han vilde sende ham med Budet; „thi jeg vilde gierne see, hvormeget han har forbedret sig siden jeg var hos din Fader." o. s. v. — Otto Lindenov efterkom ikke dette, og har næste Dag faaet disse Linier: „Det synes saare „vnderlig, (videtur mihi valde mirum), Otthe Lindeno, att mit „Bud, ieg sende till Dig y goer, kom igen vden Din skriffuelse, „alligeuel ieg beffoel, (quamvis precepi — tu scribere (s) mihi) „Du med same Bud skulle skriffue mig till." (109. 110.)

27. „Jeg tænker nu (iam cogito) hvor flittig den fromme og lærde Mand (ille probus & doctus vir) Peder[36]) var, at tiene

[35]) Formodentlig den, som affendtes 1585, for at melde Churforstinde Annas, Frederik II. Søsters Dødsfald, den 1ste October (?) (Resen's Krøn. p. 344.)

[36]) Den i sin Tid berømte Medicus og Chymicus Dr. Peder Sørensen (f. i Ribe 1542) som blev Professor Poeseos i Kiøbenhavn inden han var 20 Aar gammel, reiste siden 3 Gange udenlands, og blev hiemkaldt for at ansættes som Kongelig Livmedicus. Han kom 1571 tilbage til Kiøbenhavn, hvor han efter 31 Aar blev Prof. Med.

mig, der jeg laae syg udi Soer, og hvor omhyggelig han var for min Skyld samme Tid, hvorfor jeg gierne vilde giøre ham til gode (libenter volui benefacere illi) naar Leilighed sig begiver. Derfor beder jeg Eder, naar I hører han kommer hid til Byen (illum venire huc ad civitatem) I da vilde bede hannem tale med mig før han vandrer[37]) herfra." (114; skrevet paa Kronborg.) 28. Imod al Forventning har man nu paa denne Aarstid faaet Snee og Kulde, efterat man længe har havt baade varm og klar Himmel. „Det er mig og saare underligt; dog tænker jeg, at Gud af saadan usædvanlig Forandring giver os tilkiende, han er os vred, og for vist vil straffe os, om vi ikke med første rette og bedre os." (*si non in primis emendamus nos.*) (114.)[38]) 29. Intelligo, mi Magister *Poule*, dilecte amice, (min elskelige Ven) quod famulus tuus (Eders Tiener) *Laurentius*,[39]) profectus est (sit) Roschildiam." Han ønsker, strax at tale med denne efter hans Tilbagekomst, for at erfare om han har hørt hvor Kongen er. (130.) 31. Br. fortæller om en Liniedandser han har seet i Kiøbenhavn: (134.)

„Jeg forstaar af dyn schriffuelse att epther ieg skreff dig till om den lyneganger ieg saa nu i Københaffuen, begerer du gerne uide, huad for spectakel hand beuyste, sandelig ieg saa inthet andet, uden att

„Intelligo ex tuis literis, quod postquam scripsi ad te de illo funambulo, quem iam uidi Hafnie, petis libenter scire quæ spectacula exhibuit. profecto non uidi aliud nisi equitauit in fune, & interdum

---

ved Universitetet, men døde forinden af Pest 28. Juli. 1602. (Worms Lex. II. S. 379. 80.)

37) Overalt hvor Prindsen i Latinen har proficisci (eller, som her, abeat) bruger han i det Danske „vandre."

38) Dette er skrevet paa Frederiksborg. I Randen er med en anden Haand tilsat: 22. Apr. (1586) Prinds Christian havde nylig (den 12te April) fyldt sit 9de Aar. — I Stilebogen fattes et Blad efter fol. 81.; saaledes mangler den danske Text til Latinen i Nr. 127. 128. Neden under Nr. 128, hvor der var Plads paa Siden, har Prindsen, vist nok efter Læremesterens Befaling, 4 Gange skrevet denne Sentents: „Regula Regi lex, non affectus esse debet."

39) Denne nævnes atter i Br. 132 (Prinds Chr. var imidlertid kommen tilbage til Kiøbenhavn, hvor der skulde være Herredag) og kaldes her Magister Laurentius. Magister Paulus er M. Povel Pedersen, Hertug Ulrichs Læremester, som den 22. Jan. 1585 havde faaet Joh. Munthe til Hielpelærer (S. 257.)

hand reed paa lynen, och vndertiden hengcte vid then enne foed, vnder tiden vid den anden, och stundum vid then ene Arm, engang hengede hand sig vid Hovedet, men paa allersyste gaff han sig grueligendes (pronum) fraa det offuerste af lynen till det nederste, lige som hand hafde fløget, och en gang førede hand medtt sig paa lynen en dreng y en hiuelborde, (Hiulbør) intet andet sønderligt saa ieg af hannem.

pendebat per unum pedem, interdum per alterum, interdum per unum brachium, semel pendebat per capud, (t) sed omnium ultimo dedit se pronum a supremo funi (s) usque ad ultimum finem quasi uolasset, et semel duxit secum in fune puerum in rota gestatoria. nihil aliud precipue ab ipso uidj."

31. Pr. har i forgangen Uge været i Esrom Kloster, „at han der kunde forlyste sig noget." Han saae dog der intet synderligt, andet end Kirken, som fordum har været „egregium templum, cum in flore esset." Nu kan man vanskeligt sige, hvordan den har været; „nam est fere totum destructum." (143: herefter fattes atter et Blad i Bogen.) 32. Prindsen har nylig hørt det smukke Vers af Virgilius, hvori han klarlig beskriver „hvad Egenskaber en god og frommer Mand bør at have." (144.) 33. Pr. undrer sig høilig over at Friis, naar de have været ude at spadsere, er den eneste, som strax begierer at drikke, naar de komme igien i deres Kammer, uagtet „vor kiære Præceptor" saa ofte har advaret dem, ikke at giøre det; „thi det er os saare skadeligt." (148.) 34. Det behager Pr. meget, at han seer Friis agter hvad hans Lærer paaminder ham om, at „følge tugtige Sæder"; saaledes især idag, at han viste den gamle Mand, der kom til ham, saamegen Ærbødighed; „thi det tilkommer unge Personer at være ærbødige mod de Gamle." (155) 35. (Friis synes nu ikke at være hos Prindsen; eller at være paa nogen Tid reist bort.) „Quod habeas multos amicos, mi Frisi, in illo loco, in quam iam es, non est mihi mirum quod satis expectatus sum illo tempore cum fuisti apud me." (158.) 36. „I gaar vandred min allerkiæreste Hr. Großvater herfra;[40]) og jeg for-

[40]) Længere hen (170) kaldes Hertugen "myn hierth allerkereste Her großfader;" og tillige "Hans Majestæt." 1586 vare Hertugen og Hertuginden (af Mecklenborg) for sidste Gang samlede hos deres Børn i Danmark." Werlauff om Sophie af Meklenborg. "Hist.

haaber H. M. Maj. i dag kommer til Andvorskof." (162) 37. Ved Tienstagtighed bevarer man længe sine Venner: „quod non ita diu audivisti in Catone, aliquoties in illis sententiis quas recitamus ad mensam." (135.) 38. „Jeg troer vist, (der) ikke skulde findes mange med det Sind, hvilket jeg nu kort Tid forleden befandt udi dig, at du kunde saa taalelig ombrage Skiændselsord, og ikke strax hævne det. Sandelig jeg for ingen Deel kunde have lidet saa aabenbarlig Forhaanelse, som du giorde af saa hoffærdig et Menniske (ex tali superbo homine), hvilket jeg friligen maa bekiende. Dersom din Modstander, om hvilken du skriver, havde saa mange Kyndinger og Venner i denne Stad, som du haver," o. s. v. (171.) 39. „Non diu est ex quo scripsi tibi, me cogitare nos in primis uenturos Friderichsburgo in Iutiam. — „Dett er icke lenge siden, att ieg skreff dig till, mig tencke, vy medt forste skulle komme fraa Fredechsborg till Juland." — „Saa er nu skeedt; vi kom till „Juland" denne Uge den 9de Nouembris." (1586.) (174.) 40. Han „bevilger" Friis, at han maa tale med den Herremand, som har kaldet ham til sig; men saasnart han kommer tilbage, vil Prindsen vide, hvem det er, og hvor han reiste hen. „Der vdi skeer myn vilge." — „hac in re facis mihi gratum." (176.) 41. Kongen har for faa Dage siden sendt Pr. Chr. og hans Broder H. Ulrich „tvende smukke og nyttige Bøger til Skienk." [41])

Tidsskr. III. S. 68.) De opholdt dem i Siall. i August og September. Hertugens Brodersøn Sigismund var med sin Farbroder. I Slutn. af Septbr. fulgte Friderik II. dem til Gedser paa Falster. Her døde Hertuginde Elisabeth d. 14. Oct. 1586. (ib. S. 66. 67.) Prindsen yttrer i flere Breve (168. 69. 70.) sine Tanker om, hvorfor hans Fader imod Forventning ikke endnu er kommen tilbage fra Falster. Man seer, han har da endnu slet ikke faaet noget at vide om Hertugindens Sygdom eller Død.

[41]) Foræringen har formodentlig været en Nytaarsgave. Det kunde maaskee have været de to Samlinger af udvalgte Psalmer, Bibelsprog og Sententser, den ene af Davids Psalmer, den anden af Salom. Ordsprog og Jes. Sprach, som K. Frederik II. lod trykke paa Tydsk, i Duodez; (1583.) Disse ere endnu langt større Sieldenheder, end Hofpræsten Knops Samling af Prædikener over disse Sprog, som Frederik II. bekostede trykt 1586 i Quart, og hyppigen skienkede bort til Erindring. (Jvf. Minerva 1789, III. S. 60.) Et

Han forestiller sin Broder, at de begge, „som Hans Maj. fromme og gode Børn, af ret sønlig Kiærlighed underdanigst med allerførste bør betacke Hans Kon. Maj.“ (200.)“

42. Det 1ste daterede Brev: Coldingæ, 21. Aprilis Anno Dom. 87. „nos heri, uicesimo Aprilis, uenimus Schanderburgo Coldingam.“ (fra Skanderborg til Kolding.) 202. 43. „I Dag, hvilken er den 15de Mai, gav Hans Maj. sig paa Reisen herfra (Colding) til Siælland.“ Pr. blev tilbage paa Coldinghuus. (209.) 44. (Prindsen havde været en Miils Vei eller to paa Veien til Haderslev; hans Hofmester (H. Ramel) var med; de giorde Maaltid i Skoven, og Hofmesteren begav sig til Haderslev for derfra at reise til Saxen (in Misniam) (210.) 45. Pr. melder Hertug Ulrik, efter dennes Ønske, at Fegtemesteren („min Figtemester“ — gladiator meus) i Aftes er kommen hid (til Colding) og havde mødt Kongen i Nyborg. (211.) 46. Pr. melder Albert Brahe („Maa du vide, oss elskelig Albret brahe“ — mihi dilectissime Alberte Brahe) at han har hørt, Brahes Fætter Otto B. Steenssøn, i Gaar havde skrevet ham til, hvilket Brev Albert ikke havde viist Prindsen. Denne befaler ham derfor (ideo iubeo te) at saasnart han modtager dette Brev, skal han venligen underrette Otto Brahe „om alle de Ting, den gode Mand begierer at vide.“ (Budet, som kom tilbage „i Gaar Aftes, saare sildig,“ underrettede Pr. om, at Albert B. „statim, sicut jussi, rescripsisti tuo cognato.“ — „Dette var mHg kiært at høre, och ieg her epther skal holde møgit af dig.“ o. s. v.) (214. 215.) 47. Det har været Pr. meget kiært at høre om Friis, „te accepisse bonam, honestam & honorificam conditionem.“ („en god, erlig och hederlich vilkor; men see til att du icke bliffuer for streng, saa att mange frøcte for dig — men stick dig velvillig mod Alle — thi huo som helst mange frøcter for, hand skal och frøchte mange.“ o. s. v.) (219.)

48. „Hertzog Frederik af Holsten“ er død for faa Dage siden.[42]) Hans tidlige Død giør Prindsen saare ondt;

Exemplar af den sidstnævnte, skienket af Kongen den 9de Nov. 1583, til R. Raad Jørgen Rosenkrantz, bevares paa det Kgl. Bibliothek.

[42]) Hertug Frederik II. af Holsten-Gottorp døde 15. Jun. 1587, i sit 19de Aar, efter 8½ Maaneds Regiering.

han var „en frommer ung Herre, om hvilken hans Undersaatter havde god Forhaabning“ at han skulde blive en mærkelig og forstandig Fyrste, „Menigheden“ (reipublicae) meget gavnlig i denne nødtørftige Tid. (222.) 49. Prindsen længes meget efter Bud fra Skanderborg, hvorfra han i lang Tid intet har hørt, for at erfare, om Kongen er kommen derhen; da der er saameget, hvorom han gierne vilde tale med Hs. Maj. (233. Fra Koldinghuus.) 50. „Mihi videtur, mi Frisi,[43]) quando exercemus nos in Musica, tunc canis non tam diligenter, ut te deceret. hoc non placet mihi, nam semper putavi, te esse diligentem puerum. profecto, si posthac percepero tuam negligentiam, persuades (persuadeas) tibi certo, accusabo te coram magistro.“ (238.) 51. Blandt mange andre Egenskaber, som en Fyrste bør besidde, dersom han vil regiere vel og vinde et godt Navn, „est primum quod timet (ut timeat) Deum — proximum ut habeat summam potentiam, qua potest expediri quidquid subditis possit esse necessarium; tertium delectetur benefacere multis. Nam quicunque princeps est potens, &. non simul bonus & probus, eius dominatio fit sine omni dubio mera tyrannis.“ &c. (241.) 52. Prindsen havde troet, at de denne Vinter (15$\frac{8}{9}$) skulde have blevet i Kolding, eller taget derfra til Siælland; men nu seer han at de læsser („lader“) mange Rustvogne, der sendes til Skanderborg; dette er, som han mener, et vist Tegn paa, „at vi med første ogsaa kommer derhen.“ (249.) 53. Pr. veed ikke andet at skrive om, end at han og hans Broder Ulrich i Dag, før Middagsmaaltid, vare tagne ud (profecti sumus) til Fuglehuset (aviarium), som er bygget i Dyrehaven,[44]) hvor Fuglefængeren udsatte sit Garn, men fik kun

---

[43]) Da man her finder, at Friis endnu er hos Prindsen, kan det maaskee antages, at et foregaaende Brev (Nr. 48) er skrevet om en fingeret Situation. Dette (i Stilebogen 241) findes blot paa Latin, og er skrevet paa Koldinghuns.

[44]) In terotrophio (Theriotropheo.) Dette Brev, som kun findes paa Latin, er skrevet fra Koldinghuus. Nogle Dage efter kom Prindsen til Haderslev, hvor han i tre Dage blev hos sine Forældre. (259.) Otte Dage derefter reiste han atter til Haderslev, hvor Hoffet var, og hvor han blev i Julen. (266.)

to Fugle, hvoraf han gav Prindsen den ene, og H. Ulrik den anden. „Sed cum non iam nos decet tractare talia puerilia, misimus statim hac duas aves duci Johanni ac duci Friderico, nam adhuc sunt pueri,[45]) quare eiusmodi puerilia conveniunt illis optime." (257.) 54. Han fortæller sin Broder Ulrich, at deres Fader den Dag havde „naadigst bevilget" (clementer concessit) at han før Maaltid maatte gaae uden for Slottet, (Haderslev) „i Gaarden ved Hans Bloms Stald." Der saae han en Hare, som nogle smaa Støvere jog næsten „en ganske Stund" (en heel Time) indtil de tog den; hvilket Prindsen havde megen Fornøielse af. (269.) 55. Dronn. af Englands Legat, Dan. Rogerius, er i denne Uge kommen til Hoffet: „I Gaar talede jeg med ham paa Kongel. Majestæts Kammer." (Haderslev Slot). „Videtur mihi probus vir, doctus & bene peritus. („En frommer, lærd og vel forsøgt Mand.") (273.)[46]) 56. Nyheder vare indløbne fra Frankrige, som ikke havde behaget Prindsen; men nu havde hans Hofmester bragt ham andre Tidender, som glædede ham meget, nemlig at Kongen af Navarra havde seiret i to Slag. (277.) 57. Kongen er (noget efter Juel) reist til Fyen, „til Breide Rantzow's Hustrues („Høstrues") Barsel." (281.)[47]) 58. Greven af Mansfeld havde man ventet hid,[48]) men neppe før St. Hans Dag. Nu kom han ganske uventet; men talte meget lidt med Prindsen: „quod admodum miror; sed existimo per dolorem non potuisse." (301.)

59. Pr. har hørt at Fyrsten af Anhalt, Hert. Christian,[49])

---

[45]) Formodentlig menes Prindsens yngste Broder Hans (f. 1583) og Hertug Frederik (f. 1581, 6 Aar gammel) en Søn af Hertug Hans den yngre, Stifter af den sønderborgske Linie.

[46]) Nylig havde Prindsen erfaret, at engelske Gesandter vare komne til Colding. Det har været noget før Julen 1587. I Nr. 276 hedder det: „Christi nativitatis festum jam appropinquat."

[47]) Den 7de Jan. 1588. Jvf. Mag. for den D. Adelshist. I. 104.

[48]) Til Haderslev, hvor Kongen og Hoffet mest opholdt sig i Vinteren 15$\frac{87}{88}$.

[49]) Hert. Christians Søn, Prinds Hans Georg af Anhalt-Dessau, holdt den 21de Febr. 1588 paa Haderslev Slot Bryllup med Do-

om 3 Dage skal reise til Antvorskov; men at han først vil blive her (paa Haderslev Slot) et Par Dage, og skal opholde sig i Prindsens Værelse. (mansurum in mea camera.) Han beder derfor sin Broder Ulrich, at han maatte i denne Uge blive hos ham, „& uteremus simul uno hypocausto & uno cubile." (Følgende Dag takker han Broderen, fordi han vil tilstede ham dette, og melder, at han nu vil lade sit Tøi (res meas) bringe hen til ham, hvilket han beder, at en af H. Ulrichs Tienere vil tage i Forvaring. (303.) 60. Fyrsten af Anhalt har været „nogen Tid lang" (aliquamdiu)), paa Antvorskov; (ut satis intellexisti ex meis ultimis literis ad te.) Han drog herfra (hinc) til Kronborg, og derfra til Kbhavn „at han kunde see Kong. Maj. Flaade." Der blev Hans Naade („eius Clementia") kun en Dags Tid, og kom derpaa tilbage til Antvorskov, hvorfra han reiste til Korsør, og videre til Tydskland. (315.)[50]) 61. Prindsen har i lang Tid hørt meget om den den nye Skole i Sorøe, men har ikke seet den, siden den begyndte; han har sat sig for at reise derhen (fra Antvorskov) næste Morgen ganske tidlig. (306.)[51]) 62. Rigens Raad forventes med det første at komme til Antvorskov; men endnu ere ingen af dem komne uden Cantsleren og Rentemesteren; de øvrige ventes „inden næste Fredag." (Dateret

rothea, Grevinde af Mansfeldt. Frederik II. havde nylig (skiøndt allerede svagelig) været paa Sønderborg, hvor hans Broder Hertug Hans d. 11. Febr. holdt Bryllup med Enke-Churfyrstinde af Saxen Agnes Hedvig, en Halvsøster til Prindsen af Anhalt. Kongen kom den 17. Febr. upasselig tilbage til Haderslev. (Resen. p. 352. 53. D. Atlas. VII. 187.) Resen beretter, at han tog „de unge Fyrster" Christian af Anhalt og Philip af Grubenhagen med sig paa sin sidste Reise fra Haderslev til Antvorskov.

50) Dette Brev maa være skrevet af Pr. Christian efterat han fra Haderslev var hentet over til Antvorskov; som dog ikke synes at være skeet før efter d. 4. April. Der nævnes i det mindste intet om hos Resen, at han der var tilstede ved hans Faders Død. Brevet er mærkeligt derved, at dets danske Text ikke er skrevet med Prindsens Haand.

51) I det følg. Brev (307) fortæller Pr. at han udførte sit Forsæt, og var i Sorøe til den følgende Dag, da han om Aftenen kom tilbage til Antvorskov.

„af Antuorschou 20. Mai 1588.") (307.) 63. „Mi domine Doctor, scias quod hac præterita nocte ualde mihi doluerunt dentes, ut vix dormiverim unica hora tota nocte; iam aliquantulum melius habeo, laus Deo, tamen libenter viderem ut in primis veneris ad me — — „at jeg kunde tale med Eder og bruge Eders gode Raad." (317.)[52]

64. „Jeg actede y dag, (consideravi hodie) blant andre myne bøger, ochsaa denne bog, huilken den høylerde mand doctor Casselius nu kort Tid siden forleden haffuer mig dediceret." [53]) — — — quare proposui mihi omnium primo illum diligenter legere & considerare, quid præcipue doctrinæ ille probus & doctus vis in eo iudicat meæ juventuti (s) commodo." (321.) 65. Hofprædicanten Mester Albert havde holdt „en herlig Prædiken" paa („i") Antvorskov, „den Tid Vor salige allerkiæreste Hr. Faders Liig blev derfra ført"; denne Prædiken, som nu er trykt, har han idag skienket Prindsen. (327.)[54]) 66. „Udi dette Rige, fra hvad Sted Nogen kommer hid, (til Kronborg) da kan han ikke nokſom forkynde, hvor overflødig Sæden fremkommer; den evig almægtige Gud skee Lov, og give timelig Veirlig, den at opvore, høste og indføre, at vi kunne for saadan hans guddommelige Naade findes taknemmelige." (333.) 67. Pr. skriver til sin Broder Hert. Ulrich at deres Fegtemester, Lucas Mutzil, kom i disse Dage tilbage fra Tydskland; og han, har hørt, at Hertug Philip af Pommern har skrevet til dem med denne Mand, o. s. v. (334.) 68. „Du kiendte vel Pliez,

---

52) Det sidste mangler i Latinen, da et Blad her er borte. Det næstfølgende Brev (318) er dateret: Kiøbenh. d. 18. Jun. 88.

53) Om Casselius s. S. 261. Jeg har ikke blandt alle de Skrifter af denne Lærde, som det Kong. Bibl. besidder, kunnet opdage noget, der var tilegnet Pr. Christian; heller ikke finde Titel paa noget Skrift af Casselius fra 1588.

54) August 1588. (Frederik II. døde paa Antvorskov d. 4. April; hans Begravelse i Roeskilde var den 5. Aug.) Dette er det eneste Sted i Bogen, hvor Prindsen omtaler sin Faders Død. „Mester Albret" o: Albert Hansen, Hofprædicant under Frederik II. og Formynder-Regieringen til 1591, da han blev Bisk. i Aarhuus. (Jverg. Siæll. Cler. p. 510.) Hans „Trøste Prædiken" over Frederik II. blev holdt paa Antvorskov d. 24de Mai (Kbh. 1589. 8.)

(Bless?) som tiente her i Gaarden nogle faa Uger forleden; hans Broder var kommen hid i gaar, og der han vilde vandre herfra (Frederiksborg) til Roskilde i Gaar Aftes, og ikke saae sin Dreng (famulum suum) hos sig, søgte han efter ham udi et Huus i Hilderød. Der han kom derind fandt han en Jæger-Dreng i Huset, som spurgte hannem, hvo han søgte efter, og begyndte at slaae ham med en Dolk. Der Herremanden (nobilis) det fornam, tog han hannem „Pucken“ (pugionem) af Haanden, og slog Drengen tre Saar. Det hørte jeg her være skeet i Aftes.“ (331.) 69. Dronn. vil sende sin Dreng Velov til Mr. Præceptor „for at han kan lære latinsk Sprog og boglig Konst.“ (338.) 70. Friis siger („Frisi. dicis“) at han i Fyen har seet mange store Dyr (magnas feras), særdeles saa store Hiorte, som neppe nogen har seet større. Pr. undres over, at han tør sige saadant. Han har selv tilforn, og nu i Gaar atter seet to Hiorte, som vare skudte her i de næste Skove, saa store „som Hvitfeldt din Frænde mener, du aldrig har seet.“ Sed credo, quod loqueris libere, apud me & alios bonos amicos.“ (1588.) (342.)

71. „Intellexi a nobilissimo viro, Gerhardo Ransouio, preside Cronebürgi, charissime domine preceptor! quod eius pater, nobilissimus, doctus & celebris vir, Henricus Rantzouius, breui tempore misit (miserit) tibi dono Chonicon Alberti Abatis (Abbatis) Stadencis. (sis) Si accepisti (acceperis) hunc librum, peterem velles mittere mihi istum cum hoc nuntio; inprimis remittam tibi. Deo te commendo.“ (343.) 72. Sidste Søndag kom Prindsens Præceptor fra Skaane, og om Mandagen „vandrede (reiste) vi til Kiøbenhavn, og anden Dagen vandred min kiære Fru Moder herfra til Falster og Lolland.“ (Hun er i Slutn. af Septbr. kommen tilbage. Prindsen reiste derpaa med Dronningen og hendes Hof igien til Kronborg, hvorfra et Brev er dateret 1mo Octbr. 88.) 73. Han beretter sin Broder, at det er ikke længe siden han havde „lært til Ende Institutionem principis Christiani“;[55]) hvilken det er Hans

[55]) Det er uden Tvivl denne „Underviisning for en christelig Fyrste“, som har behaget Christian IV. saa meget, at han nogle Aar senere selv har afskrevet den blandt andre egenhændige Samlinger. (s. nedenfor S. 305.)

Kiærlighed („Tuæ charitati") vitterligt, at han her havde „befattet i saare korte paragraphis." Nu vil han atter begynde at lære dem paa Ny, og raader sin Broder, med det allerførste at giøre det samme. (357.) 74. „Consideravi iam septimana aut altera elapsa, quando accessimus ad prandium, quod in parvo horto, qui est proximus gyneceo, („som er nest op till Fruerstuffuen")[56]) erat ampla & profunda fossa, quam mihi uidetur non aliquem effodisse, sed terram sponte ita decidisse. Quid causæ sit, non possum satis cogitare; nisi fuerit in eo loco exitus a muro infra terram („vnder iorden") & asseres super eum sunt iam rupti." (362.) 75. „Jeg saae gerne att di vnge „Herrer, myn kere Herbroder, Hertzog Hans, och myn kere faders „broders søn, Hertzog Fredtherich, komme til mig och lerde paa „mit kammer her paa Cronburg, som di tilforn giorde paa „Friderichsborg; men nu ved ieg icke, om saa behager myn allerkereste „Frumoder, huorfor ieg begerede aff eder, kere D. Præceptor, y „uille med første høre huad hinders Ma^t. er kiert her vdi; dersom „di kommer til mig, skal det saare vel behage mig." (374.) 76. Prindsen beretter om en forfærdelig Storm, der havde blæst paa tredie Dag, og stærkest om Aftenen; hvorfor „mange Skibe med stor Livsfare maatte vige af denne (Helsingørs) Havn." Han skriver endnū i to følgende Dage derom, bl. a. „Sandelig er der „icke Tvivl, at arme Skibsmænd herudaf jo haver lidt stor Skade: „Gud trøste dem allesammen, saa mange de haver været — Saa„dan Guds Vredes Tegn er os allesammen en Paamindelse om "sand Poenitentse." I det 3die Brev siges, at Skaden, som Stormen har giort „her for os, var end taalelig, frem for den, (fuit quidem tolerabilis præ illo) de deraf have lidt i Jylland, Skaane og mange andre Steder." (381. 82. 84.) 77. Staldmesteren havde „over Maaltid" fortalt en Historie „om Spøgelser" (de spectris): nemlig om en „Gaardbo, (Nisse, Lar) „som

[56]) Brevet er skrevet paa Frederiksborg. Noget længere hen paa Efteraaret ikke længe før Juul kom Prindsen med Hoffet til Kronborg, hvor Vinter-Opholdet skulde være. Om Flytningen var der længe talt, inden den gik for sig, uden at han kunde faae at vide, naar den vilde skee: „Og mange flere med mig ere uvisse derom, hvilke vel burde saadant vide, før det saa hastig skal gaae for sig." (370.)

almindelig saadan spøgelse nævnes," der var flyttet med en Bonde, som var kommen overeens med en Anden om at skifte Gaard med ham, paa det sidste af 6 eller 8 Læs Hø, hvilke Bonden ogsaa flyttede til sin nye Bopæl. Men her blev hans Gaardbo overfaldet af den, som havde sit Ophold i den anden Gaard, hvor da et stort Slagsmaal opkom imellem de to Risser, indtil en af dem blev overvunden og fordrevet. (386.) 78. „Es quidem bonus puer („du est vel en god Dreng") mi *Huitfelde*, & hactenus ita gessisti te, quod places mihi; sed iam considero aliquid in te, quod omnino mihi displicet." Det er, at Hvitfeldt kaster sine Klæder, snart i „en Braa" og snart i en anden, uden at „afviske dem", naaar han har brugt dem. Prindsen advarer ham, at hvis han ikke herefter bedre tager sine Klæder i Agt, „faciam ut præceptor ideo (derfor) te puniat sine omni clementia." „Det maa du visselig forlade dig paa." (389.) 79. Pr. skriver til Friis (der altsaa nu er hos ham) at han vel mindes, at da deres Læremester begyndte at lade dem lære Syntaxen, „stiftede" (deelte) han den i den „enfoldige og figurlige" (simplicem & figuratam.) Da Læreren nu hidtil har foredraget „den som skeer efter de simple Regler": saae Pr. gierne, at han vilde lære dem den figurlige, hvori den bestaaer, og hvorved den er forskiellig fra den anden. Dat. 14. Jan. (1589.) (394.) 80. „Jeg fornemmer være en Tand løs udi Hertug Frederiks Mund, kiære Præceptor!" skriver Prindsen; og mener, at om Præceptoren maaskee tilforn har mærket det, men ikke fundet Tanden løs nok: saa synes Prindsen, at den nu ganske let kunde trækkes ud; og det vilde være godt, for at „han ikke, som Børn pleie, skulde røre den formeget med Tungen." (396.) 84. Pr. „ynkes over Lucas, vor gode Ven", som plages af Røg paa sit Værelse„her paa Slottet." (Kronborg.) Han spørger den, Brevet er tilskrevet, om han ikke skulde vide noget bedre Værelse? Han vil da tale med Slotsherren om at lade Lucas faae det, og troer at han for Prindsens Skyld vil giøre det. (400.) 82. Pr. fortæller sin Broder Ulrich, at deres Moder har faaet endeel smaa Fugle til Foræring, og deriblandt en, som fornemmelig synger ypperligt; denne ønskede Pr. sig meget gierne, dersom han turde bede Dronningen om den. Men

hvis Præceptoren vilde sige til Dronningen, hvor kiær denne Fugl vilde være for Prindsen, troer han vist, at „Hendes Kiærlighed" gierne forærede ham den. (405.) 83. Dronningen og Hoffet havde omsider, hvorom der saa længe havde været talt, forladt Kronborg og var draget til Fredriksborg. Veien var saa daarlig og tung, at de brugte 4 Timer til de 3 Miil. Ankomsten var Kl. 12, og Prindsen „var saa træt af Reisen, at han heller vilde sove end gaae til Bords." (409.) 84. I den lat. Grammatik har Pr. nú nogenlunde lært (mediocriter scimus) Etymologien og Syntaxen; men endnu staaer den figurlige Syntax tilbage, og han vil bede Læreren om, at han snart vil give dem et kort Begreb om denne Syntax. (412.) 85. Pr. har Dagen tilforn faaet sendt to herlige Globi fra Tydskland, hvilke Tyge Brahe overantvordede ham. (dat. Frederiksborg, 17. Apr. 1589.) (424.)

86. Pr. beder sin Læremester, eftersom hans „kiære Frumoder naadigst har tilstedt", at hans andre Drenge (alii mei famuli), som nu ere paa Frederiksborg, maa komme hid, at Læremesteren vilde tale med Worm om at sende en „Kudskvogn" derhen, saa tidligt den næste Morgen, at de kunne være her (i Kiøbenhavn) om Efterm. Kl. 4. (Af det følgende Br. sees, at Læremesteren strax havde talt til Worm om denne Begiering; og at Drengene uforventede kom allesammen lidt før Maaltid. Pr. havde dog hellere seet, at de havde fulgt med fra Frederiksborg; „han kunde da have faaet alle sine Ærender bestilte, og maaskee meget bedre, end det nu kan skee.") (436.)

87. „Solemus quidem, mi præceptor, ad minimum semel aut iterum singulis septimanis, & aliquando sæpius, ire deambulatum & nos delectare: Quare admiror vehementer, quod interea cum hic sumus, *nunc fere tribus septimanis*, in quibus quotidie domi manemus, nec semel exivimus; ideo libenter peterem, velles impetrare nobis veniam, vel proficisci in Amagrum, vel ad naves ire, hora aut altera delectandi causa." &c.[57])

[57]) Den følgende Udarbeidelse, (445) der indeholder en Berømmelse over Tausheden og Beviset for denne Dyds Værd af Historien om „den romerske Dreng Papyrius", er den længste, som findes i begge Haandskrifter (a. og b.) og fylder paa Dansk og Latin, i Alt

88. Prindsen har lagt Mærke til, at Mag. Laurentius ikke denne Morgen, som han ellers pleier, kom op paa Slottet Kl. 7, for at læse med hans Søstre. Han kan ikke tænke sig anden Grund, end at han maa være falden i nogen Sygdom. Han anmoder den, som Brevet er tilskrevet, strax at gaae til ham, og derpaa uden Ophold underrette Prindsen om, hvorledes det har sig med den retskafne Mand. (451.) — Da Pr. næste Dag forgieves havde ventet paa Svar herpaa, som han med Længsel seer i Møde, gientager han (452) atter sin Begiering og forlanger at vide „quam diu morbi ipsius paroxysmus heri duraverat, & si hodie redieret, & quota hora." m. v. Pr. omtaler atter Mag. Laurentius (453) med megen Berømmelse og Deeltagelse som vir bonus & probus &c. Han fortæller nu selv om hans Befindende, hvor længe Paroxysmen i Gaar har varet, at han er bleven aareladt m. m. 89. Pr. beretter en af sine Venner, at Joh. Dreier er bleven forlovet med en brav og skikkelig Pige fra Flensborg, Søster til Doctor Peters Hustru. Brylluppet skal holdes i Flensborg noget før Mikkelsdag. Pr. tvivler ikke paa, at hans Ven er indbuden dertil ligesom han selv ogsaa er buden: o. s. v. (455.) 90. Prindsen har hørt, medens han var reist til Kiøbenhavn, at M. Laurentius imidlertid havde været meget syg. Han beder nu D. Ludevig, at denne vilde forespørge hos M. Laurentii Hustru, om det ikke var noget bedre med ham. (448.)

91. Pr. har idag hørt af sin Fru Moder, at Skibene, der vare seilede til Skotland, med hans kiære Søster Anna, endnu ikke ere komne derhen; men have maattet søge Havn ved Flekkerø i Norge. (461. 62.) 92. Han omtaler, at han i at læse Bibelen nu er kommen til Jobs Bog, og meddeler sin Ven, efter dennes Begiering „quæ summa sit huius libri;" hvilket nemlig gaaer ud paa: om de Fromme ogsaa hiemsøges af Gud med

8 Sider. Den er tillige den sidste, i begge Stilebøgerne, der forefindes baade i dansk og latinsk Text. I den næstfølgende (446) gientager han Berømmelsen over den Troskab og Klogskab, som M. Pappyrius viste i sin Barndom, og tilføier: at han har meddeelt sin Ven dette ene Exempel, „cum tam bene mihi placet, soleo sæpe id ipsum meminisse, & meis amicis commemorare."

Lidelser? Job, imod hans Venner, „probat firmis argumentis, quod deus etiam innocentibus piis solet afflictiones immittere." &c. (564.) 93. Han fortæller som en Nyhed, der er saa overraskende, at den knap vil findes rolig, at Kongen af Skotland den næst foregaaende Mandag skal være landet i Norge med 4 Skibe og 500 Mand. (477.) 94. I en heel Uge, ligesom ogsaa i den foregaaende, havde Pr. havt megen Længsel (valde desiderabam) efter at tale med sin K. Fru Moder, og ventet Budskab fra hende; især da han slet ikke talte med hende, nylig da hun kom fra Falster, formedelst hendes hurtige Afreise til Kronborg. Nu er der sendt en Stafet, (tabellarium) til hende forrige Løverdag; han venter derfor at see hende saasnart Vinden bliver god fra Skaane. (478.) 95. Han takker for Laanet af en Bog, hvis Læsning har været ham baade kiær og lærerig; „si in mea bibliotheca aliquid sit quod petis, libenter tibi mittam, cum primum cognovero tuam voluntatem." Frederichsb. 24. Novbr. (1589.) (483.) 96. Han beretter om en Kiøbmand, der nylig er kommen fra Frankrige, og derfra havde bragt den Nyhed, at for kort Tid siden en forklædt Munk havde sneget sig ind i Kongens Sovekammer, og skiult sig under hans Seng, i den Hensigt at myrde ham; men da Kongen vilde lægge sig, mærkede hans lille Hund Uraad, og røbede ved sin uophørlige Giøen ved Sengen den skiulte Morder, som da blev trukket frem og fængslet. (504.)[58])

97. En lang, noget eventyrlig og tragisk Fortælling om to Landstrygere (nebulones) af dem, „som i denne Tid meget plager Folk paa Landet i Skaane", (qui circumvagantur in Scania & inferunt rusticis magna damna) der paa en Bededag havde indfundet sig hos en Bonde, og fulgt med ham til Kirke. Paa Veien havde den Ene under et Paaskud vendt om, og var gaaet tilbage til Gaarden, hvor han tvang Bondekonen til at aabne en Kiste; men i det han i denne vilde søge om de giemte Penge, greb Konen Øieblikket til med en Øxe at hugge ham i Hovedet, saa at han blev død paa Stedet; og sendte strax sin Søn til Kirken, for at melde Faderen, hvad der var foregaaet. Videre

---

[58]) Dette er en bekiendt Anecdote, der fortælles om K. Henrik IV.

fortælles, hvorledes den Dræbtes Staldbroder ogsaa kom til Gaarden, og havde Drengen med tilbage, som han underveis havde mødt og tvunget til at følge sig. Konen vilde dog ikke give efter for hans Trudsel, at dræbe hendes Søn, hvis hun ikke lukkede ham ind i Huset, da hun vel vidste, at dette blev hendes visse Død. Røveren truede ikke blot, men myrdede virkelig Drengen, efter først at have afhugget begge hans Hænder; men da han derpaa forsøgte at bryde ind i Huset, stød Konen ham ihiel med en Bøsse, i det han vilde krybe ind gjennem et Tagvindue. (508.)[59])
98. Fra Kiøbenhavn er intet nyt, undtagen om en berygtet Troldqvinde (de insigni venefica) som er bleven sat i Fængsel, hvor hun derpaa har angivet mange flere. (Frederiksb. 12. Jun. 1590.) (430.)

99. Idag (16. Jul. 1590) er Foureren (metator hospitiorum) ankommen til Colding, og har anviist enhver sit Herberge eller Værelse. (hospitium.) Han melder Dronningens Ankomst med hele Hoffet („cum tota aula") Dagen derefter. Pr. har længtes meget efter hendes Tilbagekomst, for at faae noget at vide hvorledes det er gaaet til i Brunsvig, hvor han har hørt, at saa mange anseelige Fyrster og Herrer havde været samlede. (532.) 100. Med Hoffolkene, som ere komne tilbage fra Hertugd. Brunsvig, har Pr. idag til sin Glæde ikke blot faaet Brev fra hans Broder, H. Ulrik, men ogsaa fra hans Lærer, og fra de unge Adelige, som tiene ham. (Colding. 21. Jul. 1590.) (534.) 101. Han har intet andet nyt at berette, end at en ung Karl, som en Tid lang havde siddet i Fængsel, fordi han havde yppet Klammeri i den Kongelige Stald, og tilføiet en af Staldkarlene endeel Saar, nu er bleven dømt til at miste den høire Haand, „hvilken Straf idag er udført paa Byens Torv." Adskillige havde vel bedet om Naade for ham; men deres Bøn kunde ikke efterkommes; om denne var bleven strafløs, havde Exemplet været altfor farligt. (Colding. 22. Aug. 1590.) (544.)

102. „Ex quo ultimo tibi scripsi, alliquid singulare hinc

---

[59]) Man seer heraf, at Huset vel har været en af de saakaldte Røgstuer, og Tildragelsen er formodentlig foregaaet i Skovbygden i Skaane.

„in civitate accidit, quod etiamsi commemoravi hoc tuo nuntio; „nihilominus uellem hoc idem ad te scribere. fuerat hic in civi-„tate uetus quædam & proba mulier; hæc ante annum aut alte-„rum elocauit filiam adhoc iuuenem adolescenti rustico, qui „admiserat histrionem consuetudinem habere cum eadem sua „iuuencula uxore. Cum socrus non posset ferre tam foedum „facinus, (illam) ambo ægre ferebant, & deinde diligenter excogita-„runt, quo pacto poterant eam e medio tollere. Cum inter se con-„senserant in horrendum hoc facinus, cogitabant de convenienti „tempore illud perpetrare; deinde conueniunt uespertino quo-„dam tempore in eadem domo, ubi mulier erat quam uellent „e medio tollere, & statim emittunt a se ansillam (ancillam) „sub prætextu falso eis singulare negotium exedire (expedire) „apud ciuem, qui longe inde habitauit, præcipiens (præcipien-„tes) ancillæ, ut diceret eidem civi, nuntium apud se retineret. „Interea inuadunt mulierem quam uolebant necare, & propria „filia manus eius tenebat, usque dum histrio eam suffocaret; „sed tale illorum impium consilium & factum paulo post patefac-„tum est, & de utroque meritum supplicium sumptum est. Vale. „Coldinge 10. Septembris." Anno D. 90. (548.) 103. Malerens Dreng havde været ved Døren, i det Ærende, at bede Prindsen snarest mueligt at komme til hans Mester, paa det Sted, hvor han i nogle Dage havde været i Færd med at male Pr. Han seer deraf, at Portraitet, imod Formodning, endnu ikke er færdigt, og bliver nu kied af at gaae saa ofte til ham, og spilde sin Tid som han heller anvender paa sine Studeringer. („Profecto me tædet demum, tam sæpe eum accedere & interea negligere alia mea negotia, quæ sunt maioris momenti; præcipue meas lectiones, quas multo pluris facio & puto mihi multo commodiores esse." Vale. Coldingæ. 5. Octobris Anno 90. (556.) 104. Han beretter om sin kiære Frændes Hertug Philip af Holsteens Død, d. 18de Oct. 1590, som han meget beklager, og omtaler den Afdøde med stor Berømmelse. (563.) 105. Det forundrer ham ikke, at den Betient, (ille qui discessit a me hisce diebus) som nylig var kommen bort, nu stærkt fortryder det; thi han havde saa gode Vilkaar, som han for sin tilkommende Tid kunde ønske; han havde høiere Løn end nogen anden; Mange

giorde meget af ham for Prindsens Skyld; han fulgte med ham overalt hvor han reiste hen, „& profecto fuit mihi gratus, donec nunc breui tempore sensi, animum eius diversum a me." (17. Nov. 1590.) 573. 106. Sendebud, som man havde sagt, vare vel i Gaar ankomne fra Brunsvig; men havde intet synderligt Nyt; og heller intet Brev fra Pr. kiære Broder (Ulrik) som meget forundrer ham.[60] (7. Dec. 1590.) (581.) 107. Han giver sin Broder, fra hvem han dog intet Brev med dette Bud havde modtaget, endeel gode Raad, og deriblandt, at han altid vil adlyde sin Lærer, og ikke unddrage ham sin Fortrolighed, (uti & obtemperes T. C. præceptori, neque patiaris T. C. ab eo alienari.) Han sender ham ved samme Leilighed „par Chirothecarum, Solarium & electuarium de pomis coloneis (Skovæbler?) recens confectum." (Colding 10. Decbr.) 1590.) 503. 108. Han takker sin kiære Ven, fordi han havde underrettet ham om den Coureer, (tabellarius) som er kommen fra Brunsvig i disse Dage, og om hans forestaaende Afreise; og sender ham tillige Breve til nogle fælles Venner, „qui jam sunt in studiis in eodem ducatu ni fallor Helmstadiæ." Disse Breve maa Coureren give i deres egne Hænder, og i ingen Andens. (Colding. 11. Dec. 1590.) 109. Han havde for nogle Uger siden sendt sin Broder en lille Nytaarsgave („exiguam strenam") som dog ikke var saa vel forarbeidet, som han havde villet („ita perfecte ornatam, ut volebam") da Guldsmeden havde viist sig seen og forsømmelig i sit Arbeide. Nu sender han ham derfor ved R. Raad Jacob Seefeld, en lille Guldkiæde, som dengang manglede, og som han beder sin Broder at ville daglig bære til hans Erindring. (Colding. 1. Mart. 1591.) 597. 110. Et langt Liv er ikke ubetinget ønskeligt: „Certe longa ætas non est nobis optanda, etiam si fata votis nostris arriserint, propter varium fortunæ casum & corporis dubiam valetudinem." &c. (Frederiksb. 6.

---

[60]) Man seer af dette og flere foregaaende Breve, at Hertug Ulrik i Sommeren 1590 er bleven sendt til det Brunsvigske Hof, hvor Hert. Henrik Julius (b. 19de Apr. 1590, paa Kronborg) var gift med K. Frederik II. ældste Datter Elisabeth. Enkedronning Sophia synes selv at have bragt sin Søn derhen.

Mai. 1591.) 613. 111. Han fortæller, at have været en Maaned borte paa en Reise til Norge, der gik for sig til Skibs fra Kiøbenhavn, og hvorfra han først forgangen Løverdag kom tilbage. (21. Jun. 1591.) (614.)[61]) 112. Han har ført nogle forunderlige Fisk med sig fra Norge, („mirabiles pisces, quos inde meam vexi") som han lover at vise sin Ven; „nec credo, te unquam tales vidisse." Hafniæ. 22. Iul. 91. (615.) 114. Han beretter sin Broder, at han har hørt meget tale om Dr. Nic. Hemmingsen, som for nogle Aar siden læste over den hellige Skrift ved Kiøbenhavns Universitet, hvilket han ogsaa styrede (rexit) med stor Berømmelse. Dog havde han aldrig seet ham, før nu nylig i Roskilde Bispegaard; og saavidt han i sine unge Aar kunde bedømme ham, og efter en kort Samtale, forekom han Kongen at være en udmærket lærd Mand. (12. Jul. 1561. Hafn.) (611.) 114. Han har hørt, at den Ven, som han tilskriver, for længe siden har havt en alvorlig Ordstrid med en af sine Meddisciple, (condiscipulis) som vilde forsvare den Sætning; „quod voluptas esset causa finalis, cur homo natus sit. Profecto, hic Epicureus homo non est dignus aliquo singulari responso, & optime potes ipsum vincere & occludere os ei hoc vnico argumento, quod uoluptas propria actus non sit hominis: igitur Voluptas non potest esse finis hominis, sed virtus." (Croneb. 21. Sept. 1591.) 114. „Hic adolescens qui nunc ad te venit, aliquamdiu fuit in familia mea. Interea temporis ita vitam instituit, ut in omnibus mihi placuerit, propter pietatem, fidem, diligentiam in negotiis meis expediendis, & honestam conversationem. Quapropter maxime ei foveo. Nunc autem constituit proficisci in exteras nationes, ut consequatur experientiam multarum rerum, Patriæ suæ commodo, Deo Gloriæ, sibi laudi & saluti. Cum autem primo cogitavit eo, ubi tu sis, Ideo te oro, velis eum habere tibi intime commendatum, mea gratia. Vale. Cronæburgi 2. Nouembris A. D. 1591." (666.)

---

[61]) Vi finde saaledes her, at Christian IV. otte Aar før hans bekiendte Reise omkring Nord-Cap, men efter at han som Barn (1582) var bleven hyldet i Norge, 1591 har giort en Reise til dette Rige.

3. Den sildigere af Kongens Stilebøger (c.) udgiør et Quartbind af 183 Blade, hvoraf kun 96 ere beskrevne; og er begyndt den 15de Novbr. 1591. Den indeholder 194 latinske (alle daterede) Breve og andre Udarbeidelser, (uden dansk Text eller Oversættelse) af hvilke den sildigste, der kun udgiør 6 Linier, er undertegnet Colding den 25de Oct. 1593. Formodentlig har dette været sidste Gang, at Kongen paa denne Maade har øvet sin Pen; ligesom man ogsaa seer, at han i dette Aar, fra 22. Mai til 18. Octbr., slet ikke har indført noget i Bogen; og fra d. 18de til 25de Oct. kun tre ganske korte Breve. Christian IV., som den 12. April 1593 fyldte sit 16de Aar, havde den 1ste September 1593 i Flensborg modtaget Stændernes Hylding for Hertugdømmerne. Det er begribeligt, at man ved den Tid har betragtet hans Opdragelse som fuldendt, og at Formynder-Raadet i Danmark ikke har fundet det passende, at lade Underviisning eller Veiledning af Læremesteren fortsættes for en regierende Fyrste, endskiøndt han som Konge først blev myndig tre Aar sildigere. Det er allerede ovenfor bemærket, at ligesom Haandskr. c. heelt igiennem vidner om Fremgang og større Færdighed i at behandle den simple latinske Brevstiil, og et Foredrag, som nærmer sig denne, med grammaticalsk Rigtighed: saaledes er det, fra den første Side til den sidste, tydeligt, at den unge Konge her har indført eller reenskrevet latinske Udarbeidelser, hvortil han forud havde skrevet Udkast, som vel ogsaa først ere giennemseete af Læreren. Det er yderst sieldent, at vi i denne Bog møde en eller anden ikke meget betydelig Rettelse, eller et glemt Ord, tilføiet i Randen med en Andens Haand. Man sporer saaledes her i det Hele mere Omhu og Opmærksomhed; Skriften er ligesaa udmærket ved Fasthed og Jævnhed, som ved et calligraphisk Præg; Indholdet fattes heller ikke endeel charakteristiske Bidrag til at kiende Kongens Udvikling

og Dannelse, hans retsindige, menneskekiærlige, godmodige og humane Tænkemaade, som Yngling, fra hans 14de til hen i det 17de Aar. Men i det Hele vil man dog vel sætte den tidligere Stilebog i Udbytte og Interesse over den sildigere; da hiin, med et langt større Antal af Breve og andre Stiilsøvelser, meddeler over Halvdelen af disse paa Dansk, og ved Siden af en større Mangfoldighed i sit Indhold, tillige har meer af den yngre Alders umiddelbare, barnligt-naive Afpræg. — Vi maae, ved Haandskr. c. fornemmelig indskrænke os til at meddele enkelte af de historiske Noticer, som deri forekomme.

1592. 13. April. (Frederiksb.) Den unge Konge omtaler i et Brev Jørgen Ernst Worm,[62] der i nogle Aar var i K. Frederik II. Tieneste, og var meget afholdt af denne Konge. „Ipse etiam ipsum dilexi propter eius gravitatem & alias virtutes, quibus erat præditus." Han havde forledet Aar ægtet en adelig Jomfru „de Biörnorum familia;" men er død nu i disse Dage, „til stor Sorg for hans Hustru, og paa en Tid, da han uden Tvivl allerhelst havde villet leve, om det havde været Guds Willie."

1592. 17. Apr. I Anledning af Begravelser „in civitatibus & pagis": Det kan vel være passende, at de, som have levet gudeligt og vel, og have udført berømmelige Gierninger, hædres i deres Jordefærd og Gravminde; men det synes ligesaa afgiort, at deri bør holdes Maade, og at man bør undgaae de unyttige Bekostninger som nu ere blevne til Skik i Landet. Derfor f. Ex. befalede K. Cyrus paa det strengeste i sit Testamente, at han vilde begraves i Jorden, som hvert Aar klæder sig med Græs og Blomster. Andet Monument vilde denne meget fornuftige Konge ikke have.

1592. 27. Apr. (Frederiksb.) Pr. minder Cantsleren om det, han nylig havde talt med denne om, da han fulgte ham ud til Frederiksborg. Pr. ønskede nemlig engang at seile over til Hveen,

[62]) En tydsk Adelsmand, hvis Fader Jørgen Wormb eller Wurmb, kom ind fra Thüringen. (Jvf. D. Adelslex. II. S. 359, hvor der (i Følge ovenstaaende) synes at være en Forvirring og Forvexling af Fader og Søn.)

for at tale med Tycho Brahe, „& coram intueri quæ in eo loco adeo egregie ædificavit." Nu var Aarstiden passende dertil, og Pr. beder Cantsleren, at denne jo før jo hellere vilde lade ham vide, naar han kunde ledsage ham derover; hvilket vilde være ham det kiæreste." (Den 2. Mai skriver han til en Anden, at da han var færdig til denne Reise, erfarede han, at der herskede Smittsot paa Hveen, og Besøget var derfor opsat.)

1592. d. 23. og 26. Jun. (Hirsholm.) Pr. har seet blandt andre Sager, der vare forevişte ham af en Juveleer fra Brunsvig, som Hofmesteren (H. Ramel) havde sendt ham, et Hattebaand (?) med et prægtigt Smykke („piliare cum egregio ornamento.") Han har ladet skrive til Hofmesteren, at denne vilde sørge for, at han fik disse to Ting, som behagede ham meget; men endnu er det ikke skeet, og han beder derfor sin Læremester skaffe ham Underretning derom. Et Par Dage efter melder han endvidere, at Rentemesteren („Questor mihi dilectus) Enevold Kruse, vel havde sendt ham Smykket, men ikke Hattebaandet; hvorover han er utaalmodig, og gientager sin Begiering, at Læremesteren vil udvirke, at man ogsaa skaffer ham „pilliare illud, de quo nunc iterum atque iterum tecum loquor." Han tvivler ikke paa, at det vil finde Lærerens Bifald, ligesom Andres, „qui satis intelligunt quæ mihi conveniant."

1592. 4. og 7. Jul. (Hirsholm.) Han fortæller, at han nu omsider Dagen tilforn (3. Jul.) har giort den før omtalte Reise til Hveen, hvorhen „optimus vir, Tycho Brahe" havde indbudet ham. (Besøget maa have været kort; thi Pr. kom tilbage til Hirsholm (non?) „multo ante coenam.") — Hofmesteren (aulæ magister) var med ham; „& cum eodem die reversi sumus, ea nocte hic pernoctavit."

1592. 17. Jul. (Antvorskov.) Der hersker nu megen smitsom Syge i Landet; den 13de Jul. forlod Pr. Kiøbenhavn og kom den 15de til A. Dronningen var reist i Forveien. „Pertransivimus multa loca satis periculosa: tamen divina protectione foeliciter venimus huc." &c.

1592. 7 Sept. (Et Besøg af den skotske Dronning Anna paa Antvorskov synes at have været i Vente.) „De S. Reginæ adventu nihil adhuc certi habemus; tamen intra festum Michaelis

cogito eius Majtem huc redituram." — Der forekommer siden intet herom; men i det næste Brev af 8. Sept. berettes „huc nobilem quendam advenisse a S. Regina — — ille cogitat perendie solvere Hafnia in Scotiam."

1592. 11. Sept. (Antvorsk.) Om et Besøg, Pr. havde i Sinde at giøre, som det synes paa en eller anden Herregaard. „Adhuc sum incertus quando eo proficiscar; si eo venero, constitui ibi nocte manere; sed quantum ad ea quæ in præsentia mea opus sunt, nullam molestiam tibi incumbere volo; nam volo experiri quomodo juvenes coniuges domus administrant & familiam, & qua ratione velint excipere bonos hospites." Han beder kun, at Vogne maa være i Beredskab næste Dag, naar han vil reise.

1592. 12. Sept. (Som det synes om det samme Besøg, til den, som det er tiltænkt.) Prindsen agter at reise om Morgenen tidlig, maaskee Kl. 7 eller 8: „tamen non constitui ad te venire, ante quartam post meridiem." (rettet: pomeridianam.) Paa Reisen har han adskilligt at bestille, som vil medtage nogen Tid. Desuden vil han forlyste sig noget med Jagt paa Veien, dersom dertil bliver Tid tilovers. Han vil sende et Bud i Forveien og melde sin Ankomst; og vil gierne at Bordet maa være i Stand og Maden lavet, naar han kommer: „Hoc vellem ut mensa parata esset, & cibus coctus quandoque adveneo; neque volo ut facias inutiles impensas ob meum adventum."

1592. 11. 12. Dec. (Frederiksborg.) Prindsen beretter om Peder Rud, „quem perpetuo propter naturæ bonitatem amabam", at han forgangen Fredag Nat er bleven ihielslaaet. — „Quod tu mecum dolore afficeris propter egregium & probum nobilem, Petrum Rudium, tam subito & misere extinctum,[63]) facis revera quod te, eius bonum amicum, decet." &c. Aar-

---

[63]) Peder Eriksen Rud, til Fuglsang, blev „af Rødværge" ihielstukket paa Frederiksborg, en Fredag Aften imellem 11 og 12 (den 2. Dec.?) 1592. (B. Simonsen Efterr. om de danske Ruders Slægt. II. 165, hvor ogsaa det Kongel. Leidebrev for Drabsmanden, Christen Hansen (Jernskiæg) af 18. Jun 1594 er aftrykt.) Hans Gravskrift, Marm. Dan. I. p. 53. (Jvf. Mag. for d. danske Ad. Hist. I. S. 98.)

sagen til dette ulykkelige Drab kan han ikke berette: „nam neque adfui, neque vidi cum fieret, tamen hic sunt, qui coram adfuerunt.“ o. s. v.

1593. 15. Mai. (Frederiksb.) „Charissime D. preceptor, non expetassem tuum adventum ad nos, intra diem Mercurii, nam libenter concessissam tibi veniam octo dierum ad disponendam rem familiarem, cum totus annus sit elapsus, ex quo domi fuisti. tamen mihi admodum gratum est, quod reversus sis præter expectationem; nam magister aulae, ob singularia negotia, heri paulo ante tuum adventum discessit Hafniam, unde cogitat hodie Malmogiam trajicere. quantum ad calefactoris (Fyrbøderens) mei iter ad sororem suam, veniam ipsi concessi tribus aut quatuor diebus, nam diutius ipso carere non possum — interim dum a nobis absfuisti, nihil novi habemus.“ &c.

Ved at slutte disse Uddrag med et Brev, der viser os det vedvarende fortrolige Forhold imellem den unge, nu 16aarige Konge og hans Læremester, imedens vi tillige see, at han efterhaanden med Aarene, skiøndt endnu dog under Formynderskab, har opnaact en vis Indflydelse og Myndighed i sin Omgivning: kunne vi tilføie den Bemærkning, at Haandskr. c., hvis hele Udvortes er i høi Grad omhyggeligt, synes at have været bevaret af Kongen selv, efterat han havde ophørt at indskrive sine latinske Øvelser i Bogen. I det mindste findes der indlagt i Bogen adskillige Blade, hvorpaa findes nogle begyndte Afskrifter, med Kongens egen Haand, af de første 7 af Davids Psalmer paa Latin, af Joh. Evangelium, 6te Capitel, og andre Bibelsteder. Man seer ved Sammenligning med Kongens Haandskrift i hans Breve, at disse Authographer af Christian IV. tilhøre hans Alderdoms Tid; og hvad der findes paa et Folioblad (to Vers af Pauli Brev til Rom. C. 7 og 9) er, som en tydsk Paaskrift af en anden Haand viser, skrevet efter d. 26. Sept. 1645; og maaskee i Kongens sidste Leveaar. (1647.)

4. Foruden de 3 ovenfor beskrevne Haandskrifter, besidder det Kongel. Bibliothek et fierde, der paa en Maade slutter sig til hine, som et Bidrag til Christian den Fierdes Charakteristik af hans egen Haand, men fra Manddomsalderen. I denne Bog, paa henved et Par hundrede Blade i Quart, der i sit Udvortes ligner Haandskr. c., og ligesom dette har Pergamentsbind, men er noget mindre vel bevaret, har Kongen optegnet forskiellige Sager til egen Underretning og Afbenyttelse. Bladenes Orden er ikke fulgt; beskrevne Blade verle med ubeskrevne, og de første udgiøre ikke meget over Halvdelen af Bogen. Man seer megen Forskiel paa Haandskriften; adskillige Optegnelser ere synligen fra Kongens unge Aar, eller imellem 1596 (maaskee endog tidligere;) og 1605. En interessant Fortegnelse over 64 Adelsmænd og Fruer, som havde faaet Penge til Laans af Kongen (i Alt 240,500 Rdlr.) til 6 Procent Rente, er fra Aarene 1604 og 1605. Tidligere (og maaskee det tidligste af hele Indholdet) er en kort Moral og Klogskabslære for Fyrster paa Latin i 99 Paragrapher,[64]) meget ziirligt og tæt skrevet paa 12 Blade, og efter Linier, afdeelte med Passeren, omtrent i Midten af Bogen; strax derefter følger en latinsk Religions-Catechismus paa 11 Blade, fra samme Tid. 88 Sider foran i Bogen optages af en stor Deel medicinske, og andre Recepter paa Tydsk, med en Indholdsliste bag efter; Skriften synes at være fra A. 1620—30. Med samme Skrift ere de første Blade i Bogen: „Fragesticken, So Ein Buremeister (Bürenmeister) wissen muss, wo er passiren soll.“ — „En maner at laade en Petard, huilcken er meget sterck.“ — „Wass Ein Burenmeister mit sich zu felde haben soll.“

[64]) Der kan ei være Tvivl om, at dette er den „Institutio principis Christiani“, hvorom Kongen allerede i sit 12te Aar (1588) skriver til sin Broder, at han havde lært den udenad, og nu atter vilde repetere den. (s. S. 270.)

Noget længere hen findes, men uden Tvivl fra langt tidligere Aar, endeel Forskrifter til Ildkugler, Raketter og andet Fyrværkerie; alle skrevne med temmelig stor Fractur-Skrift; ligesom ogsaa de Adeliges Navne i ovenanførte Fortegnelse. Det sidste Blad, hvorpaa Kongen har skrevet, (det har Pag 1. og skulde formodentlig begynde en Samling af lignende Recepter) indeholder: „Ett Recept aff M. Hans for Krop, huilcket man skall giffue folerne ind, naar man slipper dennem paa greſs, och naar man tager dem op ygen.“ (Et halvt Lod Enzian, og lige saa meget Bevergel og hakket Spegesild, blandet med stødt Peber, hvilket kommes paa Viin.)

Christian den Fierdes Instruction for H. C. v. Lichtenberg, Hofmester hos Kongens Børn. 1629 *).

Instructio auf den Hoffmeister Hans Christoff von Lichtenberg, so Graff Woldemar Christian, und den freulein, præficiret. Sub dato Restrup am 12. Junii An. 1629.

Nachdem die wahre Gottesfurcht ein Vhrsprung vnd Brunquell aller Tugenden, auch zeitlicher vnd ewiger wolfahrt ist, soll der Hoffmeister vnsere ihm anbetrawte Kinder darzu für allen andern Dingen, mit sonderbahren Fleiß ermahnen vnd anhalten, vnd sie deswegen alle Morgen vnd abend die gewohnliche vnd verordnete Morgen vnd Abendgebet thuen, auch sonsten, außerhalb dessen inn discursen, wen es die Gelegenheit gibet, ihnen solches fleißig einbilden, auch den Præceptoribus es befehlen, daß sie außerhalb der Gottesfurcht vnd fleißigen Gebeths keinen Gottes Segen oder einziges Glück vnd vortgang in ihren Thuen vnd gantzen Leben zu erwarten hetten.

2. zu diesem Ende soll er ahn den Sontagen, feyer- auch anderen verordneten Predigt- vnd Behttagen mit ihnen die Kirchen fleißig besuchen vnd auffsicht haben, das sie mit Fleis vnd andacht die Predigten anhören, vnd jhedesmahl etwas darauß faßen vnd behalten, zu welchem End dan, nach geendigter Predigt, ehedan Tafel gehalten wirt, er durch den Præceptorn, in seinem Beysein, ein examen anstellen vnd sie verhören lassen sollen, was sie auß der Predigt jhedesmahl angemercket vnd gelernet, damit sie hiedurch zu desto fleißiger aufferweckung angereitzet vnd getrieben werden.

*) Efter en Afskrift af Langebek, som har vedtegnet: „Ex Arch. Canc. Germ. No. 141. Instructiones &c. fol. 15. b. Om denne v. Lichtenberg s. K. Christian IV. egenhænd. Breve, I. S. 353. 54. Nærværende Actstykke kan sammenholdes med Christian IV. egenhændige Instruction for Hofmesterinden, Fru Karen Sehested (sst. S. 471—73.)

3. Imgleichen soll er alle Diener vnd Gesinde, sowohl Mans als Weiber-Persohnen, zur Gottesfurcht vnd fleißiger besuchung der Predigten halten, vnd woh er bey einem Mangellen hiran erspühret solches mit gebührendem ernst strafen.

4. Nach geendigtem Morgengebett sollen sie ihre studia vnd exercitia, wie die einem jedweden verordnet, ahn die Handt nehmen, vnd mit allem Fleiß treiben. Die Frewlein sollen im Studiren oder schreiben, jedwede à part, eine nach der ander vom Præceptore vnterwießen werden. wan sie aber im musiciren oder dantzen sich üben, sollen sie alle bey einandern sein vnd einandern Geselschafft leisten.

5. Wan die Morgen studia vnd exercitia vollenzogen, soll die Taffel bereitet werden, vnd die Kinder sämbtlich, Graff Waldemar Christian von dem Hoffmeister, die Frewlein von der Hoffmeisterin in die Tafelstube geführet werden, alda mit gebührender Höfflichen manier einander empfangen, nach gehaltenen Gebet, zur Tafel sitzen, dabey fein züchtig vnd sitsam sich verhalten, vnd keine gebehrde vielweniger Rede oder discurse, die sich nicht geziemen, führen.

6. Der Hoffmeister, Hofmeisterin und Præceptorn sollen mit den Kindern zur Tafel gehen; die weibes Persohnen, so zu der Frewlein aufwartung verordnet, sollen zugleich mit den Frewlein in die Tafelstube kommen, daselbst gespeiset werden, vnd wieder mit ihnen weggehen.

7. Nach gehaltener Mahlzeit vnd geschehener Dancksagung sollen sie der Gestalt, wie Sie zusammen kommen, wiederumb von einander höflichen abscheidt nehmen vnd nach ihren verordneten Zimmern sich verfügen.

8. Wen dieses geschehen, soll in demselben Saal das andere Gesinde und Dienern abgespeißet werden, vnd hirauf der Hoffmeister aufsicht haben, das es ordentlich vnd wie sichs gebühret zugehe.

9. Den Nachmittag sollen sie sämbtlich wiederumb ihrer Studien vnd exercitien, wie die ihnen geordnet, abwarten.

10. Wen es guth wetter soll der Hoffmeister mit ihnen auß-

spatzieren in den Lustgarten, oder auch woll nach Gelegenheit auf die umbliegende Vorwercke, zu wagen, zu Pferde oder zu Zeiten auch zu Fuß, wie er es nach Anlaß des Wetters, der Wege vnd Jahrs Zeit guthbefinden wirt.

11. Des Sontags soll er die Kinder sämbtlich auf eine gewisse Stunde in die Tafelstube zusammen kommen vnd mit Dantzen sich exerciren laßen, folgends nach dem langen gange führen, da sie mit der Pilekentafel, bitil, vnd andern dergleichen spielen sich verlustigen können; worzu dan, wie auch zum dantzen, die Edelknaben mit sollen verstattet werden. Der Hoffmeister soll hiebey verharren vnd aufsicht haben, das keine disordre oder insolentzen hiebey vnterlauffen, sondern die recreation intra limites modestiæ bleibe.

12. Des Abends, wan das Abendgebeth geschehen sol der Hoffmeister Achtung haben, das sie gebührlich zu Bette gebracht vnd die Thüren versperret werden: bey Graf Waldemar Christian soll der Præceptor, vnd bey den Frewlein die Hoffmeisterin die Thüren zuschließen, die Schlüßell zu sich nehmen vnd verwahren vnd sonsten niemanden vertrawen.

13. Die Hoffmeisterinn soll, sambt etlichen von denn Mägden, in der Frewlein ihren Kammern schlaffen, die übrigen sollen ihr Nachtlager bey den Wäschmägden haben, aber doch des Tags stets bey denn Frewlein im Gemach sein und aufwarten.

14. Die Kinder sämbtlich mit dem nothwendigesten Gesinde sollen auf vnsere veste Chroneburg logiren, Graf Woldemar Christian mit seinem Præceptore in der Grafen Kammer, vnd den ein vnd außgang durch die Tafel-Stube, so nächst dabey. Seine Schlafkammer soll in der gewesenen Dreykammer seyn, vnd dieselbe mit einen Paneelwerck abgescheiden werden, also das man aus der Grafen Cammer in die Tafel Stube gehen könne.

15. Die Frewlein sämbtlich sollen ihre Stuben kegen über nach dem walle, vnd ihre Schlaf-Cammern in den beiden Kammern negst darbey haben, die eltisten in der innern Cammer, die anderen in der ander.

16. Frewlein Anna Catharina soll das Rundeel, so negst ihrer Stuben ist, vnd dem anderen die Fenster, worin die jungen

Herren studireten, eingerümet werden, vnd wen sie in denselben Zimmern sich aufhalten, soll allemahl bey jedweder eine von den Magden darin seyn.

17. Vber alle diese obengesetzte articul soll der Hofmeister mit allem ernst halten vnd nicht allein vor seine Persohn das seinige thuen, sondern auch fleißige aufsicht haben, das alle andere zu vnser Kinder auswartung verordnete Diener vnd Gesinde, wie Sie nahmen haben, mans und weibes Persohnen, desjenigen worauff sie bescheiden, mit Fleis abwarten vndt der ganze Comitat in guter zucht vnd Disciplin gehalten werde. Da bey einem oder andern Mangel gespühret wird, soll er denselben, nach gestalt der Sachen, mit ernst seines ambts erinnern, vnd zum gepühr anweisen: wil solchs nichts fruchten, eß vns zu erkennen geben, oder auch die Persohn gahr abschaffen.

18. Er soll imgleichen auff der Kinder Kleider vnd Schmuck gute vnd fleißige acht haben, das davon nichts entfrembdet, sondern alles in gutem gewahrsam gehalten werde, sofern er nicht selbst darzu antworten will. Ebener gestalt soll er sehen, das daßjenige, waß ahn Seiden, Sammet vnd dergleichen wahren außgethan wirt, zu ihrer Notturff vnd nicht zu anderm Gebrauch angewendet werde.

19. Wir befehlen ihm hiemit auch die Haushaltung, das er fleißige aufsicht habe, damit dasjenige, was zu vnser Kinder, derselben Aufwarter vnd Diener vnterhalt verordnet ist, nicht vnterschlagen, sondern auß Küchen vnd Keller ordentlich denen, denn es gebühret, außgegeben, darüber richtige Verzeichnußen vnd wochenzettell, welche er wochentlich mit Fleiß übersehen, examiniren, vnd soweit sie richtig, unterzeichnen soll, gehalten werden. Imfall er aber bey einem oder andern Mangell befindet, soll er solchs vngescümbt ahn vnß gelangen laßen. Ahn diesen allen verrichtet er vnsern gnedigsten Willen und wir bleiben Ihm mit Königliche Gnaden beharllch gewogen. Geben usw.

Et historisk Tilbageblik
paa Fredsslutningen i Kiobenhavn 1660, med dens Aarsager i foregaaende Begivenheder,

af

C. Molbech.

— Aderat finis & *spes novæ*: pauci bona libertatis incassum disserere; plures bellum pavescere, alii cupere.

TAC. Ann. I.

Det er ingen glædelig Følelse, hvormed vi betragte Optrin i den fædrelandske Historie, der vise os dets Skiebne i en Uheldstid, i Modgangs og Lidelsers Dage, i Epoker, hvorfra dets Dalen i Magt eller politisk Betydning maa regnes. Men det er en uundgaaelig Nødvendighed, det er en bitter Kalk, som maa tømmes, da intet af det, som engang er blevet Historiens Eiendom, kan fratages den; ingen Kiendsgierning lader sig udslette af dens Tavler, ingen følgerig Virkning af en Statsfeil borttage af Tildragelsers sammenslyngede Kiæde. Saaledes beholder enhver afsluttet, factisk afgiort Begivenhed en Kraft og Virkning som historisk Exempel og Lære, hvilken aldrig nogen opfunden eller digtet Beretning besidder eller kan opnaae. Det er ikke uden Anledning, at det Nærværendes Vilkaar og Øieblikkets Forhold kalde Billeder tilbage, med henved to hundrede Aars Alder, som fornye Erindringen om en politisk Krisis, større og farligere end nogen anden, Danmark siden hiin Tid, eller fra 1658 til 1848, har giennemgaaet. Vi kunne gienfinde velbekiendte Træk i gamle Tildragelser; vi kunne see Partiernes Lidenskaber og Illusioner, Vildfarelser hos Fyrster og Nationer, i fordums Dage at ryste Stater og Statsformer, ikke anderledes end i vor Tid, hvilken vi, naar det kommer til afgiørende Kriser og store Handlinger, sielden finde visere ved Historiens Lære eller Erfaringens Rigdom.

Den i Februar 1657 i Odense besluttede, i Junii Maaned begyndte Krig mod Sverrige, var upolitisk, som flere, Danmark har ført baade før og efter den Tid; det var tillige af disse den uheldigste, for saa vidt som den brød den daværende danske Stats geographiske Heelhed eller Sammenslutning, og skilte fra Danmark selv een af de tre Hoved-Provindser eller Landsdele, der i ni Aarhundreder havde udgiort det danske Rige. Begyndelsen var skeet ved Hallands Afstaaelse i Brømsebrofreden 1643; og den eneste virkelige politiske Grund, Frederik 3. eller hans Raadgivere kunde have angivet for den svenske Krig, var den for Danmark naturlige Stræben efter at vinde en Provinds tilbage, som paa det nærmeste, om endog kun ufuldstændigt og svagt, dannede en Landforbindelse imellem de to Kongeriger, som det danske Monarkie den Tid indbefattede. Men det er temmelig uvist, om denne Grund 1657 var den afgiørende, eller endog kun den stærkeste til at beslutte Krigen. Saa ringe og svage endog vore indenlandske Kilder ere, hvor det kommer an paa nøie at kiende de handlende Personers Tænkemaade, Lidenskaber og Bevæggrunde, overhovedet de mere lønlige og indre Aarsager til denne Krigs Udbrud: saa fattes vi nu dog ikke saadanne Oplysninger, der giøre det utvivlsomt, at Frederik III. selv var tilbøielig til Krig, og hverken havde kunnet glemme Danmarks Lidelser ved de Svenskes pludselige, uforudseete Overfald, som Oxenstiernes Politik fremkaldte og ledede, og som Christian IV. maatte kiøbe sig fra ved Freden i Brømsebro, eller hvad han selv tidligere havde maattet opoffre ved imod al Ret at miste det bremiske Erkestift. Faderens personlige Uvillie mod det svenske Hof havde Sønnen som Thronfølger arvet; ligesom Carl Gustav, født til Krigshelt og Erobrer, havde arvet Oxenstiernes Ideer og Planer til at svække, ydmyge og dele det danske Monarkie. Men Kong Carls Daadskraft og

Erobringslyst havde imidlertid vendt sig mod Polen, og indviklet ham og den krigsvante, i Trediveaarskrigen ypperligt dannede svenske Hær i en for Polen grusomt ødelæggende, for Carl Gustav, hans Generaler og Soldater ved Seire og Erobringer mere glimrende end hæderlig, for Sveriges indre Kraft og Velfærd lidet frugtbringende Erobringskrig, hvis endelige Udfald endnu kunde være ligesaa usikkert, som Krigen i sig selv var uretfærdig og unødvendig for en Konge, mindre tapper, mandig, forvoven, mindre ærgierrig, herskelysten og krigsdygtig, end Carl Gustav.

Det var denne Konges Skiebne, at han i begge de Krige, han førte, fandt sine Krigsbedrifter i Begyndelsen kronede med en i hurtig Fremgang mageløs Lykke; men at naar den havde naaet sit høieste Punkt, vendtes denne uforfærdede Fyrstes Mandighed og Dristighed til et ubøieligt Overmod, og da indtraadte ogsaa det Vendepunkt, hvor Lykken pludseligt og hastigt forlod ham. Det første Krigsaar i Polen (1655) bragte ikke allene i en Haandevending den største og bedste Deel af Riget i Carl Gustavs Magt; men den svage, ukrigerske Konge, Johan Casimir, maatte endog flye af Landet for sin seierrige Fiende. Churfyrsten af Brandenborg, Frederik Wilhelm, („der große Churfürst") selv en udmærket Feltherre, der tillige som Regent i Statskonst og politisk Holdning meget overgik Carl Gustav, havde klogt nok en Tid lang undgaaet det Forbund med den svenske Konge, hvorfor denne bød ham Befrielse fra den polske Lehnshøihed over Østpreussen, imod at han indrømmede Carl Gustav at besætte Pillau og Memel. Denne mærkede omsider, at Frederik Wilhelm, under Skin af Neutralitet, trak Underhandlingerne ud for at vinde Tid, da han ikke for Alvor vilde bryde med Polen; og tvang ham nu ved alvorlige Skridt til at indgaae Forbundet i Königsberg (17. Jan. 1656) hvorved Churfyrsten bl. a. maatte erkiende

Carl Gustav, i Stedet for Polens Konge, for sin Lehnsherre. Allerede syntes den polske Krone at være ham vis; men inden faa Maaneder var Udsigten dertil forsvunden. Et stærkt Adels-Partie reiste en Confoederation imod den svenske Konge; En efter den anden af de polske Magnater, som havde slaaet sig paa Carl Gustavs Side, faldt fra; og skiøndt han endnu lige uforfærdet bød Fienderne Spidsen, og seirede i to Slag, saa havde han nu engang faaet Nationen imod sig, og kunde ikke hindre, at Johan Casimir atter samlede en betydelig Hær og besatte Warschau.

Nu kunde Frederik Wilhelm ikke længere holde den ved Tractater lovede Hielp tilbage. En forenet svensk-brandenborgsk Hær paa henved 40,000 Mand, (hvoriblandt 22,000 Svenske) under begge Fyrsternes Anførsel, seirede, efter tre Dages Kamp, (28—30. Jul. 1656) i det berømte Slag ved Warschau over Polakkerne; og Residentsstaden faldt anden Gang i Carl Gustavs Hænder. Havde Churfyrsten villet, da havde Johan Casimirs Skiebne maaskee været afgiort; men Frederik Wilhelm var for statsklog til ikke at øine de Farer, som vilde true ham, dersom en Erobrer, som Carl Gustav, virkelig skulde blive Herre i Polen, hvoraf snart vilde følge, at de øvrige Kystlande ved Østersøen, der ikke allerede vare svenske, vilde blive erobrede eller afhængige af Sverrige. Frederik Wilhelm trak sig ud af en mislig Stilling ved diplomatisk Snildhed, og ved altid at benytte det rette Øieblik til at underhandle med begge Parter, og med de udenlandske Magter, der sattes i stærk Uro ved Kong Carls Planer, og nu med forboblet Mistanke og Misnøie betragtede hans Forbund med Brandenborg[1]). Med Polen havde Churfyrsten brudt ved sin

[1]) Han havde saaledes ogsaa villet slutte sig til Hollænderne, og indgaae et Forsvarsforbund med Generalstaterne (Mai 1655) endskiøndt man i Holland havde stærk Mistanke om, „dat de Keur-Vorst niet

Deeltagelse i Slaget ved Warschau, og maatte derfor endnu, saalænge Carl Gustav havde Lykken nogenlunde med sig, holde ved Sverrige, indtil et heldigere Tidspunkt kom til Fredsslutning med Polakkerne. Derimod benyttede han Omstændighederne til at vinde bedre Vilkaar hos Carl Gustav, nu da Faren og Vanskeligheden ved at forsvare de polske Erobringer voxede med hver Dag[2]). Johan Casimir, som nu igien var bleven Folkets Helt, havde atter kunnet drage seirende ind i sin Hovedstad, og hans Tropper indtage Kalisch; en forenet svensk-brandenborgsk Hær blev slaaet i Preussen, hvor Lithauere og Tartarer trængte ind, og paa den rædsomste Maade hærjede Landet næsten op til Königsberg; andre polske Skarer faldt ind i den brandenborske Neumark, og nødte ved gruelige Ødelæggelser Stænderne til paa egen Haand at indgaae en Stilstand. Saaledes toge Polakkerne Hævn over den grumme og barbariske Maade, hvorpaa Carl Gustav og hans Generaler havde ført deres Krig i Landet. Hertil kom andre truende Udsigter. Østerrige og den russiske Czar sluttede sig til Polen; den sidste greb til Vaaben mod Sverrige og giorde Indfald i Lifland; Hollænderne, hvis Sømagt nu kunde maale sig med enhver anden Stats, sendte en stærk Flaade til Østersøen. Alt dette kom vel tilpas for Frederik Wilhelm i hans Underhandlinger med den svenske Konge. Carl Gustav maatte

soo seer socht de verkleeneringh van Sweden, als syn eygen vergrooting." Aitzema Saeken van Staat en Oorlogh. VIII. Deel. (1663.) p. 403. Carl Gustav blev herover meget misfornøiet, og Hollænderne erfarede snart, hvorledes Churfyrsten føiede sig efter Sverrige; hvilket han imidlertid i lange, diplomatiske Noter paa det bedste søgte at undskylde. (Aitzema. l. c. p. 573—78.)

2) „De Chur-Vorst toonde na de Schlact by Warcshau, dat hy het met Sweden oprecktelijk meende; maer da na, siende dat het Sweden in Lifflandt soo qualijck ginck, ende datter meer voordeel te doen was by de geene die nu machtiger wierden, doen sach men veranderingh." &c. Aitzema, l. c. p. 578.

finde sig i, ved Tractaten i Labiau (20. Nov. 1656) at opgive den usurperede Overherlighed eller Lehnshøihed over Hertugdømmet Østpreussen, som han i det Königsbergske Forbund havde betinget sig af Brandenburg, og han afstod ligeledes al Rettighed til Ermeland — hvilket ligesaa lidt tilhørte ham; men som han i den sidstnævnte Tractat ligefuldt havde skienket eller afstaaet til Churfyrsten.

Man begriber let, hvorledes en saa ulovlig og uretfærdig Handlemaade, tilligemed andre oprørende Voldsgierninger og grove Plyndringer, Brandskatter, Udskrivninger, Bortførelse af Konstsager m. m., som Carl Gustav foretog eller lod skee, maatte opægge det polske Folk til en national Forbittrelse mod de Svenske, hvis Følger viste sig i en tiltagende Vaabenlykke hos disses Fiender. Krigen i Polen, hvis første Trophæer Carl Gustav havde vundet med en mageløs, ham selv overraskende Lethed [3]), der berusede ham indtil den høieste Grad af Overmod, var nu bleven til en paa begge Sider lige haardnakken, og omtrent lige grusom Kamp; hvori Carl Gustav og den svenske Krigshær endnu høstede enkelte Laurbær; men hvis voxende Farer han omsider selv maatte indsee. Polen kunde han allerede i Foraaret 1657 betragte som tabt; han maatte anvende sine sidste Kræfter paa nogenlunde at redde sin egen og den svenske Nations Krigerære, der allerede var plettet, mere ved grusom Adfærd og Vold mod et uretfærdigen angrebet Folk, end ved de lidte Tab og Nederlag. Hvorledes Udgangen var bleven, kunde Ingen have forudsagt, dersom ikke Lykken havde aabnet Carl Gustav en Udvei, som han greb i det afgiørende Dieblik med det uforfærdede Mod og den hensynsløse Raskhed og Forvovenhed, som var ham egen. Det

---

3) „Jeg overvandt Polakken, inden jeg saae ham“: sagde C. Gustav selv om Felttoget 1655. Fryxell's Svenske Hist. XI. S. 131.

var Danmark, der maatte bøde for de feilslagne Erobringsplaner, som Gustav Adolfs Søstersøn maatte opgive i Polen.

En nogenlunde klog Politik vilde have indseet, at intet kunde være fordeelagtigere for den danske Stat, end at overlade Carl Gustav til en Stilling, der allerede var farlig nok, og hvori denne Konge kun havde Valget imellem at trække sig ud af den med Ydmygelse, eller at opoffre Sverriges Kræfter til den yderste Udtømmelse, ved at fortsætte en Krig, der ikke frembød anden Udsigt end Fortvivlelsens sidste Kamp mod det polske Folk, som nu med større Enighed og Kraft havde reist sig til Forsvar imod fremmed Voldsfærd. Men for dette fandtes i Danmark hverken Øie eller Sind; i det mindste ikke hos de Magthavende. Frederik III. havde gammelt Nag til Sverrige, allerede fra Christinas Tid; ved Corfitz Ulfeldts Ophold i Stockholm siden 1651 blev Forholdet ikke bedre; den styrtede Rigshovmesters uophørlige Intriger, hans Parties og det ydmygede og ødelagte Svogerskabs hævngierrige og skadelystne Bestræbelser, aabenbare og hemmelige, bidrog ikke lidt til endnu mere at forbittre Kongen; og man vedblev i Danmark at betragte den Overvægt i Norden, og den politiske Betydenhed og Indflydelse, som Sverrige havde opnaaet under 30 Aars Krigen, med Frygt, Mistanke og Mistro. Carl Gustavs uformodede, og mod al Ret og Lovlighed stridende Angrebskrig mod Polen og forsøgte Erobring af Dantzig, var ikke skikket til at formindske en saadan Stemning hos Frederik III., og der manglede ikke Anledning til, at Frygten for det, man kunde vente sig af en Nabo med Carl Gustavs Grundsætninger og Erobrelyst, maatte stige betydeligt ved hans overraskende, næsten vidunderlige Fremgang i Begyndelsen af den polske Krig. Han havde dog ikke forsømt, hvad en klog Politik tilsagde: at forsøge, imedens han rustede sig til denne Krig, hvad der kunde skee, for i ethvert Tilfælde at sikkre sig

fra Danmarks Side. Han vidste at Danmark (siden Tractaten af 15. Sept. 1654) stod i fredeligt Forhold til Protectoren i England; og at Forbindelsen med Holland, knyttet ved tidligere Tractater (som havde det bevæbnede Forsvarsforbund af 8. Febr. 1653 til Følge) kunde ventes yderligere bestyrket ved et nyt Forbund. Disse Danmarks og Sverriges Forhold til en Stat, der havde vundet en overveiende Betydenhed og Styrke som Sømagt, og hvis Handelsinteresse paa det stærkeste var knyttet til Østersøen, ligesom de to nordiske Magters indbyrdes Stilling og Forhold i Aarene 1655—57, kræve en noget nøiere Oplysning.

Carl Gustav maatte vistnok nøie kiende, og være fuldkommen overbeviist om den danske Stats endnu meget svage og udtømte Tilstand; i det han ikke betænkte sig paa at trække hele Kiærnen af Sverriges Krigsmagt ud af Landet, uden at frygte Muligheden af et Angreb fra Norge eller fra Skaane. En saadan betryggende Kundskab var heller ikke vanskelig for ham at opnaae, da Sverrige (allerede fra Christinas Tid, 1646 indtil 1657) havde en udmærket duelig Resident i Danmark, den kloge Magnus Durel — om hvem man kunde være fristet til at sige: at han kiendte Tilstanden i Danmark bedre end den danske Konge selv; og at intet Skridt af Regieringen, ingen Rustning, ingen Statshandling — ja neppe nogen Overlægning i Rigsraadet, foregik i Danmark, uden at Durel, ved sine Venner og Spioner inden faa Dage vidste Besked derom. Men det synes, at Carl Gustav dog helst vilde have endnu yderligere Sikkerhed fra den Side; da han vel forudsaae, at Hollænderne ikke med Rolighed vilde betragte Sverriges forøgede Magt i og ved Østersøen, og at der var al Rimelighed for, at Danmark hos Generalstaterne kunde vente Understøttelse, i Tilfælde af fiendtlige Skridt mod Sverrige. Midt under sine glimrende Krigs-

bedrifter i Polen 1655, og efterat Hollænderne, ligesom for at vise, at de i Tide vare opmærksomme, og for at bebude, hvad de havde i Sinde, havde sendt Admiral Tromp med 6 Krigsskibe til Sundet, (Jul. 1655)[4]) indledede Carl Gustav ved Durel foreløbende Underhandlinger i Kiøbenhavn om et Forsvarsforbund med Danmark. Hermed gik det dog i uendeligt Langdrag; uagtet Residentens Iver og Klogskab i at gribe de rette Øieblik, og nøie at give Agt paa ethvert Skridt fra den hollandske eller danske Side til at nærme sig hinanden; og uagtet han snart syntes at bemærke, naar Tidender indløb om C. Gustavs Seire og Erobringer i Polen, at man ved Hoffet og i Raadet ønskede Forbundet med Sverrige[5]); snart hørte, at man i hele Danmark var fuld af Frygt for, at den svenske Konge „agtede sig did", naar han var færdig i Polen"[6]).

Imidlertid viste Alt, at den danske Regiering, endog medens Seieren og Lykken fulgte Carl Gustav i Polen, var noget uvis og vildraadig. Man vogtede sig endnu for aabenbart at støde den stolte Konge for Hovedet; og søgte at fralægge sig enhver Tilskyndelse eller Opfordring til Hollænderne, at holde deres Krigsflaade i Østersøen, eller endog at forstærke den; men det var kiendeligt nok af den Maade, hvorpaa først Tromp og senere Opdam (som førte en større Flaade til Østersøen) modtoges ved det danske Hof, at Frederik 3. ikke ugierne saae, at det sidste virkelig skeete (skiøndt først i 1656.) Endnu i October 1655 troede Durel tydeligt at

---

4) Durels Relationer. (28. Jul. og 4. Aug. 1655.) P. W. Beckers Saml. til Danm. Hist. under Frederik III. 1ste Deel. I. S. 64. 67. (jvf. 11. Oct. s. A. S. 79.)

5) „De længes desto mere efter at perfectionnere den Tractat og Alliance, hvorom Eders K. M. har givet dem Fortrøstning." (4 Aug. 1655.) Becker l. c. S. 68.

6) Den 18. Aug. 1655. Becker S. 70.

mærke, at man bestandig inclinerede mere for Hollænderne (skiøndt ogsaa disse klagede over, at den Ulfeldtske Tractat af 1649 kun slet blev holdt,) end for Sverrige, og yttrede sin Mening derhen: „at jo nærmere Forbundet blev imellem dette Rige og Danmark, jo snarere vilde det blive brudt fra dette Lands Side.“[7]) Imidlertid kom Residenten omsider til, (den 30. Oct.) mundtlig at foredrage for Cantsleren (Chr. Th. Sehested) og tre andre Rigsraader (Rigshofmesteren Joach. Gersdorff, Otto Krag og Axel Urup) de Punkter til en formelig defensiv Tractat med Danmark, som Kong Carl havde meddeelt ham i en Instruction af 30. Septbr. En ny Conferents med Raadet fandt Sted fire Dage senere, og Durel, som imidlertid skriftlig havde indgivet Hovedpunkterne til Tractaten, modtog et giensidigt Forslag fra dansk Side, hvilket i det Væsentlige stemmede overeens med det svenske; men hvori var tilføiet nogle mere bestemte Udtryk angaaende begge Magters Forening om at sikkre en rolig og uforstyrret Skibsfart i Østersøen, der (efter det antagne svenske Forslag) skulde lukkes for alle andre Magters Krigsflaader; ligesom ogsaa det danske indeholdt en ny Artikel om at indbyde Republikerne England og Holland til at tiltræde denne Tractat i de Punkter, som vedkom Farten paa Østersøen. De Stettinske og Brømsebroske Fredsslutninger skulde bekræftes „uden usunderet explication eller restriction“, særdeles hvad den svenske Toldfrihed i Sundet angik; og fra Dansk Side tilføiedes, at „Norges Rige“ ligesaa fuldt som Danmark, skulde, i Tilfælde af Angreb,

---

7) „Dhe lära swårligen separera sigh ifrån Hållandh; dock wore att befruchta, att ju närmare alliantz, ju snarare den brytas på denne sydan.“ Durell. 11. Oct. 1655. (Han taler umiddelbart foran om det Alliance-Project, han mundtlig skulde proponere for R. Raadet; og det kan saaledes ikke være tvivlsomt, at det er Forbund med Sverrige, ikke med Holland, som de anførte Ord sigte til.)

være Gienstand for den i Tractaten betingede Forsvarshielp (casus foederis).

En saa vigtig Underhandling, hvori de præliminaire Hovedpunkter fra begge Sider vare vedgaaede med væsentlig og for det meste eenslydende Overeensstemmelse, syntes at maatte have ført til en snar og uhindret Afslutning, og det er ufornødent at sige, hvor uberegnelige Følger denne kunde have medført for Danmark; især om det paa begge Sider havde været lige alvorlig meent med en Forening af de danske og svenske Statsinteresser. Durel selv, der „efter al Evne og efter bedste Indsigt søgte at holde Kongen af Danmark og hans Raad i godt Humeur, god Tro og godt Haab om en Alliance", havde dog ikke glemt, hvad der vistnok har været ham foreskrevet, at lade sin Konge „frie Hænder til at tractere, eller ikke", og i første Tilfælde, „at udslette, fratage eller tillægge et eller andet Punct." Han tvivler vel og selv om, „at man saa stricte og sancte skulde ville holde Alliancen"; men anseer det dog for raadeligt og gavnligt, at C. Gustav vilde ile med at sende en Ambassade, for at slutte Tractaten, inden der kom et hollandsk Gesandtskab; man kunde da noksom iagttage Sverriges Interesse, „enten der blev noget af (Tractaten) eller ikke."[8])

Carl Gustav viste derimod temmelig klart, at den Underhandling, han havde befalet sin Gesandt at indlede, ikke laae ham særdeles paa Hiertet; uden Tvivl har det fra ham udgaaede Forslag til Alliance været et Middel, han vilde bruge, deels til at prøve det danske Hofs Sindelag, deels til at betrygge sine Lande, hvis han behøvede det, medens den polske Krig forbrede Anvendelsen af Sverriges hele Styrke, endnu meer end de allerede vare det giennem Danmarks, ham allerede vel bekiendte,

8) Durel til K. Carl Gustav. 10. Nov. 1655. (P. W. Becker. I. 85—87.)

svækkede og magtløse Tilstand. Denne var, efter Durels Formening, saaledes, at man her „længes efter at beholde Fred“, og at man „ikke kan søge Krig, med mindre Daarskab skulde faae Overhaand.“ „Thi,“ lægger Residenten til, „udenrigs staaer Danmark i ringe Consideration; med Naboerne i Jalousie, og selv med det fyrstelige Huus Gottorp. Indenrigs er der hverken Conduite, Courage, Orden, Penge, Credit eller Soldater. Alle brave Folk ere optagne af Eders Maj. (ved Hververning); Landet staaer aabent, næsten alle Stæder ligeledes. Flaaden er hverken forsynet med Folk, eller Munition; om man begyndte at hverve, vilde der intet Tilløb blive; uden maaskee af en Hob Stakler, som hos Eders Maj. vare foragtede — Regieringen selv er ikke uden Tvedragt; Kongen er imod Raadet; Raadet er deelt; alle Undersaatter ere desperate“ [9]). Saaledes modtog Carl Gustav tidt nok fra sin kloge og forsigtige Resident i Kiøbenhavn Forsikkringer om, at der endnu intet var at befrygte af Danmark; at man her kun svagt rustede, og allene det nødvendigste til Forsvar, ved Fæstningsarbeider, og ved at hielpe noget paa Flaaden; at man vel ikke kunde faae det ud af Hovedet, uagtet alle Durels Modsigelser, at Kong Carl efter Polens Undertvingelse havde fiendtlige Hensigter mod Danmark; men at man saa meget mere „med Længsel venter Hans Majestæts Resolution“ (angaaende Alliancen) og giorde sig Haab om, at i det mindste den til Foraaret forventede store hollandske Flaade skulde „poussere Kongen af Sverrige til den foreslaaede Alliance.“ Men C. Gustav tøvede fremdeles med at afsende den Ambassade til Danmark, om hvis Gavnlighed Durel endnu i Januar 1656 (altsaa længe efterat det danske Allianceforslag var meddeelt) atter giver Kongen et Vink; og saaledes ankom det

9) Durel. 22. Marts 1656. Becker. I. 92.

længe ventede hollandske Gesandtskab til Kiøbenhavn i Februar Maaned, uden at C. Gustav endnu havde giort noget videre Skridt til at nærme sig Danmark, end den allerede for et halvt Aar siden meddeelte Proposition til et Forbund. Man var i Holland bleven saa meget mere tilskyndet til at søge en nærmere Forbindelse med Danmark, da det erfaredes, hvorledes Frederik Vilhelm i Brandenburg, der havde lovet ikke at indgaae noget Forbund imod Hollands Interesse, ja endog forud havde modtaget endeel af de ham lovede Subsidier, nu handlede tvertimod sine indgaaede Forpligtelser. Det hollandske Gesandtskab, der skulde være afgaaet til Brandenborg, blev holdt tilbage; Generalstaterne besluttede derimod uden Ophold Beskikninger til den danske og svenske Konge, saavelsom til Polen[10]. De til Kiøbenhavn affendte Ambassadeurers[11] Instruction viser i det mindste, hvor høi Vigtighed den hollandske Regiering satte paa den østersøiske Handelsfarts uforstyrrede Frihed og Sikkerhed; og dette bliver let forklarligt, naar man veed, at den Fordeel, Hollænderne havde allene af Fragtfart paa Østersøen, regnedes allerede den Tid til halvfierde Millioner Gylden[12]. Men Instructionen kunde ogsaa neppe indeholde noget stærkere eller mere bindende diplomatisk Udtryk, end Forsikkringen: at Generalstaterne ansaae den danske Konges og hans Rigers Interesse for saa uadskillelig fra Hollands, at de ved given Leilighed vilde virke Alt hvad der kunde fordres og ud-

---

10) *Wagenaar* vaderlandsche Historie. Amst. 1782. XII. p. 435. 436.

11) Raadspensionairen fra Amsterdam Conr. v. Beuningen, (vel bekiendt som svensk Resident i Stockh. i Christinas Tid) Godert Adr. van Rede, van Amerongen (siden oftere Ambassadeur i Kiøbenhavn, hvor han døde 1691. s. Nyt hist. Tidsskr. I. 514) og Math. van Wiersen (Aitzema, VIII. p. 492.)

12) Van Kampen Geschichte der Niederlande. Hamb. 1833. II. 173.

rettes af dem, til at beskytte disse Rigers Sikkerhed og Bevaring imod fiendtlig Vold, med ikke mindre Kraft, end om det gialdt deres egen Stat. (Bil. A.)

Det danske Hof havde imidlertid allerede tidligt paa Foraaret sendt Ove Juel til C. Gustav i Polen, for at observere og underhandle; men med alle disse diplomatiske Forhandlinger gik det (ogsaa efter den Tids Brug) uendelig langsomt og omstændeligt til, og man var i Mai 1656 endnu ikke kommen videre end i September 1655; saaledes at selv de hollandske Ambassadeurer i Kiøbenhavn „begyndte at klage over, at Tiden faldt dem for lang.“ [13]). Det synes overhovedet som man ved det danske Hof har svævet i stor Uvished om, til hvilken Side man nærmest skulde vende sig, under Frygten for en saadan Udgang af Sagerne i Polen, der vilde afgiøre Carl Gustavs Overmagt i Østersøen. Den svenske Resident, som allermindst fattedes et giennemskuende politisk Blik, kunde dog selv ikke tydeligt see, om man fra dansk Side „meente det alvorligt i at søge Alliancen med Sverrige, eller ikke“; han troede dog, at man ogsaa der „begyndte at ville temporisere lidt“; og var ikke sikker paa, om man egentlig havde sendt O. Juel til Polen for at underhandle med C. Gustav, eller for at passe paa, hvorledes det gik med Kongen, og hvorledes den brandenburgske Churfyrste forholdt sig.

Underhandlingen med den hollandske Ambassade i Kiøbenhavn fik dog omsider saa vidt Fremgang, at et nyt og fast Sikkerhedsforbund (een bondige ende vaste *Guarantie*) imellem Danmark og Holland sluttedes d. 16de August, hvorved man gienſidig forpligtede sig til (foruden, ved fælleds Hielp og en forenet Flaade, at beskytte Staden Dantzigs Integritet) i Tilfælde af fiendtligt Angreb at understøtte hinanden „med al

---

13) Durel. 24. Mai 1656. Becker. I. S. 99.

Magt og af yderste Formue."[14]) Allerede havde Generalstaterne (i Mai Maaned) sendt en Flaade paa 42 Krigsskibe under Admiral Opdam ind i Østersøen; Frederik III. lod tillige 10 Skibe afgaae til Dantzig for at forene sig med Hollænderne. Nu sluttedes ogsaa den omtalte Tractat netop i de samme Dage da en brandenborgsk Gesandt (v. Kleist), som var kommen til Kiøbenhavn, stedtes til en privat Audients hos Kongen, i Overværelse af nogle Rigsraader. Man kunde ved det danske Hof ikke forstaae, hvad Churfyrsten egentlig sigtede til med denne Ambassade, da han under daværende Omstændigheder ikke kunde vente activ Hielp af Danmark, hverken for sine egne, eller Carl Gustavs Hensigter; man erfarede saameget, at han underhaanden og hos Private yttrede sig derhen, at det ikke var raadeligt for Danmark, alt for meget at lade sig lede af hollandske Interesser, men at det heller maatte slutte sig til Brandenborg og Sverrige; da Carl Gustav var ubøielig til det yderste i at ville forfølge hvad han i Polen havde begyndt. Modtagelsen, han fandt ved det danske Hof, lovede heller ikke meget; efterat Guarantietractaten af 16. August var kommen i Stand, giorde man sig dog mere Umage for at bringe Gesandten over paa det hollandske Parti; men netop som han (i Begyndelsen af Sept.) havde taget Affkedsaudientz, kom Befaling, at han indtil videre skulde forblive i Kiøbenhavn. Churfyrsten meente, at der endnu maatte forsøges paa at bringe Danmark til Enighed med Sverrige, hvoraf han for sig selv ventede mere Sikkerhed fra Carl Gustavs Side.

Hollænderne paa deres Side havde imidlertid ikke, uagtet den stærkt udtalte Interesse for Danmark, villet indskrænke deres diplomatiske Virksomhed, Forholdene i Østersøen vedkommende, allene til denne Stat. Ikke længe efterat Ambassaden var afgaaet til Kiøbenhavn, besluttede man at affende 4 andre

[14]) Aitzema. VIII. p. 592—594.

Gesandte fra Holland for umiddelbart at underhandle med Carl Gustav, og disse, som den 24de April ankom til Dantzig, og først den 19de Mai til Marienborg, bleve der, efter nogle Dages Forløb, modtagne i sædvanlig Pomp og med stor Venlighed af Kongen; de langvarige Underhandlinger, der siden førtes i Danzig og Elbing, og hvormed man i Danmark ikke var meget tilfreds[15], kom dog ligesaa lidt til nogen endelig Slutning, som Forhandlingen om den dansk-svenske Alliance. — Efterat Churfyrsten af Brandenborg havde, med eller mod sin Villie, sluttet sig til Carl Gustav, opstod der hos Hollænderne mere Tilbøielighed til en fredelig Ening med denne Konge[16], og saaledes kom virkelig en Præliminair-Tractat, sluttet i Elbing d. 11te (?) Septbr. 1656 i Stand, ved hvilken de tidligere Venskabs- og Handelsforbund af 1640 og 1645 bekræftedes, og et nøiere gjensidigt Forsvarsforbund, med Hensyn til Skibsfarten i Østersøen og Nordsøen blev indgaaet; ligesom man gjensidigt lovede, ubrødeligt at overholde det Regulativ, begge Magters Skibsfart vedkommende, som nærmere skulde oprettes, og forpligtede sig til en ligelig Toldtarif paa begge Sider og Nedsættelsen af alle Told- og Skibsafgifter til saa lav en Taxt, som muligt. Kongerne af Frankrige og Danmark, Protectoren i England og Churfyrsten af Brandenburg, skulde optages i Tractaten under samme Betingelser, om de ønskede det; ligeledes blev Staden Dantzig indbefattet i Forbundet, og tilsagt Ophør af alle Fiendligheder fra Sverriges Side, saavelsom Bekræftelse af dens Rettigheder og Friheder; men med tilføiede Betingelser, som hverken behagede de Danske eller Dantzigerne[17], hvilke slet ikke vilde gaae ind paa de Vilkaar,

---

15) Aitzema. l. c. VIII. p. 567. (Jfr. S. 595).
16) *J. Wagenaar* vaderlandsche Hist. XII. p. 439.
17) „Salva atque integra fide, quam prædicta Civitas Regi Poloniæ debet, & salva incorporatione ejusdem in Borussia.“ —

som de to Magter behagede at foreskrive dem, eller opgive deres Forhold til Polen, for at underkaste sig Preussen. De anførte Grunde nok hertil, men fortaug den rette; „nemlig, de vilde ikke have nogen Overherre, der var mægtigere til Søes, end de selv." [18]). Den Elbingske Tractat, som dog kun udtalte almindelige Grundlag for en Alliance, uden noget Slags nærmere Betingelser, fandt heller ikke ringe Mishag i Kiøbenhavn, hvor man vel har meent, at efter et saadant Separatforbund med den Fyrste, som det Danske Hof allermindst troede, var der ikke at stole paa nogen Virkning af den afsluttede hollandske Tractat. Frederik III. blev meget fortrydelig over denne Tilnærmelse til Sverrige fra Hollændernes Side [19]), og lod strax sine 10 Skibe kalde tilbage fra Dantzig, hvor desuden en Gesandt (H. Rosenvinge) blev hensendt, i Anledning af diplomatiske Meddelelser fra Polens Side, hvortil man ikke ugierne laante Øre. Imidlertid skeete, hvad neppe enhver havde ventet. Man kaldte vel Admiral Opdam tilbage fra Dantzig med 30 Krigsskibe; men lod Tromp med Landtropper og de øvrige Skibe tilbage til Stadens Forsvar, og i Holland vakte Udfaldet af den store Udrustning og alle de Underhandlinger, hvoraf man havde lovet sig Handelsfordele og Søfartens Frihed i Østersøen, megen Misnøie hos Folket. Det gik den Elbingske Tractat, som ikke var Nogen ret tilpas, (Carl Gustav maaskee undtagen) ikke bedre end den ulykkelige Malmøeske Convention af 1848. Endskiøndt den var sluttet i Overeensstemmelse med Generalstaternes Instruction, fandt Provindserne Holland og Seeland,

*. „Den Deensche ende Dantsicker Minister stont dat Tractaet niet aen." Aitzema. VIII. 573. Thurloe's State Papers. Vol. 5. p. 514. „Het (Verdrag van Elbing) kon den Koning van Deenemarke niet naar den zin zyn." *Wagenaar.* XII. p. 140.

18) Aitzema. VIII. 519. (Jvf. *Wagenaar* vaderl. Hist. l. c.)

19) Aitzema. VIII. p. 596.

hvis Mening de andre tiltraadte, mange Betænkeligheder og Indvendinger i Anledning af adskillige Punkter, Undtagelser og ubestemte Udtryk i Tractatens Indhold. Man forlangte, der skulde udvirkes „eludicatien ende applicatien"; Sagen gik atter i Langdrag, og endte med, at Tractaten ikke opnaaede sin Ratification i Holland[20]; hvorimod omsider Ratificationerne paa Tractaten med Danmark, fire Maaneder efterat den var sluttet, bleve udvexlede i Kiøbenhavn (12. Dec. 1656.)

Dette Aar gik til Ende, uden at det allerede i halvandet Aar vedvarende usikkre, mellem Venskab og Kulde eller endog Fiendskab svævende Forhold imellem den danske og den svenske Konge, var forandret; og uden at de ligesaa længe udtrukne, fra begge Sider uden Oprigtighed og Aabenhed, med giensidig Mistillid og ikke ugrundet Mistanke førte, mangfoldige Gange standsede eller opsatte, og ligesaa tidt atter optagne Underhandlinger om et Forbund imellem det danske og det svenske Rige, havde ført til noget endeligt Udslag. Under saa indviklede, af idelig vexlende Krigsoptrin og de svenske Vaabens foranderlige Krigslykke i Polen afhængige Tidsvilkaar, som hvert Øieblik bevægedes og omskiftedes ved uophørlige, hinanden krydsende Statsintriger, hvori næsten alle nordeuropæiske Magter, Sverrige, Polen, Danmark, Holland, Brandenborg og Rusland umiddelbart deeltoge: er det saameget vanskeligere med Bestemthed at afgiøre, paa hvilken Side man især maa søge de mest virkende Aarsager til, at det fra C. Gustav udgaaede, i sin første Oprindelse maaskee dog temmelig alvorlig meente Forslag til

[20]) Denne Fremgangsmaade vandt iøvrigt i Holland selv ikke almindeligt Bifald. (Jfr. Aitzema VIII. pag. 998.) van Amerongen, en af Gesandterne i Kiøbenhavn „en brav Mand, af heel andet Sentiment end v. Beuningen", yttrede for Durel, „at Generalstaterne imod al Raison holdt en Tractat in suspenso, som saa solenniter var sluttet." (4. Febr. 1657.) Becker. I. 156. (Jvf. Holberg's Danm. Hist. III. 223—25.)

en Alliance med Danmark, aldrig kunde faae nogen Fremgang. Vi have seet, at der fra begge Fyrsters Sider laae et vist personligt hindrende og neutraliserende Princip skiult i Baggrunden. Det er ikke let at sige, hvor dybt det var grundfæstet hos en krigersk Konge, med den Æresyge og Erobringslyst, med den stolte, lidenskabelige, ubøielige, men tilligemandige og til en vis Grad ridderlige Charakteer, som Carl Gustavs. Det er derimod ikke vanskeligt at see, at denne Konge overhovedet i Herskeraand og Regieringstalent, i alle Feltherrens Egenskaber og i politisk Klogskab var Frederik III. langt overlegen: ligeledes kan det ikke andet end forekomme os, at der hos den sidste fandtes en vis, noget smaalig Indskrænkning i politiske Anskuelser. Dette, tilligemed hans personlige Sindelag og Stemning imod Carl Gustav og den svenske Regiering, rodfæstede en Utilbøielighed til fredelig Overeenskomst og endeligt Forliig imellem Nordens Magter saa dybt hos Frederik III., at den ikke engang lod sig overvinde i Dieblik, da Klogskab maatte tilraade den føielige Eftergivenhed eller Neutralitet, der ikke engang fordrede eller var forbunden med nogen politisk Ydmygelse. Frederik III., Konge over to nordiske Riger, kunde ikke glemme, (saa dansk i Aand og Sind han dog i øvrigt var), at han havde været Erkebiskop i Bremen, og at de Svenskes Overmagt havde frataget ham dette tydske Land. Han kunde heller ikke døie, at denne Overmagt truede med at giøre ham det gamle danske, endnu selv af Europas større Sø-Magter erkiendte Herredømme i Østersøen (dominium maris balthici) stridigt. Han vilde holde paa Rigets Heelhed (der siden ogsaa blev et stærkt udtalt Princip i Kongeloven) og følte sig allerede krænket som dansk Konge, ved det saa godt som visse Tab af Halland m. m. Alt dette og mere forenedes for at give ham den Ulyst og Bitterhed imod

den svenske Konge, som han vel udvortes forstod at skiule) [21]; men som vi dog efter flere Spor og samtidige Vidnesbyrd, maa betragte som et virksomt Element til den endelige Krisis, der til Danmarks Ulykke i det paafølgende Aar skulde udbryde.

Hvad Carl Gustav paa sin Side bidrog til at fremskynde og styrke det danske Krigspartíes Anslag og Frederik den Tredies ulykkelige Beslutning, ligger vel heller ikke ganske klart for Dagen; men det kan neppe være Tvivl underkastet, at hvad han i Sommeren 1655 indledede, og hvad der igien i Oct. s. A. (efterat Frederik III. derom havde modtaget en Skrivelse fra Carl X.) blev bragt paa Bane, om et nøiere Forsvarsforbund med Danmark, har været, een af Delene, enten ligefrem et politisk Puds, hvormed han, (for at bruge Durels Ord) vilde holde „de Danske i godt Humeur“ — eller en Tanke, som er opstaaet hos ham, en Plan, Kongen virkelig har havt, men igien opgivet, da han beholdt Lykken med sig, og en Tid stolede paa den brandenborgske Alliance. Vi see, at Durel, der saa nøie kiendte Danmarks Svaghed, dog vedblev, endog længere, end man skulde formode, at vente paa videre Følger af K. Carls første Befalinger og Instructioner, uden at der skeete noget ret alvorligt fra Kongens Side, svarende til hans første indbydende Skridt; f. Ex. Affendingen af en egen Ambassadeur og Underhandler til Kiøbenhavn. Det danske Hof havde derimod endnu i Foraaret 1656 affendt Residenten i Stockholm Ove Juel (en Mand, der var personlig vel anskreven hos Carl Gustav) til Preussen og Polen, for umiddelbart

[21]) „Kungen sjelf är rätt mycket inclinerad till Krig — får han öfverhand, då lärer det gå oss rätt illa. Han är för sin person stilla och retiré af humeur, offuer all måtta vindicatif, förgäter intet gerna eller aldrig.“ Durell til Sv. Rigsraad. 21. Jan. 1657. (Becker. I. S. 145.)

at indlede Underhandlinger med ham paa den i Oct. foregaaende Aar opstillede Basis til et Forsvarsforbund [22]). Juel blev længe i Preussen, uden dog at kunne bringe det til nogen Afgiørelse; og da imidlertid Carl Gustav ikke allene havde viist sig fiendtlig imod Dantzig, og truet denne Stad med Tabet af dens hidtilværende Frihed under Polens beskyttende Høihed, ved at lægges under Preussen og Brandenborg, men ogsaa ved Paalæg af Søtold i Østersøen directe havde angrebet baade Hollands og Danmarks Handelsinteresser: fik Juel i den Anledning nye Instructioner (12. Jul. 1656) i Særdeleshed for at giøre Forestilling imod Dantzigernes Forurettelse og mod Tolden i Østersøen.

Fra Carl Gustav kom der nu virkelig (8. Nov. 1656) Befaling til Durel, paa ny at optage Underhandlingen om Forbundet med Danmark; men denne Minister vidste vel, at den hollandske Ambassade i Kiøbenhavn var tilboielig til at giøre hvad den kunde for at hindre det, og han udsatte derfor Værket, da han deels holdt det for raadeligt at oppebie, om Hollænderne endnu vilde ratificere den Elbingske Tractat eller ikke; deels fandt, at man i Danmark nu holdt sig mere stille, og aflod at ruste sig: „hvilket er det bedste; thi med Tractater

[22]) O. Juels Creditiv til C. Gustav af 22. Februar; Instructionen var af 23. Febr. og begge affattede i den venskabeligste Tone. Kongen har intet mere ønsket, end at de i Efteraaret 1655 begyndte Conferentser imellem Durel og nogle af Rigsraadet kunde været fortsatte. Hollænderne, „som ere mægtige til Søes, og bedre at have til Venner, end til Uvenner", havde begieret at optages i den af af Sverige tilbudne Alliance; men Kongen vilde dog hverken samtykke eller afslaae dette, inden han erfarede K. Carls Mening og Betænkning herover. Skulde han være derimod, vilde K. af Danmark dog ligefuldt gierne underhandle med ham allene. Angaaende Dantzig tilbyder Kongen sin Mægling; men imod „at aftvinge de Handlende i Østersøen Told ved Magt og ved Orlogskibe" maatte Danmark erklære sig med Alvor o. s. v. (Afskr. i Acta Svec.)

pleier man ikke at gienvinde hele Provindser"[23]). Den nye særskilte Fuldmagt til disse Underhandlinger, som Durel beklagede at savne, blev vel omsider sendt ham[24]) nogenlunde overeensstemmende med den Fuldmagt, man fra dansk Side var villig til at give dem, der skulde underhandle med ham; men C. Gustav havde dog egentlig ikke forandret sin Politik. Durel fik den Befaling, at holde sig taus, indtil han havde modtaget det svenske Rigsraads Betænkning om Forholdet til Danmark; og Udkastet til den danske Fuldmagt var heller ikke frit for at røbe, at man nu ikke var i en ganske uforandret Stemning. Det hed nemlig, at „Tiderne siden have mærkelig Forandring foraarsaget"; at „forrige Tractater skulde til disse Tider adapteres"; og at „alt det, som god Fortrolighed og Venskab kunde være i Veien, skulde afhielpes."

Men saa fredeligt Udseende dette overhovedet dog syntes at have, saa forsvandt enhver saadan Udsigt reent, endnu inden Aarets Udgang. Den hollandske Interesse fik meer og mere Overhaand ved det danske Hof; i Særdeleshed befordret ved en af Gesandterne, van Beuningen, som altid havde været fiendsk sindet mod Sverrige og Carl Gustav, og saaledes var en af Durels besværligste og farligste Modstandere i Kiøbenhavn. Vel skulde Durel kunne vente sig nogen Understøttelse af den brandenborgske Gesandt, (v. Kleist) der opholdt sig i Kiøbenhavn, baade for at underhandle umiddelbart med Danmark, og for at hielpe til at befæste det fredelige Forhold imellem denne Magt og den svenske Konge; men hvad Kleist i den Henseende kunde udrette, blev saa godt som intet.

---

[23]) Durel. 25. Oct. 8. Novbr. 15. Novbr. 22. Novbr. 1656. (Becker I. 128. 130. 131.)

[24]) Med Kongens Skrivelse af 22. Dec. 1656 (Becker I. 143. Jvf. Nov. f. A. S. 133).

Durel selv havde kun ringe Tro til Churfyrstens Oprigtighed [25]); og meente omsider (allerede i Dec. 1656) at det var bedre for Sverrige, at Sagen engang var afgiort og Krigen med Danmark og Holland erklæret, end at den halve og usikkre Fredstilstand længe skulde vedvare. Kongen af Sverrige maatte da heller slutte Fred med Polen, om end Byttet skulde blive mindre, end man havde ventet. Af Danmark var neppe noget Forbund at vente, paa den Basis, man hidtil havde tænkt sig. „Man vilde giøre større og alvorlige Fordringer." Af Høie og Lave mærker man, at Danmark vil begiere Satisfaction; nemlig Restitution af Halland og flere Provindser." (20. Dec. 1656.) Det er paa Holland især, man stoler; og det er denne Magt, som Danmark bestandig søger at bringe til et nærmere og activt Forbund, og at faae den elbingske Tractat skudt tilside [26]).

Hvor nøie Durel har været underrettet, og hvor gode Kilder han har vidst at skaffe sig i Kiøbenhavn, sees bl. a. af den Fremstilling, han indsendte til det svenske Rigsraad (31. Decbr. 1656) af de to politiske Partiers, Krigspartiets og de fredeligt sindede danske Herrers Grunde for deres modsatte Anskuelse og Meninger. Her hedder det vel, at „Rigshofmesteren og Cantsleren, (Gersdorff og Sehested) samt Kongen selv og de Fleste af Raadet ere tilbøielige til Fred;" men dette staaer, hvad Frederik III. angaaer, i endeel Modsigelse med Durels egne og Fleres bestemte Yttringer om Kongens Stemning. Dog tør det være rimeligt, at Frederik III.

---

[25]) „Om Vester Elector er ordfast" (skriver han i Decbr. til en svensk Greve) veed Ed. Gr. Exc. uden Tvivl. Maaskee ligesaa meget som Transylvani & Cosacci." Becker. I. 137.

[26]) At det forholdt sig saaledes i Slutningen af 1656 og i Jan. 1657, sees ogsaa af Beretningen hos *Aitzema*. VIII. 892—93. Man vidste godt i Holland „dat Dennemarck hadde grote lust tot den Oorloch tegen Sweeden."

længe har været tvivlraadig, og at han ikke har været saa reent ubekiendt med Sagernes Stilling, at han jo maatte finde en Krig meget betænkelig. Vilde man endog mene, at Skildringen af Danmarks Tilstand, saaledes som den læses hos Durel, er anlagt med vel mørke Farver,[27]) (endskiøndt man ikke let indseer nogen Grund hertil hos den svenske Minister) saa findes Hovedresultaterne kun altfor meget bekræftede ved andre Vidnesbyrd og ved de følgende Begivenheder. Til at føre Krigen, ja endog til de nødvendigste Udrustninger til Lands og til Vands, fattedes den første Nødvendighed: Penge. En anden, ikke mindre følelig Mangel var øvede Tropper, og duelige Anførere. Armeen bestod for en stor Deel kun af Regimenternes Stab og Officerer; „Generalissimus, Generaler, Oberster, Officerer, Soldater ere alle tilhobe uden Øvelse. Til Søes fattes en duelig Admiral [denne Mangel føltes allerede dybt under Christian IV.] duelige Capitainer, Soldater, Matroser; og Flaadens Udrustning var i den sidste engelske Krig, og forleden Aar [formodentlig Skibene, der sendtes til Dantzig] saa slet (en Admiral, „om hvis slette Conduite og Courage hele Landet veed at tale“, Soldater, som vare Bønderkarle, pressede Matroser, som vare „de ynkeligste i

---

27) Naar der hos Durel nævnes, at „Danmark er i 6 Millioners Gield“: da er dette uden Tvivl en stor Overdrivelse, da en saadan Gield paa den Tid hverken kunde stiftes, eller blive afbetalt. At „hele Landet“, for at befries fra „den idelig over Hovedet svævende Krigsfrygt“ for Sverrige, letteligen kunde beslutte sig til at gaae under fremmed Herredømme“: er vist nok ogsaa meget for stærkt. Naar det hedder „at skulde det gaae Danmark ilde, saa har det af sidste Krig (1643—45) lært, at Borger og Bønder ere lette at overtale til at modtage fremmedt Herskab“: da sigtes derved muligen til Forhold i det afstaaede Halland. — At i øvrigt dette her omhandlede af Durel indsendte Memorial (som nu er fuldstændig aftrykt Becker. I. 139—141) har været for lang Tid siden bekiendt, sees deraf, at Puffendorff har benyttet det (Res Car. Gustavi. p. 91) og, formodentlig efter ham, ogsaa Holberg. D. Hist. III. 126.

hele Landet) „at man ikke kan slutte andet, end at Udrustningen begge Gange er skeet pro forma.“ — Hvad Armeen angaaer, saa faaer denne Skildring sin Bekræftelse i Tilstanden, hvori den befandtes efter Carl Gustavs Indfald, og som nedenfor vil blive berørt; uagtet man dog i Foraaret og Sommeren havde anstrenget alle Kræfter, og maaskee anvendt en Deel af det betydelige hollandske Laan, for at sætte den paa Krigsfod.

Jo længere Tiden led, og man rykkede frem i det nye Aar, jo koldere blev man fra dansk Side, i at begynde de saa længe bebudede Underhandlinger. Durel mærkede det; han vidste ret vel, (allerede i Januar) hvorledes et Parti, især af den yngre Adel i Danmark[28]), hastig havde faaet en overvættes Krigslyst; og han kunde ikke vente andet, naar Frederik III. omsider tog sin Beslutning, og gik over til det martialske Parti, end at Krigen vilde være afgiort. Den blev det endelig paa Rigsdagen, som var udskrevet til den 23de Februar i Odense. Endnu inden denne samledes, indløb vel omsider det svenske Rigsraads Erklæring, og efter den indledede Durel ufortøvet de nye Underhandlinger, hvortil, under Mægling af Brandenborgs Gesandt, de danske og svenske Fuldmagter virkelig bleve udvexlede (den 10de Febr. 1657); men dette var fra den danske Side ikke meget andet, end en blot Formalitet. Man vilde vel i det mindste underhandle under

---

28) Jfr. Aitzema. VIII. 895. Becker, I. 151. Det synes som Christian den Fierdes Søn med Vibeke Kruse, Gen. Lieutn. Ulrik Christian Gyldenløve, en kiæk og tapper Officer, der altid var vel anseet hos sin Halvbroder K. Frederik III., har været en af de ivrigste i Krigspartiet. Desuden nævnes den unge rige Cai Lykke og hans Svoger Frantz Brockenhuus, hvilke begge, ligesom Grev Rantzau, gave rigelige Bidrag til at hverve Tropper, og udruste dem. (Cai Lykke et heelt Regiment paa 1000 Ryttere.) Det samme berettes ogsaa om Gunde Rosenkrantz, og at hans Søn, Jorgen R., anførte Regimentet. (Orion, af T. Becker. II. 77.)

Vaaben; og Durel blev holdt borte fra Odense,[29] hvor han vilde reise hen under Rigsdagen; men han vidste at finde og kiøbe en Dansk[30] til at sende i sit Sted, og savnede ikke paalidelig Kundskab, i det mindste om Alt hvad der offentlig foregik. Heller ikke kunde han længere være i Tvivl om, hvortil de danske Rustninger, der nu bleve drevne saa alvorligt som det var muligt, sigtede og vilde føre. Det var „klarere end Middagssolen", at Danmark for Øieblikket endnu søger at vinde Tid; men Durel erklærer tillige: „det er umueligt at see Andet, end at Danmark vil have Krig"; og saaledes henstiller han til Kongen, allerede før Mødet i Odense var begyndt, (18. Febr.), om han ikke skulde tage Afsked, saasnart man f. Ex. fordrede „Restitution af en eller anden Provinds." Det kom vel ikke strax til en saadan ligefrem udtalt Paastand; ja man syntes endog ved det danske Hof

---

29) Den hollandske Ambassade blev derimod indbuden, i det mindste meget høfligt opmuntret, til at tage til Odense; men da Durel og Kleist, efterat have erfaret dette, lavede sig til at ville følge Exemplet, lod Frederik III. alle fremmede Gesandter vide, at han ønskede, de vilde blive tilbage i Kiøbenhavn. (16. 21. Februar. Becker. I. 160. 162.) Kleist kom der desuagtet, noget senere; men dette var en tilfældig Følge af at han havde faaet Breve fra sin Herre, Churfyrsten, og fra Grev Waldeck, hvis Indhold han fandt det fornødent at meddele Frederik III. Waldeck skrev bl. a. til Kleist: „Les Suedois sçavent fort bien l'Armature de Danemarc; mais ne la craignent pas." Becker. I. 165.

30) Hans Navn er blevet ukiendt; men man seer i ham en af de (formodentlig flere) vel underrettede Personer i Danmark, hvilke Durel brugte paa samme Maade, som P. Vibe, og Andre vore Ministre, brugte Svenske i Stockholm. Han vil „ønske Guds Fordømmelse over sig, om han tænkte paa at øve „nogen Falskhed imod Hs. Excell." (Durel) „som har af god Affection baade fødet og klædet mig, og hvis Velgierninger jeg agter at holde for mine Herrer, saa længe jeg lever i Eders Tieneste." — „Jeg maatte være en Skielm. der vilde bedrage Eder, og føre mit Fædreland i den Strikke (Snare), som vore Patrioter kanskee aldrig tænke." (Rapport paa Dansk, fra Odense, 24. Febr. 1657.) Becker. I. 158.

endnu engang at ville indlade sig paa en bestemt Underhandling imellem de Udvalgte af Rigsraadet og den svenske Minister, efter giensidigt indgivne Forslagspunkter. Men da man fra Dansk Side blev urokkelig staaende ved det første Punkt om Sundtolden og Godtgiørelse for det Tab, man paastod at have lidt ved falske Certificater og Misbrug af Sverriges Toldfrihed siden Brømsebro-Freden: saa blev det paa begge Sider klart, at det snart vilde være forbi med al Underhandling. Durel havde (18de Marts) modtaget Carl Gustavs Befaling: at hvis man vedblev kun at ville trække Underhandlingen i Langdrag, skulde han uden Ophold forlange „et kategorisk Svar, og derpaa sin Afsked." Han modtog vel endnu fra Dansk Side de Besværspunkter, hvorfor man vilde paastaae Fyldestgiørelse; men det var tydeligt for ham, og maa endnu blive det for Enhver, at det overhovedet mere var saadanne Klagemaal, som man opsøger for at kunne bruge dem som diplomatiske Indvendinger og Anstød, eller anvende til en Krigserklæring, end tilstrækkelige Grunde til at bryde med en Magt, med hvilken der længe var underhandlet om en Alliance-tractat. Det sande Forhold var: at C. Gustav ikke troede Danmark, fordi han vidste, at det heller ikke, hverken troede eller kunde troe ham; at ved den forrige Krig og i Brømsebro-Freden var Danmark den forurettede og den tabende Part, hos hvem venlig Hengivenhed i Sindet til en nu overmægtig Nabo var meget vanskelig at vinde. Giennem den mæglende Minister (Kleist) blev Durel underhaanden sonderet, om man vilde gaae ind paa, „at give Halland tilbage om 30 Aar?" Derefter tøvede han nu ikke længer, med at begiere det kategoriske Svar; og dette modtog han (d. 2. Mai) fra Rigsraadets tre Fuldmægtige: Gersdorf, Chr. Th. Sehested og P. Reedtz. Det indeholdt en almindelig Gientagelse af Klagerne over de Svenskes Vægring ved at erstatte den Skade,

Danmark havde lidt ved Toldsvig i Øresund, og sluttede med den forlangte endelige Erklæring: at man altsaa, da den svenske Gesandt reent negter at ville og kunne gaae ind paa dette Punkt: „fik at lade det det derved forblive", og maatte forbeholde sig paa Danmarks Side „hos Alle at være undskyldt, at disse Tractater ikke erlange en bedre Udgang." — Durel giensvarte herpaa tilsidst i en skarp Replik og Protestation (3. Mai, gl. Stiil) hvori han især støttede sig til det Hovedpunkt: at Fordringen fra Danmarks Side, at en Alliancetractat imellem de to Magter skulde medføre Forandringer i den næst foregaaende Fredsslutning af 1643, ikke lod sig opfylde; da disse pacta conventa tværtimod maatte fra begge Sider tages til Grundvold for nærværende Underhandlinger; hvorfor Sverriges Tilbud gik ud paa et saadant Forbund, der ligeledes paa begge Sider skulde „udslette alt Mellemværende, af hvad Art det end var" [31]), og, hvis enkelte Besværspunkter fandtes, at man da, i Følge af Forbundet, skulde komme til Ening om disse ved særskilt fredelig Underhandling. — Efter ceremoniel Audientz (9. Mai) og privat Afsked hos Kongen og Dronningen, forlod derpaa Durel den 18de Mai 1657 Kiøbenhavn, hvor han i 11 Aar som svensk Resident havde opholdt sig. [32])

---

[31]) „Om in Vergetenhet te stellen ende op te rechten alle præterita, van wat soorte ende nature de selve mochte wesen." &c. Durels Protestation, aftrykt paa Hollandsk, hos Aitzema, VIII. 903—905. (Jvf. p. 907. 908; og *Puffendorf*, Res Car. Gust. (IV. 64. p. 325.)

[32]) Durel (f. i Norrkøping 1617) var under sit Ophold i Danmark som Resident, 1654 ,bleven beskikket til Lagmand i Halland, og 1657 udnævnt til Statssecretair. Efter at han havde forladt sin diplomatiske Post i Kiøbenhavn, blev han, efter den roskildske og kiøbenhavnske Fred, brugt af den svenske Regiering til at deeltage i de nye Provindsers Organisation, og i andre derhen hørende Forretninger, Commissioner og Liquidationer med Danmark. (1658—61.) 1666 blev Durel Vicepræsident i Götha Hofret, 1676 Landshøvding over Chri-

Tretten Dage derefter (1. Jun.) udgik det offentlige Manifest, hvori Frederik III. erklærede Krigen, der siden Rigsdagen i Odense havde været afgiort; og hvad der allerede forundrede Samtiden, uden at man endnu havde opnaaet fuld Sikkerhed for Understøttelse eller Krigshielp ved Forbund med med nogen udenrigs Magt. Endogsaa Hollænderne fraraadede Danmark at begynde Krig med Sverrige, da de ansaae sig overbeviste om at Danmark ikke uden fremmed Hielp kunde udholde Krigen[33]. Først efterat Krigen var forkyndt, opnaaede Frederik III. at faae en ny Bekræftelse af tidligere Forbund med Gen. Staterne afsluttet (i Kiøbenhavn $\frac{1}{2}\frac{7}{}$ Jun. 1657) og de tilforn giensidigt lovede Hielpetropper forhøiede Amsterdam fra 4000 til 6000 Mand. En Maaned sildigere (Kiøbenhavn $\frac{18}{28}$ Jul.) sluttedes omsider ogsaa (imod Fleres Mening i Rigsraadet) det en Tid lang ventede intime Forbund imod Sverrige med Polen, hvis Konge forbandt sig til, i det Tilfælde, at Carl Gustav forlod Polen, før at angribe Holsten, at ville komme Danmark til Hielp med sin hele Magt. — Saaledes kom de diplomatiske Resultater og Allianccr bag efter Krigens Udbrud; det var som om man ved Krigserklæringen vilde faae Ende paa den lange uvisse Svæven imellem Venskab og Fiendskab, og giøre det umueligt endnu at komme til fredelig Afgiørelse med Kong Carl. Man fik endelig ogsaa, og det seent nok, tilveiebragt en Sum af 600,000 Gylden, som Laan; maaaskee som en forventet Forstrækning paa tilkommende Subsidier[34]; thi det var undertiden paa denne

stianstads og Blekinge Lehn, og led et betydeligt Tab 1676, da de Danske med Storm indtog Christiansand, hvorefter han døde paa en Reise til Stockholm 1677. (Sv. Biogr. Lex. III. 133.)

33) *Wagenaar*. l. c. p. 462.

34) *Wagenaar*. S. 462. „600,000 Gulden van deezen Staat ter leen hebbende ontwangen.“ Han anfører „Secrete Resol. Holland.“ 19.

Maade, ikke ved hvervet og udrustet Mandskab, at Hollænderne efterkom en Tractat, hvori Forbundshielp var lovet.

Naar vi nøiere betragte de indre Forhold og Omstændigheder i Danmark i Vinteren 16$\frac{57}{57}$, under hvilken den ulykkeligste Krig, Riget hidtil havde giennemgaaet, blev besluttet og begyndt: da møder os det i Historien ikke sieldne Tilfælde, at det synes som en fuldkommen Forvildelse i den politiske Synsevne stundom kan forblinde Fyrster og deres Ministre og Raadgivere til den Grad, at hvad der for enhver Anden ligger tydeligt for Dagen, for dem bliver skiult og usynligt [35]). Uden at vi have Anledning til at betragte Frederik III. som en Konge, der ved Siden af mange agtværdige og udmærkende personlige Egenskaber, hvortil ogsaa hørte baade Fortrolighed med Videnskaber og Agtelse for deres Dyrkere og Lærere, tillige besad den vigtige, at være en statsklog Regent: kunne vi dog ikke negte ham, at han til sin Tid forstod at vælge duelige og kloge Statsmænd til Raadgivere, og havde Forstand og Indsigt nok til at følge deres Vink og Mening. Men denne Indsigt maa have slumret, eller en næsten ubegribelig Miskiendelse af Statens Tilstand, Kræfter, Stilling og Forfatning, maa have dannet sig og hersket hos Frederik III. under den første Halvdeel af hans Regiering, eller i Aarene 1648—1656. At han i dette Tidsrum følte sig trykket ved en aristokratisk Forfatning, der hindrede Statens Udvikling og Landenes Opkomst, er øiensynligt; og det kan mindre lægges Kongen til Last, at man seer hvorledes en Stræben efter, langsomt at svække den aristokratiske Myndighed hos Adel og

Oct. 21. Nov. 1657. Terlon omtaler det som et privat Laan der negocieredes for Danmark i Holland, da det ikke skulde synes som Generalstaterne gav Danmark Subsidier.

35) Af flere Exempler herpaa, kunne vi, hos os selv nævne Christian den Andens Flugt af Riget 1523, og i Englands Historie Jacob den Andens feige Desertion fra sit Partie 1688.

Rigsraad, tydeligt yttrer sig i hine Aars indre Historie. Men hvad man med Forundring kan beklage, er at Mangel paa Indsigt i Landets financielle og militaire Kræfter har giort det umueligt for Kongen at øine den Fare, hvori han styrtede sig og Staten, ved at vove en Angrebskrig mod Sverrige, saa slet forberedt, og med saa svage Stridskræfter, som de, han 1657 kunde bringe tilveie. At baade Brandenborg, Polen og Holland, ja Carl Gustav selv, i en Tid af et Par Aar brugte en snild, egoistisk Politik og diplomatiske Intriger, (især fra Sverriges og Brandenborgs Side) til snart at neutralisere Danmarks Vægt i disse Staters indbyrdes stridige Interesser og Udvidelsesplaner, snart at trække det danske Hofs Politik over til fiernere Interesser: synes Frederik III. hverken at have giennemskuet, eller at have paa den rigtige Maade villet benytte Forholdene, hvoraf de udgik. Den alt for langsomme, tøvende Uvished i at vælge og erklære sig for et Parti, var vel allerede skadelig nok; men endnu mere skadeligt blev det, at Frederik III. under Danmarks daværende Statsforfatning ikke helst valgte den klogeste Udvei, at lade de Mægtigere udkæmpe deres Strid, og imidlertid med energiske Anstrengelser styrkede Landets Forsvar og indre Kraft, under Vedligeholdelse af en ikke ubetydende neutral og defensiv Stilling, som man, naar alvorlig Beslutning dertil havde viist sig, fra begge Sider hverken vilde eller kunde formene Danmark at indtage. I Stedet for at anvende de Midler, man kunde raade over og bringe tilveie for at sætte sig i en saadan Stilling, lod man sig af et Slags chronisk Rædsel i Danmark for et ventet Overfald af Carl Gustav, enten fra Sverrige selv, eller fra Polen og Brandenborg, forlede til i det uheldigste Dieblik at giøre et Skridt, der allersnarest kunde udsætte Danmark for det, man bestandigen frygtede for.

Den overhængende Fare, som Mange vare blinde for,

havde dog Nogle ahnet. Der var dem, baade i Rigsraadet, og blandt den yngre Adel, som styrkede Kongen i den Mening, at nu var det Tid at forekomme det frygtede Overfald; men der var Andre, som til det yderste holdt fast ved deres Overbeviisning: at hvad Riget behøvede, var Rustning og Styrke til Forsvar, inden man styrtede blindt til Angreb paa en farlig og stærk Fiende. — Ja, Faren var ikke blot ahnet; den var forudsagt. En klog, erfaren, diærv og ved Rigdom uafhængig Adelsherre og god dansk Patriot, Christen Skeel, var af dem, som i Raadet længst og alvorligst talte imod Angrebskrig; og hans Mening deeltes endnu i Efteraaret 1656 af de fleste Rigsraader. Den 24de September erklærede Raadet, paa Kongens Opfordring [36]): „at i hvorvel Hs. Maj., ved Dantzigs Angreb, Turbation i Østersøen ved Handels og Vandels Forbud og Hinder, og flere Forurettelser af Kronen Sverrige, kunde have Aarsag til Fortrydelse", saa havde Kong Carl dog tilbudet at indgaae Tractater, og Hans Majestæt var allerede for længe siden gaaet ind paa saadanne Tilbud. Raadet meente derfor, at naar gravamina søgtes afhiulpne, efter de gamle Forbund, ved Hielp af „Grændsemøder og venlig Forhandling," da burde man endnu søge at opnaae de foreslagne Tractaters Fuldbyrdelse; imedens man dog tillige, da det saae ud til at Generalstaterne vilde antage „de imellem Samme og Kongen af Sverrige til Elbing uformodentlig sluttede Tractater, skulde uopholdeligt søge med de herværende hollandske Gesandter at afslutte et nærmere Forsvarsforbund." (ligue guarantie.) Den af Muskoviterne indstændigt begierede og foreslagne nærmere

[36]) De tilstedeværende Rigsraader, som have underskrevet Betænkningen, vare J. Gerstorff, H. Thom. Sehested, Anders Bille, Ch. Urne, Jørgen Seefeldt, Hans Lindenov, J. Wind, Jørg. Brahe, Mog. Høegh, Henr. Rantzau, Christ. Skeel, Erik Juel, Gunde Rosenkrantz, Otto Krog, Axel Urup og P. Reedtz.

Alliance holdt man det derimod for tienligst „at forhale og differere, og ikke strax at tage imod;" men forbeholde sig at knytte Underhandlinger i Fremtiden, hvis Sverrige aabenbart vilde bryde det, „som ved sidste Fredstractat var slettet og bilagt." (Raadet holder sig saaledes endnu dengang strengt til Bremsebro-Freden.) Imidlertid burde man tænke alvorligt paa Landets Forsvar; udnævne Officerer til Militien, og Krigsraader eller Commissarer til at undersøge, hvad der maatte skee for at sætte Fæstninger, Guarnisoner og Landsfolket i tilbørlig Stand, ligesom at udruste Flaaden til næste Foraar; hvorhos det blev foreslaaet, at antage de Ruyter til Admiral over den hele Flaade — en Post, han meentes nok at ville modtage. — Men hvorfra skulde Pengene komme til dette? — Rigsraadet afskyrkede selv alle store Bekostninger paa at hverve Krigsfolk, „af Aarsag at hos alle Stænder findes stor Armod, og i Landkisterne ringe Forraad.".

Dette kunne vi overhovedet antage for den gieldende og bestemte Mening hos Rigsraadets Pluralitet, inden Frederik III. paa en Maade appellerede til Rigsdagen i Odense, i Februar 1657. I Tiden fra 1. Oct. til Slutningen af 1656, var Rigets Stilling og Fare, Forholdene til Sverrige, Polen og Holland, oftere Gienstand for Deliberation i Raadet, hvor Krigspartiet var bestandigen virksomt, og, som man seer hos Durel, vandt meer og mere Styrke. Imod Aarets Slutning forekom der fra een Side det Forslag: at indlede en formelig Quadrupel-Alliance mod Sverrige, eller en ligue guarantie, med Holland, Keiseren, Polen og Rusland; hvorhos det tillige meentes, man skulde forsøge at byde de Svenske „nogle Tønder Guld" for Halland og Sundtolden; og at man „dermed ikke skulde cunctere for længe." — Da Sagen atter foretoges den 29de Decbr. vare Alle i Raadet enige i: at man skulde bringe „Hollænderne til at extendere

Guarantien", og i Følge heraf give Danmark Subsidier baade i Penge, Skibe og Folk. Man meente nu, det var nødvendigt, at Dantzig fik Hielp; Preussen maatte være frit (fra svensk Overherredømme) og Farten paa Weichselen fri og uhindret. Polen skulde man forbinde til, ikke at indgaae Fred, saalænge de Svenske endnu havde besat noget Land i Preussen. — Christen Skeel havde dog herimod at indvende: at fordre ligefrem som Vilkaar for Underhandling, at Kongen af Sverrige reent skal opgive Dantzig, er det samme som at sige: vi ville ikke underhandle. „Kunde vi nogenledes vinde „Fred, da raader jeg fra Krig; dog skal vi sætte os i „Defension, for at afværge Krigen. Men begynde vi for Al„vor at armere, da frygter jeg, at Kongen af Sverrige „fatter en desperat Resolution, for at forekomme „os; og komme vi til at samle alt vort Folk, og skal det „blive liggende i Landet, da fortære vi os selv. Her er „ikke Forraad paa nogen Ting; og mindst paa Fourage. Men „begynde vi paa nogen Ting, og have ingen Penge: da er „det forloren Værk."

Derom maatte Alle, Kongen, hans Omgivning, Krigspartiet, Rigsraadet, være enige: at til at ruste sig for Alvor, det være til Forsvar, eller Angreb, maatte der skaffes Pengemidler, og hertil igien behøvedes usædvanlige Paalæg. Derfor især, og for paa en mere afgiørende Maade, at forsikkre sig Rigsraadets og Adelens Bifald og Medvirkning, udskrev Frederik III. Rigsdagen i Odense til den 23de Februar. Her blev imidlertid i den første kongelige Proposition til Stænderne, som Kongens Cantsler, Ch. Th. Sehested fremførte[37],

[37]) Hans „Oration til de danske Stænder paa Herredagen i Odense" er nu. (saavidt vides, første Gang) trykt, saaledes som den er bleven nedskrevet af Durels Spion. Becker. I. 168. Stændernes almindelige Resolution, om den bevilgede Krigsstyr at udrede i A. 1657; og Borgerstandens særstilte Erklæring. Sammest. 173—175.

heller ikke aabenbart yttret noget om at begynde Krig; men kun om „at sætte vor Armatur i Beredskab“, i Anledning af „den farlige Tilstand, hvori vore angrændsende Naboer i Polen og Tydskland en Tid have været stedte“; at vi ikke skulde befrygte „at en Hob fattige og forsultne Soldater ved en hastig Overrumpling uformodentlig skulde bortføre disse Landes Fedme, Folk og Gods, ligesom det skeete i sidste Feide.“ — Faa eller Ingen i Odense tænkte paa, at man netop kunde fremkalde en værre og haardere Gientagelse af denne Ulykke ved Midlet, hvorved man vilde afværge den.

Om de mundtlige Forhandlinger i Odense veed man lidet eller intet. Saameget er vist nok, at overhovedet baade Adel og Borgere fandtes villige til store og usædvanlige Opoffrelser for at skaffe Penge; hvilket, for Adelens særdeles Vedkommende, ansloges til en Trediedeel af deres Aarsinkomst. Der nævnes de allerede anførte Adelsmænd (hvoriblandt Gunde Rosenkrantz) som især drev paa Krigen. At dog Endeel i Raadet vare af modsat Mening, er ogsaa bekiendt; og flere have uden Tvivl stemt med Jørgen Brahe. Han raadede paa det stærkeste til Fred, og „til ei at lade de af Sverrige tilbudne Tractater fare, ved hvilke Undersaatternes Ruin kan forekommes.“ Man skulde andrage hos de Svenske og Brandenborg, at tage Generalstaterne til Mægler. Vil Carl Gustav hellere have Hertugen af Holsten, var det betænkeligt at undslaae sig derfor; da denne Fyrste formaaede særdeles meget hos Kongen af Sverrige. Danmark kunde da paa sin Side vælge Hertugen af Lüneborg (Dronning Sophia Amalias Broder.) Flere af Adelen [38]) foreslog endvidere i en Conferents den 28de Febr. „at Kongen ved Ove Juel

[38]) Iver Krabbe, Niels Krabbe, Knud Ulfeldt, Henrik Bielke, Henrik Lindenov, Kield Krag. (Christen Skeels haandskr. Dagbog).

skriftlig skulde tilmelde Carl Gustav, at Danmarks Rustninger sigtede kun til Fred og vor egen Beskiermelse; og derhos begiere Generalstaterne, Hertugen af Lüneborg og Hertugen af Holsten-Gottorp til Mediatores." — Vi have ovenfor seet, at dette Raad ikke blev fulgt, og at de endnu i Kiøbenhavn for et Syns Skyld med Durel fortsatte Underhandlinger fra begge Sider omtrent vare lige svage, og ikke kunde føre til noget.

Krigspartiet blandt Adelen og ved Hoffet havde i Odense en afgiort Overvægt. Dette lader sig ikke bedre tilsyne, end af et Skrift, hvori en i øvrigt ved Lærdom, Diærvhed og Frimodighed udmærket Aristokrat, af gammel dansk Kiærne, Gunde Rosenkrantz, udtaler dette Parties Meninger, Attraa og Forventning[39]), og som han (under, eller kort efter Rigsdagens Samling[40]) udgav, baade paa Latin, Dansk og Tydsk. Det er ikke blot en politisk Apologie for den danske Regiering; det er en med lærde Henviisninger baade til Grækere og Romere, til nyere Forfattere, og til Lovsteder af Pandecterne, smykket Deduction, for at bevise den svenske Konges lovløse Vold og Uretfærdighed i sine Krige, og Nødvendigheden for Danmark i at gribe til Vaaben, ikke som Carl Gustav for at erobre, men for at vinde en tryg Fred. Men det er ogsaa en oratorisk Declamation, et Opraab til det danske Folks Patriotisme, Æresfølelse, Frihedskiærlighed og Nationalitet, hvori man,

39) "Bonis Civis ad fidos patriae Cives fidelis admonitio", &c. Hafn. 1657. 30 Bl. 4to. Den danske Oversættelse: "En Patriotis Trohiertige Erindring til sit Fædernelands tro Indbyggere" o. s. v. Kbh. 1657. 30 Bl. 4.

40) "Kongen, hvilken ingen Ting ligger mere paa Hiertet udi denne Forsamling, end vores Frihed og Velfærd:" hedder det, fol. 1. 2. — "Nu er der aldeles ingen Tuifl paa, at hans K. M. — samt meenige Rigens Stender, jo hafver hafft Aarsag, da de i det høyanseelig Møde til Ottensee samptligen sluttede oc samtyckte at ryste sig til Aabenbar Krig oc Feyde mod deris falske oc utro fiende." fol. A. 4.

med noget andre Udtryk, i en noget ældre Tone, gienkiender eet og andet, hvoraf senere Dage have bragt lignende Gientagelser. „Vi bekiende, vi have ikke stor Magt — men enddog vi have mindre Krigsmagt, saa ere vi dog ligesaa mandige, som de.“ — „Samdrægtighed giver den Skrøbelige Kraft; dersom vi alle ville være samdrægtige, da skulle vi blive mægtige og uovervindelige.“[41]) — „Hvor skulde det være os en stor Spot imod vore Forfædre — og hvor skammeligt, ganske at have vanslægtet? De have lagt mægtige Konger og stridbare Folk under dette Rige — mens nu tælle de Danske deres Magt over, om de kan forsvare sig for Andres Indfald. Skulde vi ikke stræbe af høieste Magt for den Frihed, som vi af dem have bekommet?“ — „Der haver været større Mandighed hos vore Fædre, som haver af ganske lidet giort et stolt Rige, end hos os, som neppelig beholde det, som de har forhvervet“ — „Lader Frygt fare, som aldrig giver noget godt Raad, og tøver ikke.“ — Den uforskammede Fiende skal lære, at intet er vanskeligere, end at nederlægge de Danske, naar de ere bevæbnede.“ — „Jeg spaaer os ikke en forgængelig Seiervinding — Straffen hænger dem over; men os Frihed. Det ganske Rige kunde ikke være saa overeensstemmende herudi, dersom det ikke var af Guds Indskydelse.“ — „Holland, (at man ikke skal foragte fremmed Hielp) som tilforn stred imod Danmark, er nu ikke alleneste i Pagt med os, men vil endog staae os bi, og

41) Dog siger Rosenkrantz selv kort efter: „Thi hvo kunde modstaae paa een Tid saa stor Magt?“ (Sverrige, med Hielp af Holland.) „Efterdi een kan neppelig staae imod to.“ — Og længere hen viser han sig endnu mindre viis i Sagen: „Frygte vi, at vi skal overvindes? Vinde de, da har man hørt saadant tilforn. Det er nok, at vi have giort, hvad vi kunde, for vores gode Navn og Rygte.“

hielpe os."[42]) o. s. v. — Naar nu Rosenkrantz, i sin loyale Iver, vel overhovedet har hele Nationen for Øie, saa er det dog nærmest og fornemmelig den danske Adel, han henvender sig til. Han minder dem om deres frie, uafhængige Stilling, som de, under det svenske Aag, vilde staae i Fare for at tabe, og henviser dem til Pommern og Lifland, „hvor Sværdet regierer", hvor „de fleste Adelige ere uddrevne", Folket udarmet og bragt under det fremmede Herredømme, ved en Krig, som de selv have maattet betale. „Dersom Tienere, man haver sæstet og leiet for Penge, ikke kan fordrage, at deres Herrer handle ubilligen med dem: skulde da I Danske, som ere selv fødte til at regiere, billigen kunne udstaae nogen Trældom? Ingenlunde! og om endskiøndt alle Landskaber kunde lide Trældom, saa kan dog en dansk Herremand det ikke." — Det gielder, mener han, ikke mindre end den Danske Adels „Frihed, Ære, Gods og Formue," dersom de Svenske faae Overhaand; og det er ikke „med Vaaben og Værge" allene, at de kæmpe, men „med alle hemmelige Praktiker, Røven, Forgift, Trolddom og andre Skielmstykker."[43]) — Han opfordrer saaledes Adelen, og enhver anden Stand, men især de Formuende til at tænke paa, at „foruden Skat og Udgift taler man forgieves om Krig", og „de skal giøre det

42) Dersom man ogsaa her vilde søge en Analogie til Begivenheder og Stillinger fra vore Dage, da maatte det imidlertid ikke glemmes: at Hollænderne, om endog noget seent, bragte Danmark virkelig Hielp, og det en betydende.

43) Forf. paaberaaber sig især, og aftrykker Carl Gustavs berygtede og uhørte Opraab (fra Marienborg Slot, d. 8. Mai 1656) til Borgere og Bønder i Polen: at gribe enhver mod Kongen af Sverrige oprørsk polsk Adelsmand, endog deres eget Herskab, og enten bringe ham levende, eller og hans Hoved, til den svenske Krigsleir, hvorfor loves dem „et Stykke Jord og Grund, stedse qvit og fri, og desuden i 6 Aar Indkomsten af Adelsmandens eller Husbondens Arvegods."

Bedste, som have Gods og Formue"; thi det er dem, som have meest at befrygte. „Den, som intet haver at miste, han er ingen Fare udi."

Gunde Rosenkrantz maa dog betragtes som noget meer end blot Partimand eller Hofmand. Ligesom han slutter sit Skrift med en frimodig Paamindelse til Kongen om at paaskiønne Fortienester og Opoffrelser for Landets Velfærd og Redning, hvor de virkelig findes, og „aflægge med Ære og Belønning dem, som fortiene det, i hvad Slags Stand de ere af, uden at de skulle have fornøden at bede derom": saaledes begynder han Skriftet med meget forstandige Betragtninger (ikke just i den bedste Harmonie med det paafølgende Indhold af hans Declamation) over „alt det ubegribelige Onde, som Krig fører med sig"; og „kan ei andet end offentlig bekiende, at det er den største Daarlighed at begynde Krig, naar Freden er at nyde." Han udtaler det med lige bestemte Ord: „At man ikke, om man endskiøndt synes mægtig nok, og selv tykkes at have en retfærdig Sag, strax derfor i en blind Ivrighed maa gribe til Gevær, og begynde en Krig." — „Er Krigen først begyndt, saa raader Lykken for Udgangen: i hvor det gaaer med Fortienesten, Skaden er man vis paa." — Dette hører dog, som man seer, til den vel afpassede oratoriske Indgang til Skriftet, og maa tiene som Overgang til hans egentlige Thema: „bedre er en farlig Krig, end en skammelig Fred." — „Det holdes af Alle for en retfærdig Krig, som af høi Fornødenhed føres, for Fred at erlange." o. s. v. — Om just ethvert Ord i Rosenkrantzes „trohiertige Erindring" har været Frederik III. tilpas — tør være noget tvivlsomt. Skriftets Endemaal var dog det samme, som Kongen ikke længere skiulte; men han henvendte sig endnu engang til Raadet d. 15de April, for ikke at undvære dets endelige Betænkning, „hvad der nu var raadeligt videre at foretage",

efterat man havde armeret til Lands og Vands, det bedste skee kunde", og „ingen Forhaabning var til at erlange nogen Satisfaction." o. s. v. Der var nu ikke mere nogen egentlig Opposition i Raadet mod Kongens afgiorte og udtalte Mening. Erklæringen blev (uagtet enkelte afvigende Stemmer) saameget efter Kongens Ønske, som det behøvedes. Man kunde nu „underdanigst ikke længer fraraade", men holdt det „for Gud og al Verden forsvarligt", efter foregaaende Krigserklæring, at bruge de forhaanden værende Midler til at søge Satisfaction, styre ulovlig Vold, og værge Kronens Høihed og Rettigheder. (Bil. B.)

Det er ikke Hensigten her at fortælle den ulykkelige svenske Krigs Begyndelse, eller de forunderlige, overraskende, næsten eventyrlige Optrin og Omvexlinger, som ledsagede dens Fremgang, og tilsidst pludselig bortrykkede Carl Gustav, ligesom senere hans Sønnesøn Carl den Tolvte, fra Verdens og Krigens Skueplads, i et Øieblik, da Ingen ahnede, at en uventet Hændelse, af uberegnelige Følger, skulde bringe Danmark og Sverrige Fred. — Jeg vil allene af authentiske Kilder oplyse og bestyrke, hvad der i det Hele er bekiendt, og hvad især Durels nylig meddeelte Relationer giøre tydeligt: at uagtet alle Anstrengelser, baade for at skaffe Penge, og for at ruste sig til Lands og til Søes, har dog baade Armeen, dens Materiale, Artillerie, Fæstninger og andre Forsvarsmidler, 1657 været i en saa usel og mangelfuld Tilstand, at den giorde en Angrebskrig, allene med egne Kræfter, til en høist ubesindig Daarlighed, og Forsvaret, efter Carl Gustavs lynsnare Overfald og Fremgang, saa at sige umueligt. Alt hvad der havde været mueligt at stille i Marken af Fodfolk og Rytteri, ved de Pengemidler, man af Krigsskatten og Adelens frivillige Bidrag

havde faaet til sin Raadighed i Foraaret og Sommeren 1657, blev for det meste tilintetgiort ved Indtagelsen af Itzehoe og Fredericia, og ved Erobringen af Fyen, hvor de faa hvervede Tropper, her endnu vare tilovers, ligeledes bleve Krigsfanger. Men allerede længe inden denne Ulykke blev Følgen af Carl Gustavs Overgang paa Isen over det lille Belt, og førend endnu Fredericia var falden: finder man det hele Armeevæsen i Uorden og Forvirring og i en hielpeløs slet Tilstand, ikke allene af Mangel paa Penge, Magaziner og Fourage, men ogsaa paa god Organisation, Styrelse og duelige Officerer. Forgieves havde Chr. Skeel (som nu dog selv synes at være bleven noget mere krigersk[44]), allerede i Midten af April Maaned, atter og atter indstændigt raadet til: at førend der begyndtes paa noget, maatte „Alt bringes i god Orden, Subsidia og Penge søges, og den Occasion, som nu bydes os, tages i Agt.“ Allianeer ere tilbudne af Moskov, Keiseren, og Polen; men i Danmark er Militsen ikke under Vaaben; Officerer, Artilleri og fornemmelig — Penge fattes. „Kan vi endnu opnaae Satisfaction, da elske vi mere Fred, end Krig;“ og selv naar al Udrustning var i Orden, vilde Chr. Skeel, at Kongen endnu engang skulde skrive til det svenske Raad; fuldstændigen og klart udvikle

[44]) Hans Mening og Votum i Anledning af Kongens Skrivelse af 15de April (ovenf. S. 349.) var i Hovedsagen: At da man af Durels Negociationer seer, „at der ikke af K. af Sverrige er nogen Satisfaction at vente“: maatte man „efter alle Stænders Attraa og Begiering, sætte os i saadan positur, at vi ikke allene kunne forsvare os imod Fienderne; men og ved Guds Bistand søge revanche og vore Lande, som de nu i saa mange Aar har havt i possession; og befrie os fra den bestandige Frygt og Fare, som deres Naboskab i Bremen, Pommern og Preussen sætte os i.“ Naar endogsaa C. Skeel var kommen saa vidt, kan man slutte sig til, hvorledes det egentlige Krigsparti har yttret sig; og dette finde vi tilstrækkeligt fremstillet i Resultaterne af Gunde Rosenkrantzes Declamation.

gravamina; derpaa forlange anden Satisfaction, end Durel havde villet tilstaae, og kort resolution. Kunde intet opnaaes paa denne Vei, og „det kom til Ruptur," da maatte man „have baade sine Allierede, og Mediatores ved Haanden," og derfor faae Kleist til at blive i Kiøbenhavn. „Thi dette er uimodsigeligt, at vi ikke kunne længe føre Krig, enten det gaaer vel, eller ilde for os."

Vi have allerede seet, at en Stemme som denne, der ustridigen kom fra en mere besindig og statsklog Raadgiver, end den, som udgik fra den lærdere Gunde Rosenkrantz, ikke blev hørt, imedens det endnu kunde være Tid at følge den. Ligesaa lidt fulgte man deres Raad, der ansaae en stærk Diversion i Sverrige for klogere, end at begynde Krigen med at ville skaffe Frederik III. hans tydske Bispedømme Bremen tilbage. Under Forudsætning af en alvorlig og kraftig Understøttelse til Søes fra Hollands Side, kunde den første Krigsplan maaskee blevet langt farligere for Carl Gustav. Nu stod han allerede i Holsten, medens Frederik III. med en utilstrækkelig Orlogsflaade seilede til Dantzig — for at vende om igien; men i Stedet for at man havde ventet sig, at den danske Krigsmagt, der snart maatte opgive Bremen, havde modsat sig den af det lange, stærkt fremskyndede Tog fra Polen, udmattede svenske Hær, rømmedes Holsten, Slesvig, Jylland uden al Modstand; og efter et kort Forsvar faldt Fredericia med 4000 Krigsfanger i Fiendens Hænder. I Siælland fandt man det vel mod Vinteren høiligen nødvendigt, at belave sig paa Forsvar; men ligesom de Tropper, man her havde til sin Raadighed, vare faa og tildeels maadeligt eller slet udrustede: saa fattedes her baade den kraftigt styrende Magt, Eenhed i Plan og Handlinger, Raskhed i Udførelse, og ved Siden af Alt, — Midler til at iværksætte hvad der blev anordnet og

befalet.[45]) Allerede inden de første Krigsuheld i Holsten og Slesvig (Jul. Aug.) satte Alting i Danmark i Skræk og Forvirring, havde Rigsraadet, som efter den gieldende Uskik aldrig i nogen længere Tid var samlet, fundet det nødvendigt at foreslaae og af sit Samfund vælge et vedvarende Udskud eller en Krigs-Commission, bestaaende af den gamle Admiral Ove Giedde, Otto Krag, Christen Skeel og P. Reedtz. Det varede kun kort før denne Commission, og særdeles Ch. Skeel, (maaskee dens mest virkende Medlem) fandt Tilstanden næsten fortvivlet og hielpeløs, især ved Blottelsen for de allernødvendigste Krigs- og Forsvarsmidler, og en total Pengemangel. Denne var allerede i høi Grad tilstede under Udrustningen, og inden endnu Krigen var begyndt; og det synes at have været yderst vanskeligt at overbevise Frederik III. om Umuligheden af at udføre hans Krigsplaner uden betydelige

[45]) Beviser paa det Ovenanførte haves i Mængde; det er ufornødent her at give Exempler, da enkelte allerede findes hos Nyerup, Efterr. om K. Frederik III. S. 49 flg. Af de her anførte er det Mærkeligste, til at vise Mangel paa al militair Organisation og Disciplin, et Konge-Brev til Cai Lykke af 10. Dec., hvoraf sees, at uagtet hans Regiment for en Tid siden var befalet at marschere til sine Poster ved Vordingborg og andenstedd, „var endnu ikke et Compagnie deraf fremkommet.“ — At tilskrive, som Nyerup giør, dette, og mere af samme Art, ligesom at Ingen satte sig til Modværge, da de Svenske kom, „ikke andet end total Mangel paa Disciplin“: er dog ikke nok. Man maa henvise til Kilden, hvorfra denne Mangel fornemmelig udsprang: nemlig, total Mangel paa Penge; og en Mangel paa Eenhed og Indsigt i den militaire Styrelse, som ikke kan have været meget mindre. Imedens der d. 26de Dec. udgik Kongebreve om at kaste Forskandsninger ved Knudshoved, Vordingborg og Præstø, til Foraaret: havde man hele Sommeren og Efteraaret ikke giort det ringeste for at sætte Kiøbenhavn i Forsvarsstand. Den kyndige og tappre Axel Urop, som Frederik III. vurderede efter Fortieneste, havde Befalingen i Skaane, hvor han udmærkede sig; men savnedes uden Tvivl ofte i Siælland.

Pengesummer [46]. Kongen befalede, strax da Krigen var forkyndt, at sende en tydsk Oberst (Lobrecht) med hans Officerer over til Fredericia; „og her er ikke en Skilling til Mønstermaaned for dem." (d. 2. Jun. 1657.) Under disse Omstændigheder maa det forundre os, at man havde været i Stand til, foruden Flaaden, der i Julii Maaned gik til Østersøen, at reise den ikke ubetydelige Krigsmagt, hvormed Indfaldet skeete i Bremen [47]. Et Par Maaneder sildigere havde Forlegenheden for Penge næsten naaet den yderste Grad. Chr. Skeel (der synes at have forestaaet Krigscassen) klagede bitterlig over en Stilling, hvori han af den Grund var udsat for de største Ydmygelser; og paa samme Tid kunde man hverken skaffe Krud tilveie, eller Klæder til den skaanske Milits. (31. Jul.) [48]. Man kan tænke sig, hvormeget værre

46) Ove Giedde og Christen Skeel indgave allerede d. 14de Mai 1657 en Forestilling til Kongen om den yderlige Pengemangel, der lammede alle Rustninger, vakte stor Misnøie hos Soldater og Almue, og spildte Landets og Kronens Credit. Alt hvad de fik til Svar herpaa, og ikke før den 29de, var dette: „At Hs. Maj. intet tvivler paa, de to tilforordnede gode Herrer jo som Patrioter giører hvad muetigt er, eftersom de forordnede Midler kan tilstrække."

47) „A considerable Army of about fifteen or sixteen thousand men, well appointed": siger Phil. Meadowe: „Narrative of the Wars betwixt Sueden and Denmark." &c. Lond. 1677. p. 8. Det sidste Tillæg tør vel være noget tvivlsomt.

48) I en Skrivelse til Otto Krag beder han denne indstændig at forestille R. Hofmesteren (Gersdorff) den utaalelige Pengenød, og at han dog vilde søge at faae „enten de 10,000 Rdlr. hos Rebolledo, eller hos den Jøde, som han i Gaar talte om til P. Reedtz." Hofmesteren maatte formaae Hs. Maj. til „at sætte Alt det der gaae kan, „for at salvere sine Riger, endog det er sildig taget. Thi skeer „det ikke, kan jeg ikke blive her i Byen, men vil retirere mig paa „mit Gods. Jeg skammer mig ved at jeg saaledes baade af fremmede og indenlandske skal manes og plages, og haver intet at fornøie dem med. Her er i den Tilstand ikke et Skaalpund Krud „i Tøihuset. Tøimesteren overløber os daglig. I Aftes, siden jeg „havde lagt mig, maatte jeg af mit Skriin faae Hans Bertram

det maatte blive mod Vinteren, og da hele Jylland faldt i Fiendens Magt. I November Maaned klagedes fra Rigsraadet for Kongen selv over Armeens slette Tilstand og Mangel paa alle Fornødenheder, Proviant, Heste, Vaaben, o. s. v. som endnu forøger Undersaatternes Tryk og Lidelser; da de ofte „af Hans Majestæts egne Folk endnu værre medhandles med Plyndren og Røven, end de, som Fiendens Villie ere undergivne, hvorover Mange forlade Huus og Gaard i Elendighed med Hustru og Børn.“ Ja, man erfarer, at „Rytterne og Bønderne, baade i Skaane og Fyen, begynde allerede at give Fyr paa hinanden.“ (Bilag C.) Derfor ogsaa mødes nu stor Uvillie hos Almuen til at forrette Ægter og andet Arbeide, som man paalægger dem i Anledning af Krigen. Man finder, at de vægre sig ved at giøre Strandvagt og grave Skandser [46]), ja endog, at de med Magt modsætte sig og mishandle vedkommende Betiente. (Bilag D.) Tænkes der ikke i Tide paa andre Midler herimod, og særdeles paa at skaffe Penge tilveie, „saa maatte vi dog omsider gaae til Grunde, om vi endog ikke havde Fienden i Landet; eftersom Soldatesquen er nøgen, en stor Deel af Cavalleriet umonteret, en Part af Officererne mal-contents.“ o. s. v. (21. Novbr. 1657. Bilag E.)

I Decbr. var alt dette i samme Tilstand, og med hver Maaned blev det vanskeligere at finde Udvei til at sørge for Krigsfolket, endskiøndt Armeen var svag og ufuldstændig (i mange Compagnier og hele Regimenter bestode næsten kun af

„(Rantzau?) 50 Rdlr., inden han vilde fort. I Dag, inden jeg kom i mine Klæder, var Kgl. Maj.'s Lakai to Gange hos „mig, at jeg skulde skaffe Giøngerne Skoe og Buxer, og lade „Klæderne sye, foruden Kiolerne, som jeg tilforn havde skaffet Klæde „til. Paa den Maade kan jeg her intet blive nyttig.“ o. s. v. (31. Jul.)

46) Befaling af 3. Decbr. Nyerup, Frederik III. S. 51.

Staden); ligesom at afværge Mytterie hos Soldaterne og Urolighed hos Bønderne. For disse var Indqvarteringen saa ulidelig, at man vilde ansee det for en stor Lettelse, om der kunde skee en Diversion, enten imod Wrangel, eller i Skaane. (4. Dec. 1657. Bil. F.) Om et saadant Forslag havde været at udføre i December, saa blev det inden et Par Maaneder overflødigt ved Carl Gustavs Erobring af de danske Øer i mindre end 14 Dage. (31. Jan. — 12. Febr.) Erobreren selv forbausedes over sit Held; han standsede for Kiøbenhavn, og forsømte her at benytte den paniske Skræk, der spredte modfalden, tankeløs Forvirring blandt Styrelsen, ved Hoffet, og næsten i enhver Kreds. Lykken var endnu med Carl Gustav; endskiøndt han her dog snarere med Overlæg beregnede den Modstand, han havde kunnet finde, dersom en fortvivlet Tapperhed havde benyttet enhver Kraft til Forsvar, end han kiendte eller ahnede, at man i Kiøbenhavn, eller hos de Fleste, i det mindste ved Hoffet og af de Fornemme, ikke saae nogen anden Redning end en øieblikkelig Fred. Med denne gik det ligesaa hastigt, som med Kong Carls Vintertog.

I en skærende Contrast til det Tidsrum af halvandet til to Aar, hvori man havde underhandlet om en Tractat med Sverrige, sluttedes de Tostrupske Freds-Præliminarier den 18de Februar, og Freden i Roskilde den 26de. Ved det danske Hof ligesom i Staden[50]) havde Forsagthed og Raadløshed Overhaand; at Kiobenhavn kunde giøre Modstand, holdtes for en Umuelighed; og man havde nu opgivet enhver

50) Det synes temmelig afgiort, at Modløshed var den herskende Stemning i Kiøbenhavn (jfr. Meadowe's Yttringer, nedenfor S. 358.) Havde man ikke deelt denne Stemning ved Hoffet og hos Adelen, og havde en enkelt energisk Feltherre kunnet styre og raade for det Hele: da kunde meget være udrettet til Stadens Forsvar og Befæstning, Frosten uagtet, i 10 Dage, fra den 8—16de, da Præliminairerne bleve undertegnede.

Tanke paa allierede Magters Bistand, som man kun faa Maaneder forud bragte meget for høit i Regning. Endnu i September og October 1657 havde Danmark, under de udholdende Forsøg til Mægling af Cromwells Minister, (Phil. Meadowe) Udsigt til en mere taalelig Fred. Men hvor afgiort endog Carl Gustav havde Krigslykken paa sin Side, og hvor meget han ved Besiddelsen af Holsten og hele Halvøen kunde lægge i Vægtskaalen, viste Frederik III. sig dengang slet ikke stemt til at give efter. Endnu den 27de Decbr. 1657 fordrede man fra dansk Side: at Generalstaterne skulde deeltage i Mæglingen; at Underhandlingen skulde føres i Lübek, og at baade Polen og Brandenborg, som Allierede skulde optages i den samme Fredstractat. At Danmark ikke var i Stand til at sætte saadanne Fordringer igjennem, vidste baade C. Gustav og den engelske Minister alt for vel; men den sidste fandt det umueligt, at bringe det Danske Hof til at ville indlade sig paa en separat Tractat; saa lidt som den svenske Konge vilde laane Øre til at indgaae en Fredsbasis, der i det Væsentlige skulde falde sammen med Brømsebrofreden 1644. At nøies med de samme Vilkaar, man bød ham, da han med sin hele Hovedstyrke stod midt i Polen, indviklet i en farlig og uvis Krig, nu da han stod som Seierherre i Holsteen og Jylland, vilde vel ingen for Alvor vente sig af ham: „Havde de Danske“ sagde han, „ladet ham giøre saa lang en Dands, fra Polen til Jylland, saa maatte de i det mindste betale ham Spillemændene.[51]“

Dertil hialp Frosten Carl Gustav hurtigere, end han selv havde ventet. Man veed, med hvilken ubøielig og consequent Fasthed han denne Gang benyttede sit store Krigsheld paa en

---

51) „But, in his jolly way of expression, since the Dane had led him so long a dance from Poland to Jutland, he was resolved, at least to make him pay the fiedlers.“ Meadowe. l. c. p. 33.

langt klogere Maade, end da han længere hen paa Aaret brød den sluttede Fred. „Han kiendte, siger Meadowe, hvor mægtig Virkningen er af den paniske Skræk, som et pludseligt og heldigt Overfald kan frembringe; og at den eneste Vei til at benytte denne Virkning er, ikke at give mindste Tid til at besinde sig.“ Han gav hverken sig selv eller de Danske nogen saadan Tid; da han engang havde taget Beslutningen, ikke at angribe Kiøbenhavn, blev han fast ved denne; men de Fredsvilkaar, han dicterede i Høie-Tostrup, vilde han i Roskilde neppe i en eller anden ubetydelig Post formilde. — Hvorledes man i Kiøbenhavn modtog Indtrykket af en Stilling, der i faa Dage havde givet det hele Danmark, paa Hovedstaden og Kronborg nær, værgeløst i de Svenskes Vold, uden den svageste Udsigt til Hielp, (den var i en saadan Vinter umuelig for Holland, og knap tidlig nok at vente fra Polen eller Brandenborg:) — dette er med faa Ord sagt af et fremmedt Øienvidne, som ikke let lod sig skuffe: „Nogle knurrede høit mod Regieringen, som det ved saadanne Tilfælde pleier at skee; Andre raabte, at de vare forraadte. Alle vare slagne af Frygt, og betragtede deres Tilstand som fortvivlet[52].“ — Man har været uvis om, hvorledes Frederik III. ved denne Leilighed var stemt i Henseende til Beslutningen, enten at modtage den sørgelige og haanlige Fred, eller et Angreb paa Kiøbenhavn. Modløshed for sin Person kiendte han ikke. Det samme paalidelige Vidne tillægger ham „en høisindet Siælsstyrke og Fasthed, midt under alle disse Ulykker.“ Men dog er der neppe nogen Grund til den Forudsætning, nogle Historieskrivere ville giøre gieldende: at

[52]) Meadowe's Narrative. p. 53. Han tilføier, som Beviis paa, at man ventede sig Indtagelse og Plyndring af Kiøbenhavn ved de Svenske, at da han i de Dage ved en Leilighed kom fra Leiren tilbage til Staden, fandt han sit Huus opfyldt af kostbart Gods, som endeel velhavende Folk havde flyttet derhen, for at redde det.

Kongen selv var den, der snarest vilde reent have afslaaet Freden, og opbudt Alt for at forsvare Kiøbenhavn (om han endog derved skulde udsætte sig for at falde i sin Fiendes Vold) til det Yderste; men at Fleertallet af Rigsraaderne, med Gersdorf i Spidsen, heri vare Kongen imod, og satte deres Mening igiennem ved falske Skingrunde o. desl.[53]. Man finder tværtimod utvetydige Beviser paa, at Frederik III. i det mindste ikke kan have med Alvor modsat sig en Mening, der saae det eneste Redningsmiddel i Freden, og holdt det for en Nødvendighed, at tage den saaledes som man kunde faae den. Dette fremlyser allerede af Kongens første Instruction til Gersdorf og Chr. Skeel af 8de Februar. Vi see af den, at endogsaa den bittre Krænkelse, som det maatte give Frederik III., at see C. Ulfeldt som svensk Commissair ved Underhandlingen, fandt han det bedre at taale, end at udsætte Fredsslutningen for Hinder eller Ophold[54]. En hemmelig Artikel i denne Instruction befaler desuden: at dersom Kongen af Sverrige var findet at rykke med sin Krigsmagt for Kiøbenhavn, og ved Beleiring twinge og bemægtige sig denne Stad, og han ikke ved andet Middel er at afholde fra dette Forsæt, da skulle de Kongel. Commissairer ikke i nogen Maade tilstede, at dette skeer; men indgaae saadanne Vilkaar, som Mediatores kunde for billige eragte." Otte Dage sildigere, da Carl Gustav stod med sin Hær en Miil eller halvanden fra Kiøbenhavn, drev Kongen endnu stærkere paa Freden. Paa een Dag, den 17de Februar afgik

53) Saaledes f. Ex. G. L. Baden, Danmarks Riges Hist. IV. 385. 386.

54) „Wdi Corfitz Wlfeldts Persohn til denne Fredtz Behandling at admittere, skall det meste mueligt protesteris; dog dersom sligt icke staaer til att affwende, skall woris Commissarii derudj hellere sambtycke, End at tilstede tractaterne derved at lide nogen forhindring, eller skadelig Ophold." (Instruction til Joach. Gersdorff og Chr. Skeel, at være den 13de Febr. i Rudkiøbing o. s. v. 8. Febr. 1659).

tre eller fire Skrivelser fra Kongen til Commissairerne; og da disse havde meldt, at Carl Gustav endnu stod fast paa Afstaaelsen af Skaane, Halland, Bleking, Bornholm, Bahuus, Trondhiem, o. s. v. befaler Kongen dem „strax og uden videre Ophold at slutte Freden paa de Conditioner I bekomme kan." Ja Frederik III., som den 14de Februar forgieves havde sendt Ove Juel med et egenhændigt Brev („Haandbrev") til den svenske Konge, for at opnaae en kort Vaabenstilstand, gik tilsidst endog saa vidt, at ydmyge sig for Ulfeldt. Marskallen v. Körbitz blev endnu den 17de Febr. sendt til Juel i Tostrup, med Kongens Befaling til denne, at tale med Ulfeldt om, at han vilde „vise sig tienstagtig udi Tractaterne" imod Kongen af Danmark og hans Huus: „hvilket Vi ville erkiende imod ham, hans hele Huus og Familie"; dersom Vi hans virkelig Tieneste fornemme." Og kan Uldfeldt mage det saa, at Trundhiems Lehn og Bahuus kan beholdes til Kronen, vil Kongen give ham selv det første af disse Lehn for hans Livstid, og Bahuuslehn for Livstid til en af hans Sønner, for hvem han vilde begiere det. (Bil. G.) Frederik III. tiltroede saaledes endnu den Gang Corf. Ulfeldt mere af aandelig Magt og Indflydelse, end han besad, og viste tillige, at han ikke kiendte Carl Gustavs Charakteer[55]. I øvrigt, om man vilde antage, at et saadant Tilbud fra Frederik III. skulde have virket noget hos Ulfeldt, (som dog vel burde og maatte vide, at Fyrsters Fiendskab eller Had,

---

[55]) Man seer ogsaa af et af Brevene fra Frederik III., som den 17de afgik til Tostrup, at da han endnu meente, at Bornholm ikke var afstaaet, saae han hellere, at denne Ø blev cederet, dersom man derved kunde opnaae at beholde Trondhiem. — Endnu mindre Rimelighed har det, naar der i et kort Postscriptum til dette Brev siges: at dersom Færøerne (!) kunde afstaaes, imod at beholde Bahuus Lehn, saae Kongen det helst; „dog at det ingen Ophold foraarsager."

engang grundfæstet, sielden eller aldrig virkelig aflægges) og om han skulde have kunnet handle derefter: da kom dette ydmygende Forsøg paa at vinde en Forræder meget for sildigt, kun een Dag inden den præliminaire Fred blev underskrevet.

Dens Udfald, der berøvede Danmark tre gamle Provindser, affondrede det fra Norge, og skilte dette Rige ved to vigtige og betydelige Landsdele, ansaaes af de fremmede Ministre, og særdeles af Cromwells mæglende Sendebud, endnu for temmelig lemfældigt. Den rolige og statskloge Meadowe, hvis Ord aldrig ere mange, siger: „Kongen af Danmarks Tab var stort, naar vi betragte, hvad han mistede; men det kan med lige Ret siges, at det var stort, hvad han reddede, naar vi see paa det han beholdt. Han havde i Krigen tabt Alt, og kunde fornuftigviis ikke vente at vinde Alt igien i Cabinettet. Nogle af hans Hovedgrene vare vel kappede, og kunde groe igien med Tiden; men Roden var dog bevaret, som kunde være forgaaet uden Redning." I Holland saae man vel et saadant Udfald med langt mindre Ligegyldighed; men denne Magt var, formodentlig ved dens noget spændte Forhold til Sverrige, bleven udenfor al Deeltagelse i Fredsmæglingen; ja det sagdes siden, af en meget betydende Statsmand[56]), at „Kongen af Danmark havde sluttet den Roskildske Fred ei allene uden al Medvirkning af Holland; men imod den hollandske Ministers Remonstration." — I øvrigt var Underhandlingen ved den Tostrup-Roskildske Fred simpel, og afgiort uden lange, indviklede

56) Raadpensionairen, Joh. de Witt. „Het blyft eghter waeraghtig, dat het voorsz. Rothschiltsche Tractact by syne Majesteyt selfs buyten todoen van desen Staat, jae tegens de Remonstrantie ende Protestatie van haer Hoog Mog. Minister in loco aengegaen is geweest." (Br. fra de Witt til de holl. Ministre, Slingelandt og Vogelsangk i Kiøbenhavn; 26. Mai 1659.) Brieven v. Joh. de Witt, &c. 4to. Gravenh. 1725. VI. p. 9.

Statsintriger. Carl Gustav havde her ikke blot den franske Ambassadeur (Terlon) hos sig, men Vægten af det franske Hof med sig; Danmark havde, paa en temmelig overraskende og uventet Maade, fundet en Mægler og Moderator i den engelske Republiks og Protectors Minister; og dersom Carl Gustavs Planer mod Danmark i Februar 1658 virkelig gik videre, end til det, han opnaaede, kunde det takke Meadowe for, at Freden ikke blev endnu værre; endskiøndt i hans Instructioner Englands Interesse naturligviis var Hoved- og Middelpunktet; hvornæst Protectoren dog vilde have Danmark skaanet saa meget det kunde skee, „uden at støde Sverrige ved alt for aabenbar Partiskhed." At Meadowe, efter egen Beretning, (p. 59) var den, som først bragte Aftrædelsen af Skaane og Bleking paa Bane, i Stedet for at afstaae hele Norge til Carl Gustav: kunde ret vel stemme overeens med den engelske Interesse, da det svækkede Danmarks Magt i Øresund, imedens det tillige befriede begge nordiske Stater fra den store Byrde af det gienfidige Forsvar af en saa udstrakt Landgrændse; og „den bedste Blomst i Krandsen", Sundtolden, dog blev i Danmarks Eie. Meadowe omtaler derimod ikke, hvad maaskee heller ingen anden har bemærket for Danmarks Vedkommende: at da Faren for at kunne blive tvungen til i Freden at maatte opgive hele Norge, uden al Tvivl ikke har været ringe, saa var Opoffrelsen af Skaane og Bleking i Sammenligning hermed et langt mindre Offer. Thi der hørte ikke megen politisk Dybsindighed til at begribe, at de danske Provindser paa hiin Side af Sundet vilde blive det første Rov, der fulgte efter Norge [57]); og Carl Gustavs Fremgangsmaade

[57]) Det var Feltherren Wrangel, som da der skulde handles om Fred, foreslog i Kongens Raad (i Vordingborg) at man skulde giøre Norges Afstaaelse til Fredsvilkaar. (Fryxell. XII. 37.) „Bliver Norge forenet med Sverrige, da følger Skaane, Halland og Bleking snart efter; men ikke omvendt."

efter den roskildske Fred viser tydeligt nok, at vel neppe Aaret 1657 havde været udløbet, inden han til Norge havde lagt Skaane. Nu derimod maatte over halvandet hundrede Aar forløbe, og et svagt, omtaaget politisk Blik bringe Danmark i Napoleons Garn, inden Sverrige kunde vinde, hvad baade Carl Gustav og Carl XII. higede efter, og hvad den første efter al Rimelighed kunde have naaet, dersom Sømagterne havde indvilget deri.

Det varede, som man veed, kun meget kort efterat den roskildske Fred var sluttet, før den svenske Konge fandt, at Frederik III. havde faaet Freden for alt for godt Kiøb, og fortrød, men for sildigt, at han ikke fulgte den kiække Grev Clas Thotts Raad[58]), som efter en Recognoscering bød sit Hoved til Pant paa, at Kongen, naar han vilde, den næste Dag kunde foreskrive Frederik III. Freden paa Kiøbenhavns

58) Den samme Clas Thott fortælles at have været den, som Carl Gustav skyldte, at han i Thostrup fik Trondhiem til det øvrige Bytte. I den Gaard, hvor Underhandlingerne førtes, havde Thott lagt sig til Hvile i et Kammer, og trukket Omhænget om Sengen. Her gik et Par af de danske Underhandlere ind, for afsides at tale om Fredsvilkaarene, uden at vide af at Thott laae i Sengen. I Samtalen røbede de, at Frederik III. vilde have Freden til enhver Priis, og saaledes, naar det kom til det Yderste, ogsaa afstaae Trondhiems Lehn, som Carl Gustav vel fordrede, men dog havde befalet Sten Bielke at frafalde, dersom man absolut vægrede sig ved at bevilge dette Vilkaar. De Danske aftalte at ville i det afgiørende Dieblik reise sig fra Bordet, hvis Trondhiems Afstaaelse fordredes, og forsøge hvad dette kunde virke. Men da de havde forladt Værelset, skyndte Thott sig op af Sengen, for at fortælle Bielke, hvad han havde hørt, og denne vidste nu, hvad han havde at giøre, naar de danske Underhandlere prøvede deres sidste Demonstration. (Fryxell. XII. 41. 42.) Hos Terlon seer man i det mindste, at Underhandlingen virkelig førtes der, hvor Thott havde sit Qvarteer („nous commençames le traité de paix dans la maison du Comte du Tot;") ligesom det ogsaa synes at Carl Gustav selv har opholdt sig i Thostrup, medens Underhandlingen førtes. (Mem. de Terlon. p. 104.

Slot.[59] Dette Øieblik kom ikke mere for Carl Gustav. Nemesis, der eengang havde rammet ham i Polen, da hans Overmod uden Grændser ikke vilde nøies med de østersøiske Provindser, men ogsaa rive den polske Kongekrone til sig, ventede ham atter i Danmark, og traf ham ved Stormen paa Kiøbenhavn og i Slaget ved Nyborg. Det uhørte Fredsbrud, som han allerede i April havde besluttet i Göteborg, men, med dyb Forstillelse mod sit eget Rigsraad og de i Göteborg samlede Stænder, skiulte under Paaskud af at ville med Vaabenmagt twinge Churfyrsten af Brandenborg til, efter tidligere indgaaede Forpligtelser, at afstaae Vestpreussen, — denne oprørende Troløshed, som han meente at kunne byde det i Bund og Grund udtømte og afkræftede Danmark, vilde nu hverken Europas Sømagter, eller Frederik den Tredies øvrige Allierede taale. Med haanende Overmod havde Feltherren C. G. Wrangel og Yndlingen Grev Schlippenbach sagt til Nogle, der dadlede hans Konges Adfærd: „Vi agte først at erobre Danmark, siden skulle vi let finde Beviser for vor Ret dertil." Men Erobringen udeblev, og saaledes kunde heller aldrig Beviserne bringes tilveie. Carl Gustav meente dog i Begyndelsen af Krigen, at man ogsaa maatte forsøge det med Pennen, og lod sin Minister Coyet skrive et Forsvarsskrift, der blev oversat i flere fremmede Sprog — ligesom man endnu giør det. Saaledes blev ogsaa Følgen dengang, som nu, at det ene Statsskrift frem-

---

59) Det er vel sandsynligt, at C. Gustav ikke ganske nøie har kiendt hvor usel Forsvarstilstanden var i Kiøbenhavn, skiøndt han kom Staden saa nær, som paa Valdby Bakke. (Terlon, Memoires p. 104.) („Though he knew that it was not well with the Dane, yet he did not know the worst." Meadowe. p. 54.) De Grunde, der ellers kunne have medvirket til, at han ikke strax foretog et Angreb paa Kiøbenhavn, lade sig vel formode, men ikke med Bestemthed angive. For Terlon (der endog antager, at et hurtigt Udfald fra Kiøbenhavn kunde have forbedret Sagerne meget for de Danske) har den svenske Konge ikke yttret sig. (Jfr. hans Mem. p. 100—104.)

kaldte en heel politisk og statsretlig Pamphlet-Literatur; men Carl Gustav kunde ligesaa lidt vinde Europas Mening ved Bogtrykkerpressen, som Danmark ved Sværdet. De fleste og kraftigste af de dengang udgaaende Stridsskrifter vare for Danmark og imod den svenske Konges, al Statsmoral og Folkeret kuldkastende Røveranfald. Saa lidt det vilde lykkes Frederik III. at vinde den offentlige Mening, eller de Statskloges Bifald, selv hos venskabelige Magter, for den ubetimelige, uforsigtigt og planløst begyndte Krig 1657: ligesaa lidt kunde Carl X. finde Medhold hos nogen Regiering, da han, efterat have faaet sit dristige Vintertog over Belterne saa godt betalt, paa ny overfaldt et udpiint Land og en næsten værnløs Hovedstad — uden anden Ret og Skiel, end at han maatte erobre det mindre Danmark, siden Erobringen af det store Polen var mislykket. Ligesaa troløst og æreløst handlede han, og paa samme Tid, imod Hertugen af Curland, hvis Hovedstad Mietau C. Gustav, midt under Fred og Neutralitet lod overfalde, og Hertugen ved en forræderisk List tage tilfange paa hans eget Slot (29. Septbr. 1658.)

Hermed endte den Række af uretfærdige, voldsomme, grumme og svigfulde Foretagender, hvormed Carl Gustav i sine polsk-russiske Felttog besmittede sin egen og det svenske Folks Ære. Ikke engang det lille Curland kunde hans Generaler og Tropper forsvare mod Indbyggernes nationale Harme og Forbittrelse over den haanlige, retskrænkende Maade, hvorpaa deres Hertug blev overfaldet, og ved Tvang og Trudsler nødt til at overgive sit Land i de Svenskes Magt. Curlænderne reiste sig til Opstand, fik Hielp fra Polen, og inden et Aar var gaaet, havde Fienden kun en lille befæstet Stad, og den fangne Hertug, endnu i sin Vold. Mod Enden af A. 1659 saae C. Gustav sig ved Krigsuheldet i Danmark omsider nødt til at indgaae Fred med Polen, frigive Hertugen af

Curland, og nøies med at den polske Kongeslægt og Riget afstod fra enhver Fordring paa Sverrige og Lifland — Vilkaar, som allerede vare ham tilbudte for 4 Aar siden (i Jul. 1655.) Den svenske Konge slap for at afstaae nogen af alle sine Erobringer; de vare allerede en efter den anden tabte og opgivne. Danmark allene maatte blive Offeret, og holde Sverrige skadesløs for alt det Blod og de Statskræfter, som den tydske Pfaltsgreve, der ikke vilde nøies med Sverriges Krone og Gustav Adolfs Erobringer, havde ødslet paa sin Krigslidenskab og sine Erobringsdrømme. Saaledes gik Vold og Uret omsider dog af med Fordelen; og Tabet blev paa den Stats Side, hvis Konge maatte bøde haardt for en uoprettelig politisk Overilelse. Men Danmark havde under saamange Uheld, Lidelser og Ydmygelser i det mindste den Trøst, at dersom Statsfeil og en usikker Politik havde Deel heri, saa kunde man hverken tillægge Frederik III. eller den danske Regiering nogen retskrænkende, svigagtig, eller æreløs Handling imod en Fiende, som ingen Skadnsel kiendte, og ansaae ethvert Middel og Maal for lovligt hos sig selv. Men har Carl Gustav ved sin Herskesyge og hensynsløse Ærgierrighed paaført den svenske Nation mangen Forbandelse af blodigt mishandlede og krænkede Nationer, mangen Forbrydelse mod Menneskelighed, Folkeret og almeen Retfærdighed og Moralitet: saa har Historien hævdet sin Ret og sin Magt i den sieldne Reenhed, hvormed en af Sandhedsaand og Retsfølelse behersket svensk Forfatter har ladet Historien selv dele Lys og Skygge til Beretningen om Carl Gustavs Bedrifter: „med Billeder, „saa glimrende, at de altid maa være Folkets Beundring og „Stolthed — men med andre, saa dunkle, at Svensken, som „saadan, gierne lod dem synke i Glemsels evige Mørke; dersom han ei, som Sandheds og Retfærdigheds Tolk maatte „til Advarsel for Efterverdenen vise, hvor forgieves ethvert

„Forsøg er, at ville skiule Brøden, (brottet) det være nu med „Kongeværdighedens, eller den mere lysende Fædrelandskiærlig„heds Kappe.“ 60)

Den 5te Marts 1658 forlod Carl Gustav Frederiksborg, hvor Kong Frederik i to Nætter havde huset, og pragtfuldt bevertet sin Overvinder, som derfra ilede til Helsingør og under Skyttets Torden fra Kronborgs Volde, og fra det uden Sværdkamp vundne Helsingborgs Strandbakker, holdt sit Seierstog over Øresund. Paa denne Dag straalede Kong Carls Sol i sin Middagshøide. Et Aar var endnu ikke forløbet, da den allerede var dalet dybt mod sin Nedgang. Den svenske Konge, hvis Aand ikke, som Carl den Tolvtes fyldtes af den krigerske Æres Idee og næredes ene af Heltesindets Jernkraft, havde neppe taget sit kongelige Rov — de gammeldanske Lande, som Sundets Bælte forenede med Siælland — i Besiddelse, før den ærgierrige Lidenskab og Erobringssyge, der fortærede Carl Gustavs urolige Siæl ved Stoltheds bestandige Feberdrøm om nye Riger at vinde og Lande at dele, allerede vuggedes af de første Forbud paa et saadant fristende Drømmesyn. Krig vilde Kongen have; muligen havde han først tænkt paa, 61) efterat have kuet Danmark, at ville tugte den branden-

---

60) *A. Fryxell:* Kung Karl X. Gustaf. II. Afd. Berättelser ur. Sv. Hist. XII. p. 106.

61) Dette holder Fryxell for rimeligst (XII. 46.) Ifølge ham finder man C. Gustav allerede to Dage efter den Roskildske Fred (den 2. Marts) sysselsat med Anslag, der gik ud paa Preussens Erobring: en Plan, som han rugede over i nogle Uger. Men inden Maaneden var ude, (d. 29. Marts) seer man ham komme frem med et urimeligt Forslag til sit Rigsraad om at skaffe Hertugen af Holsten nogle Landsdele i Norge til Godtgiørelse, hvilke han siden skulde sælge til Sverrige. Meadowe allerede meente, at „the design was first hatched at Gottenburg and cherished with all imaginable secrecy.“ (p. 82.)

borgske Churfyrste, der saa svagt og koldt havde understøttet de svenske Vaaben i Polen og Preussen. Allerede før Midten af April havde han dog allerede fattet sin Beslutning, paa ny at overfalde Danmark, og meddeelt den i Hemmelighed til sin meget betroede Ven, Rigsdrosten Peer Brahe. Fra denne Tid, indtil Begyndelsen af August, vare Carl Gustavs Handlinger og hans Adfærd mod Danmark en uafbrudt Række af hemmelige Forberedelser til Overfaldet, listige Skuffelser, opspundne Rænker for at finde Paaskud til, imod al Tro og Love, at holde sin udsugende Krigshær i 3 Maaneder tilbage i Danmark, og andre fornedrende og skamløse Ydmygelser, som Carl ikke undsaae sig ved at byde den danske Konge, der med ærlig Tro og Aabenhed for Europas Øine havde opfyldt ethvert, nok saa tungt og trykkende Vilkaar i den Roskildske Fred.

Kong Carls Sluhed og Forstillelse mod Udlandet, ved sit eget Hof, i sit Rigsraad, var uforlignelig. Foruden et Par Fortrolige, (Schlippenbach og Secretair Ehrensteen) vidste intet Menneske i Sverrige et Ord om hans skiulte Plan, uden Peer Brahe og Er. Dalberg. Denne sendte Kongen allerede den 18de April, efterat han den 12te havde feiret en Takkefest i Göteborg for Freden med Danmark, til Wrangel, med et Creditiv, og hemmelige Befalinger, som han ikke vilde betroe Papiret. Wrangel skulde holde Tropperne, der efter Freden den 1ste Mai skulde rømme Danmark, tilbage i Landet, om muligt endog i Siælland (men Wrangel havde allerede indskibet Tropperne herfra, da Dalberg traf ham i Fyen); i alt Fald i dette Land og i Jylland. Den 20de April, Dagen efter Dalbergs Afreise, kaldte Carl Gustav Rigsstænderne til Møde, (egentlig kun et af ham selv udnævnt Udskud af de tre høiere Stænder) og foredrog dem i en vidtløftig Tale Alt hvad han havde udtænkt og paafundet, der kunde see ud som Besvær

imod den danske Regiering. Derpaa kom han frem med Forslaget: om ikke et Par danske Provindser kunde holdes besatte, indtil man nøie havde opfyldt alle Fredspunkter? (hvilket allerede var skeet, paa saadant nær, som C. Gustav selv havde vidst at trække i Langdrag ved egne Chicaner). Raadet, som i Enighed med Stænderne tilforn havde erklæret sig for Fred med Brandenborg, Østerrige og Rusland, ahnede intet Bagghold under Kongens Spørgsmaal, og bifaldt den foreslaaede Forholdsregel. Raadsbeslutningen blev da i en formelig Regieringsskrivelse meddeelt Wrangel, som nu havde en aaben Commentar til Dalbergs hemmelige Text; og C. Gustav et Slags Støtte og Forsvar for Troppernes Tøven i Danmark, der for det første skulde see ud som en Fredsexecution.

Carl Gustav fik nu ogsaa, i et nyt Stændermøde d. 21de April, ved personlige Foredrag og Underhandlinger sat igiennem, at alle tre Stænder gav efter og bifaldt: at man med Vaaben i Hænderne skulde forsvare Rigets Tarv og Fordeel imod Churfyrsten af Brandenborg. Nu havde han saameget bedre Paaskud til sine Udrustninger, og til Troppernes Samling i Jylland og Holsten; og han forsømte ikke i Raadet aabenbart at tale om Rustninger og Krigsplaner mod Brandenborg, imedens han dyngede den ene Vanskelighed og Fordring paa den anden, for at hindre og forhale de i Danmark indledede Underhandlinger om Fredstractatens endelige Fuldførelse. Dertil havde han først atter valgt Ulfeldt, tilligemed Steen Bielke; dette var (nu maaskee med mindre Anledning?) Frederik III. saa meget imod, at efter Terlons Forestilling, P. Jul. Coyet blev udnævnt i Ulfeldts Sted [62]). Da enhver, virkelig i Tractaten grundet Fordring fra dansk Side var

[62]) Det synes, som man fra Danmark har henvendt sig angaaende Ulfeldt til det franske Hof. (Mem. de Terlon. 1682. p. 112.)

opfyldt, gav Carl Gustav nye Instructioner, hvorefter de svenske Commissairer skulde paastaae nøiere og udvidende Forklaringer, fastsatte over visse Punkter i den roskildske Tractat. Saaledes f. Ex. at Hveen skulde regnes til Skaane, Romsdalen til Trondhiems Lehn; Sundet skulde lukkes for alle fremmede Magters Krigsskibe; Danmark yderligere afgive hvervede Ryttere til Sverrige; m. m. De danske Underhandlere modstode med Kraft enhver saadan Fordring; men gav Frederik III. selv omsider efter for en af dem, kom de Svenske atter frem med en ny. Det gik hermed saa vidt, at Sten Bielke, en retskaffen og ærlig Statsmand, tilsidst blev uenig med Coyet (om hvem man siden har Grund til at troe, at han ahnede, eller endog kiendte C. Gustavs skiulte Hensigt;) og at Bielke derved paadrog sig en skriftlig skarp Irettesættelse af sin Konge. (d. 16. Jun.) Endogsaa den franske Ambassadeur, Terlon, der som Mægler, efter sit Hofs Instructioner, var langt mere paa C. Gustavs, end paa Danmarks Parti, maatte omsider finde, at Coyet gik for vidt, og begyndte at formode, at der laae nogen skiult Aarsag i Baggrunden til den utilbørlige Modstand, som Underhandlingernes Fremme idelig fandt fra de Svenskes Side. Han vilde heller ikke billige, at Coyet giorde Alt for at afvæbne Danmark, eller forringe Kong Frederiks militaire Magt, der allerede var svag nok; og erklærede ligefrem til den svenske Minister, at han vel saae, det var dennes Mening reent at binde Hænderne paa Kongen af Danmark; endskiøndt han var Souverain, saa godt som den svenske Konge, og allerede havde giort nok for at opfylde de Vilkaar i den roeskildske Fred, der nødte ham til at afvæbne sig, endnu inden de svenske Tropper havde forladt hans Stater [63]. Terlon gik endog saavidt, at affende den svenske

[63]) Memoires de *Terlon*. p. 117. 118. 119.

Secretair Biermann til C. Gustav, som da var paa Gottorp, for skriftlig at lade ham paa en fiin Maade forstaae, at Terlon ahnede nogen skiult Hensigt hos Kongen med at forhale Troppernes Udmarsch af Danmark[64]). Dette blev, som man let kan tænke, uden Virkning paa Carl Gustav, hvis Anslag for længe siden var fattet, og som kun af Grunde, der neppe ere blevne fuldkomne klare, udsatte Iværksættelsen. Imedens nu hans Falskhed og personlige Forstillelse vedblev, og yttrede sig i en Grad, hvor den blev til en lumsk Underfundighed, der kaster en mørk Skygge paa Carl Gustavs Charakteer: steg de Fordringer, han lod sine Underhandlere i Danmark giøre en efter den anden, for at trække Tiden ud, til en saadan Overmodighed, at man deri faaer et sørgeligt Beviis mere paa, hvor dybt Danmark var siunken i Afmagt, og hvorledes Frederik III. ganske var i en uædel Fiendes Magt, der lod ham giennemgaae enhver bitter Ydmygelse, inden Øieblikket kom, der var bestemt til hans Undergang.

En af de skammeligste Fordringer var den tilsidst fremsøgte, der gik ud paa en Erstatning for Tabet ved det svenske, under Krigen erobrede Fort, Cabo Corso paa Guinea-Kysten, og for et Skib og andet Bytte, som der var taget. Denne Fordring blev opdreven fra 2, 3 til 400,000 Rdlr.; og da de Danske endelig ogsaa maatte tilstaae den sidste Sum,

---

64) „Je n'y feignis point de l'uy dire que je ne sçavois pas s'il estoit de ses interests de conclure le Traitè si-tost; ne s'estant peut-estre pas encore determiné de retirer ses Troupes du pays ou il les tenoit, qu'il n'eust formé le dessein de les mener contre une autre Ennemy.‚ *Terlon*. p. 120. C. Gustav sagde til Biermann: „Han saae nok, at Terlon, der iøvrigt viste ham saa megen Deeltagelse, havde Lyst til at trænge ind i hans Planer, og at kiende dem for tidligt.“ Brevet gav tillige Anledning til, at C. Gustav i sit Svar under et Paaskud anmodede Terlon om, det snareste muelige at forlade Kiøbenhavn og begive sig til Kongen, hvilket denne efterkom (i Slutningen af Mai.)

fordrede Carl Gustav et eller andet Landskab i Pant, eller og Caution af Kiøbmænd i Hamborg. Dette krænkede Frederik III. i høi Grad, og han affendte for sidste Gang Ove Juel til Holsten for at handle om dette Punkt med Carl Gustav, som neppe vilde tilstaae en eller anden Formildelse. Ved hans Tilbagekomst til Kiøbenhavn skulde nu omsider alle svenske Fordringer være afgiorte; Coyet, som havde modtaget en hemmelig Befaling fra Carl Gustav, der nu var færdig med sine Rustninger, forlod Kiøbenhavn, under det Foregivende, at indhente sin Konges Ratification. Han havde imidlertid dog ingen Tanke om, at Tiden for Overfaldet paa Siælland allerede var saa nær, hvilket er tydeligt deraf, at han efterlod en betydelig Sum Penge, og Papirer af Vigtighed i sit Huus i Kiøbenhavn [65]. Steen Bielke, som Kongen slet ikke havde meddeelt sin Plan, lod han blive tilbage, for i det længste muligt at skuffe det danske Hof. Coyet derimod drev sin trædske Falskhed, for indtil det yderste Øieblik at føre Frederik III. bag Lyset, saa vidt, at han ikke allene forlod Hoffet med alle muelige Forsikkringer om Fred og Venskab fra hans Herres Side; men endog tilbød at indlede Underhandlinger om et Giftermaal imellem det Kongelige og Gottorpske Huus [66].

Omtrent otte Dage efter Coyets Afreise giorde Carl Gustav Landgang ved Korsør (7. Aug.) med 9000 Mand, og paa samme Tid lagde en svensk Flaade sig uden for Kiøbenhavn. Saaledes var da det, hele Norden forbausende Skridt giort, som Carl Gustav, (hvad nu er klart og fuldstændigt oplyst) uagtet alle sine til det sidste fortsatte, og saagodt som afsluttede Underhandlinger om en efter alle Former indgaaet, ratificeret og fra Danmarks Side opfyldt Fredstractats Udførelse, allerede for næsten 4 Maaneder siden havde besluttet. Hans Adfærd,

65) Memoires de Terlon. p. 125.
66) *Fryxell.* XII. p. 60.

der længe i Europa betragtedes som en æreløs Falskhed, et Brudd paa alle, i den gamle og nyere Tid gieldende, Folkerettens og Statsrettens Grundlove, hvortil man kiendte faa Sidestykker, har nu dog tient til Mønster eller fundet sin Efterligning i Maaden, hvorpaa tydske Fyrster og Regieringer i A. 1848 vilde fortolke og udføre den sluttede og ratificerede Malmøe-Convention. Ganske paa den samme Maade, som Løgnens politiske Tienere og Dyrkere 1847 og 1848 tillægge Danmark deres egne Gierninger, deres egen Vold, Uret, Selvtægt og Brudd paa den malmøeske Tractat, — saaledes forsøgte ogsaa C. Gustav 1658 at vende Forholdet om, ved at beskylde Frederik III. for den Troløshed, Vold og Retskrænkelse, hvori han selv paa den groveste Maade giorde sig skyldig. Ja, vi tabe næsten Alt, hvad vi endnu kunne have tilovers af den Erkiendelse, enkelte glimrende og udmærkende Egenskaber hos C. Gustav, som Regent og Feltherre have Krav paa, naar vi betragte, hvorvidt han drev det i den med Hykleri blandede Falskhed, hvorved han var i Stand til i flere Maaneder at skuffe og forblinde baade Ven og Fiende; og naar vi derhos erfare, hvorledes han, uagtet den dyrt kiøbte Advarsel og Lære, han i Polen havde modtaget, ligefuldt nærede sin ærgierrige Lidenskab for Krig, Erobring og politisk Magt, med udsvævende, ja næsten latterligt-eventyrlige Planer. Foragtelig bliver Carl den Tiende os, naar han, for endnu mere at føre Frederik den Tredies godtroende Tryghed bag Lyset[67]),

[67]) Det havde ikke manglet paa tidligere Advarsler til Kongen af Forskiellige, der havde Mistanke om C. Gustavs Hensigter; saaledes af Ove Juel, da han første Gang var sendt til denne Konge i Kiel; (Terlon. 114. 115) og af Terlon selv, da denne var kommen over til Holsteen, og havde talt med Hert. af Gottorp, om hvem han dog troer, at han vel ahnede sin Svigersøns Plan, men ikke var betroet at kiende den. (Mem. p. 122. 123.) Mere mærkværdigt er det, at Frederik III. yttrede for Terlon (efter hans egen Beretning) allerede

tilbyder ham at tage hans Søn Ulr. Fred. Gyldenløve i svensk Tieneste, og virkelig giver denne et Patent som Chef for 2 Regimenter med 10,000 Rdlr. aarlig — paa samme Tid, som han i Holsten ivrigt ruster sig til Anfaldet paa Siælland. Man vil heller ikke have let ved at undertrykke en modbydelig Følelse, naar man læser om Carl den Tiende, hvorledes han, i det Skibet, som han havde besteget, ved Solens straalende Opgang med ypperlig Medbør seilede ud af Kiels Fiord, med høi Røst yttrede sit Haab: „at Gud vilde staae ham bi til at kunne tugte hans troløse Naboer," og derpaa istemte den smukke svenske Psalme: „På dig jag hoppas, Herre kær!" Men tillige bringes man, midt under Historiens alvorligste Optrin, til at smile over den barnlige Indbildnings Ruus, hvormed Erobreren forud drømte om sit tilkommende nordiske Monarkie rundt om Østersøen, som en Hær paa 120,000 Mand og en Flaade paa 100 Krigsskibe skulde beskytte; eller hvorledes Danmark, som svensk Provinds, skulde deles i tre Lehn, Kiøbenhavn sløifes, Universitetet flyttes til Götheborg, den danske Adel uddrives — helst til Ingermanland; hvorledes hans Hylding skulde foregaae, og den danske Kongekrone kun sættes paa et Bord nedenfor Thronen, men den svenske paa hans Hoved, o. s. v. At saadant hos Carl Gustav virkelig var Föstre af Ærgierrigheds Vanvid og Indbildning, bliver endnu mere tydeligt ved andre og videre Planer, som han, naar han gav en saadan Indbildning Tøilen, meddeelte enkelte Fortrolige, f. Ex. at ville, som en ny Alarik, naar Danmark, Norge og Preussen vare underkuede, giøre et Tog til Italien, for atter at lægge Rom under Gotherne, o. s. v.[68]).

før hans Afreise. „at man havde Nys om (que l'on avait avis) at Kongen af Sverrige vilde begynde en ny Krig og ikke opfylde Tractaten." l. c. pag. 128.

[68]) *Terlon*, Memoires, p. 155. *Fryxell*, XII. p. 63—65.

Under alt dette finde vi Beviser paa, at Kongens Grundsætninger, Tænkemaade og Planer mod Danmark ikke udelukkende tilhørte ham selv, men ogsaa kunde finde Øren og Bifald i hans Raad og hos svenske Magnater. C. Gustav fandt det dog tienligst i to hemmelige Møder (den 7. Jul. paa Gottorp, og den 23. Jul. i Wismar) at foredrage de her' tilstedeværende Medlemmer af Rigsraadet en Skildring, efter hans Maade, af Sverriges politiske Stilling, af Grundene til det nye Anfald paa Danmark, der maatte ansees og forkyndes som en Fortsættelse af Krigen fra 1657, og som om ingen Fred var sluttet, og af de Fordele, som Danmarks Erobring vilde bringe Sverrige, m. m. Naar Carl Gustav her kunde fornedre sig til saa grove Usandheder, „som at han aldrig havde tænkt paa dette Angreb, før nu paa sin Overfart til Wismar eller Holsten," og fandt sig drevet og tvungen dertil af de Danskes egen utroe og modvillige Adfærd: da svinder enhver Tanke om ridderlig Charakteer hos denne krigerske Konge; men vi faae heller ikke meget bedre Tanker om Rigets Statsmænd og Kongens Ministre, naar en svensk Historiker maa berette, at af otte i Wismar om Kongen samlede Rigsraader findes ikke en eneste at have talt imod Beslutningen [69].

Hvorledes denne udførtes, med hvilken Skræk og Forfærdelse i sit Følge den første Tidende om den svenske Konges Landgang fløi Siælland igiennem til Kiøbenhavn, med hvilken

[69]) Fryxell, efter Rigsraadsprotocollen, den 23. Jul. 1658. Iblandt Hovedaarsagerne, som Kongen da fremførte for Anfaldet paa Dan-Danmark, var denne den første: „at Corf. Ulfeldt havde berettet, „at de Danske havde i Sinde, at ville overraske og myrde alle de „svenske Krigsfolk, der fandtes i Fyen." I hvor skadelysten end Ulfeldt kan have været mod Danmark, saa tør det være temmelig usikkert, om der har været mere Sandhed i denne Meddelelse af Carl Gustav, end i den ovenanførte Forsikkring, om den først nu nylig opkomne Tanke hos Kongen, at ville angribe og erobre Danmark.

nedtrædende Hovmod og Haan Kongen og Schlippenbach modtoge de tvende danske Adelsmænd (Chr. Skeel og Mogens Høegh), der ilede Carl Gustav i Møde, og medbragte intet uden hans stolte Afviisning, hans „Vee de Overvundne!" til Hovedstaden — hvorledes her pludselig den yderste Fare vakte det sidste Mod, Fortvivlelsens — og Modet reiste den nedbøiede Lamhed og Afmagt fra Jorden, og omskabte den til Modstandskraft og Tapperhed: dette er bekiendt for Enhver, og har længe og ofte været Gienstand for den historiske Beretning. Men det var første Gang, for 6 Aar siden, at en saadan Skildring med stærke Farver og i Sandheds Belysning udgik fra den svenske Historikers Pen, hvis Ord vi allerede engang have anført, og oftere benyttet et og andet af de nye Træk, han har kunnet fremdrage af Kilderne. Naar vi nu ville samle det moralske Indtryk af den Modtagelse, Carl Gustav fandt, da han troede at kunne overrumple den uforberedte Hovedstad, og af det heroiske Mod og den udholdende Tapperhed, hvormed den forsvaredes imod en krigsvant, hærdet og ikke mindre tapper og ypperlig anført — men i øvrigt vistnok i Antal for svag Beleiringshær: da kan et saadant Resultat heller ikke udtales bedre eller værdigere, end med den retfærdige Fryxells Ord: „Det er siælsstyrkende, det er herligt, endog hos sin Modstander, at betragte et Folk, der vaagner op fra Slaphed og Dvale, der med Mod, Kraft og Selvforsagelse begynder at stride mod uretfærdige Undertrykkere, og tilsidst afkaster de paalagte Lænker. Et saadant Lysbillede have vi allerede seet i Kiøbenhavn, og vi ville see end flere, for, som Frihedens Venner, at glæde vort Øie og opvarme vort Hierte derved." — Men vi maae for denne Gang forlade disse Billeder, eller opgive et Forsøg paa at gientage og opfriske dem; det er ikke Krigens eller Beleiringens, men Fredsslutningens Historie, hvoraf vi endnu ville meddele et kort Udkast.

Carl Gustavs Brudd af den roskildske Fred, og Anfald paa Danmark, vakte i Europa ikke allene almindelig Dadel, men Utilfredshed endog hos de Magter, der stode i venskabeligt Forhold til Sverrige; Uvillie og activ Deeltagelse i Danmarks Forsvar hos Andre, der stode i et nærmere Forhold til, eller Forbund med Danmark (Holland, Brandenborg, Østerrige.) De to sidstnævnte Magter vare ikke utilbøielige til at ville betragte den af Sverrige brudte Fred som ophævet og og ugyldig, og virke til at skaffe Danmark de tabte Provindser tilbage. Holland derimod, skiøndt nær forbunden med denne Magt, og England, som vel havde mæglet Freden, men mere for sin egen Interesse, end for Danmarks Bedste, deelte slet ikke denne politiske Mening; og det var disse to Magters Politik, med Tiltrædelse af Frankrige, som Sverrige allene kunde takke for at det beholdt et Rov, hvilket mere skyldtes udvortes Held og Tilfælde, Danmarks Svaghed, og Carl Gustavs dristige Mod, Raskhed og Sluhed, end betydelige og udmærkede Krigsbedrifter. — Da Hollænderne først ved Gabel, som fra Hamborg, hvor han efter et Par Dages Forløb erfarede C. Gustavs Affeiling til Siælland, ilede til Amsterdam, siden i Sept. ved Gesandten v. Beuningen, der undslap førend de Svenskes Blokade, havde faaet Underretninger fra Danmark: vaktes i Holland en almindelig Stemning for at yde Danmark den kraftigste og hurtigste Hielp, som det var muligt at tilveiebringe. Generalstaterne besluttede ufortøvet at sende en Flaade, med nogle 1000 Mand Landtropper og store Forraad af Levnetsmidler ombord, til Kiøbenhavn; men endskiøndt Udrustningen trak nogen Tid ud, og den hollandske Flaade af 35 Krigsskibe, med en talrig Mængde af Førselsskibe, som den 7de Oct. 1658 løb ud fra Blie og som tilsidst, endnu længe opholdt ved Mod-

vind, maatte slaae sig igiennem Sundet[70]) og ikke naaede Kiøbenhavn før den 30. Oct.: var dens Ankomst dog en saa væsentlig Hielp for den fra Sø- og Landsiden betrængte og halvt udhungrede Hovedstad, at man kan tillægge den en betydelig Deel i det kraftige Forsvar, som hele Vinteren igiennem førtes imod Beleirerne.

Det tør desuden neppe være tvivlsomt, at med al den Tapperhed, som fra begge Sider lagdes for Dagen, maatte der fra Begyndelsen af være ringe Udsigt for C. Gustav til at vinde Kiøbenhavn. Den patriotiske Begeistring, der opflammede enhver Borger og giorde hver Indbygger i Staden til Soldat, og den almindelige Enighed og Selvopoffrelse, der bragte Eenhed i Forsvaret og gav Midlerne dertil fordobblet Kraft: sikkrede de Danske en moralsk Overlegenhed over Beleirerne, som disse heller ikke kunde opveie ved en betydelig Overmagt i Antal. Carl Gustavs Beleiringshær var uden Tvivl aldrig stærk nok til at tage Staden med Magt,

70) Det mærkværdige Søslag i Øresund imellem den hollandske og den svenske Flaade, begge paa omtrent 40 Krigsskibe, vidnede unegtelig om Tapperhed paa begge Sider, men ogsaa om en langt overlegen Sø-Taktik hos Hollænderne; og at Seieren, uagtet et omtrent lige stort Folketab hos begge, blev paa deres Side, vil den Sokyndige uden Tvivl tilstaae, skiøndt Rühs kalder den »uafgiort«. Den hollandske Overadmiral havde vel Fordeel af Medbør til at løbe Sundet ind, paa sin Side; men han havde den betydelige Hinder, at skulle beskytte sin store Transportflaade, hvoraf ikke et eneste Skib blev afskaaret eller taget. Den svenske Flaade, der i Antallet var 5 Skibe større, kunde vist nok i øvrigt, i Skibenes Bygning og Udrustning, neppe maale sig med Hollændernes; men var ogsaa efter Slaget saa ilde tilredt, at den, efter at have mistet 4 Skibe, maatte søge Tilflugt i Landskrona Havn, hvor den snart blev blokeret og var siden reent uvirksom. At Rühs (Svea Rikes Hist. af A. M. Strinnholm. V. 127) ligesom Andre, troer, at om Wrangels Forslag, at angribe den medens den laae for Nodvind ved Lappen, var fulgt, var Kiøbenhavns Undsætning ikke allene bleven forhalet, men tilintetgiort i sin Virkning: er en Forudsætning af dem, man saa let kan giøre, og som intet betyde.

naar den mødte alvorlig Modstand; den svækkedes heller ikke lidt ved idelige Udfald og Fegtninger. De Svenske havde vel den Fordeel, at kunne udfylde deres Tab ved Tilførsel af Folk fra Skaane; men Kiøbenhavns Besætning fik derimod en ikke ubetydelig Forstærkning fra den hollandske Flaade, og den svenske blev, efter Slaget med Admiral Opdam, uvirksom indsluttet i Landskrones Havn. Den mislykkede Storm paa Kiøbenhavn (11. Febr. 1659) var egentlig mere en vild og forvoven Tapperhedsgierning, hvorved C. Gustav satte Alt paa det sidste Tærningkast, end en tilstrækkelig forberedet militair Operation. Selv med det værste Udfald for de Beleirede, kunde den vel, efter et stort Blodblad paa begge Sider, have giort Carl Gustav til Herre over Staden og hele Sielland; den vilde have fremkaldt Rædselsoptrin, af den Art, som man kiendte fra de Svenskes Krig i Polen; men C. Gustav var dermed endnu ikke bleven Herre over Danmark; Frederik III., som sin Fiendes Fange, havde intet mere at tabe, og havde sikkert ikke ladet sig true til nogen Afstaaelse. Kiøbenhavns ødelagte Velstand for en lang Række Aar var maaskee bleven det eneste Resultat, naar Stormagterne omsider havde tvunget den svenske Konge til at nøies med den Roskildske Fred.

Dette var det, hvad disse Magter og Frankrige allerede vilde, om ikke strax efter de Svenskes Fredsbrudd, saa dog i Foraaret 1659, efterat Holland havde viist, at det for Alvor vilde modsætte sig Danmarks Undergang, og efterat den mislykkede Storm havde afgiort, at Carl Gustav ikke mere kunde tænke paa Kiøbenhavns Erobring. Det historiske Liighedsforhold med Stillingen i vore Dage, fremtræder ogsaa her. Holland og England vilde have Fred, fordi Krigen hindrede deres Handel i Østersøen. Den førstnævnte Stat havde, fra den Tid at Sverrige truede med intet mindre, end at blive

Herre over alle Østersø-Landene, sluttet sig nær til Danmark. England sattes herved i Frygt for, i Tilfælde af Krig med de forenede Nederlande, at blive udelukket fra Østersøen; og dette havde allerede 1653 bragt Cromwell til at sende Whitelock i en prægtig Ambassade til Dronning Christina, for at vinde hende og Oxenstierna for Englands politiske Interesser. Fra et saadant Standpunkt, ikke fra det, som Danmarks Ret og Interesser maatte give, betragtede begge disse Sø-Magter de nordiske Forhold. Frankrige, der ikke havde en saadan Handelsinteresse, vilde derimod have Ende paa Krigen, uden at Sverrige betydeligt skulde svækkes ved Freden, fordi det ved denne Magt haabede at vedligeholde en Modvægt i Tydskland mod Østerrige. Det franske Hof, som ved enhver Leilighed, ved Ambassadeuren Terlon, og paa anden Maade, yttrede sin Deeltagelse i Sverriges Interesse, sluttede sig saaledes heri til de to Sømagter, og indgik med dem, den $\frac{11}{21}$ Mai 1659 den første Haagske Convention (1er Concert de la Haye) hvori man vedtog: at Sverrige og Danmark skulde bringes til at slutte en Fred, der skulde være en Gientagelse af alle de roskildske Vilkaar; kun det ene Punkt, der indeholdt fremmede Flaaders Udelukkelse af Østersøen, skulde bortfalde. Carl Gustav, som efter den mislykkede Storm og efterat brandenborgske Hielpetropper vare komne Danmark til Undsætning, begyndte at føle noget til at Lykken i Danmark var i Færd med at vende ham Ryggen: maatte da ogsaa nedstemme sin Stolthed endeel, og kaldte Terlon, som var gaaet til Polen, for at mægle, atter til sig i Danmark[71]). En af de første Følger af Conventionen i Haag var, at England, hvor den yngre Cromwell for Øieblikket endnu figurerede som sin Faders Søn, og som Protector, udrustede en anseelig Flaade, der

[71]) Terlon tilskrev K. Frederik III. første Gang efter sin Ankomst til Danmark, d. 9. Jul. og erholdt Kongens Svar d. 14de Jul. 1659.

sendtes under Admiral Montague til Sundet og de danske Farvande, for at holde Ligevægten med den hollandske Flaade, og iagttage de krigførende Magter. Ligeledes afseilede i Mai Maaned den hollandske Flaade med 40 Compagnier Fodfolk ombord, under Adm. de Ruiter til de danske Farvande for at forstærke den Skibsafdeling, der 1658 var bleven her under Admiral van Wassenaar.[72]) Efter et Vilkaar i Conventionen skulde dog disse Flaader hverken forene sig med nogen af de krigende Magters Flaade, eller foretage noget fiendtligt imod samme, saalænge det Tidsrum varede (først 3, siden 6 Uger) man havde villet foreskrive de to krigende Magter til, inden dets Udløb, at slutte Freden.

Begge Konger fik nu ogsaa Meddelelser om den Haagske Convention, og om de Fredsvilkaar, som de tre store Magter agtede at foreskrive Danmark og Sverrige; men baade K. Carl og Frederik III. fandt sig derved lige utilfredsstillede. Den førstnævnte syntes imidlertid, efter at have betænkt sig, at findes meest villig til at gaae ind paa disse Vilkaar; uagtet han dog, saa lidt som K. Frederik, vilde antage anden Maade at underhandle paa, end umiddelbart ved gjensidigt udnævnte Fredscommissarer. Frederik III., skiøndt endnu beleiret i sin Hovedstad, afgav den energiske Erklæring, baade til de hollandske Sendebud, og til Regieringen i Haag (kort før 1. Jul.): at han ikke lod sig tvinge af nogen af de tre Magter, der vilde foreskrive ham, hvorledes han skulde slutte sin Fred med Sverrige; og før dette skulde skee, eller han ogsaa skulde taale denne Ydmygelse, vilde han med de Undersaatter, han endnu havde tilbage, gaae i den sidste Kamp mod de Svenske, og om han ikke kunde seire, i det mindste falde med Ære.[73])

---

[72]) Wagenaar Vaderl. Historia. XII. 465.

[73]) Fryxell XII. p. 120. 121. (Jvf. Nyerup, Frederik III. S. 219—221.)

Man fik nu snart at see Virkningen af den Haagske Convention, og hvad den engelske Flaade 1659 udrettede med sin neutrale Demonstration. I Efteraart 1658 havde Hollændernes Flaade angrebet og seiret over den svenske, havde undsat Kiøbenhavn med Levnetsmidler og en Forstærkning af Krigsfolk; fra Foraaret 1659, og efterat den afslaaede Storm havde hævet Mod og Kraft hos de Danske, blev den hollandske Flaade næsten uvirksom i de danske Farvande. Vel lavede den hollandske Admiral sig til (i Begyndelsen af Jul. Maaned) at gaae under Seil for at modsætte sig de Svenske, da de anfaldt Smaalandene og beleirede Nakskov; men den franske Gesandt Terlon, som da opholdt sig i Kiøbenhavn, protesterede strax imod denne active Hielp, som stridende imod den Haagske Convention, hvis Vilkaar Kongen af Danmark ikke vilde underkaste sig, og saaledes ikke kunde have Fordeel af Fredsmægligen. Opdam gik dog under Seil; men det engelske Parlament, der regierede efter den yngre Cromwells Fratrædelse, havde stillet Flaaden under Admiral Montague til den franske Konges Raadighed,[74]) som ingen egen Flaade havde

[74]) „Les Ambassadeurs d'Angleterre me dirent avant mon depart (Terlon havde aflagt et Statsbesøg hos Admiral Montague, der modtog ham som Ambassadeur med store Æresbeviisninger) que je pouvois me prevaloir de leur (flotte) comme de celle de V. Majesté; ce qui estoit necessaire afin de parler avec plus de force aux Ministres Hollandois." Mem. de Terlon p. 251. (Dette var ogsaa grundet paa en Convention imellem England og Frankrige af 3. Febr. 1659. f. *De Witt's* Brieven, &c. V. Voorrede p. XVIII.) I øvrigt er den ovenanførte omstændelige Beretning hos Terlon noget mistænkelig eller uklar. Hvis her ikke maaskee tales om en sildigere Begivenhed, da strider det Ovenanførte imod den officielle hollandske Beretning om Admiral Wassenaars gientagne Forsøg paa at landsætte danske Tropper under Gen. Hans Ahlefeldt ved Nakskov, hvilket ei vilde lykkes. (f. den mærkelige Forsvarsskrivelse fra Gen. Staterne til Frederik III. af 5. Sept. 1659. Aitzema. IX. 473. 7.)

i Østersøen. Saasnart Terlon, som nylig var kommen til Kiøbenhavn, erfarede, at Opdam indskibede Tropper for at undsætte Nakskov, erklærede han baade for Gesandterne, og Admiralen, at i det Øieblik, denne gik under Seil til Lolland, vilde den engelske Flaade følge efter ham; man kunde da vente at Montague vilde angribe, og „et Søslag imellem de mæglende Magter vilde ikke fremme Fredsunderhandlingerne.“ Hvorvidt Terlon virkelig havde kunnet bringe den engelske Admiral til at gaae saa vidt, kan vel være meget tvivlsomt.[75]) Virkningen var imidlertid den, at den hollandske Flaade enten ikke hialp, eller ikke kunde hielpe; at Nakskov, efter et ærefuldt Forsvar under 10 Ugers Beleiring, maatte overgive sig, (15de Jul. 1659) og at baade Lolland, Falster og Møen atter faldt i de Svenskes Magt. Den hollandske Flaade vedblev fremdeles om Sommeren at holde sig temmelig passiv, eller indskrænkede sig til, i det høieste at understøtte de Danske i Tilfælde, der ikke kunde være af nogen afgiørende Virkning.

Nu foregik imidlertid en Forandring, der ikke blev uden Indflydelse paa Englands Politik i Henseende til den nordiske Krig. Richard Cromwell traadte tilbage i Privatlivet; Parlamentet syntes at være mere enigt med Holland; begge Magter fandt nu med eet, at Sverrige havde faaet lidt for meget ved Roskilde-Freden, og at der var Billighed i, at Trondhiem ikke skulde skilles fra det øvrige Norge. Hvorfra kom den hurtige Overtydning om dette Riges Ret til at bevare sin gamle Heelhed? — Spørgsmaalet er let at besvare. Begge

---

[75]) Meadowe selv siger, at »den engelske Flaade laae hele Sommeren over i Beltet, allene som Tilskuer, for at see at Alt gik ret til« (only as Spectators, to see fair play.«) Mod Efteraaret seilede den hiem, »without doing any thing«; og det imod de Commissairers Mening, som noget tilforn, nemlig i Jul. 1659, vare ankomne fra England, »og som vilde have havt Flaaden til at bie længere, for at understøtte den nu begyndte Mægling.«

Sømagter havde den betydeligste Deel i Bergens og Trondhiems Nordlandshandel; og begges Skibe hentede derfra paa den Tid baade Fisk og Tømmer i Mængde. Carl Gustav, en slet Finantsmand, havde neppe faaet Trondhiem, før han forhøiede Tolden paa udgaaende Varer. Det var ikke meer end naturligt, at Sømagterne nu slet ikke havde noget imod, at det ved Normændenes egne Kræfter og Tapperhed befriede Trondhiems Landskab skulde blive under sin gamle Regent. Anderledes var det med de Danmark frarevne Provindser, hvor Forholdet var omvendt. Her var denne Stats hidtil forsvarede Høihedsret i de af Danske Lande og Kyster begrændsede Indløb til Østersøen for en Deel svækket ved Frederik den Tredies Afstaaelser i Freden 1658. Dette havde man egentlig intet imod i Holland, og maaskee endnu mindre i England. Disse to Magter fandt derfor Anledning til (d. 14de Jul. 1659) at slutte en ny Forening om Fred i Norden, (den anden Haagske Concert eller Convention) som man fra det franske Hofs Side bifaldt, men dog ikke vilde underskrive. Denne indeholdt, at Danmark skulde, som før, nøies med de Roskildske Fredsvilkaar; men benaades med at beholde Trondhiem, og befries fra den ublue svenske Fordring paa Erstatning for det erobrede Fort i Guinea. Et (i det mindste paa den Tid) endnu mere oprørende Vilkaar i denne Convention var: at den af de nordiske Konger, som først antog de foreskrevne Vilkaar, skulde faae Hielp til at tvinge den Anden hertil, om han ikke godvillig føiede sig.[77])

Uagtet man syntes paa den ene Side at have været lidt mere gavmild, opbragtes begge Konger endnu mere ved denne Convention, end ved de foregaaende; hos Carl Gustav var

---

[77]) I en Tillægscondition af 25. Jul. forstærkedes endog Trudslerne imod de krigførende Magter, hvis de ikke viste sig tilbøielige til Fred. (Tuxell p. 122.)

Forbittrelsen saa stærk, at han udøste den i vrede, truende og fornærmelige Ord, hvormed han tiltalte baade den engelske og hollandske Gesandt ved en offentlig Audients paa Kronborg; ja gik saa vidt, at han lagde Haanden paa sin Kaarde, truede de hollandske Gesandter med at lade dem arrestere, og de engelske med at skyde deres Skibe i Sænk, hvor han kunde naae dem med sine Fæstningers Kanoner, dersom de ikke fjernede deres Flaade; hvorpaa Kongen vendte sig, lod Gesandterne staae, og gik ind i sit Cabinet. Terlon, som kiendte Carl Gustavs Stolthed og Hidsighed, havde forsigtigt holdt sig tilbage,[78] og først da begge Gesandter kom ud, og berettede hvor ilde de vare modtagne, udbad Terlon sig Audients hos Carl Gustav, som det ogsaa lykkedes ham at formilde endeel, skiøndt han vedblev at yttre sin Harme, og det ikke blot paa sine egne, men paa sin Modstanders Vegne. „Han vilde endog heller have en mindre fordeelagtig Fred, end at Kongen af Danmark skulde lade sig tvinge til at modtage Freden af det Herredømme, disse to Republiker vilde tiltage sig over kronede Hoveder.“ Terlon regner sig det ikke uden Grund til Fortieneste af sit Hof, at det lykkedes ham ved sine kloge Forestillinger, strax at fjerne de Skyer, som denne Behandling af de to mægtige Sømagters Repræsentanter begyndte at trække sammen paa den diplomatiske Himmel; og derefter at formilde den svenske Konge, der ogsaa meget vel erkiendte, hvor vigtig Frankriges Venskab og Mægling var ham. At en alvorlig Misforstaaelse med begge disse Magter, der let kunde have udviklet sig af et saadant Optrin,

78) „J'avois prevu qu'il se passeroit quelque chose de semblable dans cette Audience . . . . & je m'estoit retiré de cette Conference. L'Amiral de *Montague*, qui s'en apperceut, me fit dire, qu'il souhaitoit soit, que je rentrasse; mais je ne crus pas le devoir faire, qu'ils ne fussent sortis.“ &c. Mem. de *Terlon*. p. 257. 258.

vilde have været farlig for Carl Gustav, med Hensyn til Freden med Danmark, vidste han ligesaa godt, som Terlon, om han end ikke med Ord sagde det; [79]) men han tog strax, da Blodet var kommet af Kog, en anden Mine paa, skiulte sin saarede Stoltheds Følelse, og indbød Dagen efter alle tre Magters Gesandter til sit Taffel, i Leiren for Kiøbenhavn. Terlon havde imidlertid søgt Audients hos Frederik III., og giort sit Bedste for at stemme denne Konge for Fred og Fredsunderhandlinger; uden at man dog finder, at Frederik III. nu, eller senere, lod sig imponere, eller ved fremmed Paavirkning forlede til fortidligt at opgive nogen Udsigt til en fordeelagtig Stilling i Fredens Underhandling, ved imidlertid indtræffende og forandrede Omstændigheder. Danmark var dog, som let er at indsee, baade den svagere, og den i alle Henseender meest lidende Deel; og det er vanskeligt at begribe, hvorledes Indbyggerne af alle Stænder udholdt de umaadeligt trykkende Krigsbyrder i to hele Aar; men endnu vanskeligere, hvorfra Kongen, ligesaa længe indskrænket allene til sin fra Landsiden afspærrede Hovedstad, og saavidt man seer, uden egentlige Subsidier af nogen fremmed Stat, kunde tage Midlerne til at underholde sine Tropper, sin Flaade og sit Hof.

Af Danmarks Allierede havde Churfyrsten af Brandenborg alt siden han i Septbr. 1658, i Forening med keiserlige og polske Hielpetropper fordrev de Svenske af Holsten og Slesvig, viist den alvorligste Villie og Bestræbelse for at komme Frederik III. til Hielp, og modsætte sig Carl Gustavs

---

[79]) At Terlons Virksomhed i denne Sag endog skulde have vakt en saadan personlig Forbittrelse imod ham hos „des personnes mal intentionées", (af hvilket Partie nævner han ikke) at der i Kiøbenhavn endog var smedet et Mord-Anslag imod ham: har dog rimeligviis kun været et Slags Mystification. Rygtet var kommet fra en Jesuit, som var Præst hos den keiserlige Minister Baron Goes. (*Terlon* Mem. p. 263.)

videre Planer til at svække og beklippe den danske Stat — et Formaal, som denne Konge ikke opgav, saalænge han endnu havde fast Fod paa dansk Grund. Det diærveste Sprog, Nogen førte i Anledning af den Haagske Convention, de kraftigste Forestillinger og Protester, som fra noget Sted bleve indgivne imod denne af de tre store Magter offentlig vedgaaede Beslutning, at tvinge Danmark til, i ethvert Tilfælde at nøies med den skadelige og fornedrende Roskildske Fred: finder man i den brandenborgske Ministers lange Tale i Generalstaternes Forsamling strax efter 21de Mai [80]. Det blev saavel her, som i en senere Skrivelse fra Churfyrsten til hans Minister, med klare Ord sagt Hollænderne: at det var fornemmelig ved deres Medvirkning, ved en ustadig og egennyttig Politik, og ved en tøvende og ufuldstændig Præstation af den lovede Understøttelse og Krigshielp, at de giorde det umueligt for Danmark at opnaae bedre Fredsvilkaar. At tvinge Danmark til at bøie sig under Vilkaarene i den Roskildske Fred, er at give Sverrige Herredømmet i Østersøen; den som giver Skaane bort, ødelægger Danmark. I Stedet for at Holland tilforn, som det heed, vilde forsvare og holde over Østersøens Frihed, i Stedet for at det 1656 nødte Churfyrsten til at slutte Allianceer, og tilskyndte ham og andre Magter til at gribe til Vaaben mod Sverrige, men 1656 lod ham være uden Bistand, og saaledes tvungen af den haarde Nød til at indgaae Forliig med Carl Gustav: vil Holland nu giøre Sverrige til Herre i Sundet, skille Preussen og Dantzig fra Polen, atter optage den Elbingske Tractat med Sverrige, og saaledes række Haanden til at svække begge de Magter, (Danmark og Brandenborg) som allene kunne modsætte sig den svenske Konges Hensigt, at foreskrive Love i

---

80) Den synes at være holdt Dagen efter Conventionens Slutning, og er meddeelt i sit hele Indhold hos Aitzema, IX. Deel. p. 418—428.

Østersøen, o. s. v.[81]) Ikke mindre skarpt udtalte Churfyrsten selv sin Fortrydelse over en Fremgangsmaade, hvorved Generalstaterne bidroge til Danmarks Undertrykkelse og Krigens Forlængelse, i Stedet for at hielpe til en fast og sikker Fred; ligesom og sin Uvillie imod Raadspensionairen De Witte, som en af Hoved- eller Ophavsmændene til den haagske Convention.[82]) — Frederik III. havde heller ikke tøvet med at tilkiendegive den hollandske Regiering, hvor forundret og forbauset han maatte blive ved at erfare, at en Stat, der saa ofte havde forsikkret, at den ikke vilde gaae ind paa nogen Proposition fra Frankrige eller England, videre end til at foreslaae Fredsvilkaar for de i Norden krigende Magter, som det maatte overlades til disse selv at antage eller forkaste, — ja endnu den 29de Apr. femte Gang havde gientaget denne Forsikkring — nu derimod vilde nøde Kongen til at

---

81) Churfyrsten er bl. a. meget forbittret over at De Witte har dristet sig til offentlig at skrive om ham, „at han skulde være Aarsag til Kongen af Danmarks Ruin, derved, at han fraraadede (dehorteerden) ham den Roskildske Fred.“ Mærkeligt er det, at Churfyrsten her ogsaa paa en Maade spaaer denne Statsmand hans paafølgende Fald. Han vil, siges der, sikkerlig ikke være den første, der med sit Exempel kan komme til at bekræfte, at vel Nogen i en Republik „voor een tidh lang soo pernicieuse Conseils kan voeren, oock in eenige manieren doon doordringen; maer well haest moeten vallen in't graf, 'twelck men bedacht hadde voor anderen te delven.“ *Aitzema*, l. c. p. 431.

82) „Wie niet anders konnen sien, als dat U. Ho. Mog. . . . . Denemarcken in sulcken Staet stellen, dat hy hem voor eeuwich sal moeten deporteren van alle hope van restitutie, dat hy sijne Vrienden ende Alliantien sal moeten verlaten, ende eeuwich miserabel wesen onder de alte groote macht van Sweeden.“ — — „Denemarken is niet sonder den Sondt, de Sondt is niet sonder Schoonen, ende wat is Pruyssen, wat is Dansick sonder Polen?“ — „Wie Schoonen wech geeft, ruyneert Dennemarcken, ruyneert de Parthye!“ — „Engelandt heeft te veel wijsheyt als dat het Denemarcken soude renverseren, en Brandenburch onder voeten helpen.“ o. s. fr.

indgaae en separat Fred med Sverrige, og i Mangel heraf reent unddrage ham den ved Tractater tilsagte Hielp. Kongen erklærer herimod med Fasthed, at ligesom hans Ære ikke tillader ham at tænke paa nogen Tractat eller Fredsslutning, der skilte ham fra hans høie Allierede, eller hvori disse ikke deeltog: saaledes har han ogsaa fra dem giensidig faste Forsikkringer i Hænde.[83]

Ingen af disse alvorlige Forestillinger giorde endnu noget kiendeligt Indtryk i Holland, hvor man i Jun. Maaned havde modtaget en lang Statsskrivelse fra Kongen af Sverrige, som deri erklærede sig villig til Fred med Danmark, naar Sagerne særskilt kunde afgiøres med Keiseren, Brandenborg og Polen. I England trængte man paa, at General-Staterne vilde giøre Alvor af at bringe Freden tilveie, og derfor negte Danmark al videre Bistand, dersom det vedblev længere at vægre sig; hvorimod man vilde indestaae for Sverriges Ratification af de Elbingske Tractater. (Aitzema. IX. 436. 37. 38.) Den franske Minister i Haag erklærede „rundt ud", at hvis Holland var sindet at opgive eller udtræde af den Haagske Convention af 21. Mai, da vilde hans Konge strax forlade sin Stilling som Mægler, og understøtte Sverrige med sin hele Magt. (sammest. p. 438.) Saaledes var det vel ikke uden al Grund, at Hollænderne meente, man i Danmark og Brandenborg ikke burde lade dem allene bære Skylden for, at Danmark ikke kunde opnaae en bedre Fred; man maatte ogsaa give Frankrige og England deres Deel i den Uret, som allene søgtes hos Holland. Den troskyldige, næsten halv ironiske Maade, hvorpaa en hollandsk Annalist kun 5 Aar efter Be-

---

83) Frederik III. Brev til Generalstaterne, af 27de Mai, gl. Stiil. 1659. Aitzema IX. 131—33.

givenhederne (1664) udtrykker sig om dette Forhold,[84] er i sig selv baade billig og træffende. Den ene af de tre Magter havde ikke mere Drift, end den anden, til at forsvare det lille Danmarks Ret imod en overmægtig Fiende, videre end den politiske Egennytte, som man i saadanne Tilfælde kalder Statsinteresse, vilde tillade det. Dog maatte Danmark for saa vidt nærmest kunne klage over Holland, som et virkeligt Forsvarsforbund knyttede nærmere til denne Stat, end til nogen af de to andre. Den hollandske Regiering søgte derimod i Statsskrivelser og Forklaringer, som meddeeltes det danske Hof, og hvilke man ikke kan fraliende en rolig og temmelig upartisk Fremstilling af Sagernes daværende Stilling, at fralægge sig enhver Sigtelse for at ville svigte sin Forbundspligt eller opgive nogen Deel af sit venskabelige Forhold til Danmark.[85]

84) „Also dat de Heeren Deensche ende Keur-Brandenburgsche het t'onreckt waren soeckende by desen Staet alleen, 't moest oock werden gesocht by Vranckrigck ende Engelandt." Aitzema. IX. 438.

85) Jvf. i Særdeleshed den vidtløftige Skrivelse fra Generalstaterne (formodentlig ved Joh. de Wittes Pen) til K. Frederik III. af 31. Jul. 1659. Aitzema, IX, 448—54. Hovedpunkterne, hvorom det mærkelige Actstykke dreier sig, ere egentlig disse: 1. At Tractaterne mellem Holland og Danmark (1649. 7, og 1657. 4) udtrykkelig betinge, at den ene Allierede, i Tilfælde af Krig og fiendtligt Overfald mod den Anden, ved Beslutninger og andre mundtlige Midler skal søge at bringe Fienden til at bilægge Striden, og at ingen af de Forbundne maa indgaae særskilt Fred eller Vaabenstilstand med sin Fiende, uden efter Meddelelse til den Anden, og ved sammes Indlemmelse i Freden; hvorimod intet gaaer ud paa at hindre den, som i Følge Tractater stiller sin Hielp, fra at handle og slutte Foreninger med andre Magter. 2. At det var den hollandske Regiering, der i Slutningen af 1657 og Begyndelsen af 1658 insisterede paa, at man skulde arbeide paa en almindelig Fred, hvorom England og Frankrige ikke kunde enes; men at disse Magter inden K. af Sverriges Tog over Belterne og Erobring af de danske Lande, gientagne Gange havde tilbudet sig, i Forening med Holland, kraftigen at mægle Freden imellem Danmark og Sverrige paa samme Basis som den Brømsebroske Fred; hvortil

Den med megen Ophævelse sluttede, flere Gange bekræftede, med betydelige armerede Demonstrationer af Hollands og Englands Sømagt ledsagede Haagske Convention blev dog i sig selv, naar man undtager, at den middelbart skadede Danmark, af ringe Virkning; især om man ikke vil bringe i Regning, at den netop virkede imod sin Bestemmelse: den forhalede Freden, i Stedet for at paaskynde den. Ved diplomatiske Forhandlinger, som uafbrudt vedvarede imellem de mæglende og krigende Magter, ligesom imellem Holland og Danmark i Særdeleshed, kom man i flere Maaneder ikke nærmere til Maalet. Den egentlige Grund hertil er allerede angivet og oplyst: Det engang ved den Roskildske Fred forandrede territoriale Forhold, der svækkede Danmarks Herredømme i Sundet, og over Indløbene til Østersøen, uden reent at tilintetgiøre det (hvilket ogsaa den hele paafølgende Tids Historie har beviist:) troede England og Frankrige bedst at finde sin Regning ved; om endog ikke ganske af de samme politiske Grunde. Holland deelte vel mere den engelske Interesse i en fri Handelsfart og ubesværet Adgang til Østersøen, end den franske, der nærmest gik ud paa at opholde Sverriges Styrke og Indflydelse i Tydskland. Men den hollandske Regiering havde — som det oftere blev gientaget — været reent udenfor Danmarks i 1657 begyndte Krig, og udelukt fra den roskildske Fredsunderhandling. Den fandt sig derfor, hvad heller ikke utydeligt gaves tilkiende, saa meget mere henviist til at tage denne Fredsbasis, og Afstaaelsen af de danske Lande paa hiin Side af Sundet som en afgiort Gierningssag (fait accompli.) Man kunde spørge: hvorfor da ikke udstrække

dog Frederik III. da selv var utilbøielig, hvilket foraarsagede at Gen. Staterne, „volgende daer inne uwe Majesteyts sentiment en genegentheyt" lod denne Leilighed til Fredsmægling fare, og derved udelukkedes fra de Tostrupske Underhandlinger.

den samme Grundsætning til Throndhiems Stift, ligesom og til Bornholm?[86]) — Det synes temmelig klart, at paa den Tid, ligesom ofte baade før og siden, har Resultatet af en Fredsslutning imellem to Stater, vel for en stor Deel kunnet blive afhængigt af medforbundne eller mæglende Magters Vægt og Indvirkning paa den ene eller den anden Side; hvilket særdeles ogsaa Danmark flere Gange har erfaret; men Vaabenmagt og Krigslykken have ogsaa deres Vægt; Erobringer, som man har kunnet udføre og forsvare i sin Besiddelse, ere altid betydelige Argumenter for at beholde dem. Det var nu netop Tilfældet, at de Svenske hverken havde kunnet forsvare Trondhiem eller Bornholm; ja endog med ringe militair Hæder af Indbyggerne selv paa begge Steder vare udjagede; og Alt hvad Danmark siden ved en ny Fred vandt, indskrænkedes omtrent til disse to Besiddelser, som Sverrige allerede havde tabt.

Denne Fred, hvilken ingen af de fremmede Magter mere ønskede, end Hollænderne,[87]) hvis Tab ved Handelens Forstyrring paa Østersøen var det mest følelige, uden at regne de store Bekostninger,[88]) som Krigsflaaden der holdtes i de

---

[86]) Den hollandske Regiering havde den 25. Jul. 1659 instrueret sit Gesandtskab, at anvende alt muelig for at redde Bornholm for Danmark, og om dette aldeles ikke var at opnaae, da i det mindste at udvirke en fuldstændig Amnestie for Indbyggerne, „de uyt trouwe tot haren Coninck, met hasardt van goet ende leven de macht van Sweden afgeworpen hadden." Aitzema. IX. 445.

[87]) Provindsen Holland og Staden Amsterdam giorde bl. a. d. 9. August meget alvorlige Forestillinger om Iværksættelsen af den Haagske Convention. (Aitzema IX. 467. 68.)

[88]) I Slutningen af Jul. M. 1659 maatte den hollandske Flaade paa ny provianteres, hvortil Staterne bevilgede en extraordinair Credit paa 700,000 Gylden for Søfolket, og 300,000 for de 4000 Mand Landtropper, som vare ombord paa Flaaden. Desuden bestemtes en Sum af 474,000 Gylden til Indkiøb af 19 forskiellige Slags Levnetsmidler, der skulde føres til Kiøbenhavn og oplægges i

danske Farvande medførte, var man dog ikke i Stand til at bringe i Stand under Løbet af hele Sommeren 1659 — netop fordi de Haagske Conventioner vel indeholdt stærke og bestemte Erklæringer om Fredsslutningen, der inden en foreskreven Tid skulde være afgiort; men uden at de havde ligesaa alvorlige og energiske Handlinger til Følge. Man kunde heller ikke vente sig saadanne fra nogen Side, da Frankrige kun virkede i Cabinettet, ved diplomatisk Snildhed og Intrige; den engelske Republik laae i sin sidste Krisis af en Reaction og Overgang til Monarkiet; og Holland fulgte sin sædvanlige betænksomme Forsigtighed. Endnu forekommer det forunderligt, naar man læser i den sidste Overeenskomst (af 4de August) at England og Holland, med betinget Tiltrædelse af Frankrige, fastsætter 15 Dage som den yderste Termin inden hvilken Freden skal være sluttet, og at begges Flaade i Forening strax skulde angribe den af de to nordiske Magter, som vægrer sig ved inden bemeldte Tid at indgaae Fred, efter de ved den nylig sluttede Convention af 24. Jul. foreskrevne Vilkaar. Men Terminen udløber, uden at nogen Fred er sluttet; Frankrige „gaf niet als woorden"; engelske og hollandske Ministre reise frem og tilbage imellem Kiøbenhavn og Helsingør eller Frederiksborg, og faae heller ikke andet end Ord af Carl Gustav; den saakaldte „Vaabenstilstand" forlænges til den 2. Septbr.; begge Flaader blive uvirksomme; og Admiral Montague seiler omsider, til Hollændernes store Forundring, hiem, [89]) forbi man fandt det

---

Magasiner, for at udsælges til Borgerne. (Aitzema IX. 469. 471.)

[89]) I Begyndelsen af Septbr. „Men was hier seer gesurpreneert, hoorende dat de Engelsche Vloote uyt de Sont was vertrocken." Man var netop nylig i Holland kommen overeens om, at begge Magters Gesandter paa Flaaden skulde aftale, hvor mange Skibe fra hver

nyttigere at have sin Flaade i England, end i Sundet — eller fordi Admiralen selv fandt det.

Imidlertid havde man ogsaa i Holland faaet Forvisning om, at K. af Danmark (24. Aug.) havde erklæret sig villig til at indgaae Freden paa de forlangte eller foreskrevne Betingelser;[90] og man blev nu med eet tilsinds, at gaae mere alvorligt tilværks imod Sverrige. Da de begyndte Fredsunderhandlinger ikke førte til noget, og de mæglende Gesandter (den franske og engelske) forgieves i Sept. og Oct. havde reist hist og her til Carl Gustav, der snart var i Kiøge, snart paa Falster, i Vordingborg eller Korsør for at tage Vare paa Siællands Forsvar: toge Hollænderne ikke allene alvorlige Forholdsregler for at forsyne Kiøbenhavn til Vinteren med Provisioner og Forsvarsmidler, og at hindre Tilførsel til Sverrige; men giorde endelig et afgiørende Skridt til Fordeel for Danmark. Adm. de Ruyter fik Instructioner, der gave ham frie Hænder til at lade overføre brandenborgske og danske Tropper til Fyen, og paa samme Tid ved Krigsskibe i Bæltet at hindre Carl Gustav fra at komme til Undsætning fra Siælland. Saaledes tabtes Slaget ved Nyborg d. 14de Novbr., og den hele overblevne Deel af de svenske Kiærnetropper i Fyen maatte overgive sig Dagen efter. Man har længe troet, at undertrykt Harme over dette Nederlag var den første Grund,

---

Side der skulde blive tilbage. Nu seer man da, at al Omsorg skulle falde paa Holland. o. s. v. (Aitzema. XI. p. 481. 82.)

90) Det kom ogsaa d. 25de Aug. til begyndte Fredsunderhandlinger. Rigsraaderne Otto Parsberg og Mogens Høg fra dansk Side, Shering Rosenham og Steen Bielke fra den svenske, traadte sammen i et opreist Telt midt imellem Kiøbenhavn og den svenske Leir (ved Brønshøi.) *Terlon* Mem. p. 263. Aitzema IX. 459. Man veed ikke meget andet om disse Underhandlinger, som ikke førte til noget, end at de begyndte med Disputer om Kongernes Titler, og om Creditiverne, fordi det danske var skrevet paa Papir, og det svenske paa Pergament.

der fremskyndte Carl Gustavs Død; da denne først paafulgte 3 Maaneder sildigere, og der ikke yitrede sig noget Spor til at Tabet havde bøiet hans Mod eller nedstemt hans Fordringer:[91]) beholder en saadan Mening kun meget ringe Sandsynlighed. I øvrigt kunde Kongens Ærgrelse faae Næring nok ved den ydmygende Modtagelse, som hans meget betroede Ambassadeur Coyet fandt i Holland, hvorhen Kongen havde nedladt sig til at sende ham i Begyndelsen af Novbr., og hvor han ved sin Ankomst vakte baade Mistanke og Misnøie hos det danske Hof. Han fik vel omsider en kold Audients hos Generalstaterne (d. 25. Novbr.); men kom ikke til Conferents førend man havde besvaret hans Proposition, hvilket drog ud i henved to Maaneder. „Det kraftigste Svar til Hr. Coyet var Slaget i Fyen, hvorom Efterretningen kom paa samme Tid som hans Andragende.“[92]) I Danmark var Fredsunderhandlingen paa ny optaget i Decbr. Maaned, under Mægling af de tre Magter (C. Gustav maatte nu finde sig i, at den hollandske Gesandt tiltraadte Conferentsen;) og her førte nu ikke allene denne, men ogsaa den engelske Gesandt, et ganske andet Sprog, end tidligere paa Aaret. C. Gustav tilbød at afstaae Trondhiem (som han ikke havde) imod at faae Aggershuus Amt, Lister og Mandal m. m. „Ikke en Fodbred af Norge skal Kongen af Sverrige faae“: svarede hertil Algernon Sidney; og den hollandske Minister (Huybert) bekræftede det med endnu stærkere Udtryk. Saaledes vare Tidens Vilkaar omskiftede; men ikke Carl Gustavs Stolthed, eller hans, Uheld og Farer lige trodsende Mod. Dette var endnu ligesaa ubøiet, som da han foreskrev Love i Preussen og Polen, og hans Erobringssyge lige usvækket, da han ved

[91]) Jvf. Fryxell. XII. 128. og flg.

[92]) Aitzema IX. p. 507. Jvf. p. 495—98. 499—502. Svaret til Coyet (15. Jan. 1660) p. 727—32.

Rigsdagen i Göteborg (i Jan. 1660) ikke vilde høre noget om at afstaae fra sin Fordring paa Aggershuus, og ved sine drøie Kraftord og haarde Bebreidelser kuede Stænderne til de nye Bevillinger af Mandskab og Penge, som det udtømte Sverrige med sine sidste Kræfter skulde udrede. Hvad havde Danmark at vente af en saadan Fiende, eller af en Forbundsmagt, som Holland, der nøieregnende afmaalte Grændserne for den Hielp, det kunde og vilde yde Frederik III., efter sin egen politiske Gradmaaler, eller efter den Statsinteresse, som det deelte med de to andre Magter, der havde udtalt deres Villie i den Haagske Convention?

Den hollandske Flaade hialp til at landsætte Tropperne i Fyen, og saaledes til at fravriste Carl Gustav dette Land; ligesaa let kunde Admiral de Ruyter have overført den seirende allierede Hær fra Fyen til Siælland, hvor den, i Forening med Vaabenmagten i Kiøbenhavn, havde været Fienden langt overlegen, og uden Vanskelighed kunde have forjaget Carl Gustav, eller tilføiet ham et nyt og farligere Nederlag. Men nu fandt man ham for det første svækket nok; det danske Hofs godtroende Forventning, efter Slaget ved Nyborg, at kunne i det mindste vinde Skaane tilbage: havde man intet Øre for; uagtet der fra Dansk Side skeete de yderste Tilbud, for at sikkre og tilfredsstille Hollænderne[93]), det hedder endog, at der faldt Ord om, at hvis man ikke paa anden Maade kunde forlige de to nordiske Konger og faae Ende paa Krigen, vilde England og Holland enes om, til Foraaret at udsende en saadan Krigsmagt til Siælland og Skaane, at man kunde bemægtige sig og besætte begge Lande, for at sikkre Handel og

[93]) Man tilbød fra dansk Side (19. Jan. 1660) at ville indromme dem at besætte Malmø og Landskrone; ja man vilde gaae endnu yderligere, selv om Holland skulde forlange Kronborg til Sikkerhed. Aitzema. IX. 732.

Søfart paa Østersøen [94]. Maaskee hørte dette dog til saadanne Ting, som (efter den hollandske Annalists Ord) „Nogle Folk vide, der kunne see giennem en Egeplanke det, som ingensteds er til.“ Langt mere Visshed havde det, at baade Keiseren, Polen og Brandenborg „alle vilde have Skaane tilbagegivet til Danmark“; en Mening, som endog Provindsen Holland deelte med disse Magter. [95]). At England og Frankrige vare af en anden Mening, vidste man før, og erfarede det allermeest efter Carl Gustavs pludselige og uventede Dødsfald i Göteborg (12. Febr. 1660.) Terlon, der paa den artigste Maade, og (i sin Beretning) med bestandige Berømmelser over Frederik den Tredies ypperlige Charakteer og Egenskaber, altid handlede imod de Danske, og for Carl Gustavs Interesser, søgte nu endog ved et hastigt Skridt at indvirke paa Kongen af Danmark, inden han meente, at denne havde erfaret sin Fiendes Død [96]). Uagtet dette blev uden Følge, da Frederik III. allerede vidste, hvad Terlon troede, han allerførst havde erfaret: forstod han dog, som en snild Diplomat, fremdeles at indvirke saameget paa Underhandlingernes Gang, som der behøvedes for at holde dem i samme Spor, som førend den svenske Konges Død.

Det vilde her være en unyttig Vidtløftighed at berette alle enkelte Omstændigheder, som forefaldt under de sidste Conferentser, (i Marts, April og Mai 1660), hvilke egentlig mere foregik imellem de tre mæglende Magters talrige Gesandtskaber, der opholdt sig i Kiøbenhavn, end imellem de danske og svenske Underhandlere i Staden og i Leiren. Det var

---

94) *Fryxell.* XII. S. 129.

95) „Die van Holland toonden gantsch genegen om de geheele Sondt wederom te brengen aen Denemarcken.“ Men Frankrige og England vilde ikke afvige saa vidt fra den roskildske Fred; derfor blev det heller ikke til Alvor hos Holland. (Aitzema. IX. 737.)

96) Memoires de *Terlon.* p. 273—276.

hine, der, efter at have udtrukket den diplomatiske Seihed og Seenhed til det Yderste, tilsidst dog gav Sagen det Udslag, som den i det mindste kunde have faaet strax efter Carl Gustavs Død. Saameget endog det franske Hof gav sig Udseende af at holde stærkest paa Sverriges Interesse, vilde det dog ikke give efter for overdrevne Fordringer, hvoraf det ingen Fordeel havde. „Mazarin havde alt for et Aar siden sagt, han vilde nødigen have Danmark reent undertrykt. England havde oftere erklæret: at kunde Sverrige bemægtige sig Kiøbenhavn, vilde man ikke modsætte sig; men heller ikke hielpe dem dertil." — „At de Svenske endnu kunde troe, Frankrige og England skulde med al Magt hielpe dem, var en Taabelighed (Dwaesheyt); det var endda deres Lykke, at Frankrige og England giorde saa meget for dem, og at denne Stat (Holland) ikke giorde mere imod dem." Saa rigtigt dømte en upartisk Stemme fra dette Land (Aitzema) kun fire Aar efterat de tre Magter, som allerede Aaret tilforn havde afgiort Danmarks Skiebne, foreskrev den Fred, der endelig sluttedes den 27de Mai (6 Jun. ny St.) i Kiøbenhavn; eller egentlig i Teltene, der vare opreiste midt imellem Staden og den svenske Hovedleir, mere for at tiene til de sidste ceremonielle Møder, end til Ophold for Underhandlerne, eller egentlige Conferentser [97]). Den ved Freden i Tostrup virksomme engelske Ambassadeur og Fredsmægler var afløst af andre (Sidney og Honingwood.) Saameget mere var han i Stand til udenfra at betragte Forholdene med den ham egne Rolighed

[97]) De sidste Underhandlinger, som endtes med Fredens Slutning og Underskrift, begyndte egentlig den 13de April. De berettes nøiagtigt og temmelig fuldstændigt, efter de hollandske Ministres Relation, hos Aitzema. IX. 765—772. Flere, især udvortes Omstændigheder, finder man hos Terlon, p. 278—298. Man kan dog her, og paa flere Steder, ikke ubetinget fæste Lid til Alt hvad den franske Ambassadeur skriver i sin historiske Beretning til Ludvig XIV.

og Klarhed. Phil. Meadowe har vel skrevet som Englænder, og fra et Standpunkt, hvor hans eget Lands Interesse maatte overveie begge de nordiske Staters, og hvor han vel heller ikke altid er ganske upartisk mod Holland. Dog vil man neppe hos nogen samtidig, fremmed Historieskriver finde mere Retfærdighed og Upartiskhed i Betragtningen og Bedømmelsen af de historiske Forhold, under hvilke Danmark giennemgik den farlige, Statens Tilværelse truende Krisis, hvori den styrtedes ved den 1657 begyndte Krig, og hvorfra den kun med dybe Saar og uforvindelige Tab udgik tre Aar derefter, ved Freden i Mai 1660. Intet kan bedre udtrykke Tingenes sande Stilling ved Begyndelsen af de Underhandlinger, der endelig førte til denne Fred, end de faa Linier, vi til Slutning ville uddrage af Meadowes Skrift[98]): „De „Danske ventede, at deres Forbundsvenner skulde have hiulpet „dem til at opnaae en saadan Fred, hvis Vilkaar kunde staae „i noget Forhold til Fordelene, som hine havde havt af „Krigen, og til Faren og Tabet, som den havde medført for „dem selv. Ved denne Krig havde Danmark trukket de „Svenske ud fra Hiertet af Polen, og havde befriet Bran„denborgeren for den overhængende Fare, at see hans „Land blive Krigens Sæde. Krigen var begyndt, efter Ge„neralsternes Raad og Tilskyndelse“ (dette var det dog, hvad disse ikke vilde vedgaae) „for at sikkre deres Handel paa Dantzig; „og den blev fortsat under Udsigt til og Forsikkring om Hol„lands Hielp.“[99]) — „Det danske Hof udholdt mere taal-

---

98) „A Narrative of the principal Actions occurring in the wars betwixt Sueden and Denmark, before and after the Roschild Treaty.“ &c. London 1677. (Beretningen blev sendt til Lord Bristol, den 24de Sept. 1675 og trykt efter hans Død; men den er, efter Forf.'s egne Ord i Tilskriften, skrevet endeel Aar tidligere.)

99) Ved nøie at giennemgaae Aitzemas, ved endeel Vidtløftighed, Uorden og Spring meget trættende, men vigtige diplomatiske Krøniker, vil

„modigt den anden Krigs store Lidelser, fordi man haabede, „ved Forbundshielp at lette nogle af de haarde Vilkaar, som „Nøden havde afvristet dem paa en Tid, da ingen Venner „kunde hielpe dem." — „Generalstaterne sendte ogsaa Hielp; „men en saadan, som svarede til deres egen Tarv, „ikke til de Danskes." — „Ulykkelig er den Fyrste, der „begynder Krig imod en Stærkere, og stoler ikke paa egen „Styrke, men paa forbundne Magter! Forbund imellem „Stater ere et Værk af Omstændigheder, ikke af Venskab, af „Fordeel, ikke af Tilbøielighed; de udgaae fra Hoved og „Forstand, ikke fra Lidenskab eller Hierte. Derfor maatte det „arme, udpiinte Danmark, efter alle dets Lidelser, de tidligere, „og senere, bøie sig paa ny under det tunge Aag af den for„hadte Rosfildske Fred. At dele Sundets Kystlande imellem „de to Kroner — dette var netop det, som beqvemmede baade „Holland og England; og Hollænderne vidste, at for at „giøre Danmark føieligt og afhængigt, maatte man giøre det „svagt."

Det er ikke mindre interessant, at Meadowe slutter sit historiske Udkast, med en temmelig uventet Bemærkning. „Den „eneste Velgierning og Fordeel," siger han, „som „Danmark høstede af den sidste Krig, iblandt saa store Tab „og Lidelser, var tilfældig, og af saadan Natur, at de Danske „ikke skyldte deres Allierede mindste Tak derfor;" og denne Velgierning (benefit), hvis Beskaffenhed og Fordele, den engelske Statsmand, der havde tient Cromwell og Parlamentet, derefter udvikler, med rigtig Kundskab om Stændernes daværende Forhold og Aristokratiets Magt i Danmark —

man paa flere Steder finde tydelige Spor til, ja finde det af ham udtrykkelig berettet, at Folket i Holland ved flere Leiligheder viste sig meget danskt sindet, og at enkelte Stæder og Provindser undertiden erklærede sig for en mere eftertrykkelig Understøttelse og Krigshielp mod Sverrige, end Statens Politik fandt raadelig.

er ingen anden end den souveraine Kongemagt. „Ved „den Forandring, som giorde Kronen arvelig og fri for Adelens Formynderskab, har Danmark opnaaet en sundere „og bedre Fordeling af Styrke og Næringskraft „til alle Ledemod i Staten, hvorved det Hele er blevet „kraftigere og mere i Stand til at modstaae saadanne udvortes Anfald og Overfald, som i de sidste to Krige satte „Statens Liv og Tilværelse i Fare."

Bilag.

A.

Et Uddrag af Aitzema „Saeken van Staet en Oorlog."

— „Ende dat haer Ho. Mog. de Interessen van Sijn Kon. Maj., ende van des selfs Rijken ende Landen so inseparable oordeelen met die van desen Stat, dat sy het geen, in voor-vallende occasion van haer vereyschet kan worden, tot securiteyt en conservatie van S. M. Rijken ende Landen tegen opkomende vyandtlijk geweldt, met geen minder vigueur sullen contribueren, als sy voor de conservatie ende bescherming van haer eygen Staet soude gebouden wesen to doen." Aitzema: VIII. Deel. 1663. p. 492.

B.

Egenhændig Skrivelse fra Frederik III. til Raadet. 15. Apr. 1657.

„Efftersom det er eder gode herrer welbeuist, huorledes wi effter eders eget gode betenckende oc deliberation har resolveret att armere till lands och wands, det beste skie kunde, huilckett och saawiitt er i werck stillet, och landene nu med saadan inquartering ere besuergede, som die wmuelig lenge kunde vdstaa, Die tractater som och war for gott ansehet at skulle reassumeris, icke heller wiiser forhaab-

ning til saadan vdgang, att wy derued for erlidne skade och spot kunde erlange nogen satisfaction, meget mindre forsickring att man her effter kunde leffue i bestandig rolighed, Saa er wj eder gode herrers vnderthanigst raad och betenckend naadigst begierendis, huad eder Siønis nu raadelig wider att skulle foretagis, som baade for Gud i Himmelen och det hele Land, som sig med saadan vnderthanig och wsedvanlig weluillighed har angreben, och for woris posteritet kunde were forsuarlig. Wi forbliffue eder gode herrer sampt och sær med Kongelig gunst og naade stetze bewogen.

Kiøbenhaffn d. 15. April Ao. 1657.

Friderich.

I R. R. Svar af 22. Apr. 1657 paa den Kongelige Skrivelse, erklæres: at, Efterdi det er klarligen og udførligen for de Svenske Fuldmægtige ført til Sinde, og for hele Verden nøiagtig kan demonstreres: »at de brømsebroiske pacta paa Svenskens Side i mange Maader ere violerede, og den derpaa funderede venskab ophævet : : : : : : kunne vi underdanigst ikke fraraade, at tage denne Tid i Agt, eragte det og for Gud og al Verden forsuarligt, Om Ed. Kongl. Maj. naadigst resolverer efter lovlig foregaaende denunciation og Advarsel, at bruge de Middel, som Gud og Naturen have givet Ed. Maj. i Hænder til at søge satisfaction for hvis imod pacta ubilligen er handlet og ved tractater ikke kan erholdes, styre ulovlig gewalt, maintenere Kronens Hoihed oc regalia og bringe sine Lande og Undersaatter i rolige og sikkere Stand.«

C.

Af Christen Skeels Memorial til Frederik III,

dat. 2. Nov. 1657: (hvori han ansøger om sin „Forskaaning for Pengenes Administration"; m. m.)

„Efftersom ieg klarligen seer oc fornemmer, at med mindre Penge bringes tilweye seer enden farlig vd; thi foruden Festningerne oc Floden, huis forsiuning oc vdrustning stoere Summer vdkreffue, med Eders May. Hoffstadt, huortill Indkomsten icke, som tilfor^ne^, kand fremkomme, er Soldatesquen till hest oc fods i meget slet tilstandt, Nogle haffue i mange Maaneder camperit, liidt hunger oc Sult, drucket vand oc udstaaed megit ondt; Nogle ere demonterede, haffue mist heste oc gewehr, oc all deris formue; Andre, endog de Landene oc vndersaatterne haffue ruineret, ere dog Arme, oc haffuer huerchen til beslagh eller til at lade deris gewehr oc kleder stye for. Saa den Ene med den anden raabe paa penge. — — Vndersaatterne oc, som haffuer werit willige oc lydige till alt huis Ed. May^t^. haffuer paabudet oc begiert, i forhaabning

derved at nyde forsuar, oc seer sig en part at haffue giort forstrechning och leverantz vden betaling, En part fratagis deris wahre och formue till Eders May^tt oc Rigetz fornødenhed vden erstatning. Nogle ere i Fiendens gewalt, huor de med Contribution och Brandschattning hart pressis, oc andre aff Ed. May^tt egit Folch endnu werre medhandles med plondern och roffuen, end de, som Fiendens willie er vndergiffne; huoroffuer de foraarsagis att forlade huus oc gaard, oc gaae med hustru oc børn i største Elendighed oc armod . . . . Jeg befrøgter, at dersom denne stoere indquartering i disse vdarmede beholdne lande lenge schall ware, baade Cavalleriet aff mangel for fourage schall vndergaae, oc der schall bliffue it stort vprør i landet, Efftersom Ryttere oc bønderne, baade i Fyen oc Skaane, begynde allerede at giffue Fyer paa hinanden." (Haffniæ 2. Nov. 1657.)

„Lest aff Rigens hoffmester for hans K. M^tt."

Christen Skiel.

B.

Uddrag af en Memorial fra de tre Commissærer. dat. Kbh. 9 Nov. 1657,

hvori berettes angaaende „Oberst Dumbsdorphs og Dewitzes Folk til Fyen at lade marchere", m. m. at overalt hos Bønder og Undersaatter findes stor Uvillighed til „Breve og Forsel at befordre."

„De hundrede Centner Krud med fornøden blye schal besuærlig kunde fortbringes; [Dupont beretter, hedder det siden, at her ingen Rustvogne er at føre det paa] Thi bønderne ville icke age, mens beretter, att de ikke mere kand udstaae de ecker, (Ægter) maanedsschatt, proviant att tilføre, och andet, som dennem paalegges, och haffuer de her i leenet (Kiøbenhavns) giffuet hug paa udriderne. J Helsingborg ligger General Lieutenants Regiment,[100]) och kand icke offuerkomme, formedelst de andre kiøbsteder icke lader møde deres ferger, som er giffuet befaling paa, huoroffuer hestene forsmacter, och lenit, som alt tilforn var øde, i grunde ruineris." — — „Den store disordre, som er i Skaane med plyndren oc røffuen, beretter Hs. Niels Krabbe iche att staae til at endre, med mindre Officererne, som ere størst aarsag dertil, bliffue straffede." o. s. v.

---

100) Maaskee Ulrik Christ. Gyldenløves? Dog skal han først være bleven General-Lieutenant 1658. (Hoffmanns D. Adelsm. III. 233.)

E.

Uddrag af en Forestilling fra O. Giedde, Chr. Skeel og P. Reedtz til deres „høitærede, kiære Medbrødre" i R. Raadet, om at der maatte indhentes Betænkning fra de øvrige fraværende Medlemmer af Raadet, angaaende Landets ulykkelige Tilstand, m. m.

„Dersom vi iche i tide tencke paa anden middel, særdeles med penge til weye at bringe, paa huad maader det och schulde schee, da, dersom vi end ingen fiende haffde, saa maatte vi dog endelig consumeris, eftersom soldatesquen er nøgen, en stor Deel af Cavalleriet umontered, en part af Officererne mal-contents, floden er endnu i søen, iche uden fare, dog Gud schee lof beholden, vndersaatterne er aff den store og ulidelig indquartering, contributioner och andre udgiffter mange steds ruinerede och uvillige. — Wores Allierte tage sig wores conservation iche saa høytt an, att vi jo, nest Gud, bør at mage dett saa, att vi troede os selff best." (21. Nov. 1657.)

F.

Uddrag af en Betænkning af O. Giedde, Chr. Skeel og P. Reedtz, tre af de fire (d. 6. Jul. 1657) til indtil videre at forblive i Kiøbenhavn deputerede Rigsraader, over Landets Forsvarstilstand (Kbh. 4. Dec. 1657.)

— „Medens (men) der feyler meget, af mangel for penge, som endelig vil til weye bringes, om Militien schal komme i nogen schick. Thi i huad slett tilstand soldatesquen och Militien er, er, Gud bedre dett, hanns Kongl. May. self och det hele land bedre bekiendt, end vi det her vittløftigen kunde deducere. — — Mange Compagnier och Regimenter, huorpaa holdes gandsche Staber, Kongl. May. och Rigit iche til ringe bekostning, huilche burde at completeris, och flere patenter udgiffues, om middel dertil haffues kunde. — — Paa middel att vere betengt, huorledes penge kand bringis til weye — da vide vi ingen anden forslag derom att giøre, end dem hanns Kongl. May. tilforn naadigst samtycht haffuer, (huorpaa adschillige particuliers, imod nøyactig forsickring i dett gods som de begierer, sig erbiude forstrechning at giøre, och som allerede begynt er) att udi Holland blef negotieret baade om subsiidis, och en anseelig sum penge endnu til laans at bekomme." — — — „Efftersom af de mangfoldige klagemaal och supplicationer, som dagligen indkommer, baade fra Siælland, Skaane, Fyen och de andre Øer, offuer den store och ulidelig indquartering, som man er nød til bønderne med att besuerge, siunes høyligen fornøden, om hanns Kongl. May. vilde ved Krigsforstandige lade deliberere,

huorledes diversion best kunde giøres, och folchet enten imod Wrangel, eller i Suerrige, kunde employeris, och wores egne lande fra den ulidelige tynge befries," o. s. v.

G.

Johan Christoff v. Kørbitz, at bede Offue Juel tale med hr. Corfitz wlfeldt, at hand Sig tienistagtig paa Kongl. Mayts vegne i tractaterne ville forholde, oc huad Kongl. May. hannem derimod igien vill forsichre.

Friderich 3. &c. W. G. T. wi bede dig och Naadigst wille, at du paa wore wegne beder Os Elschel. Offue Juel at tale med Hr. Corfitz wlfeldt, och Hannem formaae, at hand sig tienistachtig imod os och woris Kongelig Huus vdi disse tractater wille bewiise, huorimod bem[te] Ofue Juel paa Vore Vegne hannem maae forsichre, at dersom Vj hans wirchelig tieneste fornemmer, da ville wj det mod hannem och hans gandsche Huus och familie med Kongl. gunst och Naade igien vide at erkiende, och dersom hand saaledis kan mage det, at wj til Cronen kand beholde thrundhiem och Bahuus Lehne, da (ville) Vj hannem selff forlehne hans Liffstid med Thrundhiems lehn, och hans Søn med Bahuus lehn, paa huilchen hand det begierer, ochsaa hans liffstid, och derforuden lade hannem restituere all hans godtz och formue, och lade all den misforstand falde, som Imellem Oss och hannem werit haffuer. Hafn. d. 17. Februarii, 1658. (Svenske Acta.)

H.

Af Christen Skeels egenhændige Dagbog.

1658 den 6. Novbr. Bleff holdt conferentz i Kongl. Ma[tt]. Nerverelse. Jeg sagde mit vnderdanigste betenckende:

„At dersom hans Kongl M[tt] icke Pandsetter i Danmark, Norge oc Holstein alt ded der begiæris oc vel kiert er, att redde oss med, eftersom vi ere in Agone, oc Fienden haffuer hafft alle vore lande i possession, saa intet er beholden vden Kiøbenhaffn: da er baade Hs. Ma[tt]. oc det gandske Land tabt, oc sørger ieg deroffuer, att see min Konge oc Fædreneland i den stand."

„Wj ere vden consilia, motte vi samles oc deliberere, huorledis wj kunde bringe Penge til Veye, huorledis wj med snariste kunde faa Proviant oc andet her ind i Byen, at soldatesquen kunde bliffue vnderhollet, Huorledis wj kunde faa det Brandenburgiske Folck her offuer for Vinteren, som er j henderne. Der er periculum in mora. Der vil oc strax oc vden Forsømmelse tenckis paa middel, att Rytterne oc Soldaterne her i Guarnizonen

kand faa nogit at leffue aff, ellers er munition oc vpror att formode; thi Stenderne formaar icke lenger dennem att føde, Effterſom E. Ma[tt]. af ſine Lehnes Indkomſter kand erfare, huad Adelen haffuer hafft af deris Godtz vdi tu Aar, ſaa de haffue intet ſielff att leffue aff. Jeg fick nogle Penge att laane i denne beleiring, ellers haffde ieg icke hafft att kiøbe mig Brødett for, oc haffuer giffuet mere end halffparten vd til Folckets vnderholling, Oc ieg haffuer icke hafft hielp aff mit godtz for ſaamegit ſom en Knappenaals Verd, endog ieg haffde 9 Herreſæder, oc har nu icke et gadehuuſz deraf.

Den Geiſtlige Stand er heller intet att faa hoſz, thi om dennem end nogle Penge tilſtaar, ſaa haffuer de det i Papir oc Breffue, ſaa de kand icke bliffue dennem mectig.

Huad Borgernis Middel er, kand Ed. Ma[tt]. ſielff eracte; de haffuer nu vdſtaaet denne Langvarige tynge, oc all handel oc Næring er nedlagt, ſaa det er Synd att begiere mere af dem. Gud forlade dem ſom biller E. M[tt]. ind, at Stenderne vel haffde middel, om de dem ville forſtrecke, huorved E. M[tt]. funde fatte miſtroende til dennem, ſom (om) de icke ville vndſette E. M[tt]. De derimod tabe affectionen, naar all tyngen oc laſten ſkal henge paa dennem allene. Och seconderede Otto Kragh hehl vel, oc ſagde, att hand holdt dem for Skielmer oc Forræder, ſom funde hielpe oc (icke) giorde det; men her er intet at giøre med; derfaare vil det ſøgis huor Penge er att bekomme. Gud hielpe vel, att ded nogit gott kunde vdrette, att wj engang motte komme til danſke Consilia igien, och forbarme ſig offuer woris betrengte Fæderneland, ſom ſticker i ſtørſte Elendighed."

NB. „Consilium & mandatum absque Executione,
idem est quod campana absque tintinnabulo."

Bidrag
til en historisk=politisk Betragtning
af de agrariske Grundforhold i Staterne,
i gamle og nyere Tider.

(Slutning.)

13.

Det vestromerske Riges Undergang var ogsaa den gamle Verdens. Men intet Stort og Mægtigt i Historien gaaer under pludseligt, eller i en Virkning af Dieblikket. Der var flere end eet Aarhundredes Overgang fra Hedenskabets Verden til Christendommens, og et Slags Skygge af den første levede desuden endnu giennem en heel Række af Aarhundreder i det byzantinske eller østromerske Rige. Det var et kummerligt, vegeterende, men seit, længe udholdende Liv; og hvad Staten angaaer, saa forklarer dens Varighed sig deels ved dens Beliggenhed og geographiske Forhold; deels deraf, at det byzantinske Hof, hvor svagt, umandigt, uvirksomt det i øvrigt i mange Henseender viser sig, i det mindste forstod, ved et Slags diplomatisk Konst at holde de synkende Levninger af Statens Kræfter sammen, og derved at forsvare dens Existents til det Yderste. Denne ved en langvarig Alderdomssvaghed hendøende Overgangsstat — der paa engang blev som et tredobbelt Mellemled, imellem det romerske Monarkie og Europas nyere Statsdannelse; imellem den asiatiske og den

europæiske Verden; imellem den gammelgræske Cultur og Videnskabers og Konsters Gjenfødelse — for en stor Deel ved Forplantning af græsk Literatur fra Constantinopel til Italien — den byzantinske Stat, der allerede begyndte at blive en ved Konst sammenholdt Ruin, da det nyere Europa, det christelige Monarkie med Frankernes Carl aabnede sin Bane: den lade vi her ligge til Side. Den nærmere Overgang til Europas Middelalder gaaer fra de romerske Provindser i Italien, i Gallien, Britanien og Spanien til de nye politiske og folkelige Organismer; og disse opstode ved Blandingen af de fremtogende germaniske Stammers Nationalitet og kraftige Raahed med en Mængde overblevne romerske sociale og politiske Institutioner, ved hvilke mange Grundtræk af en tilkommende Civilisation og Statsindretning meddeeltes de indvandrende Barbarer.

Jeg vil blot nævne een Omstændighed, som her maatte være af uberegnelig Indflydelse. Man veed, at baade Germaner og Skandinaver kunne betragtes som halve Romader. Stæder kiendte de ikke; i det høieste Landsbyer, Samlinger af Huse og Hytter, som forenede en Menighed i et vist communalt Samfund, og hvis store Overdrev og Skove, endnu Aarhundreder efter Christendommens Indførelse, vedbleve at give en saadan Bymenighed rigelig Adgang til Fællesjord, Brændsel i Skoven, Græsgang for Qvæget, Oldengang for Sviin — som jo endogsaa i Danmark, lige til det 16de og 17de Aarhundrede, vedblev at være en staaende Artikel i Jordebøger og Landgilde-Matrikler. — De germaniske Folkeskarer, der oversvømmede Italien, Spanien og andre romerske Lande, fandt derimod disse fulde af Stæder, med romersk Municipalindretning, med et ordnet Skattesystem og en efterhaanden udbredt Landboforfatning, hvis Forhold, med Hensyn til Jordbruget og dets Fordeling, vel ikke ere os tilstrækkelig

bekiendte, fordi Retsdocumenter fra hiin Tid savnes; men hvorom vi dog vide, at de (i Italien, og uden Tvivl i flere af Roms europæiske Provindser) allerede havde, ikke blot grundlagt, men for en stor Deel udviklet Overgangen fra den personlige Trællestand til en, under noget bedre Retsvilkaar levende Stand af Vornede — afhængige Dyrkere af en Jorddrots Grund, imod en bestemt aarlig Afgift.

Alt dette kunde ikke blive uden Virkning paa Barbarerne, eller de germaniske Folkestammer, som først, efter længe vedvarende Grændsekrige og kiøbte Fredsslutninger, skareviis vare optagne som Leietropper i det vestromerske Keiserdømmes Krigshære; som længere hen benyttede dette Forhold til at trænge sig ind i Italien, og tilsidst optraadte her, i Belgien og i Gallien som Erobrere. Herved er dog at mærke, at deres begyndende politiske Udvikling og Statsdannelse vel oprindelig var bygget paa Erobring; men det var ikke, saaledes som hos Romerne, en egen, erobrende Organisation, der fortsatte sig efter et consequent System fra een Slægt til de efterfølgende. Germanerne kunde ikke forplante deres nationale Forfatning i sin oprindelige Reenhed, og uberørt af al fremmed Indvirkning, til de romerske Provindser, som de efterhaanden underkastede sig. De forefandt, efter en kortere eller længere Erobringskrig, et opdyrket, frugtbart, om endog tildeels under Romerstatens sørgelige Forfald udtømt og affolket Land, som de toge i Besiddelse, og hvis Indbyggere under forskiellige Vilkaar maatte blive afhængige af Seierviderne; enten som skatskyldige Vornede, eller ved Delinger af Grundeiendommen. Saaledes antage Nogle, at det er skeet i Gallien; eller at Indbyggerne her, ved indgaaede Foreninger, have indrømmet de erobrende Franker en Deel af Landet. Det er i det mindste afgiort, at disse, som den mindst talrige Deel, baade her og i Italien, maa have blandet sig saaledes med

de tidligere Indbyggere, og tabt sig iblandt disse, at efter nogle Aarhundreder var der intet Spor tilbage af Erobrernes Sprog[126]) — naar man ikke vil regne de tydske Døbenavne, som endnu ved Begyndelsen af det 9de Aarhundrede vare meget almindelige hos Almuen i den nordlige eller mellemste Deel af Frankrige. — Anderledes er det gaaet med Love, Institutioner, Statsforfatning og Landboforhold i de af germaniske Folkefærd indtagne og bebyggede Lande. En stor Deel af den fra Romerne stammende Grundform i Stadsvæsenet, i Municipalforfatningen, i den skrevne Lovgivning og dens Udøvelse ved Retten, vedligeholdt sig; men ved Siden heraf giorde germaniske Love og Retsforfatning sig gieldende, saalænge Erobrerne endnu i større Folkemasser kunde holde sig mere selvstændigt adskilte fra Landenes oprindelige Indbyggere. Af den efterhaanden udviklede Sammenstøbning af de dobbelte Elementer, med Civilisation, Blødagtighed og moralsk Fordærvelse paa den romaniske Side, med Barbarie, Raahed og Kraft paa den germaniske, har Overgangen fra Hedenskabets gamle Tid til Christendommens Middelalder dannet sig[127]).

---

126) I Frankrige er aldrig opdaget et eneste Diplom i det frankiske Sprog; naar man ikke vil regne den bekiendte Oversættelse af Forliget i Verdun fra 843; endskiøndt man har frankiske Diplomer i det latinske Sprog fra det 5te Aarh. I Tydskland selv anvendtes Sproget neppe før i anden Halvd. af det 12te Aarh., hvorimod Angelsaxerne vare det Folk i Europa, der tidligst brugte Landets Sprog i Retsacter og Diplomer (fra 1ste Halvd. af niende Aarh.)

127) Man kiender den især i sildigere Tid, indtil vore Dage førte, jævnligen paa ny optagne Strid om de gamle tydske og germanisk-nordiske Folkestammers Culturstand. Tacitus (der selv i det Hele mere skildrer og beretter, end berømmer eller dadler) har i mere end eet Aarhundrede tient til Grundvold for dem, som tillægge Germanerne en saa høi Grad af indvortes Fortrin og aandelige Fuldkommenheder, at disse skulde opveie eller overveie hvad Romerne havde forud i Cultur, Forfinelse, Videnskab og Oplysning. Gibbon kan sættes i Spidsen for dem, som staae paa den modsatte Side, da han ligefrem kalder Germanerne vilde Barbarer, og saaledes beskriver dem. (Hist. of Rome, c. IX. 1.) Abe-

I denne hele Tidsalders Charakteer og alle dens Skikkelser gienfinde vi, endnu efter en Række af Aarhundreder, det samme Blandingsforhold.

Heller ikke Middelalderens største og eiendommeligste Institution, Lehnsvæsenet, med alle dets Følger, er uden hiin Dobbelthed i sit Væsen, der forener det Ædle og Sublime med barbarisk Raahed, eller i det mindste Levninger af en saadan. Denne Institution greb i alle europæiske Lande, hvor tydske Stammer efter Folkevandringen giorde Erobringer og grundlagde Statsforhold, dybt ind i alle sociale Forhold, og maaskee allermest i de agrariske. En almindelig historisk og statistisk Skildring af Lehsvæsenet, — naar den engang kunde gives efter fuldstændig Benyttelse af Kilderne — vilde være en Historie af hele Middelalderens Statsliv og politiske Cultur. Lehnsvæsenet er denne Verdensalders største og meest storartede Skabning; og det er denne Institution, med alle

lungs Dom falder endnu haardere, end Gibbons (Ält. Gesch. der Deutschen. S. 292—307.) og Rühs (i hans „Erläuterung der 10. ersten Cap. des Schrift d. Tacitus", o. s. v.) vil stille de gamle Germaner i Parallele med visse af Nordamerikas vilde Stammer, Finner, Mongoler og andre Nomader. Den samme Synsmaade har Guizot fulgt og giennemført (Hist. de la civilisation en France. 1828. T. I. 2. Leçon. p. 33—35 og fl. St.) og han er tilbøielig til at sætte de Skildringer, hvori nyere Historikere ophøie de germaniske Folkestammers Egenskaber og Fuldkommenheder, ved Siden af Coopers Romaner, som med Begeistring beskrive Livet hos Nordamericas Vilde. I begge Tilfælde, mener han, giver man os en ideal, poetisk Sandhed; men ingen historisk. — Vi kunne vel sige, at denne Forvexling ikke let vil undgaaes i ethvert Tilfælde, hvor man, med national Forkiærlighed eller Fordom, vil skildre Forhold, der tilhøre en Tid, som fattes tilstrækkelig Oplysning af skriftlige Kilder. Men heller ikke disse allene ere nok til at udelukke Eensidighed af Historien. Dette have vi længe seet af Maaden, hvorpaa den græske og romerske Historie har været behandlet; og vor egen Tid lærer os bedre, end nogen anden og tidligere, hvorledes Historien idealiseres efter de forskiellige politiske Partiers Tænkemaade og Systemer.

dens Udviklinger og Affødninger, som Europas Stater og Statsforfatninger skylde en meer end tusindaarig Varighed. Det ligger uden for vort Maal, at berøre dens Forfald, dens Overgang i andre Former, og dens Udartelse og Fordærvelse ved moralsk Slaphed, Blødagtighed og ved den personlige Manddoms og Tapperheds synkende Betydning, som Følge af Krudets og Artilleriets mægtige Indflydelse paa Krigskonsten. Men vi ville ogsaa her erindre, at midt under Ruinerne af den hele nyere Tids Statsbygninger, staaer een af disse fast, uforandret og urørt af Revolutionsjordskiælvet. Det Land, som endnu har meest tilbage fra Middelalderen, har vel ikke mere dens Lehnsvæsen; men det har fra de feudale Tider beholdt Aristokratie og Folkefrihed, ikke paa Papiret — ikke i Constitutioner, som man i 60 Aar kan omskrive 11 Gange — men i Virkeligheden. Og lad os sige det, om endog her ikke er Stedet, eller det rette Dieblik dertil — lad os sige det for dem, som ville udrydde og fordærve Danmarks Landboforhold, undergrave den danske Bondestand, og efterhaanden giøre dens Kraft og Selvstændighed til et Bytte for en ussel, kummerlig Pauperisme eller ufri Næringsløshed, ved den ubegrændsede Jord-Deling: England, Europas frieste og rigeste Land, er i det mindste blevet det første, inden det endnu beherskede meer end den halve Verdens Handel — og er blevet det under et giennem Aarhundreder fra Lehnstiden nedarvet Landbrugssystem, som er bygget paa store, tildeels endog colossale Jordeiendomme, der ere Kilden til det fortrinligste Agerbrug, man kiender i Europa, og paa et Grund-Aristokratie, fra hvilket den constitutionelle Folkefrihed netop har sit Udspring. Englands Exempel kan være nok til at omstyrte den sørgelige og fordærvelige Lære, der er udgaaet fra communistiske Demokraters Had til en varig Folkevelstands conservative Element:

om Nytten af den faste Jordeiendoms Overgang til Løsøre, med den deraf følgende Forøgelse over det naturlige Maal af en næringsløs Befolkning. En saadan var ukiendt i Middelalderen; og i Stedet for en af den nyere Tids for Landbrug og Nationalvelstand meest trykkende Byrder, Fattigvæsen og Fattigskat, behøvede og kiendte man i hiin Tid kun den private og frivillige Godgiørenheds Almisser og Stiftelser.

I Oprindelsen og Udviklingen af alle Middelalderens politiske og agrariske Forhold seer man, hvorledes Krig og Erobring — Barbariets og Folkevandringens nedbrydende uorganiske Element, forplantet til de romerske Lande eller Provindser — uvilkaarligen maatte optage meget af hvad her (f. Ex. i Gallien og Italien) endnu var tilbage af den gamle Tids Indretninger og Cultur. Hvor dette især blev overveiende fra den aandelige Side, kunne vi forud slutte os til af Sprogforholdet og Sproghistorien. Europas Sydlande, Italien, Gallien, Spanien, kunde tydske Folkestammer aldrig germanisere i den Grad, med den Udstrækning og Fasthed, som Britanien. De gamle germaniske Elementer vedligeholdt sig derimod mest og længst i Tydskland selv, hvor Romerne vel havde Stæder og militaire Standpladser; men hvor romersk Cultur aldrig kunde overvælde Sproget, giennemtrænge Folket, eller betvinge den oprindelige Raahed — hvorved vi her nærmest betegne Modsætningen af Civilisationens, den borgerlige Dannelses Element[128]). Hvor dette mangler, kan der heller ikke

128) Ligesom der stribes om Raahed eller Cultur hos de gamle Germaner, saaledes ogsaa om de samme Forhold hos Nordboerne under Hedenskabet. Striden har egentlig Historien for længe siden afgiort. Man har sagt, at alle germaniske Stammer have vilst sig meget modtagelige for Culturen, og at de derved adskilte sig fra de vilde Folkestammer, med hvilke man undertiden har villet sammenligne dem. Derom vidner upaatvivlelig Historien; men den lærer saaledes ogsaa, at det var Germanerne, der overalt maatte

være Tale om egentlig Stat eller Statsform. Den gamle tydske Forfatning før Folkevandringen pleier man at betragte som demokratisk, fordi den ved første Diekast synes mest at nærme sig denne Form. Men et reent Demokratie, efter nyere Begreber, finde vi ligesaa lidt her, som hos noget gammelt Folk, der har efterladt en Historie. Med mere Ret kunde man kalde den gamle germaniske Forfatning, forsaavidt man kan tale om en saadan, aristokratisk, da fri og fuldkommen Grundeiendom var den eneste borgerlige eller politiske Basis, Germanerne kiendte — den eneste, og absolute Betingelse hos dem for Friheden. Det var den fribaarne Grundeier eller Odelseier allene, som kunde deeltage i Menighedens Samfund og i Folkethingets Beslutninger; og fra denne oprindelige Forfatning var, som Enhver forud indseer, Begrebet om Odelsgods og Odelsarv, eller Arvegodsets udeelte Overgang fra Slægt til Slægt, uadskilleligt. Meer eller mindre tydelig fremtræder denne Idee i alle germaniske Folkestammers Arveret; den gik fra en forhistorisk Tid over i Lehnsvæsenet; og har længst overlevet alle den nyere Tids Omvæltninger og monarkiske Usurpationer i det ved sin Beliggenhed mest isolerede nordiske Land, hvis Landboforfatning naaede ned til vore Dage med de fleste oprindelige Rester fra Oldtiden. Vi ville da her endnu kun tilføie, hvorledes det vel er meer end sandsynligt, at germaniske Vedtægter og Forhold imellem Odelsbønder og halvfrie eller ufrie Jordleiere (Bryder, Leilændinger, m. m.) have mødt analoge Vilkaar i Romernes Colonat, og saaledes, i Følge med Erobringer, Occupation og Uddeling

modtage, hvad de ikke eiede; at det var de romerske Elementer, hvoraf deres borgerlige Dannelse maatte tage sin første Næring; og at det var ved meget langsomme Fremskridt den nyere Cultur i Middelalderen kunde vinde tilbage, hvad der var forgaaet af den antike Cultur.

af Jorder til Adel og Krigere, have bidraget til at udvikle Middelalderens Vornedskab.

For at fremstille Middelalderens tidligere Landboforhold maatte vi først betragte en dobbelt Natur eller Grundbeskaffenhed i Besiddelsen og i Landbruget, nemlig den oprindelig germaniske, og den senere Lehnsforfatning — som man overhovedet kan kalde den, der opstod, deels som Følge af de germaniske Vaudringer, og Erobringen af den største Deel af det europæiske eller vestlige Romerrige ved germaniske Folkestammer; deels ved frivillige Overdragelser af mindre Jordbrugeres og Landboeres fulde Eiendomsret og personlige Uafhængighed til en mægtigere Grundherre, for under dennes Overeiendom, Herreret eller Herlighed (dominium) at opnaae Forsvar og Beskyttelse. Det sidste blev en naturlig Følge af Tidsvilkaar, hvorunder Stater og Regieringer sielden vare mægtige og kraftige nok til at beskytte den svagere, ubemidlede Landboes Frihed, Selvstændighed og Sikkerhed. I dette Tilfælde fulgtes eller fastsattes tildeels kun den allerede efterhaanden under den senere romerske Keisertid opkomne Brug, som vi forhen have berørt, ved at skildre Colonatets Opkomst og Udvikling i Italien og flere Dele af det Vestromerske Rige. Men Christendom og Lehnsvæsen bragte ogsaa særegne, nyere Forhold tilveie, baade i Kirkegodset og i Baronernes eller de adelige Lehnsherrers Stilling til deres Undergivne. Den nyere Tids Vornedskab og Livegenskab kan maaskee betragtes som en Arv fra den romerske Keisertid; men det antog dog i de nye europæiske Riger, og især noget længere hen i Feudaltiden, en i enkelte Omstændigheder meer eller mindre forskiellig Charakteer, baade i Følge Lehnsvæsenets Beskaffenhed hos forskiellige Nationer, i

Følge Landenes naturlige Vilkaar, og i Følge Jordbrugets deraf betingede Skikkelse. Vi maae derfor baade kiende og betragte alle disse Omstændigheder, og tage Hensyn til Nationernes Historie, naar vi f. Ex. ville forstaae, hvorfor den engelske Landboforfatning er anderledes end den italienske, franske eller tydske? Hvorfor man i Norge aldrig har kiendt Vornedskab, og hvorfor en udstykkende Jorddeling hidtil ikke er opkommet i dette Land, saaledes som den har kunnet i Sverrig? (og det i Provindser, der have saameget tilfælles med Norge, som f. Ex. Dalarne.) Vi maae kiende baade Lehnsvæsenets Sammenhæng med Undertvingelsen af enkelte Folkefærd ved Fremmedes Erobring, og Oprindelsen til de store geistlige Eiendomme eller Kirkegodser i den tidligere Middelalder, for at forstaae Udbredelsen af Vornedforholdet over den største Deel af Europa; vi maatte derhos vinde en nøiere Kundskab til de slaviske Nationers Historie, end vi hidtil besidde, (i Fald en saadan kan opnaaes) for at indsee Grunden til det lidet bekiendte Phænomen, at Livegenskabet i Rusland er af langt sildigere Oprindelse, end man vel i Almindelighed tænker sig.

Saavidt de ældste Efterretninger hos romerske Forfattere, og de ældste Levninger og Spor af agrariske Indretninger kunne veilede os, fandtes der hos de germaniske Stammer, længe før Folkevandringerne, en Art af Landboforfatning, som dog er vanskelig at skildre med bestemte Træk hos et Folk, der knap havde giort de første Fremskridt paa Civilisationens Bane, eller der i det mindste ikke havde forladt en halv nomadisk Stammeforfatning[129]), hvortil man kan finde Lighedstræk

[129]) Prof. N. M. Petersen kalder dem endog „adskilte og affondrede Horder, som kun i Krig forenede sig under fælles Anførere, men i Fred ikke havde nogen fælles Øvrighed.“ Anm. for nord. Oldkyndighed. 1847. S. 309. Dette Udtryk er dog maaskee ikke het

hos nogle vilde Folkefærd. Saameget mere vanskeligt er det, da de gamle germaniske Vedtægter og Love, i deres første skriftlige Optegnelse i det fremmede, latinske Sprog, kun give faa, utilstrækkelige Oplysninger i dette Punkt. Det bliver os dog tydeligt, naar vi sammenholde de ældste frankiske, allemanniske thüringske, angelsaxiske Love, baade med beskrivende Træk hos Cæsar og Tacitus, og med vort Nordens tidligste Folkevedtægter: at Germanerne, længe før de begyndte deres store Vandringer, eller som Erobrere kom i Berøring med Romerne, have havt Grundeiendom, Standsforskiel, et ordnet Samliv i Menigheder, og en vis communal Forfatning, der medførte saavel større Jordbesiddelser hos Stammernes Høvdinger, eller mægtigere Familier, som ogsaa et Forhold, vi kunne give Navn af Markfællesskab, eller Besiddelse, Dyrkning og Benyttelse til Fædrift af en Bymark — en occuperet Jordstrækning, hvis Brug var fælleds Reitighed for den hele Menighed; men hvori enhver fribaaren Huusfader havde sin Andeel, sine Lodder, som en særlig Eiendom, i hvis Benyttelse han dog var bunden til visse, af hele Menigheden vedtagne Regler. — Jeg kan blot henvise til de bekiendte historiske Spor af en saadan Forfatning, baade hos de Germaner, Cæsar og Tacitus skildrer; hos Franker, Saxer, Alemanner; og sildigere hos vore egne Forfædre, i Danmark, ligesom for en Deel i Sverrige; men, af naturlige Grunde, ikke i Norge — et Land, hvis heelt igiennem biergige Beskaffenhed ikke let kunde give Anledning til Sambygning eller Fællesskab i Landsbyer. Her blev derimod de særskilte, i Landet adspredte Odelsgaarde, med arvelig Familiebesiddelse, et oprindeligt, og

---

ligefrem anvendeligt, i Følge dets sædvanlige Brug. I det mindste kan det ikke godt svare til det lat. civitas, hvorved denne Forf. paa paa ovenanf. Sted forklarer en Horde.

vedligeholdt agrarisk Grundforhold, som meget længe modstod al Jordudstykning, og derfor ogsaa vedligeholdt, i Norges tidligere Fortid, et Slags aristokratisk Stammeforfatning.¹

Da denne Forfatning, efter Høvdingernes eller Fylkekongernes Betvingelse ved Harald Haarfager, blev omstødt og hele Landet kom til at staae under en arvelig Enevoldsherre, gik det i Norge, omtrent som i Gallien, under Frankernes merovingiske Kongestamme. Den seierrige Erobrer blev naturligviis ogsaa Herre over mange undertvungne, og tildeels forjagede Høvdingers Eiendom, der siden blev Krongods. Forfatningen i Norge gik da over til en mere udpræget aristokratisk-monarkisk Form. Efter Harald Haarfager, og under det af ham stiftede Dynastie, var den norske Stat et Kongedømme paa en aristokratisk Grundvold; thi Odelsbøndernes Stand i Norge var paa en Maade det samme som Spartas Borgere. De udgiorde den egentlige og talrige norske Adel, som mødte paa Landets Folkethinge, hvor Kongernes Hofmænd og Lehnsmænd, Jarler og Herser, i sig selv ikke havde høiere Standsret; endskiøndt de her, som andensteds ikke fattedes den Partimagt, som en større Grundeiendom, Tilhængere og væbnede Svende eller Huuskarle maatte give dem. Ringere og svagere i politisk Betydning maatte altid den afhængige, om endog fribaarne Jordbruger blive, som ikke var Odelsbonde, men kun Jordleier eller Leilænding, hvis endog Rettighed til at møde paa Tingene ikke var betaget ham. Trællestanden var i Norden, ligesom i det øvrige Europa under Hedenskabet, aldeles uden personlig Ret. — Vi vende, fra dette korte Indblik i Nordens Middelalder, tilbage til det sydlige Europa og til de germaniske Forfatninger; og da vi nævnede Trællestanden, ville vi endnu nogle Dieblik dvæle ved dens Forsvinden eller Overgang under Christendommen til en anden, noget

mildere Form hos Middelalderens Landbostand eller den umiddelbare Jordbyrker.

Vi have omtalt, hvorledes man hos Romerne, allerede fra Augusts Tid, havde fra Politikens og Regieringskonstens Standpunkt bemærket, at Landbruget, navnlig i Italien, var i Forfald, og at Landets kraftige og frie Befolkning, som Følge deraf, var i Aftagende. Vi have seet, at Cæsar, August og flere Keisere tænkte paa at ville ophielpe begge Dele ved Landbocolonier, eller Uddeling af disponible Statsjorder til selvstændige smaa Jordbrugere, som man for en stor Deel forflyttede fra Staden Rom; men under det vestlige Romerriges tiltagende Synken og Forfald kunde denne Forholdsregel ikke blive meer end en forbigaaende, utilstrækkelig Hielp. Saaledes svækkedes og aftog idelig denne Classe af frie Landbrugere, imedens Colonernes halv ufrie Stand tiltog og udbredte sig i Tidsrummet, da Romer-Riget i Vesten meer og meer svandt ind, og de seirende Barbarer (eller indvandrede germaniske Folkefærd) bemægtigede sig eet efter det andet af de bedste og frugtbareste romerske Landskaber, hvis Naturrigdom, Skiønhed og lykkeligere Himmelegn har været den sande og stærkeste Grund til de altid mod Syden rettede Folkevandringer. Disse vandrende Krigerskarer medførte vel tildeels Hiemlandets Forfatning og Vedtægter; men de optraadte som Erobrere; de betragtede og behandlede som saadanne de romerske Lande, hvor de bosatte sig. Disse Landes undertvungne Indbyggere, for saa vidt som de ikke, med Vaaben i Hænderne, paa Valpladsen vare blevne Krigsfanger, giordes vel ikke i Almindelighed til Trælle; men en stor Deel af dem maatte overhovedet finde sig i at indtræde i samme afhængige Forhold til deres nye Overherrer, der deelte de indtagne Landstrækninger og Jordbesiddelser imellem sig, hvori de tildeels allerede som stavnsbundne Coloner havde levet under den

romerske Keisertid, i det 3die, 4de og 5te Aarhundrede. At et Forhold af den Art fandt Sted hos Frankerne i Gallien, og hos Angelsaxerne, efter deres Erobring af Britannien, er historisk beviisligt, og vi kunne blive staaende ved disse Landes og Tydsklands Befolkning i Middelalderen. Christendommens Antagelse af de indvandrede germaniske Erobrere giorde heri ingen Forandring; den nye Religionslære befordrede Vornedsforholdet, deels i det den medførte Kirkernes og Klostrenes i umaadelig Progression voxende Besiddelse af Jordegods; deels i det Christendommen virkede til at afskaffe egentlig Trældom, og ophæve den i den gamle Verdens Statsret, Folkeret og Privatret almindelig herskende Grundsætning: at frie Mennesker, enten ved Kiøb, eller ved Krigsfangenskab kunde gaae over i Slavestanden, og Personer blive til Eiendom paa samme Maade som Qvæg eller andet rørligt Gods. Christendommen tilintetgiorde vel ikke pludseligt, men fordømte dog efter en almindelig Grundsætning, der fulgte med dens Lære, en Skik og et Retsbegreb, der fra Orienten vandrede ind i Europa og i den gamle Verden stiger op til dens tidligste historiske Minder. Vi maae kun ikke overalt og i alle Forhold tænke os Trællestanden hos Grækerne og Romerne i samme Skikkelse som Negerslaveriet i Vestindien, eller som christne Fangers Skiebne hos Barbareskerne. Retsbegrebet var strengt, haardt, barbarisk, umenneskeligt; men med Civilisationen formildedes Forholdet i Udøvelsen, ligesom det altid skeer. Romernes Love gave Herren Magt over sin Træls Liv og Lemmer, over enhver af hans Kræfter og Evner. Men det laae i enhver forstandig Herres Fordeel, ikke at skade sig ved at mishandle, lemlæste eller dræbe sin Træl, og saaledes skille sig selv ved en mangengang meget kostbar Eiendom. Vi see desuden, at Slavernes Vilkaar og Behandling hos Romerne, om endog forskiellige, efter deres tidligere Stand, og efter deres

Evner og Anvendelse, efterhaanden antog en Skikkelse, hvori de betragtedes som Lemmer af **Familien**; thi dette Ord indbefattede Romernes hele Huusstand, Tyende og Trælle, saavel som Hustru og Børn. **Frigivelsen** af Slaver i Rom (især Huustrælle) blev desuden, som man veed, meget hyppig og almindelig. De Frigivne, der meget ofte vedbleve at staae i et fortroligt eller Hengivenheds-Forhold til deres forrige Herre, og at nyde Godt af hans Omsorg eller hans Beskyttelse, udgiorde en talrig Folkeclasse i Rom. Her og overalt i Staten kunde de, i det mindste i deres Børn og Efterkommere, hæve sig til lige Stand, Rettighed og Værdighed med Roms ældste Slægter; og en Mængde rige og anseete Familier af Ridderstanden, Roms nyere Adel, stammede fra Frigivne [130].

Meget anderledes var og blev for største Deel, efter den christelige Troes Udbredelse blandt Germanerne, Forholdet imellem Herre og Træl; særdeles mellem **Grundherren** og hans **agerdyrkende Tienere**. Vi maae herved først mærke: at Huustrællenes Stand efterhaanden tabte sig; da **personlig** Trældom overhovedet stred imod Christendommens Aand og Lære, og Geistligheden modarbeidede den ved ethvert

---

130) Dette Forhold var forskielligt og modsat hos Germaner og Nordboer. Allerede **Tacitus** siger om de første: „Liberti non multum supra servos." Germ. c. 25. Man veed, under hvor uforddeelagtige Retsvilkaar de **Frelsgivne** (Frigivne) vare satte hos de gamle Nordboere. De vare egentlig ikke meget mere end Vornede og Stavnsbundne. Til de meest barbariske Lovbud, som nogen skreven Lov giemmer, hører det, som i den Norske Gulethings-Lov vedkommer de forældreløse Børn efter Frigivne, naar de vare uden Eiendom. De skulde levende begraves i en Grav paa **Kirkegaarden**; og kun **det af Børnene, der aandede længst**, paalaae det den Frigivnes forrige Herre at opfostre af Barmhiertighed. (Hag. Adelsteens Gul. Th. Lov. Giftings B. C. 7.). (Jfr. **Ihre** Glossar. S. G. I. p. 9. 10. *M. Calonii* Opera. Holm. 1829. T. I. p. 139. **Estrup** om Trældom i Norden. 1823. S. 117—135).

Middel, som den kunde giøre virksomt. Den var derimod saa langt fra at modsætte sig Colonat og Vornedskab, at tværtimod Kirken blev en omhyggelig Pleiemoder for dette Standsforhold, hvorved Geistligheden og de geistlige Corporationer paa eengang berigede sig selv, og virkede til uberegneligt Gavn for Landbruget og Landbostanden, igiennem hele Middelalderen. Paa den anden Side bortfaldt, med Huustrællenes efterhaanden forsvindende Folkeclasse, det Slags Familieforhold, hvori saadanne Huusslaver, som ved Troskab, Hengivenhed og andre anbefalende Egenskaber kaldtes dertil, traadte til deres Herskab. Tillige bortfaldt den hele Stand af Frigivne, saaledes som den fandtes hos Romerne. — Endnu en anden Betragtning frembyder Overgangen fra Hedenskabets ufrie Jorddyrkere, til Middelalderens stavnsbundne Coloner eller Vornede (Livegne, Trælbønder, og hvilke Navne disse Landboer ellers førte). Det er nemlig et Spørgsmaal, som endnu neppe tør kaldes tilstrækkelig opløst: om dette Middelalderens giennemgribende, allevegne udbredte Standsforhold, Vornedskabet hos den umiddelbart jordbrugende Folkeclasse, er medført og indført af de germaniske Folkestammer i de af dem erobrede og bebyggede Lande; om de allerede der have forefundet det, tilligemed den næsten overalt i disse Lande indplantede, meer eller mindre rodfæstede Christendom; eller om det har dannet sig ved en Blanding af germaniske og romerske Standsforhold?

Enkelte nyere Forfattere have antaget en væsentlig Forskiel imellem Trældommens Natur og Trællenes Vilkaar i den gamle romerske Verden, og hos Germanerne, og have heri støttet sig paa Tacitus. Denne romerske Historieskrivers mesterlige Skildring af det gamle Tydskland, indskrænker sig dog, som man veed, til de store Hovedtræk af Forfatning, Sæder og det offentlige Liv, der nærmest maatte frembyde sig

for en skarpsynet Jagttager[131]), men er utilstrækkelig til at oplyse hele Privatlivet og ethvert gieldende Retsforhold. Af saadanne Oplysninger og udfyldende Commentarer til Tacitus gives der ikke faa i de ældste tydske (paa Latin opskrevne) Love; og de finde i mange Tilfælde (saaledes ogsaa det her omhandlede) Bekræftelse eller nøiere Forklaring i Nordens gamle, skiøndt i meget sildigere Tider optegnede Love og Retsvedtægter. Efter disse finde vi aldeles ingen Anledning til at fierne os fra den Mening, at Trældommen hos de gamle Germaner i det Væsentlige var ligesaa fuldstændig som hos Romerne; om der endog i visse Retsforhold, f. Ex. Giftermaal og Arv, fandt betydelige Afvigelser Sted, selv imellem Trællestandens Vilkaar hos Nordboer og Tydske. Hvad derimod Trældommens rette og egentlige Grundbegreb angaaer, Herrens Eiendomsret til Trællens Person, som til andet rørligt Gods, da er denne ligesaa afgiort efter Skandinavernes, som efter Burgunders, Frankers, Alemanners og andre germaniske Folkefærds Retsbegreber og skrevne Love — endskiøndt disse i det mindste hos Nordboerne alle ere sildigere end Christendommen. Det er kun en løs og vilkaarlig Mening hos en eller anden nyere tydsk Forfatter, at Germanerne aldrig solgte deres Trælle. Salg af Slaver og Slavemarkeder fandt Sted hos Nordboerne i Hedenskabet[132]); og ligesom det i Norden synes mest at have været overflødige

131) Tacitus kan meget vel have benyttet saadanne Jagttagelser efter Andres Meddelelser; naar han endog, som Nyere antage, ikke kiendte Germanien af egen Erfaring. Han har vel ogsaa med en vis Interesse og Forkiærlighed for den friske usvækkede Naturkraft, i Modsætning til Fordærvelsen og Udartningen i den romerske Cultur og Civilisation, behandlet sit Formaal. Men vi tør derfor ikke mindre stole paa, at den hos Tacitus over alt Andet herskende Sandhedsaand har afholdt ham fra enhver Udsmykkelse, ligesom fra Fortielse af noget Væsentligt, der var ham bekiendt.

132) Estrup om Trældom i Norden, S. 11. 16—19.

Krigsfanger, man paa denne Maade skilte sig ved, saaledes har uden Tvivl det samme ogsaa fundet Sted hos Germanerne. Tacitus (Cap. 24) omtaler desuden udtrykkelig Salget af Trælle ved en vis Anledning[133]).

Det er imidlertid allerede af Skildringen hos Tacitus tydeligt nok, at netop Landbruget var den Syssel og Erhvervskilde, som ogsaa de fribaarne Germaner helst og mest overlod til Trælle og trælbaarne eller frigivne Avlskarle. Naar dette skete under Betingelsen af en vis bestemt Ydelse af Jordens Grøde til Bonden, eller den frie Grundeier, der snart maatte lære Fordelen af en saadan Indretning: da indsees let, at heraf efterhaanden maatte danne sig andre Vilkaar for den jordbrugende Ufrie, end for Huustrællen, som altid blev i nærmere Berøring og mere umiddelbart Samliv med sin Herre, end hiin. Det er øiensynligt, at Tacitus nærmest skildrer Germanernes Leilændinge, jordbrugende Trælle[134]), eller Agertrælle, og forbigaaer Huustrællene, hvilke de gamle Tydske maa have havt ligesaavel som Skandinaverne.

I senere Aar er imidlertid den Mening opkommet, og har nu og da fundet Næring ved den ultra-nationale Aand,

---

133) J. Venedey („Römerthum, Christenthum und Germanenthum," osv. Frankf. 1840. S. 116. 117) vil desuagtet netop hos Tacitus finde Beviis paa, at Germanerne ikke solgte deres Trælle. Det er et fattigt Beviis, Forf. vil finde deri, at Tacitus omtaler et enkelt Tilfælde, hvori Herren skilte sig ved en Træl (naar denne havde mistet sin Frihed ved Tab i Spil) og ikke udtrykkelig nævner alle andre Tilfælde, hvori det kunde skee.

134) Germania c. 25. „Servis non in nostrum morem — utuntur. Suam quisque sedem, suos penates regit." Jfr. Estrup, anf. St. S. 43: „Taciti Paastand om Germanernes Trælle lader sig ikkun halvt anvende paa Skandinavernes; disse vare deelte i Classer efter deres Forretninger, og kunde langtfra ikke alle betragtes som et Slags Fæstebønder. At vore Forfædre tillige havde Huustrælle, som — — ikke i nogen Maade vare uafhængige naar de udrededе, hvad de skulde udrede, (saaledes som Tacitus paastaaer om Germanerne) behøver intet Beviis."

der i vore Dage ikke sielden ogsaa smitter Historieforskere, at de Germaniske Stammers Trælle aldrig vare Slaver, efter dette Ords Betydning i den gamle Verden. Man vil tillægge Trældommen hos de Tydske en oprindelig mildere Natur ved at kalde den Ufrihed, af en dobbelt eller haardere og mildere Art, under Navn af „Leibeigenschaft“, og „Hörigkeit“ (Stavnsbaand og Vornedskab)[135]. I sig selv er det dog kun sildigere, afledede, formildede Forhold, man flytter længere tilbage i Tiden. De gamle Tydske og Nordboer have været underkastede samme Indvirkninger af Berøringen med fremmed Civilisation og Cultur, som Romerne selv; og det er klart som Dagen, at ligesom de fierneste, mest affondrede, paa sig selv meest beroende Folkefærd, som høre til den store germaniske Stamme, Nordboerne eller Skandinaverne, aldrig saaledes som de Tydske ved Folkevandringer til Lands forplantede sig skareviis til romerske Provindslande, og der blandede sig med de undertvungne Beboere: saaledes er det ogsaa Norge, Sverrige og Danmark, vi maae betragte som de Lande, hvor germaniske Institutioner og Elementer — om endog med den samme Forskiel eller Modification, som overhovedet blev eiendommelig for de skandinaviske Hovedgrene — længst ned i Tiden have vedligeholdt sig; om just ikke aldeles uforandrede, saa dog uden Forvandling ved Optagelsen af fremmed, navnligen romersk, Organisation og en efterlignet, eller halvraa Cultur.

De erobrende Germaner medførte baade Forfatning og Retsvedtægter til Landene, som de undertvang. Som Seiervindere og Herrer tilegnede de sig allevegne Overeiendomsret, og for en stor Deel ogsaa umiddelbar Eiendom i det erobrede Land;

135) Jfr. Grimms Deutsche Rechtsalterth. 1828. S. 300 og flg. Eichhorn D. Staats- und Rechtsgesch. 5te Aufl. 1843. S. 65—72. J. Venedey. l. c. S. 102—120.

men det sidste skeete ikke uden Indskrænkninger. Vilkaarene for Delingen af Landet imellem Erobrerne og de oprindelige Indbyggere vare forskiellige; Burgunderne og Vestgotherne i Gallien lode de Overvundne kun beholde en Trediedeel af Jorden, imedens de selv forbeholdt sig de to Trediedele[136]). Hvorledes Forholdet har været hos Frankerne, og om en ligesaa regelmæssig Deling af Grundeiendom har fundet Sted i den Deel af Gallien, der kom under frankisk Herredømme: derom fattes historisk Vished. Men det er ligesaa afgiort, at endeel af Galliens romaniske Indbyggere beholdt baade Frihed, Eiendom og Standsret; som at man finder skatskyldige Romaner, baade Coloner og Trælle, eller ufrie Personer, efterat det frankiske Rige i Gallien var stiftet[137]). Ligesom man overhovedet seer, at ved Barbarernes Erobringer i Italien have romerske Institutioner, Retsbegreber og Retsforfatning beholdt en større Indflydelse og Eftervirkning, end i Gallien: saaledes var det her igien Frankerne i det nordlige og mellemste Gallien, som med mest Eftertryk og Overvægt vedligeholdt egen Forfatning og egne Vedtægter i Statsret og Privatret, uagtet de maatte lade den ulige mere talrige undertvungne Befolkning beholde af dens romerske Retsforfatning, hvad der var saa udbredt og rodfast, at det umueligen kunde bortryddes. Naar vi nu imidlertid netop hos Frankerne selv finde Trældom vedligeholdt, og hævdet ved den strevne Lov; naar vi finde at Trællestanden, Trælles Salg og den Skik, efter Krigens Ret at giøre de Overvundne til Slaver eller Ufrie, endog imellem

136) Jfr. W. Schöffner, Gesch. der Rechtsverfassung Frankreichs. I. 1845. S. 103. 104.

137) Saaledes f. Ex. hedder det i Lex Salica: XLIII. 7. „Si Romanus homo possessor, id est qui res in pago ubi commanet proprias possidet, occisus fuerit". o. s. v. Strax efter nævnes skatskyldige og dog frie Landboer, i tydelig Modsætning til possessores. „Si quis Romanum tributarium occiderit." o. s. v. XLIII. 8.

tydske Stammer indbyrdes, vedvarede i en Række af Aarhundreder efter Christendommens Indførelse; naar vi finde, at denne Hedenskabets Levning i det frankiske og tydske Rige saa langsomt veg for Geistlighedens Bestræbelser for at indføre og haandhæve den christelige Lære om Menneskets medfødte personlige Frihed[138]): da bliver der saameget mindre Grund til at antage, at Germanerne først af Romerne skulde have lært den fuldstændige Ufriheds eller Trældoms Begreb, og practisk optaget det i deres Lovgivning og Statsindretninger[139]). Vi have langt mere Grund til at forudsætte og slutte: Da Colonat og Arvefæste vare agrariske Forhold, opkomne og udbredte i den romerske Keisertid, længe inden Barbarerne, efter langvarige, ødelæggende Krige, som Erobrere kunde undertvinge og bemægtige sig romerske Lande; og da disse Landboforhold med ringe Forandring vedbleve at bestaae, selv hos Frankerne, og saaledes i det største og mægtigste Rige, som germaniske Erobrere efter Folkevandringen stiftede: saa maae vi antage, at denne Overgang fra den gamle Verdens personlige Trældom — eller fra Begrebet om en Tilstand, hvori Mennesket fra Person bliver Ting, til Begrebet om den halve Ufrihed, eller Stavnsbaandet (glebæ adscriptio),

---

138) Om Slavesalg hos Franker, og andre tydske Folkefærd, s. *E. Biot*: de l'abolition de l'esclavage ancien en Occident. 1840. p. 263—267. „Apres l'invasion, la vente de l'homme continua chez les barbares comme une ancienne habitude." Man forbød jævnlig at sælge Slaver udenfor Provindsen eller Districtet, for ikke at berøves de fornødne Arbeidskræfter (p. 265); længere hen, at sælge christne Slaver til Hedninger. (Capitularier fra 743, 814 og endnu seldigere.)

139) Herimod taler ogsaa den barbariske Haardhed, hvormed de germaniske Folkefærd i deres Retsvedtægter straffede ulige Ægteskaber. Jeg vil kun anføre L. Burgund. tit. 35, og Lex Longobard. II. 9, der sætte Dødsstraf for begge, den frie Qvinde og Slaven, i Tilfælde af et saadant Samqvem; og Saxernes Lov, hvorefter ulige Forbindelser, baade for Adelige, Frie og Ufrie, skulde straffes med Døden. (*Adam.* Brem. Hist. eccl. I. 6. *Ed. Pertz.* 1840. p. 7.)

som giorde Person og Jord i Forening til en afhændelig Ting — allerede var indtraadt tidligere, end de germaniske Erobringskrige.

Colonat og Stavnsbaand vare, i det mindste i Sammenligning med den personlige Slavestand, ligesom i den materielle og huuslige eller oeconomiske Stilling, et afgiort Fremskridt for den afhængige Jordbruger. Grundherren kunde ikke sælge hans Person allene, som Eiendomsting; han kunde ikke sønderlemme en Familie, ikke sælge Manden fra Hustruen, eller Børn fra deres Forældre. Men han kunde under visse Betingelser afstaae Colonen og hans Familie, tilligemed Bolet eller Gaarden, som han dyrkede, og hvoraf han skulde have Livsophold for sig selv og Familien af det Overskud, Dyrkningen kunde give, naar Afgiften var ydet til Grundeieren, med eller uden Dagsværk til dennes Curia eller Hovedgaard. Dette blev, i samme Forhold som den personlige Trællestand tabte sig, et almindeligt agrarisk Forhold over den største Deel af Europa. Det er, som vi snart skulle see, historisk beviisligt, at det findes optaget i de af germaniske Erobrere stiftede Riger, og navnligen i det frankiske, saa tidligt som Kilderne sætte os i Stand til at føre saadanne Beviser. Det findes derimod, objectivt betragtet, ikke i de ældste germaniske skrevne Love eller Retsvedtægter; et Beviis mere for, at dette Landboforhold er overført fra romerske Institutioner i Gallien til de romanisk-frankiske. Et fuldstændigt historisk Beviis for Frankernes Optagelse af det egentlige Colonat, eller et med Stavnsbaand og bestemt Hoveri forenet Arvefæsteforhold i Jordbruget, kunne vi vel blot føre for Kirkens og Geistlighedens Grundeiendomme; og det er sandsynligt, at det først og lettest har kunnet udbrede sig og blive almindeligt paa Kirkegodserne. Men det er let begribeligt, at de gienfidige Fordele af et saadant Landboforhold ikke ere blevne skiulte for verdslige Grundherrer; ja det synes rimeligt, at en stor Deel af det Jordegods, hvoraf Kirken efterhaanden blev Eier, saavel ved Gaver og

Testamenter, som ved Kiøb eller Mageskifte, maa have været dyrket af Coloner allerede før Erhvervelsen. Dette Landboforhold har saaledes heller ikke været nyt paa verdslige Godser; og de frankiske Konger, eller andre store Grundherrer, have vel ogsaa for en Deel vedligeholdt Tilstanden, saaledes som de forefandt den paa de Jordeiendomme, der tilfaldt dem ved Erobringen.

Saa ugunstigt man nu endog vil betragte og bedømme denne nyere Art af Landbotrældom, efterat Frihedsideen i Europa (med hvilken man i den gamle Tid var fortrolig nok, men under heelt andre Betingelser for dens Realisering) ved den franske Revolution har udvidet sin Sphære til den hele Folkemasse: kunne vi dog ei andet end i Middelalderens Vornedskab see en mildere Overgangsform fra Hedenskabets totale Ufrihed og agerdyrkende Slavestand til en, i det mindste i Huuslivet og i Bymenigheden, mere sikkret og selvstændig Stilling hos Landalmuen. Den vedligeholdt vel for største Deel hiin Adskillelse i Standsret og borgerlig Stilling, som i den gamle Verden fulgte den ufrie, ikke værnepligtige Landbostand; men den gav i det mindste den stavnsbundne Jordbruger[140]) Lovens Beskyttelse mod personlig Vold; den gav ham Eiendomsret til sin rørlige Formue, og sikkrede i Almindelighed

[140]) En mærkelig Undtagelse fra det Vornedskabet almindelig medfølgende Stavnsbaand finder man i Vestgothernes Lovbog (Forum judicum, *Fuero juzgo*). En Vorned, som ikke var trællefødt (bucellarius) kunde opsige og forlade Jorden, som han havde fæstet af sin Herre eller Beskytter (patronus) uden at denne kunde holde ham tilbage. (Leg. Visigoth. V. 3. lex 1. 4.) Dette var saaledes mere en fri Forpagtning eller Jordleie, end hvad man i nyere Tider forstaaer ved Vornedskab; men noget andet end dette forekommer ikke i de vestgothiske Love. Det er imidlertid bekiendt, at baade Vornedskab og egentlig Trællestand vedligeholdt sig lige saa længe i Spanien som i noget andet Land i det vestlige Europa (jfr. *Biot*, l. c. pag. 403—407. 411. 413. 415. 420. Om Slavesalg i Spanien i det 14de Aarh. p. 419).

hans Familie og Efterkommere Besiddelse og Brug af Fæstejorden eller Boelet (mansus), uden at udsætte dem for vilkaarlig Forhøielse af Byrden og Afgiften. Vi maae i dette Tilfælde, som overalt i Historien, betragte hver Tidsalders Vilkaar saaledes som de forholdt sig til Tidens hele Skikkelse, til deres oprindelige Betingelser og til Grundformens Beskaffenhed; ikke saaledes som de ofte forvandledes og forværredes ved Misbrug og Udartning. Stavnsbaandet vilde i Midten af det 19de Aarhundrede være et unaturligt Barbari; i det 5te Aarhundrede og mange paafølgende, var det et Fremskridt i Humanitet.

Men Vornedskabet maa tillige betragtes som en historisk nødvendig Grundform for Middelalderens hele Landvæsen og Landbrug. I den Opløsningstilstand, hvori alle Statselementer bragtes ved de germaniske Folkevandringer, ved det vestromerske Riges Synken og Fald, og under den korte, af krigerske Omvæltninger udfyldte Livsvarighed, som Longobarder, Vandaler, Heruler, Øst- og Vestgother, Franker og Saxer, kunde give de af dem stiftede Overgangsstater, maatte et Forhold som Vornedskabet være tidssvarende, ligesaavel i Tydskland selv, som i de af germaniske Stammer indtagne romerske Lande. Her havde allerede Colonatet forberedet Opkomsten af den af Grundherren afhængige, til Gaarden og Ageren bundne, men fra personlig Trældom udløste Landbostand. Med Longobarder og Gother indvandrede Spirer og Grundlag til det fra Tydskland stammende, i alle af germaniske Folkefærd betvungne Lande udviklede Lehnsvæsen, hvoraf den for det nyere Europa eiendommelige Grundadel dannede sig. Denne Stand blev under Middelalderens særegne, paa Lehnsforholdet fornemmelig grundede Krigsforfatning, under Riddervæsenets Opkomst og Adelsaristokratiets Udvoxen, til en næsten uafhængig Magt — saa at sige udelukkende

krigersk. Men Adelen havde dog altid sin materielle Substants og sin Uafhængighed ved sin Jordeiendom; der havde den sit Huus og Hiem, omgivet af sine Trælle eller Huustienere, sine Coloner og Vornede. Under evige Feiders Forstyrrelser havde det ikke været muligt, at vedligeholde Jordens Dyrkning og Frembringelsen af Grundstofferne for Menneskets physiske Tilværelse i en stor Deel af Europa, dersom ikke de større Jordbesiddelser havde forenet den adelige og krigerske Eiers Interesse med den ubemidlede Jorddyrkers. Denne opofrede sit møisomme Liv til Agerens Gierning; deelte efter bestemte Vedtægter dens Grøde med sin ridderlige Grundherre, og maatte desuden hielpe til at dyrke Herrens større Agerjorder ved Hovedgaarde og Avlsgaarde.

Fordelene, som Colonen eller Vornedbonden skulde have af et Forhold, hvorved, efter dets oprindelige Natur, den personlige Trældom skulde forsvinde, men kun for at gaae over til et andet Slags Ufrihed, (den saakaldte servitus realis, servage réel) vare vel overhovedet af negativ Art. Den stavnsbundne Vorned (og dette udtrykker netop den gamle nordiske Benævnelse) levede under Grundherrens Forsvar og Beskyttelse; og maatte, i Tider, da private Feider tilsidst bleve til et ligesaa almindeligt Træk af Middelalderens Charakteer, som Folkevandringer og Folkekrige havde været, betragte det som en Lykke, at han i det mindste havde en Herre, der i sine Vornede tillige forsvarede sin egen Jord og Grund. Colonen havde, i Forhold til sin Fødsels Vilkaar, meer eller mindre personlig eller juridisk Rettighed; og stod heri altid høiere, end den virkelige Træl. At den stavnsbundne Landbo, naar han ikke længere betragtedes som personlig Slave, ogsaa maatte kunne føre Vaaben eller være værnepligtig, synes en naturlig Følge. I den tidligere Middelalder deeltog han dog sieldnere i Krigens Haandværk og

Farer, og kun i et bestemt Forhold, eller ved en Afgift, i Stedet for personlig Krigstieneste[141]. Længere hen blev det et endnu mere almindeligt Træk i Middelalderens Statsorganisation, at Agerdyrkerens Stand udskillede sig fra Krigerstanden. Denne blev om ei et aldeles udelukkende Attribut for Adelen eller Grundherrerne, saa dog disses ved Fødselen anviste Haandværk og Syssel. Middelalderens tunge og pantserklædte adelige Rytteri, eller Ridderstand, med dens Følge af væbnede Svende, som udgiorde Hovedstyrken i ethvert Lands Krigsmagt, traadte (men kun ufuldkomment) i Stedet for Romernes ypperlige Fodfolk, de verdenserobrende Legioner. Adelens personlige Tieneste til Hest, den tidlige, udholdende, møisomme Vaabenøvelse, som dertil udfordredes, den herved erhvervede physiske Kraft og Haardførhed, den krigerske Aand og stolte Følelse af Selvstændighed og Vigtighed i Statssamfundet, gave Adel og Ridderstand en Overlegenhed, der nedtrykte den nærende og erhvervende Landbostand, uden hvilket intet borgerligt Samfund kan bestaae, langt under dens virkelige Betydning. Saaledes blev Lehnsvæsenet i det hele vestlige Europa en aristokratisk Magt, hvortil den gamle Verden ikke har kiendt nogen Mage. Det vilde vistnok ogsaa, ligesom alle Institutioner, der udvoxe til en meer end naturlig Kraftfylde, have fortæret og nedbrudt sig selv, dersom det ikke, fra sin Begyndelse i Geistligheden, længere hen i Kiøbstæderne og Borgerstanden, havde fundet politiske Modvægter i Staten. — Imidlertid kan man dog sige, at det var Feudalmagten — hvilken man efter dens Oprindelse fra de germaniske Skikke og Standsforhold, der skildres hos Tacitus, i dens Udspring og Udvikling ei kan tillægge noget andet Folk, end det tydske — der baade

141) Saaledes findes det i Jordebøger fra den carolingiske Periode, at Bønder eller Coloner paa geistlige Godser, blandt anden Landgilde til Klosteret, betalte et Slags Krigsskat.

fremmede Afskaffelsen af det personlige Slaveri, og tillige Udbredelsen af den sildigere Ufrihed hos Landboer eller Bondestand. En fransk Forfatter har derfor ikke uden Grund sagt: at „Lehnsvæsenet i Europa har frigivet Slaverne, og bragt de frie Mennesker i Trældom“[142]).

14.

Det er ikke Lehnsvæsenet selv, i alle dets organiske Dele, i dets politiske Udviklinger og Virkninger, som her kan blive Gienstand for en egen og udtømmende Betragtning. Det er nærmest og egentlig kun dets Indflydelse paa Landbruget, og dets Forhold til Middelalderens Almue eller ringere Landbostand overhovedet, jeg med nogle Ord vil omtale. Jeg vilde ved disse, om muligt, bidrage til at forklare den nylig anførte Sætning, eller vise, hvorledes Slaven, som der siges, blev fri under Feudalherskabet, og den Frie blev Træl. — Det er af Historien klart, at de erobrende Germaner ikke i noget af de Lande og Provindser, som de frarede det vestromerske Rige, have forefundet Roden til Lehnsforfatningen, eller noget virkeligt Mønster for de Forhold, hvilke det medførte for Kongedømme og Statsindretning. Saaledes maa det ansees for at være, om ikke umiddelbart omplantet fra det gamle Germanien, dog udspiret af oprindelig germaniske Vedtægter og Folkeskik, og bygget paa nationale Elementer, som de tydske Folkefærd videre udviklede, da de kunde anvende dem paa occuperede Lande og disses undertvungne tidligere Beboere. Lehnsaristokratiet, i sit Forhold til Folket og Almuestanden, har uden Tvivl ligeledes bevaret meget, som for de gamle Germaner var nationalt og eiendommeligt; men naar man vil sige os: „det er de tydske Erobrere, de af Romerne saakaldte

---

142) „Les fiefs ont asservi les hommes libres & affranchi les esclaves.“ (*Chantereau Lefebvre* Traité des fiefs.)

Barbarer, som have forplantet deres Folkefrihed, deres egen Frihedsidee, til de erobrede romerske Provindslande, og oprettet dens Institutioner paa Ruinerne af den romerske militaire Despotisme og af den antike Verdens Folketrældom": da kunne vi hverken forene denne Anskuelse med Lehnsvæsenets egen Natur, eller med de historiske Betingelser, under hvilke Landboforfatningen, Almuens Forhold til de mægtige Lehnsmænd og Grundherrer, Vornedskabets Stilling imod Lehnsaristokratiet, udvikledes, efterat frankiske, saxiske, øst- og vestgothiske, og de øvrige germaniske Overgangsstater havde dannet sig i det vestlige Europa.

Vi maa tværtimod finde, at Germanernes Frihedsbegreb i sig selv var det samme, der gjenfindes hos alle Folkeslag, som kun have giort de første Fremskridt paa den sociale Udviklings Bane. Frihed var det samme hos dem, som personlig Selvstændighed, og da denne under Culturforhold som de, hvori vi finde de gamle Tydske hos Tacitus, ikke kan tænkes uden Eiendom — der hos barbariske Nationer, som dog allerede vare mere end Nomader, allene kunde være Grundeiendom — saa var den frie Mand hos Germanerne den, som eiede saamegen Jord, saameget Qvæg, og de fornødne Trælle til at tage Vare paa begge Dele, at han derved kunde nære en Familie. Frihedsbegrebet i sig selv, eller som abstract Idee, fremtraadte i Uafhængigheden eller Selvstændigheden, og i dennes Modsætning til den subjective Ufrihed, der var Trællens, den Eiendomsløses Vilkaar. Frihed og Eiendom vare paa dette Standpunkt uadskillelige Begreber; og deres Modsætning, den personlige Slavestand, uden Eiendom kiendte de gamle Tydske ligesaa fuldt som Romerne [143]. Antage

[143]) Det er dette, hvad f. Ex. Benedey negter, uagtet han ligeledes hos Germanerne forudsætter den herskende Grundsætning: "at statsretlig, fuldkommen Eiendom ikke kunde bestaae uden Frihed." — Videre antager han: "at Eiendom er en Kiendsgierning, og der

vi tillige, paa Grund af visse Momenter i den meget knappe Skildring hos Tacitus af Landbotrællenes Vilkaar, at ogsaa hos Germanerne gaves der en Mellemtilstand af halv Ufrihed, eller en Vornedstand under Beskyttelse af Odelsmanden, den egentlige frie Grundeier: saa er det beviist, at en saadan Stand kiendte Romerne i deres Coloner, længe før de kom i Berøring med Germanerne som Seiervindere og Erobrere af romerske Provindser. Det var ogsaa, som vi ovenfor have seet, ingenlunde disse Erobrere, som i Følge deres Occupation og Stiftelsen af nye Riger i de erobrede Lande, ophævede den personlige Trællestand; men denne vedvarede endog, tilligemed og ved Siden af Vornedstanden, langt ned i Middelalderen og under Feudaltiden. Saaledes var det, maae vi antage, de germaniske Erobrere, som vel i de høiere Standsforhold og i Lehnsindretningen indbragte og uddannede Elementer af en egen, oprindelig Forfatning, og efterhaanden overførte dem paa de store Jordbesiddelser, som Konger og Hærførere bemægtigede sig og uddeelte blandt deres Vasaller og Hoftienere;

behøves ingen Abstraction for at forstaae den. Massen af Folket begreb snart, at Frihed var nær forbundet med Eiendom; og saaledes blev **Eiendom** Hovedsagen og **Friheden** Bisag"; (Römerthum, Christenthum, Germanenthum. &c. S. 159.) Men dette vil denne Forfatter betragte som "en forandret Anskuelse", der først blev gieldende hos Germanerne i de erobrede Lande, og efterat Carl den Store "havde omstyrtet Grundvolden for den germaniske Frihed: Folkethingene." — Vi kunne ikke see nogen Grundforskiellighed imellem Germanerne før Udvandringen, og efter Erobringen, eller saaledes som deres Forfatning fremtræder i de tydske Stammers ældste Retsvedtægter. Den eneste Forskiel af saadan Art var uden Tvivl den: at Eiendomsforholdene forandredes efter Erobringerne. De frie, germaniske **Herrer** (Ædlinger, Odelsbønder, "Frilinge" o. s. v.) bleve det nu i egentlig Mening, som Grundherrer over store Jordbesiddelser, med Coloner og andre afhængige Landboer. Med deres Magt udvidede sig deres Frihed; men denne var i Principet den samme Frihed, som Tacitus tillægger den germaniske Odelsmand.

men de samme Erobrere optog tillige og beholdt iblandt de agrariske Forhold hos den umiddelbare Agerdyrkers talrige Classe, den allerede i den senere romerske Keisertid fuldstændigt udviklede afhængige Landbostand, med eller uden Stavnsbaand, (glebæ adscriptio, „an die Scholle gefesselte Knechtschaft"), som de formodentlig allerede have kiendt og havt i en beslægtet Form hos sig selv. — Den Frihed, hvilken Germanerne, som det hedder, medførte fra deres „Urskove", eller fra deres Hiemland og nationale Forfatning, til de nye, af dem stiftede Riger i Gallien, Italien, Britanien o. s. v. var Friheden hos den aristokratiske Herrestand; uden Spor af almindelig Lighed, eller Folkefrihed efter nyere Ideer, uden nogen Deeltagelse af den eiendomsløse, afhængige Jordbruger i Folkemøder eller i Folkemagten; altsaa uden noget egentlig demokratisk Element i Forfatningen. Man har jævnlig (ogsaa i vor skandinaviske Oldtids Forfatninger) ved en Illusion tænkt sig et saadant Element i den frie Bondestand; men den saakaldte Odelsbonde var jo ikke andet end den ved sin Eiendom selvstændige Grundherre — Herren over sin Jord; men ogsaa over sine Trælle og Bryder, som dyrkede den, eller til hvilke han leiede mindre Dele af Jorden. Oprindeligen, eller samtidig med de germaniske Folkevandringer, og længere ned i Tiden, havde Odelsbønderne i Norden vel overhovedet ikke saa store Grundstykker, som frankiske, longobardiske eller angelsaxiske Vasaller; men de havde samme Frihed, som disse, og tildeels en mere fuldstændig og umiddelbar, for saa vidt som paa den Tid endnu vel intet Slags Lehnsforhold fandt Sted i Norden, hvor det heller aldrig uddannede sig paa den Maade, eller med den Fuldstændighed, som i de germaniske Riger.

Hvorledes i disse Riger Middelalderens mest almindelige Landboforhold, eller Vornedskabet, under forskiellige Forhold, udbredte sig, og hvorledes det bidrog til langsomt, og

endelig aldeles at fortrænge Levningerne af den personlige Trællestand: dette kunne vi blot berøre i nogle Hovedpunkter. En udførlig Fremstilling heraf vilde fordre Undersøgelser af Tilstanden i hvert af de enkelte Lande, især Frankrige, Tydskland, England og Italien, af hvis særskilte agrariske Forhold vi her fornemmelig holde os til de to førstes. — Overhovedet bør det allerførst bemærkes: at man ikke maa eller kan tænke sig de umiddelbare Følger af germaniske Folkestammers Erobringer i de romerske Lande som en pludselig fuldstændig Revolution i alle Eiendoms- og Landboforhold. Tiden, som forløb inden disse Erobringer, som det ikke allevegne faldt let at tilkæmpe sig[144], førte til fuldstændig og varig Besiddelse af Landet, var ikke kort. Man finder næsten overalt Spor til, at denne Besiddelse er, under forskiellige Vilkaar, bleven deelt imellem de tidligere Indbyggere og deres indvandrede, germaniske Overvindere. Disses Fremgangsmaade imod de betvungne Romaner var vist nok meget uliig. Saaledes hørte Vandalerne til de mod den romerske Befolkning og romerske Indretninger mest fiendtlige og mest ødelæggende fremmede Erobrere. Det var en herskende Tro hos dette Folk, at dets Bestemmelse gik ud paa at omstyrte det vestromerske Rige; hvad desuden en ariansk religiøs Fanatisme bidrog til at bestyrke dem i. Det var ikke uden Grund at deres Navn, efter Staden Roms Indtagelse og Plyndring, blev en Betegnelse for Barbariets skaanselløse Hærjen mod Culturens Institutioner og Monumenter; men om ogsaa det vandaliske Riges korte Glandsperiode omtrent var indskrænket

[144]) Man kan f. Ex. tydeligt skiønne, hvor langsomt det er gaaet, inden Frankerne (som maaskee dog vare de talrigste tydske Folkeskarer, der droge ud paa Erobring) kunde giøre sig til Herrer over den hele Deel af Gallien, der tilsidst udgiorde Merovingernes Rige. Endogsaa om Chlodvig beretter en paalidelig Kilde, at først i det 10de Aar af hans Regiering kunde han strække sit Herredømme til Seinen, og endnu sildigere til Loire. (Hincmari vita S. Remigii. Surii vitae Sanctorum. 1617. Fol. I. p. 194.)

til det halve Aarhundrede, som Genserichs Bedrifter udfyldte: saa opnaaede dette Folk paa en Maade dog sin Bestemmelse, som allerede samtidige Kirkeskribenter tillagde det[145]). Af Vandalerne kunde man da ikke vente sig andet, end den yderste Strenghed imod tidligere af Grundeiere erobrede Lande. De berøvede dem uden Skaansel deres Jorder, eller paalagde dem Afgifter, hvis Byrder vare uudholdelige[146]). Longobarderne brugte ikke meget mere Skaansel; derimod findes Spor til en større Mildhed og Billighed imod de Overvundne hos Gotherne og Burgunderne; og det er ogsaa hos dem man kan paavise historiske Vidnesbyrd om indgaaede Foreninger, efter hvilke Eiendomsjorderne deeltes i et vist Forhold imellem de forrige og de nye Herrer.

Om Frankerne kan man neppe antage, at de ved deres Indfald i Gallien vare et Folk af mere human Tænkemaade, eller af mildere Sæder, end Gother eller Burgunder; men det er derfor ikke mindre sandsynligt, at de merovingiske Fyrster, og navnligen Dynastiets Stifter Chlodvig, virkelig havde antaget den politiske Grundsætning, at skaane de Overvundne, og i det mindste agte deres Eiendomsret, saavidt det kunde skee ved Siden af den rigelige Uddeling af Lehnsgods, hvormed en frankisk Konge maatte forsørge sit Følge og belønne sin Hær og dens Førere. Begge Dele lode sig forene. Landet var stort nok, og ikke overbefolket; meget Jordegods blev ligefrem Krigsbytte, som Kongen kunde dele med sine Mænd; der blev nok tilovers, som disse kunde dele med

---

145) „Les Vandales travaillérent à la destruction de l'Empire d'Occident avec toute l'énergie & toute l'ardeur, que l'intelligence parfaite de ses interêts matériels peut inspirer à un peuple, quand elle s'appûie sur une forte conviction religieuse.". (*L. Marcus* Hist. des Vandales. Par. 1836. p. 324.)

146) *Procopius* de bello Vandal. I. cap. 5. (Ed. Bonnæ. 1833. p. 332—35.)

galliske eller romaniske Besiddere. Det er ikke allene klart af den saliske Lov, at der under det frankiske Herredømme fandtes frie Grundeiere af romersk Byrd ved Siden af de germaniske; men det er tydeligt, at der overhovedet i Jord-Besiddelsen ikke kan være foregaaet saadanne Indgreb eller Omvæltninger, der berøvede alle frie romaniske Indbyggere i Gallien deres Grundeiendom, eller nedsatte deres Retsstilling betydeligt under Frankernes. Historien lægger endog for Dagen, at Romanerne under det frankiske Herredømme ikke allene have kunnet bevare en fri, men endog en agtet og hæderfuld borgerlig Stilling. Hertil bidrog det allerede meget, at Frankerne beholdt den romerske Municipalforfatning i de Galliske Stæder, hvor Menighederne vedbleve at styre sig selv efter romerske Love og Former, og hvor saaledes anseete Romaner ved deres større Dannelse og Dygtighed saameget snarere maatte beholde Indflydelse og Adgang til Øvrighedsposter[147]. Lige naturligt var det, at kirkelige Embeder og høiere Værdigheder i Gallien længe saa at sige udelukkende maatte tilfalde den indfødte Geistlighed, som endnu var i Besiddelse af romersk Lærdoms og Sprogculturs sidste Rester. Desuden finder man indfødte romanske Galliere under de merovingiske Konger beklædte med høie Stats- og Hof-Embeder[148], og seer dem ved mange Leiligheder deeltage i den indre frankiske Historie under et Dynastie, hvis hele Periode udfyldtes ved en næsten uafbrudt Række af indvortes Krige, og af Raahedens og Barbariets oprørende Voldsgierninger og Grusomheder, endog i Kongeslægtens eget Skiød.

147) Jfr. Savigny Gesch. des röm. Rechts im Mittelalt. I. § 95—99. *Fauriel* Hist. de la Gaule meriod. sous les conquerants Germ. I. p. 454.

148) Jfr. J. W. Loebell „Gregor von Tours u. seine Zeit.“ 1839. S. 140—45. Endogsaa Krigshæren havde undertiden romaniske Anførere; f. Ex. den dygtige Feltherre Eunius Mummolus under Kongerne Guntram og Sigebert. (Loebell. 143. 144.)

Vi kunne forestille os Raaheden i Sæder, det ryggesløse Levnet og den vilde Lovløshed, som da maa have hersket i den fornemme Stand hos Frankerne, naar vi med Skræk og Afsky betragte det historiske Billede, som Gregor fra Tours giver os af Brødrefeider, Mord og Forbrydelser i det merovingiske Kongehuus [149]).

Den saaledes fra Erobringens Begyndelse udgaaende, siden vedvarende og fremskridende umærkelige Sammensmeltning af begge Folkefærd, har efter nogle Aarhundreders Forløb udviklet sig til den Eenhed, der uden Tvivl i Carl den Stores Tidsalder omtrent havde opnaaet sin Fuldendelse i det egentlig frankiske Rige. — At begge Stammer fremtræde ved Siden af hinanden i de saliske Vedtægter, og at her skielnes imellem den frie og den skatskyldige romerske Grundbesidder er allerede bemærket. Den samme ældste frankiske Vedtægtssamling synes derimod ikke at kiende Forskiellen imellem Frie og Adelige, som andre tydske Love, (Bairernes, Saxernes, Thüringernes, Burgundernes) bestemt udtrykke [150]). Dette nævne vi kun her, fordi

---

149) Et stærkere Træk af Herskesygens og Tyranniets Umenneskelighed, end Chlodovigs Udryddelse af de øvrige frankiske Konger, og derefter af sin egen Slægt, kiender neppe den europæiske Historie.

150) Ældre og Nyere have derfor hyppigen reent frakrevet Frankerne Adel. (Saaledes f. Ex. *Valesius* Notitia Galliæ, 1675. p. 485. *Mably* Observ. l'hist. de Fr. L. I. chap. 5. *Guizot* Essais sur l'hist. de Fr. p. 209.) Schäffner betragter dette derimod som en „extravagant Hypothese", og har samlet en Mængde Beviser af Kilderne for at Frankerne havde anseete og høibaarne Slægter. (Den frankiske Helgen S. Leodegar f. Ex. var „exortus ex progenie celsa ac nobilissima Francorum". *Bouquet*. II. 628). Vanskeligheden i at forklare, hvorfor Frankernes saliske Vedtægter ere de eneste, hvor Adelen ikke har høiere Bøder, tilstaaer Schäffner; men giendriver Savigny, der vil antage at den frankiske nationale Adel var gaaet over i Kongernes Følgeskab, og var bleven til de saakaldte Antrustioner hos Frankerne. (Gesch. der Rechtsverfass. Frankreichs. I. 217—221.

det tildeels har givet Anledning til den saa ofte atter optagne Strid om den franske Adels Oprindelse og tidligere Stilling til Kongemagten, hvori ældre og nyere franske Forfattere[151] have forfegtet de mest stridige, hinanden tildeels reent imodsatte Hypotheser. Blandt dem er Guizot en af de nyeste, udmærket ved sin grundige, besindige Undersøgelse, hvis Udgang ikke er fra forud antagne, statsretlige Grundsætninger, og hvis Resultater og Udviklinger derfor i det hele ere langt mere fornuftige og fordomsfrie, end hans Forgængeres. Han seer ikke, som Boulainvilliers, en fra de frie frankiske Erobrere umiddelbart nedstammende Adelstand, der skulde have været Eier af hele Landet, og med hvis Rettigheder, som de adelige Lehnsherrer efterhaanden berøvedes ved en usurperet despotisk Kongemagt, han antager at Friheden tabte sig i det nyere Frankrige. Men Guizot er ligesaa langt fra at gaae til den modsatte Yderlighed: at ville, som Dubos, negte Galliens Erobring, at ville antage en Afstaaelse af Landet og en frivillig Underkastelse af det galliske Folk under de merovingiske Fyrster; og i Følge heraf ogsaa at betragte de franske Konger af de følgende Dynastier som legitime Herrer og absolute Herskere over Land og Folk. Derimod har Guizot, som det synes, i Fortalen til et tidligere Arbeide fra 1823[152] sat høiere Priis paa Mablys System over den tidligste franske Historie og Statsforfatning, end man vel kan tillægge det, ved Siden af Guizots berømte, fem Aar sildigere historiske Værk[153]. Dette (ved hvis Betragtning

151) *Boulainvilliers* (Mem. hist. sur les anc. gouvernements de la France. 1727. Essais s. la Noblesse de Fr. 1732.) *Dubos* (Hist. critique de l'établissement de la Mon. française dans les Gaules. 1734). *Mably* (Observations sur l'histoire de France. 1765). *I. N. Aug. Thierry* (Lettres sur l'hist. de France. 1827.)

152) Essais sur l'Hist. de France, pour servir de complément aux Observ. sur l'Hist. de France, par l'Abbé de Mably. Par. 1823.

153) Cours d'Hist. moderne. Hist. générale de la civilisation en Europe. Paris. 1825.

man ei maa glemme, at det er optegnede Forelæsninger) støtter sig overhovedet paa historiske Kilders Vidnesbyrd og paa rigtige historiske Combinationer. Mably, der forlod den Bane, hvorpaa hans geniale Forgænger, Montesquieu første Gang havde spredt den høiere historiske Sandheds og philosophiske Klarheds Lys over Oldtidens og Middelalderens Statsret og Statsforfatninger, betraadte derimod en anden Vei, hvorpaa en heel nyere historisk Skole er gaaet endnu langt videre end han. Mably var den første, som paa sit Lands Historie vilde anvende de nylig fremspirede Ideer om Folkesouverainitet, om en oprindelig Selskabspagt, og om Demokratiets absolute Fuldkommenhed som Statsform. Man kan herefter let tænke sig, hvorledes denne mærkværdige og talentfulde Politiker, der kiendte sin Tid bedre end Fortiden, kunde bringe en fuldstændig republicansk Forfatning i Stand hos Germaner og Franker, og betragte det merovingiske Kongedømme og Adelsmagten allene som fremskridende Usurpationer.

Vi troe at være nærmere ved de virkelig historiske Resultater, med Hensyn til den meer eller mindre overeensstemmende Organisme, som efterhaanden udviklede sig af en chaotisk Tilstand, der i nogle Aarhundreder, ved Germanernes Indfald og Erobringer, blev de forhen af Romerne beherskede europæiske Landes og Nationers Lod, naar vi betragte denne Tilstand, saaledes som vi allerede have angivet dens væsentlige Charakteertræk. Det var en Omplantning af endnu uorganiske Elementer fra en barbarisk, krigersk og halvnomadisk Naturns Folkeskik og raae Institutioner, til de undertvungne Lande, hvor den romerske Civilisation, i de moralske og offentlige Forhold, næsten var fortæret og uden Livskraft; men hvor den dog havde saameget af den mechaniske Organismes Sammenhold tilbage, at Barbarerne hverken kunde udrydde den, eller modstaae dens Virkninger. Disse vare vel for en stor Deel kun

meget ufuldkomne; og den hele Begyndelse til det nye borgerlige Statssamfund, som vi f. Ex. forefinde hos Frankerne før Carl den Stores Tid, maa forekomme os ved et almindeligt Overblik, mere som en halv lovløs Vildhed og vedvarende Krigstilstand, end som en ved Statsret og Lovgivning grundfæstet Forfatning. Men meget er endnu ikke tydeligt nok, fordi det maa søges oplyst ved enkelte, adspredte Kiendsgierninger; og meget vil altid blive tvivlsomt eller vanskeligt at forstaae, fordi hiin Tids diplomatiske Kilder ere fattige, og de geistlige Annalister og Krønikeskrivere sielden oplyse Statsstyrelsen og Folkets indre Forfatning.

Frankerne erobrede Gallien; men hverken have de udryddet Landets overvundne Indbyggere, de romaniserede Galliere, eller trængt dem tilbage i fiernere, afsondrede Biergegne og Udkanter af Landet; saaledes som det skeete med Britaniens celtiske Indbyggere ved den saxiske Erobring. Stæderne i Gallien, med deres Curier og Municipalforfatning, beholdt denne i lang Tid urørt, og dermed ogsaa deres fra den romerske Tid indførte Selvstændighed ved Siden af den landlige Befolkning, der allerede for største den Deel stod i et afhængigt Forhold til Grundherrer og Patroner. Germanerne yndede, efter deres Hiemlands Leveskik, ikke Stadlivet; de betragtede sig vel ligefuldt som Herrer i Galliens Stæder, men disse modtoge forholdsviis den svageste Tilvært af frankiske Indbyggere. Erobrerne, for hvilke det hele romerske Byvæsen var en reent fremmed og ukiendt Indretning, maae have fundet det beqvemmest, at lade Alt i Stæderne blive som det var. Man kan heller ikke tvivle om, at de romaniske Stadboere, tilligemed Municipal-Forfatning og Øvrighed (hvis romerske Benævnelser man alle kan finde i Diplomerne fra den merowingiske Tid) have beholdt deres egne Retsforhold. Selv forbeholdt

Erobrerne sig deres frankiske Vedtægtsret; hvis Mandebod og Bøder i criminale Sager, man ved forefaldende Tilfælde, som den saliske Lov viser, ogsaa overførte paa de fribaarne romaniske Indbyggere. Man seer saaledes ogsaa heraf, at disse hverken vare retløse, eller stillede meget dybt under deres erobrende Herrer[154]. Man kan saameget mindre undres over, at Stæderne i Almindelighed vedligeholdt sig i de af Germanerne erobrede Lande (maaskee endog bedre i Gallien og Britannien, end i Italien) da Skattebyrden, som under Imperatorerne var forhøiet indtil det Utaalelige, uden Tvivl snarere er bleven lettere, end tungere under det frankiske Herredømme; eftersom de nye Overherrer mere holdt sig til Landet, og overhovedet, for det Offentliges Deel, giorde langt ringere Fordring til Ydelser af den private Formue, end den romerske Keiser-Regiering.[155].

Vende vi os derimod fra Stæderne til Landet og Landboerne, saaledes som disses Stilling og Vilkaar have været i

---

154) Vilde man endog finde denne Stilling, saaledes som den saliske Lov, efter Forholdet i Bøderne, angiver den, ikke gunstig nok for fribaarne Romaner: saa er det vel ikke usandsynligt, hvad Waitz antager: at de herhen hørende Bestemmelser i denne Lov tilhøre den første Tid efter Erobringen, og at Romanernes Vilkaar efter Chlodovigs Tid i Virkeligheden have dannet sig langt mere fordeelagtigt. („Das alte Recht der Salischen Franken", von G. Waitz. 1846. S. 102. 103.) Overhovedet seer man i hvert Tilfælde, at den romerske personlige Ret og Retsforhold har staaet ved Magt hos Romanerne i Gallien under det frankiske Herredømme; og det „als persönliches Recht bis gegen das Ende der carolingischen Periode." Schäffner, l. c. S. 108.

155) Den betydeligste Deel af de romerske Statsafgifter under Keiserne bestod i Grundskatten (Indictio og Super-indictio eller overordentlige Tillæg.) Dens Byrde var i den senere Tid af denne Periode ikke allene i høieste Grad trykkende; men blev det endnu mere ved den jernhaarde Strenghed, hvormed den blev inddrevet. (Jfr bl. a. *Lézardière* Theorie des lois polit. de la Mon. française. (Nouv. Ed. 1844) I. p. 32—38. 234—255.

det ældre frankiske Rige: da savne vi vel endeel i de historiske Kilder til at give os tydelig og fuldstændig Indsigt i Forholdene; men savne dog ikke mangen factisk Oplysning fra nærliggende Tider, som kan lede til rigtige og grundede Slutninger om Tilstanden i de foregaaende. Vi maae kun ikke tænke os den med Tiden, om ikke i eet og alt, dog i endeel Hovedforhold, roligere og mere ordnede indvortes Forfatning og Statsindretning i det frankiske Rige, i hvor ufuldkommen den endog var og blev, som aldeles liig den vilde Overgangstid, medens Gallien i meer end eet Aarhundrede maatte bløde under germaniske Folkestammers Krigssvøbe — Vestgother, Burgundere, og endelig Frankerne før Chlodovig. Vi maae ikke forestille os den hele oprindelige galliske Befolknings Behandling og Tilstand efter enkelte Exempler paa Vold, Mishandling og Grusomhed, udøvet mod romanske Individer[156]. I det Hele og Væsentlige maa Landboernes Vilkaar under Frankerne have bibeholdt den samme Grundcharakteer, som de allerede havde, da disse Erobrere satte sig fast i Landet. Den største Deel af den Jord i Gallien, som enten Kongerne toge for sig selv, eller som de overlode fornemme og ringere frankiske Krigere at bemægtige sig, var allerede i store Grundeieres Besiddelse, og dyrkedes af Coloner og andre afhængige Landboer. Af hine ere vel endeel fordrevne, og andre forarmede eller sunkne til en ringere og afhængig Stilling; men man kan ligesaa lidt tænke sig dette om Alle, som man kan tænke sig at Frankerne have forjaget alle romanske Coloner i Gallien,

156) Hvor oprørende, vild og uhyggelig Tilstanden i den merovingiske Tidsalder endog maa vise sig, efter Skildringen hos Gregor fra Tours, som Hovedkilden for Billedet af samme i Historien: saa bliver det dog altid mærkværdigt, hvor faa Exempler paa saadanne enkelte Voldsgierninger, udøvede af Franker imod Romaner, denne udmærkede Historieskriver, der selv nedstammede fra en ædel romansk Slægt, har optegnet. (Jfr. Loebell Gregor v. Tours u. seine Zeit. S. 150—53.)

eller giort alle Fribaarne til Trælle. En stor Deel galliske og romanske Grundeiere levede i Stæderne; og de Fleste af disse have uden Tvivl beholdt meer eller mindre af deres Eiendom. Desuden veed man, at de germaniske Barbarer forstode langt bedre at føre Krig, end at dyrke Jorden; de maatte, om de vilde have nogen Fordeel af det dyrkede Land, dele Udbyttet med de forrige Leiere eller Dyrkere. Vi kunne heller ikke i de frankiske Erobrere tænke os hele germaniske Folkefærd, der som Græshopper oversvømmede Landet, de indtog. Det var for største Deel udvalgte Krigerskarer, som fulgte deres Konger, Høvdinger eller Anførere, og hvoraf en Mængde fremdeles maatte blive under Vaaben, og giøre Krigstieneste, for at forsvare Landet, der efterhaanden erobredes, eller for at følge Kongerne paa nye Krigstog, snart imod Fremmede, snart imod Landsmænd eller andre germaniske Stammer. Det var ikke blot Romaner og Galliere, som de frankiske Erobrere betvang; Thüringerne i det siette, Allemannerne og Bairerne i det ottende Aarhundrede, bleve med Vaabenmagt bragte under Frankernes Aag. Ved enhver af disse Erobringer maatte, hvorledes endog Underkastelsens Vilkaar vare, megen Jordeiendom paa forskiellige Maader falde i Seiervindernes Lod.[157] Vi kunne saa meget før bruge dette Udtryk, som det netop svarer til de gamle Udtryk: sors, lot, alodium, alleux, m. fl. der betegnede den Maade, hvorpaa Jorden, ligesom andet Bytte, deeltes blandt det erobrende Folk. Det lodtagne Gods, der blev fri Selveiendom (alodis) kunde siden, ved Arv eller Kiøb og paa flere Maader udvides. Benævnelsen gik

---

157) Jfr. *Guizot* l. c. p. 92. 93. Han vil udlede Navnet Alode af Loos, Lod. Andre (f. Ex. Thierry og Schäffner, l. c. p. 273) have en ganske anden Etymologie (**all-od**, heel, fuld Eie). Dette kan overhovedet være ganske ligegyldigt for Ordets Betydning, som er sikker og bekiendt nok.

efterhaanden over til al fuld og fri Eiendom, det være Arvejord eller Kiøbejord, naar den ikke var afhængig af nogen Grundherre, eller var Lehnsgods (beneficium). Endeel Franker af den ringere Krigerclasse (thi Standsforskiel medførte Germanerne fra Hiemlandet, og den ophørte ikke efter Erobringen) bleve Eiere af saadan Jord; men om de endog i Begyndelsen eller en Tidlang have havt den reent afgiftsfri, see vi dog, hvorledes Kongerne Tid efter anden have lært at forene den personlige Tieneste, hvortil de frie Franker vare pligtige, naar en Krig var vedtaget, med Krigsgierd eller Krigsskatter, som ogsaa fordredes af den frie Jordeier, og henimod den carolingiske Tid synes at være indførte for al Grundeiendom.

Det var dog langt fra, at Besiddelsen af uafhængig Eiendom blev et almindeligt Vilkaar. Der findes, i senere skriftlige Kilder, Beviser nok som lægge for Dagen, at en Mængde frie Franker levede uden Eiendom paa Kongernes eller de store Grundherrers Godser og Avlsgaarde — altsaa vel enten som Avlskarle, Coloner, eller Arbeidere[158]); og man kan ikke andet end finde Guizots Mening antagelig: at saadanne oprindeligen, eller fra Landets Erobring, have bestaaet af de frankiske Høvdingers Krigsfølge og Huuskarle, som Anføreren førte med sig paa sit Jordegods og gav dem Ophold hos sig paa sin Gaard, eller fordeelte dem paa Godset[159]). Der findes nu ogsaa Beviser paa, at det allerede i Carl den

158) F. Ex. „Franci qui in fiscis aut villis nostris commanent." Cap. Car. Magni. 800. (798 forbød Carl d. Store sine Grever ikke at bruge dem til Trællearbeide, opus servile.) „Liberi homines, qui proprium non habent, sed in terræ dominica resident." Capitulare Lud. Pii 829. (De maatte ikke antages til Vidne i en Andens Sag; saa meget var det i 400 Aar gaaet tilbage med frie Frankers borgerlige Stilling).

159) Essai sur l'hist. de France. p. 109. 110.

Stores Tid kunde være nødvendigt, at tage saadanne frie franskiske Landboer i Beskyttelse imod de Mægtiges Undertrykkelse[160]. Men det stod dem ogsaa frit for, at sikkre sig saadan Beskyttelse ved frivilligt at give sig i Vornedskab; og man seer af mange Lovbud under Carl den Store, at denne Keiser maatte forbyde baade Verdslige og Geistlige ved ulovlige Midler at tvinge de fattige Landboer til at afstaae deres Eiendomsjord (*proprium* suum, *possessiones*)[161]. Paa saadanne og andre Maader, ved Salg, ved frivillige eller afnødte Overdragelser, og ved Gaver og Testamenter til Kirker og Klostre, formindskedes de frie smaa Landbrugeres Antal hos Frankerne med hvert Aarhundrede; og allerede i det 9de maatte Keiserne ved idelig gjentagne Forordninger forbyde Lehnsmænd at bortflytte Bønder fra deres Lehnsgods (beneficia) for at bosætte dem paa deres eget Gods (alodum)[162], hvilket omtrent svarede til at giøre Kronebønder til Adelens Vornede, saaledes som det i Middelalderen ideligt skeete hos os.

Det blev saaledes et i det frankiske Rige meer og mere udvoxende Grund- og Standsforhold, at den faste Eiendom under begge Hovedformer, som egen Jord (Alodis, alodium) eller som Lehn (beneficium) samlede sig i store Lodder, og knyttedes til arvelig Besiddelse. Det var en Tilstand, der ikke var ny, eller fremmed for de germaniske Stammer i Hiemlandet, og der tillige var naturligen grundet i umiddelbare Følger af Erobringen. Ligesom de frankiske Konger

---

160) Capit. Caroli M. a. 805. „de oppressione pauperum liberorum hominum." Capit. a. 864 forbyder, at Ingen med Vold maa fratage frankiske Landboer (Franci pagenses) deres Heste eller Gods.

161) S. f. Ex. Capit. Caroli M. 811. Ed. Baluzii. I. p: 480. 485. „Quod pauperes se reclamant expoliatos esse de eorum proprietate."

162) Capitularia a. 802. 803. 806. 807. 819. 860. 865. (Ed. Baluzii. I. p. 364. 403. 453. 518. I. 460. 490. 611. 665. II. 145. 147. 198.) o. s. v.

maatte komme i Besiddelse af umaadelige Domainer, der fra Begyndelsen betragtedes mere som Familie-Eiendom, end som Krongods, og hvilke de idelig fandt Leilighed og ikke fattedes Gridskhed til at forøge: saaledes udbredte den samme Drift til at erhverve Jordegods sig til den hele Stand af fornemme Franker, Høvdinger og Hærførere, som Kongerne belønnede ved Beneficier. Disse maatte snart giøre den Erfaring, at den dyrkede Jord i Gallien var mere værd at besidde, end de tydske Skove og Græsmarker, og at her gialdt det meer endnu, end hiemme i Germanien: at jo større Grundeiendom, jo mere Magt og Uafhængighed. Den fornemme Franker behøvede heller ikke Jordegods blot for sig selv og sin Familie. Han maatte, for at kunne beholde og stole paa sit Følgeskab, sine frie Tienere, paa lignende Maade indrømme og overlade dem Jordlodder til Lehn eller til Brug. Saaledes grundedes en ny Forfatning, der stræbte efter at samle de ved Opløsningen af gamle germaniske Stammeforbindelser adsplittede, i deres Interesser, deres Besiddelser isolerede, og efter Selvstændighed stræbende Individer, til en, om endog længe mangelfuld og ufuldstændig Statsorganisme. Det var ikke strax fra Oprindelsen den fuldendte, uddannede Lehnsforfatning, som behøvede fire til fem hundrede Aar for at blive det; men Ideen og Grundtrækkene til det hele Feudalvæsen laae dog i den Maade, hvorpaa allerede hos Frankerne Grundeiendom ved en i Stand og Stilling høiere og mægtigere Besidder blev overgivet eller overladt til en Ringere, under visse Forpligtelser; hvortil altid hørte Troskab, personlig Krigstieneste, og Erkiendelse af en Herskabret, Herlighed eller Overeiendom hos Lehnsgiveren eller Lehnsherren. Da vi ei kunne gaae ind i Feudalvæsenets Historie, bemærkes det kun i Forbigaaende: at man ogsaa i den merovingiske Periode hos Frankerne kan skielne de Overgange, hvori Lehnsforholdene udviklede sig; nemlig fra det tidligste,

hvori Kongen eller Lehnsherren gav Nogen et Beneficium, som det stod i hans Magt at tage tilbage, naar han vilde, til det dernæst følgende, et Lehn paa visse Aar eller og paa Livstid; og endelig fra dette til det sidste og yderste, hvori Lehnet som arveligt igien nærmede sig den uafhængige, fulde Eiendoms Natur[163]. Men, under hvilketsomhelst Vilkaar, saa forudsatte den egentlige Lehnsstilling altid fuld personlig Frihed hos Vasallen; Lehnsafhængighed af en Overherre havde ingen Forbindelse med Trældom eller Ufrihed; og heraf see vi strax den bestemte Grændse og den brede Kløft, der adskiller Lehnsforhold fra Vornedskab.

Naar der saaledes hos Frankerne, eller i andre af de germaniske erobrende Folkefærd stiftede Riger, er Tale om frie Jordeiendomme, og om Beneficier eller Lehn: da maa vi altid i begges Besiddere kun tænke os en Herrestand — i Modsætning til den ufrie og halvfrie Folkeclasse, eller i Modsætning til Trælle og Vornede. Hvor der i gamle Kilder tales om det hele frankiske Folk[164]), der er det altid kun den frie Stand, med dens Fornemme og Høvdinger „proceres", „rectores." prol. L. Sal.) som derved menes. Det er Herrestand og Geistlighed allene, som handle paa den historiske Scene; om det ringere Folk, om en Almue er der ikke Tale, f. Ex. i hele Gregors Historie[155]). Endnu Aarhundreder efter Christendommens Antagelse af Gother, Longobarder,

---

163) Man antager Foreningen i Andelot 587, imellem Guntram og Childebert II., som den første Anordning om arvelige Beneficier.

164) „Gens Francorum inclyta, auctore Deo condita, fortis in arma, firma in pacis foedere" o. s. v. (Prologen til den Saliske Lov).

165) „Nous ne voyons — siger en af de nyeste franske Historiker om Frankerne i hiin Tid — distinctement en scène que les conquerants farouches s'essayant à la civilisation, mais se depouillant lentement de leur fourrure de bêtes feroces; & les prêtres à moitié barbares." (*Arbanère* Etudes sur l'hist. univ. 3. partie. T. I. p. 96.)

Franker og andre germaniske udvandrede Folkeslag, vedvarede den fra Hedenskabet arvede Adskillelse imellem den Fribaarne (ingenuus) og den Trællefødte (Servus). Det christelige Religionsprincip modstred og bekæmpede vel Begrebet om en personlig Slavestand; men det knyttede tillige den personlige Frihed til Christendommens Bekiendelse; og den christne Kirke og Geistlighed kunde i et langt Tidsrum egentlig ikke naae videre i Trællenes Emancipation, end til Lovenes Forbud imod at giøre Christne til Trælle, og imod offentlige Slavemarkeder. De germaniske Erobrere, navnligen Frankerne, medførte (som vi see af deres Love) Trældommen til Gallien, og der kan ikke være Tvivl om, at frankiske Konger og Høvdinger endnu længe efter Erobringen ligesaa vel holdt Huustrælle[166], som de lode deres Agerbrug besørge ved ufrie Arbeidere af forskiellig Art og Syssel, og ved halvfrie Coloner. Men hvad der saaledes gialdt om de Fornemme, kunde dog ikke finde Sted hos alle Franker af ringere Stand og Formue. Huustrællene maatte hos dem af sig selv falde bort, eller være sieldne; paa deres Landeiendom behøvede de vel som oftest en indfødt Agerbruger, hvad enten hans Stilling var den romanske Krigsfanges, altsaa Trællens; eller Colonens ikke meget friere. Begge disses personlige Vilkaar synes hos den jordløse, afhængige, tienende eller jordleiende Landbo i Middelalderen at være umærkeligt gaaede over i hinanden[167].

---

166) Der findes i de gamle tydske Love en heel Mængde Benævnelser paa saadanne, efter deres forskiellige Syssel og Anvendelse: Mariscalcus eller custos eqvorum (Stodhyrde), Bubulcus eller stotarius (Qvæghyrde), Servus berbicarius eller pastor ovium (Faarehyrde), Caprarius, porcarius, Servus carpentarius, molinarius, venator, o. s. v. Der kan ikke være Tvivl om, at saadanne vare egentlige Huustrælle, eller trællefødte Tienere, der brugtes hver til sin Forretning, uden at være stavnsbundne til Jorden, eller satte i noget Colonatsforhold.

167) Man finder ogsaa i de ældste skriftlige Kilder, som oplyse frankiske Landboforhold, at Benævnelserne servus og colonus ofte bruges

Det vil uden Tvivl være vanskeligt, med Bestemthed at sige, naar dette i ethvert Land er foregaaet; eller rettere: paa hvilken Tid Grundherrerne ophørte at betragte de Tienere, Avlskarle (Bryder), Leilændinger o. s. v., der dyrkede Jorden for dem, som Slaver. Begrebet om personlig Trældom forsvandt vel først efterhaanden der, hvor Salg af egentlige Trælle bortfaldt eller blev lovstridigt[168]. Men allerede inden man reent ophørte, ved servus (serf) at forstaae en Slave, som Herren kunde sælge uden Jord, var Vornedsforholdet almindelig udbredt overalt hvor germaniske Folkefærd havde nedsat sig i romerske Lande. De havde, som vi oftere have sagt og gientaget, forefundet Grundvolden dertil i romerske Landboforhold; men de medførte Analogien dertil fra deres Hiemstavn, og udvidede det Forhold, som Germanerne selv kiendte hos deres agerdyrkende Trælle, til det hele Jordbrug og den hele faste Jordeiendom, som blev Grunden for den frankiske Herrestands Opkomst, for Adelens selvstændige Stilling og for det paafølgende Lehnsaristokratie, der med meer eller mindre Lighed uddannede sig i alle af tydske Folkefærd indtagne Lande.

Vi have derfor vel Grund til at sige: at Vornedskab, saaledes som det i Keisertiden var indført hos Romerne, ikke allene blev optaget og vedligeholdt af Germanerne i alle af dem stiftede Riger; men at det i de forskiellige, strengere og mildere Former, som det siden antog,

saaledes om hinanden, at man har vanskeligt ved strengt at bestemme Anvendelsen i den rette Mening; foruden at de vexle med andre Benævnelser (masarii, manentes, casati, o. s. v.) hvis Betydning ikke altid er let at bestemme.

168) Forbud mod Salg af Slaver udenfor Provindserne (allerede ved Conciliet i Chalons, under Chlodwig II., i Alemannernes og Longobardernes Love, m. fl.) og Forbud mod Slavers Salg til Hedninger (i Capitularierne, 743. 814. m. fl.) s. *Biot*, l. c. p. 265. 266.

var et de tydske Folkefærd nærmest tilhørende, med Lehnsvæsenet forbundet, og fra dette uadskilleligt Standsforhold. I dette gienfinde vi ogsaa, hvad den personlige Stilling angaaer, saa godt som alle de, den menneskelige Frihed og Personlighed ophævende og indskrænkende Vilkaar, der fulgte med Hedenskabets Trældom, undtagen Grundherrens Eiendomsret til sin Vorneds Person. I Stedet for denne fuldkomne Tilintetgiørelse af Menneskets personlige Væsen og Retsstilling, traadte Ophævelsen af dets Frihed til at skifte Bosted og Næringsvei, uden Herrens eller Herskabets Samtykke. Stavnsbaandet paalagde baade Grundeieren og den livegne Jordbruger en Tvang; men denne var i en ulige større Grad tvingende for den sidste, end for Grundherren, der ved Frigivelsen kunde opløse Baandet, naar han vilde. En saadan Grad af Ufrihed var det almindelige Vilkaar, hvorunder næsten den hele umiddelbart jordbrugende Folkeclasse levede i det frankiske Rige; thi der var i den Henseende ingen videre Forskiel imellem det geistlige og verdslige Gods, end at Tilstanden for Colonerne paa det første var mere betrygget ved Forholdet til den hierarchiske Magt, som hvilede hos en Stand, der i hine Tider var Lovenes og den lovlige Ordens nærmeste Vogtere. Desuden beroede denne Magt ikke af Individer, men af Corporationer, fra hvilke en stor Deel af de geistlige Stiftelsers Indtægter igien ved Gaver og Almisser strømmede ud til den trængende og fattige Deel af Folket. Af disse Grunde kunne vi for en ikke ringe Deel forklare den hastige og uhyre Tilvæxt, som de geistlige Eiendomme erholdt i de første Aarhundreder efter de germaniske Erobringer. Under den chaotiske, lovløse, af Ran, Undertrykkelser og alle tænkelige Voldsgierninger opfyldte Tilstand, som udmærkede hiin Middelalderens første Periode, var Kirken og de geistlige Stiftelser den Ringeres og Værnløses nærmeste og sikkerste Tilflugt; og det maa alt have været

tidligt, at det blev til almindeligt Mundheld: „Det er godt at boe under Bispestaven."

Vi finde her ingen Leilighed til at gaae ind paa en fuldstændigere Fremstilling af de enkelte Omstændigheder i den tidlige Vornedstands Vilkaar, og disses Overeensstemmelse med Slavestandens. Men det er bekiendt nok, at de germaniske Love i Bestemmelser og Forskrifter, der vedkomme Trællenes juridiske Rettigheder, omtrent ganske staae ved Siden af eller samstemme med den romerske Lovgivning[169]; og man vil have vanskeligt ved at fremhæve eller i det Enkelte paavise de Fortrin, som agerdyrkende Vornede eller Trælle efter frankiske eller andre germaniske Love skulde have opnaaet, i Sammenligning med de romerske Coloner og Arvefæstere. Der gives endog Tilfælde, hvori de germaniske Vedtægter i Strenghed med Hensyn til Trælle, synes at overgaae de romerske, f. Ex. i at frakiende dem al Rettighed til at slutte Kiøb eller Contracter[170]. — Vi maae derfor gientage det, som Resultat af de foregaaende Betragtninger: at af de ved Frankerne og de øvrige germaniske Erobrere i Europa uddannede sociale og agrariske Grundforhold: Vornedskab og Lehnsforfatning, var det sidste grundet paa den individuelle Uafhængigheds Idee, og saaledes en aristokratisk Modkraft og Modsætning til det monarkiske Despotie. Vornedskabet, hvori oprindeligen, ligesom i det romerske Colonat, et for den ringere Stand

169) Endeel enkelte Tilfælde, som bevise dette, findes samlede og oplyste hos Biot (De l'abolition de l'esclavage ancien en Occident. p. 263—287.)

170) Saaledes Lex Ripuar. tit. 74. Lex Bavar. tit. XV. 3. Den Saliske Lov forbød at slutte nogen Handel med en Andens Træl („Si quis cum servo alieno aliquid negotiaverit") under 600 Denarers Bøder (tit. 27. l. 26.) Efter Burgundernes Love (tit. 21) maatte Ingen laane en Vorned eller en Træl (originario, eller servo) Penge, uden Herrens Vidende; da han ellers mistede den laante Sum. (Lex Rotharis. 236.) o. s. fl.

(le tiers etat) mildere, dens personlige Frihed og Rettigheder beskiermende Forhold havde dannet sig, modtog derimod i de fleste andre Lande, og endog allermeest i Tydskland, en Udvikling, som i Stedet for at gaae fremad mod den Folkefrihed, man vil tillægge det germaniske Element, („das Germanenthum") skabte en for den nyere Verden eiendommelig Ufrihedsstand: den stavnsbundne Livegnes — en Stand, for hvilken man kan sige, at Jorden blev den Lænke, hvormed Grundherren fængslede den ufrie Landbo[170]. England

[171]) En forhen anført Forfatter, der imod Historien tillægger Germanerne, „at de overalt, hvor de kom hen, lagde Grunden til demokratiske Institutioner", (Venedey, l. c. S. 311) vil ogsaa tillægge dette Folk allene, at have „skabt den nye Civilisation". Dette falder ham let nok; thi han seer i det hele civiliserede Europa kun en meer eller mindre germanisk eller germaniseret Verdensdeel. Det syd- og vest-europæiske romaniske Element, hvor Germanismen har maattet vige for romansk Sprog og Aand, er for ham ligesom det ikke var til. „Italien og Lombardiet er Longobardernes Land; Spanien, Andalusien, Catalonien er Vandalernes, Catternes, Alanernes Land; Frankrige er Frankernes." o. s. v. (smst. S. 313.) Saaledes kan det ikke mere overraske os, at han tilskriver Germanerne og det germaniske Princip, hvad Historien maa tillægge Christendommens Aand, hvor den opnaaede at blive levende hos et Folk og i en Stat. „Dette Princip, siger han, har tilintetgiort det gamle Slaveri; i Stedet herfor satte det den rene Trældom eller Ufrihed („die reine Knechtschaft"); siden Ufrihed med Stavnsbaand" („die Knechtschaft der Scholle"). Heri kunne vi gierne give ham Ret; men hvori bestaaer altsaa den germaniske Frihed, som de erobrende Barbarer skulle have oprettet eller efterladt sig i Landene, til Erstatning for Alt hvad de overvundne Folkefærd matte lide ved Erobringen? — Det er jo egentlig ikke meer, end hvad de romerske Landboforhold allerede efter en stor Maalestok havde tilegnet sig: („le Colonat, équivalant déja établi du principe germanique, importé plus tard.") Det er, hvad vi ovenfor have udviklet: Livegenskab og Stavnsbaand for den ufrie agerdyrkende Stand, eller Bondestanden, satte Germanerne i Stedet for personligt Slaveri. Den Ufrie, som før var sin Herres Slave, blev nu Jordens Træl; og Herren, der eiede Jorden, eiede Trællen tilligemed, men ikke uden Jorden. — At hermed efterhaanden indtraadte en mildere Forfatning og bedre Retstilstand for den forhen-

var næsten det eneste Land i Europa, hvor den germaniske Byrdsforskiel, Ulighed i Standsvilkaar imellem Adel, Fribaarne og Ufrie, som Saxerne medførte til Britanien og en Tid lang bevarede i oprindelig Reenhed, længere ned i Tiden uddannede sig paa en meget eiendommelig Maade. Imedens Tydskland opfostrede en personlig Arveadel uden Grundbesiddelse, en fornyet og personlig Ufrihed i Livegenskabet: blev Grundadel og Lehnsvæsen i England en Overgang til Folkefrihed; og Vornedsforholdet tabte sig saa tidligt i Middelalderen, at man neppe engang tydeligt kan opdage og paavise dets Forsvinden, eller Overgang til Landboernes nærværende Stilling.

---

værende Trællestand, kunne vi ei Andet end antage, og have i det foregaaende fremstillet det saaledes. Men vi maae derhos gientage, hvad oftere er sagt: at det personlige Slaveri var et hedensk Begreb og Retsforhold; den personlige Frihed derimod et christeligt, (som ogsaa Venedey kalder det), ikke udelukkende et germanisk. Vornedstanden („die Knechtschaft der Scholle“, glebæ adscriptio) var til hos Romerne, inden noget af de germaniske Riger grundedes. Dette er en Kiendsgierning, vi maa holde fast ved; og den leder os i dette Tilfælde ved en naturlig Overgang, ikke til Gother, Longobarder, Franker eller noget andet af de tydske erobrende Folkefærd; men snarest til de geistlige Stiftelser, Kirke- og Klostergodser, hvor vi tidligst ere i Stand til at paavise en ordentlig Landboforfatning i det Store, og et Agerbrug, bygget paa Inddeling af Godserne i Hovedgaarde og Bøndergaarde med Coloner eller Vornede, og disse med bestemt Afgift og Hoveri. — Da et mærkværdigt og fuldstændigt Exempel paa et saadant frankisk Kloster-Jordbrug fra Slutningen af det 8de Aarh. nedenfor vil blive fremstillet: tilføier jeg her kun, at 100 Aar tidligere, i anden Halvdeel af det 7de, finder man lignende i Italien. (Jfr. *Muratori* Script. Rer. Ital. II. pars. 2. p. 418 sq.). I øvrigt kan det endnu bemærkes, at Venedey's Paastand, at den personlige Trældom vedblev at herske i det østromerske Rige, hvorved han vil bestyrke sin Theorie, at Vornedstanden og Stavnsbaandet var en Landbofrihed, der skyldtes Germanerne: er uden al historisk Grund. Colonat, Jordleie (Emphyteusis) og de øvrige fildigere agrariske Forhold, der opkom hos Romerne, herskede ligesaa vel i det byzantinske, som i det østromerske Rige. Misbrugene vare de samme i begge. (Jfr. bl. a. *Biot*, l. c. p. 240—250.)

15.

Naar man ikke blot vil betragte Tilstanden i de under Folkevandringen af germaniske Stammer erobrede Lande, men ogsaa i det af dem forladte Hiemland: da tør det vel antages, at Landvæsen og Landboforhold skylder saavel et ved Romernes begyndte Erobringer i de sydlige Dele af Tydskland udbredt Bekiendtskab med romersk Cultur, som de ved Folkevandringen i Landene selv opkomne Forhold en Udvidelse af Agerbruget og Tilvært af Folkemængden, der snarere have været Følge af de germaniske Vandringer, end disse have medført de tydske Landes Ødelæggelse eller Forringelse i Dyrkning og Befolkning. Erhvervet Kundskab om Italiens, Galliens og flere Sydlandes lykkeligere Natur og større Rigdom, har efter Rimelighed været en af de første og virksomste Aarsager, der satte de nordgermaniske Stammer i Bevægelse mod Syden. Med Urskovenes Rydning og Hiordenes Tilvært maatte Folkemængden tiltage. Menighedens Landomraad eller Bymark kunde vel ofte blive dem for trang. Agerdyrkningen var endnu for ufuldkommen til at afgive let og tilstrækkelig Næring for en stigende Folkemængde, hvis Tilbøielighed for Krigen desuden var større, end Lyst til fredelige og rolige Sysler. Colonier kunde et stort Indland, næsten uden Kyster ikke stifte. Medens Saxer, Danske og Norske søgte ud paa Havet, og snart bleve farlige Giæster for Nordsøens Kystlande og for Britanien, maatte det indre Germaniens udvoxende Folkestammer hielpe sig ved Vandringer. Det ene Folkefærd trængte paa det andet; en Deel af den modige, haardføre Ungdom sluttede sig til tappre Høvdinger og Førere; Mængden af mindre Flokke vorede til de Folkeskarer, der med en snart uimodstaaelig Magt brød ind over de romerske Grændser.

Imidlertid have vist nok Landboforholdene hos de Efter-

blevne ordnet sig paa Grundvolden af den gamle germaniske Forfatning; men ikke uden saadanne Forandringer, som Udvandringen af mange talrige og mægtige Slægter, og det i Begyndelsen formindskede Antal af Indbyggere fremkaldte eller befordrede. Flere og større Agerlodder kunde tilfalde saadanne Familier, af hvilke vaabenføre Sønner og Slægtninge havde forladt deres Hiemstavn for at slutte sig til de vandrende Folkeskarer[172]. Et forandret Forhold imellem Antallet af frie Grundeiere og trælbaarne Jorddyrkere kan have forøget Mængden af smaa Jordbrug, som Herren overlod til sine Trælle eller Frigivne imod en vis Afgift. Andre fribaarne Jordbrugere, som ikke kunde holde sig ved deres Gaard og Besiddelse i den gamle Stand, eller uden selv at skulle arbeide i Jorden, vilde hellere slutte sig til Udvandringen, og lade deres Agerland ligge øde, end give sig tilligemed Jorden i en Rigeres og Mægtigeres Vold. — Paa denne eller lignende Maade kunne vi tildeels tænke os Oprindelsen af de større Odelsgaarde eller frie Hovedgaarde, som man (ofte under Navn af Curiæ) forefinder ved Siden af Mængden af de mindre Gaarde eller Boel, (mansus), saa tidligt som skriftlige Kilder oplyse os om Landvæsen og Landeiendom i det frankiske Rige og i Tydskland. Naar vi derhos maae antage, at ogsaa endeel tilbageblevne selveiende Landboer, der sad paa enkelte Boel, Tid efter anden have fundet Anledning til at give sig under

---

172) Det er ikke min Mening ved ovenstaaende Linier at ville tilskrive Germanerne en almindelig Slægtforfatning, som udelukkende Grundvold for deres Samliv i Bymenigheder (hvor nemlig et saadant fandt Sted; almindeligt over hele Germanien har det vel neppe været). Jeg holder for (med Waitz, imod Sybel: „Germanische Geschlechtsverfassung." Schmidts Zeitschr. für Geschichtswissensch. III. 1846. S. 293 o. fl.) „at Landsbyer, Markfællesskab, Bymenigheder paa mange Steder have dannet sig, og altid kunne danne sig, uden at dertil nødvendig behøves Slægter og Slægtforfatning." (Das alte Recht der Salischen Franken. S. 128.)

mægtigere, større Grundherrer i et beskiermende Vornedsforhold: saa behøve vi dog ikke nødvendigt, altid at tænke paa Indgreb, Usurpation og Vold hos de sidste; da det overhovedet viser sig som et almindeligt og uundgaaeligt Tidsforhold. En saadan Standsforringelse har derimod formodentlig sieldnere fundet Sted med andre Fribaarne, der eiede to eller flere Boel, hvoraf de lettere kunde vedligeholde deres Uafhængighed. Historien viser i det mindste, at saadanne Besiddelser endnu i Begyndelsen af det 9de Aarhundrede maae have været temmelig almindelige i de tydske Lande[173].

At i øvrigt ikke Alt, hvad man i det 8de, 9de og 10de Aarhundrede efter hine Kilder forefinder i den tydske Landboforfatning, først er opstaaet efter Carl den Stores Tid, eller som Følge af hans colossale Statsorganisation, der tillige endog strakte sig til Smaating i Landvæsenet og ved Keiserens Hof, er baade naturligt og meget sandsynligt. Det er bekiendt nok, at en agrarisk Forfatning, som den, Tacitus beskriver hos sine Germaner, har endeel Træk, der ligne sildigere Tiders. Allerede i den saliske Lov kan man finde Spor til, at Franskerne til Gallien havde medført Vedtægter og Indretninger, som vedkomme Markfællesskab og Bymenigheder[174]. Lærde tydske

[173]) Man seer dette f. Ex. af Carl den Stores Forordning om Værnepligt af Aaret 812, hvori 4 Boel eller Mansi ansættes som det Jordmaal, der skulde udrede en Krigsmand. Havde nogen Fribaaren saa stor en Jordeiendom, enten som Selv-Eie, eller som Lehn, da var han skyldig til Krigstieneste. De Fribaarne, som kun eiede 3, 2 eller 1 Boel, skulde lægges i Lægd med andre, og saaledes altid af 4 Mansi stilles en Kriger til Hæren. „Omnis liber homo qui IV. mansos vestitos de proprio suo, sive de alicuius beneficio habet, ipse se præparet & in hostem pergat." &c. Capitulare Imum Anni 812. (*Walter* Corpus Juris Germ. ant. II. p. 248.)

[174]) F. Ex. Tit. 45: de migrantibus: Vilde en Fremmed bosætte sig i en By (villa) maatte alle Bymænd (vicini) være enige om at optage ham. En Enestes Modsigelse var nok til at formene ham Optagelse. (Jfr. Waitz, l. c. S. 124. 125. 253.) Hvorledes man med en

Historieforskere, fra Möser indtil vor Tid, dele den Mening, at der fornemmelig i Westphalen endnu forefindes Indretninger i Bymarker, Jordfællesskab, Gaardbrug, Eiendoms- og Fæsteforhold, hvis første Opkomst ikke blot kan regnes fra den carolingiske Tid; men hvis Grund man maa søge i Saxernes tidligere Frihedsstand, inden Keiser Carl efter 30 Aar fuldendte deres Undertvingelse; eller som, ved Sammenligning med Tacitus og enkelte andre romerske Kilder, kunne give os et Slags Forestilling om, hvorledes Samliv, Communalforfatning og Jordbrug have været hos de frie Folkefærd i Nordtydskland, før den ved Carl den Store giennemførte Revolution i den hele tydske Forfatning[175].

---

konstig Retslærdom, der i vor Tid saa ofte anvendes i de gamle, simple Forhold, vil forklare dette Sted, f. H. von Sybel, Entstehung des deutschen Königthums. 1844. S. 29—31.

[175]) Jeg vil f. Ex. anføre den grundige og skarpsindige agrariske Forfatter A. von Haxthausen, der saaledes, efter ovenfor angivne Spor og Elementer, tænker sig Forfatningen og Indretningen i en westphalsk — rettere paderbornsk — Bymenighed i Tiden før Saxerkrigene under Carl den Store: 1) „Bymarkens Areal „kan ved mange af de nuværende Landsbyer dengang have været det „samme, som nuomstunder; ved Andre har den oprindelig været „større; efterdi der af sildigere Bebyggelser opstod en ny Landsby „og derpaa en egen Menighed, som adskilte sig fra den gamle By„mark. [Man seer at Forf., skiøndt uden Tvivl ganske ubekiendt med „vore gamle Love, her nøie skildrer Forholdet i disse mellem Adel„by og Torp.] Nogle have ogsaa været mindre, da mange Byer „senere gik ind, og deres Marker sloges sammen med de overblevne. „Mark-Inddelingen var den samme, som man endnu har; men Ager„landet vistnok mindre, da meget senere er blevet ryddet af Skovland. „I øvrigt hørte vel allerede meget tidligt en Mængde enkelte „Byggesteder („Ansiedelungen") til Bymarken; men dens Hoved„grund („Hauptsole") blev altid Adelbyen („das Dorf"). 2) Be„boerne i en saadan (westphalsk) Menighed deelte sig i to Classer: „Adelige og Frie. Adelen besad umiddelbart endeel enkelte „Gaarde, den senere Tids Curier; men desuden vare mange „Boel („Huben") afhængige af Adelen, som lod dem dyrke, deels „ved Livegne, deels ved Svende, som hørte til deres Følge. Begge

Denne Revolution havde saa dyb og saa vid en Indflydelse paa Europas politiske Skikkelse, at Gienstanden let kunde friste til, hvad de her tilmaalte Grændser dog ikke tillade, i det mindste i Omrids at tegne Skikkelsen af den nye Statsorganisation, som en Regent, hvis Lige i Daadskraft og i det politisk-skabende Genie den hele Verdenshistorie kun faa Gange kan opvise, reiste paa Ruinerne af det halv uorganiske Barbarie, der endnu ved hans Tid herskede i den germaniske Verden. Denne havde, efter Folkevandringens Omvæltninger og efter Romerstatens Fald, endnu ei kunnet udvikle sig af en raa, halv barbarisk, ved Kirkens geistlige Indflydelse og Institutioner endnu ikke fuldkommen tæmmet og omsmeltet Overgangsform. Alle de Smaariger i Gallien og Germanien, i Aquitanien, Burgundien o. s. v., som i 3 Aarhundreder kun havde spildt Folkestammernes krigerske Kraft og Tapperhed i blodige indbyrdes Krige, for at vedligeholde en despotisk Magt hos tyranniske Krigsfyrster, hos udygtige eller reent udartede Fyrsteslægter — dem undertvang og udslettede Keiser Carl, eller indlemmede dem i sit store Rige — den første virkelig europæisk-christelige Statsbygning, som en Erobrer havde kunnet grundfæste efter det vestromerske Riges Undergang. Vel blev Carls frankiske Monarkie, ved hans Efterfølgeres Svaghed og

---

„Classer af Vornede („Hörigen“) havde eget Huushold, og egne „Huse; og da de tildeels dyrkede **Menighedens gamle Boel**, „beholdt de ogsaa deres Andeel i Fælleder, Skove og Overdrev; eller „hvad man senere kaldte Realrettigheder. o. s. v. 3) Styrelsen af „Menighedens almindelige Anliggender i Krig og Fred (?) var i „den blandt dem bosatte **Adels** Hænder. At der endnu paa den „Tid fandtes en almindelig Valgret hos de Fribaarne, **er ikke sandsynligt**; formodentlig var Øvrighedsmagten (Forsæde paa Tinget „og Anførsel i Krigen, en styrende og ledende, ikke **herskende** Magt) „gaaet over til en af de **adelige Curier**, rimeligviis den ældste og „anseeligste.“ o. s. v. Aug. v. Haxthausen „Über die Agrarverfassung in den Fürstenth. Paderborn u. Corvey,“ ꝛc. 1829. S. 103. 104).

Splid, atter kun en Overgang fra det rene, halvt organiserede Kongedømme til Feudaltiden; men hvis han derfor paa en Maade maatte dele den Skiebne med den gamle Verdens største Erobrer, at med hans Død slog ogsaa Dødstimen for hans Monarkie: saa blev dog Carl paa en vis Maade det samme for den europæiske Verden, hvad Alexander den Store havde været for den asiatiske Ideen, som hans Aand havde kaldt til Live, det christelige Monarkie, forgik ikke, fordi den ydre Skabning, den Statsskikkelse, hvori den frankiske Keiser havde ladet den fremtræde, var for uhyre i sin Størrelse, til at kunne sammenholdes af svage Regenter. Saaledes kunde heller ikke Alexanders store Tanke, at forplante Grækenland og græsk Civilisation til Asien, fuldstændigt komme til Live, fordi en for tidlig Død bortrev ham ved hans straalende Banes Maal; men hans korte Livs Bestemmelse var naaet. Asiens indre Verden var aabnet for Europas Magt; Skillerummet imellem Menneskehedens og Culturens ældste Hiem og den europæiske Dannelses Skueplads var nedrevet. Romerne fortsatte hvad Alexander havde begyndt. Araberne reiste kun en ny Modstand, for at vække Europas sløvede Kraft, og omsider lade dets Seier fuldendes.

Naar vi, for at komme tilbage til Formaalet, hvorfra Historiens uadskillelige Eenhed med sin uimodstaaelige Magt saa let kan bortrive Betragtningen, ville spørge: hvilken Indflydelse Carl den Stores politiske Omskabning af de fransk-germaniske Institutioner yttrede paa Landbostanden og de agrariske Forhold? da maa Svaret omtrent blive følgende. Det nyere, eller Middelalderens Landboforhold havde overhovedet allerede fæstet sig i sine blivende Grundformer, inden Keiser Carl begyndte og fuldførte sin colossale Statsbygning, hvis Organisme han med en mageløs Herskeraand forstod at ordne og styre, fra de største indtil de mindste virkende Kræfter.

Kirkens eller den geistlige Magt havde udøvet sin Indflydelse ved at understøtte Optagelsen og Fornyelsen af levnede romerske Institutioner, og ved at befordre disses Overgang til Sammensmeltning med germaniske Elementer, der vist nok alt i det 7de, 8de Aarhundrede, og længe før Carl den Store blev Frankernes Konge, maa have forberedet og dannet den Landboforfatning, vi finde udviklet i den carolingiske Tid, eller ved Begyndelsen af det 6de Aarhundrede. Den bliver os dog ikke saa tydelig og opklaret ved en historisk Kilde, hvoraf vi snarest skulde vente os en fuldstændig Oplysning om hiin Forfatning; nemlig Carl den Stores berømte Capitularier, eller Forordninger; hvoraf en egen Afdeling, i 70 enkelte Afsnit eller Capitler (Capitularia de Villis) allene gaaer ud paa Landhuusholdningen. Men nærmest og egentlig er det Keiserens Domainer eller Krongodser, som disse Forordninger vedkomme; de oplyse os i det Hele mere om, hvor mærkværdig vidt Landbrug, Havedyrkning, Qvægavl og huuslig Industrie var drevet paa de keiserlige Avlsgaarde, end hvorledes den umiddelbart jordbrugende Stands Vilkaar og Forfatning vare beskafne i Carl den Stores Rige. Dertil have vi lykkeligviis andre Kilder, som jeg strax kommer til at nævne. — Vi see imidlertid, hvor nøie Carl har været bekiendt med enhver, selv den mindste Deel af Landhuusholdningen, som den var ved Begyndelsen af det 9de Aarh. paa en saadan stor Avlsgaard, eller hvad vi nu ville kalde et Slot eller Krongods. Det hele Detail af Forskrifter giver endeel mærkværdige Oplysninger om Levemaaden og Landets Dyrkningsmaade, ved Opregnelsen af en Mængde Producter og Fornødenheder af Qvæg, Huusdyr og Smaakreature, og af de forskiellige Haandværksmænd, som skulde findes ved en keiserlig Domaine — Smede, Skræddere, Tømmermænd, Vognmænd, Dreiere o. s. v. ja lige indtil Guldsmede og Folk, der forstod at behandle Vinen, at brygge

Øl, at lave Æble- og Pæremost o. s. v.[176]. Tillige røbe disse Anordninger en stor Orden, Nøiagtighed og Strenghed i anvendt Tilsyn og imod Forsømmelse eller Overtrædelse af Herrens og Herskerens Befalinger; men de fattes heller ikke Steder, som næsten overraske os ved den milde og humane Aand, som har indgivet dem.

Keiser Carl vil, at hans Tyende og Tienere (familia) skulle „behandles med Omsorg, saaledes at de af Ingen skulle bringes til Trang og Fattigdom"[177]. Arbeide de ved Nattetid, skal man derfor give dem særskilt Godtgiørelse. Har nogen Træl eller Vorned noget at forebringe eller klage over sin Foged (eller Mester), da skal denne ei hindre ham fra personlig Adgang til Keiseren selv[178]. Ingen Foged paa de keiserlige Domainer maa driste sig til at ville tvinge Keiserens Tienere til at giøre noget Slags Hovarbeide for sig (non corvadas, nec aliud opus sibi facere cogant); saalidt som han maa tage i Gave af dem enten Hest, Oxe, Ko, Sviin, Griis eller Lam, eller nogen anden Foræring, end i det høieste Æbler, Høns og Æg. (Cap. 3. de villis.) o. s. v. Vi maae imidlertid ikke glemme, at her i disse Anordninger ei er Tale om en heel Land-Almue, eller om livegne Agerdyrkere i Almindelighed; men kun om Keiserens egne Gaarde og Tienere eller Vornede.

Naar vi nu ogsaa ved andre Leiligheder i den store Keisers Forordninger deels overhovedet finde en reen, menneskelig

---

176) Om disse vare frie Huus-Tyende, eller ufrie Vornede og Huustrælle, er vel ikke ganske klart. Jeg holder det sidste for rimeligst.

177) „Ut familia nostra bene conservata sit, & a nemine in paupertate missa." Cap. I. de Villis. (ante A. 800.)

178) Si aliquis ex servis nostris super magistrum suum nobis de causa nostra aliquid vellet dicere, vias ei ad nos veniendi non contradicat. Cap. LVII. de Villis. (*Walter* Corpus juris Germ. ant. II. p. 138.)

og christelig-moralsk Tænkemaade (f. Ex. i hans strenge og alvorlige Paamindelser til Geistligheden); deels at de røbe en Liberalitet og oplyst Statsklogskab, som man ikke venter sig hos en frankisk Erobrer: saa see vi tillige, at han i mange Dele var ophøiet over sin Tid, og ilet forud for denne, uden at kunne paatrykke den sin Aands Stempel og Præg; og at derfor mange af de Love og Indretninger, som man for hans Tidsalder maa kalde udmærkede og reformatoriske, neppe engang have kunnet fuldkomment sættes i Kraft medens han selv levede, og holdt Styrerens Tømme i sin kraftige Haand; men at de ved hans Død snart slappedes og kom i Forfald, tilligemed hans hele fortræffeligt centraliserede Regieringssystem. Det var i sit hele Væsen monarkisk, og grundet paa et Embeds-Hierarchie, som Regentens Myndighed tøilede, og som slet ikke var indrettet til Gunst og Forfremmelse for Lehnsaristokratiet. Carl den Store vilde desuden sikkre og styrke den geistlige Magt og Kirkens Uafhængighed, ved at udvide dens Rettigheder og berige den med faste Eiendomme. Han var den første frankiske Konge, der ikke allene paabød Tienden som Afgift af Kirke- og Krongods[179]; men udvidede den til en almindelig Afgift for al Jordeiendom. Det lykkedes ham saa meget lettere, da det geistlige Hierarchie allerede var fast hos Frankerne inden Carl samlede sit store Monarkie; og hvad han endnu lod tilbage, det havde Kirken Leilighed nok til at

---

179) Jfr. Capitular. A. 779. og Capitular. de Villis. c. 6. Tiendens almindelige Paabud udtales paa mange andre Steder i Carl den Stores Capitularier. (Saaledes f. Ex. Capitular. A. 779. c. 7. Capit. Paderborn. A. 785. c. 16. 17. Capit. Francof. A. 794. c. 25. („Omnis homo ex sua proprietate legitimam decimam ad Ecclesiam conferat"). Capit. Aquisgran. 801. c. 6. 7. Cap. Longobard. A. 802. c. 6. 7. o. s. v. At Keiseren saa ofte, sin hele Regieringstid igiennem, gientog og indprægede sine Anordninger om Tienden, viser, at denne Afgift, som man veed, var en af de vanskeligste og langsomste, at faae indført.

indvinde under hans Søn Ludvig den Fromme — den eneste, der overlevede Faderen. Monarkiets Eenhed har Carl den Store uden Tvivl selv mistvivlet om at kunne vedligeholde i en saadan Udstrækning, og over saa forskiellige Folkefærd, siden han alt endeel Aar før sin Død bestemte dets Deling imellem sine dalevende 3 Sønner. Men det var af endnu langt større Vigtighed for Middelalderens hele historiske Udvikling, at det monarkiske Stats-System, som Carl den Store havde dannet sig, og hvis Organisme han i 40 Aar havde stræbt og kæmpet for, heller ikke overlevede Monarkiets og det tusindaarige tydske Riges Stifter. Et halvt Aarhundrede var neppe forløbet efter Carls Død, da hans Keiserdømme allerede var deelt i syv Kongeriger; og den Lehnsmagt hos Hertuger, Grever og andre ringere Vasaller, som Carl den Store kun alt for rigeligt havde begavet med Jordegods, men som han dog tillige strengt havde holdt i Skranker, — denne Magt havde i disse halvhundrede Aar kunnet giøre Kæmpeskridt til at naae den Uafhængighed, som Lehnenes Arvelighed betryggede dem. De Carolingiske Keisere og Konger befordrede selv denne Arvelighed. Lehnsherredømmet voxede og udvidede sig med en saa rivende Hurtighed, at mod Slutningen af det 9de Aarhundrede talte man allerede 29 store, meer eller mindre uafhængige Lehnsfyrstendømmer i det Frankiske Rige; og ved Enden af det 10de Aarhundrede over 50 allene i Frankrige[180]. Af Carl den Stores deelte Monarkie var da vel endnu det tydske Keiserdømme og det franske Kongerige tilovers som Hoveddele; men af den store monarkiske Statsorganisme, hvorpaa han byggede sin hele Livstid, var neppe mere end Grundvold og Murene tilbage.

Nyere franske Historikere, og det af de fortrinligste

[180]) *Guizot* Cours d'histoire moderne. II. pag. 135.

(Aug. Thierry, Guizot, o. a.), maae tilstaae, at det falder yderst vanskeligt at forklare Grunden, eller de samvirkende Aarsager til et saa pludseligt opkommende Phænomen, som det frankiske Monarkies hastige — om ikke Opløsning, dog Forvandling eller Desorganisation. Den stod upaatvivleligt i Forbindelse med Dannelsen af hele Feudal- eller Lehnsforfatningen. Men det er ikke mindre vanskeligt paa anden Maade, end ved Hypotheser, at giøre Rede for, hvorledes denne Forfatning historisk er opstaaet i Løbet af de Aarhundreder, det 5te 6te og 7de, da det frankiske, burgundiske, lombardiske og flere Kongeriger dannede sig paa Roms Ruiner, ved en meget ufuldkommen Folkeblanding af germaniske, galliske eller celtiske Elementer, og en ikke mindre uligeartet Blanding af romerske Love og Institutioner med Barbarernes, der ikke engang havde andre, end uskrevne Vedtægter, og først maatte lade dem optegne i det latinske Sprog. — Man har let nok ved at indsee, at Erobrerne i Gallien, Italien og Spanien maa have bemægtiget sig umaadelige Jordeiendomme, baade private og offentlige; man seer og veed ligeledes, at Fyrster og Konger i de nye Riger raadede over store Krongodser; og at de heraf uddeelte, bortskienkede, eller med Høiheds- og Overeiendomsret overdrog store Jordegodser baade til mægtige og fornemme Høvedsmænd, Hoftienere eller Embedsmænd, og til geistlige Stifter, Kirker og Klostre; og at Fyrsterne desuagtet endnu en Tid lang beholdt meget Krongods tilbage. Men deraf lære vi endnu ikke, hverken hvorledes og under hvilke Betingelser den nye europæiske — eller om man vil, germanisk-frankiske — Adel opstod, eller i hvilket Forhold den fra Begyndelsen kom, saavel til Lehnsherren eller til Fyrsten og til den hele Lehnsforfatning, som til den fribaarne Stand overhovedet. Man gienkiender den gamle Forskiel hos Germanerne imellem høibyrdige og frie Mænd i den carolingiske Tidsalder —

eller saalænge som det endnu ikke var bleven Regel, at enhver Jordeier og Grundherre maatte være en Adelsmand; men hvorledes og hvorfra opraandt den nyere tydske, frankiske, burgundiske, angelsaxiske, vestgothisk-spanske Adel? — Og hvorfra har den Deling af Fribaarne i to og i tre Grader eller Standsclasser, som f. Ex. i de burgundiske, vestgothiske, angelsaxiske Folkevedtægter udmærkes ved forskiellig Mandebod, havt sit første Udspring?

Det synes klart nok, at den nyere Adel, her handles om, ikke kan have været umiddelbare Efterkommere af de germaniske høibaarne Slægter, som Tacitus beskriver og nogenlunde forklarer os; men i øvrigt er Vanskeligheden i at bestemme Forskiellen imellem den fribaarne og den adelige Franker, eller forklare Grunden til denne Forskiel, omtrent den samme, som naar vi ville forklare Oprindelsen til Patriciere og Plebeiere hos Romerne[181]. Man

[181]) Der er forsket meget og dybt, skrevet og stridt ikke mindre, i den nyeste Tid om den egentlige historiske Grund og Oprindelse til Patriciernes Stand, eller til den Standsforskiel imellem dem og Plebeierne, der bevæger sig som en Hovedstrømning igiennem den romerske Histories tidligere Periode. Det forekommer mig, at Undersøgelsen staaer ganske ved Siden af den, om den germaniske og overhovedet den nyere europæiske Adels Oprindelse. Vi see blandt nyere germanistiske Antiquarer og Historikere, at een mener Adelen i sin Oprindelse at være arvelige Officerer, eller Førere i Krigen (Möser); en Anden at Folket, Menigheden, har givet endeel udmærkede og fornemme Mænd visse Rettigheder, og tillagt disse Arvelighed (Montag); en Tredie vil, at Adelen opstod ved større Grundeiendom (hvilket stærkt modsiges af Waitz). Nogle (Eichhorn, Leo, Phillips, J. Grimm, o. fl.) ville overhovedet henføre Adelen til den præstelige Værdighed og dens Functioner (omtrent ligesom Romernes Sacra længe allene forbeholdtes den patriciske Stand); men Waitz mener atter: „die Gründe, warum der Adel auch als solcher priesterlicher Natur gewesen sey, halten nicht Stich, und sind durch kein Zeugniß zu bestärken.“ Endnu Andre (R. Schmidt, Gaupp, Wilda, o. fl.) ville allene udlede den germaniske Adel af Fyrsternes Hof- og Hær-Følge („das Gefolgewesen“); men modsiges ligeledes af den ovennævnte Lærde. Men, naar man spørger ham selv: hvori

danner den ene Hypothese efter den anden; thi det er bekiendt, hvormeget nyere Historieskrivere af nogen Betydenhed anstrenge sig for, at Enhver i saadanne Tilfælde kan opfinde sig et eget System, uden at holde sig til nogen Forgængers, om det end var nok saa antageligt eller rimeligt. At den sande og oprindelige Idee for en adelig Stand laae i Slægternes ved Erindring og Tradition bevarede, og ved udmærkede og tappre eller hæderlige Mænd i Slægten forplantede Navn og Rygte: synes at være ligesaa afgiort, som at en saadan Adel vil existere, under enhver Statsforfatning, saalænge Mennesker leve paa Jorden i Stater og borgerlige Samfund. — Heraf maa da unegtelig fremdeles følge, at en slig Byrdsadel vel i en vis Tidsalder har kunnet gaae over til og smelte sammen med den europæiske Lehnsadel og Grundadel; men at dette Begreb, denne Institution fra Middelalderen, endnu ikke har været udviklet hos Frankerne under Carl den Store og hans nærmeste Efterkommere paa Thronen — og at man den Gang endnu ikke har tænkt sig adelig Fødsel som nødvendig indbefattende visse politiske Forrettigheder, der ikke kunde overdrages til

bestod den germaniske Adels Betydning? da svarer han ligefrem: „Ich weiß es mit Bestimmtheit nicht zu sagen; und alle Zeugnisse, die wir haben, geben keine Antwort. Die Verhältnisse werden als gegeben betrachtet. Weder nach ihrer Entstehung, noch ihrer Bedeutung, haben die Zeitgenossen gefragt. Es bleibt nichts übrig als zu sagen: die Bedeutung war eine historische.“ (Waitz: Deutsche Verfassungsgesch. I. p. 81.) Paa samme Maade har Savigny besvaret Spørgsmaalet, og kommer til et Resultat, som vel endnu, uagtet al Niebuhrs Lærdom og Genialitet i Kritiken, maa overføres paa Patriciernes Forskiel fra Plebeierne. „Frägt man nach der ersten Entstehung des (alten) Adels, so ist darauf im wenigsten eine bestimmte Antwort unmöglich. Ob er aus vorgeschichtlichen Eroberungen herkam, oder aus der Einwanderung minder zahlreiche, höher gebildete Stämme, das vermögen wir nicht zu bestimmen.“ (*Savigny* Beitr. zur Rechtsgesch. des Adels, p. 29. Han helder dog til en oprindelig Stammeforskiel; men allerede Tacitus Germ. c. 4 er ham imod).

Andre, saaledes som en Grundeiendom, men gik udelukkende i Arv i Adelsslægterne — dette maa forekomme os ligesaa klart, som at man paa den Tid endnu var langt fra at tænke sig Konger og Fyrster i Besiddelse af den Egenskab, at kunne skabe en Adelsmand. Det sidste synes mig, ligger klart som Dagen i Ludvig den Frommes Ord til en af sine Mænd, som han havde skienket Friheden, men som vilde være mere end fri: „Kongen har giort Dig til en fri Mand, men ikke til en Adelsmand, hvilket ikke er ham mueligt; meer end Friheden kan han ikke give Dig" [182]).

Men det er ikke mindre vist, at Pengemagten heller ikke i hiin Tid fattedes sin i alle Verdensaldere uimodstaaeligt virkende Kraft. Man finder ogsaa hos Frankerne Exempler paa, hvorledes Mænd af ringe Slægt og stor Formue sattes lige med de høibaarne, eller agtedes for Adelsmænd; og at naar en saadan mistede eller forødte sin Rigdom, sank hans Efterkommere igien tilbage i den plebeiiske Stand; imedens maaskee en heldigere Yndling af Lykken, ligemeget om adelig eller uadelig af Stand, kom i Besiddelse af de Godser, hiin maatte overgive, og derved hævede sig op iblandt Adelen. Men efterat denne Stand først havde dannet sig i de nye Riger, lærte og fulgte den snart, hvad al ældre og nyere Historie i ethvert Land har beviist: at Slægtadel aldrig vil bestaae, med mindre den ogsaa bliver til Grundadel. Fornemme og mægtige Familier med Formue kunde i Middelalderen knap eie den i anden Skikkelse, end som Jordegods; og jo mere Feudalaristokratiet udviklede sig i hiin Alder, desto mere almindeligt blev det ogsaa, at større og mindre Familiegodser giennem Aarhundreder bevaredes i de samme Slægter; sædvanligt

182) „Rex fecit te liberum, non nobilem, quod impossibile est, post libertatem."

ved den mandlige Linie; men ogsaa, naar denne udsluktes, paa Qvindesiden, hvorved mangengang den samlede Grundbesiddelse endog blev udvidet — i ethvert Tilfælde sieldnere adsplittet i Smaadele. — Saaledes udbredtes da Adelsgodset fra det 9de og 10de Aarhundrede, ikke blot over Frankrige og Tydskland, men i alle europæiske Lande, hvor Lehnsforfatningen fæstede Rod, (og herfra giorde jo Norden egentlig den eneste Undtagelse) at det ikke varede længe, inden al Jordeiendom var deelt mellem Fyrsterne, Geistligheden og Herrestanden; og den største Deel af saadanne Godser har upaatvivlelig hos en Mængde Slægter havt sin første Grund i Kongernes tidligere Forlehninger af Krongods.

Nu laae det vist ingenlunde i Lehnenes almindelige og oprindelige Grund, at de skulde være arvelige; men efterhaanden bleve de det ved Fyrsternes synkende og Aristokratiets stigende Magt[183]); saaledes at de allerfleste Lehnsgodser allerede efter faa Slægtfølger ansaaes som gamle Familiegodser med en arvelig Eiendomsret, hvilken man vel i lang Tid vedblev at tænke sig afhængig af en Lehnsherre; men dette var en Afhængighed kun i Navnet, med hvilken Godserne ligefuldt gik i Arv, eller af Besidderne kunde afhændes, pantsættes, deles blandt Børn og Afkom o. s. v. Arvelige Lehn gik paa denne Maade over til fast Eiendom; og af saadan Eiendom fremgik for en stor Deel de senere Tiders Riddergodser, Baronier, Grevskaber,

183) Carl den Skaldede var maaskee den første Konge, der paa Rigsdagen i Chiersy 877 i det mindste synes at have erkiendt Lehnenes Arvelighed hos Greverne (Comites), som en Vedtægt; om man endog ikke vil forklare hans Anordning saaledes, at den fastsatte en ubetinget Arveret for enhver Lehnsmands Søn. Dette ligger dog allerede næsten ligefrem i den Rettighed, han overhovedet tillægger „sine Vasaller", (fideles nostri) at efter Keiserens Død den, som vilde det, kunde afstaae sin Værdighed, hvormed Lehnet fulgte, til en Søn, eller nogen anden af sin Slægt. (Caroli II. Conventus Cariciasensis A. 877. Cap. 9. 10. *Pertz* Mon. Germ. Leges I. p. 539.)

Herregaarde o. s. v. Men Besiddelsen af Lehnsgods, og overhovedet af større Jordeiendomme, gik med det samme udelukkende over enten i den adelige eller den geistlige Stand. Kirker, Klostre, Bispedømmer, Capitler, Abbedier, udvidede deres faste Eiendomme, fra det 5te og 6te Aarhundrede, i et umaadeligt Omfang og med en undertiden næsten ubegribelig Hurtighed. Kirkens Rigdom havde jo heller ikke blot (som Lehnsgodset) sin Kilde i Fyrsternes Gavmildhed, der til sin Tid var overstrømmende nok[184]). Et andet Tilløb af mindre, men stadigt rindende Bække havde Kirkegodset i gudfrygtige Privates Gavebreve og Testamenter. Dertil kom endnu den af geistlige Herrer ved klog Mildhed og lemfældig

---

184) Den var omskiftende — snart efter Fyrstens Sind og Charakteer, saaledes at man i Raahedens Tid, f. Ex. under det merovingiske Dynastie, stundom med Vold fratog Kirken, hvad Kongerne med ødsel Pietet havde skienket den; snart efter Tidens Vilkaar, og de verdslige Herrers og Vasallers Overvægt over de geistlige. Allerede en af de tidligste merovingiske Konger, Chilperic, klagede: „Vort Skatkammer er tomt; vore Rigdomme ere vandrede til Kirkerne: det er Biskopperne, som nu herske. Høiheden er hos dem, og er veget fra os." Men Chilperic lod det ikke blive ved Klage; han casserede Testamenterne, hvorved Kirker og Klostre vare berigede; ja endog hans egen Faders Gavebreve. (Jfr. Gregor. Turon. VI. c. 46. VII. c. 7.) Siden saae man bl. a. Pipin følge den modsatte Politik; for at giøre sig til Herre over Neustrien og Burgundien, fandt han sin Regning ved at vinde Geistligheden. Hans Søn Carl Martel gik atter en anden Vei; han fratog Kirken en stor Deel af dens uhyre Jordeiendomme, og ændsede ikke den frankiske Geistligheds Had, da han baade havde sin Krigsmagt og Paven paa sin Side. Saaledes gik det oftere op og ned baade i den merovingiske og carolingiske Periode. „Dersom Kongerne, Adelen og Folket" — siger Montesquieu — „undertiden fandt Udveie til at skienke Geistligheden Alt hvad der var i Riget af Gods og Midler: saa fandt de ogsaa Udveie til at tage det igien." (Espr. des Loix, XXX. 10.) Men Montesquieu skulde have indskrænket dette til Kongerne og Adelen; hvad den ringere Stand havde offret og givet til Kirken, vilde og kunde vel Kongen og Adelen stundom fratage den; Folket selv havde hverken Magt eller Villie dertil.

Behandling af alle Undergivne nærede Tilbøielighed hos frie, men enten af ringe Kaar eller af mægtige Naboer trykkede og plagede Landboer, til heller at give sig i Vornedskab under Kirken, end under Ridderen eller Adelsmanden. Gaarde og Boel i Tusindtal kom paa denne Maade i geistlige Stiftelsers Eie. Man aabner ingen af de ældste Jordebøger eller Diplomatarier for et Capitel eller Abbedie, uden idelig at gjenfinde Talemaaden „han overgav sig — overantvordede sig" (dedit se — tradidit se) nemlig sig og sin Jordeiendom til den geistlige Stiftelse. Vi skulle nærmere fremhæve et eneste Exempel i et stort og berømt fransk Abbedie, for at vise, hvilken fyrstelig Rigdoms næsten utroelige Overflod et eneste frankisk Herrekloster i den merovingiske Periode kunde sammendynge, og i Sikkerhed bevare, under dette af Raahed og Voldsomheder, af barbarisk-blodige indvortes Krige og Slægtfeider opfyldte Tidsløb.

Saaledes var det Kirkens og Adelens samtidige Trang og Drift til at consolidere det geistlige og verdslige Aristokratie ved Grundeiendom, som i et Tidsrum af nogle hundrede Aar bragte saa godt som al saadan Eiendom, der ikke var Krongods, over i en geistlig eller verdslig Herrestands Besiddelse; som oftest vel i et eller andet Lehnsforhold, der medførte enten personlig Krigstieneste, eller Krigsfolks Udredning m. m.; men altid, eller næsten overalt i større, under een Besidder samlede Hovedgaarde (Curier), eller endog i Forbindelser af flere slige Gaarde; og det saaledes, at Curien, med de tilliggende Avlsgaarde og mindre Boel, som ikke dyrkedes umiddelbart, eller fra Hovedgaarden selv, regnedes under eet som en større Heelhed, et samlet Herregods, Klostergods, Abbedie, m. m. Dette vedblev at være et almindeligt europæisk Landboforhold under hele Middelalderen, hvis væsentligste Charakteermærke er, at

det, tidligere eller sildigere i det ene eller det andet Rige, uden at ophæve, uden maaskee betydeligt at formindske Antallet af mansus eller Boel, dog opslugte de uafhængige smaa Landbrug; eller efterhaanden næsten tilintetgiorde den frie Landbo- eller Bondestand, for saa vidt en saadan endnu havde overlevet de germaniske Vandringer, Omtumlinger, Folkeflytninger og Erobringer. Vornedsforholdet eller Hovedgaardenes Dyrkning ved Hielp af Coloners, Livegnes eller stavnsbundne Jordfæsteres Dagsværk, blev herved til et lige almindeligt og lige nødvendigt Forhold. Grundherren kunde, under Agerdyrkningens daværende Forhold, ikke leve og udrede sin Lehns- og Krigstieneste af det Overskud, han kunde faae af sine Coloners eller Vornedes Avl; han maatte, fordi disses Agerbrug ikke havde Kraft nok, fordi den personlige Trællestand tabte sig, og Arbeidere for Dagleie den Tid fandtes i et alt for ringe Antal, følge det allerede i den romerske Keisertid opkomne System; eller tage en Deel af den til Bolet hørende Vorneds fastsatte Afgifter i personligt Arbeide eller Hovgierning, for derved at forøge sin Indkomst ved Hovedgaardens bedre Dyrkning.

Denne Skikkelse af Jordbruget og Landboforfatningen, kunne vi (saaledes som det i et fuldkommen oplysende Exempel skal vises) forudsætte som almindelig ved Carl den Stores Tid i det frankiske Rige, hvor den havde dannet og udbredt sig i Løbet af de to foregaaende Aarhundreder, eller under den merovingiske Periode. Den var almindelig, for saa vidt som den fandt Sted paa kongelige og geistlige Jordegodser, paa alle store Lehnsmænds og Adelsmænds Beneficier, og paa deres allodiale eller frie Eiendomsgods. At der iblandt og ved Siden af disse en Tid lang har levet en heel Deel frie Franker, ligesom ogsaa uafhængige, selveiende Jordbrugere af romansk Byrd, der sad paa deres egne Gaarde, uden Patron eller Herre, og uden undergivne Jordfæstere eller Coloner:

kan ei andet end forudsættes. Men ogsaa om slige frie Jordeiere gielder det, at de ved hiin Tid kom lidet i Betragtning imod den rigere Adel, eller de større Lehns- og Godsbesiddere, der raadede over et betydeligt Antal Coloner. Der fattes vel ikke, i de historiske Kilder efter den Carolingiske Tid (fra det 9de, 10de og senere Aarhundreder) Spor til saadanne mindre og frie Selveieres Tilværelse; men det er derhos tydeligt, at de med hvert Aarhundrede tabe i Betydenhed, ligesom de svinde i Antal. Den Betydenhed, som hos de germaniske Franker enhver selvstændig Mand oprindeligen havde, naar han besad saa megen fri Eiendom, at han kunde svare for sig selv og sin Familie, og udrede, hvad Kongen og Samfundet havde Ret til at fordre af ham — en personlig Betydenhed eller Stand[185]), der ligner det, man forstaaer ved Nordens frie Odelsbønder — den maatte synke i Værd, naar Standen baade aftog i Antal, og tabte i politisk Vægt, ligesom Herrestanden tiltog i begge Forhold[186]), saalænge indtil den, i Forening med Kirken, i et saadant Omfang bragte den faste Eiendom i sin (umiddelbare eller middelbare) Besiddelse eller Overeiendom, at der fra det 9de og 10de Aarhundrede, væsentlig i Staten kun tales og handles om samlede store Jordbesiddelser

185) Standen betegnes tydeligt, f. Ex. i Begynd. af det 9de Aarh., ved Udtrykket „liberi homines, qui proprium habent." (Capitular. A. 819.) Maaskee svarer dertil ogsaa Benævnelsen Homo Francus" (Cap. 813. III. 3). Jfr. Schäffner Rechtsverf. Frankreichs. I. 221—224.

186) At der i Frankernes, eller den gamle Saliske Lov, ikke findes nogen egen Adelstand udtrykkelig nævnet: gior saameget mindre til Sagen, da man i de historiske Kilder fra den merovingiske Tid finder en Herrestand — hvorfra den end skriver sig — saa tydeligt som mueligt betegnet under en Mængde Benævnelser, der alle tyde paa høiere Stand, Magt, Anseelse — vel ogsaa Byrd. f. Ex. Optimates, Proceres, Magnates, **Meliores natu** (Gregor. Tur. VII. 19.) **Maiores natu** (Gregor. VIII. 30.) **Seniores** populi (Gregor. VI. 31. VII. 33.) Primates, Primores (Gregor. VII. 21.) Priores regni (VIII. 8.) o. s. v. (Jfr. Pertz, über Hausmeier, S. 117—20. Schäffner, l. c. S. 221.)

hos Adelen og hos geistlige Stiftelser. Naar her da skal være Tale om en Land-Almue, en umiddelbar jorddyrkende Stand: da er dette overhoved den i Vornedsforhold staaende Classe af Coloner, i hvis Stilling der maaskee kan have været nogen Forskiellighed, i Følge Fødsel og Stand, som det knap vil være muligt til Evidents at opklare: men hvilke dog overhovedet dyrkede deres Jord som afhængige Landboer, og for største Deel som ufrie eller stavnsbundne Fæstere, med bestemt Afgift og Hovarbeide[187].

Ved at forefinde dette som en tydelig Kiendsgierning i Middelalderens Historie, i det mindste allerede fra det 8de Aarhundrede, og siden længer ned i ethvert af de følgende; fremstille vi det her allene som et almindeligt historisk Forhold, uden at vi enten kunne forfølge det i alle dets særskilte Udviklinger i de forskiellige europæiske Lande, eller videre ville betragte det fra noget Standpunkt, hvor det skulde underkastes en social eller oeconomisk Vurdering efter vor Tids Aand, Grundsætninger og Erfaringer i Landvæsenet. At betragte Middelalderen efter en saadan Maalestok kan overhovedet ikke lede til meget mere, end en uafbrudt Fortørnelse og Underkiendelse, der ikke allene kan blive næsten reent ufrugtbar for den virkelig historiske Oplysning; men omsider

---

187) En nyere Retslærd, der med Grundighed og Klarhed har behandlet Historien om den ældre frankiske Retsforfatning, antager ogsaa en egen talrig Stand af „frie Coloner" i den carolingiske Tid, og seer i disse en sarskilt Classe af Jordfæstere, der foruden Landgilde til Grundeieren, vare forpligtede til bestemt Hoveri — et Forhold, hvori Colonen (efter hans Udtryk) „unbeschadet seine Freiheit", dog stod nær til „Liternes og andre Vornedes (Höriges) Stand." Schäffner Gesch. der Rechtsverfass. Frankreichs bis auf Hugo Capet. (S. 225. 26.) Da denne Forf. især støtter sig paa en historisk Kilde, (Polypticon Irminonis) som udførligere vil blive omtalt: saa vil jeg i Henseende til de frankiske Coloner i Carl d. Stores Tid holde mig til de nedenfor meddeelte Bemærkninger.

lede til Vredens Eensidighed eller Forbittrelsens Partiskhed og Fordømmelse af Alt uden Forskiel. Denne fører da ofte derhen, at man overseer mange særskilte historiske Træk, hvorved Tilstand, Forfatning, Indretninger i eet Land, hos een Folkestamme, eller i en vis Tidsafdeling, adskille sig fra Forholdene som de vise sig hos et andet Folk, paa et andet Tidspunkt. Det er undertiden noget meget forskielligt der fremtræder, naar man vil søge at samle alle disse Træk under eet, i almindelige Overblik, eller i Tidsbilleder, hvorunder et halvt Aartusinde, eller en maaskee endnu større Periode, skal indbefattes. Dette er hvad man ofte giør i de udskrevne historiske Lærebøger, eller i almindelige Skildringer, hvor „Middelalderen" bruges som Benævnelse for et Tidsrum, der udstrakker sig til 8—9 Aarhundreder af det bevægelige, ideligt omskiftende Europas Historie.

Saaledes vil det heller ikke undgaae en nøiere Betragtning af Lehnsvæsenet i Middelalderen, at det i de store historiske Statsudviklinger har fremkaldt ganske forskiellige Resultater i Frankrige, Tydskland og England. I det første af disse Lande havde Vestgother, Franker og Burgunder, som indtoge det, for en stor Deel blandet sig med den ældre Befolkning. Germanisk Sprog, Forfatning og Sæder forsvandt hurtigere, end man skulde troe det muligt. Folket tabte meget af sin Eiendommelighed, og antog en af romersk-galliske Elementer blandet Nationalitet, med andre Begreber om Monarkie og Kongemagt, end de oprindelig tydske. Vasallernes Opkomst i det vestfrankiske Rige, eller Frankrige, hvilede derfor ikke saameget paa den gamle germaniske Forfatning, som paa Forholdet imellem en erobrende Fyrste, og de mægtige Høvdinger eller Krigsanførere, med hvilke han maatte dele Besiddelsen og Frugterne af det undertvungne Land. Efter Ludvig den Frommes Død, og efterat Delingen i Verdun 843 havde skilt Frankrige fra Carls tydske Keiser-Rige, maatte

Carl den Skaldede i 34 Aar bortgive saa meget af den Kongelige Magt og Høihed, at ved hans Død et arveligt, næsten uafhængigt Lehnsaristokratie alt var grundfæstet. Iblandt meer end 40 Hertuger og Grever, som deelte Frankrige imellem sig, var Kongen ikke meget meer end den ypperste — han var Lehnsherren; men derved meente man, som det hed, „den Første blandt Ligemænd.“ Den feudale Strid, som længer hen reiste sig og i Aarhundreder bestod imellem Kronen eller Kongerne i Frankrige og de mægtigste Kronvassaller eller Lehnshertuger og Grever i dette Land, var en umiddelbar Kamp imellem det i Magt voxende Aristokratie, og en til sine Tider meget svækket Kongemagt. Det var ingen Strid, hvori Folket i sin Heelhed, eller repræsenteret ved Stammer og Landskabsbefolkninger, deeltog. Først ved den mærkværdige Opkomst af Stædernes Corporationer og Communalforfatninger (især fra K. Ludvig VI.'s Tid og i det 12te Aarh.) begyndte et nyt Standselement, det borgerlige (le tiers-état), at reise en national Opposition imod det organiske og stærke Aristokratie, som dog tabte i sin Styrke, jo mere Lehns-Organismen udvidede sig nedad til den ringeste Grundadel. Thi naar ikke blot de store Kronvassaller vilde giøre sig uafhængige af deres kongelige Lehnsherre, men enhver underordnet Lehnsmand, enhver Adelsmand og Grundherre paa sit Slot, vilde sætte sig op imod sin Hertug eller Greve, og disse indbyrdes bleve uenige eller feidede paa hverandre: da maatte Aristokratiet nødvendigen tabe baade i Sammenhold og Styrke; imedens Stads-Communerne tiltoge i Magt og Betydning, og umærkeligt udviklede den nationale Corporations-Aand, som har spillet saa vigtig og væsentlig Rolle i den franske Nationalhistorie; som Frankriges Konger ofte klogt begunstigede og benyttede som Forbundsmagt imod Adelen; og som tilsidst, omskiftet i andre Former, udviklede det nyere demokratiske Element,

der undergrov først, med Kongernes Hielp, Aristokratiet, siden Kongemagten selv. Vi ville hertil endnu kun føie een historisk Bemærkning: at det franske Monarkie i Middelalderen, tilligemed den franske Statseenhed, maaskee fortrinligst skylder sin Bevaring et af de historiske Forhold, som man pleier at kalde tilfældige; men som i enhver Stat, enhver Tidsalder hvor det fremtraadte, har havt en mægtig, dybt indgribende Virkning: jeg mener den mærkværdige, næsten uafbrudte Følge af lange Regieringer, og det for en Deel under de kraftigste og dygtigste Konger af den capetingiske Stamme[188]).

Til England havde vel Angelsaxerne overført et Slags reen germanisk Forfatning, som dog under Heptarchiet kun blev en halvt-organiseret Mellemting imellem Monarkie og Aristokratie, med endeel stærke Rester af demokratisk Folkefrihed. Da Hegemoniet hos Westsex netop havde giort Overgangen til et mere consolideret, aristokratisk Monarkie: brød den normanniske Erobring ind, styrtede hvad der var tilbage af saxisk Forfatning, og Vilhelm Conquestor lagde med Jernhaand Grunden til et Kongedømme, der beiede Vassallernes Magt ved at giøre dem Alle, Store og Smaa, lehnsafhængige af Kronen, og umiddelbart edbundne til Monarken som

---

188) Stifteren af dette Huus, Hugo Capet, regierede vel ikkun 9 Aa; (987—996); men hans Søn, Robert, der i 8 Aar, som kaaret Thronfølger stod ved Faderens Side, regierede efter hans Død allene i 35 Aar (996—1031); dennes Søn Henrik I. i 30 Aar (1031—1060); Sønnen Philip I. i 49; atter hans Søn Ludvig VI. (fra 1108) i 29 Aar, og Sønnesønnen Ludvig VII. i 44 Aar (1137—1180.) Hvad der under ham reiste sig af Farer for Monarkiet fra den mægtigste Vasal, Normandiets Hertug, der allerede fra 1066 var Konge i England: det fiernedes og afbøiedes under Ludvig VII. Søn, Philip August, der i 43 Aar med Kraft, Myndighed og Anseelse sad paa Thronen, og inddrog ikke mindre end 8 store Kronlehn, hvoriblandt Normandiet selv. I 238 Aar herskede syv capetingiske Konger, Søn efter Fader, over det franske Rige; maaskee gives der ingen anden europæisk Stat, der kan opvise en Kongefølge med syv saa lange Regieringer.

Lehnsherre, hvem baade de mægtigste Baroner, og enhver af disses Underlehnsmænd, skulde sværge Troskabseden. Saaledes blev den anglo-normanniske Lehnsforfatning mindre indskrænkende for Kongedømmet, end i Frankrige, hvor enhver Vassal, større eller mindre, gierne vilde tænke sig som uafhængig Herre over sine Undergivne. Aristokratiet i England havde desuden sine Skranker fra den vist nok langt svagere demokratiske Skik, i overblevne Landskabsting og Folkemøder fra den Angelsaxiske Tid, (om endog disse snart tabte den gamle Betydning) og i Domstolene, hvis Myndighed eller Domsmagt udøvedes i Kongens Navn (curia Regis). Da nu imidlertid paafølgende normanniske Konger vilde følge Vilhelm Conquestors Exempel, uden at eie hans Kraft og hans Stilling, og Adelen ikke mindre end Almuen følte sig trykket af Kongemagt og Skattebyrder, reiste Baronerne sig omsider med Vaabenmagt imod en svag, uduelig Konge, og aftvang Johan uden Land 1215 det berømte magna Charta, som vel egentlig kun var et Slags Forliig imellem Monarken og hans adelige Vassaller; men som ved sin Natur, ved de Betingelser, det fastsatte, ved de Grundsætninger, det indeholdt, indrømmede mere af lovlig Ret og Frihed, end nogen anden statsretlig Pagt imellem Monark og Vassaller i hele Middelalderen. Saaledes blev det til et virkeligt Frihedsbrev, der udstrakte sin Virkning til det hele engelske Folk.

I Tydskland gik dette Forhold ud fra andre Grundbetingelser. Eenheden var her allerede fra Begyndelsen langt svagere og mindre udpræget, end i Frankrige. Ved den Verdunske Delingspagt adskilte i det mindste fem tydske Hovedstammer med deres Landomraad, Svaber, Østfranker, Baiuvarier, Thüringer og Saxer, sig fra Vestfrankerne i Gallien. Meget havde de i Hovedtræk tilfælles; men andre Uliigheder i Hiemland og Levested, i Vandringer, Krige og fredelige Sys-

ler, i Vedtægt, Lov og Skik, vedligeholdt sig ikke blot, men udprægedes endnu mere hos Tydskerne, efterat Vestfrankerne med hvert Aarhundrede mere romaniserede sig; og hine derimod, under indbyrdes Strid og Brydninger imellem Folkestammerne, dog i det Hele isolerede sig ved Bevaringen af et fælles Tungemaal og meget oprindeligt og nationalt i Love og Indretninger. Derimod kunde Statseenheden i Tydskland, efter den carolingiske Tid, knap mere siges at være fuldstændig tilstede. Keisernes Lehnsheihed og Arveherredømme maatte idelig forfegtes ved Krige imod Hertuger og Fyrster, der stode i Spidsen enten for hele tydske Folkestammer, eller Afdelinger af saadanne, og som giorde sig til Herrer over enkelte tydske Lande og Provindser, hvor Vassallerne stiftede Dynastier og Fyrstehuse. Disses Lehnsafhængighed af Keiseren blev efterhaanden temmelig illusorisk, og saaledes dannedes omsider et Statsforbund, hvis politiske Sammenhold efter saamange hundrede Aars Forløb endnu i vore Dage røber sin gamle Svaghed og Usikkerhed. — Hvorledes under den tydske Forfatning Middelalderens store Hovedform i Statsorganismen, Lehnsforholdet, udviklede sig og virkede, om vi saa maae sige, ovenfra nedad; eller i hvilket Forhold Lehnsadel og store Grundeiere, i Tydsklands forskiellige Fyrstendømmer og Landsdele, kom til at staae til den frie, saavelsom til den tienende, stavnsbundne, eller livegne Almue: kan her ikke særskilt fremstilles. Vi kunne ikke meer end antyde, at det ogsaa her er baade formeget og for lidt sagt, naar man tillægger den tydske Landbo eller Bondestand i Middelalderen en overalt herskende Ufrihed eller Vornedstrældom. Dette var vel, kan man sige, et almindeligt personligt og Retsforhold i Landbostanden; men det havde ikke allene i mange Egne af Tydskland en ikke ubetydelig eller uvigtig Modvægt i Landsbymenighedernes communale Forfatning, Vedtægter, og Deeltagelse i Retspleien,

m. m. (hvorom saa mangfoldige tydske Byskraaer og Retskiendelser, „Dorfórdnungen", „Hubrechte", „Bauerrechte", „Weisthümer", o. s. v. endnu vidne.) Det bliver endvidere klart, ved Undersøgelsen af ældre og nyere Kilder til den tydske Landboforfatnings Historie, at en fri Bondestand neppe i nogen Tidsalder aldeles har været forsvunden i Tydskland; endskiøndt ogsaa i dette Land, som hos os i Danmark, hørte allerede i det 16de og 17de Aarhundrede Selveierboel eller frie Bøndergaarde kun til Undtagelse fra den almindelige Tilstand: store Domainer, geistlige Godser, og adelige Riddergodser eller Hovedgaarde, med underliggende Bøndergods, beboet og dyrket af en stavnsbunden og hoveripligtig Bondestand.

16.

Inden vi forlade Middelalderens tydske Forhold, og fra Frankrige (hvis store Omskabning ved Revolutionen, i dens Indflydelse paa Landbostanden, betragtes og bedømmes fra høist forskiellige Synspunkter) giøre Overgangen til England — eller til de foregaaende Brudstykker knytte et Omrids af det engelske Folks agrariske Forfatning efter den normanniske Erobring — ville vi endnu kaste et Blik tilbage i Carl den Stores Tidsalder. Det er ikke for at tegne Billedet af denne mærkværdige Tid, eller af dens store politiske Skaber; men allene for at dvæle ved et enkelt skriftligt Monument, hvorom det ikke er formeget sagt, at det i sin Art er et af de mest oplysende, som hele Middelalderen har efterladt os. Det er en Kloster-Matrikel, eller Jordebog, og hører til en Classe af Monumenter, som allerede have givet mange vigtige Bidrag til at kiende og forstaae de indre Forhold hos Europas Nationer i deres Udviklingstid. Men i denne have vi ikke blot en af de alleræld ste; vi have et i sin Art saa detailleret statistisk Arbeide, at det giver os en klar og tro Forestilling

om Frankernes Landvæsen og Landboforfatning, saaledes som begge vare paa de store Godser i Frankrige ved det 8de Aarhundredes Udgang; efterat umaadelige Grundeiendomme havde samlet sig ved de merovingiske Kongers Gaver til Kirken og Forlehninger til de store Vassaller, og ved Privates Legater til Kirker og Klostre; det er med andre Ord: i den ældre frankiske Lehnstid, inden endnu disse Vassaller havde opnaaet at giøre sig næsten uafhængige af deres kongelige Lehnsherer. Trækkene i dette Billede maae vi vel allene hente fra en meget rig geistlig Stiftelses Besiddelser; men de vare uden Tvivl i det Hele blevne de samme, dersom Tiden havde efterladt nogen lignende Kilde fra et kongeligt Krongods, eller fra en af de store verdslige Vassallers Jordegodser.

Det er allerede bemærket, at Carl den Stores Anordninger angaaende de keiserlige Godser eller Landgaarde ikke give os de Underretninger om den agerdyrkende Folkeclasse, dens Vilkaar og personlige Forhold til Grundherren, om Landskyld og Hoveri, med flere Omstændigheder, den agrariske Statistik vedkommende, som man let falder paa at søge i disse Capitularier. Andre Kilder af ligesaa høi Alder, Jordebøger og Mandtal over geistlige Stiftelsers Godser i Tydskland og Frankrige, bøde dog meget paa dette Savn. Til saadanne hører fortrinligen det historiske Monument fra Carl den Stores Keisertid, som jeg alt for nogle Aar siden har benyttet; men her nøiere vil beskrive.[189] Haandskriftet tilhører Aarene imellem

[189]) Polyptyque de l'Abbé **Irminon**, ou denombrement des Manses, des Serfs & des revenus de l'Abbaye de **Saint-Germain-des-Prés**, sous le regne de Charlemagne: publié avec des prolegomenes, &c. par **B. Guerard**. Par. 1844. 4to. (T. I. 1. 2. Prolegoménes, Commentaires, éclaircissements. T. II. Polyptychon Irminonis. Appendix. Glossarium, &c.) Texten har været udgivet (1836) flere Aar, inden den vigtige Indledning, en af de lærdeste Undersøgelser over Middel-

800—813; men fremstiller Landboforhold, der gierne kunne være et eller to hundrede Aar ældre, og som have vedligeholdt sig langt ned i Middelalderen. Dette over tusinde Aar gamle Haandskrift opregner nøiagtigen de vidtløftige, i en vid Landstrækning af det indre Frankrige adspredte Jordegodser, med deres Bøndergaarde, som paa den Tid tilhørte et eneste Kloster, det berømte *St. Germain des Prés*, udenfor Paris. Saaledes giver denne ene Kilde os ikke allene et Begreb om de umaadelige Rigdomme, der i et Tidsrum af to eller halvtredie hundrede Aar maa være sammenstrømmede til de geistlige Stiftelser; men den viser os, paa hvad Maade disse bestyrede og dyrkede deres Hovedgaarde; hvor stor og af hvilken Natur et saadant fransk Abbedies Indtægt var i det 8de, 9de Aarhundrede; og hvorledes **Bøndernes Stilling** og **Vilkaar** paa Klostergodser i hiin Tid have været.

Haandskriftet, hvorom her handles, er i sin Art ikke ualmindeligt; det hører til den Classe af **Jordebøger**, (libri censuum v. censuales; „livres du cadastres & des impots"; *polyptycha* — som fra det 5te Aarhundrede blev deres temmelig almindelig vedtagne Benævnelse [190]) — der vare et Slags Efterligning af Romernes Stats-Mandtal og Skatteregistere, som tildeels endnu vedligeholdt sig baade hos Øst- og Vest-

alderens Forhold, det 19de Aarh. kan opvise, blev fuldført. Jfr. **Hist. Tidsskr.** II. B. S. 434—441, hvor jeg allerede 1841 første Gang har givet en Udsigt over denne historiske Hoved-Kilde; men uden dengang at kunne benytte Udgiverens ypperlige Oplysninger.

190) De omtales i ældre og nyere Kilder under en Mængde andre Navne; f. Ex. **Breviarium** (hvilket allerede **Sueton** bruger; Aug. c. 101). „**Breviarium**, id est inventorium omnium villarum & terrarum ad usus fratrum pertinentium; & quidquid exinde sub qualicumque servitio provenire videbatur." (Talen er om Klostret St. Bertin. *Martène* Thesaur. III. p. 517). **Registrum** (f. Ex. det bekiendte Registrum Prumiense). **Census** („Census debiti villarum S. Remigii"). **Rationarium**, **Rotuli**, m. fl. (Jfr. *Guérard*, I. I. p. 17. 2. Eclaircissements. XI. p. 919. 20).

gotherne, hos Longobarderne og i Frankrige under Merovingerne, og som Geistligheden især beflittede sig paa at overføre og anvende paa Kirkens Jordegodser[191]. Men her var det ikke frie Borgere og Huusfædre, der indførtes i Mandtallet som skattepligtige og værnepligtige; det var især Kirkegodsets (eller Krongodsets) Bornede, og andre af Grundherren afhængige Landbrugere, hvis Navne et saadant Polyptychon opregner, tilligemed de af dem dyrkede Gaardes eller Boels Jordmaal, og den hvert Boel paalagte bestemte Afgift og Dagsværk. At lignende Jordebøger og Skattemandtal over verdsligt Gods, eller i det mindste over Krongodser, have været til i Middelalderen: derom gives Vidnesbyrd nok iblandt flere historiske Kilder, hvoraf jeg blot behøver at nævne Vilhelm Conquestors berømte „Doomsday-book", og Waldemar II. Jordebog. Men ingen saadan mig bekiendt Kilde giver en saa fuldstændig Forestilling om Landbrug og Landboforfatning paa store Jord-Eiendomme i hiin Tid, som det Kildeskrift, vi her have for Øie, og hvis for ikke længe siden fuldførte Udgivelse er en af de betydeligste Fortienester af Middelalderens historiske Literatur, som Nogen af Frankriges Lærde i den seneste Tid har indlagt sig.

Jordebogen opregner Abbediet Saint-Germains Eiendomme, saaledes som de, i forskiellige franske Landskaber, vare fordeelte til ethvert Hovedgods (*Fiscus*) i 25 Districter,

---

191) Jfr. *Guérard* prolegomènes du Polypt. d'Irminon. Chap. II. 12. p. 20—25. Forf. opregner her de vigtigste hidtil bekiendte lignende Arbeider, baade saadanne, hvorom man kun har historisk Kundskab; og andre (fra det 7de til det 14de Aarh.) som endnu ere til (i det mindste i Fragmenter) og for en Deel udgivne. Han har desuden meddeelt udførligere Beskrivelser og Udtog af nogle af de vigtigste og ældste af disse Kloster-Matrikler (Tom. I. Eclaircissement. XIV.—XXV.) Vi sættes derved saameget mere i Stand til at skiønne, hvor vanskeligt man vil finde noget andet historisk Monument af den Art, som i Værdi staaer ved Siden af Abbed Irmino's Jordebog.

Sogne og Byer, hvilke man endnu næsten Alle, efter 10—1100 Aars Forløb, kiender og kan paavise efter de latinske Navne fra Romernes Tid. Ved enhver enkelt Bondegaard (*mansus*) og ethvert mindre Jordbrug eller Boelsted (*hospitium*) angives 1. Colonernes eller Bøndernes, samt deres Hustruers og Børns Navne; 2. enhver Jordbrugers særegne Stand eller Fødselsvilkaar; 3. Gaardenes Jordmaal eller Areal af Ager, Eng, Viinland og Skov; 4. ethvert Boels Landskyld og bestemte Dagsværk til Hovedgaarden af forskiellig Art. — Anordningen herved er saaledes, at i ethvert Gods eller District nævnes først Hovedgaarden eller Herregaarden (Mansus dominicatus) med dens tilliggende Jordegods af forskiellig Art; hernæst Kirken, eller Kirkerne, hvor flere fandtes, med Kirkegodset og de undertiden til Præstegaarden eller til Kirken hørende Jordlodder eller Afbyggersteder, (hospitia) hvis Brugere kunne betragtes som et Slags Boelsmænd, der i Almindelighed kun betale en ringe Afgift til Præsten eller Kirken. — Derefter følger Avlsforvalterens Gaard, hvor en saadan (*maior*) findes, hvilket dog kun er Tilfældet ved de færreste Hovedgaarde. Han er altid en fri Landbo (*maior & colonus*) og har undertiden en dobbelt Gaard, (eller 2 mansi) som dog ikke findes ansat i høiere Landskyld end andre mansi. Endelig følge Colonernes og andre Jordbrugeres Gaarde, saaledes som ovenfor er angivet; og efter Registeret til endeel Godser eller Districter med deres Hovedgaarde angives til Slutningen det hele Antal af Gaarde og Landbrug, efter deres forskiellige Beskaffenhed, tilligemed Afgifternes hele Sum.

Hvad herved først bliver at bemærke, er den Kundskab, dette store Abbedies Jordebog giver os om de umiddelbare Jordbrugeres forskiellige Stand og Vilkaar i det borgerlige Samfund hos Frankerne, efterat disse allerede i meer end 300 Aar havde været i Besiddelse af Gallien. Det bliver

ikke allene klart, at Landets Befolkning af tydsk eller frankisk Herkomst allerede efter hiint Tidsrums Forløb maa have været blandet og sammensmeltet med undertvungne Indbyggere af den galliske Nation; men man seer ogsaa, at den frankiske Almue, eller de frie Franker af ringere Stand, som efter Erobringen have nedsat og fordeelt sig i Landet som Jordbrugere, maa være indtraadte i et saadant Forhold til deres Konger og Høvdinger, (eller overhovedet til de mægtigere adelige Grundherrer, blandt hvilke en stor Deel af det erobrede Land er bleven udskiftet som Forlehning af Overherren, den frankiske Konge) hvorved de omtrent ere komne i den samme Stilling til Grundherren, som de forhen skildrede romerske Coloner. Man kunde vel giøre den Indvending, at Abbediet St. Germains Coloner i Jordebogen have været Efterkommere af gallisk-romerske Indbyggere, saaledes som Frankerne havde forefundet dem, og ved Erobringen bragt dem i dette Vornedsforhold; hvorimod de større Hovedgaarde (mansi dominicati) kunde antages at være Lehnsgodser, som frankiske Konger efter Erobringen havde uddeelt blandt deres Følge og blandt Adelen. Men hvor vilde man da tænke sig de øvrige indvandrede Franker af ringere Stand anbragte og bosatte? Kan det med nogen Rimelighed antages: at Beboerne af omtrent 1800 større og mindre Bøndergaarde, i Slutningen af det 8de Aarhundrede, alle skulde stamme fra galliske eller romerske Forfædre, og at paa det hele Land-Omraad, som tilhørte Abbediet, skulde to til tre hundrede Aar længere tilbage i Tiden, kun have boet 25 eller 26 adelige eller frie Franker? — Det taler unegtelig mere for disse Klosterbønders frankiske Oprindelse, at vi finde den allerstørste Deel af dem, baade Mænd og Qvinder, i Jordebogen med ægte og gamle tydske Navne, hvoriblandt mange sieldne og mærkelige. Jeg kan derfor ikke see andet, end at Jordebogen viser os en

blandet Befolkning af gallo-romansk og frankisk Stamme, og at de Landboforhold, som den lægger for Dagen, formodentlig have været ældre, end den frankiske Erobring; men at Frankerne have medført lignende Forhold og Standsforskiel fra Tydskland, og at den frankiske Almue saaledes har fundet sig i at modtage Jordbrug og Jordbesiddelse under de samme Vilkaar, som Galliens tidligere Indbyggere.

Vi have her et Abbedie, med en geistlig Stiftelse for os; men dens Besiddelser have for en stor Deel været grundede paa Kongernes Gaver af Krongodset til Stiftelsen; og det samme Landboforhold, som her møder os, maatte ligeledes finde Sted paa den frankiske Adels Arvegods og større Lehnsgods, hvor dette bestod af en Hovedgaard med tilhørende Vornede eller Coloner. — Naar vi da især, eller næsten udelukkende holde os til Forholdene, som de fremtræde i denne Jordebog, da finde vi det under Abbediet St. Germain hørende Jordegods, deels som Hovedgaarde, der kunne betragtes som fuld Eiendom; deels som Bøndergods, eller mindre Gaarde (Boel), hvis Besiddere havde en indskrænket Brugsret, og vare af forskiellig Stand eller Fødselsvilkaar; uden at dette synes at have havt nogen Indflydelse paa deres Stilling, der i det Hele var den ovenfor angivne. Klosterets Gaardbrugere eller Coloner vare, som saadanne, ikke Trælle, men hoverigiørende Fæstebønder, hvis Afgifter og hvis bestemte Dagsværk eller Pligtarbeide til Hovedgaarden Jordebogen paa det nøiagtigste angiver. — Der gaves tillige en og anden Undtagelse fra dette almindelige Forhold; f. Ex. naar Smaadele af Hovedgaardens Jorder bortleiedes[192];

[192]) F. Ex. „Ingulfus, colonus Sancti Germani, super ipsum mansum tenet, cultura dominicata, bunuaria II." Polyptychon XIII. 29. p. 137. — „Winegoius tenebat de fisco dominico campos II." pag. 108. Fl. Ex. s. p. 109. o. s. v. (Jfr. ogsaa *Guérard* Prolegom. p. 581.)

hvilket kunde skee med særskilt betinget Afgift paa Livstid under Vilkaar af Opsigelse[193]. Der findes andre Exempler paa, at saadande Jordparter adskilles fra en Hovedgaard, saaledes at man deraf oprettede et heelt Boel, som overdroges til en Bonde eller Jordfæster under de sædvanlige, bestemte Vilkaar[194]. Bolet, Bondegaarden, Fæstegaarden, (*mansus*) var overhovedet den væsentligste, almindeligste Inddeling af det frankiske Jordegods; og det kan være værd at bemærke, at det latinske Ord i sin Oprindelse ligner vort nordiske Boel[195]. Samme Benævnelse bruger Jordebogen ogsaa om Hovedgaarden, Herregaarden selv, der kaldes *mansus dominicatus*, (i andre gamle Matrikler og Diplomer ogsaa *Curtis*, *Curia* m. fl.) og bestyredes enten af Eieren selv, eller (som i nærværende Tilfælde) ved Abbediets Tilsynsmænd eller Forvaltere; men dyrkedes ved de under Hovedgaarden hørende Coloners og andre Jordfæsteres Dagsværk eller Hovarbeide. Endskiøndt der i dette Polyptychon ikke ved nogen Hovedgaard forekommer Angivelse af de desuden paa Gaarden tienende Folk: indsees det let, at endeel saadanne ikke kunne have manglet paa enhver stor Hovedgaard. Der vil ogsaa findes Exempler nok i andre gamle Kilder, som kunne oplyse dette[196].

---

193) „Ces tenures, au lieu d'etre perpétuelles, héréditaires, & soumises aux charges communes du fisc, paraissent avoir été révocables & astreintes à des obligations particulières & exceptionnelles". *Guérard* Prolegom. p. 497.

194) „Agardo & Adalrico fecimus mansum I., ut totum debitum inde solverent". Polyptych. II. p. 109.

195) Mansus er kiendeligen beslægtet med manere, ligesom Boel med at boe. Den egentlige Bemærkelse af Ordet mansus er Jordbrugerens, Bondens Gaard eller Bolig; siden er den overført og bruges tillige om det til Gaarden hørende Areal eller Jordmaal. Ogsaa det svenske Hemman er uden Tvivl oprindelig ikke andet end Hiem, Bosted.

196) Saaledes f. Ex. i et Diplom fra 841 vedkommende Abbediet Nieder-Alteich i Baiern, hvor man seer, at der ved Hovedgaarden

Vi gaae altsaa over til det Abbediet St. Germain tilhørende, eller dets Hovedgaarde underliggende Bondergods; vi ville først betragte dets Indbyggere eller Jordbrugere, og oplyse deres Vilkaar efter de Data og Resultater, som Klosterets Jordebog giver os, i et og andet Tilfælde jævnførte med andre samtidige Kilder. Vi maae forudsende den almindelige Bemærkning: at saaledes som Tilstanden og Forfatningen her findes, baade i Jordegodset og hos Jordbrugerne, synes det tydeligt, at vi dog ikke have en fast, ved almindelig gieldende Love og Institutioner bestemt og ordnet Statsorganisme, men snarere et Slags Overgangstid, for os; en Tid, hvori Levninger af de romerske Landboforhold ere blandede med de germaniske Erobreres indførte personlige og reelle Vilkaar, eller med de forskiellige Arter af personlig Stilling og Rettigheder, som have tilhørt flere Classer af den jordbrugende Folkemængde hos disse germaniske Folkefærd. Vi finde saaledes umiskiendelige Spor af den Forfatning, som Jordbesiddelsen under Frankerne i den merovingiske Periode havde havt, og hvoraf man i det mindste havde bevaret Navnet; om endog de virkelige Forhold, under hvilke Besiddelsen nu fandt Sted, havde forandret sig. At heri, ogsaa under Carl den Stores Regiering, endeel gammelt var opløst, uden at en fast og lovbunden Organisation allerede havde bragt nye Vilkaar i Stand og udviklet nye, bestemte Former: vil af det følgende blive mere tydeligt. Hvad imidlertid Jordebogen selv viser os som et varigt, med almindelig Vedtægt ordnet Forhold i Landbruget, det er Matrikelen selv, eller Jordens og Jordbrugenes faste Inddeling, og de for enhver enkelt Gaard

---

(Curtis dominicata) fandtes 22 Tienestefolk af begge Kiøn („mancipia infra curtem, inter pueros & feminos, numero XXII." Monum. Boica. XI. p. 110.)

eller mansus bestemte Afgifter eller Skyldigheder til Grundherren[197].

Men Jordebogen fra St. Germain fremstiller tillige (som jeg har sagt) den til Klostergodset hørende jorddyrkende Almues, eller Klosterbøndernes forskiellige Fødsels- og Standsvilkaar; og det meget nær i Overeensstemmelse med andre samtidige, eller endnu ældre historiske eller Rets-kilder fra tydske Lande og Folkestammer; f. Ex. de gamle baierske og alemanniske Love, samt Diplomer og Jordebøger fra det 8de, 9de og 10de Aarhundrede. Inden jeg gaaer over hertil, maa jeg endnu gientage den almindelige Bemærkning: at Frihed ved Fødsel i hiin Tidsalder ikke var det samme, som Standsfrihed, eller Frihed ved Stand. Det var alene den sidste, som meddeelte den fulde borgerlige Frihed, og denne beroede paa Grundeiendom, hvoraf da enten giordes Krigstieneste, eller svaredes Leding, eller andre Statsbyrder. Den Fribaarne, (ingenuus) der ikke havde Selv-eiendom[198], men heller ikke havde, som det heed, overgivet sig til nogen Herre, (eller som ikke var bleven Vorned), tabte vel ikke sin Fødselsret; men han havde ikke samme Standsret, eller Borgerret, som den frie Grundeier (qui proprium fundum habet). Gav han sig nu endogsaa i en andens Tieneste — eller blev som det kaldtes, en andens

---

197) Man kan med saa meget mere Ret kalde dem bestemte, som Jordebøgerne (Polyptycha) for at være desto mere authentiske, redigeredes efter optagne Mandtal over Jordfæsterne, samt deres Areal og Afgifter, (procés verbaux — **Brevia**, som var Middelalderens gamle latinske Navn) i enhver Commune; hvilke i fornødent Tilfælde edeligt bekræftedes af vedkommende Communes Bomænd, eller Coloner. Derfor forekommer ofte i Irmino's Jordebog Lister paa saadanne edsvorne Hiemmelsmænd: „Isti sunt qui juraverunt" — „Isti juraverunt omnia ita vera esse" o. s. v. ist. *Guérard* I. p. 30. 31.

198) Liber per se, liber qui proprium non habet: kaldes han i et af Ludvig den Frommes Capitularier.

Mand (homo alterius), saa traadte han ind i Vornedstanden; og skiøndt han heller ikke derved kunde miste sin Frihed ved Fødselen, tabte han derimod ganske sin Frihed ved Standen, saalænge han stod i det afhængige Vorneds- eller Beskyttelses-forhold til en uafhængig Grundherre. Dette er den Maade, hvorpaa jeg troer man kan forklare de i vor Jordebog forekommende forskiellige Benævnelser paa Godsets Landboer, der adskille flere, efter Fødselen forskiellige Classer af disse, uden at man kan skiønne, at denne Forskiel har havt stor Indflydelse paa deres Stilling, deres Afgifter, Byrder og personlige Forhold til Herskabet eller Grundherren.

Vi maae kun ikke glemme, ved at betragte disse Landboforhold hos Frankerne, eller Indbyggerne i Frankrige, at vi ere i det 8de, eller Begyndelsen af det 9de Aarhundrede; og at hvad vi finde i Jordebogen ikke er den rene eller tidligere germaniske Forfatning, som de frankiske Stammer havde medført fra deres Hiemland, og hvoraf betydelige Levninger ere bevarede i de tydske Stammers ældste, paa Latin affattede Vedtægter. Jeg vil oplyse dette ved nogle faa herhen hørende Træk af disse Love, i Henseende til Standsforskiel og Folkeclasser hos Frankerne. Naar vi saaledes gaae til den af disse Love, som man efter de nyeste Undersøgelser[199]) maaskee tør holde for den allerældste, den berømte saliske Lov, eller de saliske Frankers Vedtægter — hvorom det neppe kan betvivles, at den er nedskrevet i Hedenskabets Tid, da denne

[199]) Fornemmelig af G. Waitz: „Das alte Recht der salischen Franken." Kiel 1846. Resultatet af hans Undersøgelser om Lovens Alder giver han S. 82. 83. „Man muß den Prolog ganz verwerfen, oder man muß daran festhalten, daß das Salische Gesetz vor Chlodovigs Zeit entstanden ist; nicht blos vor der Annahme des Christenthums durch die Franken, sondern auch vor den großen Eroberungen, und der Reichsgründung in Gallien, zu einer Zeit, da die Salischen Franken nördlich des Kohlenwaldes und der Leye lebten." o. s. v.

Stamme endnu (som endeel rimelige Grunde tale for), boede i den nordlige Deel af Belgien, og altsaa tidligere end de store frankiske Erobringer i Gallien, tidligere end Chlodovigs Monarkie, eller Stiftelsen af det saakaldte merovingiske Dynastie i Midten af 5te Aarhundrede: saa have vi en Tid for os, der kan være henved 400 Aar ældre, end Jordebogen fra St. Germain. Den saliske Lov, saaledes som vi have den optegnet, (altsaa da snarere yngre i Tiden, end Stammernes Vedtægter, i disses Oprindelighed eller autonomiske Udspring) nævner (som allerede er bemærket) ingen egentlig Adelstand, med Forrettighed til en høiere Mandebod, saaledes som i andre af de gamle tydske Love. Den almindelige og simple Mandebod (Leodis, leudis) for en fribaaren Franker (*Ingenuus* ell. *ingenuus homo*, 14. 1; *ingenuus Francus*, 41. 1. og ellers ofte) er 8000 Penninge (denarii) eller 200 Skilling (solidi). Det er denne Folkeclasse, hvilken den hele saliske Lov betragter som det egentlige Folk, hvis personlige Rettigheder og Forsvar mod Retskrænkelser, især af Jævnbaarne, Loven vil betrygge ved Straffebøder. I Modsætning til de Fribaarne staaer Trællestanden (Servus, ancilla), som her endnu er uden al borgerlig Ret; som kan pines til at bekiende, ved bestemte Antal af Pidskeslag, og lide Dødsstraf; men i øvrigt i strengeste Mening betragtes som en Herren tilhørende Ting. Bøder for en Træls Misgierninger paalægges derfor Herren at betale. At dræbe en Andens Træl, og at stiæle ham, kostede ligemeget (60 Solidi); og den samme Bod var sat for at stiæle en Hest eller Oxe. — Den eneste Middelstand, imellem de Fries og Trællenes, som den saxiske Lov kiender, er de saakaldte *Leti*, *Læti* eller *Liti*, der havde en indskrænket Frihed[200]), eller stode i et Slags Vornedsforhold

200) „Si quis homo ingenuus letum alienum expoliaverit." XXXV. 4. „Si servus aut letus hominem ingenuum occiderit." XXXV. 4.

til de Fribaarne, fra hvilke de ligesaa bestemt adskilles, som fra Trællene[201]. For at blive Ingenuus, eller opnaae fuld Frihed, maatte en Letus frigives ved en Retsact, der lignede den, hvorved man frigav Trælle; men derimod har denne Folkeclasse den personlige Frihed og Gyldighed, som sætter dem i Stand til at indgaae juridiske Forpligtelser, og i egen Person at kunne møde og forsvare sig for Retten eller Folkeforsamlingen; de kunne besidde rørligt og urørligt Gods med Eiendomsret; ligesom ogsaa deres Liv og Person var beskiermet ved en Mandebod, der udgiorde det halve af den Fribaarnes. Alt dette indeholder en Blanding af Uafhængighed og Ufrihed, der snarest synes at være grundet i en frivillig Opgivelse af hiin i et personligt Tienesteforhold.

Der gives i øvrigt ingen Folkeclasse i Middelalderen, om hvis egentlige Vilkaar, og Stilling til de øvrige Stænder, men i Særdeleshed til Colonerne, der endnu, uagtet mange Lærdes Undersøgelser, hersker mere Uvished, end om disse Leti, Liti eller Lidi (ogsaa Litones). De franske og tydske Retslærde, som i Almindelighed henføre dem til et Slags Middelstand, (de saakaldte Mellemfrie, „Mittelfreien") ere ikke engang blevne enige om man i de germaniske *Liti* eller *Lidi* skal see samme Folkeclasse, som de *Ledi* eller *Læti*, der forekomme hos nogle sildige romerske Historieskrivere[202]; eller om

201) J. Grimm (Deutsche Rechtsalterth. p. 269) bringer vel, efter den forskiellige Taxt for Mandeboden, („Wergeld") 7 Folkeclasser tilveie hos de saliske Franker; men denne Inddeling, som allene gaaer ud fra Boderne, adskiller dog i sig selv kun de to Stænder, og Forskiellen ligger kun deri, om en Ingenuus eller Litus var i en høiere personlig Stilling, eller ikke (nemlig i Hoftieneste, „in truste", eller i Hæren „in hoste").

202) F. Ex. *Zosimus* (II. 54) *Ammianus Marcellinus* (XVI. 11. XX. 8.) *Jornandes* c. 36. Notitia dignit. Imp. 65. (Jfr. *Grimms* Rechtsalterth. p. 306. 307, hvor han ikke kalder i Tvivl, at man maa overføre de frankiske Loves halvfrie Folkeclasse (Lidi eller Liti) paa Romernes Læti, der omtales som en egen Classe af Krigsfolk, i

man kan ansee dem for den selvsamme Classe, som de i de saxiske Love, og i andre Kilder fra den senere Middelalder, forekommende Lazen og Laten. Det sidste synes vel temmelig naturligt efter den Liighed, der findes i Ordenes Grundlyd; imidlertid forekomme enkelte Steder i gamle Kilder, (f. Ex. et Diplom af Keiser Otto I. 939) hvor *Liti* og *Lazi* virkelig adskilles. Det kan være os nok at vide, at baade i den saliske Lov, i den saakaldte „gamle saxiske Lov", (lex antiqua Saxonum) hvis Redaction er fra Carl den Stores Tid, og i Abbed Irminos Jordebog fra samme Tid, adskilles denne Mellemstand, under Benævnelsen *Liti* eller *Lidi*, baade fra de fuldt Fribaarne og fra Trælle. Den baierske og den burgundiske Lovsamling have hverken Benævnelsen, eller en saadan Mellemclasse, som derimod forekommer i de longobardiske Love under Navnet *aldio, aldiones*, og udtrykkelig siges at være samme ufrie Stand, som Frankernes *liti*[203]. Den nysnævnte saxiske Lovbog har den betydelige Forskiel fra den saliske, at den udtrykkelig opfører fire Stænder eller Folkeklasser: Adelige (nobilis) med en Mandebod af 1440 Solidi; Fribaarne (ingenui) hvis Mandebod imod hine kun er en Siettedeel, eller 240; Mellemfrie (liti) med halv Mandebod mod den Fribaarnes eller 120 solidi, og Trælle (servi) som her gielde 36 solidi. Hvad Literne angaaer, da sees det klart af flere Steder, baade i den saliske og saxiske Lov, at de for deres Person kunde være afhængige af en Herre (*dominus, senior*); ja den sidstnævnte Lov sætter endog en *litus* i Classe

---

hvilke Grimm vil see Germaner, der frivilligen havde underkastet sig Romerne, og erholdt Jorder (terræ læticæ) til Bebyggelse. Hermed maa sammenlignes Guerards Fremstilling: Polypt. d'Irm. I. Prolégom. p. 250—55; og de forskiellige Meninger om Frankernes Lidi p. 256 og flg.

203) Aldiones ea lege vivant in Italia in servitute dominorum suorum, qua fiscalini vel liti vivunt in Francia. Cap. Caroli M. add. ad L. Longob. 801. c. 6. (Cf. L. Lang. lib. III. 20.)

med en Træl, ved at tillægge begge lige Ansvarlighed for de Drab, de begik efter Herrens Befaling[204]). I Eiendomsret og flere personlige Rettigheder stod han dog i det mindste langt over Trællen, som allerede ovenfor er berørt. (S. 494). En Litus tog ogsaa sin Deel i de Straffebøder, der skulde erlægges for personlige Mishandlinger eller Retskrænkelser, som tilføiedes ham. Han kunde indgaae en Contract uden sin Herres Deeltagelse eller Bekræftelse m. m. „I øvrigt", siger Guerard, „levede en Lidus snarere under sin Herres, end under Øvrighedens Beskyttelse." (p. 260.) Han svarede derfor ogsaa til Herren en egen personlig Afgift (lidimonium, litimonium), foruden de Afgifter og Skyldigheder, som en lidus, der sad paa et Boel, maatte yde til sin Grundherre, efter samme Taxt som en Colonus[205]). Den egentlige Grundforskiel imellem de to Classer af halvfrie eller afhængige Jordbrugere, der forekomme i det frankiske og tydske Rige, fra det 5te til det 9de og 10de Aarhundrede (og i tydske Kilder senere) synes Guérard først at have opfattet med Klarhed: „Den frie Mand kunde gaae over til at blive lidus, naar han „vilde; dertil hørte kun at finde en Herre, til hvem han „overgav sig; for at indgaae i Colonens Stand, maatte „han desuden finde en Gaard eller Jord at dyrke; eller, som „det saa ofte var Tilfælde: han maatte selv være frie Jord„eier, og afstaae, i det mindste en Deel af sin faste Eiendom, „for allene at nyde en Part af dens Frugter. Men en Herre „fandt man altid lettere, end en fast Eiendom. Endnu van-

204) „Quicquid servus aut litus, jubente domino, perpetravit, dominus amendit." (L. Saxon. XI. 1.)

205) At en Colonus var forskiellig i Stilling fra en Lidus, er klart nok, ikke allene af Irmino's Polyptychon, men af langt senere tydske Diplomer; f. Ex. saa tydeligt som mueligt af et Brev af Kong Otto, anført efter Eccards Probat. Historiæ Marchionum oriental. i Adelungs Glossar. manuale. IV. 436.)

„skeligere var det at komme ud af Colonernes Stand, da den „eneste Vei hertil var Frigivelse, som ikke let opnaaedes. En „Lidus derimod kunde løskiøbe sig fra sin Tieneste, naar han „havde samlet en Sum Penge, som dertil var tilstrækkelig „Den førstes Stilling var derfor efter sin Natur fast, stadig „eller bestandig; den andens var tilfældig, foranderlig og kunde „dog være arvelig. Men det, som meest adskilte en Colonus „fra en Lidus, og som hævede ham over denne, var den Art „af Uafhængighed, han besad i Forholdet til sin Patron; saa„snart han havde opfyldt de Skyldigheder, som hvilede paa den „Jord, han dyrkede. Det var egentlig ikke Herren, men „Jorden, hvis Tiener Colonen var; en Lidus derimod „maatte giøre Tieneste, baade til Jorden, og til sin Herres „Person.“ (Prolegom. I. p. 273. 74.)

I sig selv kunde det synes lettere, ved Hielp af de germaniske Love, hvor den her omhandlede Stand eller Folkeclasse navnlig forekommer, at forklare dens Stilling i den Carolingiske Periode, eller Tidsalderen, som Irmino's Jordebog tilhører, end tilfulde at oplyse Colonernes borgerlige og juridiske Vilkaar: da Navnet paa denne sidste Landbostand, der er saa almindeligt i Jordebøger, Diplomer og andre historiske Kilder, efter det 7de og 8de Aarhundrede, slet ikke findes i nogen af de ældste tydske Vedtægter eller Lovsamlinger. Imidlertid er det dog ikke ved meer end Formodninger, man kan komme til den Slutning: at Liternes Stand hos Franker og andre Germaner har udviklet sig af den samme Folkeclasse, som i den sildigere Keisertid var Romerne vel bekiendt, og omtales i det tredie og 4de Aarhundrede under Navn af Leti eller Læti. Guérard, som paa en vis Maade har optaget denne Formodning, indskrænker sig dog, støttet ved den af Alle „fra Cujas indtil Grimm“ erkiendte Overeensstemmelse i Navnet, til at antage en Liighed med det Forhold, hvori Læterne, ifølge frivillig

Underkastelse, havde staaet til Romerne, som et Slags tienende Landværn eller Grændsetropper — en Lighed og Overgang, der imidlertid, efter Guérards Mening, falder stærkt ud til Skade og Forringelse for de sildigere germaniske *Liti* eller *Lidi*. „Hine giorde Krigstieneste i den romerske Hær, betalte deres Afgift til Keiseren, og havde deres Jordfæste af Staten; disse tiente en privat Herre paa hans Gaard eller Gods, og havde de Jord at dyrke, da var det paa Herrens Eiendomsgrund." Dette knytter sig til denne Forfatters ubetingede, med ualmindelig Styrke og Eftertryk udtalte Overbeviisning: at de romerske Love og Institutioner, der vare udvoxede tilligemed Monarkiet, som et Værk af Erfaring og Klogskab, og som en i Statslivet dannet Nations Lovgivning, i deres Væsen vare en langt bedre og fuldkomnere Organisme, end Alt hvad der ved de germaniske Beboeres Anfald og Erobringer kom i Stedet for det Nedbrudte. Den haarde Dom, som denne lærde Historiker fælder over Folkevandringens Virkninger, over de umiddelbare Følger af de germaniske Stammers Indbrud i det sydlige og vestlige Europa, eller med andre Ord: over de første Stadier af **Middelalderens** sociale **Revolution**[296]), bør læses med hans egne Ord; og det vel med en forhøiet Opmærksomhed i vore Dage, der kunde synes at varsle en begyndt eller forestaaende Revolution af en anden og dog beslægtet Natur, der i sin Fremgang omsider kunde styrte den nyere Civilisation, opreist paa Middelalderens Ruiner; ligesom hiin Revolution for halvandet Aartusinde siden styrtede den gamle Tids Cultur.

296) „Ce sont les Germains, les destructeurs de la civilisation, & les fléaux de notre Occident — ce sont les Germains de Gregoire de Tours, si différents des Germains de Tacite & des Allemands actuels, qui, n'ayant aucune idée du gouvernement d'un grand peuple, ont rétréci les bases de l'ordre social & dénaturé ses principes. Sous leur domination, les institutions libérales ont été avilies, le citoyen est devenu vassal, & la chose publique une chose privée; non que les vainqueurs valussent beaucoup

At meget i hiin er skiørt og udhulet, ligesom det var i denne: det maa Europa nu omsider have lært.

Vi vende tilbage til St. Germains Jordebog. Den udmærkede sig allerede, som et 4—500 Aar yngre Monument, end Frankernes ældste Vedtægter, fra disse og andre germaniske Loves Standsforhold og andre sociale Vilkaar, derved: at Hovedclassen af den jordbrugende Stand her er Colonerne, som den saliske Lov slet ikke kiender eller nævner. Efter det, som ovenfor er oplyst om de romerske Coloner, og om Vilkaarene, under hvilke de frankiske Coloner fremtræde i denne Jordebog, kan der ikke længere være Tvivl om, at Frankerne i hiint Tidsrum have optaget det romerske Colonat, og at altsaa de Landboer under Abbediet St. Germain, vi her forefinde i et saa stort og overveiende Antal, vare geistlige Fæstebønder, med arveligt Bornedskab, og saaledes ogsaa med arvelig Ret til deres Fæstegaarde.

Det sidste maa synes fuldkommen klart af den omhyggelige

moins que les vaincus; mais c'étoient leurs institutions qui ne valaient rien pour les pays de leurs conquête. — La patrie, pour eux, était la Marche („die Mark“): c'est à dire, une terre sans histoire, sans monuments & le plus souvent même sans culture. La société fut resserrée par leurs mains dans les étroites limites de la famille; l'interêt public n'allait guére au delà. La loi n'étendait son empire que sur une tribu. Leurs codes ne pouvaient être, comme ils n'étaient en effet, que des tarifs pour le vol, l'adultére & l'assassinat." — „Les Germains — ont détruit dans l'Occident le pouvoir, les idées, les monuments, les institutions d'un vaste empire; ils ont, autant qu'il leur était possible, effacé les leçons de l'expérience, acquise par la vie de societé, & éteint les lumiéres de l'esprit humain, appliqué au gouvernement des peuples. En arrêtant, en refoulant la civilisation romaine, ils n'ont fait autre chose que de renverser la haute raison politique, qui sut, comme eux, s'emparer du monde, mais qui sut, de plus, le gouverner." (*Guérard*, I. Prolegom. p. 275. 76.)

Neiagtighed, hvormed enhver Bondes Familie, Hustru, Sønner og Døttre, ere indførte ved Navn i Jordebogen. Et arveligt Forhold imellem Grundherren og Colonen, bygget paa Stavnsbaandet, kunde, som man let seer, ikke vel tænkes uden det samme arvelige Fæste, der hørte til det romerske Colonats Retsforhold. For Resten indeholder Jordebogen intet udtrykkeligt Vidnesbyrd om, at Colonen altid blev paa den samme mansus; men hvad den viser temmelig tydeligt, er at Børnene fulgte Moderens Stand. Hørte hun til Abbediets Vornede, da gik ogsaa Børnene over i samme Vilkaar; men i modsat Tilfælde ikke. Dette sees bl. a. deraf, at Børnene slet ikke nævnes i de Ægteskaber, hvor Moderen ikke var fra Klostergodset, eller hørte til dette Abbedies Vornede.

Et andet, overalt fremtrædende Forhold hos Abbediets Bønder og andre Jordbrugere, er at deres Stand eller Fødselsvilkaar altid nøie angives ved enhver Huusholdning; og Classerne ere her disse 3: *Colonus* (Landbo eller Fæstebonde — og, som vi maa antage, af en oprindelig fribaaren Familie); *Lidus*, eller Mellemfrie, og *Servus*, eller Trælbaaren. Disse Standsforhold havde naturligviis ogsaa Indflydelse paa Børnenes Stand, i ulige Ægteskaber; f. Ex. naar en Colonus eller Lidus havde ægtet en Trælqvinde (ancilla), eller omvendt. Men deels ere disse Forhold, efter Jordebogen, ikke altid klare eller lette at udrede; deels vilde det her falde for vidtløftigt. Vi nøies derfor med den almindelige Bemærkning: at der nøiagtigen ved enhver Gaard angives et saadant Fødsels- og Standsforhold, saavel hos Jordbrugeren, som hos hans Hustru; men at Standen i øvrigt ikke har Indflydelse paa Afgifter eller Skyldigheder, som skulle svares af Gaarden; heller ikke f. Ex. hindrer en Fæster af Trællestand fra at bruge en Gaard i samme By eller District,

og under lige Vilkaar, som de øvrige Coloner[207]. Herved maa tillige bemærkes, at Jordebogen ikke allene ved enhver af Klostrets Bønder eller Landboer nøiagtig angiver hans Stand; men ligeledes ved enhver mansus eller Bondegaard betegner af hvad Art eller Beskaffenhed Gaarden er, med Hensyn — som vi maa formode — til dens Beboere i en ældre Tid, da man adskilte Gaardene i Følge Beboernes oprindelige Stand. Gaardenes forskiellige Natur og Benævnelser svarer til de 3 Classer af Godsets Folk eller Indbyggere. Der findes mansi *ingenuiles*, (Fribaarnes Boel eller Gaarde), *lidiles* (Mellemfrie Landboers) og *serviles* (Trælbaarnes Gaarde). Nu er Forholdet vel i Almindelighed saaledes, at den første Classe (mansi ingenuiles) beboes af Coloner, og den sidste (mansi serviles) af Trælbaarne; men Undtagelser, at baade Arvefæstere under Vornedskab, eller Coloner, og Landboer af den ringere Classe, eller Lidi, beboe mansi *serviles* ere temmelig hyppige; heller ikke er det sieldent, at man (som nylig bemærkedes) finder Trælle, der have frie Boel (mansi ingenuiles) i Fæste under samme Vilkaar som Coloner.

Disse Omstændigheder tyde øiensynligen hen paa en med Tiderne opkommen Forandring i Landboforholdet; og der gives ingen nærmere eller rimeligere Forklaring, end at de forskiellige Benævnelser tillægges Gaardene paa Grund af deres Bebyggelse i ældre Tider, deels af fribaarne Mænd (ingenui) deels af Trælle; og at en Gaard siden har beholdt sin Charakteer, eller i det mindste Benævnelsen efter den Folkeclasse, som i ældre Tider eller ved Colonatets Opkomst

---

207) Saaledes f. Ex. Polypt. Irminonis. II. p. 30. (Jfr. Vol. I. Proleg. p. 583. not. 4). Cella Equalina. nr. 47. *Servus* & uxor ejus colona, tenent mansum *ingenuilem*. 48. Leodardus, *servus*, tenet mansum *ingenuilem*. Nr. 54. (To servi, hvis Hustruer ere *colonae*) „tenent mansum *ingenuilem*." og saa fr.

og Gaardenes Inddeling eller Matrikulering, beboede og brugte Bolet. At der saaledes ogsaa i disse Tider har været nogen Forskiel paa Vilkaarene, hvorunder Jorden benyttedes af Jordbrugere af de 3 forskiellige Fødselsclasser, kan være rimeligt nok; men nu findes denne Forskiel, paa lidet nær, udslettet. Ligesaa rimeligt og antageligt er det, at alle disse Jordbrug, som kunne kaldes hele Boel eller Heelgaarde, fra Oprindelsen have været beboede af frie og fribaarne Bønder, og deraf have deres Navn Frigaarde (mansi ingenuiles[208]). Disse frie Jordbrugere, eller Odelsbønder, ere paa den Maade, som tilforn er oplyst, efterhaanden gaaede over til at blive Bornede eller Coloner. Endnu i Begyndelsen af det 9de Aarh., eller da vor Jordebog er skrevet, befindes den allerstørste Deel af Abbediet St. Germains Frigaarde i Coloners Besiddelse. Men efterhaanden ere Colonerne paa en Deel saadanne mansi ingenuiles uddøde, eller have af Fattigdom eller af andre Aarsager maattet forlade deres Boel; man har ikke altid fundet Coloner til at besætte dem med, og har maattet tage Jordbrugere af en ringere Stand, Lidi eller Servi (Mellemfrie eller Trælbaarne). Da det nu i hiin Tid og giennem hele Middelalderen var almindelig Skik, at bevare Personernes Standsvilkaar i Slægten, og man, som vi her see, ogsaa har overført dette Tidens Charakteertræk paa Jorden: saa er man saaledes kommen til at adskille f. Ex. Frigaarde fra Trællegaardene, naar en mansus ingenuilis er bleven besat med og fæstet af en Træl; og Gaarden har beholdt sin udmærkende Benævnelse, selv naar den siden igien er bleven overdraget til en Familie af Colonernes Stand. Men nylig sagde jeg, at der i øvrigt næsten ikke finder nogen

---

208) Jfr. *Guérard* Prolegom. p. 583. 84. 87. og flg. Han antager, at ikke før i det 8de Aarhundrede har man begyndt at adskille imellem mansi ingenuiles og serviles.

Forskiel Sted imellem de Vilkaar og Skyldigheder, som Jordebogen tillægger en Gaard, der brugtes af en Colonus, eller som hedder mansus ingenuilis, og en anden, som hørte til mansi serviles, og for det meste ogsaa beboes af en Servus. I det jeg tillige har sagt, at man ikke sielden finder en Træl bosiddende paa en Frigaard, maa det tilføies: at man da ofte finder ham gift med en Colona; og det kan vel antages, at det enten har været Enken efter en Klosterbonde, eller Colonus Sti Germani, eller ogsaa Datteren af en saadan Arvefæster, som Herskabet i Mangel af Sønner har overdraget Gaarden. — I øvrigt er Forskiellen paa Fæstevilkaar, eller Afgift og Hoveri paa mansi ingenuiles og mansi serviles, ikke betydelig. Den bestaaer nemlig kun deri, at de sidste i Almindelighed ere noget mindre, end de første; men derfor ogsaa Afgifterne noget ringere. Frigaarde betale stundom Krigsstyr, eller Afgift til Hæren, (ad hostem, hostilitium — den eneste, der kunde henregnes til offentlige Paalæg for Colonerne); og undertiden en Afgift kaldet lignaritia, for Rettighed til at hugge i Skoven; Trællegaarde findes i Almindelighed ikke ansatte til nogen af disse Afgifter. Hoveriet paa Trællegaardene er derimod i Giennemsnit noget høiere, eller mere udvidet; og der findes visse Slags Hoveri[209]) (f. Ex. Vagthold paa Hovedgaarden og dens Marker) som man ingensteds finder paalagt en mansus ingenuilis. — I øvrigt forekommer der i Jordebogen Benævnelser paa flere forskiellige Slags Gaarde og Jordbrug, hvis videre Omtale jeg maa forbigaae; f. Ex. *precaria*, et særeget Slags Fæstegaarde; mansi *censiles*, Gaarde, som ved tilfældige Omstændigheder svarede Afgiften i Penge, eller paa usædvanlig Maade; mansi *ministeriales*, som vare

209) *Guérard* l. c. p. 545. 586. 87. Hovgierning i Viingaardene finder man ligeledes meget sielden paalagt en Frigaard.

overladte til Klostrets Betiente, i enkelte Tilfælde reent uden Afgift (Guérard p. 599.) m. fl. a.

Endnu staaer tilbage, inden jeg slutter denne Beretning om Abbediet St. Germains vigtige Jordebog, i Korthed at omtale, saavel de forskiellige Landbrugs og Gaardes Areal og Afgifternes Beskaffenhed og Størrelse, som de forskiellige Slags Hoveri, der fandt Sted paa Klostergodset; endelig Colonernes og andre her forekommende Landboers Antal, Populationen paa Godset, Herskabsindtægterne af samme, og nogle andre agrariske Forhold, som Jordebogen oplyser. Deriblandt maa jeg dog næsten ganske forbigaae, hvad der nærmest vedkommer det egentlige Landvæsen og Jordbrug, og i denne Henseende henvise til Guérards Hovedværk, hvor i det mindste adspredte og tilfældige agronomiske Bemærkninger forekomme.

De sædvanlige Boels eller Bøndergaardes, saavelsom Hovedgaardenes Størrelse eller Areal er, som man vil tænke sig, ubestemt og forskielligt; og hvad Bøndergaardene angaaer, vilde det være vanskeligt og usikkert at give anden Oplysning, end Resultatet eller Middeltallet af de nøiagtige Beregninger, som Jordebogens lærde Udgiver har foretaget, efter Udregning af Forholdene imellem Flademaal, og andre Maal, der brugtes i Frankrige for 1000 Aar siden, og de nuværende — og ved dernæst igien at overføre disse paa vore egne Jordmaal. Først maa jeg imidlertid overhovedet bemærke, at Uliigheden i saadanne Bøndergaardes angivne Areal, som dog efter Jordebogen skulde svare samme Afgift, undertiden er saa betydelig, og forbunden med andre Omstændigheder, som endnu forhøie det Ulige i Beboernes Vilkaar, (nemlig at man undertiden paa een Gaard finder 2, 3 eller flere Familier bosatte) at jeg slet ikke veed at forklare disse Forhold. Det samme maa være Tilfældet med Guérard, da han bemærker

dem, og angiver Exempler paa de mest paafaldende Uliigheder i Arealet; men uden noget Forsøg paa at forklare, hvorledes den kunde tænkes at være udjævnet for Godsets Beboere. Jeg skal indskrænke mig til et Par saadanne Exempler, tagne fra eet Gods. Det gamle Jordmaal, *bunuarium*, hvorved som oftest Pløiejorden angives, er det endnu i Belgien brugelige *Bonnier*. Efter Guérards Udregning vil en bonnier paa det nærmeste være $2\frac{1}{3}$ Td. Land i vort Maal. Nu finde vi f. Ex. paa Godset Palatiolum, det nærværende *Palaiseau*, en Gaard Nr. 3, med 1 Colonus, Hustru og fem Børn; og Gaarden har af Agerland 10 bonniers, eller $23\frac{1}{3}$ Td. Land, foruden 2 arpents Viinland, og $1\frac{1}{2}$ arpents Eng. Paa en anden mansus, Nr. 31 sidde 3 Coloner, med Hustruer og 8 Børn, der kun have 7 bonniers, eller $16\frac{1}{3}$ Td. Land Agerjord, 3 arpents Viinland, og 11 arpents Engjord. Her kan maaskee det større Areal af Viinland og Eng noget forhøie Gaardens Afkastning. Men paa Gaarden Nr. 36 finde vi ikke mindre end 5 Coloner, hvoraf 2 ugifte og 3 gifte med 16 Børn; og disse have til Dyrkning $18\frac{2}{3}$ Td. Agerland, 3 arpents Viinland og 11 arpents Eng; imedens paa den næstfølgende Gaard Nr. 37 kun 2 Coloner, med Hustruer og 6 Børn, ligeledes have 8 bonniers eller $18\frac{2}{3}$ Td. Agerjord og 2 arpents Viinland. Gaarden Nr. 32 har, ligesom Nr. 31, 7 bonniers Agerland, 2 arpents Viinland og 2 arpents Eng; Nr. 33 har omtrent lige saa meget Viinland og Eng, men kun 2 bonniers Ager. — Det er allerede vanskeligt nok at forestille sig 5 Familier bosatte paa een Bondegaard; men mindre endnu kunne vi forklare den tilsyneladende store Uliighed i Vilkaar for Gaardenes Besiddere, da Afgiften f. Ex. for Nr. 32 og 33 er den selvsamme, skiøndt den ene har over 3 Gange saa stort Areal af Agerland som den anden. Noget maa vist nok kunne skrives paa Regning af Jordens forskiellige Godhed;

den hele Jordebogs Indretning vidner ogsaa om en alt for stor Nøiagtighed og Orden i disse Klostergodsers Bestyrelse, til at vi kunde antage nogen Vilkaarlighed eller Tilfældighed i det, der maaskee kunde synes os at være saa. Det kan i øvrigt bemærkes, at den betydelige Anomalie, jeg nylig har anført — nemlig en Forskiel af 18⅔ Tdr. imellem den ene Bondegaard med 23⅓ Td. Agerland, og den anden med 4⅔ Tdr. — ikke engang kan regnes til de ganske sieldne Undtagelser; og at den Scala, hvorpaa Gaardenes Areal holder sig, i det Hele gaaer lige fra 3 Bonniers, eller 4—5 Tdr. Land, indtil 20 Bonn. (46⅔ Tdr. Land) og derover. Det vil derfor vist nok altid blive forgieves, at ville søge at udfinde en rimelig Maade til at udrede, hvorledes den herved opstaaede Uliighed i Afgiftsbyrden, som i denne Jordebog er ansat eens for en stor Mængde i Arealet høist forskiellige Boel, er bleven compenseret. — Jeg vil endnu kun hertil føie efterfølgende Uddrag af Guérards Beregninger, med Hensyn til Godsets Størrelse, Gaardenes Antal, og Middeltal af Arealet, m. m.

Jordebogen, for saavidt den gaaer [thi den indbefatter (efter Udgiverens Beregning) kun omtrent ⅛ af det Gods, Abbediet St. Germain har eiet][210]) opregner 25 Hovedgaarde, paa ligesaamange Godsdistricter (Fiscs), foruden et Par mindre herskabelige Gaarde (Cellae), og 1646 Bøndergaarde

[210]) Det maa nemlig bemærkes, at Jordebogen kun indbefatter Abbediets umiddelbare Eiendomme, eller de Jordegodser, hvortil det ved Kiøb Mageskifte eller Gavebreve havde erhvervet fuld Eiendomsret; og da Haandskriftet ikke er ganske fuldstændigt, mangler endog en Deel af dette Gods. Nu veed man derimod, at dette Abbedie, ligesaa alle store frankiske Klostre havde meget Lehnsgods, og kiende af andre Kilder i det mindste 28 saadanne Godser, som tilhørte *St. Germain des Prés*. Ved et Tilfælde ere et Par Blade af Haandskriftet opdagede, som indeholder Beskrivelsen over 3 saadanne beneficia eller Lehnsgodser, hvis Størrelse og Omfang efter Guérards Beregning have udgiort over det dobbelte af Klostrets Eiendomsgods. (Polypt. d'Irminon. I. p. 565. 66. 902. jfr. I. § 19, p. 35—38; § 307; og Commentaires. 28. p. 902.)

nemlig 1430 Frigaarde, 25 mansi lidiles, og 191 Trællegaarde, mansi serviles. Desuden findes der omtrent 37 Gaarde, som vare øde, eller hvis Beboere og Afgifter Jordebogen ikke angiver, og 71 hospitia — eller saadanne mindre Landgaarde, hvor de saakaldte hospites boede: fribaarne Folk, der havde overgivet deres Formue, eller en Deel deraf til en eller anden geistlig Stiftelse, imod at erholde Bolig og Underholdning for deres Livstid [211].

De 27 beskrevne Hovedgaardes hele Areal, reduceret til nyere fransk, og derefter til dansk Jordmaal, udgiorde 6041 Hectarer, eller 10,949 Tdr. Land Agerjord; 196 Hectarer, eller 355 Tdr. Land Viinland; 183 Hectarer, eller 332 Tdr. Land Engjord; endelig Skovstrækninger, som Jordebogens Udgiver anslaaer til omtrent 20 Quadrat-Lieue's, eller 197,750 Hectarer; hvilket noget nær svarer til 361,317 Tdr. Skovland; eller omtrent 33 Gange saa stort et Areal, som Hovedgaardens tyrkede Jord. Denne udgiør, naar Ager, Eng og Viinland regnes sammen, 11,636 Tdr. Land; og det var dette Areal, som Bønderne paa omtrent 1640 Gaarde maatte dyrke ved Hovgierning; dette udgiør saaledes temmelig nær 7 Tdr. Land Hovjord paa hver Bondegaard, hvoraf dog, (som jeg har sagt) en Mængde vare beboede af flere Familier; men heller ikke faa af dette Antal vare ikke Heelgaarde (mansi integri), men halve, eller Fierdedeels Gaarde; hvis Afgifter og Hoveri da ogsaa er mindre.

Bøndergodset vil jeg først angive under eet, eller slaae de tre Slags Gaarde sammen i Hovedsummerne; jeg skal siden angive nogle Middeltal for hvert Slags Jord, eller mansus, særskilt. Under de 25 Godser eller Hovedgaarde hørte i Alt, efter den franske Udgivers Beregning, 16,088 Hectarer, eller

211) Jfr. *Guérard*. (Prolegom. I. p. 627—30). De 27 Godsdistricter beskrives p. 825—889.

29,159 Tdr. Land Agerjord; 221 Hectarer, eller 401 Tdr. Viinland; 413 Hectarer, eller 748 Tdr. Eng og Græsland; og 177 Hectarer, eller 320 Tdr. Land Skov. Ligesom det sidste Areal er saa ringe, at Skoven paa Colonernes Jord saa at sige reent falder bort — især i Sammenligning med de umaadelige Skovstrækninger, som laae til Hovedgaardene: saaledes maa vi paa begge Steder bemærke det forholdsviis ringe Areal af Engjord, her fandtes, i Sammenligning med Agerjorden; hvorimod det uhyre Skovland, som dette ene Abbedie eiede i Carl den Stores Tid, kan vidne om, hvor stor en Deel af Frankriges Jordbund der i tusinde Aar maa være kommen under Ploven. Ved i det Hele at sammenholde Bøndergodsets Areal med Hovedgaardenes (Skovlandet til disse fraregnet) finde vi et Forhold omtrent som 29 til 10; eller Herskabsjorden var noget over ⅓ mod Bøndernes Jord, af Ager, Eng og Viinland; og dette siger med andre Ord, at Abbediets Vornede i det Hele havde lidt under to Trediedele mere Arbeide, ved Dyrkningen af deres egen Gaarde, end det dem paahvilende Dagsværk. Dette paalagde dem desuden andre Hoveribyrder, som jeg nu kommer til nærmere at angive, tilligemed Bøndernes egentlige Afgifter eller Landskyld, hvis Beløb Guérard har søgt at bestemme efter den nærværende Myntfod, ved Hielp af sine Undersøgelser over Myntværdien og Priserne i Carl den Stores Tid. Jeg vil, til Oplysning herom, især holde mig til de fribaarne Coloner og deres Gaarde; da disse udgiøre det største Antal, og den vigtigste Deel baade af Befolkningen og Godset.

Afgifterne bestaae, som man vil formode, deels i Penge, deels i saakaldte Landgilde-Species. Man vil ogsaa tænke sig Penge-Afgiften som den mindste Andeel; men dog undres over dens Ubetydelighed, naar man seer, at den for hele Godset kun udgiør 109 Livres, 11 sous og 6 deniers. Saa ringe var paa den Tid det circulerende Pengeforraad, og til en

saadan Grad var Myntværdien i Frankrige forskiellig fra følgende Perioders og den nærværende Tids, at denne ubetydelige Sum repræsenterer ikke mindre end 61,801 Francs i vor Tids franske Mynt. — Udgiverens Beregning over de frie Bøndergaardes samtlige Landgildespecies udgiør derimod, efter samme Maalestok, 104,646 Francs, altsaa over Halvdelen mere. Jeg vil nævne de vigtigste af de Artikler, som findes i disse Coloners aarlige Landgilde: Heste, kun 4 paa hele Godset; 55 Oxer; 5 Qvier; 1079 Veder; 288 Faar; 96 Lam; 96 Sviin; 1921 Fade (muids)[212] Viin; 165 Tønder (setiers) Most; 41 Tønder (muids) Hvede; 980 Tønder (muids) Byg; 77 Tønder Havre; 4891 Høns, 25,318 Æg; desuden Sennep, Tøndestaver, Tøndebaand, m. m. — alt dette naturligviis meget forskielligt fordeelt, efter Jordernes og Avlens Beskaffenhed i de forskiellige Godsdistricter. Den hele Værdi, af Penge og Naturalier tilsammen, udgiør efter Nutidens Priser og Pengeværd, 166,447 Frcs. — Da nu det hele Areal af alle 1430 Frigaarde udgiør 15,145 Hectarer, eller 27,512 Tdr. Land, saa vil hele Landgilden i Penge og Naturalier for disse Gaarde beløbe sig til $6\frac{1}{37}$ Francs paa hver Tønde Land. I Giennemsnit falder netop 19 Tdr. Land paa hver Frigaard; og saaledes blev Giennemsnitssummen af Landgilde for enhver saadan Bondegaard i vor Tid repræsenteret ved $114\frac{3}{5}$ Francs (eller omtrent $12\frac{1}{2}$ Rbdlr.[213]) uden nogen anden Afgift for Colonen.

Vi komme til den anden Deel af Bøndernes Afgiftsbyrde: Hoveriet; og jeg vil ogsaa i dette fornemmelig holde mig til Frigaardene, uden at gaae ind i alle Talforhold, som

---

212) *Muid* var i Frankrige et Maal baade for vaade og tørre Varer. En Muid Viin holdt 288 pintes, og en pinte indeholdt 48 franske Cubiktommer = $53\frac{1}{4}$ danske. En pinte er saaledes meget nær 1 dansk Pot = 54 danske Cubiktommer.

213) Efter min Beregning. *Guérard* p. 894 har derimod et lidt høiere Beløb: 116 Frcs. 39 Cent.

her ere vanskelige og vidtløftige at overføre efter tre Slags Jordmaal, og forskiellige Slags Dagsværk, hvilke den franske Udgiver imidlertid alle har beregnet i Penge efter vore Dages Værdi og Priser i Frankrige[214]): Jeg har allerede ovenfor nævnet Hoveriets vigtigste Arter, hvorved dog maa erindres, at en almindelig Spænddag (Curvada, *Corvée*) paa den Tid var en Pløiedag med et Par Oxer; og at der af saadanne Pløiedage falder i Giennemsnit imellem 9 og 10 om Aaret paa enhver mansus; hvorimod der af Gangdage (manopera, *manoeuvre*) hvis hele Antal er 140,655 komme henved 100 om Aaret paa hver Frigaard. Baade Gangdage og Spænddage ere meget nøie bestemte paa ethvert Gods, ikke blot med Hensyn til Antallet, men ogsaa til de forskiellige Aarstider, hvori Hovarbeidet skulde ydes. Ubestemte Gangdage findes paalagte 524 Frigaarde; ligeledes er der 895 Gaarde, som skulde præstere ubestemt Kiørsel; og 451, som skulde hugge Ved i Skoven, naar det behøvedes. I øvrigt forekommer intet ubestemt Hoveri; men derimod nogle andre Arter af det bestemte, fornemmelig: at tærske, lukke Gierder og arbeide i Viingaarden. Efter den franske Udgivers Beregninger anslaaer han alle 1430 frie Gaardes Hoveri i Pengeværd til 96,152 Francs; hvilket i Giennemsnit giør 67 Frcs. 24 Cent., eller omtrent 25⅛ Rbdlr. for hver. Lægges dette til Afgifternes ovenfor anførte Pengeværdi af 42¼ Rbdlr., faaer man i det Hele en Værdi af 67⅜ Rbdlr. som det, der svaredes af en Bondegaard, hvis Størrelse efter Middeltal var 19 Tdr. Land; hvilket i det

---

214) Saaledes f. Ex. en Spænddag til 3 Frcs. (man faaer den knap til denne Priis hos os), en Gangdag til 60 Centimer (omtr. 24 Skilling); en Vognkiørsel 9½ Frcs. og en længere paa 3 Dage 15 Frcs., o. s. v. Brugen af en Ganger, for en eller anden af Klostrets Betiente til en Reise, („service d'un palefroi") anslaaer Guérard til 10 Frcs. Af saadanne havde hele Godset dog kun 16 om Aaret at præstere.

Hele, Afgifter og Hoveri under eet, giver 3 Rbdlr. 54 Skill. for hver Tønde Land. At her naturligviis, i Myntværdiens Beregning, vel kan gives eet eller andet tvivlsomt Punkt, kunne vi gierne indrømme; uden at en Forskiel af nogle Fres. meer eller mindre i Giennemsnitssummen af en Heelgaards Afgift vilde have væsentlig Indflydelse paa Resultatet. Det vil blive lige afgiort, at St Germains Coloner eller Arvefæstere, ikke havde ganske ringe Afgifter at svare. Da nu disse vare bestemte ved Matrikel for Fæstejorden, og det endog med et Slags Arvefæste; da vi overhovedet efter Jordebogen kunne antage, at Landbruget paa Hovedgaarden, skiøndt indskrænket til Trevangsbrug, er drevet med Orden og under omhyggeligt Tilsyn[215], og vi endelig kun finde faa øde Gaarde paa alle Godserne: kunne vi have Grund til at forudsætte, at Abbediet St. Germains Coloner uden trykkende Byrder have kunne svare deres Afgifter, hvoraf en forholdsviis ikke ringe Deel betaltes i rede Penge (efter et Forhold af omtrent 61 = 166.) Dette berettiger os atter til den Slutning, at deres egne Gaarde ikke have været slet dyrkede, eller deres Tilstand fattig og kummerlig[216]. Jeg maa i øvrigt erindre, at de Middeltal, jeg har meddeelt, ere underkastede meget betydelige Afvigelser, efter

---

215) Vi kunne ved denne Leilighed erindre: at de Sædarter, Jordebogen nævner, ere Hvede, Spelt (epeautre), Rug, Blandingssæd (meteil, mixtura) og Havre; desuden Humle, Sennep og Hør. (Guérard I. 654).

216) Om Colonernes Tilstand hos Frankerne har Guerard (Prolegom. § 125. I. p. 327—250) meddeelt nogle almindelige Bemærkninger, som i det Hele understøtte den Formodning, at deres Kaar overhovedet vare saaledes, at de kunde „nyde en vis Velstand“. Man finder Beviser paa, at Coloner havde Trælle i deres Tieneste; at de paa kongelige Godser laae i Strid med andre omliggende Landboer; at de tilegnede sig Skov og Jord, som tilhørte frie, men fattige Jordeiere; med flere andre Træk, der ikke fremstille Colonerne som nogen usel eller fortrykt Stand.

Godsernes og Jordbundens forskiellige Beskaffenhed. Saaledes har Godset *Boissy* 31½ Frigaarde med 49,069 Hectarer, eller omtr. 889 Tdr. Land, hvilket giver et Middeltal af 28 Tdr. Land for hver saadan Gaard, i Stedet for 19 Tdr., som er Middeltallet for det Hele. Men paa Godset Boissy er derfor ogsaa Beløbet af Colonernes Afgiftsbyrde for hver Gaard, Landgilde og Hoveri tilsammentaget, efter Middeltal omtrent 143 Rbdlr. (386 Francs) i Stedet for 67⅜ Rbdlr., som er det almindelige Middeltal. Da dette udgiør lidt over 5 Rbd. af hver Td. Land, i Stedet for 3 Rbd. 54 Skill. (som er Middeltallet for alle Frigaarde paa det hele Klostergods), maa vi antage, at Jordens Godhed og Værdi paa Godset Boissy har været betydeligt høiere, end paa andre af Abbediets Godser, hvor Afgiften i Forhold er langt ringere.

Det vil ikke være uinteressant, foruden de Størrelser og Maal, jeg har angivet for hele Klostergodset, eller en vis Classe af dets Bøndergaarde og Beboere, at anføre et Exempel paa, hvad en enkelt Gaard svarede. Jeg vælger dertil en Gaard af Mellemstørrelse, lidt over 18 Tdr. Land Agerjord, foruden Viinland og Eng, paa Godset **Bisconcella** (nu Béconcelle), hvis Besidder tillige var M e i e r eller Avlsforvalter (Colonus & maior). Vi see her, at denne Bestilling, hvorfor han maa have havt særskilt Løn, ikke kom i Beregning i Matrikelen; eller at Meieren ligefuldt svarede den i Jordebogen bestemte Afgift. Derimod maa dog bemærkes, at hans mansus er den største af de 39 Frigaarde, som hørte til een Hovedgaard i Districtet, og hvoraf de fleste kun have fra 9 til 15 eller 16 Tdr. Land. Denne Meiers Navn var Teuthard (Hustruen heed Hildesindis; deres 3 Sønner Teuthard, Hildebod og Teutbert; Datteren Sichildis). Han skulde svare i Landgilde hvert andet Aar 3 Skilling, (solidos) og hvert Aar 1 solidus i K r i g s s t y r eller til Hæren (ad hostem), samt aarlig 3

Høns og 15 Æg. Han skulde giøre en Spænddag om Ugen (corvadas) i begge Saaetider, med 2 Dragere; og dyrke desuden til Vintersæd et Stykke Jord paa 4 Rafter (perticas)[217]; til Vaarsæden derimod et halvt saa stort Jordmaal. Videre giør han to Kiørseler, enten til Orleans eller til Mans, og giør 2 Gangdage om Ugen i Pløietiden; men i den øvrige Tid af Aaret 3 Dage. Han lukker to Rafter Viingaardsgierde med kløvede Pæle eller Staver, samt 2 Rafter Agergierde, dersom der ikke er Skov i Nærheden; men 3 Rafter, dersom Skoven er nær; endelig slaaer han i Engen et 500 Maal af to perticae, eller Rafter.. Jeg maa tilføie, at vi finde det samme, ikke let forklarlige Forhold i Matrikelen for dette Gods, som for de øvrige; nemlig at 27 hele Frigaarde under Hovedgaarden Visconcella svare selvsamme Afgift og Hoverí, som der gik af Meierens Gaard, („han svarer det samme", solvit similiter — staaer ved enhver Gaard) uagtet deres Areal er meget forskielligt.

Med Hensyn til Befolkning og til Herskabsindtægten af Godserne, maa jeg indskrænke mig til Angivelsen af nogle af de vigtigste Hovedresultater af Jordebogen. Naar vi regne alle 3 Slags Bøndergaarde sammen, da er deres Antal i Alt 2788; derpaa fandtes 2788 Huusholdninger (soci, feux, Arnesteder), men i og ved disse levede 4710 Husbonder, hvis Hustruer og Børn (andre Medlemmer af Familien nævnes ligesaa lidt som Trælle) udgiorde 5316 Individer; og saaledes det hele frie Folketal 10,025. Men dertil maa nødvendigen regnes et maaskee ikke ganske lidet Antal Trælle; da Colonerne vistnok umueligen alle, uden saadan Hielp, kunne tænkes at have forrettet al deres Hovgierning, ved Siden af deres eget Jordbrug. Den franske Udgiver forbigaaer reent denne

---

217) *Pertica*, det franske perche, et meget ubestemt Jordmaal; som oftest paa 10 Fod, men ogsaa paa 12, 15 indtil 27 Fod.)

vigtige Omstændighed; ligesom vi ogsaa i Jordebogen fattes alle Data, som kunde give Leilighed til nogen rimelig Slutning herom.

Abbediets Indtægter af alt det Bøndergods, Jordebogen opregner, (indbefattet ogsaa de 71 smaa Landsteder, eller Hospitier) udgiorde i een Sum, naar Værdien af Landskyld og Hoveri slaaes sammen, efter nuværende Myntværdi 306,000 Francs, eller omtr. 114,180 Rbdlr. Lægger man hertil, efter samme Maalestok, som den, Indtægten af Bøndergodset giver, hvad Abbediet efter Rimelighed kunde have af 6021 Hectarer, eller 11,638 Tdr. Hovedgaardsjord, foruden Skovene) som vi forefinde i Jordebogen: da vilde dette give en Sum af 360,750 Francs; foruden omtr. 48,000 Fr., som Møllerne indbragte. Dette, i Forening med Indtægten af Bøndergodset, blev tilsammen 714,750 Francs. Her maa dog een Omstændighed komme i Betragtning, som den franske Udgiver ikke udtrykkeligt giør Rede for. Han har regnet Hoveriet, anslaaet i Penge, med til Abbediets Indtægter; dette bliver saaledes paa en vis Maade en Brutto-Indtægt. Hoveriet er for største Deel anvendt paa Hovedgaardenes Dyrkning, eller paa at tilveiebringe Udbyttet af samme. Dette har Guérard anslaaet i Forhold til Indtægten af Bøndergodset; men ikke bestemt angivet Maalestokken, eller Beregningsmaaden for det rene Overskud, eller Hovedgaards-Indtægten, uberegnet Hoveriets Pengeværdi; denne Indtægt kan derfor neppe herefter ganske sikkert beregnes, og den kunde vel have givet et noget større Overskud, end hvad Arbeidet allene anslaaes til.

Paa den anden Side maae vi erindre, at Jordebogen, hvoraf en betydelig Deel er tabt, kun omfatter ⅓ af alt det Gods, Abbediet St. Germain skal have eiet. Paa Grund heraf troer den franske Udgiver, efter conjecturale Beregninger, som jeg forbigaaer, at kunne anslaae den hele Indtægtssum for dette

Abbedie, der ogsaa nævnes som et af de allerrigeste i hele Frankrige, i Carl den Stores Tid til over 1 Million Frcs. efter vor Tids Pengeværd. — I Aaret 1730 angav Munkene i St. Germain Abbediets beholdne Indtægt kun til 142,325 Livres; hvoraf 90,787 tilfaldt Abbeden, og 51,545 Klosterbrødrene. Paa den Tid, da Klostret blev ophævet, ansloges dets hele Indtægt kun til 130,000 Francs (efter Almanach Royal, 1789). Denne overordentlige Formindskning i Indtægter kan allerede være tilstrækkelig for at give os en Forestilling om, hvor uhyre den Formue har været, som de geistlige Stiftelser have besiddet i Carl den Stores Tid; og hvorledes i 1000 Aar, ved Forandringer i Tiderne, ved Krige og andre uheldige Vilkaar for Staten, Landet og Geistligheden er gaaet ned i Velstand. — Jeg skal til Beviis herpaa, og til Sammenligning imellem Folkemængde, Jordbesiddelse og Jorddeling for 10—1100 Aar siden, og i vore Dage, vælge et af St. Germains gamle Klostergodser, Palatiolum, som er det nærværende *Palaiseau*, en Cantonsstad i Arrondissementet Versailles.

Dette Gods blev den 25de Jul. 754 af Kong Pipin skienket til Abbediet St. Germain. I Midten af det 10de Aarhundrede blev det solgt af Abbeden Hugo, og var siden i verdslige Eieres Besiddelse. Ludvig XIV. oprettede det til et Marquisat for Huset Harville, der havde eiet Godset siden det 14de Aarhundrede. Siden kom det til Familien Pomponne, blev kiøbt af Ludvig XV., og tilhørte, da Revolutionen udbrød, Prindsen af Condé. Hvorledes man i Assignaternes Tid drev Handel med Krongodser, derpaa giver ogsaa Godset Palaiseau et Exempel, da dets Slot eller Hovedgaard paa den Tid blev solgt for 244,000 Francs i Assignater, hvis Værdi var 2240 Francs (omtrent 900 Rbdlr.) i Sølv eller rede Penge. — I Carl den Stores Tid, eller under Abbeden Irmino, udgiorde Hovedgaarden (mansus dominicalis)

til Godset Palatiolum eller Palaiseau 287 bonniers, eller 669⅜ Tdr. Land Agerjord, inddeelt i sex Vange, hvori kunde saaes 1300 muids Korn; 127 arpents Viinland, som kunde producere 800 muids Viin; 100 arpents Engjord, der gav 150 Læs Hø; en Skov af en Lieue i Omkreds, hvor 50 Oldensviin kunde fedes; og endelig 3 Møller, der vare ansatte til en Mølleskyld af 154 muids Korn. Desuden havde dette ene Klostergods 2 Kirker, paa hvis Jord, foruden Præstegaarden, der levede een Bonde (colonus) og 13 Landboer, Huusmænd, eller hospites. De sidstes aarlige Afgift til Præsten udgiorde, foruden een Ugedagsgierning, en Høne, 5 Æg og 4 Penninge (deniers) for hver af dem. — Bøndergodset til Palatiolum (med 866 Tdr. Land Agerjord foruden Viinland og Eng) bestod af 117¼ Boel eller mansus, hvoraf 4 vare øde; paa de øvrige 113¼ fandtes i Alt 190 Huusholdninger; nemlig 168, som tilhørte Arvefæstere af fribaaren Stand (coloni) og 8 Jordbrugere af blandet Herkomst. Mange af disse Huusholdninger havde (som allerede tilforn er forklaret) to Familiefædre; saaledes var Antallet af Familier paa dette Gods i Alt 293, hvoriblandt fandtes 14 Enkemænd og 7 Enker med Børn; 48 Enkemænd eller ugifte Mandfolk, og 2 Enker, uden Børn. For disse Familier opregnes ved Navn i Alt 335 Børn. Efter dette beløb hele Folketallet paa dette Gods (foruden de Trælle, der kan have været) sig til 656 Individer. Endnu kan bemærkes, at blandt de gifte Koner var der 15, eller ligesaa mange Ægteskaber, uden levende Børn.

Tilsidst vil jeg endnu, efter de af Guérard meddeelte Oplysninger om Stedets nyere Forhold [218], meddele følgende til Sammenligning imellem vor Tid og Carl den Stores. I

---

[218]) Polyptyque. I. partie 2. Commentaires. p. 828—831.

Aaret 1837 havde Menigheden Palaiseau, der besidder omtrent det samme Jordsmon, som fordum udgiorde Klostergodset Palatiolum, efter den nuværende franske Matrikel 1151 Hectarer, eller 2086 Tdr. Land, hvoraf 836 Hectarer (1515 Tdr. Land) Agerjord, 43 Tdr. Viinland, 54 Tdr. Engjord og 25 Tdr. Land Skov; det øvrige optages af Haver, Bygninger, Gaardspladser, Veie o. s. v. Herved er bl. a. mærkeligt, at Agerjordens Areal for nærværende Tid endog er noget mindre, end for halvellevte hundrede Aar siden, da Pløielandet til Hovedgaarden og til Colonernes Gaarde, eller Bøndergodset[219]), tilsammen udgiorde 1535 Tdr. Land. — Hele Befolkningen i Palaiseau beløb sig i Aaret 1837 til 1675 Individer (nær ved 2½ Gang saa mange som i Aaret 800) og den var fordeelt iblandt 419 Huusholdninger (feux); hvorimod Abbed Irminos Jordebog kun tæller 190 Huusholdninger med 293 Familier. — Resultatet bliver her omtrent det samme som ved det øvrige Jordegods, der i Carl den Stores Tidsalder tilhørte Abbediet St. Germain. Agerbrug, og den øvrige Cultur af Jorden, kan man i hiin Tid ingenlunde kalde ringe eller forsømt; endskiøndt vi vel kunne antage, at ogsaa paa disse Godser maa en stor Deel Skovjord siden A. 800 være kommen under Ploven. Den franske Udgiver, hvis lærde og giennemtrængende Forskninger i enhver Materie, der staaer i Forbindelse med Jordebogens Indhold, give hans Yttringer saa megen Vægt, har endog fundet: at Agerbruget i Frankrige, saaledes som det i Begyndelsen af det 9de Aarhundrede var paa Abbediet St. Germains Eiendomme, „viser sig i en overraskende god og heldig Tilstand“[220]).

[219]) Under dettes Areal af Agerland (478 bonniers = 866 Tdr. Land) er imidlertid ikke regnet 57 „ancingæ“ (*Ansanges*) Pløieland for Colonerne, angivet efter dette (fra bonnier forskiellige) Jordmaal.

[220]) „L'Agriculture dans les fiscs de l'Abb. de St. Germain presente un état surprénant de prosperité.“ Polypt. d'Iminon. II. p. 636.

Colonernes, eller de umiddelbare Jordbrugeres Tilstand og Vilkaar kan, om de ikke vare bedre end nuomstunder, i det Hele (efter de ovenfor oplyste Omstændigheder) heller ikke have været ringe. De levede i en vis Art af Bornedskab og Stavnsbaand; men som Arvefæstere havde de bestemte og uforanderlige Afgifter, hvilke det ikke stod i Grundherrens Magt at forhøie. Hvad derimod Folketallet angaaer, da viser dette hen til den stærke Forøgelse, som er det almindelige og hidtil endnu bestandigt vorende Forhold i de fleste europæiske Lande i det 19de Aarhundrede. Det forudsætter saaledes Betingelser i Menneskeslægtens, og særdeles den agerdyrkende Folkeclasses physiske Liv, der selv uden Mangel og trykkende Armod, maa have været langt mindre frugtbare for Folkeformerelsen, end den nærværende Tids Vilkaar. Det giver os nemlig Grund til at slutte, at hvis vi kunne bruge det her omhandlede Tilfælde til almindelig Maalestok, da kan der, i Stedet for de 35 Millioner Mennesker, der leve paa det nærværende Frankriges hele Omraad, i Carl den Stores Tid i det høieste have levet omtrent 14 Millioner.

* * *

Det ovenfor (ved Begyndelsen af 16de Afdel.) omtalte Omrids af det **engelske Folks Landboforfatning**, efter den normanniske Erobring, har Forf. ikke seet sig i Stand til at bearbeide efter sine Forelæsninger for nærværende Bidrag; men har endnu det Haab, at kunne længere hen i Tiden meddele det i noget fuldstændigere Udførelse, enten i dette Tidsskrift, eller andensteds.

Brevvexling

imellem

Kong Christian V. og Hertug Chr. Albrecht af Gottorp.

1668–1676.

(Aftrykt efter Originalerne.)

Forstaaelsen imellem det danske oldenborgske Kongehuus og den hertugelige gottorpske Linie af dette Huus, der allerede før Midten af det 17de Aarhundrede havde begyndt at blive forstyrret, især ved de gottorpske Hertugers opkomne og fortsatte Forbindelse med det svenske Hof, maatte endnu mere gaae over til afgiort Kulde og Bitterhed under Frederik III., da en saa nær beslægtet Fyrste hemmeligt sluttede sig til Carl Gustavs Erobringspolitik, der gik ud paa Danmarks Opløsning. Forholdet forbedredes ikke ved Svogerskabet, der (1667) havde forenet Hertug Christian Albrecht med en Datter af K. Frederik III. Afstaaelsen af Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst, ved den sidste Greves, Anton Günthers, Testamente af 1663, til lige Deling imellem Kongen og Hertugen, gav Anledning til en Proces imellem Christian Albrecht og Hertugen af Holsten-Pløen, der paastod en nærmere Arveret til Oldenborg, og hvem det lykkedes, tildeels at omstøde Grev Anthon Günthers testamentariske Dispositioner. De i den Anledning førte Underhandlinger om Landbytte vakte den tidligste Misforstaaelse imellem K. Christian V. og hans Svoger Christian Albrecht. Denne havde, inden hans Proces endnu blev afgiort, i A. 1671 og 1672 viist sig tilbøielig til, ja endog, som det synes, selv foreslaaet et Bytte af den gottorpske Deel af Hertugdømmet Slesvig imod Oldenborg og Delmenhorst; og havde endog i den Henseende givet Løfter, som han siden, ved at følge Indskydelser fra Sverrige, fragik. (Jfr. bl. a. Nyt hist. Tidsskr. I. S. 399. 400.) Disse Misforstaaelser imellem Kongen og hans Svoger vare saa lidet udjævnede, da Krigen imellem Danmark og Sverrige udbrød 1675, at de snarere, i Følge af denne Krig og af Hertugens Vægring ved at forene sig med Christian V., eller overlade ham sine Tropper m. m., gik over til et aabenbart fiendtligt Forhold, der vedvarede i en lang Række af Aar og kun udvortes endtes ved Forliget i Altona (20. Jun. 1689), som

fremmede Magters Indblanding havde aftvunget Christian V. — Under saadanne Omstændigheder kan man ikke vente sig nogen hyppig eller meget intim Brevvexling imellem de to Svogre. Jeg veed ikke, om der andensteds skulde være flere og vigtigere egenhændige Breve af begge disse Fyrster bevarede, end den lille Samling, som nedenfor meddeles efter Originalerne (i det store Kongel. Bibliothek. Thotts Saml. Nr. 1641. 4to.) Disse kunne, i det mindste som Bidrag til at vise Tonen, der fandt Sted i den umiddelbare Brevvexling, under forskiellige Forhold, imellem Kongen og Hertugen, fortiene at aftrykkes. Heller ikke ere de uden historiskt Indhold og Interesse; ja vi maae endog tillægge Kongens Skrivelse af 1ste April 1671 en betydelig Vigtighed; da det, i Følge sammes Indhold og Udtryk, neppe kan være tvivlsomt, at deri handles om det ovenfor nævnte Landbytte, som ifølge Kongens Brev var et fra Hertugen udgaaet Forslag, der i en personlig Sammenkomst, „som det imellem Fyrster og Herrer pleier at skee, bona fide, uden noget Slags Chicane var forhandlet“, og meer end eengang af Hertugen „bekræftet med hans fyrstelige Parole og Haandslag“; ja endog af ham selv meddeelt baade den svenske Resident i Kiøbenhavn, og Hertug Georg Vilhelm af Lüneborg. — Brevene, skrevne af begge Fyrster ikke længe før og efter Begivenhederne i Rendsborg (Jun. og Jul. 1675) og Ministeren Kielmannseggs og hans Sønners Arrestering, (Marts 1676) ville ogsaa læses med Interesse. De første Breve, Nr. 1—3, af Christian V. ere derimod vel ganske ubetydelige; men de høre med til Samlingen, og ere et Bidrag til at vise hans Skrivemaade som Kronprinds og i yngre Aar. Endnu maa tilføies: at samtlige Breve af Kongen ere de virkelig under Forsegling affendte Originaler; men at Hertugen af Gottorps Breve, der alle ere temmelig skiødesløst, ucorrect og ulæseligt skrevne, ere egenhændige Concepter eller Copier af de til Kongen afgaaede Skrivelser, uden noget Segl. — Af Kongens Breve have Nr. 6, 8 og 9 kun hans egen Underskrift; de øvrige ere heelt igiennem egenhændige.

M.

1.

Durgleuchtigster Fürst Hochgeeherter Vielgelibter Hr. Vetter Suager vnd brouder

Weilen mein Hr. brouder nicht hatt resolviren wollen den tag wen sie kommen wollen zu stenderup, so ferhoffe Ich dog mein Hr. bruder wirtt sig geffallen lassen auff dissen zu kynfftigen Mitt-

woggen zu mir zu kommen auff ein Frühstück vnd eine kleine Jagtt. Fersiggere den Hr. brudern vnterdessen immer zu sein

Ew. Durl. vnd Lb.
treuwer vnd Freundwilligster Vetter
Suager vnd brouder

Flensburg den 5 Stob. 1668. Christian.

Ich bitte Sie wollen Ihre Gemalin meinett wegen, wie aug meiner gemallin halber grüssen, und entschuldigen weillen das die die Zeitt zu kurtz felt, wir unmuglig für diser mal haben schreiben können, ferhoffentt sie dog beide semtlig zu sprechgen.

Udskrift: A Son Altesse Monsieur le Duc de Slesvic Holstein
à
Gottorff.

2.

Durgleuchtiger Fürst, Hochgeeherter vielgelibtter Hr. Vetter
Schwager vnd bruder,

Disse gelegenheitt habe ich nigtt kunnen verbei gen lassen, ohne mein Hr. bruderen zu versigeren von meiner bestendigen amilie vnd affection, welgeß der General major Friderig von allefelt aug wol wirtt zeugniß geben können wie ser Ich bin vnd ferbleibe

Ew. Durgl. vnd Lb. Freundtwilliger
gettreuwer Vetter Schwager vnd brouder

Coppenhagen le 16 Maj 1669. Christian.

Udskrift: A Son Altesse Monsieur le Duc Christian Albrect de Schleswig Holstein.

3.

Hoch Würdiger Durgl. Fürst, Freundtlicher liber Vetter
Schwager vnd bruder.

Obwol mir Ew: Lb: wegen tödtlichen hintrittß meineß in gott seeligst ruhenden höchstgeehrten Herren Vatterß tragendeß hertzligeß mitleiden vorhin zur genüge bekant gewessen, So habe doch dasselbe dahero noch mehr verspeuret, das Ew. Lb. mir nicht

alleine durch dero Lantratt vnd Ambtman, den von Kielman, solcheß müntlich bezeugen, sonderen auch mittelst dero handschreibenß Freundt Vetterlig vnd Schwagerlig condoliren wollen. Alß mir nun solcheß bey so bewanten Dinge zu sonderbahren consolation gereichet, So thue ich mich gegen Ew: Lb: deßwegen freundtlig bedanken, von hertzen wünschend daß dieselbe dergleichen trauwerfalle langsam erleben vnd hingegen dero Fürstl. hauß bey bestendigen flor immerhin sen mögen, der ich stedze verbleibe

Ew. Lb. gettreuwer
Vetter Schwager vnd bruder
Coppenh. 10. Apr. 1670. Christian.

Udskriften paa dette, og Kongens øvrige Breve, er ikke egenhændig, og uden Forandring: Dem Hochwürdigen Durchleuchtigen Fürsten, Unserm freundlichen lieben Vetter, Schwager und Bruder, Herrn **Christian Albrechten,** Erben zu Norwegen, Postulirtem Coadjutori des Stiffts Lübeck, Herzogen zu Schleswig, Holstein, Stormarn, v. s. v.

4.

Hochwürdiger durchl. Furst, freundl. liber Vetter
Schwager vnd bruder,

Mir ist Ew: Lbd: den 7. dieseß an mich abgelasseneß freund vetterl. handschreiben wol zu handen kommen, woraus Ich mit meren ersehen, waß dieselbe so wol wegen dero personl. anhero Kunfft alß auch der mögeltunderschen Sache halber an mich gelangen lassen wollen. wie mir nun dero gegenwart alhir besonderß lieb vnd angenehm gewesen were, alßo kan Ich Ew: Lb: wol fersicheren, daß meine intention gar nicht seyen Dero Landsfurstl. jurisdiction einiger massen zu krencken, viel weniger zu dero beschimpffung etwas zu ferhengen, sondern eintzig vnd allein die meinige wider die Tunderschen gewaltthätigkeiten vnd beigeffugten hart betrohungen geburent (sic) zu schutzen. Damit aber E L. im wercke verstehen mögen, daß ich gar nicht gesinnet zu einigen weiterungen anlaß zu geben, sondern vil mehr daß her gebrachte Fertrauen bestendig zu unterhalten, als habe in meinen bey heutiger

Post an sie abgenden schreiben mich dergestalt freund brüderl. erkleretl, das ferhoffentlig E: L: da mit nicht allein fridlich sein, sonderen aug meine zu Ihn tragende freund Schwegerl: affection dar ab fermerken werden, massen ich stez verbleibe

Ew. Lbd. getreuwer Vetter Schwager vnd bruder

Christian.

Coppenh. den 10 Maj. 1670.

5.

Gottorff d. 7. Sept. A. 1670. 1)

Durchleuchtigster Grosmæchtigster König, hochgeehrter und herzvielgeliebter Hr. vetter Schwager vnd Bruder',

Vnsere vertrawliche genohmmene abrede zufolge mus Ew. K. M. Ich himit berichten, wie Ich neuligst in durchbletterung des in itzigen Jahres im trucke ausgeg. Diario (sic) Europæi mit hochst besturtzung ablesendt ersehe, das unser vetter hertzog Jochim Ernst 2) sich abermal gar nicht entblödet, von Ew. K. M. Mich unser bey negster handelung gepflegeten action fast schimpflich zu vertheilen (urtheilen?), iah ein solches der gantzen welt fürzustellen sich unternommen, immaßen der bey gelegete extract solches wird zu tage legen. Nun kan ich meines ohrtes fast nicht begreiffen, wer S: Lbd. zu dieße onnothige und anbey sehr schimpfliche zu nötigung anitzo 3) .... angemercket, das Ew. K. M. und Ich friede und ruhe in unseren gesambten hauße zu stifften, auch mit unsern schaden und nachteil uns angelegen sein lassen. Dieweil aber alles umbsonst angewandt zu sein scheinet 4), so lasse Ew. K. M. dijudicatur anheimgestellt, ob nicht S. Lbd. durch ein ernstliches schreiben von dergleichen nicht wenig übelbegrundeten als unbesonnenen zu nötigung abzurathen, Ich bin erbittig in allen

1) Af dette Brev haves to egenhændige Affkrifter, hvoraf den ene formodentlig har været bestemt til at affendes, men er holdt tilbage for et Par Rettelsers Skyld.

2) Joachim Ernst, Hertug af Holsteen-Pløen. (S. Anm. S. 534.)

3) Formodentlig fattes her et Ord, og det i begge Affkrifter.

4) Her staaer i den ene Affkrift »ermangelt.«

Ew. K. M. zufolgen, wie Ich dan auch himit zugleich will mich und mein hauss und Gemahl Lb: die Sich dan In dero Königl. affection recommendiret, alzeit in dero Königl. affection anbefohlen haben, und nebenst einschlissung in dem schutze des lieben Gottes will anbefohlen habe, nnd allezeit zu verbleiben

Ew. K. M.

Dienstwilligster getrewer vetter Schwager und Bruder

Christian Albrecht.

6.

Hochwürdiger durchleuchtiger Fürst, freundtlicher lieber Vetter Schwager vnd Bruder,

Mir ist Ew: Lb: Handschreiben vom 7 dießes sampt dem beyschluß wohl überreicher worden, vnd hab ich daraus ersehen, was Vnsere Vetter Herthogs Joachim Ernst Lb. in einer getruckten vnd dem Diario Europæo beygefügten Schrifft, seiner gewohnheit nach, anzuglich anführen wollen. Ob nun wohl mich nicht weniger als Ew. Lb. befrembet, das erwehnter vnser Vetter sich mit dergleichen vnerweislichen vnd gantz grundlosen fürwenden behelffen mag, So halte doch dafür das, in ansehung dessen bishero verspuhrten vngemeinen opiniâtreté, eine schrifftliche ahndung desfalls bey Ihnen wenig fruchten, sonder mir zu weiterer schrifftwexslung Anlaß geben möchte, dahero Ich für rathsamer ermessen Ihr Lb. gegenwärtig allhie befindlichen bedienten solche unbefugte proceduren verweißlich fürstellen zulassen, nicht zweifelnd derselbe werde es seinen Principalen der länge nach hinterbringen, welches Ew. Lb. Ich hiemit nicht verhalten wollen, verpleibende

Ew. Lb.

getrewer Vetter Schwager vnd Bruder

Christian.

Copenhagen den 17 Septemb. a. 1670.

7.

Durchleuchtigster Großmæchtigste König, hochgeehter vnd Vielgeliebte hr. vetter, Schwager vnd Bruder,

Wie ungern Ich Ew. K. M. mit diese wenigen zeillen Ew. K. M. importun fallen wollte, so hat mich doch die gute gele-

genheit da zu anlaß geben, nach dem Meine Gemalin Lbd. Ihro hofmeister Mon: Buchwaldt anbefohlen hatt, zu Ew. K. M. zu reissen, und Ihro angelegenheit halber, wegen Ihro gelder mit Ew. K. M. desfalls zu reden, so habe Ich hiemit Ew. K. M. auch ersuchen wollen, ob Sie diesen von Buchwaldt gnedigst zur audience lasen wollen. Nach dem Ich Ew. K. M. nicht vorenthalten kan, dass meine Gemahle Ld. mir Ihro 20,000 Rth. die Sie dieses Jahr von Ew. K. M. entfangen soll, Mir sie in meinem umbschlage versprochen hatt, und Ich sie auch schon meinen Schwager von Meckelenburch schon wieder angewiesen habe, also dass Ich die grobheit nehmen muss, Ew. K. M. hiemit molestig zu fallen, so bitte Mir es nicht übell auff zu legen, der Ich lieber wolte das Ich Ew. K. M. nicht möchte molestig fallen; aber weill mein meister umbschlag dar an henget, und Ich woll weiß das Ew. K. M. Mir so Königlich affectioniret seindt, Sie nicht gerne sehen, das Mein hauß beschimpffet möchte werden, also bitt Ich hiemit Ew. K. M. wollen Derofelben leute anbefehlen, das diese 20,000 Rth. Meine Gemahlin Ld. möchte gezahlet werden; wie den hie mit Ew. K. M. Mir und Meinen Gemahl Ld. auf das höchste obligieren werden, und Ich alle mahl es mit freundt vetterlichen dienstleitung wieder werde wissen zu vergelten. Sonsten habe Ich auch hiemit Ew. K. M. ersuchen wollen, ob Sie zufrieden sindt, das Ich in respect Ew. K. M. wegen unser Commune intrese und Gemeiner Regierung halber, und das desto besser die brieffe in richtigkeit gehen möchten, das Ich einen Residenten an Dero Königl. hoffe halten möge. Ich habe dieses nicht eher thun wollen, biß Ich Ew. K. M. Königlich Santiman davon hette. Hiemit wille Ich mich in dero Königlich affection recommendirt haben, und bitte dabey Ew. K. M. wolle mich allzeit bey Dero Königliche Parole Conserfiren die Sie mir gegeben haben, Ich werde hingegen hiemit allzeit verbleiben

Ew. K. M.

Dienstwilligster, getreuer vetter
Schwager und Bruder

Gottorff d. 14. Dec. 1670. Christian Albrecht.

8.

Hochwürdiger durchleuchtiger Fürst, freundlicher lieber Vetter
Schwager vnd bruder

Aus Ew. Lb. an mich abgelassenen vnd von dem von Buchwald mir überreichten handschreiben habe ich ersehen, Was Dieselbe so wohl wegen der 20000 Rthl. welche dero Gemahlin meiner vielgeliebten Schwester Lb. bey mir zu fodern haben, alls auch wegen eines Residenten welchen Sie an meinem hoffe zuhalten Willens, an mich gelangen lassen. Wie Ich nun gar nicht vermuthet das Ew. Lb. solcher gelder auff jetzigen umbschlag so hoch bedurfftig seyn würden, das dieselbe unumbgänglich bezahlet werden müßen, vnd dahero zu abtragung derselben gantz keine anstalt machen lassen, allso trage zu Ew. Lb. das freundtvetterliche vertrawen, Sie werden anitzo, da wegen die Kurtze der zeit die bezahlung des Capitals zu verfugen unmuglich ist, mit den zinßen sich begnügen lassen. Was sonsten Ew. Lb. furhaben wegen abfärtigung eines Residenten anhero betrifft, lasse Ich mir dasselbe nicht allein gefallen, sondern achte auch solches zu beybehaltung der zwischen vns hergebrachten guten Correspondentz sehr dienlich, dahero Ich gerne sehe das dessen ankunfft befordert vnd je eher je lieber werckstellig gemacht werde; der Ich im übrigen verbleibe

Ew. Lb.
Freundtwilligen Vetter Schwager vnd bruder

Christian.

Copenhag. 30. Decembr.
a. 1670.

9.

Hochwürdiger Durchleüchtiger Fürst, freundlicher lieber
Vetter Schwager vnd Bruder!

Mir ist Ew. Lb. HandSchreiben durch dero Gemahlin Lb. Hoffmeister Jaßper von Buchwaldt wohl Uberlieffert worden, worab Ich mit befrembdung nicht weniger irresolution vernommen, Alß Sie bey dero Abzugk alhie nach bereits geschloßenen Tractaten

erspüren laßen. Ich will aber solches Ew. Lb. selbsten, alß an derer Sincerität Ich niemahls gezweiffelt, Und deren Fürstl. Parole Ich in dieser Sache zum offtern auch mit einem Handschlag bekräfftiget empfangen, Keineswegs, sonder den jenigen Klüglingen zuschreiben, die nicht gerne solche Rathschläge zu approbiren pflegen, deren ersten Erfinder und Uhrheber sie nicht selber gewesen; Daß Ew: Lb: Gott zum zeügen anruffen, wie Sie lieber schaden leiden, als von dero so oft gegebene fürstl. Parole abgehen wollen, laße Ich an seinem Orth gestellet sein, Deßen werden sich aber Ew. Lb. gnugsahm zuerrinnern wißen, welchergestalt die Vorschläge von Ihro selber und dero Rähten, ohne einige meine oder meiner Ministern Veranlaßung auf die Bahne gebracht undt mir gleichsahm aufgedrungen worden, Weßen Ich Sie anfangs gäntzlich rejiciret, bis durch Ihr Maytt. meiner Fraw Mutter, wie auch meiner Fraw Schwester Lb. Vermittelung, Ew. Lb. mich dazu bewogen, da Ich da außtrücklich gesaget, waß geschehen solte, daß müste strax geschehen, Undt Ich in allem cathegorice Nein oder Ja haben. Worauf wir dan alß Fürsten und Herrn pflegen, vnter einander die Sache bona fide ohne einzige chicane gäntzlich abgehandelt, Undt habe nie gelernet mit einigen reservationibus mentalibus vmbzugehen. Waß schaden oder nutzen Ich oder Ew: Lb: davon haben Könne, solts vorher bedacht worden sein, ehe Ew. Lb. die Ouverture gethan und mich in Gegenwarth Hertzogs Johann Adolphen auf Plöen Lb. und für männiglichen so weit engagiret, Gestalt Ew. Lb. nicht allein dem allhie befindlichen Schwedischen Residenten davon part gegeben, sondern auch deßwegen mir Unwißend an Hertzogs Georg Wilhelmen zu Braunschweig Lüneburg Lb. geschrieben. Weille dan solchergestalt res nicht mehr integra ist, werden Ew. Lb. mich nicht verdenken, wan Ich Sie dero Unconditionirten Parole sommiren laße. Jedoch will Ich, derofelben begehren nach, zum Uberfluß vorhero noch meine Stadthalter in den Fürstenthümen, Graffen von Ahlefeldt committiren und befehligen daß Er sich nach Ew. Lb. Residentz verfügen soll, Umb waß albereit unter Unß selbsten verglichen und geschloßen, völlig in die Feder undt zum stande zu bringen, nicht zweiffelnd Ew. Lb. werden so wenig dero gegebene Parole Außer Acht laßen, Alß Ich

dem Jenigen waß Ich zugesaget Allemahl nach zu kommen nicht ermangeln werde, Der Ich im Ubrigen verbleibe

Ew. Lb.

Freundtwilliger Vetter Schwager vnd bruder

Christian.

Geben auff meiner Residentz zu Copenhagen den 1 Aprilis Anno 1671.

10.

Durchleuchtiger Fürst, Freundlicher Lieber Vetter Schwager vnd bruder.

Nag deme Ich Mir schon längsten fürgenommen eine reyse nach den Fürstenthümeren zu thun, vnd nunmehr diesen durch ein vnd andern fürfall biehero verhinderten vorsatz gegen den 10. Nächst Künfftigen Monathß Aprilis werckstellig zu Machen entschlossen bin, So habe Nicht vmbhin gewolt Ew: Lb: da von Nachricht zu geben, von hertzen wünschend das Ich dieselbe sampt Meiner vilgelibten Schwester Lb. bey Meiner ankunfft drausen bey gutter gesontheit vnd Wolstande vorfinden Möge, der Ich bestendig verbleibe

Ew. Lb.

Freündtwilliger Vetter Schwager vnd bruder

Christian.

Copenhagen den 23 Martij 1672.

11.

Hochwürdiger Durchl. Fürst, freündlicher lieber Vetter, Schwager vnd bruder

Ich hab auß Ew: Lb: an Mich abgelasenen hantschreiben gantz gerne vernommen, welcher gestalt Sie, nebst nochmaliger bezeugung Ihreß ab meiner newlichen gegenwart zu Gottorf empfundenen vergnügenß, dero sonderbahres verlangen vmb einmal auß der Oldenburg: Sache zu kommen Mir contestiren wollen. Gleich nun Ew: Lb: das Ich zeit Meiner anwesenheit drausen gelegenheit gehabt dieselbe Müntlich zu sprechen bey Mir Nicht weniger satisfaction werden verspühret haben, also ist deroselben vorhin

bekant, wie offt Ich Meineß ortheß Mich zu leistung deſ Jenigen wor zu Mich die alhie getroffene transaction verbindet, erbotten, Mit der ferner weitigen Versicherung daferne Sie Ihreß theilß deroſelben geleichfaalß ein genügen thun, vnd im vbrigen eß dero vorigen erklährung gemäß auff meine generosität ankommen laſen würden, Sie keine Vrsach haben solten sich ſolcheß gerewen zu lassen, wobey Ich dann annoch vnverendert verharre, vnd sehe nicht wie Ew: Lb: durch Vollenziehung deſ hier zwischen vnß gemachten vergleichß sich weder bey dero posterität, noch der vbrigen Nachwelt, einiger beschimpfung oder præjudicirlicher Nachrede zu besorgen haben, sondern eſ gibet viel mehr so wol die Vernunfft, alß die Sache ansich selbsten, daſ ſolcheß weder deroſelben Noch sonsten einigen Fürsten in der Welt, wann von Ihnen waſ Er mit hand vnd Mund versprochen, gehalten würdt, anderst alß zu einen ümmerwehrenden Nachruhm gereichen kan. Waſ den mit dem hauße Plöen auffgerichteten accord betrifft, ob Ich wol sonsten derselben Ew: Lb: zu communiciren Kein bedencken trage, so stehet Mir doch im wege, daſ wie Ich meiner parole, auch in geringern Sachen, gerne Nach zukommen pflege, Mir durch die an hertzogß Johan Adolfen Lb: deſſalß gethane zusage, die gelegenheit Ew: Lb: hierinnen zu willfahren benommen würdt, der Ich sonsten in alle wege verbleibe

Ew: Lb:

Freundtwilliger Vetter Schwager vnd bruder

Christian.

Copenhagen den 25 May 1672.

12.

Durchleuchtiger Fürst, Freundtlicher lieber Vetter, Schwager bruder vndt Gevatter,

Ob Ich wol Nicht anderst vermuthet, alß daß Ich bey Meiner rückreiſſe Ew: Lb: auf dero residentz wurde haben besuchen vndt Noch einmal sprechen können, So hatt Mir doch ſolcheß, weillen Ich meinen weg auff Friderichß Ohrt Nehmen, vnd Meine rückkunfft nach diesem Ohrt erheblichen vrsachen halben beschleünigen Müſſen, Nicht gelängen wollen, dahero Ich anitzo bey Ew: Lb: Meine entschuldigung abzulegen verursachet werde, deroſelben

Nochmalß für die gute bewürthung zu Dannewerck gebührenden danck erstatten, vndt Sie versicherend daſ Ich allezeit verbleiben werde

Ew: Lb:

Freundtwilliger Vetter Schwager bruder vnd Gevatter

Christian.

geben auf Meinem hauß zu Colding
den 24 May 1674.

13.

Durchlauchtiger Fürst, freundlicher lieber Vetter, Schwager, bruder vndt Gevatter

Auß meinem vorigen beiden antwort schreiben haben Ew. Lb. vernommen, welcher gestalt Ich Mir die fürgeschlagene zusammenkunfft vnserer räthe Mitgefallen lassen. Ich habe aber seithero erwogen daß die Sache sich füglicher durch eine Mündliche vnterredung zwischen vnß selbsten, mit Zuziehung einiger vnserer vertrauwtesten Ministeren wurde abthun lassen: vnd weillich ohne daß entschlossen bin gegen den 15den dieseß, Meine bey Rensburg zusammengezogene völcker zu besichtigen, So werde verhoffentlich allſdan gelegenheit haben Mit Ew: Lb: selbsten weiter alleß zu vberlegen, vnd die entstandene difficulteten desto leichter alſdan gehoben werden können.[5]) Ich verbleibe

Ew: Lb:

Freundtwilliger Vetter Schwager bruder vnd gevatter

Christian.

Copenhagen den 5 Junj: 1675.

14.

Durchleuchtiger Fyrst, freundtlicher lieber Vetter Schwager bruder vnd gevatter.

Das Ew: Lb: Mir nicht allein wegen Glücklicher ankunfft in disen Fürstenthümmern wolmeinentlich gratuliren vnd zu sich auff dero Residentz einladen, sondern auch selbster sich nach Dannewerck

5) Hertugen kom til Rendsborg med sine Ministre d. 25. Jun. Det bekiendte Rendsborgske Forliig sluttedes den 10. Jul.

Mich deß ohrteß zu bewillkommen erheben wollen, dafür sage Ich deroselben sonderbahren hohen dank, vnd wie Ich Nicht würde vnterlassen haben, der beschehenen freundtvetterlichen vnd Schwagerlichen intention zu folge, Meinen Weg nach Gottorff einzurichten, wan Ich nicht wegen vieler angelegenen geschäfften Meine reise anhero zu beschleunigen were verursacht worden, Also ist Mir vonhertzen leyd daß Ew: Lb: Mühwaltung Nach Dannewerk sich zu begeben vergeblich gewesen. Ich verspühre hierab Ew. Lb. freundtveterlichen vnd Schwagerlichen affection Mit sonderbahren Vergenügen, vnd Nemme die Mir hirvnter bezeugten Guten Willen für die that selbsten an, werde auch Nicht vnterlassen auff die von dero oberstalmeistern vorgetragene posten eine solche reflextion zu Machen, das weillen die itzige Zustand Noch nicht leyden will, Mich darauff wie Ich gerne wolte zu erkleren, Ew: Lb: dennoch Meine Willfährigkeit so bald immer Müglich zu erkennen haben sollen, Massen Ich den von hertzen verbleibe

Ew: Lb:

Freundtwilliger Vetter Schwager bruder vnd gevatter

Christian.

Rensborg den 21 Aug. 1675.

15.

Durchleuchtigster Großmæchtigste Konig, hochgeehrte und hertz vielgeliebter hr Vetter, Schwager, Bruder und Gevatter,

Ew. K. M. mit diessen wenigen zeillen zu molestiren hatt mich die Zeitung, die ich bekommen habe von Gottorp anlaß gegeben, und Ich mit großer bestürtzung vernohmen, das der general arnstorff meinen alten Ehrlichen Præsidenten und seine drey söhne hatt in gefencklicher hafft genohmen, und alle Ihre brieffschafften versiegelt, also ersuche ich Ew. K. M. freundvetterlich, sie wolten geruhen meine Ehrliche ministri wieder frey auff Ihro gefenckliche hafft zu geben, und mir die Königliche affection erweissen, mich zu wissen zu thun dero beschuldigung. Ich versichere Ew. K. M. freundtvetterlich, das wer (wen?) vor bösse meuller sollten ewas gegen sie angebracht haben, Ich vor sie caviren will,

und Sie dar vor ansehe (?) und sie sich allemahle sistiren sollen, also ersuche Ich nochmale Ihro freyheit, Dieses werde Ich alle mahle mit dancknehmlichen gemüte zu obserfiren wissen, und werde allezeit suchen zu verbleiben

Ew. K. M.

Dienstwilligster getreuwer Vetter Schwager
Bruder Gevatter und Diener

Christian Albrecht.

Hamburg, d. 21. Martß, 1676.

16.

Durchleuchtiger Fürst, freundlicher lieber Vetter, Schwager bruder vnd Gevatter

Alß Ich für eine Notturft erachtet an Ew: Lb: Meinen Amptman zu Schanderburg, Christoffer Sehestedt, ab zu fertigen vmb Deroselben einigen angelegenen Sachen halber Gewissen Vortrag zu thun, So ersuche Ich Ew: Lb: Sie geruhen denselben zu audientz zu verstatten, vndt Ihme in allem alß Mir selbsten volkommen Glauben zu zu stellen, auch im Vbrigen versichert zu sein daß Ich bestendig verbleibe

Ew: Lb:

Freundtwilliger Vetter Schwager bruder und Gevatter

Christian.

Cop. den 22 Mart. 1676.

17.

Durchleuchtiger Fürst, freundlicher lieber Vetter, Schwager bruder vnd gevatter

Ich hab auß Ew: Lb: den 21 dißeß an Mich abgelasenen Schreiben Mit Mehren vernommen, waß dieselben wegen Dero Presidenten Kielman vnd dessen Söhne an Mich gelangen lassen wollen. Nun zweiffle Ich nicht, Ew: Lb: werden seithero ab Meineß an Sie abgeffertigten AmptManß Christofer Sesleden gethanen Vortrag, die Rechtmäsige vnd vndumbgengliche vrsachen, so Mich bewegen der besagten Kielmanner personen Mich auff eine Zeitlang zu versichern, Genugsam Verstanden haben, Ich versichere Ew:

Lb: Nochmallen das Ich darunter keine andere absehen habe, alß Dero eigenen Wolstand, sampt der zuischen vnß so Nötthigen vertrauwlichkeit so viel Muglich zu befforderen, auch das Sie auff Dero Residentz zu Gottorff sich ohne einige Geffahr widerumb einfinden, vnd da selbsten ohngehindert vnd so sicher alß zu for iemalen bestendig verbleiben können, Massen Ich eben zu dem Ende Meine Völcker da von abgezogen habe, der Ich von hertzen verbleibe

Ew: Lb:

Freundtwilliger Vetter Schwager bruder vnd gevatter

Christian.

Copen. den 31 Martij 1676.

18.

Durchleuchtigster Großmæchtigste König, hochgeehrter hr. vetter, Schwager, Bruder und Gevatter,

Es hatt Ew. K. M. Amptmann zu Sonderburg Christoffer Seestett dero Freundtvetterliche schreiben vom 22. und 31. Marts mir wohl eingehendigt, und folligig das jenige, was Ew. K. M. Ihm aufgetragen zur genüge eröfnet. Wie Ich mich nun dergestaldt darauf erkläret, als Er Ew. K. M. berichten wird, so kan Ew. K. M. im übrigen Ich woll versichern, dass ich zeit lebens nichts mehr gewünscht, auch diese stunde nichts empsiger verlange, als eine aufrichtige freundschaft mit Ew. K. M. zu pflegen. Ich habe aber hiebey zugleich das vertrauen gefasst, es werde Ew. K. M. auch Ihres hohen orts die zu glei(chen) zweck zielende mir contentirte (contentirende) neigung würklich am tage zu legen, und zu bescheinigung dessen nicht allein die noch anhaltende schwere contributiones zu lindern, sondern auch meine detinirte diener, die von Kielmannseck, forderlichst zu relaxiren. Geruhen Ew. K. M. geneicht zu glauben, das fals etwas mit bestandt auff diese meine diener gebracht werden kan, ich alsdan nicht ermangeln werde Sie desfals gebührend, und wie es die iustitz erfordert, nach zu sehn. Da ich aber biß noch zu nichts dergleichen, vielmehr dieses befinde, daß Sie mir mit gebührende treue und redlichkeit gedienet, so werden Ew. K. M. mir nicht

verdencken, wan Ich hiemit Ihre befreyung bey Ew. K. M. nochmals beweglich zu suchen mich gemässigt befinde, Ew. K. M. haben solche in handen, und werden durch einige gewährige resolution bezeugung (bezeugen), das Dero affection Ich mich würcklich zu getrosten habe. Ich verharre mit schuldiger respect

E. K. M.

Hamburg d. 12. Aprill. 1676.

(Uden Underskrift; er enten Afskrift eller Concept.)

Anmærkning til S. 523.

Det publicistiske Stridsskrift af Hertug Joachim Ernst af Holsten-Pløen, som Hertug Chr. Albrecht i sin Skrivelse af 7. Sept. 1670 fører Klage over, hører til den Række af saadanne Skrifter, som i Aarene 1667—1671, og senere, vexledes imellem den førstnævnte Hertug paa den ene Side, og Kong Christian V. samt Hertug Chr. Albrecht paa den anden; deels angaaende Hertugen af Pløens Arveret overhovedet (imod den Paastand, at han hørte til de affundne („abgetheilte") Fyrster i det Slesvig-Holstenske Huus); deels i Anledning af den Oldenborgske Succession, efter Grev Anthon Günther. En Fortegnelse over disse Stridsskrifter (fra A. 1667—68) findes i Appendix til det Frankfurtske Diarium Europæum, Continuatio XIX. (Frankf. 1670) p. 36. I samme Binds Appendix, p. 36—143, er aftrykt to nye Pløenske Skrifter: „Nochmalige wahre Vorstellung des Fürstl. Plönischen Succession-Rechts in die Grafschaften Oldenburg und Delmenhorst," ꝛc.; og pag. 144—296: „Defension-Schrift in puncto superioritatis & juris collectandi wider den sogenannten Erwidrigten Bericht, unter Königl. Däuemark: und Fürstl. Gottorfischem Nahmen publicirt gewesen." (i Diar. Europ. Contin. XVIII.) Det er formodentlig det sidstnævnte, Hertug C. Albrecht især sigter til. — Fra den Kongelige Side blev Hertugen af Pløens „Nochmalige wahre Vorstellung ꝛc." besvaret i en vidtløftig Replik (ledsaget af mange, tildeels vigtige Actstykker) Diar. Europ. Contin. XXI. Frft. 1671. App. p. 1—216 og 1—72.

Et Bidrag
til
Vendsyssels historiske Statistik
i det 16de Aarhundrede.

Med en Skrivelse til Hs. Høiærværdighed Hr. Bisskop Fogtmann i Aalborg, fra Udgiveren.

Nærmest maatte jeg henvende disse Ord til min høiærværdige og høit ærede Ven, da Ingen bedre end De vil være i Stand til at tage dem til Følge, og Faa af vore Landsmænd kunne være i en Stilling, der gav bedre Leilighed til at blive fortrolig bekiendt med den mærkværdige og fra flere Sider interessante Landsdeel, som udgiør det meste af Jylland norden for Liimfiorden, og hvis Indbyggeres nyeste Skildring, hvad Almuen eller Bondestanden angaaer, i de for 19 Aar siden meddeelte almindelige Træk til en saadan[1]), indeholder saameget, der i høi Grad vækker Agtelse og Deeltagelse for Folket i Vendsyssel. Jeg behøver saaledes heller ikke at giøre Dem opmærksom paa den historiske Interesse og Betydning, der tilkommer **Vendsyssel** fra de ældste Tider hvori vort Fædrelands nationale og politiske Historie træder frem af Sagntidens Dunkelhed; eller paa de geographiske Vilkaar, som tilhøre den nordligste Deel af Danmark — et Landskab, til hvis Naturbeskaffenhed man er tilbøielig til snarest at knytte Forestillingen om Vesterhavets Sandklitter og kolde „Havguus"; om Horns-Herreds nordlige og nordvestlige, af Flyvesand ødelagte Kyster; om Skagens for Søfarende saa ofte rædsomme Rif, eller Landgrunde og Udyb; og om et ved Skovenes Borthuggelse for de kolde, fugtige Stormvinde fra Vesten aabnede, og derfor lidet dyrkelige, med Kær og Moser opfyldte Jordstrøg i det Indre af

[1]) I Skriftet: „Hiørring Amt, beskrevet efter Opfordring fra det Kongl. Landhuusholdningsselskab, af L. C. Brinck-Seidelin." Kbh. 1828.

Landet. Saaledes omtrent beskriver ogsaa Adam fra Bremen i det 11te Aarhundrede Vendsyssel, som „et ufrugtbart næsten øde og lidet beboet Land." („Ager ibi sterilis — terra salsuginis & vastae solitudinis.) Men hvor lidet svarer det hertil, naar man baade i ældre og nyere Tider læser om Vendsyssels i mange Egne fortrinlige Jordbund, gode og rigelige Kornavl, ypperlige Græsning og Høbierring; og kun finder Landets nordvestlige Kyster omtalte som nøgne, ufrugtbare Sandklitter; hvorimod dette Landskab overhovedet tillægges Frugtbarhed, og en god fremskridende Dyrkning, der fremavler Sæd, endog til Udførsel, „Overflødighed af Smør, Ost, Talg, Huder, Vor, Høns og Æg, hvoraf aarligen i Mængde udføres til Kiøbenhavn og Norge."

Saaledes charakteriseres Vendsyssel i anden Halvdeel af det 18de Aarhundrede;[2]) men det vil for længe siden være Deres Høiærværdighed bekiendt, at en af deres Forgængere paa Aalborgs Bispestol, den lærde, ærlige, men noget synderlige Biskop Bircherod, allerede for halvandet hundrede Aar siden benævner Vendsyssel „det gode Land, som, for sin Yndigheds og Frugtbarheds Skyld, er snart den bedste Deel af Nørrejylland".[3]) Heri maa da ogsaa uden al Tvivl den egentlige Grund søges til, hvad Bircherod paa et andet Sted beretter: at „Vandalia Cimbrica (Vendsyssel) var fordum, fremfor nogen anden lige stor Provinds, med den gamle danske noblesse opfyldt".[4]) I det han nu tilføier: at paa hans Tid (eller mod Slutningen af 17de Aarhundrede) „findes ganske faa, ja moxen ingen, af bemeldte Lands Herregaarde med sine forrige Arvesidderes Afkom besatte": saa nævner han intet om Grunden hertil. Om Forholdet i den Henseende har været anderledes, end i de øvrige danske Landskaber, før 1660, da kan maaskee Aarsagerne tildeels være at søge deri, at Vendsyssel, som det synes, ved Siden af enkelte store og betydelige Godser, har i ældre Dage havt en Mængde smaa Herre-

---

[2]) Danske Atlas. Femte Deel, ved H. Hofmann. 1769. S. 194. 95. flg. Man finder her endog Antallet af de Oxen, som paa den Tid udførtes fra Aalborg Stift, angivet til over 10,000 (S. 195.)

[3]) „Uddrag af Biskop Jens Bircherods histor. biographiske Aarbøger for A. 1658—1708, udg. ved C. Molbech. Kbh. 1846. S. 305.

[4]) Sammest. S. 61. 62.

Gaarde,[5]) ved hvilke Besidderne og deres Efterkommere have havt ondt ved at holde sig. I øvrigt kan det tillige bemærkes, at skiøndt man veed, at i Vendsyssel fordum har boet en Mængde anseelige og velhavende Selveierbønder,[6]) som vare bekiendte baade for Frihedssind og urolig Selvraadighed, men ved det sidste Oprør under Skipper Clement i Grevens Feide bleve haardt tugtede, og for en stor Deel mistede deres Frihed: saa finder man dog derhos nogle af de ældste Herregaarde i Danmark netop i den nordligste Deel af dette Landskab.

Disse og andre Omstændigheder kunne behøve den samme Opklaring, som Danmarks indre Historie i Middelalderen og silddigere Tider endnu i mange Dele høiligen trænger til — saaledes ogsaa Adelens, Herregaardenes og Bondestandens Historie og Vilkaar i forskiellige Perioder. Der gives en rig Mængde af Kilder til en saadan Opklaring, som endnu lidet eller slet ikke ere benyttede — og jeg vil her ikke engang medtage dem, som maa søges i Hovedstadens Bibliotheker og Archiver, da disse overhovedet ere ulige mere tilgængelige og lettere at giøre Brug af, end saadanne, der med langt større Vanskelighed og Møie maa opspores og giennemledes i Raadstue- og Stiftsarchiver, hos en og anden privat Eier, eller i enkelte ældre Kirkebøger og reddede Tingbøger fra Herredstingene.[7]) En anden væsentlig Kilde til denne Landets indre Historie og historiske Statistik ere de, uheldigviis nu for en stor Deel adsplittede og tilintetgiorte private Brev-

[5]) Henved 1769 havde Vendsyssel, (som vi see af D. Atlas) endnu 82 større og mindre Hovedgaarde tilbage. I Aaret 1803—1805 opregnes omtr. 69 Herregaarde og mindre Hovedgaarde med frit eller ufrit Hartkorn, i Vendsyssel eller Hiørring Amt. (Begtrup om Agerd. i N. Jylland. II. S. 420—22.) Bergsøe (den danske Stats Statistik, II. S. 73. 74.) optæller derimod 1847 kun 52 af saadanne Gaarde i Hiørring Amt.

[6]) Jfr. bl. A. Danske Atlas. V. S. 200. 201.

[7]) Jeg har saaledes engang seet en vigtig og betydelig, med megen Flid, Skiønsomhed og Nøiagtighed (ved Hr. Pastor Rohmann) udført Samling af Actstykker og authentiske Bidrag til Fyens Historie og Tilstand i det syttende Aarhundrede, fardeles under den svenske Krig 1657—1660; hvortil Hovedkilderne især havde været Tingbøger, Kirkebøger, og private Samlinger af Breve og Documenter.

skaber og Documenter, som vedkomme Adelen og Adelsgodset, Herregaardene, og Krongodset. Man har i ældre Tider langt mere beskiæftiget sig med den genealogiske, end med den biographiske Adelshistorie, og langt mere med de adelige Familiers Slægtregistere, eller de tørre personlige Data, Adelsmænds Fødsels- og Dødstid, Giftermaal og Afkom vedkommende, end med deres Besiddelsers, Godsernes og Herregaardenes Skiebne, deres Opkomst, Tilvært og Udvidelse ved Kiøb, Mageskifter og mindre Eiendommes Samling under een Hovedgaard; deres Overgang i forskiellige Familier; deres Forsvinden og Opløsning, tilligemed en Mængde af de gamle, indfødte Adelsslægter, som man finder at være efterhaanden uddøde i det 16de og 17de Aarhundrede. De tre Hovedperioder i den danske Herregaardshistorie, ligesom i Krongodsets Historie, nemlig 1: før Reformationen; 2: efter denne Hovedforandring; og 3: efter 1660, trænge lige meget til Brugen af de ovenfor berørte Kilder til et rigt Stof af Materialier og Forarbeider, inden man kan naae derhen, at den danske Stats og Nationens indvortes Histories Bearbeidelse kan blive mere kritisk-nøiagtig, tilforladelig og stofrig, end den hidtil har været. Historieskriverne have for de nyere Tider mest ladet sig nøie med at bruge enkelte Traditioner, enkelte Facta og enkelte, engang for alle antagne Forudsætninger, til, hver efter sin Mening eller sin politiske Tro, at udkaste almindelige Charakteristiker og Omrids af den indre Skikkelse, Forfatning, eller af de forskiellige Stænders og Folkeclassers Tilstand, enten i hele Tidsrum eller under enkelte Regieringer. Intet kan vel tydeligere vise, hvor mangfoldige Materialier, her endnu savnes — hvor overordentlig meget Stof her endnu er at oparbeide, drøfte og i authentisk Form at overlevere til Historikerens Brug, inden denne med nogenlunde Sikkerhed og Fuldstændighed kan benytte det til kritisk Anvendelse — end de fortræffelige Bearbeidelser af enkelte saadanne Materier i vor Historie (Skattevæsen, Kongernes Giæsteri, Kiøbstædernes Tilstand i det 16de Aarhundrede, m. m.) hvormed den alt for tidlig bortdøde Etatsraad P. V. Jacobsen — en af de mest samvittighedsfulde historiske Forskere Danmark har havt — berigede denne Deel af vor Litteratur.

Jeg er kommen til at berøre dette, forbi jeg i Anledning af

Vendsyssel, vilde henvende Deres Høiærværdigheds Opmærksomhed paa de Indberetninger fra Præsterne i Aalborg Stift fra Aarene 1568 og 1599, som (i Følge et mig for omtrent 20 Aar siden, af den 1833 afdøde Overlærer Milling meddeelt Uddrag af bemeldte Beretninger, vedkommende Jordegodset i Vendsyssel) skulle findes i Aalborgs Stifts- eller Bispe-Archiv. De faa Blade, der udgiøre disse Uddrag, have i meget lang Tid været forgiemte hos mig. Ved nylig at gienfinde dem blandt mine Papirer, forekom de mig endnu fuldkommen værd den offentlige Meddelelse, hvortil jeg havde bestemt dem inden de forsvandt for mig; og de kunne i ethvert Tilfælde, foruden det reelle Udbytte, de meddele for Vendsyssels historiske Statistik, maaskee have den Nytte, at giøre en og anden Elsker af vor Historie opmærksom paa, hvorledes Materialier af den Art kunne benyttes som authentiske Bidrag til Adelens, Herregaardenes og Landboforholdenes ældre Historie. De ville i det mindste giøre min høit ærede Ven opmærksom paa deres Kilde, som jeg haaber endnu er bevaret i Stiftsarchivet; ligesom og paa den nedenfor omtalte „Rinds Herreds-Krønike"; og det vilde være mig særdeles kiært, om en nøiere Undersøgelse af ovenmeldte Præste-Beretninger skulde kunne bringe for Dagen, at de indeholdt andet og mere historisk Stof, end det det her benyttede. — Jeg henlever med Høiagtelse og gammelt Venskab

Deres Høiærværdigheds hengivne

Den 30 Novbr. 1849. **C. Molbech.**

I Aalborg Bispe-Archiv findes Præsternes Indberetninger fra Aarene 1568 og 1599 om Jorde-Godset i Stiftet. I de første anføres, hvormange Herregaarde, Gaarde, Boel og Gadehuse, der findes i hvert Sogn, og hvem disse tilhøre; i de sidste kun, hvormange Gaarde og Boel i ethvert Sogn tilhøre Kronen, og hvormange Adelen. Jeg har troet, at et Sammendrag af de i disse Indberetninger nedlagte Data kunde give nogen Oplysning om Landets Tilstand i denne Periode.

1568.

Herreder.	Kronen. Gaarde.	Boel.	Huse.	Adelen. Gaarde.	Boel.	Huse.
Kjær	160	148	244	89	138	193
Hvetbo	64	50	33	87	63	94
Jerslev	223	121	136	103	104	101
Børlum	208	169	118	152	192	106
Venneberg	93	72	73	164	163	124
Horns	41	31	32	147	147	149
Hanherred	212	86	146	356	180	271
Hillerslev	105	28	63	338	39	59
Hundborg	96	29	64	118	21	51
Hassing	143	69	139	187	78	117
Refs	269	52	161	92	31	45
Sønder	196	40	64	151	28	47
Nørre	185	16	46	95	13	19
I alt	1995	913	1319	2079	1197	1196

Desuden laae til Sygestuen eller Hospitalet i Aalborg 31 Gaarde, 22 Boel, 25 Huse, meest i Kiær og Hvetbo Herreder; og Viborg Hospital havde 6 Gaarde i Thy. Præsternes Annexgaarde og det til Præstebord henlagte Gods udgiorde 42 G., 12 B., 29 H. Mange Præster i Vendsyssel klagede over, at Bispen Stygge Krumpen havde taget deres Gaarde og lagt under Borgaard. Af frit Bøndergods fandtes i hele Stiftet kun 23 G., 12 B., 29 Huse; og deraf i Thy kun 2 Gaarde, som tilhørte 2 Borgere i Holstebroe. Anders Kiærulf i Kornumgaard, og Christen Nielsen i Vunst, eiede flere Gaarde end den, de beboede. Man seer, hvorledes Adelen havde grebet om sig. I det paa den Tid skovrige østlige Vendsyssel fandtes forholdsviis de fleste Boel.

Kronens Gods var for det meste henlagt til følgende Forlehninger:

	Gaarde.	Boel.	Huse.
Aalborg Slot	71	71	98
Vitskøl Kloster	45	37	103
Hundslund Kloster	148	150	161

	Gaarde.	Bol.	Huse.
Vorgaard	72	67	51
Aastrup	41	32	36
Seilstrup	76	55	72
Vreilev Kloster	58	55	33
Børlum Kloster	129	111	86
Øe Kloster	155	84	113
Vestervig Kloster	282	39	152
Thisted Bispegaard	41	15	6
	(Var 1599 lagt under Ørum.)		
Ørum Slot	161	87	146
Dueholm Kloster	134	15	34
Lund	28	13	16
Hald Slot	86	16	31
	(Alt paa Mors.)		
Kirkegods paa Mors, som Palle Juel til Strandet havde i Forlening	52	8	21
Mariager Kloster	19	2	4
Ørslev Kloster	6	2	2
Korsbrødregaard i Viborg	8	"	1

Følgende Herregaarde havde det meste Gods:

	Gaarde.	Boel.	Huse.
Aagaard	49	31	44
Asdahl	44	17	42
Baggesvogn	23	16	10
Birkelse	29	55	50
Bradskov { Erik Lykke	45	28	26
Bradskov { Fru Holk	22	16	17
Bøgsted	20	15	6
Damsgaard	31	7	10
Hammelmose	14	7	10
Hiermeslevgaard	15	10	10
Hvidberggaard i Thy	36	11	16
Høgholt	23	"	14
Høiriis	19	3	7
Irup	84	38	57
Kiærsgaard og Vangkiær	36	22	14
Knivholt og Kartoft	19	13	12
Kokkedal	66	72	95
Lengsholm	23	22	13
Nebel	22	4	12

	Gaarde.	Boel.	Huse.
Odden	29	30	29
Sæbygaard	19	37	16
Torp og Knustrup	61	12	34
Ullerupgaard i Thy	28	4	15
Vang	27	15	15
Vesløvgaard	17	14	19

Af Adelige udenfor Stiftet havde Anders Bruun til Giessingholm 26 Gaarde, 19 Boel, 20 Huse; Fru Berete Banner til Flintholm 20 G., 5 B., 13 H.; Otto Brade til Knudstrup 19 G., 6 B., 15 H.; Gabriel Gyldenstiernes Arvinger til Restrup 27 G., 15 B., 32 H.; Biørn Andersen til Steenholdt 14 G., 14 B, 14 H.; Oluf Mouritzen til Boller i Skaane 16 G., 4 B., 9 H.; Fru Ane Olufsdatter Reedtz til Knudstrup i Skaane 29 G., 8 B., 16 H.; Holger Rosenkrands til Boller 48 G., 36 B., 30 H,

De to mægtigste Familier i Stiftet vare Bannerne og Gyldenstiernerne. Bannerne fik formodentlig meget Gods efter Grevens Feide. Franz Banner til Kokkedal havde Børlum Kloster til Forlening, og kiøbte siden Øe-Kloster. Otto Banner til Asdal havde Seilstrup i Forlening, og giftede sig siden Vorgaard til. Knud Gyldenstiernes Efterleverske, Jytte Podebusk til Irup, Vosborg og Overgaard paa Mors, havde Vestervig i Forlening, og Sønnen Henrik Gyldenstierne eiede Aagaard.

Følgende Herregaardes eller adelige Sædegaardes Eiere nævnes, som ikke forekomme i danske Atlas: Aastrup, Peder Munk i Forlening. Baggesvogn, (kaldes og Voien) Fru Magdalene Banner, (formodentlig Iver Krabbes Enke til Østergaard i Salling, og forlenet med Skivehuus). Clausholm i Volstrup Sogn, Fru Ane. Ellinggaard, Thomas og Laurids Svendsen. Gierumgaard, Fru Maren. Herstrupgaard, Jesper Vogensen. Ogsaa nævnes: Fru Inger

til Hestrupgaard. Hvedstedgaard eiede Thomas Galskytt, i Forening med Tyge Galskytt; ligeledes eiede Jens Thomsen Tyst Hiermeslevgaard, i Forening med sin Svigerinde, Ane Mortensdatter. Hørbyelund, Fru Karen. Jeget, eller Eget, Fru Ellen Galskytt; Godset udskiftet til fattige Søster- og Broderbørn og Sødskende. Kragskov i Elling Sogn, Jens Marqvardsen. Leerbek, en „Græsgaard", Oluf Madsen til Hald. Linderumsgaard, Fru Johanne Vognsdatter. Lykkesgaard i Vindslev Sogn, Lars Offesen. Mosberggaard i Mosberg Sogn, Anders Thomsons Arvinger. (1599 Knud Sparres Enke). Routved, Fru Maren, Hans Eylertsens Efterleverske. Steensbek, Jens Hansens Arvinger. Steenshede, Vogn Gotzen. Tveden i Karup Sogn, Lars Nielsen. Vangkiær i Torslev Sogn, Biørn Kaas, som og eiede Kiærsgaard. Villerup eller Hvillerup, Otto Nielsen. Vilinshøffgaard ved Hiørring, Malte Jensen. (1599 beboedes den af Bønder, og tilhørte Ulrich Sundberg til Qvelstrup). Vormholt, Fru Helvig Giøe.

De Høger, som i Danske Atlas anføres ved Eskiær i Vendsyssel vare til Eskiær i Salling, som Fru Johanne Krumpen havde 1568. Lundergaard havde Palli og Gotz Friis (der nok vare Sønner af Mester Niels Friis til Vaskiærgaard i Harsyssel). I Vesterhassing Sogn laae Hassing-Hoffgaard, som tilhørte Knud Bild, og Ganderupgaard, som hørte til Børglum Kloster; men Thomas Bild havde Livsbrev paa Gaarden. (I en Indberetning om Præstens Indkomster fra 1553 nævnes desuden Dalsgaard, som Frands Bille, og Hougaard, som Torben Bille havde). I Hummer Sogn beboede Balzer Maltesen en Gaard.

Af Brodskov havde Erik Lykke det Halve, og eiede tillige Veierslevgaard paa Mors; Fru Margrete Hans

Holkes havde den anden Halvdeel; Dueholm havde Fru Abel Skeel, Sal. Niels Langes i Forlening; Froslevgaard, Anders Hansens Arvinger; Gierupgaard eiedes af Fru Ane Svendsdatter, Peder Vinters, til Randrup; (Gaarden laae formodentlig i Stagstrup Sogn). Hoffgaard i Sønderhaa Sogn, af Fru Ide Høg; Hvidberggaard paa Thyholm havde Hans Skovgaard; Jestegaard, Fru Maren, (formodentlig ved Istrup i Hvidberg Sogn); Lund havde Peder Munk i Forlening; Lyngholm tilhørte Anders Banner; Randrup Peder Vinter; Olufgaard havde Fru Karen Banner, Gregers Truidsens til Høgholdt. Skarregaard i Seierslev Sogn eiede Otto Krumpen paa Hald. I Hiortels Sogn laae, foruden Slette, som Fru Buole (Bodil?) havde, to smaa Sædegaarde; den ene, Nørgaard, beboedes af Vogn Andersen; den anden var Michel Kyr's. Stoerupgaard i Ørding Sogn eiedes af Fru Kirstine Grønsdatter; Søgaard havde Lars Offesen; Taddersbøl, Fru Abel Skeel til Fussinge; Ullerup, Fru Karen Skeelsdatter; Ullerupgaard havde Fru Karen Globsdatter, Sal. Niels Skeels; Ulstrup Franz og Otto Banner. Glumstrup, 4 Bøndergaarde til Eskiær i Salling.

Følgende Herregaarde forekomme her endnu ikke:

Aggersborg Gaard, Bangsboe, Bannerslund, Biørnskiær, Blistrup, Dybvad, Giettrup (2 Bøndergaarde); Heiselt, Hindsels; Kiølbyegaard (1599 eiedes den af Jomfruerne: Helvig, Maren og Karen Krabbe, og kaldes Kielpegaard); Kiølskegaard, Knudseie, Langholdt, Nipstrup, Reffkiærgaard, Rødslet (da en Gaard og 3 Boel); Søe, Sønder Elkiær, Vraa (kaldes 1599 Predbiørn Gyldenstiernes Sædegaard).

Foruden de Foranførte findes følgende Adelige, som have Gods i Stiftet:

Fru Abel til Kiærgaard; Frü Agate til Visborg; Anders Thomsen i Kongensgaard; Fru Ane til Darlund; Fru Ane Matzdatter til Nørgaard; Fru Ane Olausdatter i Rindumgaard; Fru Berete til Feuling; Knud Bild til Vidbygaard; Daniel Bild, Jørgen Bild; Eggert Bilde i Skaane og Torben Bille i Skaane; Anders Bloch; Jomfru Ingeborg Brede; Gotz Brochenhuus (som havde Thisted Bispegaard i Forlening); Johan Brochenhuus; Laue Brokks Børn til Estrup; Claus Bruske; Mogens Bruuns Frue til Vindum; Christen Michelsen og Fru Kirstine paa Luudbek; Christopher i Schorup; Fru Cizel i Brønsberrig; Jesper Daa til Enggaard; Claus Daa; Fru Dorete i Ølst; Frans Dyre til Palstrup; Envold Jensen til Slumstrup; Thomas Fasti; Palle Friis til Tustrup; Jomfru Agnete Friisdatter i Vindum; Peder Ebbesen (Galls) Døttre Ane og Sophie; Geert Thomsens Børn; Christopher Giøe til Aunsberg; Fru Ane, Albert Giøes; Claus Glambek; Jens Grøns Frue i Ulsund; Lars Grøns Frue i Visted; Peder Gyldenstierne; Jørgen Harbo; Fru Edel Hardenberg; Erik Hardenberg, Hartvig Thomsen i Kollerup; Philip Hederstrup; Jørgen Holst; Jesper Huus; Jacob Høg og Jesper Høg; Fru Karen Hørkins i Viborg; Jomfru Johanne Justdatter; Axel Juel, Jens Juel; Fru Mette, Iver Juul's til Stubbergaard; Niels Juul til Aaberg; Svend Juel til Bøvling; Vincent Juul til Helplund; Jørgen Knudsen til Ferregaard; Jomfruerne Karen og Ane Mouritsdatter i Aalborg; Fru Karen, Mads Jonsens; Fru Kirsten til Alstedgaard; Jens Koes, Erik Koes til Lindberggaard; Oluf Krabbe; Mogens Krag til Kiærlingberggaard; Jesper Krase (Krasse); Envold Kruse, Lars Kruse til Nørbek; Erik Lange; Otto Luno til Rugaard; Jørgen Lykke, Fru Maren Høgsdatter til Vorle; Fru Maren til Rolegaard, en Bondegaard i Lild Sogn; Fru Maren til Stenumgaard; Fru Mette Oxesdatter; Fru Mette i Steenshede, Morten Svendsen

til Vosnæsgaard; Søren Mund ved Ors; Niels Munk til Giessinggaard, Oluf Munk, Palle Munk, Søren Munk; Offue Mørk i Gunderup; Niels Jonsen til Torstelund; Niels Michelsen til Kye; Verner Parsbierg, Jomfru Ingeborg Nielsdatter Pasbierg; Jomfru Karen Predbiørnsdatter; Peder Matzen, en ung Junker i Varsyssel; Poul Bogensen i Støttrup, Niels Rosenkrantz til Halkiær; Jacob Rostrup til Leergrav, Henrich van Roth; Steffen Rud; Christen Skeel; Jørgen Skovgaard; Laurids Skram, Offue Skram; Hans Sparre, Knud Sparres Arvinger; Lars Spend til Hoffuenskil i Harsyssel; Jørgen Splid til Mollerup; Niels Stygge til Søgaard, Jens Stygge til Lindrupgaard; Byrri Trolle til Lilløe, Herluf Trolles Arvinger; Christen Ørn.

Smaa Bemærkninger[8]).

Abbed Anders havde i Sundby og Huorup Sogne 6 Gaarde og et Boel i Forlening, og Søren Mathiesen og Christen Michelsen, Raadmænd i Aalborg, havde hver en Gaard. I Hals havde Præsten en Gaard af Vitsköl Kloster fri for Skyld, „fordi han haffuer ingen anden Præstegaardtt at afle till, untagett nogitt ringe hannom er tillagdt till dett Gadehuss, han udj boer." Hele Hals Sogn og det meste af Sundby hørte til Vitsköl Kloster.

Saltum Sogn havde ingen Sædegaarde, og ingen Ugedagsmænd vare derfor i Sognet. I Hune Sogn give Nogle „Smørskyld", fordi de ikke have Kornavl.

Om Sæby beretter Præsten Oluf Jørgensen: „Kiendis jegh „med thet mit opene bref, att ther i Seby er 129 gorde, buncker, „och boer, och er thend størsthe parth sollet, eller pansatth thyl rydermends mender, som boend er udend byend."

---

8) Ordlydende efter Millings Udskrift af vedkommende Præste-Beretninger. Her er kun tilføiet Citationstegn ved de Steder, hvor han synes at have fulgt Originalens Skrivemaade.

Horne var meget fordærvet af Vand og Sand. Tolderen paa Skagen havde 2 Gaarde og 1 Boel i Skagens Sogn. Elling Præstegaard var den „vaageste Bygsted i Sognet efter sin Leilighed."

Præsten i Bjerbye bemærker: „1566 kom jegh til bierby, tha iegh haffde tienth paa kong. mayst. Skib 2 Sommer, och gaff jegh en stur Madskatt, førend jegh fick Qvæg eller kjærff, och da ighen min mandpartt, 15 enckinde Daler." (Vistnok til denne Tid en meget trykkende Skat, da en Præst sielden havde over 1 Rd. i Offer om Aaret efter Indberetningerne af 1553).

I Broust er meget armt Folk med ringe Kornsæd.

„Udi Øe Sogen er XXX smaa buoll, hvilcke ther haffue en ganske ringe seedt, forbi di sidder paa then strandebacke och ere fiskere."

Østerild Sogn. „Ther er VIII gords eye till Horør; „dett var en stund en bye, hede Hosterup; mod XL aar siden, udi „Herr Holger Rosenkrandtzis tid, da bleff samme bye afbrøtt oc „satt op ighen i Horør, oc Her Holger ville haffue Horør till en „kiøbsted, oc Tysted till en Landsby; nu bleff Horør bøggitt „mier end i XXIII bøge (Bygge), oc samme VII gordz eye i „Hostrup marck bleff stifftt i XXX stiffther. Nu haffue di Horør „mendt icki mier att bruge en samme VIII gordz eye, oc leggis „ellers udi lig med di andre sogne, naar skatthen skal ligis."

Jegindø er Kronens, men forlenet til Fru Margrete Erik Krabbes. „Gadbyggerne (Gadebyggerne) trøgle och tigge; folch, som leffue aff Gudz almysse i stor elendighed."

Ager Sogn havde endnu 33 Gaarde, 3 Boel, 37 Huse.

Oudrup och Rachebye (paa Mors) ere saa „kranke paa aull, att ther icke er mange, som er kranker."

I Flade Sogn paa Mors: „nogle Gadehuse, som kieltringer oc Stakarle boe udi, er mesten parthen saa foratmet, att thi ere idel stakarle, stodere oc stympere."

1599

var Kronens Gods meget formindsket ved Salget af de betydelige Forleninger: Hundslund Kloster, Øe Kloster, Vitskøl Kloster, og Borgaard. I nogle Herreder anføres, foruden

Gaarde og Bol, Antallet af Decimanter, hvoraf man seer, at adskillige Gaarde og Boel vare deelte mellem flere Beboere.

	Antallet af Gaarde og Boel.			Deraf til Kronen.		
Herrederne.	Gaarde.	Boel.	Decimantes.	Gaarde.	Boel.	Decimantes.
Kjær	248	253	"	58	40	"
Hvetbo	290	} Gaarde	312	137 G.	og Boel	"
Jerslev	646	} og Boel	"	99	116	"
Børlum	341	351	786	95	63	"
Venneberg ..	225	231	603	45	50	"
Horns	217	115	350	17	14	"
Hanherred ..	566	286	954	211	109	"
Hillerslev ...	387	55	"	147	21	"
Hundborg ..	"	"	314	"	"	135
Hasfing	418	} Gaarde	"	170	} Gaarde	"
Refs	493	} og Boel	719	380	} og Boel	"
Sønder H...	292	39	363	160	18	"

Kun i Hillerslev Herred og i de til Hjørring hørende Sogne anføres Eierne af Godset, som vare følgende: Christopher Pax til Holbekgaard; Fru Friis til Pederstrup i Sols Sogn; Jens Høg til Trudsholm; Mogens Juel til Asmild Kloster; Ane Lykke, Ludvig Munkes; Christen Prip til Øland; Fru Karen Gyldenstierne til Torp; Godslev Budde; Fru Giartrud til Vidøe; Inger Tidemandsdatter til Tidmansholm; Albert Friis til Haraldskiær; Fru Maren til Langtin; Henrik Krag til Tremerup; Eski Brock til Estrup; Anders Eskesøn i Heegaardt; Otto Marsvin; Niels Bilde til Raffnholdt; Jørgen Due til Hvedholm; Knud Daid (?) til Hestholm; Steen Brade; Axel og Predbiørn Gyldenstierne.

Christopher Rosenkrantz til Leerbek; Axel Ugerup til Ormholdt; Jacob Seefeldt; Peder Munk til Hammelmose; Peder Brade til Krogholm; Erik Bild; Knud Brokkenhuus; Poul Munk; Fru Christens; Fru Beate Bild, Otto Bradis; Henrik Bilde.

Smaa Bemærkninger.

I Hals Sogn har Præsten „en gordt, som hand haffuer „stedt aff Abbed Anders og giffuer skyld aff, oc hvad theraff goer „efther iordhebogen. Decimantes, endog de ere mange till tals, „tiende dog ringe, fordi Afflen er liden." — I Ho: „Alle arme skulle neppeligen tiende 2 Tdr. Kuorn. Aff de enstige Gorde er ther ingen tiende att bekomme, thi de finge mat kuorn."

Kiettrup Sogn „giffuer lidet thill skyld oc føie thind; er dogh for talits skyld anthegnett, som det haffuer været udi gammell thid, oc nu er nogen smaa buske." — Hoene Sogn „aff sann forderffuit oc, stander moren øde."

Ogsaa Tornby, Hiortels og Skinnerup Sogne meget ødelagte af Sand.

„Skaffen haffuer en sogenkirke oc tho capeller, then ene vid Haffuit, then anden vid Reffuit."

„Høffring (Hiørring) borger, som haffue march=Jord at tiende aff, er 18 buoll, oc er 4 fiering i huer buoll, huilken by ligger till Aastrup leen."

Tillæg.

(Om et efterladt Haandskrift af **C. Thestrup.**)

I et Brev (4 Sept. 1827) omtaler den afdøde Milling „Nogle Optegnelser, som Forfatteren af den danske „Krigs=Armatur" har efterladt sig under Navn af **Rinds Herreds Krønike**", og „som have meget tilfælles med Farstrups og Axelsens (1813 af J. Becher udgivne) Dagbøger; men ere langt rigere end disse, baade paa ældre og samtidige Efterretninger." Han tilføiede: „Hvad deraf havde nogen historisk Interesse har jeg afskrevet, da jeg for nogen Tid siden havde Bogen til Laans." — Til en Prøve meddeler han følgende Brev af Christian III. (1543) paa Kongens Gaard Aulestrup i Rinds Herred, som i Grevens Feide var bleven forbrudt. Thestrup har ikke beholdt Originalens Retskrivning.

Vi Christian III. ꝛc. giøre vitterligt, at efterdi denne „Brevviser „Vorial Christensen i Aulestrup nu haver ladet handle med „os om hans Bondeskyld, han selv udi boer, liggindis i Rinds

„Herred, i Østerbølle Sogn udi vort Land Jylland, og haver „derfor været i vor Minde; da haver vi af vor synderlig Gunst „og Naade undt og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev „unde og tillade at fornævnte Vorial Christensen og hans Ar„vinger herefter skulle have, nyde og bruge fornevnde Bonde„gaard og Gods med dens rette Eiendom og Tilliggelse saa fri, „og for saadan Afgift og Tynge, som deraf giordes og gaves, før „nu sidste forleden Feide her i Riget begyndtes; dog saa at han „og hans Arvinger skulle være os og vore Arvinger, efterkommende „Konger i Danmark huld og tro, og aarligen til gode Rede af „fornevnde Bondegaard og Gods giøre og give til os og Kronen „saadan Landgilde, Tynge og Afgift, som pleier at gives, og gaves „før Feiden begyndte. Thi forbyde vi alle, i hvo helst de ere eller „være kunde, i Særdeleshed vore Fogder, Embedsmænd og alle „andre, fornevnte Vorial Christensen, og hans Arvinger paa „fornevnte Bondegaard og Gods, som forskrevet staaer, hindre, „hindre lade, og paa nogen Maade Forfang at giøre, under vor „Hyldest og Naade. Givet i Vor Kiøbsted Viborg 1543, St. „Knuds Dag."

Dette var den sædvanlige Form, hvori disse Kongebreve til Kronens Bønder i Jylland, som deres forbrudte Gaarde, efter Grevens Feide, bleve tilbagegivne, udstedtes; hvoraf en stor Deel udtogsviis findes indførte i Cancelliets „Register over alle Lande" for A. 1540 og flg. Saaledes et (af 1542.) til Byriall Jensen i Glerup, Rinds Herred; hvilket her anføres for det særegne Navns Skyld, der sees at være det samme, som forekommer i det ovenfor aftrykte Brev).

Bemærkninger over Hertugdømmet Slesvigs Statsforhold og Nationalitet, i ældre og nyere Tider,

af

C. Molbech.

Anden Afdeling.

1.

Det hører ikke, som man undertiden mener og forestiller sig, til de meget indviklede eller uklare historiske Opgaver, at giøre Rede for Sønderjyllands Forhold til det danske Rige før 1459 eller 1544. Af det Foregaaende have vi allerede seet, at det sønder-jydske[33]) Hertugdømme vel netop i to hundrede Aar før Christian I. kom paa den danske Throne (fra 1248) havde været erkiendt for et fyrsteligt Lehn af den danske Krone; men det var saa langt fra, at de danske Konger nogentid frasagde sig denne Krones Høihedsret over Lehnet, at de ikke

[33]) At denne Benævnelse for Hertugdømmet er den rette og egentlige, vil vel En af det statsopløsende eller slesvig-holsteenske Parti allermindst benegte, siden det er netop den (*Ducatus Sunder-Jutiæ*), som bruges i de Ord, der indbefatte den saakaldte Constitutio Waldemari. I gamle plattydske Documenter (endnu 1411) hedder det „**Sunder-Jutlande**"; hos Alb. Krantz: „Ducatus *Jutiæ australis.*" o. s. v. Det er saameget rigtigere, med Hensyn til de historiske Forhold, at bevare og benytte Landets egentlige Navn, da man veed, at Hertugdømmet i Slesvig ikke altid indbefattede det hele Sønderjylland, hvis geographiske Grændser derimod, saalangt historisk Erindring gaaer, altid vare de samme. — Om Benævnelsen „Sønderjylland" har afd. Lector. J. H. Bredsdorf samlet adskilligt i Tidsskriftet „Blandinger fra Soroe." 10de Hefte. 1839. S. 53—61; og man læser der en og anden Bemærkning, som baade for hiint Aar, og for Dieblikket, fortiener at mærkes.

engang, ved nogen af de forskiellige Overdragelser af samme til Lehnsfyrster af Hertug Abels Efterkommere i det 13de og 14de Aarhundrede, have bortgivet Hertugdømmet som Arvelehn. En Forlehning af den Art, som den fandt Sted efter udenlandsk Vedtægt eller Lehnsret, havde overhovedet aldrig gieldt i Danmark eller i Norden, hvor Rigslehn, saaledes som de her kiendtes, fra Oldtiden af i Regelen kun havde været personlige; og hvad herimod anføres ikkun var enkelte vilkaarlige Undtagelser.[34]) I ethvert Tilfælde var Slesvig 1375, da den sidste Hertug af Abels Efterkommere døde, et til Kronen hiemfaldet Lehn; men allerede paa den Tid havde de Slesvigske Hertuger i Virkeligheden længe været „Vasaller af Holstens Grever"; og deres Lehnsforhold til Danmark havde været „en næsten uafbrudt Feidetilstand." Holstenernes usurperede Magt over Sønderjylland steg under Danmarks sørgeligste Tidsløb, (1320—1340) til sin høieste Spids; og det endelige Udfald blev, at Hertugdømmet, som Valdemar III. paa et Par faste Slotte nær havde vundet tilbage, efter hans hastige, for Danmark uheldige Dødsfald (24. Oct. 1375) snart igien faldt i de holsten-schauenburgske Grevers Besiddelse. Med hvor slet en Adkomst, og ved hvilke ulovlige Midler dette endog var skeet, saa opnaaede dog den holstenske Grev Claus, at Dronning Margrethe 1386 sluttede et Forliig med ham, der havde til Følge, at en af hans tre Brodersønner, Grev

---

[34]) Det er upaatvivlelig af Vigtighed, ogsaa for Historien om de slesvigske Forhold, saa skarpt og nøie, som muligt, at oplyse den nordiske Lehnsvedtægt; thi dersom endog nogle danske Konger, ved at give Hertugdømmet til Lehn, have nærmet sig den udenlandske Lehnsskik og Sædvane: vil dog ingen Lehnsherre, med en virkelig Retsgrund, have kunnet anvende en fremmed (longobardisk eller tydsk) Lehnsret paa det danske Hertugdømme og dets Stilling til Kronen eller Riget, som det tilhørte. (Om Forskiellen imellem longobardisk og tydsk Lehnsret, særdeles med Hensyn til Arveligheden, s. bl. a. J. E. Larsen om Samforlehningsinstitutet. Antislesvigholst. Fragm. I. S. 1—7.)

Gerhard, 1386 fik Hertugdømmet til Lehn af Kong Oluf, under Margrethes Formynderskab. (Ovenfor II. 297.) Hvorvidt denne Forlehning var personlig eller arvelig, lader Historien uafgiort; det første er vel det rimeligste, og udtrykkelig angivet af Hvitfeldt.[35] I ethvert Tilfælde blev Følgen den, at Hertug Gerhards Sønner, eller deres Formynder, senere (1396) negtede at ville tage Slesvig til Lehn af Kong Erik af Pommern, som fordrede Lehnstieneste af Hertugdømmet; og at Kongen (1413) erklærede Lehnet at være forbrudt.

Den Uret, man har giort Erik af Pommern, ved ikke engang i Danmark at ville erkiende Fortienesten, som han havde af den ubøielige Fasthed, hvormed han i 26 Aars Strid og Feide søgte at forsvare den danske Krones Rettighed til det sønderjydske Hertugdømme: kunde det saameget mere tilhøre vor Tids Historieskrivere at oprette, da denne Nordens Konge, foruden alle øvrige Uheld, ogsaa har havt dette: at hans Historie, hvori utilstrækkelige Kilder have ladet saa meget uopklaret, fornemmelig er fremstillet af Fiender eller Uvenner, i og udenfor hans Rige.[36] Vore Dages Begivenheder maae saameget mere hendrage Blikket paa det, der foregik under Erik af Pommern, da det var en tydskfødt Fyrste, en ligesaa ofte

---

35) I. S. 591. Hans Vidnesbyrd synes her fuldkommen at staae til Troende; og hans Udsagn og Beretninger om slesvigske Forhold bør unegtelig skienkes Opmærksomhed, som et i disse Tilfælde upartisk Vidne, der stod Begivenhederne 250 Aar nærmere end vore Dages Publicister. Suhm var i øvrigt, som man veed, af anden Mening. (Jfr. N. Hist. Tidsskr. I. S. 312.)

36) Jfr. N. hist. Tidsskr. I. 318. Den allernyeste unævnte (norske) Forfatter, som har underkastet de slesvigske Forhold en historisk Betragtning („Danmark, i dets Forhold til Tydskland og den skandinaviske Halvø.“ 1ste Afdel. Bergen 1849. S. 102) lader i det mindste Kong Eriks „forunderlige Standhaftighed og Urokkelighed“ i at hænge ved Kampens Gienstand, vederfares den Ret, som i Almindelighed er bleven ham negtet.

af tydske som af danske Annalister haardt medtagen Konge, der første Gang ved historiske Kiendsgierninger og Retsbeviser vilde hævde den danske Krone Besiddelsen af det sønderjydske Hertugdømme. Man veed, hvor lovlig og overeensstemmende med enhver statsretlig Form, hvorom der i det 15de Aarhundrede kunde være Tale, Kongen lod denne Sag udføre og paakiende; ikke eensidigt, eller kun for det Danske Rigsraad, men for de af den tydske Keiser som Voldgiftsmænd udnævnte Commissarer, og tilsidst ved Keiserens og hans Raads egen Compromis eller Kiendelse.[37] Det er vigtigere, end man i vor Tid (maaskee fra begge Sider) vil vide af, at en Række af offentlige Undersøgelser og Retsacter allerede for henved halvfemte hundrede Aar siden afgiorde, hvad holstenske Usurpationer, eller de holstenske Fyrster i Forening med Adelen, dengang, ligesom endnu i vor Tid, uden al historisk eller statsretlig Grund vilde benegte: at Landet Sønderjylland fra Arilds Tid udgiorde en Deel af det danske Rige; og at, som Følge heraf, det i Landet stiftede Hertugdømme maatte staae under Rigets og Kongens Over-Høihed, uden nogen arvelig Adkomst for den holstenske Greve som Lehntager.[38] Vi kunne heller ikke i den Anledning lade det

[37]) Man har hidtil maaskee skienket denne Lehnsproces, dens Acter og dens Afgiorelse, mindre Opmærksomhed, end de fortiene. Selv Jahn (Unionshistor. S. 80—82) gaaer den meget kort og hastigt igiennem; dog er det ham, som bl. a. først ved et Diplom af Keiser Sigismund (5 Dec. 1424) har beviist, at Voldgiftskiendelsen af 28. Jun. blev ved Magt uden Protest eller Appel fra nogen af Parternes Side. I Nyt Histor. Tidsskr. I. S. 326—332 har jeg meddeelt en Oversigt af Processens Historie, og Sagens Hovedpunkter fra begge Sider.

[38]) Saa afgiørende, som noget samtidigt Vidnesbyrd kan være, er det, som den jydske Ridder Johannes Nielsen aflagde i Lehnsprocessen: at aldrig havde nogen Konge i Danmark efter Landets Ret kunnet eller maattet bortgive noget arveligt Lehn; og selv havde Ridderen været tilstede, da Kong Oluf og Kong Erik paa Viborg Landsthing aflagde Ed herpaa ved deres Hylding. (Scr. Rer. Dan. VII. 413.)

være ubemærket, at det var en indfødt Holstener (F. H. Jahn), der meer end nogen tidligere dansk Historiker, drevet af en hæderværdig og reen Sandhedsfølelse, har giort sit Yderste for at redde Erik af Pommerns Eftermæle.

Skiøndt alle denne Konges, med den yderste Udholdenhed fortsatte og fornyede Bestræbelser, for ved Vaabenmagt at forfegte den danske Krones Ret, bleve forgieves, og Erik af Pommerns uheldige Krig 39) maatte endes med Freden i Vordingborg (1435), hvorved den holstenske Grev Adolf forblev i Besiddelse af en Deel af Sønder-Jylland: blev Lehns-Forholdet dog ved dette Forliig uafgiort. Heri vilde Kongen lige til det Yderste ikke give efter. Neppe var han styrtet fra Thronen i Nordens tre Riger, før det danske Rigsraad, som vilde have Christoffer af Baiern til Konge, viiste sig fra en ganske anden Side end Erik af Pommern. Grev Adolf fik Haderslev og Ærø, som Erik i Forliget havde forbeholdt sig; og tre Uger efter Christoffers Hylding i Viborg overdrog han Slesvig paa tydsk Viis som et ret Arvelehn til Grev Adolf (30 Apr. 1440). — Dette blev dog uden Følge, da denne Greve ingen Afkom efterlod; og saaledes maatte der ved hans Død atter blive Spørgsmaal om: hvo der var Herre over Slesvig?

Adolfs Søstersøn, og paa en vis Maade hans Fostersøn,

39) Ogsaa Estrup, der ellers med et klart og skarpt historisk Blik har behandlet de Slesvigske Forhold, har holdt sig allene til Krigsførelsen og til Udfaldet, i det han nævner „den æreløse Krig, som Kong Erik af Pommern førte om Lehnet fra 1409 til 1435.“ (Histor. Undersøgelse af Acterne angaaende Hertugd. Slesvigs Forhold til det danske Rige m. m. Blandinger fra Sorøe. III. (1802.) S. 101.) Krigen var uden Ære; men Kongens Sind og Villie var i det mindste meere dansk, end de vare hos flere af de Konger, der fulgte ham paa Thronen. Vi maa ogsaa antage, at en Kamp, som den Erik af Pommern førte med Holstenerne og Hansestæderne i 26 Aar, kunde ikke have anden Kilde, end hans personlige Tænkemaade og Overbeviisning.

Grev Christian af Oldenborg, var den, han havde udseet til sin Arving, og for hvem han arbeidede paa, at giøre Arven saa stor, som muelig. Det var vist nok hans Ønske, ikke allene at efterlade ham Holsten, i hvilket Land (med Undtagelse af Herskabet Pinneberg, som var afstaaet til den Schauenburgske Linie i Westphalen) Adolph herskede som tydsk Lehnsfyrste; men ogsaa Slesvig, som ved Hertugens Død maatte blive herreløst, og efter dansk Lehnsret falde tilbage til Danmarks Krone. Adolf vidste og troede det uden Tvivl selv; og for at giøre, hvad han formaaede, til at hindre det, bevægede han, endnu under Christoffer af Baierns Regiering, Stænderne, eller med andre Ord Adelen i Slesvig og Holsten, (i Holsten dog kun en Deel af Ridderskabet, da Andre negtede det, paa Grund af Greven af Schauenburgs Arveret) til at antage og hylde Grev Christian som sin Morbroders Efterfølger. Men da det længere hen dagedes, at Greven kunde have Udsigt til at blive Konge i Danmark, hvortil Morbroderen, som Dansk Lehnsfyrste og Medlem af Danmarks Riges Raad,[40]) selv vilde hielpe: da vilde Holstenerne hindre begge Landes Forbindelse med Danmark under een Regent. Dette var Anledningen til at man af Grev Christian fordrede, at han formelig skulde frasige sig Hertugdømmet Slesvig; og man lod ham, medens Grev Adolf selv var i Danmark,[41]) udstede en Forsikkring, af det Indhold: at han i Tilfælde af hans Valg til Konge, vilde for sig og sine Livsarvinger (Kindeseruen) holde over den Artikel i det latinske Sprog, der fandtes i „gamle Skrifter og Haandfæstninger af Kong Valdemar og Danmarks R. Raad

40) „Herrn Allue — de en Forste vnd Raed des Riikes to dennemarken is." Dipl. No. 5. Privil. des Schl. Holst. Ritterschaft. 1797. p. 24.

41) Dette kan vel sluttes af de Udtryk i bemeldte Diplom, hvor det hedder, at Hertugen selv, som den fornemste i Danm. R. Raad, tilkom den første Valgstemme: „vnd he personliken darvmme nu mede arbeidet." o. s. v. (sst. p. 24.)

fra A. 1326", som forelagdes Grev Christian, og hvorved det bestemtes: „at Hertugdømmet Sønder-Jylland (Ducatus Sunder-Jucie) ikke skulde forenes eller forbindes med Kronen og Riget Danmark, saaledes at begge stode under een Herre." Det er disse, i vore Dage utallige Gange afskrevne og paaberaabte latinske Ord — som i Virkeligheden ikke ere til, uden i dette Brev af 28. Junius 1448 — hvilke man i senere Tid har givet Navn af „Constitutio Waldemaria", og hvori man har villet see den Grundlov, der endnu i A. 1849 skulde afgiøre Sønderjyllands Adskillelse fra Kongeriget Danmark.

Betragte vi nu først dette Brevs diplomatariske Skikkelse, saa gives der vel ikke mange samtidige Statsskrifter af lignende Art og Formaal, hvis Beskaffenhed snarere og lettere kunde giøre et Diplom mistænkeligt og kraftløst, end netop dette. Vi ville ikke tale om, at det hverken nævner til hvem det er udstedt, eller hvilke de Personer vare, som bragte og aabenbarede Grev Christian det aldrig før eller siden for Dagens Lys fremtraadte latinske Document, hvis Datum ikke nævnes, men som skal have indeholdt den Artikel, som Greven lod udtyde for sig. Men, hvad der altid i høi Grad ved et Document af den Natur, at man derpaa har villet grunde et evigvarende Statsforhold, maa svække Brevets diplomatariske Betydning er: at det fra ingen af Siderne, hverken fra Greven af Oldenborgs, eller det danske Riges, eller det holstenske Ridderskabs, er bekræftet ved Forsegling af tilstedeværende Sikkerheds-Vidner; ja, ikke engang, som dog ved offentlige Breve af en regierende Fyrste paa den Tid var temmelig almindeligt, har nogen Paaskrift af hans Cantsler eller Secretair. Egtheden af dette Grev Christians Brev, (uden alt Hensyn til Beskaffenheden af de i Brevet indførte latinske Linier) beroer saaledes ene og allene paa Grevens Segl.

Men vi behøve ei engang at spørge: om dettes Ægthed er undersøgt og constateret ved Sammenligning med andre beseglede Breve af Greven omtrent fra samme Tid? — efterdi Documentet, som bevares blandt det holstenske Ridderskabs øvrige Privilegier, ei engang skal være Originalen, men kun „eine auscultirte Copie.“ (Falck) [41 b]) Naar vi nu endog ville antage, at den unge Fyrste selv, uden Tilstedeværelse, Underskrift eller Besegling af Nogen paa hans Side, har ladet sit Segl hænge for Brevet: saa blev dette dog, efter alle de nu fremhævede Omstændigheder, ikke andet end en Forsikkring af Grev Christian for hans Person, og i den Stilling, hvori han befandt sig den Dag, paa hvilken Brevet er udstedt, uden Hensyn til Kongeriget Danmark; hvilket, som bekiendt, ogsaa er Falcks Mening. (Privatrecht. II. S. 145.) [42])

En saadan Forsikkring af en, det danske Rige paa den Tid aldeles uvedkommende tydsk Lehnsfyrste, kunde ikke udøve mindste Virkning paa det imellem Riget og det sønderjydske Hertugdømme bestaaende Forhold [43]). Dette blev fremdeles,

---

[41 b]) Handbuch des Schlesw. Holst. Privatrechts. 1831. II. S. 144.

[42]) At det var Hertug Adolf, som „formaaede“ sin Søstersøn til at udstede dette Brev„, for at befæste en bestandig Adskillelse imellem Kronen og Hertugdommet“ — beretter Dahlmann ligefrem som et historisk Factum (Gesch. Dänem. III. 202.); at han intet Vidnesbyrd anfører af nogensomhelst Kilde, har den naturlige Grund, at intet findes. Det er nylig gientaget af en dansk Retslærd, at „Adolph før Valget (i Danmark) lod Grev Christian udstede et Document,“ o. s. v. (Antislesvigholst. Fragm. IV. 35.) Det bliver, dog ligefuldt ikke meer end en af de Formodninger, som Dahlmann ofte i sin Historie bruger som Facta. Den har heller ikke mere Vished, end hvad D. selv kun vil formode: („es scheint, daß Adolf“ o. s. v. S. 203) at Hertugen siden fik et andet Sind, og vilde „bringe Alting i Christians Hænder.“

[43]) Da Christians Forsikkring allene gaaer ud paa en Bekræftelse af den latinske Artikels Ord: kan det ikke være uventet, at Meningen af disse Ord er bleven underkastet forskiellig Udtydning. Den er dog neppe saa tvetydig, som Christians paafølgende Handlemaade er

hvad det før den 28de Jun. 1448 havde været, et Lehn af Danmark i den holstenske Grev Adolfs Besiddelse. Grev Christians Bekræftelse af den saakaldte Constitutio Walderia (i Fald en saadan er ægte) var desuden i sit Indhold og Formaal intet mindre end hvad man, som det hedder, ved at trække den ved Haarene, har villet gjøre den til: en fælles Grundlov for begge Hertugdømmer. Documentet indeholder og kan ikke indeholde meer end den latinske Artikel, som forelagdes Greven til Bekræftelse; og i den er aldeles ikke Tale om Holsten. Naar Christian lover for sig og sine Efterkommere „at skulle og ville holde den foranførte Artikel ubrødelig ved Magt": da gielder dette ligefrem, efter dens rene Ord, om Hertugdømmet Sønderjylland allene. At ikke en Tøddel af hele Forsikkringen lader sig anvende paa Holsten, er soleklart, og yderligere udviklet af den ovenfor anførte berømte tydske Retslærde og Publicist [44]). Naar Andre, endog en saa kritisk Historiker som Dahlmann, ligefrem fortælle: at Christian, imedens Valghandlingen stod paa, „udstedte en Resignation paa begge Lande" [45]), da

uovereensstemmende med Forsikkringen. Estrup (Bland. fra Sorøe III. S. 107) anseer det for afgiort, efterdi Christian allerede var hyldet som tilkommende Hertug, og var i Begreb med at lade sig vælge til Konge i Danmark, at Meningen af hans Revers ei var den: „at han som Konge i Danmark ikke kunde være Hertug i Slesvig." Men hvilken anden Bemærkelse skulde man give Ordene der sige: „ne unus sit **Dominus** Ducatus S. Juliæ & regni & coronæ Daciæ?" — Man veed, at i Middelalderens Latin, hvor der handles om Forhold imellem Lehnsherre og Vasal, og hvor Ordet Dominus bruges uden Tillæg, der forstaaes ved Herren netop **Lehnsherren.** Det er i øvrigt en i sig selv ligegyldig Sag, da hele Forsikkringen, som ovenfor er viist, aldrig kom til Gyldighed eller Anvendelse.

44) C. A. v. Kamptz staatsrechtliche Bemerkungen, 2c. p. 129. 130.

45) Geschichte v. Dänemark. III. 202. Han har til Hiemmel intet videre end, nogle Ord i Detmars Krøniker, der aabenbart maa have deres Oprindelse fra en Underretning, som er kommen den lybekske Annalist for Øre, om Grev Christians tidligere Resignation paa Hertugdømmet

mangler dette aldeles ethvert diplomatarisk Beviis; og hvor svagt et saadant endog fremtræder i den Confirmation, Grev Christian skal have udstedt 1448, saa er dette dog i statsretlig Henseende det eneste Beviis, de slesvigholstenske Advocater, der vilde datere Hertugdømmernes constitutionelle Ret, eller Slesvigs Adskillelse fra Danmark og Sammenhæng med Holsten fra Aaret **1448**, eller fra den da opdagede Constitutio Waldemariana, have havt at bygge paa. Documentet selv er aldrig ved nogensomhelst senere offentlig Handling blevet paaberaabt, mindre bekræftet; hvorimod Christian I., som Konge af Danmark, 7 Aar efter sin Thronbestigelse (21. Jul. 1455) bekræftede den arvelige Forlehning med Hertugdømmet Slesvig, som hans Morbroder Adolf 1440 havde erholdt af Kong Christoffer. Slesvig var et de tydske Grevskaber Holsten og Stormarn, eller Hertug Adolphs Arvelande, uvedkommende Lehnshertugdømme under den danske Krone, da Kong Christian den Førstes Morbroder Adolph, den sidste Greve i Holsten af Huset Schauenburg, døde uden Afkom, den 4de Dec. 1459.

2.

Nu indtraadte saaledes det Tilfælde, at Christian I., i Følge det nylig omhandlede Forsikkringsbrev, skulde have været forpligtet til at overholde den latinske Artikel, der formeente ham, som i 7 Aar havde været Danmarks Konge, at regiere over det slesvigske Hertugdømme, der ved Adolfs Død var

Slesvig. (Jfr. Estrups histor. Undersøg. om Hertugd. Slesvigs Forhold. o. s. v. Bland. fra Sorøe. III. S. 106. Anm. 44.) v. Kamptz (l. c. S. 131. 132.) har ogsaa tilstrækkeligt beviist, at en lignende Act for Holstens Vedkommende, til hvis Existents der heller ikke findes mindste Spor, var **umuelig**; ligesom dens Utilværelse bevises ved den efterfølgende Tids Historie, og Christian I.'s egen Handlemaade, i det han efter 12 Aar, som Konge af Danmark, netop giorde Paastand paa Successionen i de holstenske Grevskaber.

herreløst. Her var altsaa kun to Tilfælde muelige. Sønderjylland maatte enten, som et hiemfaldet Mandslehn, inddrages og blive en Provinds af det danske Rige; eller Kongen og de danske Rigsstænder maatte forlehne en anden Fyrste med Hertugdømmet. Det første havde været Stændernes og Raadets Pligt, at fordre; men Christian I., der altid gierne søgte at udstrække sit Herredømmes Omfang, var saa langt fra at ville give Slip paa Slesvig, at han endog udvidede sin Attraa til at blive Herre i Holsten, og saaledes at beholde den hele Arv efter sin Morbroder.

Dersom den, efter 400 Aars Forløb som en uomstødelig statsretlig Grundbestemmelse fremhævede, af en Hærskare af lærde og ulærde holstenske Professorer, Advocater og Bladskrivere forfegtede Sikkerheds-Act af 1448 havde havt nogen Betydning og Lovgyldighed: da maatte den tydske Adel i Holsten og Slesvig, der vilde tiltage sig Ret til at afgiøre begge Landes Skiebne og Forfatning, fremfor noget andet Vilkaar, have beraabt og støttet sig paa dette Document, for at afholde den danske Konge fra at tilvende sig Successionen i Hertugdømmet Slesvig. Man finder dog ingensteds mindste Spor til at den oldenborgske Greves Resignation, eller hans Bekræftelse af Vilkaaret fra 1326, er bleven paaberaabt 1460. Maaskee fandt man det ufornødent at komme frem med en Forsikkring, der, om den overhovedet havde havt Gyldighed, ikke kunde afgiøre noget imod den danske Krones Rettighed til et hiemfaldet Lehn. Men Christian I. vilde erhverve Grevskaberne Holsten og Stormarn, hvortil han ikke havde anden Adkomst end den meget svage: at hans uden Livsarvinger afdøde Morbroder havde været den sidste regierende Greve af en Slægt, hvoraf en anden Mandslinie ikke allene blomstrede i Tydskland; men denne, eller de Schauenborgske Grever, havde endog, ved en tidligere Arveforening, en ikke ganske ugrundet

eller ubetydelig Afkomst til at fremstaae som Lehnsarvinger. 46) Holstenerne, hvis sidst afdøde Greve to danske Konger for ikke mange Aar siden havde forlehnet med Slesvig, maatte vel saa godt som nogen vide, at dette Hertugdømme laae under Danmarks Krone; imidlertid var det kun 12 Aar siden, at Adelen havde ladet sig give den Forsikkring: at Christian I. om han blev Konge i Danmark, ikke skulde kunne regiere over Slesvig; nu var Øieblikket, at den skulde træde i Kraft — og den blev ei engang fremlagt eller paaberaabt. Saaledes har vel den holstenske Adel 1460 bedre indseet, at den Forsikkring, man for 12 Aar siden saa let fik den unge Greve af Oldenborg til at give, var uden al Retskraft. At Brevet (hvis det endog var ægte) ikke er blevet fremlagt, synes klart, ikke allene fordi intet sildigere Document og ingen gammel Krønike med et eneste Ord nævner noget om en slig Affigelse fra A. 1448; men fordi Kongen handlede aldeles som om han aldrig havde udstedt en saadan, og ydermere ved paafølgende Handlinger annullerede den, i Fald den havde havt nogen Kraft. Det er netop en <u>samtidig holstensk Krønike</u>, der ligefrem beretter: at

46) Dahlmann (III. 204) antager ubetinget de westphalske Schauenburgeres Arveret. (Jfr. Falck, Privatrecht. I. 239. II. 113. Jahn, Unionshist. 538—50.) Allerede Estrup betragter derimod denne Arveret som „meer end tvivlsom", ikke blot fordi Landets Raad ei havde bekræftet Arveforeningen (Detmars Lüb. Krøn. II. 218. 224); men fordi den Keiserlige Sanction fattedes." (Blandinger fra Sorøe. III. S. 103.) Nylig har ogsaa Hr. Prof. Larsen (Antislesvigholst. Fragm. II. S. 8—10) søgt at bevise, at den schauenburgske Grev Ottos Prætensioner paa Holsten, efter tydsk Lehnsret, vare ligesaa ubegrundede, som den derunder indbefattede Paastand paa Arveret i Slesvig; ikke allene fordi Arveforeningen af 1390 manglede den keiserlige Confirmation; men fordi de Schauenburgske Grever ikke havde fornyet den Samforlehningsret, hvori de (i Følge Lehnsbrevet for de holstenske Grever af Hertug Johan af Saxen, 1307) dog vare indbefattede. — Imidlertid fandt Christian I. det nødvendigt, at affinde sig med Schauenburgerne ved en Pengesum; og vi kunne dog ikke med Prof. Larsen finde denne „forholdsviis ringe."

Kongen fremførte sin Paastand paa Slesvig som Lehnsherre: „Var han ikke Arving til Hertugdømmet, (efter hans Morbroder) saa tilfaldt det ham som Lehn; thi var der ingen ret Arving dertil, maatte det falde til Lehnsherren“ [47]). Dette var det afgiørende Middel, Christian I. anvendte mod den holstenske Adel. En stor Deel af denne ønskede ligesaa lidt 1460, som 1448, at faae den danske Konge til Regent. Den schauenburgske Linie i Westphalen, hvis Paastand paa Successionen havde saa meget for sig, savnede heller ikke i Holsten et betydeligt Parti; men det blev overstemt, og Schauenburgerne deels afviste, deels affiøbte med Penge. — Der var endnu Andre, som reiste Paastand paa Arveret efter Hertug Adolph: Christian den Førstes Brødre, de to yngre Grever af Oldenborg. Deres Ret kan ikke være bleven betragtet som aldeles grundløs, efterdi Kongen kiøbte sig fri for deres Fordringer ved en Pengesum, foruden Afstaaelsen af hans Andeel i Arvelandene Oldenborg og Delmenhorst. Ligeledes lode holstenske Adelsmænd sig kiøbe ved „Guld og grønne Skove“ [48]) til at forstærke Kongens Parti; og saaledes lykkedes det Christian I., under saadanne Vilkaar, der bleve til ikke ringe Skade i Fremtiden for Holsten, og til endnu større for Sønderjylland og for det øvrige Danmark, at blive regierende Fyrste saavel i de tydske Lehnsgrevskaber Holsteen og Stormarn; som i det danske Hertugdømme Slesvig — hvilket han for lidt over 4 Aar siden selv havde givet sin nu afdøde Morbroder til Lehn.

Det er unødvendigt at gientage af Historien, med hvilken formløs, mod den tydske og danske statsretlige Vedtægt lige stridende Fremgangsmaade, en Deel af den holstenske og

47) S. Detmars lybekske Krøniker, Grautoffs Udg. II. 221, hvis Ord i Originalens Plattydsk jeg forhen har anført. (Nyt hist. Tidsskr. I. 345.)

48) „De konungh unde syn rad koften se myt ghelde, myt gave, unde myt mennigerleye loste." Detmars Krøniker. II. 223.

slesvigske Adel [49]), tiltoge sig Myndighed til at **vælge** den danske Konge til Fyrste i hans eget Lehnshertugdømme; eller hvorledes Christian I., for at vinde Holsten for sit Huus, opgav baade sin egen, nylig med Alvor paastaaede Arveret, og sin egen kongelige Høihedsret over dette Hertugdømme; og hvorledes det danske Rigsraad — nu ligesaa ligegyldigt ved at hævde Rigets uafhændelige Høihed over det danske Kronelehn, som det havde været villigt til at afsætte og fordrive Erik af Pommern, den danske Konge, der i det mindste med den største Iver og ubøieligste Villie havde forsvaret Danmarks Ret — lod det skee, at den danske Konge lod sig vælge af Holstens Adel til Hertug, uden engang som Lehnsherre at iagttage og udtale sine Rettigheder. At disse derved ikke kunde tabes, have følgende Tiders Forhold og Handlinger viist; det kunde dog forekomme os at være en Tilsidesættelse af sædvanlige Statsformer, at Christian I. aldrig tog eller fik nogen Forlehning af den danske Krone, som Hertug af Slesvig, dersom man ikke forudsætter, at dette betragtedes som overflødigt hos ham som Lehnsherre og første Erhverver af det hiemfaldne Lehn i een Person; hvorimod han i sin bekiendte Haandfæstning for Slesvig, Holsten og Stormarn af 5te Marts 1460, eller de saakaldte „Landsprivilegier", vedgaaer: at være af Prælater, Ridderskab, Stæder og Indbyggere, „taget og hyldet til Herre over disse

[49]) At **Adelen** 1460 allene tiltog sig at bortgive baade Slesvig og Holsten — er af Historien saa tydeligt, at det er ufornødent at spilde et Ord mere paa at bevise det. Heller ikke Dahlmann har villet dølge det, eller hvorledes den samme Adel behandlede Landet og Almuen. „Durch die Art, wie Christiern zur Herschaft über Schleswig-Holstein gelangte, ward Alles umgewandelt; er war den Prälaten und Rittern ausschließlich Dank, und leider auch Geld über Vermögen, schuldig. Sie nahmen die Regierung an sich in den verpfändeten Landschaften, legten den Bauern eigenmächtig Steuern auf" o. s. v.) Gesch. Dänem. III. 242.)

Lande," Hertugdømmet, saavel som Grevskaberne, ikke som Konge af Danmark.

Er det nu endog aabenbart af Documentet selv, at det, for at være lovgyldigt, manglede det til en Forsikkring af den Art, at den kunde see ud som Kong Christian derved endog vilde afstaae Danmarks Lehnshøihed over Slesvig, (ogsaa i Følge hans danske Haandfæstning af 1. Sept. 1448) absolut nødvendige Samtykke, ikke blot af det hele danske Rigsraad, men af Rigets Stænder: saa veed man, at den statsretlige Ugyldighed af en saadan Paastand, grundet paa Documentet af 5. Marts 1460 [50]), i A. 1490 blev yderligere bestyrket ved den udtrykkelige og utvetydige Erklæring af K. Hans: „at hvad Fyrstendømmet Slesvig var anrørende, som er et Lehn af det danske Rige, da havde Rigens Raad i Danmark ikke udstedt nogen Bevilling eller Samtykke til Privilegier, givne dette Landskab af Kong Christian; og dette Rigsraad tilkom en saadan Rettighed for Slesvig, ligesaa vel som den, at vælge en Konge i Danmark" [51]). Ikke mindre klart er det af Forhandlingerne ved den kallundborgske Rigsdag 1494, at det danske Rigsraad dengang, da Christian den Førstes Søn, Hertug Frederik I. forlangte at forsørges af det danske Rige med Lolland, Falster og Møen som Lehn, erklærede sig for ubemyndiget til en saadan Afstaaelse, og henviste Sagen til en almindelig Rigsdag i Danmark, som derefter blev sammenkaldt, og afslog Hertugens Fordring.

Saameget dette, med flere andre Omstændigheder, kan tiene til at vise, at ogsaa i det 15de Aarhundrede var man sig i Danmark ganske vel bevidst, at Slesvigs Lehnsafhængighed

---

50) Jfr. bl. a. Estrup: Blandinger fra Sorøe III. (1832) S. 112—118. Nyt historisk Tidsskr. I. S. 352.

51) Hvitfeldt. II. S. 1238.

af Riget hverken kunde ophæves, eller var ophævet, ved Christian den Førstes Haandfæstning og Privilegier, udstedte til den holstenske Adel (thi den var det, som 1460 handlede i Sagen og afgiorte det saakaldte Valg:[52]) saa viste dog det danske Rigsraad ligesaa lidt den Gang, som ved Christian den Førstes Død, den Kraft eller Omsorg for at hævde den danske Krones Rettigheder, som man kunde vente sig eller holde for naturlig. Aarsagerne hertil kunne have været flere;[53]) den sande og væsentlige har vel været den, at det danske Rigsraad ikke har tænkt paa meer end Lehnsforbindelsen imellem Kongeriget og Hertugdømmet; og at det har vidst, at dette Statsforhold, der nu alt siden Kong Christoffers Forlehning af 1440, saaledes var afgiort, at Slesvig betragtedes som et Arvelehn, ikke ved nogen dansk Konge egenmægtigen kunde ophæves. Den danske Krones Overhøihed over Landet Sønderjylland, var ligesaa afgiort og uomtvistet 1460, som det

---

[52]) Jeg har allerede for 3 Aar siden giort opmærksom herpaa. (Nyt hist. Tidsskrift I. S. 345. Das Herzogthum Schleswig, ꝛc. von C. Molbech. 1846. S. 82.) Saaledes har ogsaa Wegener opfattet et Forhold, der falder enhver fordomsfri Historiker i Dinene: „Diese Wahrheit, daß der holsteinische Adel auch Schleswig repräsentirte, geht durch die ganze ältere Geschichte der Herzogthümer hindurch.“ Naar Dahlmann derimod siger om Detmar, hvor denne nævner „de gode Mænd af Landet Holsten“: „Er meint die Schleswig-Holsteiner“: (III. 205. Anm. 3) da tilføier Wegener: „Ja, gewisser Maaßen kann man dies sagen: Detmar meint, was Dahlmann und seine Freunde jetzt Schleswig-Holsteiner nennen; d. h. Holsteiner, welche über Schleswig sich die Herrschaft zuwenden.“ (Die unzertrennl. Verbind. Schleswigs mit Dänem. S. 13).

[53]) Jfr. Estrup l. c. S. 113. 118. Denne Forfatter mener, at „naar „Lehnshøiheden over Slesvig ikke tabtes, var Tabet ikke større nu, „end tilforn, og Fordelene af den danske Konges politiske Indflydelse „i Holsten en Binding.“ Det synes dog snarere, at Raadet og Adelen i Danmark har taget sig Forbindelsen med Holsten mere ligegyldigt; men et fast og fredeligt Forhold ønskede man. I Slesvig havde den danske Adel 1460 ingen Lehn. Dette har virket betydeligt.

tydske Keiserdømmes Overhøihed over de holstenske Lehnsgrevskaber; og der behøves ikke andet Beviis, end de sildigere Forlehninger med Hertugdømmet i Sønderjylland ved danske Konger, for at Christian I. hverken har bortgivet eller kunnet bortgive Danmarks Souverainitet over Landet.[54] Man lod det altsaa skee, at denne Konge for sig og sine Efterkommere lod sig antage ved et Slags Valg-Act af det holstenske Raad uden statsretlig Gyldighed,[55] og derefter hylde, som Fyrste baade i det danske Lehnshertugdømme og i de tydske Grevskaber; men man ratificerede i det mindste ikke de Privilegier, Ridderskabet lod sig give. Det var (som nu saa ofte er sagt og gientaget) kun Nogle af Kongens danske Raad, som til Vitterlighed have beseglet Brevet i Ribe (af 5. Marts 1460), hvorimod den paafølgende Udvidelse af Privilegierne (Kiel, d. 4. April 1460) aldeles mangler enhver saadan Besegling, baade fra dansk og holstensk Side.

Det sidste bør dog saameget mindre lades ubemærket, som man undertiden i disse „forbedrede" Privilegier har troet at

---

54) Udførligere er dette med statsretlig Beviisførelse deduceret af v. Kamptz l. c. p. 241. 42.

55) Valgactens Unyttighed, paa Grund af dens Ugyldighed, saavel i det slesvigske, som det holstenske Lehnsforhold, har endog Dahlmann maattet erkiende. „Was gewann man? Ein durchaus anomales Wahlrecht, ihren beiden Lehnsherren gegen über — ein Wahlrecht, wie es ohne alle Rücksicht auf bestehendes Recht wohl einmahl durchgehen, allein unmöglich auf die Dauer ausgeübt werden kann." Gesch. Dänem. III. S. 209. 210.

56) Jfr. A. F. Krieger i Antislesvigh. Fragm. IV. 36. „Det lader sig aldeles ikke forene med Lehnsretten, at Ridderskabet med nogen Retsvirkning skulde kunne foreslaae (?) Lehnsherrerne, hvem Ridderskabet behagede, til Lehnshertug eller Greve. Det hele Valg var altsaa kun et Forsøg paa at understøtte en af Prætendenterne." o. s. v. Snarere maa det vel kaldes en Bestræbelse for at redde hvad man kunde af den tiltagne Valgret, der allerede stod i Fare for at kuldkastes. For at beholde Skinnet af Valg, omstødte man altsaa Udeeligheden, og Grundloven af 1460.

finde en stærkere udtalt Forbindelse imellem Hertugdømmet Slesvig og de holstenske Grevskaber: en Indskrænkning, eller endog Ophævelse af den tydeligt angivne og bestemte Adskillelse imellem begge Lande, ved særskilt Retterthing, eller Landsthing og Landdag, i Holsten og i Slesvig; og ved Indsættelsen, efter Forslag og Samtykke af Kongens Raad, af en egen, i Slesvig indfødt, med tilbørlig Indkomst aflagt Drost, eller kongelig Høvedsmand og Overdommer i Hertugdømmet; ligesom af en egen Marskalk eller Statholder for Holsten og Stormarn; hvorved saaledes en fuldkommen tydelig Adskillelse af begge Landes Bestyrelse fastsættes. I de forbedrede Privilegier, (som desuden i Almindelighed udtrykkeligen bekræfte den tidligere Haandfæstning i alle Punkter og Artikler) gientages og tillægges, at hvert Lands Stænder eengang om Aaret skulle sammenkaldes, for Holsten i Bornhøved, og for Slesvig ved Urnehoved. At Kongen derimod lover at ville, foruden Bispoppen i Lybek og Bispoppen i Slesvig, formaae 5 Adelsmænd af Slesvig og 5 af Holsten og Stormarn, til at være Bisiddere i Raadet, som i hans Fraværelse skulde dømme og afgiøre forekommende Sager: udtaler i det mindste ikke udtrykkeligt, om dette skulde være en samlet Domstol for begge Lande, eller om de holstenske Bisiddere skulde være tilforordnede Marskalken og den lybekske Bisp, og de slesvigske Hertugdømmets Drost og Bispoppen i Slesvig [57]. Ved Indsættelsen af to særskilte Høvedsmænd eller Statholdere, og ved særskilte Landsthing, ere begge Landes administrative og statsretlige Adskillelse i øvrigt ved Haandfæstningen

---

[57]) Det sidste maae vel antages som det rimeligste; da man veed, og af Frederik I. Confirmation og Privilegier, givne 1524, seer: at her udtrykkelig foreskrives en særskilt Landdag (eller Landsthing) „for at forhøre og dømme efter Lovene i alle Sager", for Slesvig om Foraaret i Flensborg, og for Holsten om Efteraaret i Kiel. (Privilegien der Ritterschaft. S. 147.)

af 5te Marts 1460, ligesom ved de for Holsten og Slesvig adskilte og selvstændige Landstænder, saa tydeligt udtalt, at kun en falsk, eller aabenbar partisk Fortolkning i dette Document kan finde nogen Grundvold for den slesvig-holstenske Eenhed. „Denne Haandfæstning indfører ikke begge Landes Fællesskab; den forbyder det netop“ [58]. Vil man derimod argumentere fra det i 16de Aarh. indtrædende factiske Brudd paa de Vilkaar i Haandfæstningen, der fastsætte særskilt Overbestyrelse og Domstol for Hertugdømmet; da kan et saadant Beviis ikke gielde meer, end alle øvrige Handlinger af Regenterne, hvorved efterhaanden omtrent ethvert Vilkaar i Haandfæstningen, uden Modstand eller Modvirkning fra Stændernes Side, er blevet ophævet og omstødt, og hvormed allerede Christian I. giorde en god Begyndelse. Havde Regenterne Ret og Magt til at ophæve det fundamentale Privilegium for Hertugdømmet Slesvig: at have sin egen Drost, egen Landdag og Landsthing, eller særskilt Bestyrelse og Overdomstol — da maatte de have den samme Ret og Myndighed til, at lade alle øvrige Vilkaar i Haandfæstningen gaae af Brug, hvilket, som Historien lærer, ogsaa virkelig er skeet.

3.

Ville vi nu nærmere undersøge, hvad der i Hertugdømmet Slesvigs, og i de holstenske Grevskabers virkelige Statsforhold til Danmark og til det tydske Rige, skulde være forandret ved de tidt omtalte Privilegier af Christian I. fra 1460: da finde vi det i den factiske Historie, netop under denne Konge, at have været saa at sige slet intet. Fra den statsretlige Side er dette tilstrækkeligt beviist af v. Kamptz. Christian I., der siden 1448 som Danmarks Konge havde

58) Wegener: „Über die unzertrennliche Verbindung Schleswigs mit Dänemark.“ 1848. S. 111.

været Overherre i Sønderjylland, og som saadan 1455 havde forlehnet Hertug Adolph med Hertugdømmet, var ligefuldt i denne Stilling 1460; og Udtrykket: at „man ikke som Konge af Danmark" havde valgt ham til „Herre over Landene", kunde, efter en naturlig logisk Ordfortolkning, ikkun anvendes paa Holsten, hvor han ikke var Konge og Overherre. Da Christian I. ikke allene havde villet giøre en personlig Arveret gieldende, men havde bragt det paa Bane, at ville inddrage Slesvig som Lehnsherre, dersom man ikke hyldede ham som Herre i Holsten: kunde han ganske kort efter ikke handle, som om han stod i eet og samme Forhold til Hertugdømmet, som til de tydske Grevskaber. Det var den holstenske Adel, som iværksatte den saakaldte Valg-Act i Ribe; og den kunde maaskee i Grevskaberne Holsten og Stormarn tiltage sig at vælge eller antage en Fyrste, naar denne (som Christian I. giorde) lovede og vilde paatage sig, hos Lehnsherren og hos de andre Prætendenter paa Arveretten, at forsvare et saadant Valg. Paa Hertugdømmet Slesvig var et uafhængigt Valg af en Landsherre ikke anvendeligt, med mindre Danmarks Konge og Raad først aldeles havde afstaaet Souverainitet og Overhøihed til dette Land, hvilket aldrig var skeet; saalidt som det skeete efterat Kong Christian havde ladet sig vælge. At et saadant Valg var umueligt, og at Antagelsen af samme, i Følge nogle i Documentet af 1460 forekommende Udtryk, er en Vildfarelse og usurperet Udtydning, grundet paa Misforstaaelse eller Forvanskning, og modsagt ved de factiske og historiske Forhold: dette er en Kiendelse af den nylig anførte tydske Retslærde, der havde den Fordeel, at staae uden for Partierne. Det er hans Fortieneste, at have uden alt Forbehold fremdraget og fremstillet alle de indre statsretlige Modsigelser, hvorunder Christian den Førstes saakaldte Valg og Valgcapitulation eller holstenske Haandfæstning lider, i dens

Anvendelse paa Hertugdømmet Slesvig; og ligesom man har seet, at selv udmærkede slesvig-holstenske Historikere og Retslærde (en Dahlmann og Falck) i tidligere Skrifter have erkiendt saadanne Mangler ved Valgacterne, der maatte svække deres Lovgyldighed og Retsvirkning: saaledes seer man at nyere tydske Parti-Organer endog have maattet gribe til at fremstille Sagen saaledes: at Christian I. i Holsten var en Usurpator, som udelukkede den retmæssige Lehnsarving, og som i Slesvig satte en Valgret, i Stedet for sin egen Arveret, og i Stedet for Inddragelsen af det danske Lehn Slesvig [59]).

Det vilde i øvrigt blive et alt for vidtløftigt Arbeide at samle og sammenstille alle de meer eller mindre stridende og afvigende Resultater, som slesvig-holstenske Publicister have indlagt i, eller bragt ud af Ridderskabets Privilegier fra 1460. Det kan være nok at tage et Par af de mærkeligste til en Prøve. Vi regne f. Ex. hertil den allerede berørte Modsigelse, hvori Slesvigs og Holstens ypperste Retslærde, Etatsraad Falck staaer til andre holstenske Publicister, i det han nylig (1847) selv har forkastet den statsretlige Gyldighed af den saakaldte Constitution af 1326, som Hoved-Fundament for Slesvigs Adskillelse fra Danmark. [59b]) I det Falck saaledes kuldkaster Grundvolden for den Uafhængigheds-Støtte, man mener at Ridderskabet har reist sig 1460 — er det klart nok, at han maa have meget ondt ved at holde paa Støtten selv. En lignende Modsigelse finder Sted imellem de tvende mest udmærkede nulevende Historieskrivere, som Holsten har havt. Naar saaledes Dahlmann (som vi allerede have antydet) ligefrem erkiender: at Christian I., efter den sidste Slesvigske Lehnshertugs Død, stod

[59]) Man skulde neppe troe, at finde dette i et slesvig-holstensk Actstykke, som den bekiendte Heidelbergske Adresse. (Stedet er citeret hos v. Kamptz, S. 67. Anm. 75.)

[59b]) Jfr. „Samml. der wichtigsten Urkunden" 2c. von N. Falck. Kiel 1847. Vorr. p. VII. VIII.

„som Lehnsherre over det hiemfaldne Lehn lige over for de slesvigske Stænder", og som den førstefødte og eneste Arving til det „udelelige Hertugdømme" lige overfor sine to Brødre (Dän. Gesch. III. 204): saa mener derimod Waitz [60]), at Dahlmann feiler i denne Paastand, der indeslutter Ophævelsen af den saakaldte Constitutio Waldemariana, og giør den holstenske Adel Uret; endskiøndt den tog sig for (i det mindste for Holstens Vedkommende) at vælge Lehnsherren og Arvingen til Slesvig, til deres Greve og Herre — imod at han lovede dem at giøre hvad han formaaede (thi dette er ligefrem Ordene i Privilegiet af 1460) til, at Hertugdømmet Slesvig altid skulde være i Forening med Holsten. Waitz troer nemlig, at Christian kunde have Rettighed til at regiere Slesvig baade som Lehnsherre, eller som Konge af Danmark, og som Lehnsfyrste eller Hertug; og „da var der ikke een Herre i begge Lande". Ligeledes bemærker han, at jeg tilforn „har yttret mig heri temmelig enig med ham"; og tillige har vedgaaet: at det danske Lehnshertugdømme ikke af Christian I. blev inddraget under Riget. — Det sidste er jo utvivlsomt; ligesom at det heller ikke efter 1460 er skeet, førend Lehnsforholdet 1658 blev aldeles ophævet, som vi nedenfor nærmere komme til at berøre. Dersom man derimod vil sige, at Christian I., endskiøndt han baade var Overherre (Suzerain) og Regent i Slesvig, ligesom han var det i Danmark, dog ikke efter Valget var „Herre i begge Lande" fordi han styrede ethvert af dem for sig: da bliver dette kun til et Ordspil, uden Mening.

Men Waitz overseer Samtidens og Eftertidens factiske Forhold, eller den historiske Realitet, som dog ikke lader sig afvise eller udslette ved Fortolkninger af Pergamentsbeviser; om endog disse virkelig have statueret et Rets- eller Statsforhold, der aldrig gik i Fuldbyrdelse. Christian I. havde ved Ridderskabets

[60]) Nordalbingische Studien. 3. Band. Kiel 1846. S. 69. 70. (Jfr. med min Hist. af K. Christian I. i Nyt Hist. Tidsskr. I. S. 158.)

saakaldte Valg ladet sig giøre til Fyrste i Holsten; at et saadant Valg var ugyldigt, viste sig allene derved, at han 1474 lod sig belehne med de holstenske Lande, som Lehn af det tydske Keiserdømme. At Valget som Hertug af Slesvig var ligesaa ugyldigt[61]), lagde Eftertidens Historie for Dagen, i det Christian I. Søn og Efterfølger paa den danske Throne, K. Hans, indlagde Protest imod Valget og Valgretten i Slesvig; ligesom og en lang Række af Kong Christians Efterkommere, som Arve-Hertuger i Slesvig, modtoge Landet til Lehn af Danmark. Hvor lidt endog Christian I. selv ansaae sig bunden ved sine 1460 udstedte Privilegier til Ridderskabet, kunne en Mængde af hans Regieringshandlinger i Hertugdømmerne lægge for Dagen. Men dette vedkommer os mindre, end at heller ikke det, man vil kalde Grund-Vilkaaret i bemeldte Adels-Privilegier, begge Hertugdømmers udeelte Forbindelse, stod ved Magt. Allerede 1490 deeltes nemlig, efter Overeenskomst med Ridderskabet, begge Lande imellem Kong Hans af Danmark, og hans Farbroder, (Frederik I.) der paastod at være lige arveberettiget med sin Brodersøn. Begge disse Fyrster ansaae sig altsaa ikke bundne ved Christian I. Haandfæstning eller Privilegier af 1460; og kun fordi det stemmede overeens med deres personlige og dynastiske Fordeel, vedligeholdt de, ogsaa efter Delingen, Forbindelsen imellem de to sønderlemmede

[61]) En af de slesvigholstenske Publicister, der ellers betragte Privilegierne af 1460 som hellige Skrifter, og paa dem ville bygge Ideen om „den evige Real-Union imellem Slesvig og Holsten“: har dog maattet indrømme: at de holstenske og slesvigske Stænder vare uden Ret til at vælge sig en Landsherre. (Sammer, die Staatserbfolge in Schlesw. Holstein. Hamb. 1844. S. 39). Naar en af Hoved-Forsvarerne af den fingerede Stats-Eenhed imellem et danskog et tydsk Land giør en saadan Tilstaaelse, da er det ikke let at sige, hvorfra han vil tage Stændernes eller Ridderskabets Berettigelse til deres Privilegier. Var **Valget** selv uden Retsgrund, da maatte **Valgcapitulationen** ogsaa blive det.

Parter af Holsten og Slesvig. Det danske Lehnshertugdømme blev derfor, lige imod Brevet af 1460, sønderstykket, ligesom det tydske; men aldrig endnu har Nogen dristet sig til at paastaae, at Holsten derved ophørte at være en Deel af det tydske Rige. Det selvsamme Forhold, den selvsamme Deling af Slesvig imellem to, og siden flere af den danske Krone afhængige Lehnsfyrster i Slesvig, vil man derimod usurpere som Beviis paa, at dette Land 1460 er bleven skilt fra det danske Rige. Man maa vel forundres — ikke over at holstenske Advocater, men at tydske Retslærde og Professorer, som i andre Tilfælde lægge den skarpeste og omhyggeligste Kritik for Dagen, ikke tage i Betænkning at bruge Argumenter af den Art, naar de ville give Sandhedens Magnet en for Parti-Formaal fornøden Misviisning.

Men de bruge jo andre Beviser, der ikke ere bedre. Naar man siger dem, at Documentet, som de kalde en „Statsgrundlov", netop fastsætter saadanne Vilkaar, der indeholde en repræsentativ og judiciel Adskillelse af Landene Slesvig og Holsten, ved særskilt Landdag, Statholder og Domstol: da beraabe de sig selv paa: at disse Vilkaar ere omstødte; man har sammenkaldt begge Landes Stænder (d. v. sige Prælater og Ridderskab) til fælles Landdag, og fælles Domstol; Fyrsterne have deelt Landene, men regieret hver sin Deel af Slesvig og Holsten under eet, o. s. v. Altsaa: Christian I. Haandfæstning, eller Adelsprivilegierne af 5. Marts 1460, ere i disse Hovedpunkter, hverken af Fyrster eller Stænder, erkiendte som Grundlov. — Vi indrømme dette. Vi tilføie ydermere: Fyrsterne gik endnu langt videre. Allerede Christian I. gav sin Dronning en Mængde Pantelehn baade i Slesvig og Holsten; han indsatte (1466) sin Broder Gerhard til Forstander eller Statholder i begge Hertugdømmer, med fyrstelig Myndighed over Adel, Stæder og Almue; han

pantsatte (1469) Staden Kiel til Lybekkerne; forhøiede af egen Magt Tolden ved Rendsborg, Plön og Oldeslohe til det dobbelte (1474); forjog uden Lov og Dom ulydige Adelsherrer (Powisterne) af Landet, og kuede den holstenske Adel til at opgive enhver Forening til Forsvar af deres Privilegier, der kunde synes farlig for Landsherren (1480). Flere efterfølgende Konger og Hertuger i Slesvig og Holsten udskreve Skatter, imod Adelens Forestillinger, og ophævede omsider reent Landdagene. Saaledes er altsaa (og vore Modstandere give os Ret deri, ved at beraabe sig paa Afskaffelsen af den særskilte Repræsentation og Styrelse i begge Hertugdømmer,[62]) ligefra Christian I. til Christian V., Haandfæstningen af 1460 aldrig erkiendt eller overholdt som Grundlov.

4.

Da det nu er en uomstødelig Retsgrundsætning, at Ingen kan hverken opgive eller bortgive en Ret, han ikke eier: saa blev ogsaa Slesvigs Statsforhold som Lehn af Danmark ligesaa uforandret ved Begivenhederne 1460, som derved, at Christian I. fra den Tid af ogsaa regierede i Holsten, og siden erholdt særskilt Belehning med dette tydske Land af Keiseren.

---

[62]) Endnu nylig har man i Holsten fremhævet dette imod andre tydske Deductioner, hvori begge Hertugdømmers reelle Forening 1460 benegtedes. „Allerdings sollten auch nach 1460 gesonderte schleswische und holsteinische Landtage vorkommen; aber bald nach 1460 war von getrennten Berathungen der Landstände nicht mehr die Rede. Die Stände beider Herzogthümer traten zu gemeinsamen Landtagen zusammen." (Hamb. Corr. 1849. Nr. 275; i Fortsættelsen af et slesvigholstensk Svar, rettet imod de bekiendte Stettinske publicistiske Artikler om Forholdet imellem Danmark, Slesvig og Holsten.) At i øvrigt endnu i det 17de Aarh. ved forefaldende Leiligheder, „Ridderskabet og Landskabet" (Stænderne) i Hertugdømmet Slesvig adskilte sig fra det holstenske Ridderskab, og fremtraadte saaledes adskilt — derpaa fattes heller ikke Exempler.

Heller ei kunde den besynderlige Forhandling i Colding 1466 imellem Deputerede fra det danske Rigsraad (4 Biskopper og 6 Rigsraader) paa den ene Side, og to Slesvigske Geistlige (Biskoppen og Erkedegnen) samt 9 Landraader for begge Fyrstendømmer — eller den i Følge af samme Forhandling sluttede Overeenskomst (20. Mai 1466), forandre noget i det oprindelige Statsforhold imellem den danske Krone og det slesvigske Lehn. Den saaledes vedtagne Unionspagt og Valgforening, der meget nær lignede Foreningen imellem det danske og svenske Rigsraad af 10. Jul. 1438, var en Act af det holstenske og det danske Aristokratie, eller det sidstes Kiærne, Rigsraadet, hvorved man atter giorde Forandringer i Christian den Førstes Valgcapitulation af 1460. Det holstenske Ridderskab ansaae sig følgelig berettiget til, allerede efter neppe 6 Aar, at omstøde den ved Capitulationen med den valgte Landsherre i Holsten og Slesvig sluttede Forening om Successionen i begge Lande. I Stedet for at det ved denne var fastsat, at Valget efter Christian I. Død maatte falde paa en af hans Sønner, naar saadanne fandtes, eller i Mangel heraf paa en af hans nærmeste Arvinger: vilde man 1466 ophæve den med Kongen sluttede Pagt, og i det Tilfælde, at Kong Christian efterlod flere Sønner, eller Hertug Hans, som man uvilkaarligen vilde kaare til Thronfølger, døde før Faderen, da lade det komme an paa en ny Forhandling og Forening: om enten at vælge en Landsherre for Kongeriget og Fyrstendømmerne, eller en særskilt Regent i hiint og i disse. Man aflagde derved i det mindste et meget tidligt Beviis paa, at hverken fra det danske Rigsraads, eller fra de slesvigske og holstenske Stænders Side, betragtede man Christian I. Haandfæstning eller Valg-Capitulation som en uforanderlig Grundlov. At Christian I. (som i øvrigt formodentlig 1466, ti Aar efter sin Datter Margrethes Fødsel, ikke har ventet sig flere Børn)

bekræftede en saadan Forening, kunde vække nogen Forundring, dersom hertil var Anledning, efter de af ham tidligere udstedte Haandfæstninger og Privilegier [63]). Denne Valgforening og Unionspagt af 1466, som indtil for faa Aar siden endog var historisk ubekiendt, [64]) blev imidlertid ganske uændset og tilsidesat, og hverken ved Christian I. Død, eller ved Valget af hans Sønner fra nogen af Siderne paaberaabt; der kunde saaledes heller ikke opstaae noget Spørgsmaal om dens Gyldighed eller Ugyldighed.

Hvor falsk og forvirret imidlertid begge Hertugdømmers Stilling var bleven ved det i sin statsretlige Grund ugyldige Ridderskabs-Privilegium af 1460, erfarede man allerede ved Christian I. Død. Christian den Førstes Efterkommere skulde paa den ene Side betragtes som Valgfyrster i Hertugdømmerne; men allerede efter denne Konges Død benegtede hans Søn og Efterfølger (1482) al Gyldighed af en saadan Valgret, og paastod sin Arveret til begge Lehnshertugdømmer, [65]) saaledes som den ogsaa var paaberaabt og erkiendt i hans Faders holstenske Haandfæstning, eller Privilegierne af 1460. Uheldigviis havde Kongen sin egen Moder — der gierne vilde have skilt sin ældste Søn ved begge Lande, for at tilvende den yngre Broder, Hertug Frederik, samme — til Modstander. Hun fik saameget lettere den holstenske Adel paa sin Side, ved at erkiende dens Valgret, i det hun foreslog Ridderskabet at vælge begge

63) Jfr. min Anmærkn. 76, i Nyt hist. Tidsskrift I. S. 352. „Das Herzogthum Schleswig" rc. S. 86.

64) Jahn har først ladet den aftrykke (Unionshist. p. 561—63; jfr. S. 312.); siden Prof. Michelsen, (Archiv für Staats- und Kirchengesch. der Herzogthümer Schlesw. Holst. und Lauenb., v. A. L. J. Michelsen und J. Asmussen. I. 1. (1833.) S. 255—258); begge efter en Registrant; da Originalen ikke er til.

65) Nyt Histor. Tidsskr. I. 360. (Molbech, das Herzogthum Schleswig. o. s. v. S. 95.)

hendes Sønner; med andre Ord at lade begge Hertugdømmer deles imellem K. Hans og Hertug Frederik. Ridderskabet, som allerede selv havde medvirket til at bryde den af Christian I. lidet agtede Haandfæstning af 1460, og som nu atter havde samme Frygt, som 1460, at Forbindelsen med Slesvig kunde blive opløst ved Lehnets Inddragning, omstødte nu Kong Christians Privilegiers første Hovedpunkt: Landenes Udelelighed. Begge denne Konges Sønner bleve valgte og hyldede som Landsherrer, (12. Dec. 1482) og Hertugdømmerne Slesvig og Holsten deeltes, da Frederik var bleven myndig (1490) imellem begge Kongesønner, saaledes at hver af dem fik sin Deel af de to Lande. Øiemedet, som det holstenske Ridderskab fremfor alt havde søgt at opnaae ved Christian I. Valg, og ved de i den Anledning erhvervede Privilegier: en saadan Forbindelse imellem Landene Slesvig, Holsten og Stormarn, hvorved de aldrig skulde blive deelte imellem flere Arvinger, var saaledes for Aarhundreder tilintetgiort. — Vi opholde os her hverken ved Bedømmelsen af den slette Maade, hvorpaa Ridderskabet sørgede for Landenes og Indbyggernes Velfærd, ved at række Haand til deres første Adskillelse, eller af den Handlemaade af Kong Hans, hvorved han — i Stedet for at holde paa sin Arveret, ligesom da han først (1482 i Mai) kraftigen afslog ethvert Delingsforslag af sin Moder — eller ogsaa at inddrage det danske Hertugdømme, omsider dog gik ind paa en Arvedeling efter tydsk Skik. Hvitfeldt har, allerede for 250 Aar siden, simpelt og klart fremstillet Forholdet: Kong Hans „lod Hertugdømmet Slesvig, som var en Forlehning af Danmarks Rige, gaae i Arv og Skifte med sin Broder.“ (II. S. 964.)

Det kan, for enhver upartisk Betragter af de historisk-statsretlige Forhold, ikke i mindste Grad blive tvivlsomt: at

Kong Hans, som Regent i Danmark, hertil ligesaa vel manglede lovlig Rettighed, som hans Fader ingen Ret havde til forbinde Sønderjylland med Holsten. Vi have dog, ifølge foregaaende og efterfølgende Begivenheder, og i Følge Kongens Charakteer, ingen Grund til at tænke os andet, end at han kun nødtvungen har givet efter for den imod det danske Riges Statsinteresser virkende Forening af Enkedronningens Planer for sin yngre Søn og den holstenske Adels Stræben efter at faae en egen Fyrste i Hertugdømmerne. Hele Valghandlingen i Kiel (Novbr. 1482) og hvad der gik forud for denne, viser tydeligt, at Dronning Dorothea, der havde benyttet Kong Christians sidste Levedage til at skaffe sig ikke allene en Panteforskrivning i begge Hertugdømmer paa 100,000 Mark, men endog en formelig Forlehning paa Livstid med de tre Hertugdømmer,[66]) har benyttet saadanne Adkomster, i hvor lidet lovlige og retsgrundede de endog vare,[67]) til at modarbeide Kongens Succession i Hertugdømmerne. Hun kunde herved saa meget lettere bringe det holstenske Partie, som vilde have en egen Regent, til at understøtte hendes Hensigter, der gik ud paa at faae sin yngre Søn Frederik allene

---

66) Hvitfeldt. II. S. 959. (Den 18. April 1481.) Christian I. døde d. 22. Mai.

67) Intet er bedre skikket til at vise, at Foreninger imellem Regenter og Stænder, Constitutioner, offentlige Forsikkringer, og lignende Acta publica, i Norden vare saa at sige uden al Fasthed og Virkning, og derfor ogsaa uden statsretlig Betydning, i det 15de Aarhundrede, end Unionstidens Dagtingninger og Tractater imellem Danmarks Konger og Rigsraad, og det svenske Raad med dets Rigsforstandere; og ved Siden af dem — de holstenske Pagter og Haandfæstninger. Man behøver kun at sammenholde: Christian I. Forsikkring af 1448; hans Valgact og Haandfæstning i Ribe 1460; det danske og holstenske Raads Forening om Regentvalg efter Christian I. Død 1466; Christian I. Forlehning af Hertugdømmerne til sin Dronning for Livstid 1481; Hertugdømmernes Deling efter Valget af de to Landsfyrster 1482 — og alle disse modsigende, hinanden ophævende Statshandlinger i et Tidsrum af 32 Aar.

valgt for begge Hertugdømmer. Ved Hyldingsmødet i Nov. 1482 modsatte Kong Hans sig vel ikke allene en saadan Fordring i Henseende til Hertugdømmet Slesvig, hvor Valget maatte tilhøre det danske Rigsraad, ligesaa fuldt som i Kongeriget; men han protesterede ogsaa imod et Valg af Stænder eller Ridderskab i Hertugdømmet Holsten, efterdi Kongen selv, i Følge den tydske Lehnsret, var sin Faders Arving og Efterfølger i Lehnet.[68] Videre kunde Kongen ikke gaae, eller vilde det ikke; fordi han vel ikke har tænkt paa noget mere, end at vinde begge Hertugdømmer i sin Besiddelse, paa samme Maade som hans Fader havde havt dem; nemlig for sig og sine Efterkommere.[69] Allerede Hvitfeldt (S. 1238) dadler imidlertid strengt det danske Rigsraad, fordi det ikke modsatte sig Fornyelsen af det samme, som var skeet 1460; men nu atter lod skee, at det selv blev forbigaaet, og at Slesvig gik over til Christian den Førstes Sønner ved et Valg af det holstenske Ridderskab. Vi bør ved den Leilighed lægge Mærke til Hvitfeldts Udtryk, da han allerede saa klart og bestemt udtaler det statsretlige Forhold imellem Danmark og Slesvig, nemlig at dette Hertugdømme burde være forenet og samlet med Riget, hvorunder det hørte: at man ogsaa her finder det gyldigste Vidnesbyrd om, hvorledes man for halvtredie hundrede Aar siden ikke betragtede dette Forhold anderledes, end det fra den danske Side endnu fordres overholdt. Om og hvorvidt Hvitfeldt, ved de anførte Udtryk, har tænkt paa en Incorporation, eller paa en Forening af Slesvig med Riget

68) Om Mødet i Kiel, Novbr. 1482, s. Hvitfeldt II. S. 1237. 38. Hans Beretning er her meer end sædvanligt udforlig, og upaatvivlelig har han havt en ældre skriftlig Kilde for sig.

69) „Disse Riger (Danmark og Norge) vare ikkun Valgriger, og dem skulde altid Een forestaae; men Fyrstendømmerne vare Arv“: var Kongens Paastand, og „han maatte staae paa sine Efterkommeres Ret, i Fald han fik flere Arvinger.“ (Hvitfeldt. II. S. 963).

som et Kronlehn — kan, med Hensyn paa Forholdet som det var 1482, være ligegyldigt; da Hertugdømmet paa den Tid var, og maatte ansees som et Lehn af Danmark, hvorimod nu ethvert Lehnsforhold i Europas Stater og Statsret for længe siden er udslettet.

Den 1482 vedtagne, men først 1490 udførte Deling af Hertugdømmerne havde til Følge, at Kong Hans for sig og sin umyndige Broder den 12te Dec. 1482 i Levensau udstedte en Bekræftelse paa alle de Privilegier, som hans Fader havde givet Stænderne i Landene Slesvig, Holsten og Stormarn (følgelig ogsaa de anullerede Artikler i disse Privilegier, der fastsatte, at Landene skulde have een Herre, og være udeelte i Forening.) At denne Confirmation, endnu mindre end Christian den Førstes Valgcapitulation af 1460, paa Slesvigs Vegne blev samtykket af det danske Rigsraad, er tydeligt nok. Her have nemlig kun to danske Biskopper (af Odense og Viborg) og tre danske Riddere, tilligemed to fremmede Gesandter fra Saxen, til Vitterlighed beseglet Brevet [70]. Dette bekræfter yderligere Hvitfeldts Udsagn: at Christian I. Privilegier aldrig vare stadfæstede af det danske Rigsraad.

Delingen af begge Hertugdømmer, saaledes som den 1490 gik i Udførelse, og siden, hvad den Kong Hans tilfaldne, eller den kongelige Andeel, vedkom, uforandret stod ved Magt i efterfølgende Tider, var i sig selv af en egen og besynderlig Natur, hvilken vi her dog kun ganske kort ville fremstille.

---

70) At en Besegling, til Vitterligheds-Vidne, var noget andet end „Fuldbyrd og Samtykke af Landsraadet", har Estrup givet et mærkeligt Exempel paa, netop af Holstens egen Historie. 34 slesvigske og holstenske Geistlige og Adelsmænd havde til Vitterlighed beseglet Arvepagten 1390 imellem Linierne i det schauenburgske Huus; og dog negtede Holstenerne 1460 denne Protests Gyldighed, fordi den ikke var samtykket af Landets Raad. (Detmars Krønike. II. 220. 224. Estrup. Bland. fra Sorøe. III. S. 114.)

Nyere slesvig-holstenske Forfattere have villet betragte Forholdet saaledes, som om Fyrsterne egentlig kun deelte deres Indtægter af begge Lande, men Regieringen derimod blev fuldkommen fælles, for at den antagne Forening imellem det tydske og danske Hertugdømme, der 1460 skulde være stiftet, „ikke skulde tage Skade" [71]. Denne Anskuelse er aldeles uhistorisk og urigtig, og leder til Misforstaaelse af den saakaldte Fællesregiering, der ingenlunde hindrede, at enhver af de to Fyrster var Herre og udøvede sine Rettigheder som Regent i sin Andeel af de to Lehnshertugdømmer; hvilke i det mindste fra 1460 aldrig mere have udgiort hvad man kunde kalde een Stat. I de Amter og Districter i Slesvig og Holsten, som ved Delingen tilfaldt Kong Hans og hans Broder, hævede hver Hertug sine særskilte Indtægter af Stæder, kongelige og fyrstelige Slotte og Gaarde med det tilliggende Gods; overhovedet af alle de Landsdele, som kunde regnes til Kronegods, eller Landsfyrstens umiddelbare Besiddelser. Her var saaledes enhver af Fyrsterne at betragte som selvstændig Herre over sine Undersaatter; imedens disse dog ikke vare udeelagtige i den repræsentative Ret til at sende Deputerede til Landdagene, for saa vidt og saa længe som Stæder og Almue beholdt nogen Deel i denne Rettighed. Derimod vare Adelens Godser

[71]) Saaledes f. Ex. Dahlmann. Gesch. Dänem. III. 265. Det er en Mening, som formodentlig Lornsen først har yttret. „1490, als „der Herzog seine Volljährigkeit erreicht hatte, schritt man zur Ein„richtung der gemeinschaftlichen Regierung, der Zweifürstenherrschaft, „welche späterhin, nach kurzer Unterbrechung wieder eingeführt, großes „Unheil über unser Land brachte. Es sollte durch die Unionsfür„sten der **Staatseinheit** beider Herzogthümer kein Eintrag „geschehen." Die Unionsverfassung Dänemarks und Schleswig-Holsteins, von U. Lornsen. 1841. S. 194. Det er den samme uhistoriske Idee om en selvstændig **Stat** og **Statseenhed** fra 1460, i Stedet for en Forbindelse imellem Landene ved fælles Landdage og forenet Ridderskab, der nu hersker hos alle slesvigholstenske Partimænd.

(de saakaldte adelige Districter) i begge Hertugdømmer, ligesom Domcapitlernes og Klostrenes Godser, undtagne fra hver Landsherres særskilte Regiering, og henlagte under den saakaldte Communion, eller Fællesregiering. Heraf viser sig for det første tydeligt, at hvad der i begge Landes indre Forfatning var tilfælles, var den geistlige og adelige Herrestands, eller Prælaternes og Ridderskabets Forening og Besiddelser. Man havde sørget for at vedligeholde den allerede længe, ved den holstenske Adels Indtrængen i Sønderjylland, stiftede Forbindelse imellem begge Landes adelige Herrer eller Ridderskab. Dem var det, som udgiorde den væsentlige og egentlig active Deel af Hertugdømmernes Repræsentation; og Historien har kun yderst faa Exempler paa, at Stædernes og Amternes, eller Almuens Deputerede, have handlet paa en Landdag. For den hele Deel af begge Hertugdømmers Indbyggere, som beboede de kongelige og hertugelige Krongodser, der udgiorde en saa betydelig Deel af Landene, existerede saaledes i hiin Tid intet andet Fællesskab, end Rettigheden for nogle Stæder at sende deres Statister til Landdagen. Paa disse Forsamlinger selv fremtraadte vel i Almindelighed begge Fyrster med fælles Propositioner, i Henseende til Skattebevilgning, som Landdagenes egentlige Virksomhed. Men der fattedes heller ikke Exemplee paa Uenighed imellem Fyrsterne i saadanne Tilfælde; hvorimod man i senere Tider altid finder dem meget enige, der hvor det gialdt at indskrænke, eller endog ophæve denne Virksomhed.

Unionsforfatningen i Hertugdømmerne efter 1490 var saaledes en Blanding af deelt Fyrstemagt og fælles Stænder, af fælles Indtægter og deelt Administration. Fællesregieringen, eller den saakaldte Communion, som begge Fyrster aarligen skiftedes til at føre, var et Slags Politi- og Justitscollegium, hvorfra visse Anordninger og administrative Foranstaltninger udgik.

Hvorledes man i øvrigt under saadanne Forhold, efter statsretlige Begreber og Grundsætninger, kunde tænke sig en reel Statseenhed i tvende Lehnsfyrstendømmer, med forskiellig Lehnsherre, og med to Fyrster, af hvilke den ene var den andens Lehnsherre (Suzerain) for een Deel af dennes Land, imedens den anden Deel laae under den tydske Keisers Overherredømme — hvor desuden den ene Fyrste (som man ved flere Leiligheder seer) i Krigstilfælde erklærede sig neutral, imedens den anden førte Krig — og hvor kun den ene, paa Grund af sin Kongeværdighed i Danmark, fremtraadte som fuldstændig Souverain i Forhold til andre Magter, imedens den anden hverken havde Armee, Flaade eller diplomatisk Repræsentation: dette gaaer over den almindelige Forstand; og behøver, for at begribes, den særegne ideale Fortolkning, som den nyeste Tids slesvig-holstenske Publicister have opfundet. At endog dette Parties ordførende retslærde Hovedmænd undertiden, saalænge de endnu holdt paa den videnskabeligt begrundede Statsrets Sætninger, maatte indrømme en modsat Lære: derpaa have vi bl. a. hos Falk et mærkværdigt Udsagn om den slesvig-holstenske Statseenheds Nullitet; nemlig: at ingen statsretlig Forening, eller udtrykkelig Overeenskomst om en saadan, kan paavises.[72])

---

[72]) „Für die Verbindung der Herzogthümer Schleswig und Holstein läßt sich kein besonderer und ausdrücklicher Vertrag aufweisen.“ Über die staatsrechtliche Verbindung der Herzogthümer Schleswig und Holstein ꝛc. aus dem Franz. übers. mit Anmerkungen von Falck. 1816. S. 30: Anmærkn. — Han mener i øvrigt, en saadan statsretlig Act var overflødig. Forbindelsen viste sig i Handlinger. Men: „die Verbindung ging jedoch nur auf innere Angelegenheiten; Niemand hat behaupten wollen, daß die auswärtigen Verhältnisse bei beiden Herzogthümer dieselben wären.“ — Dette er især en mærkværdig Tilstaaelse. Skulle disse Ord have nogen Betydning, da kunne de ikke sige andet, end: „Ingen har kunnet paastaae, at Hertugdømmernes Statsforhold vare de samme; thi Hertugdømmet Holsten tilhører

Det 1490 stiftede og endnu, efter det gottorpske Hertugdømmes senere Land-Udstykning imellem Smaahertuger, bestaaende Fælleskab i Regiering, eller den saakaldte Communion imellem den kongelige og hertugelige Regent, var derfor i sig selv kun en indvortes og administrativ Indretning eller Overeenskomst, som ingen sildigere fælles Forpligtelse, ingen Pagt imellem Landsherren og Stænderne har givet statsretlig og constitutionel Natur.[73]) Ridderskabets og Stændernes Fælleskab i begge Hertugdømmerne var saaledes ogsaa kun en statsretlig ufuldstændig Corporations-Eenhed, hvortil man paa en Maade endnu har et Sidestykke i de to meklenburgske Lande, hvis Fyrster og Indbyggere ere uafhængige af hinanden, endskiøndt Stænderne til en vis Grad ere forenede i een Corporation. — Hvad Delings-Principet selv angaaer, da maa det for enhver sund Tænkning synes selsomt, at netop en Adsplittelse af begge Lande i spredte eller imellem hinanden liggende Amter, Districter og Godser, som vare tilskiftede de to Landsherrer, skulde være Vidnesbyrd om, at man derved i A. 1490 vilde bidrage til at befæste Hertugdømmernes Eenhed og Udelelighed. Hvad der tværtimod af denne og de paafølgende Delinger bliver tydeligt er dette: at Fyrsterne nærmest kun havde deres egen Interesse, deres Huus og Slægt for Øie, og behandlede Landene som et Fidei-Commis, eller en Samling af Arvegodser, som man fandt for godt at dele imellem to Grene af Slægten, efter Godsernes forskiellige Beskaffenhed og Værdi; saaledes at begge Arvinger omtrent kunde faae lige Indtægter. At derimod

Tydskland; Hertugdømmet Slesvig den danske Krone." Vi behøve ikke at tilføie, hvad enhver Læser vil see: at dette netop er Grunden, hvorpaa disse Bemærkninger hvile, og Middelpunktet, hvorfra de udgaae.

73) Jfr. *Wegener* üb. die unzertrennliche Verbindung Schleswigs mit Dänemark. S. 19, 20 og nedenfor i disse Bemærkninger (om Souverainiteten i Slesvig 1658).

Ridderskabet, geistlige Stiftelser, og adelige Eiendomsherrer, søgte, til deres Fordeel og til Forsvar for deres Privilegier, saameget som muligt at beskytte disse ved at holde over deres Forening i eet Samfund af Landstænder: var ikke meer, end naturligt. Men naar man vil tillægge Adelen i Holsten og Slesvig i Slutningen af det 15de Aarhundrede den politiske Idee, ved Landenes Adsplittelse i Smaastykker at opholde og forsvare den saakaldte „Statseenhed" i de to Hertugdømmer, hvis evige Udeelbarhed de netop derved factisk tilintetgiorde — 30 Aar efterat deres Fædre havde benyttet Omstændighederne for at bringe Christian I. til at bekræfte Udeelbarheden: da ville vi ikke videre opholde os ved det Selvmodsigende i en saadan Paastand. Alt hvad man kan opdage i Ridderskabets Færd, baade 1460 og 1490, er den holstenske Adels gamle Stræben efter at vedligeholde deres egen udeelte Interesse ved Foreningen med Herrestanden i Slesvig, hvor de allerede i et Par Aarhundreder, under holsteenske Fyrster, havde rodfæstet sig i en stor Deel af det mere og mere fortydskede Land. Ikke desmindre vidner Historien ogsaa imod dem, der ville tillægge den samme Adelscorporation nogen mærkelig Fortieneste af Hertugdømmernes Constitution, eller standsretlige Forfatning, i efterfølgende Tider. Man seer dem tværtimod som oftest kun at vise en feig og eftergivende Svaghed imod Landsherrerne, endog i at forsvare deres egne Privilegier; og de Tilfælde, hvori den slesvigholstenske Adel reiste sig med Kraft og i en krigersk Stilling, var allene saadanne, hvor det gialdt at kæmpe imod demokratisk Frihed og Uafhængighed, eller Bevægelser, som udgik fra Borger- og Bondestanden; saaledes i Krigene mod Ditmarsken i A. 1500 og 1559; eller i at understøtte den danske Adel imod Christian den Anden, og mod hans Parti i Grevefeiden.

5.

Den 1490 udførte Deling og Adsplittelse af Hertugdømmerne Slesvig og Holsten, og de heraf udspringende Forhold, stode uforandrede ved Magt under Kongerne Hans, Christian II. og Frederik I. Den sidste, der som Hertug for sin Deel af begge Lande, altid misnøiet med sin Lod, viste Uvillie og uvenligt Sind mod sin Brodersøn, Kong Christiern, var derfor ogsaa kun alt for villig til at fortrænge ham fra Thronen. Da Frederik havde ladet sig hylde som dansk Konge af den til Opstand reiste Adel i Jylland, der forud havde forsikkret sig om hans Bistand, og udstedt den fordrede Haandfæstning, (Viborg, 26. Marts 1523) blev det ham ikke vanskeligt at giøre sig til Herre over den kongelige Deel af Hertugdømmerne, og at bringe Ridderskabet til at hylde ham som Eneherre i Slesvig og Holsten. (14. April 1523.) Det var ikke engang en Fierdedeel af Adelen, (29 af 139) som ved den Leilighed holdt med deres lovlige Landsherre, uagtet Christian II., som det synes, altid havde behandlet den holstenske Adel med klogere Sindighed og Lemfældighed, end den danske. Man kunde ikke vente sig andet af Frederik I., end at han gik ind paa Fordringen, at bekræfte og forbedre den holstenske Adels Privilegier, hvilket skeete ved hans Confirmation i Kiel af 6. Mai 1524 — et Document, hvorved baade Ridderskabets Rettigheder udvidedes (især ved Vilkaaret, at Indbyggerne i Slesvig, „uagtet dette Fyrstendømme er et Lehn af det danske Rige", ikke mere skulde svare under den danske Herredag, eller Kongens Retterting, men have deres egen Overret i Slesvigs og Holstens Prælater, Landraad og Ridderskab); og hvorved tillige, paa selvsamme Tid, som Privilegierne af 1460 confirmeredes, den saakaldte Constitution, om Slesvigs Adskillelse fra Danmark, paa ny og fuldstændigen blev factisk ophævet. Dette Rige og begge Hertugdømmer, i deres hele Omraad,

adløb nu atter een Regent, den danske Konge. Frederik I. var dog dette langt mindre, end han var Hertug i de to Fyrstendømmer; hans næsten bestandige Residents paa Gottorp, hans Omgivning af tydske Raad, og hans Behandling af det danske Riges Sager, som om de laae udenfor hans egentlige Regent-Virksomhed, lagde for en stor Deel Grunden til den Maade, hvorpaa man i Danmark før Souverainiteten længe betragtede baade Slesvig og Holsten; nemlig som den regierende Konges Arvelande, hvilket de ogsaa, med Hensyn til den kongelige Andeel, paa en Maade virkelig vare. Den af Prælater og Adel usurperede Valgret i Fyrstendømmerne, blev, som man veed, for Holsteens Vedkommende, kiendt ugyldig, i det Keiser Frederik 1474 ikke allene forlehnede Christian I. med hele Holsten (Ditmarsken indbegrebet) men ophøiede de holstenske Lande til et Hertugdømme; ligesom ogsaa Keiser Carl V. (20. Jul. 1521) ikke blot forlehnede Christian II. med det holstenske Hertugdømme, men endog tildeelte ham den Rettighed, at modtage Forlehningen af sin Farbroder for dennes Andeel.

Ligeledes var det, efter Frederik I. Død, saa langt fra, uagtet denne Konge efterlod 4 Sønner, at Adelens formeente Valgret iblandt disse Prindser blev overholdt, at ikke allene den ældste Søn, Hertug Christian, men tillige med ham hans tre umyndige Brødre, hyldedes 1533 af Hertugdømmernes Stænder, som Arvinger efter Faderen. „Man saae da snart, i Stedet for den tidligere Tvedeling, Slesvig og Holsten, der „evigen udeelte skulde blive tilsammen", i en tredeelt Sønderlemmelse." 74) Dette hindrede imidlertid ikke, at Adelen efter Hyldingen, lod sig af Hertug Christian, paa hans egne og Brødrenes Vegne, give i Kiel (d. 8de Jun. 1533) en udtrykkelig og fuldstændig Confirmation

74) Nyt histor. Tidsskrift. I. S. 373.

paa samtlige dens tidligere Privilegier, uden Undtagelse; saaledes, at ogsaa saadanne Artikler, „som i Tidernes Løb og ved menneskelig Skrøbelighed, havde lidt nogen Brøst", nu herved skulde være „remedierede og restaurerede". Følgelig bekræftede Hertug Christian atter Adelens Valgret, som den baade tilforn, og nu, ved hans egen Hylding, selv havde opgivet. Han bekræftede Hertugdømmernes udeelte Forening, i samme Dieblik, som deres Deling i fire Parter imellem de fire Kongesønner af Stænderne indrømmedes og vedtoges. Han bekræftede, „at Danmark og Hertugdømmerne aldrig skulde samles under een Herre"; og han modtog selv 1534 den danske Kongekrone. Dette er Maaden, hvorpaa Slesvigholstenernes saakaldte „evige Grundlov" af 1460 er bleven confirmeret og holdt ved Magt; nemlig som en Vedtægt paa Papiret, man efter Behag fulgte, eller tilsidesatte og forandrede.

Det var øiensynligt, at Adelen i Slesvig og Holsten, ved uden al Modstand at lade Fyrsterne dele begge Lande som deres Fædrene-Arv, havde opgivet Eenheds- eller Unionsprincipet, saaledes som man upaatvivlelig vilde have stiftet det ved Haandfæstningen af 1460; et Princip, der for at kunne gjennemføres politisk og statsretligt, naturligviis ikke blot fordrede Landenes Eenhed, men ogsaa Regentens.[75]) Den

[75]) Da Holsten virkelig var et tydsk Fyrstendømme, og man har villet villet giøre Slesvig dertil, saa have vi saameget mere Anledning til at henvise til det tydske Rige, naar man ønsker oplysende Beviser for det ovenstaaende. Hyppigt nok have her Arvedelinger fundet Sted i tydske Fyrstehuse, f. Ex. det Saxiske og Anhaltske. Men enhver Deling af et Land imellem flere Fyrster af eet Huus, har opløst Landets forrige Eenhed, og af eet selvstændigt Fyrstendømme er blevet flere, hvis særskilte Statsexistents er vedligeholdt lige til vore Dage; om endog (som i Meklenborg) en eller anden Communion imellem Landstænder e. d. er bleven tilbage. Dersom der i Slesvig og Holsten før 1658 virkelig havde existeret nogen egentlig og fuldstændig Stat: da havde den ikke været een, men to, eller flere, efter Landsherrernes eller de regierende Fyrsters Antal.

statsretlige Ophævelse af hiin Act, som Grundlov betragtet, laae desuden allerede og fremfor Alt i Annulleringen af Adelens eller Stændernes Valgret; og ved Siden heraf i den af Prælater og Ridderskab selv indvilgede Ophævelse af Forbindelsen imellem de „bestandigen udeelte“ Lande under een Fyrste, der ikke tillige kunde være Regent eller Landsherre i Danmark. — I dette Rige see vi netop Exempel paa den modsatte Fremgangsmaade. Aristokratiet, med sit Senat, eller Rigsraadet i Spidsen, sørgede ved ethvert Thronskifte for at Valgretten og Rigets Udelelighed blev paa ny udtrykkelig bekræftet og forsikkret i den tiltrædende Regents Haandfæstning. Der kunde aldrig blive Tvivl om, og er aldrig blevet tvivlet om, at Danmark, i Følge den Forfatning, der paa en Maade udgik fra Christoffer II. Haandfæstning, indtil 1660 var et aristokratisk Valg-Monarkie, med en til Kongeslægten indskrænket Valgret hos Adelen og Rigets Stænder. Den saaledes stiftede Forfatning vedligeholdtes derved i sin statsretlige Kraft, at den blev fornyet i omtrent uforandret Skikkelse og bekræftet af enhver valgt Konge. I Slesvig og Holsten havde man derimod saa at sige stiftet en Unionsforfatning, hvilken man i Statsforholdet, og i dets vigtigste Grundformer og Grundrettigheder, lod falde og ophævede, netop da Grundlovsprincipet første Gang (efter Christian I. Død) skulde træde i Kraft og overholdes. Man nøiedes med at Privilegiernes Ord bleve confirmerede eller gientagne paa nyt Pergament, af den nye Landsherre; men i Gierningen viste det sig, at man aldrig havde Evne, Magt eller Villie til at holde over Rettigheder, hvis usurperede, eller ilde begrundede Adkomst ogsaa derved paa flere Maader røbedes.

Men, om Adelen i Hertugdømmerne havde een, eller ti Fyrster i Landet, om Landene vare „udeelte tilsammen“, eller adsplittede i mange Stykker og Smaastumper, var den ikke

saa magtpaaliggende, som at Ridderskabets private Godser og Forrettigheder beholdt den corporative Eenhed, hvorved Adelen vilde sikkre sig sin aristokratiske Magt og Betydning i begge Hertugdømmer. Dette lykkedes den kun alt for vel i det 16de Aarhundrede, da dens Interesse fandt Understøttelse i den danske Adels og Rigsraadets Stræben efter at indskrænke den kongelige Myndigheds uafhængige Stilling. Rigsraadet kunde ikke gierne see, at den danske Konge fik en friere Magt og mere Raaderum i Hertugdømmerne, end i Kongeriget. Skiøndt det vel søgte at vedligeholde en saa nær Forbindelse imellem Riget og Fyrstendømmerne, som muligt, og derved tillige et fredeligt og venligt Forhold imellem begge, viste det ligesaa lidt efter Kong Hanses, som efter Hertug Adolphs Død, nogen energisk Villie til at bringe Hertugdømmet Slesvig tilbage til Riget. Den danske Adel, som allerede næsten ganske var fortrængt i dette Land af den holstenske [76]), var her uden Forbindelse og Støtte, og vilde ei kunne hindre Kongen fra at bringe Hertugdømmet under andre Forhold til Kronen, end de øvrige danske Lande. Hvis endog det danske Rigsraad virkelig efter K. Hanses Død havde stillet det Forslag til Ridderskabet i Slesvig og Holsten, at vælge K. Hans allene til Herre i begge Hertugdømmer, imod at Hertug Frederik blev Konge i Norge: maa det uden Tvivl være skeet i den Forudsætning, at Christian I. Adelsprivilegier af 1460 vare blevne ved Magt; og vi have Grund til at antage med en slesvigholstensk Publicist, hvis Forudsætninger langt fra ikke alle have lige Medhold i Historien: at det danske Rigsraad altid var tilbøieligt til at medvirke til Valgrettens, og de deraf

[76]) Jfr. Prof. Velschows „Bemærkninger angaaende det slesvig-holstenske Ridderskabs Oprindelse." Nyt histor. Tidsskr. II. S. 266—68. En Historie af de danske Adelsslægter i Slesvig, og hvorledes de efterhaanden ere vegne for holstenske Slægter, fattes vi dog endnu.

følgende Adelsprivilegiers Vedligeholdelse i Hertugdømmerne, fordi dette var en middelbar Støtte for de samme Forhold i Danmark, naar dette Rige og Hertugdømmerne havde fælles Regent.[77] Efter Frederik I. Død, medens den fangne Kong Christian II. paa Sønderborg Slot, eller hans Tilhængere, endnu vare Gienstand for Adelens Frygt, og den endnu ei afgiorte Strid imellem det catholske og protestantiske Parti blev Aarsag til Kongevalgets Udsættelse i Danmark, benyttede Rigsraadet og den holstenske Adel Omstændighederne under dette Interregnum til at slutte den saakaldte „evige Union" imellem Danmark og Hertugdømmerne; hvortil Forslaget var udgaaet fra den afdøde Konges ældste Søn, siden Kong Christian III.

Denne var, allerede strax efter sin Faders Død fremtraadt, paa egne og sine tre Brødres Vegne, som Arving til begge Hertugdømmer. Der blev ligesaa lidt nu, som tilforn, med et Ord Tale om hans Farfaders Haandfæstning af 1460, eller om Stændernes derved fastsatte Valgret. Hertugen sammenkaldte en Landdag til Kiel, hvor han, uden noget Slags Valg, blev hyldet tilligemed sine tre umyndige Brødre, i hvis Navn han indtil videre regierede allene. Heller ikke indeholdt Hertugens, Adelen efter Hyldingen meddeelte Confirmationer og nye Privilegier nogen Bestemmelse om den tilkommende Deling af Landene imellem Brødrene, hvilken disse ligeledes afgiorde imellem dem selv 1544, uden mindste Deeltagelse eller Samtykke af Ridderskab eller Stænder.

Hertug Christian havde imidlertid, som nylig er berørt, allerede 1533, saasnart han havde ladet sig hylde i Holsten, henvendt sig til det danske Rigsraad med Forslaget om et Forbund imellem Kongeriget og Hertugdømmerne, hvorom man

77) U. Lornsen die Unionsverfassung Dänemarks u. Schleswig-Holsteins, herausg. von G. Beseler. 1841. S. 206.

ogsaa paa Forhaand blev enig (1533. 1. Jul.); og Forbundet blev siden (5. Dec. s. A.) afsluttet og stadfæstet paa den holstenske Landdag.[78] Jeg har allerede tilforn bemærket: at „man i denne mærkelige Forening gienkiender for en Deel i Aand og Indhold de lignende Dagtingninger og Forbund, som i Unionstiden sluttedes imellem det danske og svenske Rigsraad.“ (Nyt Hist. Tidsskr. I. S. 374). I Danmark, hvor Riget endnu var kongeløst, kunde en saadan Statsact, indgaaet paa Rigets Vegne af Raadet, ikke have opnaaet fuld Gyldighed førend ved den tilkommende Konges Bekræftelse; en saadan paafulgte nu af sig selv, da Hertug Christian, der sluttede Foreningen paa Hertugdømmernes Vegne, omsider 1534 ved Valg blev Konge i Danmark. — I denne Unionstractat er der ikke taget videre Hensyn til Forholdet imellem Kongeriget og det slesvigske Hertugdømme, end at en særskilt Artikel fastsætter, at den danske Krones „Paastand og formeente Rettighed til dette Fyrstendømme“, saavelsom i lige Maade de nu regierende Fyrsters, skulde i alle Maader være forbeholdne og ukrænkede[79]. Dette var saaledes vel en fuldstændig Retsforvaring eller Reservation, hvorved fra begge Sider erkiendtes, at Forholdet imellem Kongeriget og Slesvig var af en anden Natur, end det, som fandt Sted imellem Danmark og Holsten; men dette Forholds endelige Afgiørelse blev i denne Forening udsat, hvortil en naturlig Grund ogsaa maatte ligge deri, at Danmark endnu var uden Konge.

Da denne Unionstractat er at ansee som den første

---

78) *Lünig*, Collectio nova. II. Theil. nr. 25. nr. 80. (Jfr. Christiani Oldenb. Gesch. II. S. 68.)

79) Jfr. det i min historiske Afh. om Hertugd. Slesvigs Forhold til Danmark og Holsten (Nyt hist. Tidsskr. I. S. 375. Anm. 101. Molbech das Herzogth. Schleswig u. s. w. S. 101) anførte Sted af Forbundsbrevet. (Privil. des Schl. Holst. Ritterschaft. p. 137.)

offentlige Handling, hvorved Hertugdømmernes politiske Stilling fremtraadte i en saadan midlertidig Stilling til Danmark, at de betragtedes som egne, forenede Fyrstendømmer, hvis Landsherre havde taget dem i Besiddelse som Arvelehn, og nu for begge Lande indgik en evigvarende Union med den danske Krone, under hvilken Landet Slesvig hørte som et dansk Lehnshertugdømme: saa maatte det være paafaldende, at Hertug Christian valgtes til Danmarks Konge, inden nøiere Bestemmelse af Lehnsforholdet, ved Siden af Unionen, blev fastsat. Det maatte ligeledes synes besynderligt, at Unionen satte Hertugen, som Landsherre i Holsten, der uimodsigeligt udgiorde en Deel af det tydske Rige, i samme Stilling til dette Rige og dets Overhoved, som for Hertugdømmet Slesvigs Vedkommende, der var aldeles uafhængigt af den tydske Keiser. Unionen afgiorde ikke allene, at der aldrig kunde opstaae Krig eller fiendtligt Forhold imellem Danmark og Hertugdømmerne; men endog at disse skulde med Vaabenmagt understøtte Kongeriget mod ethvert Anfald af en fremmed Magt — følgelig ogsaa mod Tydskland eller Keiseren; et Tilfælde, som man netop paa den Tid kunde være i Frygt for. Det synes endog som Christian III. har havt Forestillinger om Holstens Stilling til det tydske Rige, der grændsede til en af Lehnsforhold næsten uafhængig Fyrstes; [80]) og det paa

[80]) Han paastod, imod den keiserlige Kammer-Ret, at det holstenske Lehn, siden det blev Hertugdømme, havde en anden Lehnsret, end de øvrige Lande, som hørte til det romerske Rige. Efter Keiser Frederik III. Bevilgning skeete Forlehningen kun middelbart, giennem Biskoppen af Lybek; Carl V. havde endog afstaaet sin hele Høihedsret over Holsten til Christian II., som havde benyttet den ved formeligt at indkalde sin Farbroder til at tage Lehnet af ham i Colding; denne Rettighed maatte Keiseren først tage tilbage, inden han kunde bringe Holsten umiddelbart under Riget, m. v. (Christiani Oldenb. Gesch. II. 166. 167. jfr. S. 202, og 216.) Christian III. lod sig endnu 1546, i Forliget med Christian II. det keiserlige Pri-

samme Tid, som han i de synderlige Stridigheder om Bidrag af Holsten og Slesvig til den tydske Kammerret, til Tyrkekrigen m. v. (1542 og 1545) fast og tydeligt udtalte Slesvigs Afhængighed af den danske Krone. Det var ogsaa i fuldkommen Overeensstemmelse hermed, at Christian III. som Konge i Danmark, efterat han havde deelt Landene Slesvig og Holsten med sine Brødre, paastod Kronens Høihedsret, og fordrede baade Lehntagelsen og Lehnspligtens Erkiendelse af sine Brødre. Disse negtede vel ikke Lehnsforholdet, men optoge derimod den gamle Paastand, at Slesvig skulde være et frit Lehn, hvilket Christian I. ikke havde erhvervet som udslukt efter Hertug Adolphs Død, men ved Afstaaelse af Grev Otto af Schauenburg, og med samme Rettighed, som Adolph havde besiddet Lehnet.[81])

En saadan Paastand var saameget mere ubegrundet, som de Schauenburgske Grevers Fordring, i Følge Arveforeningen med den holstenske Linie, ikke gik, eller retligen kunde strække sig videre, end til de holstenske Grevskaber. Kamptz har paa Grund heraf, og i Overeensstemmelse med det historiske Factum: at Kong Christian I. 1460 giorde det Slesvigske Lehns Tilbagefald til Danmark gieldende, og brugte dette Middel til ogsaa at blive Herre over Holsten, ubetinget antaget: at Hertugdømmet Slesvig som Lehn (dominium utile) ved Hertug Adolphs Død faldt tilbage under det dominium directum, eller den Rigshøihed, hvorunder det hørte (den danske Krone); hvorfor han erklærer det for en reent falsk og ubeviislig Paastand: at Christian I. nogentid er bleven Hertug Adolphs Lehnsefterfølger,

---

vilegium, at Holsteen skulde tages til Lehn af denne Konge, afstaae. (Hvitfeldt. II. 1539.)

81) Christiani, anf. St. S. 220. 221.

eller som Vassal har erholdt Slesvig til Lehn af Kronen.[82]) Et Beviis for denne statsretlige Deduction kunde vel søges i den paafaldende Omstændighed i Slesvigs Historie, at der ikke er Spor til nogen Forlehning fra den danske Krones Side, hverken under Christian I., eller hans Søn Kong Hans. Kamptz tilføier endnu: at var Christian I. bleven forlehnet med Slesvig, da havde Successionen for hans directe Afkom (efter Primogenituren) aldrig været tvivlsom, og dette Hertugdømme kunde aldrig være blevet deelt imellem flere Herrer. (S. 312.) Christian III. paastod derfor ei allene imod sine Brødre, at Slesvig ikke var gaaet i Arv efter Hertug Adolphs Død; men at det lige fra den Tid var et hiemfaldet Lehn, hvilket han desuagtet frivillig vilde forunde sine Brødre (for deres Deel) med de sædvanlige Lehnsrettigheder[83]).

Naar herimod sættes den Indvending, at Christian I. ved Ridderskabets Valg blev Hertug i Slesvig: da veed man vel, at han i Privilegierne af 1460 bevidner dette baade om Slesvig og Holsten; men vi maae ligefuldt holde ved den Kiendsgierning: at Valget selv var og blev en statsretlig Nullitet, da hverken Slesvigs eller Holsteens Ridderskab kunde skabe en Hertug, og Stændernes saakaldte Valgret var og blev en Usurpation, som, til Trods for alle følgende Confirmationer, dog ikke blev agtet ved noget Regentskifte.

---

[82]) Kamptz staatsrechtliche Bemerkungen, rc. S. 311. 312.

[83]) Saaledes lærder det endog i en ældre holstensk Beretning om Hertugd. Slesvigs Forlehninger, med Tillæg af Actstykker, som Prof. Rathjen har ladet aftrykke: „Worauff sich der Kuningh erkleret, obwoll nach Absterben Hertzog Adolffen dasselbige Lehen der Crone Dennemark eröffnet, Kuning Christian auch dasselbe alss ein der Crohne erledigtes Fürstenthumb eingenommen und besessen: so wolle er doch seinen Gebrüdern das Herzogthumb nach üblichen Lehenrechten verleihen.“ Nordalbingische Studien, &c. IV., 1847. S. 223.

Vi have saaledes seet, at hverken Kong Hans eller hans Søn Christian II. lode sig vælge; men begge tiltraadte Regieringen i Slesvig som directe Arveherrer eller arvelige Lehnsfølgere. Efterat Kong Hans 1490 havde deelt Hertugdømmerne med sin Broder Frederik, (i hvis Navn han tillige regierede siden 12. Decbr. 1482) lod denne derimod efter Broderens Død, ved et eget Gesandtskab, i Aaret 1514 af Kongen og Rigsraadet i Danmark begiere Forlehningen med den ham tilfaldne Deel af Hertugdømmet Slesvig, „eftersom dette Hertugdømme altid har været og er et gammelt og oprindeligt Lehn af den danske Krone.“ Christian II. havde nemlig, efter sin Thronbestigelse 1513, udsat Forlehningen og dertil angivet den Grund, at han nøiere vilde lade undersøge Brevene angaaende dette Lehnsforhold i Rigets Archiver.[84]) Der blev siden under Frederik I. af let begribelige Grunde ikke videre Tale om Forlehningen af Slesvig, hvor Frederik I., tildeels med Magt, satte sig i Besiddelse af sin Brodersøns, K. Christian II. Deel af dette Land, ligesom af Holsten. Christian III., der mindre end hans Fader, betragtede Hertugdømmerne som sine Hovedlande, og Kongerigerne som Bilande, hvor Rigsraadet regierede, hævdede ogsaa med Alvor Danmarks Souverainitet over Slesvig, hvilken han i Forliget med sin Fætter, K. Christian II. ikke glemte, at lade denne erkiende og bekræfte.

Imidlertid vedvarede den Modstand i Lehnssagen af Christian den Tredies Brødre, som han var for fredelig til,

---

[84]) Notarial-Documentet angaaende denne Forhandling (21. Jun. 1514), som findes i det Kgl. Geh. Archiv, har Prof. Dr. A. L. J. Michelsen først ladet trykke. („Zweite polem. Erörterung über die schleswig-holst. Staatssuccession „ 1846. p. 116—119.) Jfr. Corn. Scepper Apol. Christiani II. fol. G. 2, efter hvis Beretning Forlehningen virkelig er bleven meddeelt af Kongen.

at ville overvinde med en kraftig Villie, ikke allene til hans Død 1559; men endnu 20 Aar derefter under K. Frederik II., indtil endelig, efter Forliget i Odense af 25. Marts 1579, Hertugdømmet Slesvig blev erkiendt som et tienestepligtigt Rigslehn af Danmark, og Lehnstienesten, som i Krigstilfælde skulde stilles til den danske Konges Hielp, fastsat. Det var saaledes fra dette Forliig og den derpaa fulgte høitidelige Forlehningsact i Odense den 3. Mai 1582, at den danske Krones Souverainitet over Hertugdømmet Slesvig erholdt en saadan Fornyelse og fuldstændig statsretlig Autoritet, at efter den Tid hverken de hertugelige Fyrster, eller de adelige Stænder, kunde eller vilde fragaae eller unddrage sig Lehnsforholdet til Danmark.

6.

Ved Forliget i Odense var ikke blot den danske Konges Souverainitet over Hertugdømmet Slesvig hævdet; men det var afgiort, at Slesvig ikke var et frit, men lehnsskyldigt, eller til at yde Danmark Krigshielp, pligtigt Rigslehn; et Vilkaar, hvorved Lehnets Afhængighed af Riget saameget mere blev befæstet. I den Maade, hvorpaa Forlehningen fra den danske Krones Side skeete og udførtes, fulgtes vel den tydske Lehnsrets Skik og Vedtægt, hvorfor ogsaa det slesvigske Lehn meddeeltes som et gammelt nedarvet Fahnelehn af Riget Danmark (hvor man aldrig havde kiendt eller havt slige Forlehninger;) og da K. Frederik II. Fader og Forgænger paa den danske Throne allerede tidligere havde deelt Landet med sine Brødre, optog man ogsaa den tydske Lehnsskik: at indbefatte alle dalevende Fyrster af det oldenborgske Huus og Frederik I. Stamme, med deres Efterkommere, for saa vidt saadanne ikke ved særskilt Overeenskomst paa anden Maade bleve affundne,

i Forlehningen. Paa Grund af denne Samforlehning[85]) skulde paa den ene Side den danske Konge og hans Efterfølgere paa Thronen være forpligtede til at meddele Hertugerne af Slesvig og deres Efterkommere Fornyelsen af deres Forlehning ved ethvert Thronskifte; paa den anden Side skulde Hertugerne være forpligtede til, under Tab af deres Rettighed til Forlehningen, at anholde om denne inden Aar og Dag. Derimod blev netop det vigtige Spørgsmaal om Lehns-Arvefølgen ved Forliget i Odense ikke bestemt, men i Følge Art. 4 udsat til nærmere Afgiørelse; ligesom det ogsaa (efter Art. 12) blev vedtaget, at Forliget ikke skulde være til Krænkelse for nogen Rettighed, som enten tilkom det danske Riges Høihed, Hertugen eller Hertugdømmets Ridderskab og Adel. Den her omtalte Forlehningsskik, Simultan-Investitur eller Samforlehning, blev saaledes for første Gang indført i den dansk-slesvigske Lehnsret, og overholdt i enhver følgende Forlehning indtil den sidste, som det sønderborgske Huus fik 1649; og det var den, der saaledes — som et Middel til i Tiden at sikkre enhver af de i Samforlehningen deeltagende Liniers arvelige Afkomst[86]) til hele Lehnet — maatte endnu mere bidrage til at fremme Sønderlemmelsen af de Landsdele af Slesvig, der vare tilfaldne Christian den Tredies Sønner og disses Efterkommere, som deres Arvepart. Man

[85]) Egentlig og udtrykkelig er vel denne Forlehningsmaade (Investitura simultanea, „die gesammte Hand") først nævnet i Lehnsbrevet af Frederik II. til Hertug Johan den Yngre, 1582. (Jvf. Krieger, i Antislesvigh. Fragm. IV. S. 47.)

[86]) Om de i den tydske Lehnsret vedtagne Regler for Succession paa Grund af Samforlehning, s. de af Larsen (Antislesvigholst. Fragm. I. S. 25—35) anførte Steder af berømte tydske Forfatteres (**Mosers**, **Boehmers**, **Pütters**, **Gönners**, **Leists**) Skrifter over den tydske Lehnsret anførte Beviissteder. Af disse er det klart, at det ingenlunde, da det tydske Rige opløstes, var en almindelig Regel: at legitim Affstammelse fra den første Erhverver (primus acquirens) afgav tilstrækkelig Hiemmel for Agnaterne til at succedere i Rigslehn. (jfr. Larsen. l. c. S. 35.)

saae derfor ogsaa, hvorledes Fyrsterne af de forskiellige hertugelige Linier i Eftertiden betragtede Landet, eller den Deel deraf, som i Følge den engang indførte Forfatning kunde udstykkes imellem en afdød Hertugs Sønner, aldeles som et Slags privat Stamgods; og hvorledes Delingen af samme blev drevet saa vidt, at der omsider paa eengang fandtes 10 eller flere regierende Herrer, som kaldte sig Hertuger af Slesvig, uagtet nogle af dem ei engang havde territorial Besiddelse i Landet. [87])

Jeg maa i øvrigt her forbigaae, som mit Øiemed mindre vedkommende, saavel den historiske Udvikling af de slesvig-holstenske Udstykninger, som det, ved Grundforbraget i Odense, (hvorpaa det hele efterfølgende Lehnsforhold imellem Hertugdømmet Slesvig og Kongeriget kom til at hvile) uafgiorte Succesions-Princip. Det ligger uden for min Hensigt og Bestemmelse, at gaae ind paa den af Andre behandlede Undersøgelse af det i sin Oprindelse og i sine tidligere Stadier eller Perioder fra forskiellige Synspunkter betragtede Arvefølge-Spørgsmaal for begge, en forskiellig Souverainitet og Lehnshøihed undergivne Hertugdømmer. Man veed som historisk Kiendsgierning, at i ældre Tid, og navnligen 1460 blev den qvindelige Succession paastaaet af Holstenerne selv, som gieldende for deres Land. Der gives endog Facta, som synes at vise, at den sidste schauenburgske Hertug Adolph i Slesvig, har betragtet den cognatiske Arvefølge som anvendelig paa dette Hertugdømme; [88])

---

87) Jfr. bl. a. *Königsfeldts* genealog. Tabeller til Oplysn. af Hertugd. Slesvigs og Holstens Hist. og Forhold til Danmark. 1847. Tab. II.

88) Hertug Adolph lod 1443 Greven af Hohenstein, der ægtede Christian I. Søster Adelheid, renoncere paa Arveret til Slesvig. (Brevet herom af 28. Oct. 1443 findes i det Kgl. Geh. Archiv.) Hertuginde Elisabet af Mecklenborg, den holst. Grev Clauses Datter, afstod og skiødede efter dansk Ret („vnse *densche* lantrecht") sin fædrene Arv, Hertugdømmet Slesvig, til hendes Fætter Hertug Gerhard. Michelsen (erste) Polem. Erörterung über die schl. holst. Staatssuccession. 1844. S. 46. 83—86.) — Man kunde her tillige erindre, at endnu

Det er ogsaa bekiendt, at der i den slesvigske Historie, efter Christian III. og efter Landets Deling, ikke er forekommet Tilfælde, hvor der kunde blive Spørgsmaal om cognatisk Arvefølge i nogen Parcel af dette Hertugdømme. Successionsspørgsmaalet baade for Slesvig og Holsten, men i Særdeleshed for det førstnævnte Land, faaer saaledes først sin Betydning efter 1721, efterat den regierende gottorpske Linie var uddød i det hertugelige Huus, og efterat Successionen i den kongelige Linie kunde gaae over til at blive cognatisk.

Det er heller ikke Slesvigs indre Tilstand, som kan blive et nærmere Formaal for disse Bemærkninger. Jeg kan her indskrænke mig til den ene, almindelige, men uden Sammenligning vigtige og indholdsrige: at endskiøndt Lehnsacten af 1580 urokkeligt befæstede den danske Krones aldrig svækkede, mindre ophævede Lehnsherredømme over Hertugdømmet Slesvig som et dansk Rigslehn: saa formindskedes derved ikke de samtidige og paafølgende ydre og indre Vilkaar, der maatte løsne de nationale og sociale Forbindelser imellem det danske Kongerige og det danske Hertugdømme. Ligesom her de nationale Elementer, Sprog, Love, Rettergang, Gudstieneste, især fra Frederik I. Tid og efter Reformationen, med endnu større og raskere Fremgang, end under de holstenske Grever, antog tydske Former og tydsk Charakteer: saaledes blev det politiske Skiel imellem Danmark og Sønderjylland, imellem Dernes, ja endog Nørrejyllands og Slesvigs Indbyggere, med hver Generation skarpere udpræget. Den danske Befolkning i Landet, skiøndt i det 16de og 17de Aarhundrede forholds-

---

1580 giorde Hertug Adolph af Slesv. Holsten, Frederik I. Søn, og Stamfader til det Gottorpske Huus, Paastand paa den hele Deel af Slesvig, som hans afd. Broder Hertug Hans d. ældre havde besiddet, paa den Grund at i Slesvig, **som en Deel af det danske Rige** (pars Regni Daniæ) gialdt den danske Arveret. (Jfr. Molbech das Herzogth. Schlesw. S. 116.)

viis endnu langt mere overveiende den tydske, end i vore Dage, sank mere og mere ned i en passiv, betydningsløs politisk Stilling. Bondestanden tilhørte en saadan Stilling for længe siden; i Stæderne raadede allerede mest en tydsk Handels- og Haandværksstand; og dansk Adel var forsvunden i Sønderjylland. Saadanne Forhold maatte efterhaanden giøre dette Lands danske Indbyggere ligesaa fremmede for deres Landsmænd i Kongeriget, som man tænkte sig hele Landet, baade den kongelige og den hertugelige Deel, svagt sammenhængende med den danske Statsorganisme. Rigsraadet paatalte vel, ved forekommende Leiligheder, Hertugdømmets Stilling til Riget og den danske Krone; men var udenfor al umiddelbar Berøring med dets indre Anliggender. Slesvig og Holsten betragtedes af de danske Konger selv, som deres Arvelande, hvor store og vigtige Krongodser eller Domainer vare dem umiddelbart undergivne; men hvor tillige den politiske Dobbelthed, som Delingen havde indbragt, i flere Henseender splittede Forbindelsen imellem Landene selv, og bragte Landsherrerne snart i Opposition til den privilegerede Adel, eller Ridderskabet, snart til hinanden indbyrdes.

Der kunde i det 16de og 17de Aarhundrede ikke mere være Tale om noget Slags selvstændig Statsforbindelse, om nogen udeelt og udelelig Eenhed imellem Holsten og Slesvig, eller om nogen Rettighed hos disse Landes Ridderskab og Adel til at vælge en Fyrste af det regierende Huus, efterat det atter var afgiort og høitidelig bekræftet, at Hertugdømmet Slesvig tilhørte det danske Rige; efterat den tydske Keiser, for Holstens Vedkommende havde afviist og tilintetgiort enhver Paastand paa saadan Valgfrihed i dette Hertugdømme; efterat de regierende Fyrster, uden at spørge Adel eller Stænder, havde deelt Landene imellem sig som Arvegods; og efterat omsider de to regierende Hovedlinier, for at tilintetgiøre for

for Fremtiden ethvert videre Forsøg af Ridderskabet paa at tiltage sig nogen Valgret, ligesom ogsaa for at modvirke ydderligere Smaadelinger af Landet, havde af egen Myndighed indført den udeelte Arvefølge efter Primogenituren [89].

Hvad Eenheden angaaer, da er dette Punkt allerede engang ovenfor berørt, og det er udviklet, hvorfor man ikke uden at giøre Vold paa alle Grundsætninger og Vedtægter i Statslæren — for ei at tale om den simple, sunde Tænkning — kan komme til Statseenheden giennem Deling af Land, Regiering, fyrstelig Magt, Fyrsternes Indtægter, Stæder, Amter, og Undersaatter — saaledes altsaa giennem Udøvelsen af forskiellige Regenters Myndighed og Rettigheder i de forskiellige Landsdele. Naar man i et bekiendt Skrift, hvor Kiærnen af Holstens Retslærde og Publicister have nedlagt Summen af deres kritiske Lærdom og Polemik, vel ikke er i Stand til at benegte Ovenstaaende; men hielper sig ved den Paastand „at overhovedet var dog Landets statsretlige Eenhed holdt ved Magt": da beraaber man sig for at bevise dette derpaa, at Ridderskabet ikke var deelt; at Landdagen var fælles; at der ogsaa gaves en „fælles Regiering", [90]), som bestod, eller skulde nærmest bestaae i at regiere Ridderskabet, — hvilket igien bestod i at kalde det til Landdage, for at faae extraordinaire Paabud bevilgede, o. s. v. Vi kunne i alt dette vel see et Slags politisk Forening imellem nogle Elementer i Staten — en Forening, eller hvad man har kaldt et „corpus integrale", af de priviligerede Stænder, eller særdeles og fornemmelig Herrestanden baade i Slesvig

89) Jfr. Nyt hist. Tidsskr. I. S. 391. 392. Molbech das Herzogth. Schleswig. S. 125—127.

90) Kritik des Commissionsbedenkens über die Successionsverhältnisse des Herzogthums Schleswig (von 9 Professoren in Kiel.) Hamb. 1816. S. 9.

og Holsten; men vi kunne ikke finde nogen Statseenhed, eller en ikke blot, som der siges, „det hele Land", men Folk, Fyrste og Regiering, eller alle active Statselementer, omfattende Eenhed. — Man tilstaaer da ogsaa, „at en slig fælles (gemeinschaftliche) Regiering, som den slesvig-holstenske, var uendelig vanskelig at giennemføre, under en Forfatning, som Hertugdømmernes, navnligen i Tider, da Landsherrernes Forhold til hinanden antog en fiendtlig Charakteer." 91). — Dette kunne vi heller end gierne indrømme; men dersom de kielske Professorer havde skrevet upartisk, da havde de tilføiet: at det netop var det Slags Eenhed og Fællesskab, her fandt Sted, ved Siden af Statsadsplittelsen imellem to Fyrster og Fyrstehuse, — Fællesskab af een Krop med to Hoveder, af eet Ridderskab med to Fyrster, af een holstensk Adelsaand med to Nationaliteter og Folkestammer, af eet „corpus integrale", og to forskiellige Lande, det ene dansk, det andet tydsk Rigslehn — at det netop var dette unaturlige og forviklede Fællesskab, der vakte eller idelig fornyede og nærede den Tvedragt imellem Regenterne, som blev ikke blot Eenhedens, men Fyrste- og Folke-Enighedens Grav.

7.

Hvorledes det ældre Statsforhold imellem Kongeriget Danmark og Sønderjylland har været; hvorledes det udviklede sig under de første danske Konger af det Oldenborgske Huus, der tillige vare Regenter over begge Hertugdømmer, Slesvig og Holsten; hvorledes Aristokratiet havde dannet Foreningen af en sluttet Herrestand i begge Lande, med fælles Landdage, hvilke i det mindste længe bevarede en væsentlig constitutionel

---

91) „Zu verkennen ist es nicht, daß die principmäßige Durchführung einer solchen gemeinschaftlichen Regierung ihre große Schwierigkeit hatte." Kritik des Commissionsbedenkens ꝛc. S. 10.

Rettighed, nemlig den samme Bevilgning af directe og indirecte Skatter og Paalæg, der flød ind i Fyrsternes Skatkammer, hvilken i Danmark mest var i Rigsraadets Hænder, undertiden dog blev underkastet en fuldstændig Rigsdags Bevilgning: dette have vi nu i det Foregaaende berørt. Vi have tilsidst opholdt os ved Fastsættelsen af Hertugdømmet Slesvigs Lehnsafhængighed af den danske Krone, som endelig, efter en omskiftende Overgangstid fra 1460 til 1579, var bleven paa ny grundfæstet. — Herved opnaaedes i det mindste, at den uopløselige statsretlige Forbindelse imellem Danmark og Slesvig atter blev hævdet og bestyrket imod ethvert Angreb. Forbindelsen maatte tilforn næsten synes opløst, eller hvilende paa en meget usikker Grund, dersom Hertugdømmet i evig Forbindelse med Holsten, i Følge en formeent Grundpagt af 1460, skulde være blevet et frit Valgfyrstendømme. Endnu løsere, for ei at sige reent opløst, vilde Forbindelsen med Danmark blive, naar endog det vedtagne, af Christian I. og hans Efterfølgere erkiendte Fællesskab imellem Slesvigs og Holstens Aristokratie eller Herrestand, som Regentvalget tilhørte, skulde strækkes til Landene selv som forenede Statsdele; eller knytte det danske Lehn paa en saadan Maade til det tydske, at dette, eller Holsten, paa en Maade blev til det uafhængige Hovedland, hvorfra Slesvig aldrig kunde skilles — selv, dersom man, i Følge Valgret, Vedtægter eller Privilegier, gav Slesvig en regierende Fyrste af en anden Stamme, end den oldenborgske, eller i det mindste en Fyrste, der ikke vilde vedkiende sig noget afhængigt Statsforhold til det danske Kongerige. Nu blev derimod 1579 Landet Slesvig paa ny erkiendt for et Rigslehn af Danmark, og dette tilkiendegivet ved den symbolske Handling, at Kong Frederik II. som Hertug modtog Forlehningen med sin egen Andeel af sig selv ved en Repræsentant (Pro-Vassal.) Det var en fornyet høitidelig

Erkiendelse af den tilforn aldrig omtvistede, i det 11te Aarhundrede af en tydsk Chronograph, hvis Vægt og Auctoritet endnu ingen slesvig-holstensk Publicist har kunnet rokke, bekræftede Sandhed: at Danmarks Landsgrændse mod Tydskland er Eideren. — Ligesaa lidt kunde derfor, fra 1579 til 1658, nogen Souverainitet gives hos de lehnspligtige Fyrster, eller danske Rigs-Vassaller, der havde deelt Hertugdømmet Slesvigs Amter og Districter imellem sig; som hele Landet, fra Konge-Aaen til Eideren, politisk betragtet, kunde, ved noget Slags Communion, ved en fælles Landsregiering i visse Henseender, eller ved en saakaldet „integral Corporation", indlemmes i Holsten, der var et fra Arilds Tid tydsk, og de tydske Keiseres Souverainitet undergivet Lehnsfyrstendømme. At derimod „i Løbet af et Aartusinde ikke det ringeste Spor til nogen Yttring af Slesvigs Forbindelse med Tydskland, eller til tydsk Høihed over samme, kan fremvises": 92) er noget, man endnu aldrig, før i den allernyeste Tid, har anseet for trængende til historiske Vidnesbyrd og Beviser.

Da nu imidlertid baade den, som Eier af Allodialgods i Hertugdømmet, og som saadan Kongen af Danmarks Undersaat, i Slesvig bosatte Fyrste, der er Hovedet for den sønderborg-augustenborgske Linie, og det i Oprørskrig imod Landsherren i Slesvig og Holsten reiste Partie, have forenet sig om at ville i Europa udbrede den falske, mod Statsret og Historie lige stridende Paastand: at Hertugdømmerne Slesvig

92) Kampß, l. c. S. 323. Denne Forfatter har, i Følge sit Formaal, og da han maatte søge at oplyse den i Tydskland herskende, ved eensidige og vrange slesvig-holstenske Forvanskninger endnu mere forvirrede Ukyndighed i Historien af Slesvigs Statsforhold, fundet fornødent at samle en stor Deel udtrykkelige Vidnesbyrd og Beviser for hans ovenanførte Yttring; (S. 318—331) og disse kunde, om det behøvedes, forøges med mange flere fra de forskielligste Tider.

og Holsten, siden 1460 have udgiort, ikke blot to Lande under forskiellig Statshøihed, deelte, under et Fællesskab i den indre Styrelse, imellem flere Regenter; men eet enkelt Statslegeme med flere Fyrster, under Forholdet af udeelt Statseenhed: saa kan det være værd at fremhæve Summen og Resultatet af de historisk-statsretlige Beviser imod denne Paastaud, hvilke den oftere anførte tydske Publicist, maaskee fuldstændigere end nogen Anden, har samlet [93]).

Saaledes: 1) I Slesvig og Holsten har der, saalænge disse Lande kiendes under denne Benævnelse, ikke været Eenhed i Statshøiheden; [94]) og selv Privilegierne af 1460 indeholdt intet, der ophæver den forskiellige Statshøihed. Den eneste Betingelse, der kunde synes at indbefatte en saadan Ophævelse, nemlig en fælles Valgret for begge Fyrstendømmer, blev hverken statsretlig erkiendt, eller kunde holdes i Kraft.

2) Begge Lande havde forskiellige Grundlove. De for Holsten, ligesom for det hele tydske Rige gieldende Grundlove, den gyldne Bulle, den westphalske Fred, Keiserlige Valgcapitulationer, tydske Rigsbeslutninger m. fl. havde aldrig nogen Gyldighed i Slesvig. Christian den Førstes, Ridderskabet meddeelte Privilegier af 1460, kunde derfor ei heller blive nogen Grundlov for Holsten, da dette Fyrstendømme havde en anden Overherre end Slesvig, nemlig den tydske Keiser.

Vi kunne hertil endnu bemærke følgende. Det synes klart nok, at to Fyrstendømmer under forskiellig Souverainitet, og med forskiellige Overherrer, ligesaa lidt kunne have fælles Grundlov, som de kunne bringes under en absolut Statseenhed.

---

[93]) Kampß staatsrechtliche Bemerkungen. ꝛc. S. 338—359.

[94]) Et til Beviis herpaa af Kampß anført træffende Exempel fra nyere Tid, er Ophævelsen af Lehnsforholdet for den hertugelig-gottorpske Deel af Slesvig 1658. Den kunde ikke strække sig videre end til dette Fyrstendømme; den samme Fyrste, som her for sig og sine Efterkommere blev Souverain, vedblev i Holsten at være Vassal.

I Kongerigerne Norge og Sverige have vi derimod et oplysende Exempel paa en fælles Souverainitet ved Siden af et Statsforbund mellem to Riger med forskiellig Grundlov, og forskiellig Folke-Repræsentation. Staternes Dualisme gaaer her vel op i den fælles Souverainitet og Regent; men ikke i en absolut Statseenhed, saaledes som den gives f. Ex. imellem Kongerigerne England og Skotland siden 1707. Hvad i øvrigt Christian I. Privilegier angaaer, da ligger vel deres tilsyneladende Natur af en Grundlov snarest deri, at de meddeles en fælles Stand, Herrestanden eller Ridderskabet i begge Hertugdømmer; ligesom Vilkaaret og Rettigheden, at bevilge Skatter og Afgifter, som de tilsige denne Stand (der i Tiden svandt ind til en sluttet Corporation, eller indskrænket Deel af Standen) var en Ret, som den høiere Adel i de fleste europæiske Stater meer eller mindre deeltog i.

I Privilegierne af 1460 forsikkres en saadan Skattebevilgning „samtlige Raad og Mandskab" (ↄ: Adel) i Slesvig og Holsten; men Bevilgningen strakte sig dog kun til Adelens og det geistlige Gods; den gialdt ikke for noget af Krongodset, eller Landsherrens egne Selveiere og Fæstere, forsaavidt de ikke vare pantsatte" (utgescheden vnse egenn bunden vnd Lansten, de vnuorsettet vnnd vnuorpandet sind.)[95] „Sobald die landesherrlichen Districte, die Aemter, nicht versetzt und verpfändet waren, hatten die Stände nicht das Recht, für die Eingesessenen derselben die Steuern zu bewilligen." (Michelsen.)[96] Denne Forf. har imidlertid søgt at vise, hvad enkelte Diplomer bekræfter, at ogsaa de kongelige og hertugelige Amter, og Stæderne i Slesvig

---

95) Christian d. 1stes Adels-Privilegier af 1460. (s. Privilegien der Schl. Holst. Ritterschaft. p. 47.)

96) „Über die vormalige Landesvertretung in Schleswig-Holstein. 2c. Hamb. 1831. S. 27.

og Holsten, have udøvet en Skattebevilgningsret, som dog snart gik over, uden de øvrige Stænders Deeltagelse, til Adelens Landdage, hvor man da bevilgede de udskrevne Skatter baade for Adelsgodserne og for Amterne; hvorimod de saakaldte „tre Landskaber“, eller saadanne Dele af Landet, (f. Ex. som de nordfrisiske Districter og Fehmern i Slesvig, Ditmarsken og Pinneberg i Holsten) aldrig hørte under Adelens Landdage. (Michelsen l. c. S. 45 o. flg.) Dette er saaledes ogsaa et Bidrag til at vise, at Christian den Førstes holstenske Haandfæstninger af 1460 i deres egentlige Væsen vare Adelsprivilegier, svarende til de danske Kongers, Aristokratiet givne Haandfæstninger, der kun gialdt for enhver Regent især, og hvoraf en ny blev udstedt ved hvert Thronskifte.

3) Ogsaa med Hensyn til den øverste Landshøihed („Landeshoheit“) vare Holsten og Slesvig aldeles adskilte. Forholdet i Holsten kunne vi her forbigaae; og bemærke kun, at Kamptz naturligviis tillægger de i dette Land regierende Fyrster den, paa Lehnsforholdet nær, umiddelbare Landshøihed, som tydske Fyrster besad i deres Arvelande. Hvad Slesvig angaaer, da har dette Land aldrig, saalænge Kongeriget Danmark har bestaaet, havt egen Landshøihed eller Uafhængighed; saalidt som det har havt regierende Arvefyrster. Under hvilke Forhold til de danske Kunger og Lehnsherrer Landet i ældre Tider stod, er fuldstændigen historisk oplyst og beviist ved Lehnsprocessen under Erik af Pommern. De slesvigske Hertuger, saavel af Abels Stamme, som af det schauenburgske Huus, vare ikke regierende Fyrster over et Arveland, eller et af Fyrstehuset efterhaanden sammenbragt Land;[97] de hørte

[97] „Ohne Hoheit über ein Land, welches nicht aus den Stammgütern ihres Hauses gebildet; in welchem ihr Haus nicht die Städte gegründet, und den Adel belehnt — in welchem sie,

i det høieste kun til de saakaldte Mediatfyrster, og vare først ikkun for deres Personer af de danske Konger indsatte, siden arvelige Lehnsmænd med hertugelig Titel. „Hertugerne selv vare Stænder og Medlemmer af det danske Riges tota communitas (Statssamfund); de vare Rigets Fyrster og Raad; de vare Kongens Mænd (homines) og Undersaatter, og hans Overherredømme undergivne.“ (l. c. S. 222.) I Slesvig, hvor desuden kun en Deel af Landet udgiorde det hertugelige Lehn, forblev saaledes den landsherrelige Høihed hos Overherren, Danmarks Konge. „In dem, den Herzögen verliehenen Lehnrecht war eine Landeshoheit nicht begriffen, sondern von der Krone vorbehalten.“ (l. c. S. 340.)

4. I Henseende til det indbyrdes Forhold imellem begge Hertugdømmer, da „udgiøre begge ikke eet „Land, ikke eet Territorium, ikke een Stat, ikke engang „Dele af samme Stat, men enhver af dem er Deel af „en anden Stat. Slesvig har ligesaa lidt nogentid været „en Deel af det tydske, som Holsten af det danske Rige; „de havde kun et tilfældigt Foreningspunkt deri, at Holsten „var tilfaldet den danske Monark, i Følge hans Familierettig„heder; ligesom Churhuset Hannover succederede i England, „uden at begge Stater derved bleve forenede til een; hver „af dem havde sin særskilte Regent, men forenede i een „Person.“ — Ligesom det ikke var Kongen af England, men Churfyrsten af Hannover, der for dette Land erhvervede Osnabrück og Hildesheim: saaledes var det ikke som Konge i Danmark, Norge og Sverrige, eller som Hertug i Slesvig, men som Holstens Hertug, at Christian I., ved Keiser Frederik III.

auf Widerruf des Regenten, von ihm als erster Diener, oder zum unde viverent, angestellt, waren weder sie, noch ihr Haus, ein regierendes und ein erlauchtes.“ Kamptz. l. c. p. 207.

Diplom af 1474 erhvervede Dithmarsken for Hertugdømmet Holsten. Dithmarskerne aflagde ogsaa deres Hyldingseed (i Følge Brevet af 1559) hverken til Kongen af Danmark, eller Hertugen af Slesvig, men til K. Frederik II. og Hertug Hans „als Herzogen zu Holstein". — „To, efter ganske forskiellige Adkomster (aus ganz verschiedenen Titelen) under een Regent forenede Lande, der stode i saa mangehaande, Statshøiheden og Statsforfatningen nærmere berørende Forhold, kunde vel have Grunde til at ønske at beholde denne fælles Regiering, og at erhverve Landsherrens Forsikkring om ei at ville dele eller skille dem ad, uden at de dermed begierede en Ophævelse af deres Forfatning, eller deres Incorporation og Sammensmeltning til eet Land; hvilket ogsaa hverken skeete, eller kunde skee." (Kamptz. l. c. S. 343. 44.)

5) Stænderforfatning: at begge Hertugdømmer, fra Arilds Tid adskilte i Folkestamme, Regenter og Retsvedtægter, allerede ved Christian I. Haandfæstning af 1460, skulde have erholdt en fælles, eller een og samme Forfatning, og en fælles Styrelse — strider, som allerede ovenfor er viist, lige imod Haandfæstningen selv. Kongen lover at bibeholde for hvert Herredømme særskilt Landsthing og Domstol, særskilt Høvedsmand eller Statholder i Kongens Sted, naar han ikke selv var i Landet, og lover at ville selv, (om han derfra ikke hindres), aarligen holde Thing og Landret for hvert Land især (in islikeme lande.) Ligesom her og andre Steder Slesvig og Holsten udtrykkelig adskilles (uth deme lande to *Holsten* — an deme *Hertochdome*), saaledes er i Haandfæstningen overalt Tale, ikke om et samlet Fyrstendømme, et Statsforbund, et heelt og forenet Land-Omraad; men allevegne nævnes „Landene" — „disse Lande" — eller „begge Lande". — Ligesaa udtrykkeligt adskiller, 64 Aar

senere, Frederik I. i sin Confirmation af Privilegierne 1524 „dem Furstendome Schleswigk" fra „deme furstendome tho Holsten", og lover at holde en aarlig særskilt Landdag for hvert af dem, i Flensborg og i Kiel.[98] Det var saaledes ei allene den saakaldte „Grundlov" af 1460, men dens første udførlige, og Adelens Rettigheder betydeligt udvidende Confirmation ved den mere holstenske, end danske Monark, Frederik I., som udtrykkeligt adskiller begge Lande og Fyrstendømmer, deres Retsforfatning og Landdage. Disses vilkaarlige factiske Forening efter Frederik I. Tid kan derfor ligesaa lidt hiemles ved Slesvigholstenernes saakaldte Grundlove, eller Christian I. Adelsprivilegier, som Landdagene selv, uagtet Privilegiernes Confirmation, kunde holdes i Hævd, efterat Fyrster og Stænder i Forening havde ophævet det udeelte Samfund imellem begge Fyrstendømmer, som den holstenske Adel havde villet forsikkre sig og Landene 1460. Ridderskabet indsaae dette selv tydeligt nok; det søgte derfor i det mindste indenfor deres Stand at vedligeholde den for deres adelige Privilegier vigtige Forening i begge Lande, som de 1460 havde bragt i Stand; nemlig ved et Corporations-Forbund, eller ved deres saakaldte „Nexus socialis", som lige til den nyeste Tid har vedligeholdt sig, saaledes som den af K. Christian VI. under 27. Jun. 1732, med Reservation af Kongens souveraine Rettigheder, blev confirmeret. — At denne corporative Forening imellem nogle slesvigske og holstenske Adelsslægter ikke har noget tilfælles med en virkelig Stænder-Forfatning; at den i Særdeleshed efter 1658 ikke kunde bestaae med den souveraine Fyrstemagt, og efter 1721 for Slesvigs

---

[98]) Privilegien der Schlesw. Holst. Ritterschaft. 1797. S. 147.

Vedkommende af Adelen selv erkiendtes at være afhængig af den souveraine Fyrstes Gunst: er oftere anført og oplyst.[99]).

6) Med Hensyn til **Værnepligt** og **Krigsforfatning** har ligesaalidt, som i de foregaaende Puncter, nogen udeelt Statseenhed fundet Sted imellem Slesvig og Holsten siden 1460. At bevise dette er i sig selv reent overflødigt. Da Holsten var en Deel af det tydske Rige, hvortil Slesvig aldrig hørte, maatte en Værnepligt, eller Skyldighed til at bidrage til det tydske Riges Krigs- og Forsvars-Væsen, ligesaa nødvendigen paaligge det førstnævnte Hertugdømme, som den var Slesvig aldeles uvedkommende. Ved flere Leiligheder afvistes ogsaa, saavel fra den kongelige, som hertugelige Side, enhver Paastand eller Fordring fra det tydske Riges Kammerret, der gik ud paa noget Slags Bidrag til tydske Krigsrustninger eller Deeltagelse deri.[100]). Affondringen imellem Holsten og Slesvig, i Henseende til Rustning og Krigsvæsen, blev desuden saa utvivlsomt lagt for Dagen, ved Fastsættelsen 1579 af den

---

99) Jfr. bl. a. Kampß, l. c. S. 351—53. Wegener, l. c. S. 19—23. og de i Anm. 33 anførte Steder af Ridderskabets egne Acter eller Ansøgninger til K. Frederik IV.

100) Mærkelig er bl. a. det i December 1625 forekommende Tilfælde, hvor det **danske Rigsraad** erklærer angaaende en Krigshielp af 600 Mand til Hest, „som udi Hertugdommet Holsten begieres her af Riget": at i Følge „den Union, der imellem Riget og bemeldte **Fyrstendom** (ikke Fyrstendømmer) er oprettet", finder Raadet tilbørligt at dette, „naar Fyrstendommet (Holsten) selv drager i Marken mod Fienden", efterkommes, og de 600 Heste holdes i Beredskab. — Men da Raadet tillige har erfaret, „at Hertugdømmet Slesvig af de Holstener anmodes, en anseelig Summa Penge samtlig (tilfælles) med dem at udlægge i Tripel-Hielp til det Romerske Rige": saa vil Raadet erindre Kongen (Christian IV.) om, „naadigst at have i Agt, at bemeldte Kong. Majestæts eget Arvehertugdømme maa blive **i den Stand og Frihed, som det af Arilds Tid været haver.**" o. s. v. (Kong Christian IV. egenhænd. Breve, udg. af C. Molbech. 1848. I. S. 210. 11.)

militaire Lehnspligt og Lehnshielp, som Hertugdømmet i Krigstid skulde yde Danmark, uden al Deeltagelse i samme fra Holstens Side: at dette ene Beviis allerede er meer end tilstrækkeligt. — Ligeledes er det 7) bekiendt nok, at de to Hertugdømmer altid have havt ethvert sin egen Beskatnings-Maade, og at ligesaa vel Jordmaal og Landskattens Beregning i hvert af Landene have været forskiellige, som Slesvig fra Arilds Tid, med Undtagelse af de frisiske Districter, har havt den ældgamle Landsinddeling i Herreder tilfælles med det øvrige Danmark.

8) Endelig har Lovgivning og Retsforfatning fra Arilds Tid i Slesvig været forskielligt fra den holstenske; og de i Hertugdømmet gieldende danske Loves Gyldighed bekræftedes ogsaa ved Christian I. Valgcapitulation, eller den saakaldte Grundlov af 1460, der, som ovenfor er viist, fastsatte egen Rettergang og øverste Domstol for ethvert Fyrstendømme, uagtet Foreningen under samme Regent. At heri, hvad denne Domstol angaaer, ved senere Privilegier indførtes Forandringer, er ikke hiemlet ved bemeldte Haandfæstning af 1460, som man vil tillægge Grundlovskraft. Regenterne i begge Hertugdømmer have, til forskiellige Tider, snart givet begge Lande særskilte Overretter (i Glückstadt og Slesvig); snart igien forenet disse til een høieste Domstol. At der ogsaa i Tidernes Løb har dannet sig en Retsforfatning for Hertugdømmerne Slesvig og Holsten, der bragte en Deel af den i Holsten gieldende Lovgivning og Retslære til Anvendelse i Slesvig: dette omstøder hverken det oprindelige Forhold, som det var 1460 — og følgelig langt mere i ældre Tider — eller har sat de endnu i Hertugdømmet Slesvig gieldende danske Love (Waldemar II. jydske Lov, de gamle danske Stadsretter, m. fl.) ud af Kraft. Da man endnu har en egen slesvigsk Ret, hvis Særegenhed og

Afvigelse fra den holstenske lader sig systematisk fremstille:[101]) bekræfter ogsaa dette, at uagtet flere Aarhundreders Indvirken af de holstenske Retsforhold i det danske Hertugdømme, har Folket i Slesvig heller ikke fra denne Side, ved nogen Incorporation i det tydske Land Holsten, eller ved nogen Indlemmelse tilligemed dette Hertugdømme i det tydske Rige, tabt sin Selvstændighed som Indbyggere i en Landsdeel, under den danske Krones Souverainitet.

Saaledes er det af de ovenanførte Momenter klart, at ikke med noget Skin af statsretlig eller historisk Grund kunne Hertugdømmerne Slesvig og Holsten tillægges en saadan real Forening, fra A. 1460 og grundet paa Christian I. Haandfæstninger, der ikke allene skulde have giort dem til en egen Stat, men tillige givet de to Lande en Statseenhed, hvorved de, adskilte fra Danmark, kunde danne en selvstændig og uafhængig Magt. — Det er ovenfor viist, at i alle de væsentlige Punkter, hvorpaa Statseenhed beroer, have begge Hertugdømmer, baade før og efter 1460, været adskilte, ikke forenede. Holsten, under den tydske Keisers Souverainitet, og Slesvig under den danske Konges, kunde ligesaa lidt danne een Stat, eller indbefattes under samme Statseenhed, som dette kunde skee ved England og Hannover. Ikke engang Irland før Unionen, endskiøndt dette Land havde Lovgivning,

---

101) At forudsætte en egen Slesvigsk Ret og Retslære, er heller ikke blot (som man maaskee kunde falde paa at troe) et Foretagende fra vore Dage, for at virke imod Slesvig-Holstenernes Praktiker. Allerede for meer end 200 Aar siden kunde det falde en indfødt Slesviger, Stadsecretairen i Flensborg, Joh. Meyer, ind, at Landet havde sin egen danske Ret. Han skrev et Slags Indledning til den slesvigsk-danske Ret, under Titel af „Methodus juris Danici, inprimis ex Nomocanone Jutico concinnata"; som hans Svigersøn og Efterfølger Corn. Steenhusen, vilde have udgivet efter Forf.'s Død (1616), hvilket dog ei skeete. (Videre Underretning om dette Skrift, s. Moller Cimbr. literata. I. p. 399. 400.

Stænder og Parlament for sig selv, lige indtil A. 1800, er nogensinde betragtet som en Stat; men uagtet hine selvstændige Rettigheder, og uagtet andre Egenheder, som endog efter Unionen af 1707 imellem England og Skotland adskilte disse to Riger, har man aldrig fundet den mindste manglende Deel ved det brittiske Riges Statseenhed, efter at alle tre Lande vare samlede under een Statshøihed, i eet Statssamfund, og under een Regent. Holsten, under den tydske Statshøihed, og Slesvig, fra Arilds Tid undergiven den danske, kunde derimod aldrig, saa længe ikke denne Høihed, fra en af Siderne var opgivet og afstaaet, udgiøre en egen og samlet Stat. Hertugdømmerne vare derfor, i deres Forbindelse, og regierede af to eller flere Fyrster af det oldenborgske Huus, aldrig meer end en Lehnsstat, sammensat af flere ueensartede Bestanddele; og, hvad Slesvig angaaer, lige til 1658, under fuldkommen Lehnsafhængighed, og fastsat Lehnspligt til den danske Krone.

De øvrige eiendommelige politiske Forhold, som begge Hertugdømmers Adsplittelse og Deling imellem to Hovedlinier, og flere Bilinier medførte, — saavelsom den i visse Henseender fælles, i andre Henseender adskilte og selvstændigt udøvede Regiering over Hovedliniernes Landsdele, og den imellem begge Hertugdømmers Adel og Landstænder vedligeholdte Communion — kunne vi her forbigaae. Den historiske Udvikling af disse Forhold, ere, saavidt fornødent var, tilforn berørte. De forskiellige Delinger af Landet, som mere vedkomme Landets og de fyrstelige Liniers Specialhistorie, end Slesvigs almindelige Statsforhold, ere bekiendte nok, og senest med Fuldstændighed behandlede i et publicistisk Skrift[102]) af

[102]) En Udsigt over „de Begivenheder og Overeenskomster, der have bestemt Hertugdømmet Slesvigs statsretlige Forhold, siden 1459," af Prof. Welschow. Den vil udgiøre det 9de Hefte af „Antislesvigholst. Fragmenter".

en af vore sagkyndigste Historikere, hvilket snart kan ventes udgivet. Disse Delinger havde ikke forandret noget i Slesvigs Statsforhold indtil Aaret 1658; og det er saaledes kun den i dette Aar, fra den danske Krones Side de to regierende Fyrster, Hertugen af Gottorp, og Kong Frederik den Tredie som Hertug af Slesvig, tildeelte Souverainitet, vi endnu have at omtale.

Tredie Afdeling.

1.

Man har betragtet denne afstaaede Souverainitet fra to forskiellige Synspunkter; saaledes, at fra det ene skulde den danske Krone have afstaaet endog den territoriale Besiddelse af Sønder-Jylland; imedens Andre, i Overeensstemmelse med de af Frederik III. udstedte Diplomer, betragte Afstaaelsen som gieldende Fyrsternes og deres mandlige Efterkommeres Befrielse fra Lehnsforholdet og Lehnsafhængigheden under den danske Krone; uden at denne mistede sin Over-Landshøihed. Hverken fra dette, eller hiint Synspunkt kan man komme til andet Resultat: end at Kong Frederik IV., da han 1721 atter forenede hele Hertugdømmet Slesvig med den danske Krone, var fuldt berettiget til denne Act ved foregaaende Statshandlinger. Dersom nemlig hans Farfader selv, ved en Afstaaelse, hvortil han som Danmarks Konge var ikke mindre uberettiget, end det danske Rigsraad, til at bekræfte den, virkelig kunde være bleven absolut uafhængig Fyrste i den Kongelige Deel af Sønderjylland, som et fra den danske Krone aldeles affsondret Land: da maatte Kongens Efterkommere, Christian V. og Frederik IV. følgelig ogsaa have succederet i dette

uafhængige Fyrstendømme, og Frederik IV. maatte da 1721 som Hertug igien have afstaaet det til Kongeriget Danmark, tilligemed det af ham ved Vaabenmagt indtagne Gottorpske Hertugdømme, eller den forhen hertugelig-gottorpske Andeel af Sønderjylland; i Stedet for at han, som Konge af Danmark, eller som det danske Riges Overhoved og Regent i een Person, 1721 atter incorporerede det hele Hertugdømme i sin Krone. Kong Frederik III. havde saaledes, med det danske Rigsraads Minde, ved den rosfildske Fred 1658 vel opløst Hertugdømmets Lehnsafhængighed af den danske Krone, for sin egen og den oldenborg-gottorpske Sidelinies mandlige Arvinger; men han havde ikke bortgivet (abalieneret) det fra Kronen, eller fra den danske Stat. Der maatte i det mindste en Statsact kunne opvises, der indeholdt en saadan territorial Afstaaelse, fra den danske Krones Side, af den hertugelige Deel af Sønderjylland til Christian Albrecht og hans Efterkommere; men Frederik III. Brev af 2. Mai 1658 indeholder ikke meer end Afstaaelse af Souverainiteten, eller den fra Lehnsforholdet og Lehnspligten, bestemt ved Forliget i Odense 1579, befriede Regiering i bemeldte Andeel. Fra 1658 regierede saaledes saavel Christian Albrecht, som Kong Frederik III., ikke meer som danske Lehnshertuger, men som souveraine Arvehertuger i Slesvig, imedens begge vedbleve at regiere som Lehnshertuger, hver i sin Andeel af Holsten.

Nu har man imidlertid nylig i et tydsk Dagblad[103]) villet sætte den slesvigske Souverainitets-Erklæring i Parallel med den 1657 foregaaede Opløsning af Lehnsforholdet imellem Republiken og Kronen Polen og Hertugdømmet Preussen, og har villet benytte denne Begivenhed, som Beviis for, at begge disse

103) „Hamburger Nachrichten". 1849. Nr. 201; i en Artikel dat. Berlin, den 22. August.

Statsacter vare af een Natur; og at ligesom den polske 1657 for evigt havde afstaaet Hertugdømmet Preussen til Brandenborg, paa samme Maade var Hertugdømmet Slesvig 1658 for evigt adskilt fra det danske Rige. Man skulde tænke sig, at dette Beviis dog maatte have een eller anden gyldig Grund, siden det forhen endog er benyttet af Historieskriveren Rühs[104]. Men man finder ikke uden Forundring, at Acten fra 1657 netop beviser det modsatte af det, man vil paastaae. Tractaten af 19de September 1657 imellem Polen og Brandenborg fastsætter i sin 5te Artikel ikkun: at Churfyrst Frederik Vilhelm af Brandenborg, „skal for sig og sine mandlige Efterkommere besidde og regiere Hertugdømmet Preussen, hvilket han hidtil har havt som Lehn, med fuld, absolut Myndighed og Souverainitet, uden nogen hidtilværende Lehnsbyrde". Tractatens 6te Artikel bestemmer endog udtrykkelig: at „af denne Befrielse for al Lehnsnexus, skal ingen evig Afstaaelse af Lehnet være Følgen; men naar den mandlige Brandenborgske Stamme uddøer, skal den fulde Ret til bemeldte Hertugdømme være Republiken Polen og dens Konger forbeholdt. Heller ei skal ved denne Tractat Hertugdømmet skilles fra Republiken; men denne Reservation imidlertid ikke præjudicere Churfyrsten og hans Efterkommeres Souverainitet." [105] Her er saaledes ikke blot en analog, men en aldeles lignende Afstaaelse af Souverainiteten over et Land til Bedste for et Fyrstehuus, med Reservation af Overlandshøiheden. — Denne Reservation, vil man sige, er ikke navnlig optaget i Frederik III. Afstaaelsesdiplom. Men den

---

104) Das Verhältniß Holsteins u. Schleswigs zu Deutschland u. Dänemark. Berl. 1817. S. 14.

105) S. *Dumont* Corps univ. diplomatique VI. P. 2. pag. 131. 132. Schmauß Corpus Juris Gent. II. S. 654.

indeholdes derfor ligefuldt i den tydelige og bestemte Afstaaelse af Souverainiteten til Bedste for Hertug Christian Albrecht og Kong Frederik III. og begges mandlige Efterkommere.[106] En sildigere Statshandling i den preussisk-polske Historie (Delingstractaten af 18. Sept. 1773) beviser ogsaa netop, at uagtet Souverainiteten over Hertugdømmet Preussen 1657 var afstaaet til Huset Brandenburg, behøvedes der en ny Act for ogsaa at skille Republiken Polen ved Landshøiheden over Hertugdømmet (hvilket ogsaa lige til 1773 havde beholdt sit Navn Polsk-Preussen.) Ved en egen Artikel i Delingstractaten afstaaer Kongen af Polen og de polske og lithauiske Stænder det ved Tractaten i Velau, af 19. Sept. 1657, reserverede Hiemfald af Lehnet (la reversion du Royaume & du Fief de Prusse) til Kronen Polen, og indvilge i „at Kongen af Preussen, hans Arvinger og Efterkommere af begge Kiøn, for evigt skulle frit besidde Kongeriget Preusen med fuld Souverainitet og Uafhængighed.“[107] — Det er uimodsigeligt, at kun en lig-

106) Ikke blot ved det Gottorpske Diplom men ved Sammenligning af dette Diplom med det Kongelige Souverainitets-Diplom af 2. Mai 1658 bliver det aldeles tydeligt: at begge indeholdt **en Reservation af Kronens Overherlighed eller Over-Landshøihed over Slesvig,** som de souveraine Hertuger hverken kunde eie eller afstaae, ligesom den souveraine Regiering indskrænkes til begges mandlige Linie. I „Der Beobachter am Sund“. 1847. Nr. 4., har Dr. Ostwald ladet Frederik III. Diplom for den Kongelige Linie første Gang aftrykke. Jfr. Wegener l. c. p. 45. 46 og Anm. 61.

107) „Librement posséder le Royaume de Prusse à perpetuité avec toute souveraineté & indépendance.“ G. F. Martens: Recueil de Traités. 2. Edition. Vol. II. p. 154. — Det er Hr. Dr. Ostwald, som har den Fortieneste, først at have fremhævet disse afgiørende Beviser imod Anvendelsen paa Slesvigs formeente Uafhængighed af Danmark, af et Tilfælde i den europæiske Statsret, hvilket netop indeholder den tidligste Oplysning af det virkelige Statsforhold imellem Kongeriget og Hertugdømmet fra 1658 til 1721. (Jfr. „**Nordischer Telegraph**“. 1849. Nr. 50. S. 624. 625.)

nende Statsact efter 1658 kunde stille den danske Krone ved Landshøiheden eller Over-Herredømmet over Hertugdømmet; men ligesaalidt gives der en saadan Act, som nogensinde i Europas Statsret, lige til de sidste Dage, den danske Landshøihed over Slesvig er kaldet i Tvivl. Hvad vi her forstaae ved denne Høihed, er den territoriale Høihed, den Eiendomsret til en Statsdeel, som i de statsretlige Forhold svarer til den Herlighed eller Over-Eiendomsret, som den private Jorddrot besidder over Jordegods, han har afhændet med Reservation af denne Ret. Det er Kronens ideale Statshøihed, som repræsenteres i og ved den monarkiske Regent hvor en saadan findes; men som Staten, i hvilken den har sit Sæde, ikke kan miste uden ved udtrykkelig Afstaaelse, om den endog f. Ex. skiftede Regieringsform, og denne fra monarkisk blev demokratisk.

2.

Indtil A. 1658 udgiorde Hertugdømmerne Slesvig og Holsten ikke een uafhængig Stat, efter dette Ords almindelig vedtagne Begreb; de udgiorde, som ovenfor er viist, en særegen, under usædvanlige Forhold bestaaende Stats-Forbindelse imellem to Lande, af hvilke det ene stod under dansk, det andet under tydsk Statshøihed; en Forbindelse, hvis ufuldkomne Beskaffenhed desuden endnu var svækket i sit Sammenhold ved Ophævelsen af de fundamentale Bestemmelser i Privilegierne af 1460: at begge Lande skulde forblive udeelte under een Fyrstes Regiering. I de deelte Hertugdømmer regierede derimod fra 1544 til 1658 flere Fyrster af det samme Huus, nogle over Smaadele af Slesvig eller Holsten; senere derimod egentlig kun to Fyrster, Kongen af Danmark og Hertugen af Gottorp, over de i begge Lande fordeelte Hovedstykker, hvilke, uagtet de i Forholdet til Landsherrerne eller

Fyrsterne skulde betragtes som et politisk Heelt, derhos dog i mange indre Forhold vare adsplittede i en vis statsretlig Dobbelthed, i det enhver af Fyrsterne var Eneherre over sit Krongods, og hver desuden havde sine Kiøbstæder tildeelte; men Adelsgodset derimod, med særskilte Privilegier hos Besidderne, tildeelte disse, forenede til en egen Stands-Corporation under Navn af „Slesvig-Holstens Prælater og Ridderskab“, den Rettighed, at bevilge Landskatter, eller Stats-Afgifterne for de adelige Godser og Districter; en Rettighed, hvori for nogen Tid ogsaa Stæderne, ved egne Deputerede til Landdagene, deeltog — eller skulde deeltage.[108]) Dette, som det eneste fælles constitutionelle Element for begge Hertugdømmer, skulde tillige være Betingelsen for et andet forbindende Statsforhold, den saakaldte Communion i Regieringen, eller et Fællesskab af de to Landsherrers Repræsentation i deres Forhandlinger ved Landdagene.

Nu er det dog let at tænke sig, (hvad til Overflødighed netop Øieblikkets Begivenheder i de to mecklenburgske Hertugdømmer, med forskiellige Landsherrer og fælles Landstænder, kan bidrage til at oplyse) hvor lidt det var mueligt, at den saakaldte Communion i Regieringen over Slesvig og Holsten kunde føre til virkelig Eenhed i noget Statsforhold — med Undtagelse netop af Adelscorporationens Eenhed — naar de to Fyrster ei allene havde en høist forskiellig Stilling til Landene, som de regierede, men til hinanden indbyrdes. Den ene Fyrste — der i Slesvig var den andens Overherre og Lehnsherre, men i Holsten var dennes Ligemand som Lehnshertug under

108) Ikke uden Grund tilføies den indskrænkende Bemærkning. Den hele Historie af de slesvig-holstenske Landdage lægger for Dagen, at Stæderne, som i øvrigt kunde glæde sig ved en fri Communalforfatning, naar denne blev respecteret, liden eller ingen Deel tog i Landdagenes politiske Virksomhed, der ogsaa i sig selv var svag nok.

den tydske Keisers Overherredømme — maatte idelig og meget let komme i Stillinger, hvori den medregierende Fællesfyrste havde en forskiellig eller stridende Interesse. Saaledes er det bekiendt nok, at netop den slesvig-holstenske Communion, eller Eenheden i Adelscorporationen og i den Fællesregiering, der i sig selv dog var temmelig indskrænket, og mere var til i Navnet, end i nogen virkelig politisk Fuldstændighed, forsvaredes en Tid lang ivrigt fra de danske Kongers Side; imedens den af de gottorpske Hertuger betragtedes som et Tvangsbaand, hvilket de af alle Kræfter stræbte efter at faae løst; fordi disse Fyrster ret vel følte, at den i det 16de Aarhundrede, efter dettes Principer og gieldende Anskuelser, indførte Landsdeling adsplittede begge Hertugdømmer i Smaadele, som aldrig kunde opnaae hverken Eenhed i Landenes Stilling til hinanden, eller selvstændig politisk Existents for den gottorpske Hertug, ved Siden af den mægtigere Fyrste, der var hans Lehnsherre i Slesvig.

Til at sætte en saadan Opløsning igiennem, og overhovedet til at opnaae en større politisk Uafhængighed, sigtede upaatvivlelig ogsaa det gottorpske Huses, allerede under Christian IV. Regiering begyndende Tilbøielighed til at slutte sig til den, blandt alle europæiske Stater i det 17de Aarhundredes første Halvdeel, for Danmark mest fiendtlige og fordærvelige Magt: det svenske Hof, hvis Politik tidligt havde ahnet og indseet, at i de holsten-gottorpske Hertuger kunde det finde de for Danmarks Sikkerhed farligste Allierede. Forbindelsen ved Svogerskab med det gottorpske Huus allerede under Carl IX. og Fortsættelsen af samme ved Carl den Tiendes Giftermaal, blev af uberegnelig Skade, ikke blot for Danmark, men for begge Hertugdømmer. Udviklingen af disse historiske Forhold vedkommer os ikke her; vi nævne dem blot som en Grundaarsag til den afgiørende Forandring i Hertugdømmet Slesvigs Statsforhold, hvorved Frederik III. nødtvungen maatte

efter den roskildske Fred, paa Kongeriget Danmarks Vegne, tilstaae Hertug Christian Albrecht Souverainiteten for hans Andeel af Sønderjylland [109]) Saaledes kunde man nu første Gang tale om en egen Stat i denne Landsdeel af det danske Rige, hvilket ved hiin Ophævelse af Lehnsforholdet ikke beholdt andet tilbage end Over-Landshøiheden, som dog kun var hvilende (dominium dormiens) saalænge Hertug Christian Albrechts mandlige Stamme bestod.

Der kunde ikke være Tvivl om, at denne regierende Fyrste og hans Efterkommere fra 1658 maatte betragtes som uafhængige Souverainer, og der existerede saaledes nu ikke blot een, men to særskilte Stater i Hertugdømmerne, hvis Landsherrer vare Kong Frederik III. og den gottorpske Hertug Chr. Albrecht. Men Hertugens Stilling giorde ham ikke desmindre afhængig af indvortes- og udvortes Forhold, der, langt fra at fremme den politiske Eenhed i Hertugdømmerne, hvis sidste svage Baand, Fællesregieringen eller Communionen, der nu i Slesvig havde tabt enhver Anledning og enhver Kraft til at støtte den, snarere maatte medføre uundgaaelige Spirer til en politisk Splid og Modsætning imellem de to Fyrstehuse. — Her maae vi atter nøies med at henvise til Historien, i det vi kun med faa Træk antyde Udviklingen og Følgerne af denne Modsætning og Uenighed imellem de to regierende Fyrster, hvis Forhold efter 1675 fra et fredeligt blev til et fiendligt. Den sidste Grund hertil laae i Krigen, som i dette Aar udbrød imellem Danmark og Sverige. Christian Albrecht havde, uagtet sit Svogerskab med den danske Konge, ikke opgivet sit

109) Det fortiener ved denne Leilighed historisk at bemærkes, at Frederik III. kun med den yderste Uvillie gik ind paa Fordringen, at afstaae Souverainiteten over Slesvig til Hertugen af Gottorp. Et hidtil ukiendt egenhændigt Brev af Kongen, som vidner herom (19. Apr. 1658) har jeg nedenfor ladet aftrykke.

Huses gamle Forbindelse med det svenske Hof. Afbrydelsen af de begyndte Underhandlinger om Byttet af Hertugens Deel af Slesvig imod Oldenborg og Delmenhorst, (paa hvis Halvdeel Christian Albrecht havde reist en Paastand paa Grund af Arveret, der først 1676 blev fraklendt ham ved Rigshofrettens Dom) tilintetgiorde Udsigten for Christian V. til at udføre sin Plan: paa denne beleilige Maade at opnaae Foreningen af de største og betydeligste Dele af Slesvig, den kongelige og den Gottorpske. Da Christian V., efterat have erklæret Sverige Krig, støttende sig paa det gamle Unionsforhold imellem Danmark og Hertugdømmerne, opfordrede Hertugen af Gottorp til at indgaae Forbund med Danmark, forene sine Tropper med Kongens, og indrømme ham Fæstningen Tønningen og Forterne i den hertugelige Deel af Slesvig: afslog Hertugen denne Fordring, (hvortil han som souverain Fyrste i Slesvig maatte være berettiget) og forlangte at blive neutral i Krigen med Sverrige. Herpaa fulgte Afstaaelsen af Hertugens Souverainitet i Slesvig ved det bekiendte Rendsborgske Forliig (d. 10. Jul. 1675); men da — uagtet denne, i alle Former ved Hertugens Ministre indgaaede og af Hertugen ratificerede Tractat — den heraf betingede fornyede Forlehningsact, ved Christian Albrechts Vægringer, ikke kom i Stand: satte Christian V. sig i virkelig Krigstilstand til Hertugen, indtog og sequestrerede hans Lande. Uagtet den ved Freden i Fontainebleau 2. Sept. 1679 betingede Restitution af den Gottorpske Souverainitet, erklærede Kongen dog omsider, i Følge Hertugens Vægring ved at indgaae de ham d. 22. April 1684 forelagte Betingelser, den Gottorpske Deel af Slesvig for et forbrudt Lehn (30 Mai, s. A.); hvorefter Kongen 1685 iværksatte Afsondringen af det slesvigske Ridderskab fra det holstenske, som en egen Corporation, der erkiendte Kongen af Danmark for sin eneste souveraine Herre.

Denne Statsact blev vel paa ny tilbagekaldt ved Forliget i Altona, (20. Jun. 1689) hvorved Christian Albrecht fik sin Deel af Hertugdømmet Slesvig som souverain Fyrste anden Gang tilbagegivet. Men de selvsamme Aarsager, der under Christian V. og Christian Albrecht havde fremkaldt et fiendtligt og Krigsforhold imellem Kongen og Hertugen, fornyedes i stærkere Grad under dennes Søn, Hertug Frederik IV. af Gottorp. Den gamle Strid imellem Fyrsterne udbrød snart igien og tog et Udfald, der i meer end et Aarhundrede betragtedes som afgiørende. Hertug Frederik viste sig fra sin Regieringstiltrædelse 1694 aabenbart som Kongen af Danmarks politiske Fiende og Modstander, tog svenske Krigsfolk i sin Tieneste, forstærkede sin egen Krigsmagt og sine Fæstninger, og sluttede Forbund med fremmede Magter mod Danmark, efterat han ved Freden i Travendal (17. Aug. 1700) endelig af den danske Regiering var bleven erkiendt som fuldstændigt souverain Fyrste.[110] Det var dog let at forudsee ved et saa uheldigt og unaturligt Forhold, som det, der nu skulde finde Sted imellem to souveraine Fyrster — hvoraf den ene havde sine Besiddelser adsplittede baade i Slesvig og i Holsten, og omsluttede af den Andens Lande, og som derimod ved en Krigsmagt, ved Fæstninger og Søhavne ved Østersøen og Nordsøen, bestandigen maatte, uagtet sin Ubetydelighed, udgiøre den farligste enclaverede Stat og Nabomagt, som lod sig tænke for Danmark — at et

110) At Hertugen af Slesvig-Holsten-Gottorp lige til denne Fredsslutning ikke havde kunnet opnaae Erkiendelsen og Udøvelsen af den fuldstændige Souverainitets-Rettighed, viser netop Fredens Betingelser. Det var først i den Travendalske Fred, at Danmark maatte tilstaae Hertugen af Gottorp Ret **til at holde en Armee** paa 6000 Mand, til at **anlægge Fæstninger**, og **slutte Tractater med fremmede Magter.** Fra denne Fredsslutning kunde saaledes det fuldstændige Ophør af et Unionsforhold imellem Danmark og den hertugelig-gottorpske Stat regnes.

saadant Forhold umueligen længe kunde bestaae. Dette var saameget mere umueligt, som de holsten-gottorpske Hertuger og Regieringer i det 18de Aarhundrede hyldede det samme System, som de havde fulgt i den største Deel af det 17de; nemlig at søge en Hielpekraft for deres politiske Undervægt mod den danske Magt ved Forbund og Forbindelse med Sverrige, hvis Politik heri fandt et naturligt Middel til at holde Danmark i bestandig Frygt og Fare. Saaledes havde ogsaa Carl XII., en ligesaa farlig Fiende for den danske Stat, som Carl Gustav, men mindre lykkelig, grundet sin Plan, at frarive denne Stat Kongeriget Norge, og bringe Hertugdømmerne Holsten og Slesvig samlede under den gottorpske Fyrstes Herredømme, paa Hertugens imod det danske Hof fiendtlige Sindelag og Politik. Denne vedblev ogsaa at herske, og ved enhver gunstig Leilighed at frembryde, hos Hertug Frederik og hans Raadgivere, især den for Danmark farlige Baron Görtz; lige indtil den nordiske Krigs Hændelser og Udgang endelig paa engang røbede den gottorpske Regierings Forbindelse med Carl XII., og ved Tønningens Fald, og Overgivelsen af den svenske Krigsmagt under Feltmarskal Stenbock, tilintetgiorde Hertugens sidste Haab, og satte Frederik IV. i Besiddelse af hans Lande, som en Erobring ved væbnet Magt.

Kongen af Danmark opnaaede omsider, hvad han ved store Opoffringer, ved Tilbagegivelsen af det erobrede Svensk-Pommern, og ved Afstaaelsen til Hannover af de ligeledes Sverrige frarevne tydske Stiftslande Bremen og Verden, maatte kiøbe; han opnaaede ved Fredsslutningen (i Stockholm) af 14. Jun. 1720, ved Tractater med Hannover (14 Jul. 1710, 26. Jun. 1715, og 12. Oct. 1719) og ved særskilte Statsacter og Tractater, sluttede med Storbritanien og Frankrige (d. 12. Oct. 1719, 26. Jul. og 18. Aug. 1720, og 16 April 1727) de sidstnævnte Magters fuld-

stændige Garantier for sin souveraine Besiddelse af hele Hertugdømmet Slesvig. Den svenske Krone, der ikke tiltraadte disse Garantier, havde derimod ved Freden af 14. Jun. 1720 indgaaet det Vilkaar for Afstaaelsen af det svenske Forpommern: aldrig at hindre Danmark i Besiddelsen af Slesvig. Med saa faste og gyldige folkeretlige Sikkerheder havde Frederik IV. søgt at betrygge sin Krone Erhvervelsen af det nu atter til et heelt Hertugdømme samlede Sønderjylland, inden han foretog sig, som souverain Fyrste og Landsherre, ved offentlige Statsacter at tage den erhvervede Landsdeel i Besiddelse, og at forene den med sin egen, eller den kongelige Andeel af Slesvig, hvis souveraine Arvefyrste han allerede var. Det er disse navnkundige Statsacter, Patentet af 22. Aug. 1721, med de slesvigske Stænders og Indbyggeres offentlige Hyldinger og Hyldingsbreve, hvis statsretlige, af Europa giennem et heelt Aarhundrede erkiendte Natur, Gyldighed og Virkning, man i vore Dage har villet bestride.

Imedens paa den ene Side de slesvigholstenske Publicister ved enhver Leilighed med største Eftertryk holde paa den Grundsætning, at Slesvig ved Frederik den Tredies Statsacter i A. 1658 er blevet et souveraint Hertugdømme, saavel for den gottorpske, som den kongelige Andeel; ja endog ville fra dette Tidspunkt regne Hertugdømmet til de souveraine Stater[111]: saa ignorere de paa den anden Side, at netop „en nøiagtig Indsigt i de daværende Forhold" lærer os: at dersom en fuldkommen Souverainitet havde været det Statsforhold, der 1658 blev givet det danske Lehnshertug-

---

[111]) „Daß aber im Jahr 1658 das Lehensverhältniß für Schleswig für immer aufgehoben werden sollte, daß das Herzogthum Schleswig für immer ein souverainer Staat geworden ist, leidet, nach genauer Einsicht der Acten und der damaligen Verhältnissen, keinen Zweifel." C. Heiberg das souveraine Herzogthum Schleswig ꝛc. Lüb. 1846. S. 24.

dømme, da var Frederik III. og hans Efterkommere aldeles i samme Forhold, eller ligesaa uafhængige Fyrster i Slesvig, som de gottorpske Hertuger. Hvad der foregik 1721 maatte altsaa, i Følge Lornsens og hans Eftertræderes Theorie, være skeet og af Frederik IV. iværksat, ikke som Konge, men i Kraft af hans Magt og Stilling som souverain Hertug og Regent i sin Deel af Slesvig. Han havde følgelig med fuld Ret bekriget sin Fætter, den souveraine gottorpske Hertug, erobret hans slesvigske Hertugdømme, og efter Krigens Ret taget det i Besiddelse. Frederik IV. var saaledes nu souverain Hertug over hele Sønderjylland; men — han var tillige Konge i Danmark. Souverainiteten i Slesvig havde han, tilligemed de gottorpske Hertuger, arvet med samme Adkomst og Rettighed, som den 1658 var afstaaet af den daværende Konge; altsaa uden at det danske Riges Statshøihed (Overhøihed eller Herlighed) i Sønderjylland for evig Tid var bortgivet. Lehnsforholdet til Danmark var 1658 ophævet paa samme Maade, som det 1657 blev ophævet imellem Hertugdømmet Preussen og den polske Krone; kun Fyrstens Forhold var her forskielligt. Frederik IV. var Arvekonge i Danmark; i den danske Krone, som han bar, hvilede tillige den arveherrelige Landshøihed over Hertugdømmet Slesvig; imedens Lehnsforholdet til den danske Krone var ophævet af hans Farfader, og den souveraine Fyrstemagt 1659 var afstaaet til begge de regierende Hertuger af den kongelige og den gottorpske Linie. Dette Statsforhold imellem Hertugdømmet og Kronen var Frederik IV. sig fuldkommen bevidst; med denne Bevidsthed handlede han 1721; og i Følge den var det hans egen, bestemt udtalte Mening, aldeles at ophæve det slesvigske Hertugdømme og indlemme det som Provinds i den danske Stat.[112])

112) S. Frederik den Fierdes egne skriftlige Yttringer herom hos Wegener: über die unzertrennliche Verbindung ꝛc. S. 51.

Den nordiske Krig, imellem Danmark og Sverrige, hvorved den førstnævnte Magt desuden blev indviklet i europæiske Krigs- og Forbundsforhold, som vare Følger af Carl den den Tolvtes og Peter den Førstes Erobringsplaner, og hvori den Gottorpske Hertug, snart aabenbart, snart hemmeligt, handlede som Danmarks Fiende, havde medført den Række af Begivenheder, i Følge hvilke Kong Frederik IV., baade som Konge af Danmark, og som souverain Hertug af Slesvig, bemægtigede sig den Gottorpske Deel af Hertugdømmet, som erobret Land. Hverken kunde eller vilde Frederik IV. sige: at han havde sat sig i Besiddelse af denne Erobring allene som Hertug i Slesvig; da han i en Række Aar havde ført de Krige, hvoraf denne Occupation var en Virkning, med sine to Kongerigers hele Magt. Heller ikke giorde han det mindste Skridt, der tydede paa, at han, under eller efter Sagens Afgiørelse, vilde betragtes, eller betragtede sig særskilt som en souverain Konge i Danmark, og souverain Hertug i Slesvig. Spørgsmaalet: hvorledes han altsaa i Statsacterne af 1721 tog Slesvig i Besiddelse? — dette Spørgsmaal, som man ved eensidige, partiske, fordreiede, eller kun halvt sande Udtolkninger har forvirret — ville vi her meget kort, og uden alt Hensyn til denne eller hiin Sides særskilte Interesser, søge at besvare efter historisk-statsretlige Kiendsgierninger. Vi forudsende et analogisk oplysende Exempel.

Dersom Skiebnen havde villet, at den polske Stat, i Stedet for at opløses ved Delinger, og i Stedet for 1770 at blive tvungen til, at frasige sig Stats- og Landshøiheden over Hertugdømmet Polsk-Preussen, hvorover det 1657 havde afstaaet sin Lehnshøihed eller Souverainitet til den brandenborgske Mandsstamme, ved Vaabenmagt igien havde kunnet indtage dette Hertugdømme: da vilde upaatvivlelig en Konge af Polen i dette

Tilfælde ikke have taget det i særskilt Besiddelse, som souverain Hertug af Preussen; men som Konge af Polen og Hertug af Preussen. Kongen vilde, som den polske Krones Repræsentant, ikke have kunnet erklære sig selv for souverain Hertug i Polsk-Preussen, uafhængig af den polske Stat, der ikke havde afstaaet sin Landshøihed over Hertugdømmet. Men, som fælles Overherre i begge Lande, vilde han ved Occupationsmanifestet have bragt Hertugdømmet Preussen tilbage under den fælles Statshøihed, af hvilken det 1657 var udtraadt, uden derfor, ved en saadan Act i og for sig selv, at forandre noget i Hertugdømmets indre statsretlige Forhold. Havde der saaledes før og efter 1657 existeret noget Slags administrativ, eller anden social Forbindelse imellem de to, langt tidligere fra hinanden adskilte Dele af Landet Preussen: da maatte det ved Overeenskomster og Statsacter af en anden Art være afgiort, hvorvidt en saadan Forbindelse fremdeles kunde bestaae, eller maatte ophæves.

Paa samme Maade handlede Frederik IV., da han 1721 ved Patenter og høitidelige Hyldingsacter, iværksatte den statsretlige Occupation af den forrige Gottorpske Deel af det slesvigske Hertugdømme. Han var nu souverain Hertug over hele Slesvig, i samme Forhold som han selv, hans Fader og Farfader havde været det over den kongelige Andeel siden 1658; efterdi han ved Vaabenmagt og Krigens Ret var kommen i Besiddelse af den Deel af Landet, der havde staaet under den for souverain Fyrste erklærede Hertug af Slesvig-Holsten-Gottorp. Men Frederik IV. var tillige Danmarks absolut souveraine Konge; og saaledes indtraadte han, som den virkelige Landsoverherre over det hele Hertugdømme, i Frederik den Tredies Stilling før 1658, da han i een Person forenede Overherrens og Lehnshertugens Værdighed, i Henseende til den Kongelige Deel af Slesvig, med hvilken Frederik IV. nu havde samlet den forhenværende Gottorpske.

Frederik IV. forenede altsaa 1721 denne Deel med sin egen Andeel, hvor han selv siden 1699 havde været Souverain[113]); men han incorporerede tillige denne gottorpske Deel i sin Krone; det er med andre Ord: han fornyede, som Kongelig Lands-Overherre og som souverain Landsfyrste over hele Hertugdømmet i een Person, det gamle Statsforhold imellem dette og den danske Krone. Kongen af Danmark var atter, ligesom tilforn Christian I., Hertug af hele Slesvig. Da det forrige Lehnsforhold imellem Kongeriget og Hertugdømmet var ophævet 1658, var saaledes med det samme Frederik IV. nu fuldstændig Souverain i begge Lande.[114]) I Kraft af denne

---

[113]) Intet synes derfor at være svagere i Beviiskraft, end det Argument imod Hertugdømmets Incorporation, eller Indlemmelse under den danske Krones Souverainitet, som nogle Slesvig-Holstenere ville søge deri, at Frederik IV. 1621 kun blev hyldet i den nyerhvervede Gottorpske Deel af Slesvig, og ikke i den kongelige Deel. I denne var Frederik IV. souverain Arvehertug alt siden 1699; kun i den ved Krigens Ret erhvervede Gottorpske Andeel skulde Indbyggerne, løste fra deres forrige undersaatlige Forhold, sværge en ny Souverain Troskab; hvilken Fyrste i og ved den samme Act forenede begge Dele af Hertugdømmet til et Heelt, og lagde det hele Land under sin Krones territoriale Overherredømme, som det 1658 („injuria temporum") var blevet frarevet.

[114]) Andre ville forstaae det efter 1721 indtraadte Forhold saaledes: at Frederik III. ved at indtage den gottorpske Deel af Hertugdømmet Slesvig, satte sig i Besiddelse ikke af et allodialt Land, men af „et for en Tid allodificeret Lehn"; uden at han var „berettiget til at handle med dette Lehn, som med en erobret fiendtlig Provinds" (f. Ex. Bremen og Verden); men at det efter Udslukkelsen af den mandlige Linie i det regierende Kongehuus skulde bortforlehnes til en anden Agnat af det Oldenborgske Huus. (f. Skriftet: „Das Commissionsbedenken ꝛc., die Kieler Kritik desselben, und K. Samwers staatsrechtliche Untersuchung: die Vorgänge des Jahres 1721." Altona. 1847. S. 81. 82.) Vi kunne ikke dele den første Anskuelse, hvad Frederik IV. og den danske Krones Høihed over Slesvig angaaer. Denne Konge var ligesaa beføiet til at inddrage hele Hertugdømmet under Kronen, som hans Forfædre Christian I. og Hans vare det; og han udførte virkelig ved en Statsact, hvad

souveraine Magt tilkiendegav Kongen, i det han modtog Landstændernes og Indbyggernes høitidelige Hylding for sig og sine arvelige Efterfølgere: at Hyldingen skeete i Følge den seneste for hans Slægt ved Kongeloven indførte Arvegang. Der kunde herefter ingen anden gielde for Hertugdømmet, hvor Frederik IV. og hans Efterkommere regierede som Landsoverherrer og som Hertuger i samme Person. Vi maa her imidlertid tilføie, hvad man undertiden vil oversee: at Frederik IV., som Landsoverherre i Slesvig, dog ikke ophævede Landets Beskaffenhed som Hertugdømme, eller Statsdeel. Han ophævede ikke det Forhold, hvori Slesvig saalænge havde staaet, i ældre Tider som Lehn, og fra 1658 til 1721 som souveraint Hertugdømme; men altid uden Afstaaelse af den danske Krones Statshøihed eller Overherlighed. Frederik IV. og hans Efterfølgere paa den danske Throne have saaledes regieret Slesvig, ikke som en dansk Provinds; men som en særegen Statsdeel, som et Hertug-

---

hine Konger ikke havde giort. Han kunde derimod ikke, blot som souverain Hertug, incorporere den Gottorpske Andeel i og med sin egen til et uafhængigt Fyrstendømme; hvilket stred imod den Over-Landshøihed, der 1658 var reserveret den danske Krone, hvilken Høihed ellers, naar den Kongelige Mandsstamme uddøde, skulde være gaaet tabt. (Heri er ogsaa den ovenanførte unævnte Forfatter enig. Jfr. S. 82. 83.) — At Frederik IV., som fælles Over-Landsherre baade i Kongeriget og i det samlede Hertugdømme, hvis eneste regierende Herre han nu var, kunde bestemme en fælles Successionsorden for begge disse Statsdele, er utvivlsomt: saa vist som vi troe at have viist, at Hertugdømmet Slesvig var et Land, der 1721 ligesaa fuldt som 1658, ikke stod under nogen anden Statshøihed, end den danske Krones; og som Frederik IV. **ikke indførte nogen ny Successionsorden,** men kun fulgte og bekræftede den af hans Farfader givne for den i det danske Rige regierende oldenborgske Linie. I Antagelsen heraf stemmer ogsaa den engelske Retslærde og Publicist Dr. Twiss, (s. nedenfor Anm. 115) fra sit Synspunkt, ganske overeens med den preussiske v. Kamptz. (S. dennes »Staatsrechtliche Bemerkungen« 2c. S. 360—62.)

dømme under den danske Krones fælles Souverainitet.[115])

Det har lige indtil den allernyeste Tid, og under alle de Voldsgierninger af fremmede Magter, hvorved man har villet

---

115) Da jeg ikke har fundet noget statsretligt Resultat, fremsat i publicistiske Skrifter, i det Hele nærmere overeensstemmende med mine, i disse Blade udviklede Ansluelser af de slesvigske Stats- og Successionsforhold, end det, som den engelske Retslærde, Dr. Twiss har fremstillet, vil jeg her oversætte hans Ord: „Saaledes er da den Slutning, hvortil vi ledes ved Undersøgelsen af de vigtigste offentlige Documenter i denne Sag; nemlig, at Hertugdømmets Incorporation i den danske Krone 1721 var en territorial Incorporation, ved hvilken det samlede Hertugdømme Slesvigs gamle Forhold bleve fornyede (**revived**) i deres fuldstændige Skikkelse; navnligen de hertugelige Rettigheder fornyede i een Hertugs politiske Person (political person), og i Kong Frederik IV. naturlige Person; og Souverainiteten i Kong Frederik IV. politiske Person, som Konge i Danmark og Overherre (Lord Paramount) over Slesvig. Hvilkensomhelst Forudsætning vi derfor antage, enten: at Familie-Statutet for Arvefølgen af A. 1650 har bestemt Successionsordenen for Regenterne i det Kongelige Hertugdømme (the succession in the Lordship of the Royal Duchy), og at den souveraine Fyrstemagt (the Sovereignty) eller Overhøihed, som er bleven afstaaet af Kronen Danmark til Hertug Frederik III. og hans mandlige Efterkommere, ligeledes følger Ordenen i Familie-Statutet af 1650; eller man vil antage, at det nyere Statut, Danmarks Lex Regia, blev antaget ved Stændernes Hylding i 1721, og følgelig er Successionslov for Hertugdømmet: saa komme vi til eet og samme Resultat. — Thi ved Udslukkelsen af Hertug Frederik III. mandlige Efterkommere, repræsenterede ved det nu regierende Kongehuus i Danmark, **vil Souverainiteten vende tilbage til den danske Krone**, for hvilken Successionen, udenfor al Tvivl, er fastsat ved Kongeloven. Men til samme Tid vil da Familiestatutet (af 1650) for Successionen i Regieringen (in the Lordship) sættes ud af Kraft (become inoperative) ved Udslukkelsen af Frederik III. mandlige Linie; og da ingen lovlig Adkomst til Lehnets Tilfald (no parties entitled to the reversion of the fief) gives, ifald Lehnet endnu er til: **saa vil det falde tilbage** (escheat) **til den danske Krone**, og kan da fra dens Side paa ny tildeles efter Behag." (be granted out de novo at its pleasure). ‚On the Relations of the Duchies of Schleswig and Holstein to the Crown of Denmark, &c. by **Travers Twiss** Dr. C. L. London. 1848. p. 101. 102.

tvinge Hans Majestæt Kongen af Danmark til at afstaae sin Krones Rettighed til Hertugdømmet Slesvig, ikke engang kunnet lykkes Uretfærdigheden at udfinde nogen Skingrund, hvorved Slesvig kunde unddrages den danske Statshøihed. Man har endog i Frankfurt og Berlin ikke kunnet bringe det videre end til at erklære: er Slesvig ingen Provinds af en tydsk Stat, saa kunne vi med Magt giøre det dertil. — Naar nu altsaa dette hele Hertugdømme, skiøndt med særegne Administrationsformer, siden 1721 uimodsagt har været incorporeret under den danske Krones Souverainitet og territoriale Statshøihed: da spørge vi, hvor man vil finde nogen Grund til at frakiende Frederik IV. en fuldkommen Ret til, som souverain Herre i Slesvig, at udvide sit Huses Arvefølge saaledes, som den var fastsat af K. Frederik III., til dette Hertugdømme, hvor han nu ligesaa vel var baade Over-Landsherre og regierende Fyrste over hele Landet, som han var det i Kongeriget Danmark? — Denne Souverainitet blev ikke allene af ham selv ved flere Leiligheder proclameret; den blev ogsaa af enhver af hans Efterfølgere paany erklæret og reserveret, ved enhver Bekræftelse af Privilegierne for det slesvig-holstenske Ridderskab, hvis Social-Nexus eller Corporation, de danske Konger fra 1730 til 1839 kun have bevilget som Gunst. — Fuldstændigst og udførligst skeete en saadan Erklæring af Kongens Souverainitet i Hertugdømmet Slesvig — uafhængig af ethvert indvortes Samfund i Landet, eller i dets Bestyrelse, med Holsten — ved Christian IV. Regieringstiltrædelse 1730; og ingen Statsact har siden forandret eller indskrænket denne Monarks offentlige Erklæring af den danske Krones og dens kongelige Repræsentants Høihed og souveraine Myndighed i Slesvig.

Man kalder dette i Holsten, og andensteds i Tydskland, atter og atter den danske Paastand, den danske Theorie af de slesvigske statsretlige Forhold og Stillinger. Vi tør kalde

det den naturlige, eller den i historisk Sandhed og historisk Ret, ligesaa meget som i den almindelige europæiske Statsret grundede Fremstilling af den danske Krones Adkomst; af de danske Kongers Successionsret i det souveraine, ved ingen gieldende statsretlig Act fra Kronen adskilte, af nogen anden Stat afhængige, eller med nogen fremmed Statsdeel sammensmeltede Hertugdømme. Alle de offentlige Acter, Erklæringer, Tractater, hvorpaa den danske Krones nærværende Ret grunde sig, ere saadanne, der i meer end et Aarhundrede have staaet ved Magt, og aldrig ere modsagte eller kaldte i Tvivl. Alle de Grunde og Beviser, hvorpaa man vil støtte Slesvigs saakaldte uopløselige Forbindelse med Holsten, ere gamle, for længe siden opløste, ophævede og uanvendelige Privilegier og Forlehninger, Landsdelinger og andre Statuter, som ved nyere Statsforhold ere traadte ud af Kraft, eller som sildigere historiske Kiendsgierninger have annulleret.

Heller ikke kan den Fremstilling, hvis Hovedmomenter vi her have gientaget, kaldes enten ny, eller udelukkende dansk;[116] saa ny er tværtimod den slesvigholstenske Lære, om Slesvig som en fra Danmark adskilt Statsdeel, at den før

---

116) Man skulde holde det for umueligt, dersom det ikke fandtes trykt i et engelsk Skrift af Ridder C. A. Bunsen, at denne lærde Kritiker og Diplomat har dristet sig til for hele Europa at paastaae: »at før A. 1815 aldrig nogen dansk Historiker eller Publicist har brugt disse Argumenter, eller benegtet Slesvigs Uafhængighed af Danmark.« *Bunsen* Memoirs of the constitutional rigths of the Duchies etc. p. 11. Enhver maa forbauses over en saa skiødesløs Ukyndighed i vedkommende Kilder hos en Minister, hvis kritiske Lærdom ikke har fundet nogen Gienstand — ei engang de egyptiske Dynastiers Chronologie — afskrækkende. Man kunde fristes til at tænke sig, at for en saa skarpt og dybt seende Kritikers Øie, vant til at anvendes paa de vanskeligste og mørkeste Forhold, har det slesvigske Statsforhold været en alt for liden og alt for let Gienstand.

1815 var, i sin nærværende Skikkelse, ubekiendt. Det første er nu saa tilstrækkelig beviist, at det vilde være en Overflødighed at gientage den hele Række af Vidnesbyrd, som lægge for Dagen: at danske, slesvigske, tydske og andre Forfattere af statsretlige, historiske og statistiske Skrifter fra 1730 til 1830[117], i et Aarhundrede have lært og berettet det selvsamme, vi endnu holde os til, som historisk Kiendsgierning: at det hele Hertugdømme Slesvig 1721 atter blev en Deel af det danske Rige. De noget forskiellige Udtryk, hvori dette Factum meddeles, have i Meningen aldeles ingen Uovereensstemmelse; og tydske Statsretslærere, med den i det 18de Aarhundrede saa høit agtede og anseete Achenwall i Spidsen (1759), holde sig som oftest til Ordene: at Hertugdømmet Slesvig blev „incorporeret i Kronen Danmark"; eller, som det hedder i Meusels, i meer end et halvt Aarhundrede ved de tydske Universiteter brugte og gieldende Lærebog i Statshistorien: at „det hele Hertugdømme blev indlemmet i Kronen". — Denne saaledes i den europæiske Statsret „indlemmede", og paa offentlige Statsacter og Begivenheder grundede Sætning, er, om muligt, endnu mere tydeligt optaget i den kielske Professor Schraders „Lehrbuch der Schleswig-Holsteinischen Landesrechte", der udkom i A. 1800; og hans Udtryk ere bl. a. mærkelige derved, at de med Hensyn til Slesvigs Stilling til Danmark meget nær stemme overeens baade med de tidligste danske Statsretslæreres,[118] og med den kiøbenhavnske Professor Schlegels.

---

117) Af en heel Deel saadanne findes de vedkommende Steder ordret anførte hos Wegener l. c. S. 89—100.

118) Prof. J. S. Sneedorff (ansat, efter sin Hiemkomst fra Goettingen — hvor han udgav sine to første Arbeider over europæisk Statsret paa Fransk — som Lærer i Statsvidenskaberne ved Soroe Academie, 1751) har i et utrykt Collegium over Fyrstendømmernes Jus publicum udtalt sig saaledes: Cap. 2. Sectio 1. Om Slesvigs og

Schraders Ord ere følgende: „Seit dieser Zeit (Fredsslutnin„gen til Stockholm og Frederiksborg 1720) befindet sich das „ganze Herzogthum Schleswig mit dem Königreiche Dänemark „in einer durch das dänische Königsgesetz schon im „Voraus für unzertrennlich erklärten, und durch die „Tractaten mit der Keiserin Catharina II. vom $\frac{11}{22}$ April und „vom 24. Mai und 1. Jun. 1773, völlig gesicherten „Vereinigung." — Det vil dog mindre forundre os, at dette

og Holstens Forbindelse med Danmark. „Med Riget „Danmark staaer begge Fyrstendømmer i Connexion, 1) Slesvig, saa„vidt det er en gammel Province af Riget, og nu Jure belli reuneret „med Kronen, og følgelig underkastet samme Regierings„form og Succession som Riget, endskiøndt Stænderne endnu „har beholdt adskillige af deres Privilegier. Den fyrstelige Andeel „af Slesvig var efter den Odenseiske Reces, og Souverainitets„Patentet, arvelig allene paa Mandsstammen; men da Saadant var „accorderet i faveur af Kongerne af Danmark, som derved efter „Mandsstammens Afgang beholdt Reversions-Ret, saa „giør saadant ingen Forandring i den, i det Kongelige Huus ind„førte Successions-Orden. Slesvig er ikke allene efter Konge„Loven, men endog efter Delings-Recesserne, Stændernes Privile„gier, og adskillige andre Acter, inalienable." — Denne Artikel hos Sneedorf stemmer i alt væsentligt overeens med Etatsr. A. Høiers Udtryk i hans (haandskrevne) „Private Collegium over Danmarks, Norges og de annecterede Fyrstendømmers Jus publicum." (1736.) Efter Høier besidder Kongen af Danmark, efter Fredsslutningen 1720, Fyrstendømmet Slesvig „med fuldkommen og absolut Rettighed til evig Tid." Han betragter det, inden Hertugerne 1658 bleve souveraine, som et „Qvindelehn" af det danske Rige. Efter Souverainiteten 1660, og Erhvervelsen af hele Hertugdømmet 1720, er Hertugdømmet uafhændeligt fra den danske Krone, og har ingen anden Successionsorden end Kongerigets. „Det staaer Kongen frit for at incorporere det (som Provinds) med Danmark, hvilket til Datum endnu ikke er skeet"; og Erklæringen derom er unødvendig, i Følge Art. 19 i Kongeloven. o. s. v. Naar derimod Høier et andet Sted („Gesch. K. Friderichs IV." I. 166.) yttrer om Kongelovens Successionsfølge, at den ikke strækker sig til Hertugdømmerne: da forklares den tilsyneladende Modsigelse deraf, at her handles om Forhold fra 1709, længe inden Frederik IV. havde bragt Hertugdømmet tilbage under den danske Krone, og eo ipso under denne Krones Arvefølge.

ved Aarhundredets Begyndelse var den statsretlige Theorie, der doceredes ved Kiels Universitet[119]) af en indfødt Retslærer, end at selv Dahlmann, endnu i A. 1822—1828 lærte ved samme Universitet: at „Kong Frederik IV. ikke allene havde erklæret den Gottorpske Andeel for et forbrudt Lehn, men havde erklæret hele Slesvig for sin Eiendom, og forenet det med sit Kongerige"; ligesom Dahlmann ogsaa 1815 erkiendte: at „Danmark med fuld Ret kan rose sig af sin Souverainitet over Slesvig". (Kieler Blätter. I. 293.)[120]) Etatsraad Falck, hvis Auctoritet dog neppe nogen Slesvig-Holstener vil kalde i Tvivl, har ogsaa ligefrem vedgaaet sin Overeensstemmelse med Schrader deri: „daß Schleswig durch Theilungen von der Krone nicht getrennt werden könne".[121]) Vi overlade til Andres Afgiørelse, hvorvidt denne Yttring af Falck fuldstændigen giengiver Schraders statsretlige Læresætning: at hele Hertugdømmet Slesvig allerede ifølge Kongeloven er uadskillelig forenet med Kongeriget Danmark. Det er os nok, at Falck har erklæret: at Slesvig tilhører den danske Krone, hvorfra det ikke ved Delinger kan adskilles. — Men

---

119) Prof. Schrader kalder sig paa Titelbladet af sin her anførte Lærebog: „der Rechte Doctor, ordentlichem Professor auf der Königlich dänischen und Schlesw. Holsteinischen Academie zu Kiel."

120) Jfr. hans Ord i Anm. S. 294: „Das Herzogth. Schleswig, weil es einmal Theil des Königreich Dänemark ist. (s. ogsaa Skriftet: „Das Commissionsbedenken", ꝛc. 1847. S. 62—66. *Wegener* Die unzertrennliche Verbindung. &c. p. 104.)

121) Han anfører et Sted Schraders Læresætning: „at Slesvig ikke ved Delingen kan skilles fra Kronen", og tilføier: „eine Meinung die auch wir für richtig halten." („Das Herzogthum Schleswig" ꝛc. S. 123.) Paa et andet Sted, S. 119, afhandler han Spørgsmaalet: om Kongelovens 19de Art. „ogsaa kan finde Anvendelse paa Hertugdømmerne, og forbyder deres Adskillelse fra Kronen"; og yttrer sig for denne Mening: „Weil das Königsgesetz nicht bloß ein Grundgesetz für das dänische Reich ist; sondern auch ein Familienstatut für die Nachkommen Friederichs III. seyn soll."

han har endnu yderligere paa et andet Sted yttret sin Mening om Kongelovens 19de Artikel derhen: at denne Artikel ogsaa maa finde Anvendelse paa begge Hertugdømmer og „forbyder deres Adskillelse fra Kronen." (s. Anm. 121.) — Naar Falck altsaa udtrykkelig lærer: at Slesvig tilhører den danske Krone (ɔ: Riget eller Staten) og bifalder Schraders Ord: „at hele Hertugdømmet er uadskilleligen forenet med Kongeriget Danmark; og denne Forening er fuldstændigen sikkret ved Tractater"; og naar han ydermere hylder den Mening, at den danske Kongelov finder Anvendelse paa Hertugdømmet Slesvig, i at fastsætte en saadan udelelig Forening: da spørge vi: hvorledes vil Falck da opløse denne uadskillelige (i Følge Schrader) ved Kongeloven forud (ɔ: førend Fredstractaterne af 1720) erklærede Forening? Eller efter hvilken statsretlig Grund vil han udfinde eller oprette nogen anden Krone, som Hertugdømmet skulde tildeles, naar det udeleligt tilhører den danske? — To Fyrster kunne ikke bære een Krone. Eet Rige, een Stat, kan ikke paa samme Tid være to. Kan Slesvig ikke engang stykkeviis eller ved Delinger skilles fra den danske Krone: saa kan det endnu mindre heelt skilles derfra. Er Kongeloven deri anvendelig paa Slesvig, som Falck mener, at den forbyder en saadan Adskillelse: saa kan den heller ikke tillade, at Adskillelsen skulde finde Sted ved en anden Arvefølge i Hertugdømmet, end i Kongeriget.[122])

---

122) En saadan Adskillelse i Successionen for Kongeriget Danmark og Hertugdømmet Slesvig, er en Paastand, som den nærværende Repræsentant af den Augustenborgske hertugelige Linie af det Sønderborgske Huus ikke allene har villet fornye, men har søgt at støtte den, ved at slutte sig til det i 1848 i Holsten udbrudte, ved Hertugen af af Augustenborg og hans Broder nærede og forberedte Oprør i Hertugdømmerne imod disses Landsherre, H. M. Kong Frederik VII. Hiin Paastand kan allene grunde sig paa den falske Forudsætning, at Her-

Vi gaae ikke videre i dette Punkt, end denne Retslærers egne Ord. Han benegter, at Slesvig, uagtet hiin Forening,

---

tugdømmet ikke, saaledes som vi mene, de siden 1721 factisk bestaaende statsretlige Forhold udvise, udgiør en uadskillelig Deel af det danske Monarkie; men derimod er forenet med Hertugdømmet Holsten til en uafhængig Stat, hvis af det saakaldte slesvig-holstenske Parti antagne ideale Existents aldrig i nogen statsretlig eller historisk Realitet er paaviist, eller kan paavises. Det er ovenfor viist, at den fra 1658 til 1721 hvilende Landshøihed over Slesvig, 1721 atter ved offentlige Statsacter restitueredes for den danske Krone. Allerede paa Grund heraf, kan ingen anden end denne Krone besidde Landet; saaledes heller ingen anden Monark end den, som er den danske Krones Repræsentant, succedere i Slesvig. Det er desuden notorisk, og har længe været almindelig bekiendt, at de to overblevne Linier (den Augustenborgske og den Beckske) af det sønderborgske Huus ingen Successionsret have beholdt, hverken til den kongelige eller hertugelig Gottorpske Andeel, enten af Slesvig eller Holsten. Denne statsretlige Sætning maa i Særdeleshed begrundes derpaa, at Fyrsterne af bemeldte to Sønderborgske Speciallinier aldrig have været i Sambesiddelse af det Holstenske eller det Slesvigske Lehn, men kun af en Simultan-Investitur eller Samforlehning (den samlede Haand); og at de for længe siden have forsømt at vedligeholde denne ved behørige Fornyelser, saaledes som det efter den, saavel i Slesvig, som i Holsten gieldende Lehnsret var nødvendigt, naar nogen Successionsret derpaa skulde kunne begrundes. Dette bestrides vel af Modpartiet med den Paastand: at om de sønderbergske Hertuger end ikke have faaet nogen saadan Forlehning siden 1649, saa havde de ikke undladt at søge om den — og deri ligger en tilstrækkelig Retsforvaring. (s. f. Ex. Michelsen polem. Erörterung. 1844. S. 22—29.) Herved maa fornemmelig erindres: At (som Michelsen netop har oplyst) andre nu uddøde Speciallinier af det Sønderborgske Huus, navnlig den oprindelige Glücksborgske Linie, længere ned i Tiden have søgt at vedligeholde den samlede Haand til Slesvig ved behørige Lehnsanmodninger, naar Forandring af den herskende eller tienende Haand, indtraadte, kan efter Lehnsret aldeles ikke være de nu tilbageværende Speciallinier, som have forsømt saadant, til nogen Nytte; men beviser netop den antagne Nødvendighed af, at saadan Fornyelse maatte finde Sted, for at Rettigheden kunde bevares. — Vi ville tilføie: at lige saa vist som Hertugdømmet Slesvig aldrig har udgiort en egen, af den danske Over-Landshøihed uafhængig Stat, eller har været undergivet

1721 er bleven underkastet samme Regieringsform, som Danmark, nemlig den absolut monarkiske; dette kan blive et Spørgsmaal for sig selv, endskiøndt i øvrigt baade Ældre (som f. Ex. Høier og Sneedorff) og Nyere, (som Wegener) antage det. Vi have dog ingen Grund til at stride med Falck derom; da vi ei kunne finde nogen Statsact af Frederik IV. (saa lidt som af hans Efterfølgere), hvorved denne Konge vilde betage dette Hertugdømme, som han i sin Heelhed incorporerede i sit Monarkie, eller forenede med den danske Krone, noget af den særskilte indvortes Forfatning, i hvis Besiddelse det ved Incorporationen i 1721 virkelig var. At han dog forbeholdt sig enhver Rettighed, som souverain Regent, udtrykte han tydeligt nok i den Reservation af sin souveraine Magt, som føiedes til, og siden ved hvert Kongeskifte, er føiet til Bekræftelsen af Ridderskabets Privilegier. Det maatte uden al Tvivl, i Følge af denne souveraine Magt, ved hvilken Frederik IV. fra 1721 regierede Hertugdømmet Slesvig som uafhængig Monark, have

nogen anden uafhængig Statshøihed, end Danmarks — saa vist som dette Hertugdømme siden 1721 har været uadskillelig forenet med det danske Kongerige, under samme Landsoverherre og Monark, eller souveraine Regent, i **een Person**, — og saa vist som denne Slesvigs Forbindelse til fælles Statsenhed og under fælles Lands-Overherlighed med Danmark ei kan ophøre, før ved en fuldstændig **Afstaaelse af det danske Riges Over-Landshøihed i Slesvig** til en anden Stat og Souverain; saa vist vil, indtil en saadan Afstaaelse finder Sted, ingen anden Successionsret kunne stiftes for Slesvig end for Kongeriget Danmark. At dette ogsaa 1815 var Dahlmanns Mening: er tydeligt af hans Ord om Kongelovens Succession, som fælles for Danmark og Slesvig. l. c. p. 294. — At Kongen af Danmark, desuden (hvad Huset Augustenborg angaaer) i A. 1786 har ladet sig give en (uden Tvivl ganske overflødig) Cessionsact paa enhver Arveret til Hertugdømmet Slesvig af den danske Kongedatter, der ægtede den daværende augustenborgske Hertug, og at denne, for sig og sine Arvinger, har bekræftet Afstaaelsen — er nu bekiendt nok, og Cessionsacten er paa flere Steder aftrykt. (Første Gang (1848), efter Originalen, i Dr. Ostwalds „Zur Würdigung der Schrift: Zweite polemische Erörterung, ꝛc. von A. L. J. Michelsen. Lpz. 1846." II. Urkundliche Beilagen. p. 215—221.)

staaet til hans Villie, at indføre hvilken Forandring i Landets indvortes Styrelse og Forhold, han fandt for godt; ligesom saadanne Forandringer ogsaa i forskiellige Tilfælde jævnligen af denne Konges Efterfølgere ere indførte i Hertugdømmet — og det endog saadanne, f. Ex. Provindsialstænder-Institutionen, der have afgiort statsretlig Charakteer. Saa har og den Indrømmelse og Bekræftelse af Ridderskabets Privilegier, som Frederik IV. og hans Kongelige Efterfølgere paa Thronen udstedte, altid været forenet med udtrykkelig Reservation af hiin souveraine Magt og Myndighed. Ridderskabet selv har (og det endog før Incorporationen af Slesvig) i offentlige Documenter tilstaaet: at enhver Bekræftelse af deres Privilegier var kun en Naades-Act af deres souveraine Fyrster (s. Wegener, l. c. S. 23.) Men hverken den første Monark, der atter bragte Hertugdømmet under den danske Krones Høihed, eller nogen af hans Efterfølgere, have dog giort Hertugdømmet Slesvig til Provinds; indført Kongeriget Danmarks Lovgivning, eller regieret Slesvig anderledes, end efter Hertugdømmets egne Landslove, Vedtægter, communale Forfatninger, og anden indvortes Skik og Indretning. Slesvig har i 130 Aar, eller siden 1721, udgiort i alle udvortes Statsforhold et „pertinens" af den danske Krone, eller af det politiske Heelt, som efter Kongedømmet har faaet Navn af den danske Stat; imedens Hertugdømmet i alle indvortes Forhold er regieret som en egen Statsdeel, med særskilt Bestyrelse, endskiøndt under een Monark og under samme Statshøihed.

Alle øvrige Spørgsmaal, som man i vore Dage, paa den sørgeligste Vei, ved Forræderi, Opstand og Borgerkrig har søgt at bringe til Afgiørelse: ville ei kunne finde denne anderledes, end ved Erkiendelsen af det ene Grundvilkaar, som kun ved en Afstaaelse fra den danske Krones Side lader sig.

ophæve, eller bringe udaf den europæiske Statsrets Lovcoder. Hertugdømmet Slesvigs uadskillelige, udelelige Forening med Kongeriget Danmark under een Regent, er dette fundamentale Vilkaar, hvilket, naar det eengang er erkiendt og paa ny befæstet ved de europæiske Magters Garantie, tilsteder enhver fredelig Overeenskomst over alle øvrige Punkter, som den i meer end en Menneskealder, hemmeligt og aabenbart virkende Partimagt har forvansket og forvirret. Den har giort dette, for endelig at kunne bruge dem som Midler til det usalige Brudd, hvorved man har stræbt at fravriste den danske Konge et fra hans Krone uadskilleligt Land, for ved Vold og ved fremmede Magters Vaaben, at bringe det danske Hertugdømme under den tydske Statshøihed. Man har dertil, med den meste Fremgang, benyttet deels Hertugdømmet Holstens tydske Statsforhold; deels den gamle sociale og internationale Forbindelse imellem Slesvig og Holsten; deels endelig den corporative Forbindelse imellem en Deel af begge Landes Adel, som indtil 1834 allene vilde tiltage sig Ret til at fremtræde som Slesvigs og Holstens privilegerede Landstand. Afgiørelsen, enten af en tilkommende Adskillelse af begge Hertugdømmers Administration, eller en fornyet social og administrativ Forbindelse imellem begge, er kun afhængig af den fundamentale Afgiørelse af Slesvigs Statsforhold til Danmark og det danske Rige. Er dette paa ny erkiendt og urokkeligt stadfæstet og garanteret: da maa det blive Formaalet for en giensidig Statsklogskab hos den fælles Landsherre og Regent, og hos Folkets Repræsentanter i begge Hertugdømmer, saaledes som Landsherren, ved Oprettelsen af de provincielle Landstænder, har stiftet en saadan Repræsentation, paa den fredelige og venlige Forhandlings Vei at ordne de indre Statsforhold paa en saadan Maade, som Retfærdighed og Landenes Velfærd paa begge Sider giøre til den ønskeligste.

Vilde man fra begge Sider erkiende, at Folket i Slesvig og i Holsten — vi forstaae ved Folket alle Stænder, men intet Parti — har Krav og Rettigheder, ligesaa hellige, som Statens og Fyrstens Ret — og dette have de to Monarker, Christian VIII. og Frederik VII., høitideligen erkiendt: da vilde man ikke længere høre Hadets, Forbittrelsens eller den blinde Egoismes eller Partiaands Stemme i Sagen; da vilde man fra begge Sider komme hinanden i Møde, med aaben Erkiendelse af Historiens Sandhed, af Statens Væsen, af Vedtægters Adkomst og Nationaliteters billige Krav — og da maatte det være let, at bringe Forsoningens ædle, i den nærværende Verdensforvirring dobbelt lysende Pagt til Veie imellem to Folkestammer, der i 130 Aar have levet enigt under een Monark og i eet Statssamfund. Har en usalig Strid imellem Frændestammer bragt Borgerblod til at flyde paa Valpladsen, og kaldt fremmed Magt til at blande sig med overmægtig Vold og Retskrænkelse i Striden: da har fælles Lidelse kunnet bringe Folket baade i Danmark, Slesvig og Holsteen til at skiønne, at det er bedre for Nationer, selv efter en blodig Kamp, at enes og forliges af egen redelig Drift og Villie, end ved en usikker og egennyttig Mægling af Fremmede.

Vi vide kun alt for vel, at i en Række Aar, og lige til de allersidste Dage, har man brugt Pressens Magt og Indflydelse til at ophidse Tydsklands mange Millioner imod det danske Folk, og benyttet Ukyndighed i vort Sprog, vor Historie, vore Statsforhold og Indretninger, til at fordunkle Begreberne om Stridens Gienstand; benyttet den ringe, indskrænkede Læserkreds, som danske Skrifter kunne finde, til at lamme vore Forsvarskræfter, og forvirre Udlandets Forestillinger, baade om Monarkens og Statens Ret, om de udvortes og indvortes statsretlige Forhold imellem Danmark og Slesvig. — Men det kan ikke falde os ind, paa dette Sted at ville

kæmpe mod publicistiske Partiskrifter uden retfærdig Sandhedsaand; endnu mindre at modsige Organer, som kun benytte Dagblade og Tidender til at fordærve og vildlede den offentlige Mening. Vi have selv lært i vore Dage, at det hverken er den rolige Fornuft eller den omskuende Klogskab, et Parti, der har Magten, spørger til Raads. Det lever kun i Øieblikket og hører giennem Tidens Røst kun sin egen Stemme; indtil det styrter under Tidens Magt, som det indbildte sig at herske over. — Men Historien har sin evige Ret, som aldrig fortabes. Den vil heller ikke glemme at vidne for Efterverdenen, at om Danmark stod allene i en uliig Kamp, stod det ikke allene imod Europas offentlige Mening; at selv midt i Berlin fandt Danmarks Ret, i en længe udmærket, lærd og uafhængig, skiøndt indfødt preussisk Publicist, en diærv Forsvarer; at den heller ikke har savnet en saadan blandt Englands Retslærde; at den frie engelske Presse, lige fra Stridens Udbrud, med vedholdende og voxende Kraft har kæmpet for den danske Sag; og at de slesvig-holstenske Partiførere, deres Medhielp, og deres fanatiske eller kiøbte Forfegtere, aldrig have giendrevet, men kun med Haan eller Uqvemsord besvaret saadanne Modstandere, lige over for hvilke de fandt det klogest, ikke at blotte sig eller tabe noget af den Vægt, som de hos deres eget Parti have tilvendt sig.

Fierde Afdeling.

Naar vi i det foregaaende have søgt at vise, hvor svage, hvor uklare, eller endog reent uden factisk Retsgrund, de Beviisligheder ere, hvorved man har villet støtte den Paastand, at Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen i Aarhundreder, siden 1326

eller 1460, have udgiort en Statseenhed, et selvstændigt Heelt, en egen og fra Danmark uafhængig Stat, og naar vi troe at have lagt for Dagen, at Slesvig, som i Aarhundreder var et danst Lehn, og efter at ethvert Lehnsforhold i Europas Statsret er forsvundet, siden 1721 atter er et Hertugdømme, som, med en vis indvortes Selvstændighed, uadskilleligt er forbundet med den danske Krone under een Lands- og Statshøihed, og under een Overherre og Regent: da have vi udelukkende befundet os paa det historiske og statsretlige Omraad, hvor den danske Krones Ret er afgiort og uantastelig, og hvor ingen gyldig Statsact, der ophævede eller udslettede denne siden 1721 i Europa erkiendte Ret, kan opvises. Gaae vi herfra over til et Forhold af en anden Natur, Nationalitetens, da maae vi begynde med at sige: vi kunne vel med Rette benævne det hele Slesvig et danst Hertugdømme, fordi det hverken selv udgiør en særskilt og egen Stat, eller staaer under nogen anden Statshøihed og Souverain, end den danske Konge; men vi kunne ikke, under samme Betingelser, kalde det hele Slesvig et danst Land, efterdi over Halvdelen af dets Befolkning, og det endog i hele sammenhængende Districter af Landet, er tydsktalende og tilhører den tydske Folkestamme. Saa lidt dette endog har med Betragtningen af det egentlige Statsforhold, hvori Slesvig befinder sig, at giøre: saa dybt griber det ind i Nationaliteten, giennem dennes første Organ: Sproget. Det tilhører Historien at vise, hvorledes denne blandede Nationalitet i Slesvig er opstaaet og fra den tydske Side har udvidet sig. Her have vi kun at giøre med Forholdet som det er.

Men vi kunne dog ei forbigaae, at den nærværende factiske Tilstand har en historisk Side, der ei ganske kan lades udenfor Betragtningen, fordi den i lang Tid har virket til Forholdenes indvortes Udvikling; og dette er den længe vedvarende

aggressoriske Indvirkning af det tydske Element paa Indbyggerne i Hertugdømmet, og paa dettes indre, sociale og administrative Indretninger. Her er det hvor Partiet, der har sat sig det til Formaal, at opløse Statsbaandet imellem Danmark og Hertugdømmet, ved en historisk Usandhed og falsk Fremstilling netop søger at vende Forholdet om, og at giøre den tydske Nationalitet, det tydske Sprog-Element, til de oprindelige i Sønder-Jylland, og det danske Element til det fremmede og indtrængte; da dog Enhver, som kiender det mindste til Slesvigs Tilstand og Historie, veed, at tydske Indbyggere, tydsk Sprog, tydsk Adel, tydsk Skik og Indretning, først fik Indpas i Landet med de holstenske Grever, (fra Begyndelsen af det 14de Aarhundrede) og især efter at de indtrængte sig som Hertuger og regierende Herrer (efter 1375). Endvidere veed man, at den danske Folkestamme, uagtet det tydske Elements idelig udvidede Overvægt og Overmagt, dog er saa langt fra at være udryddet i Slesvig, at den endnu, med sit Sprog og sin øvrige sønderjydske Nationalitet, har bevaret sig hos omtrent Halvdelen af Hertugdømmets Befolkning. Hvad man, i det slesvig-holsteenske Parties uærlige Strids- og Nidskrifters Sprog, kalder „den danske Propaganda“, har heller aldrig nogensinde hos Regieringen, eller i Statshandlinger, yttret sig som ulovlig og uberettiget Stræben efter at krænke den tydske Nationalitet; men det har ikkun, og det først i den seneste Tid, været en Yttring af Villien til at give den danske Deel af Slesvigs Indbyggere deres længe krænkede, forringede og fortrykte naturlige og folkelige Rettigheder tilbage. Naar en stor Deel af den danske Landalmue i Slesvig giennem flere Generationer har maattet finde sig i at have tydsk Gudstieneste, tydsk Retssprog, og tydsk Skoleunderviisning, og naar Landsherren og Regieringen ved lemfældige og billige Anordninger og Indretninger ville søge at rette og forandre en saa

retsstridig og krænkende Misbrug — naar Regieringen vil søge, uden alt Indgreb i Forholdene, som de ere i Slesvigs afgiort tydske Menigheder, vil give den danske Almue i Slesvig Leilighed til i sit eget Sprog at kunne opnaae samme Underviisning, Dannelse, intellectuel og moralsk Forædling, som hine giennem Aarhundreder have besiddet: da er det ikkun et statsopløsende Partie, og dets Talsmænds revolutionaire, lovløse og tyranniske Aand og Færd, der vil driste sig til at sætte den legitime Regierings lovlige og liberale Handlinger i Classe med deres egen Oprørs-Propaganda, deres lønlige Rænker, og deres aabenbare Voldsfærd og Retsfordreielser.

Men, at forsvare den danske Nationalitet i Slesvig, medfører ikke at forvanske, eller med usande Træk at fremstille dens factiske Tilstand. Det kan ikke have andet end Vildfarelser, lige skadelige for Staten og Landet til Følge, om man vilde skildre denne Tilstand med andre Farver, end de virkelige, der vise os den i en fra gammel Tid uforbeelagtig, for Statsbestyrelsen, Borgersamfundet og Folkets indre Velfærd uheldig Skikkelse. — Naar vi gaae ud fra Nationalitetens, Folke-Egenhedens eller den nationale Individualitets væsentligste Organ, Sproget, da ville vi heri, for ei at beskyldes for dansk Eensidighed, først holde os til en Auctoritet, som hverken fra denne eller hiin Side kan underkiendes. Vi ville holde os til en tydsk Forfatter, som fremfor Andre er begavet med riig Erfaring, tilstrækkelig Indsigt, et øvet Sprogtalent, en skærpet Jagttagelses-Evne, og en human Aand. Den ved sine mangfoldige Reiseværker over de fleste europæiske Lande bekiendte J. G. Kohl er i sin Bog „over den tydske og danske Nationalitet i Hertugdømmet Slesvig," ved egne Jagttagelser og Undersøgelser kommen til det bestemte Resultat: at de Danske, som lige fra forhistoriske Tider, og efterat Anglernes Folkestamme har tabt sig, have beboet Sønderjylland, bebygget Landet,

anlagt Landsbyer og Stæder, og givet dem Navne, og som i gamle Dage have forskandset sig imod *Saxerne* ved Dannevirkes berømte Grændseværn, — at disse vare *en oprindelig og ublandet dansk Folkestamme*[123]). Man skulde dog tænke sig, efterat en tydsk Forfatter af saamegen Vægt har aflagt dette Vidnesbyrd, at ingen af hans Landsmænd, i det mindste Sønden for Elben, vilde komme frem med den latterlige Paastand, at Sønderjylland er et *tydsk* Land, oprindelig beboet, ikke af en skandinavisk, men *tydsk* Folkestamme.

Men paa dette Slesvigs oprindelige nationale Forhold har, allerede fra Christendommens Indførelse ved tydske Geistlige, Samqvemmet med de saxisk-tydske Naboer, og Indvandringer[124]) af disse i den sydlige Deel af Sønderjylland (navnligen i Staden *Slesvig*, og i Grændselandet imellem denne Stad og Eideren) udøvet en tidlig og betydelig Indflydelse. De senere politiske Begivenheder og Foranstaltninger, som, lige fra Indsættelsen af danske Grændse-Høvedsmænd eller Hertuger (Duces Jutiæ,) have bidraget til at forøge og udvide hiin tydske Indflydelse, ere tildeels forhen berørte, og kunne her forbigaaes. Ikke mindre bekiendt i dets almindelige Træk, skiøndt endnu ikke historisk behandlet i det Enkelte, saaledes som det vel af specielle Kilder lod sig fremstille, er det luthersk-geist-

123) Bemerkungen über die Verhältnisse der deutschen und dänischen *Nationalität* u. *Sprache* im Herzogthum Schleswig, &c. von J. G. Kohl. Stuttg. und Tüb. 1848. S. 25—27. „Die schleswigschen, die *jütischen*, die *fühnschen* und *seeländischen* Dänen sind, dem Ursprunge nach, Bruder eines Stammes." S. 27. Jvf. S. 30. 31.

124) Hvad de *tydske* eller *saxiske Indvandringer* angaaer, da bør jeg bemærke: at jeg deri er ganske enig med *Kohl*, at Nordfriserne, eller Strandfriserne paa Vestkanten af Sønderjylland, ere en oprindelig *germanisk* Folkestamme; og at det af dem beboede Landstrøg aldrig har havt *skandinaviske* Indbyggere. (*Kohl* l. c. S. 20. 23. 24.)

lige og Regierings-Tyrannie, hvormed man i nyere Tider, nemlig efter Reformationen, eller i det 16de og 17de Aarhundrede, (ja vel endnu langt senere) har arbeidet paa at paaliste og paatvinge den danske Almue i Slesvig det tydske Kirke-, Skole- og Retssprog, og saaledes idelig har stræbt at udvide den i de høiere, mere cultiverede Stænder, eller paa adelige Herregaarde, i Stæderne, og ved de hertugelige Hoffer i Slesvig, herskende tydske Nationalitet i Sproget og i Culturen. Man har derved tilveiebragt det i den nyeste Tid temmelig nøie oplyste Forhold: nemlig at der i Hertugdømmet Slesvig gives en ikke ubetydelig Landsdeel, som man kan tillægge en blandet Nationalitet, for saa vidt som Almuens Sprog der endnu er den sønderjydsk-danske Mundart; men denne Almue ikke desmindre maa deeltage i tydsk Gudstieneste, lade sine Børn nøies med tydsk Skole-Underviisning, modtage Anordninger og Befalinger af Øvrigheden, og lade sine Retssager forhandle og paadømme, i det tydske Sprog. Der behøves ikke andre Udtryk for at charakterisere denne Fremfærd i sit oprindelige Princip, end de, som den ovenfor anførte humane og moderate tydske Forfatter har brugt, naar han kalder den „et lastværdigt Indgreb i Menneskehedens helligste Rettigheder, af dem, der vovede at giøre et saadant Skridt;“ og naar han paa et andet Sted yttrer, at „det maa synes unaturligt, („widersinnig“) at der skal tales til Folket om de Ting, der for Mennesket ere de vigtigste, de meest ophøiede i Himlen og paa Jorden, i et andet Sprog end det, hvori Mødrene talte, da de vakte Fromhedens tidligste Følelser i deres Børns Siæle“[125]). At Misbrugen af et paatvunget fremmedt Sprog ikke er mindre fra den materielle Side, hvor den gaaer ind i alle Rets- og Eiendomsforhold hos en dansk Almue, der i et

[125]) J. G. Kohl, Bemerkungen o. s. v S. 147. 149.

oprindeligt danſk Land regieres og dømmes i det tydſke Sprog: dette er ofte nok og endnu nyligen, tilſtrækkeligt fremhævet[126]).

Ved denne, i nogle Aarhundreders Løb fortſatte Indtrængen af det tydſke Element blandt Sønderjyderne, er vel, efter den anførte Forfatters Mening, Erobringen i det danſke Sprogs Omraad ikke ſaa betydeligt, ſom man ſkulde tænke ſig den i ſaa langt et Tidsrum; og han vilde „beundre det danſke Sprog for dets Energie og Seighed", derſom man ikke i andre Lande havde ligeſaa mærkværdige Exempler paa Folkets Faſtholden ved Modersmaalet."[127]) Han har imidlertid ſelv, med en nøiagtig Kundſkab til alle vedkommende Forhold, oplyſt, at Fortydſkningen i Sprog og Nationalitet har endnu andre,

---

126) Saaledes bl. a. i Mag. C. F. Allens Skrift: „Om Sprog- og Folke-Eiendommelighed i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland." Kbh. 1848. — S. 58 charakteriſerer Forf. ſom et af de „haardeſte Tryk, der hviler paa Slesvigs danſke Befolkning, ſom Følge af Tydſkhedens Overmagt", at over hele Hertugdømmet, uden noget Henſyn til om Folket taler Danſk eller Tydſk, herſker tydſk Rettergangsſprog, fra Eideren lige til Kongeaaen. — „Lige uden for Koldings Port kan man ſee tydſke Placater, Retsedicter, Bekiendtgiørelſer og Proclamata opſlagne." Den tydſke Lovgivning, der indtrængte ſig imellem den danſke, har frembragt en ſaa chaotiſk Forvirring i Lov og Ret, at nogle og tredive forſkiellige Lovgivninger her ere gieldende, foruden utallige Forordninger og Reſcripter; og i Slesvig beſtode, og beſtaae vel endnu, 157 forſkiellige Retsdiſtricter. Advocaternes Antal i begge Hertugdømmer var for nogle Aar ſiden 237, og er nu vel over 250; hvorimod hele Nørre-Jylland neppe havde 50. (Jvf. C. Hinrichſen: Udſigt over de ſeparatiſtiſke Partibevægelſer i den danſke Stat. S. 17. 18.)

127) Kohl, l. c. S. 136. „Til Trods for alle Indvandringer af tydſke Riddere og tydſke Præſter, til Trods for Indførelſen af tydſke Retsvedtægter, Love og Sæder, har dog det tydſke Sprog hidtil ikkun udbredt ſig paa 1/18 af Hertugdømmets hele Areal" (eller 1/70 af den hele jydſke Halvø. S. 137.) (Han anſlaaer S. 134 det reent tydſke Sprogdiſtrict, hvor Høie og Lave, eller enhver Folkeclasſe uden Undtagelſe, bruge enten det høitydſke eller plattydſke Taleſprog, til omtrent 9 Quadratmile med 30,000 Indbyggere. S. 134.)

langt videre og mere afgiørende Grændser, end de, som bestemmes ved Sproget, der tales af Almuen paa Landet. Sagen er nemlig ikke afgiort dermed, at vi beregne, i hvor stor en Landsdeel af Hertugdømmet, og af hvor mange tusinde Individer, det danske Sprog endnu tales. Man vil ikke let kunne blive ganske enig om en saadan Beregning, for hvilken strengt nøiagtig statistiske Opgister neppe endnu haves;[128]) og hvad man dog omsider maatte vide, eller hvortil man egentlig maatte begrændse Spørgsmaalet, er: hos hvor mange Indbyggere i Sønderjylland hersker det danske Tungemaal, enten som Folkets Mundart, eller i en mere dannet Skikkelse som Tale og Skriftsprog? — I Besvarelsen vilde man da komme til det Resultat, at selv i de Kiøbstæder, der ligge indenfor den danske Sproggrændse, som man vil drage allene efter Landalmuens Talesprog, (Haderslev, Aabenraa, Flensborg

[128]) Den nyeste er vel den af Allen i det anf. Skrift meddeelte. Han beregner (S. 87—91) efter Folketællingen af 1835, da Hertugdømmet Slesvig paa 135 Quadr.-Mile havde 338,192 Indbyggere, a) det reent danske Sprogdistrict, med dansk Kirke- og Skolesprog, til 70 Quadr. Mile, med 121,500 Mennesker i 116 Sogne; b) Districtet med dansk Folkesprog, men tydsk Kirke- og Skolesprog til 23 Quadr. Mile og 37 Sogne, med 51,700 Indbyggere; c) det blandede Sprog-District, hvor Folket forstaaer og tildeels endnu taler Dansk, kan, efter Allen, tillægges 36,000 Mennesker. — De to første Afdelinger, hvor Folkesproget endnu fuldkommen er dansk, havde saaledes paa 93 Quadratmile 173,000 Mennesker. d) I den øvrige Deel tale omtr. 125,000 Indbyggere Plattydsk og Høitydsk, og 28,800 Frisisk. Kohls Beregninger (l. c. S. 139. 145. 146.) ere tildeels noget afvigende fra Allens; og hans Inddeling af Sprogdistricterne forskiellig. Slesvigs hele Areal ansætter han (S. 136) til 165 □ Mile; og den hele tydske eller fortydskede Deel til 60 □ Mile med omtr. 150,000 Indb. (S. 139. Men han slaaer ogsaa Districtet b, „hvor det danske Sprog neppe staaer til at redde; hvor det tydske giør daglige Fremskridt, og formodentlig snart vil tage Sæde i Familierne," sammen med c og d. Paa denne Maade faaer Kohl i det Hele omtr. 100 Quadratmile med henved 240,000 Mennesker, „hos hvilke overalt det tydske Sprog er det fremherskende." (S. 166. 167.)

og Tønder) maa en betydelig Deel af Befolkningen overføres paa Tydskhedens Side; uden at dog dette altid ogsaa indbefatter en ligestor Tilvært for den tydske Nationalitet i Sønderjylland. Saaledes findes der i Hertugdømmets vigtigste Stad, Flensborg, — den i det hele meest danskfindede i Landet, og hvor for to til trehundrede Aar siden det danske Sprog endnu var det herskende — i vore Dage blandt 15—16000 Indbyggere maaskee neppe 3000, hvis Sprog er udelukkende Dansk, eller hvor det Danske allene er Modersmaal og Talesprog i Familien.

Dette sidste er saaledes et meget afgjørende Beviis for, at det, vi kunne kalde den politiske og patriotiske Nationalitet, ingenlunde er afhængigt allene af Sproget, eller uadskilleligt bundet til dette. Vi kunne finde et andet endnu stærkere Beviis herpaa i Forholdene saaledes som de ere i Landskabet Elsas. Her tale ikke nogle tusinde, men nogle hundrede tusinde Indbyggere det tydske Sprog; her gives for denne Folkemængde ikke allene tydske Præster, tydske Skoler og Seminarier m. m. men endog tydsk Universitetsdannelse (i Strasburg) og en Elsassisk-tydsk Literatur. Uagtet alt dette regieres Elsas som fransk Provinds, efter franske Love og Statsindretninger, med fransk Krigsforfatning, fransk Øvrighed, Regierings- og Lovsprog m. m.; og man har i Elsas, siden hele dette tydske Land blev incorporeret i det franske Rige, ikke fundet Spor til andet end et fast politisk Sammenhold med den franske Stat, der endog under den franske Revolutionskrig med Tydskland viste sig i en meget stærk Grad. Ja det vilde endnu i dette Øieblik være ulige lettere, at bringe den hele venstre Rhinbreds Befolkning til paa ny at slutte sig til Frankrige, end at vække mindste politiske Sympathie for „das stammverwandte Deutschland" hos de tydske Elsassere.

Dette viser i det mindste, at Nationalitetens eneste umiddelbare Organ: Sproget, ikke ubetinget og allene er dens aandelige Værn og Yttring, eller Bærer. Der gives politiske Betingelser og Vilkaar, som maa styrke og understøtte Sprogets Nationalitet, hvor denne skal kunne virke og giøre sig gieldende som levende Kraft i Statsorganismen. I Elsas har den ikke kunnet det, fordi den antinationale Potents i den franske Stat var alt for mægtig og overveiende, i Forhold til Tydskheden hos Indbyggerne i Elsas. I Slesvig have Forholdene været modsatte. Den danske Statskraft har været for svag eller for passiv, til at kunne overvinde Modstanden af det ikke engang, som i Elsas, oprindelige, men indtrængte tydske Element i Sønderjylland; og saaledes er den danske Nationanalitet, endskiøndt den endnu lever hos meer end den halve Befolkning i Landet, endog i de sidste 130 Aar, eller siden Hertugdømmet Slesvig atter blev samlet og forenet med den danske Krone, gaaet tilbage, i Stedet for at vinde i levende Kraft og politisk Betydning. Hertil maa man vel, for dette Tidsrum, søge en vigtig Grundkilde i den danske Regierings Adfærd og Politik under Frederik IV.; men denne er ikke Phænomenets eneste Grund og Rod. En dybere laae i den hele Retning imod Tydskland, mod tydsk Sprog, Videnskab, literair Cultur, der blev saa afgiort herskende i Danmark fra Midten af det 18de Aarhundrede; og hvoraf man endnu i Midten af det 19de er stærkt afhængig.[129] I ethvert Tilfælde er det kun en uhistorisk og uretfærdig Partiaand, som har villet giøre Christian VIII., der besteg Thronen henved 120 Aar efterat

---

[129]) Uden tilstrækkeligt begrundet historisk Kundskab til dansk Sprog og Literatur, har Kohl dog rigtigt opfattet Forholdet. „Da die Dänen sich des Deutschthums nicht einmal in ihrem eigenen Königreiche erwehren konnten: so konnten sie es noch weniger in den Herzogthümerne, wo es so tiefe Wurzeln geschlagen hatte“. l. c. S. 71.

Frederik IV. atter havde bragt Hertugdømmet tilbage under den danske Krone, allene ansvarlig for den seneste Tingenes Tilstand i Slesvig; uagtet Begivenheder ikke længe før, og kort efter hans Død, desværre have viist, at han i sin Regierings første Aar, ved at følge en alt for godtroende Tillid til fyrstelige Personer, i hvem han opfostrede sine egne og Statens værste Fiender, gav det statsopløsende Parti de farligste Vaaben i Hænderne.

Disse Vaaben vilde dog ei have været tilstrækkelige til at give Partiet den Magt, det har udviklet, dersom ikke Tydskheden i Slesvig havde havt en anden Grund at bygge paa, end blot den Omstændighed, at en Deel af Folket i dette Land har samme Sprog som i Holsten. I Aarhundreder har det tydske Element, uden anden Modstand end en og anden enkelt Klagelyd af den krænkede danske Nationalitet, og en eller anden Befaling og Anordning af danske Konger, som ikke vedbørlig blev sat i Kraft, giennemtrængt saavel den sociale som den politiske Organisme i Hertugdømmet Slesvig. Vore Konger, som i Følge den absolute Magt, Statsforfatningen af 1660 gav dem, have omordnet alle indvortes Forhold i Kongeriget Danmark efter et meer og meer udviklet Statssystem, der upaatvivlelig har baaret velgiørende Frugter for Landets Opblomstring og for det danske Folks Opfostring til en høiere Grad af Cultur og Nationalvelstand — imedens det tillige bidrog saa meget til, ved Regieringsmagten at udslette det nationale Præg i alle ældre Former og Indretninger, der vare eiendommelige for det danske Folk — disse Konger have derimod aldrig udstrakt en saadan centraliserende Regieringsvirksomhed til Hertugdømmet Slesvig. De have ladet dette Land og dets Indbyggere, uden Hensyn til deres forskiellige Sprog-Nationaliteter, beholde deres Communal- og Landboforfatning, deres Vedtægter, Statsretter, og øvrige Retsvæsen — ja lige indtil

Waldemar den Andens 600 Aar gamle Lovbog. Men den danske Regiering i Slesvig er gaaet endnu videre; den har ladet baade Kirkeforfatning og Underviisningsvæsen i lærde Skoler, Borgerskoler og Landsbyskoler, gaae fremad med Tiden i samme Retning og under samme Forhold og Indflydelser, som disse fandt Sted og virkede i Midten af det 17de, og ved Begyndelsen af det 18de Aarhundrede. Den danske Regiering har ladet Indflydelsen af tydsk Retslære, Retsvæsen og Lovgivning, af tydske Universitetsstudier, ligesom af en udelukkende tydskdannet geistlig og civil Embedsstand,[130] i et heelt Aarhundrede rodfæste og udvide sig i hele Sønderjylland, uden al Hinder eller Modvægt.

Den dobbelte, eller dansk-tydske Sprog-Nationalitet i Slesvig, har Regieringen saaledes, uden noget Slags administrativ Tvang, ladet udvikle sig under de for det danske Element høist ugunstige Forhold, hvorunder Nationaliteten her befandt sig; baade før 1721, og efterat hele Hertugdømmet Slesvig atter var blevet samlet af Frederik IV. og igien forenet med Danmark. Følgerne af dette Regierings-Princip, (hvis Bedømmelse fra det politiske Standpunkt vi her maa forbigaae) have været de kun alt for vel bekiendte. Det tydske sociale og Cultur-Element har i 130 Aar, med den fremskridende Hurtighed, som Tidernes Aand, især i det 18de Aarhundredes anden Halvdeel og fra det 19de Aarhundredes Begyndelse, medførte, uhindret og ustandset giennemtrængt næsten enhver Borgerclasse, enhver Samfundsform og Forholdsart af Folkelivet og

130) Hvor træffende og skarpt en indfødt Slesviger (Præsten J. A. Dyssel) allerede noget efter Midten af det 18de Aarhundrede har opfattet og skildret den for Land og Folk skadende Indflydelse af Tydskheden i Sprog, Lovgivning og Administration hos Slesvigs danske Befolkning: kan læses i hans „Forsøg til en indenlandsk Reise." (1752) S. 17—19. Tidligere endnu har E. Pontoppidan ikke mindre eftertrykkeligt udladt sig om disse Misbrug.

Borgerlivet i Hertugdømmet Slesvig — uden at den endnu bevarede danske Sprog-Nationalitet hos Landets halve Befolkning har kunnet modstaae en saadan uhindret Strøm af social Fortydskning, selv i dens unaturlige, Menneskerettighed og almindelig Nationalfølelse krænkende Virkninger. Saadanne have vi allerede ovenfor nævnet, og kunne henvise til den der anførte, humane og overhovedet retfærdige — snarere dog for sit eget Folks, end for den danske Nationalitet med Forkiærlighed berettende og dømmende, tydske Forfatter. Naar endogsaa han, (der selv høiligen misbilliger den Aand og de Grundsætninger, hvorfra saadan en Tilstand er udrundet) fremhæver, hvorledes Børn af danske Forældre, som hiemme kun tale deres Modersmaal, maa modtage den Underviisning, der skal lægge Grunden hos dem til den eneste religiøse og moralske Ungdomsdannelse, de erholde, i det tydske Sprog: naar han beretter, at danske Mænd og Qvinder af Bondestand paa Dødsleiet maa høre de sidste trøstende og opbyggende Ord i Livet i dette fremmede Tungemaal — ja stundom selv bede deres Siælesørger om at foredrage tydske Bønner og Psalmer for dem i Dødstimen, fordi de fra Børneaarene aldrig have hørt andre i Herrens Huus, og ved enhver religiøs Handling: da behøves der ikke mere for at lade enhver føle og erkiende, at kun ved en i sin Oprindelse retskrænkende og tyrannisk Magt har man kunnet indføre saadanne Forhold hos den danske Befolkning i Slesvig.

Den samme, i hine ældre Tider næsten ubemærkeligt indgribende, og fra tildeels andre politiske Forhold og Vilkaar, end de nærværende, udgaaede Magt, har udstrakt sine Virkninger saa at sige til det sociale Livs hele Organisme. Med Sproget har tydsk Dannelse, tydske Meninger og Anskuelser, tydsk Smag og Tænkemaade, Skik og Levemaade, fundet Indgang hos alle de Folkeclasser, endog i Nordslesvig, der staae

inden for — naar vi ei ville sige over den Cultur-Linie, som skiller den agerbrugende Landalmue og den egentlige Haandværksstand, fra Middelstanden i Kiøbstæderne, fra Adelen og de større Godseiere paa Landet, og fra Embedsclassen, i det mindste i alle dens høiere Stillinger. — Vi maae her atter gientage, at denne Tydskhedens eller det tydske Elements Overvægt ligger ikke blot i Sproget og dettes Nationalitet. Denne har, som vi have seet, endnu ei bukket under hos en Trediedeel i det mindste, maaskee nærmere hos Halvdelen af Sønderjyllands Indbyggere; men den danske Sprognationalitet er hos de dansktalende Slesvigere ikke fuldstændigen fri, uafhængig, overveiende eller herskende. Den har ikke allene maattet underkaste sig de ovenfor nævnte trykkende Forhold i Kirken, Skolen, Rettergangen, og den civile Styrelse; den føler ogsaa det umiddelbare aandelige Tryk af den tydske Cultur, der med Sproget er trængt ind i det hele høiere Selskabsliv, og giennem de mere dannede Folkeclassers Vægt og Indflydelse giør sig gieldende overalt, hvor den slesvigsk-danske Land-Almue og Borgerclasse kommer i Berøring med de tydsktalende Godseiere, Godsforvaltere, Advocater, Herredsdommere, og andre Øvrighedspersoner. Det tydske Sprog er allerede for længe siden blevet Intelligentsens og Lærerstandens Sprog i den allerstørste Deel af Slesvig, hvor man desuden i henved 200 Aar ikke har havt andet Middelpunkt for Lærdom, Videnskab og Literatur, end det holstensk-tydske Universitet i Kiel. Saaledes er dette Sprog blevet det adelige eller fornemme Sprog; ligesom det er blevet Dannelsens, Forfinelsens, den saakaldte gode Tones Sprog i Omgangs- og Selskabslivet. Det danske Sprog har, for største Deel, maattet nøies med at trække sig tilbage i Familielivet hos Landalmuen, eller hos den Deel af de nordlige Kiøbstæders Borgerhuse, hvor det har holdt sig.

Vi angive kun i almindelige Hovedtræk dette Forhold i den

danske Nationalitets Stilling i Slesvig; man vil finde det fuldstændigere udviklet i de enkelte Omstændigheder af den oftere anførte tydske Forfatter,[131]) som vel ikke har skildret dem med den Art af Medfølelse, hvormed vi dele vore slesvigske Landsmænds klagende Røst, naar den stundom hos Enkelte frembryder af en længe qvalt Selvbevidsthed; men i øvrigt har opfattet Forholdet mere klart og skarpt, end mangen dansk lidenskabelig Publicist eller Journalist. Vi kunne ei være enige med Hr. Kohl i adskillige Resultater; vi kunne heller ei oversee enkelte Feil og Vildfarelser hos denne talentfulde og tænksomme, i Almindelighed skarpsynede og i en vid Erfarings Skole dannede Jagttager. Men vi maae være enige med ham deri, at den danske Nationalitets Stilling i Sønderjylland er stedt i saadanne uheldige Vilkaar, ved de tydske Elementers Aarhundreder gamle Indblanding i alle borgerlige, sociale og videnskabelige Forhold, at det er forgieves at tænke sig, at disse Vilkaar — selv ved en pludselig politisk Omvæltning — kunde fra Roden af omskiftes eller forvandles. Hertugdømmet Slesvig — hvorledes end dets Forfatning og Forhold til det danske Rige vil blive fastsat — vil ei kunne ophøre at være Sædet for en dobbelt Nationalitet, hvis danske Element kun langsomt, under naturlige, og fra Folkets egen Aand og Villie udgaaende Forhold, vil kunne hæve sig til en høiere Kraft og Dannelse i Intelligentsens Sphære, og derved

---

131) Saaledes især S. 63—72 i Afsnittet: „Die Dänen werden in ihrem eigenen Vaterlande von den Deutschen influencirt.“ S. 73—85: „In welchen Rücksichten ist Schleswig deutsch, in welchen ist es dänisch.“ S. 86—93: „Deutsche und dänische Elemente im Privatrechte des Landes“ — S. 96—100 „im Kirchen- und Schulwesen.“ — S. 101—166: „Sieg des Hochdeutschen über das Niederdeutsche, und Folgen davon für das Dänische.“ — „Socialer, literarischer, commercieller Verkehr mit Deutschland“ o. s. v.

til en større Betydning i det politiske og sociale Liv, end det nu besidder; i det vi maae antage og forudsætte, at en saadan fremskridende Udvikling fra Regieringens Side egentlig og langt mere vil fremmes, ved at hæve og bortrydde unaturlig Tvang, Tryk og Hindring, end ved utidig og unyttig Anvendelse af positiv Magt, eller ved pludselige radicale Experimenter i alle Retninger.

Noget af det første, her maa komme i Betragtning, og fremtræde som et absolut Grundvilkaar, er, at den danske Befolkning i Slesvig maa blive sig sin nationale Stilling, og sit Forhold til det danske og det tydske Folk, bevidst. Det maa engang komme saa vidt, at Nordslesvigs Landalmue og øvrige dansktalende Indbyggere maa føle, at de have et Modersmaal; og at de i og ved denne Følelse tilbagevise den haanende Krænkelse af deres menneskelige og borgerlige Ret, som ligger deri: at det Sprog, som fra Buggen til Graven er Organet for deres indre Liv, deres Tænkning, deres Yttring og Meddelelse i Familien og Huuslivet, skulde være — hvad ikke blot den høitydske Sprogstolthed, der endog med Foragt seer ned paa det engang i hele Nordtydskland herskende Nedertydske — men endog fanatiske, antidanske indfødte Slesvigere have kaldt det: en forvandlet, ved Blanding med danske Ord fordærvet oprindelig tydsk Mundart, som ikke er eller kan blive til andet, end det, som Slesvig-Holstenerne i deres Sprog kalde et Kragemaal, („Ravnedansk," „Raben-Dänisch") eller „ein Volkspatois". — Man kunde vel sige: at saa stupide og uvidende Organer for et fanatisk Parti kunde man overlade til den Spot og Latter, hvortil de selv indvie deres Dumhed. Men staaer da den nationale Bevidsthed hos Folket i Nordslesvig ikke høiere, end at man i en Række af Aar har kunnet udbrede og rodfæste en Mening, der vel ikke altid og allevegne har yttret sig med

lige uforskammet Uvidenhed eller Frækhed[132]); men som dog i det Væsentlige deri bliver sig selv liig, at den betragter den danske Almues Sprog i Sønderjylland omtrent saaledes, som Heloternes doriske Dialect i Lacedæmon betragtedes af Spartanerne? — Ingen Slesviger, han være født af danske eller tydske Forældre, kan undres over, at den hele danske Nation maa føle sig krænket og saaret, naar en borneret Uvidenhed vil tiltage sig Ret til at kalde Folkesproget hos den dansktalende Deel af Slesvigs Folkemængde et „fordærvet Kragemaal". Enhver, hvis Hierne ikke er tom, eller forvirret af Fanatisme, maa jo vide: at et Folks Dialecter er noget andet, end dets Skriftsprog; og at ligesom man forgieves i hele Tydskland vil søge en Plet, hvor det rene Høitydsk er Almuesprog, saaledes vil man hverken i Nørrejylland, Sønderjylland eller Fyen finde nogen Egn, hvor enten det rene danske Skriftsprog, eller den siællandske Mundart, er Almuens Talesprog. Dette hindrer aldeles ikke, at vi kunne finde Bønder og Borgere i Haderslev-Amt, der tale det Danske fuldt saa reent, som Nogen af deres Landsmænd fra Siælland eller fra Kiøbenhavn[133]).

Saaledes maa altsaa den danske Slesviger fordre sit Talesprog ikke allene erkiendt for en dansk Sprogart; men han maa fordre samme Berettigelse for Folkesproget i Nord-

---

[132]) Saaledes som f. Ex. af Dr. C. Heiberg i hans „Zwölf Fabeln in der nordschleswigschen Mundart, mit Uebersetzung in der (deutschen) Schriftsprache." Husum. 1844. — At denne indfødte Slesvigske Advocat til den Grad har prostitueret sig, at han har antaget, eller villet udgive den danske Mundart i Slesvig for tydsk, og derover, endog af Falck, er bleven tilbørlig viist tilrette (Arch. für Gesch. und Statistik, III. 657:) maa man efterlæse i Hr. Dr. Heibergs Skrift, for at kunne finde det troligt..

[133]) Det ovenstaaende er ingen hypothetisk Sætning; det er nedskrevet efter egne Erfaringer, som jeg 1847 giorde i Haderslev og i denne Byes Omegn.

og Mellem-Slesvig til at kunne danne og udvikle sig i forædlet Form, som vort Modersmaal, saaledes som det tales af det hele øvrige danske Folk, eier og er tildeelt, ved Oprettelse af Almueskoler, Borgerskoler og høiere Læreanstalter. At Indbyggerne i hine Dele af Sønderjylland længe have havt et retfærdigt Krav paa Indretningen af en dansk lærd Skole, et dansk Skolelærer-Seminarium, og danske høiere Borgerskoler i Stæderne Flensborg, Haderslev, Aabenraa og Tønder: er ligesaa soleklart, som at det kun er den forhærdede Eensidighed, eller det usurperede Aandstyrannie og den gamle Nationalstolthed og tiltagne Superioritet hos det tydske Partie i Slesvig, som det hidtil har kunnet lykkes at tilintetgiøre enhver Plan til at giøre Folket i Nordslesvig deelagtig i dansk Culturudvikling og høiere Aandsdannelse. — Kan og vil et saa skammeligt Aandsdespotie længere taales i Midten af det 19de Aarhundrede? — Vi haabe det ikke; men Folket selv maa føle sin Fornedrelse i Sprogets og Intelligentsens Regioner; det maa blive sig bevidst, hvad det har at vælge imellem; det maa enten frasige sig sine Fædres Tungemaal, eller det maa fordre Midler til dets Dannelse; det maa erklære sig, om det vil fornegte eller forsvare sit meer end tusindaarige Stammeslægtskab; om det vil være dansk eller tydsk.

Har Folkets Stemme talt, og er ogsaa giennem dets Mund Sandheden — som det er lykkedes et Parti, der ved Løgnens Konst har skaffet sig en udvidet Indflydelse i en stor Deel af Tydskland, at fordunkle — bleven opklaret; er den kommen til Orde og bleven hørt uden Tilsætning og uden Overdrivelse, enten paa den ene eller den anden Side: da vil det vel ikke være vanskeligt for Landsherren at bestemme og befale den Vei, som Regieringen har at følge i at skaffe de dansktalende Slesvigere deres naturlige og borgerlige Rettigheder, i Sprogculturens, Oplysningens og Intelligentsens Sphære,

tilbage. Heri vil et retfærdigt og statsklogt Regieringssystem ikke, saalidt som i nogen anden Green af Hertugdømmets indre Forfatning, overskride Grændsen imellem de to Nationaliteters ligelige Ret. Men det er det holstensk-tydske Element, der hidtil ved en erhvervet og usurperet Overmagt, i Slesvig har undertrykt det danske; og det er naturligviis i Sprogforholdene, hvor denne Undertrykkelse lettest og snarest kommer til Syne. Det er dette Element, der maa vises tilbage indenfor de Grændser, som kunne bestaae med den politiske Retfærdighed. Den tydske Nationalitet og det tydske Sprog i Slesvig have ingen Herreret, allene paa Grund af at de ere tydske. Men at gjengive Danskheden dens naturlige Ret, indbefatter ikke, at Regieringen kan eller vil forurette den tydsktalende Deel af Slesvigerne i nogen Deel af deres lovlige Sprogret, og hvad der med denne staaer i Forbindelse. — Vi komme saaledes tilbage dertil, at ligesaa lidt i Slesvig som i Elsas eller i Belgien, kan en Sprog-Nationalitet, i og for sig selv, blive til et statsretligt Element, eller Sproggrændsen allene afgjøre den politiske Grændse imellem to Lande. Man maa vel omsider have lært i og udenfor Danmark, hvor meningsløs den Tanke var, at man kunde afgjøre Sagen, der strides om, ved at overskære Hertugdømmet Slesvig efter en saadan Grændse, som geographisk ikke lader sig trække i Landet. En Deling vilde saaledes her ikke blive til andet end et Sidestykke til Overskæringen af Lausitz og Saxen, hvorved Preussen i 1814 udvidede sig paa en Nabostats Bekostning, saaledes som det under Frederik II. havde begyndt i Slesien, og siden fortsatte det i Polen. — Men dyre og blodige Erfaringer have tillige lært, hvor lidt man desuden kunde tænke sig Nationalitets-Striden endt, blot ved en Landsdeling efter Almuens Sprog. Det er hverken den danske eller tydske Almue, der har reist denne Strid eller bragt den til Udbrud; og det er ikke Sproget allene,

der giver den en Næring, som har andre, ligesaa dybe Kilder i en Nationalstolthed og i materielle Interesser, der i Aarhundreder have snoet de meer og meer sammenknyttede Baand imellem begge Hertugdømmers Befolkning, hvilke man ikke har Udsigt til i vor Tid pludselig at kunne overhugge.

Alt eller det meste vil komme an paa, hvorledes det vil lykkes den europæiske Politik at løse en af de vanskeligste Opgaver, der er givet den, siden Revolutionen indtraadte i sit andet og tredie Stadium. Det gielder om at grundfæste et Statsforhold imellem Danmark og Tydskland, hvorved den sydligste skandinaviske Stat hævdes i sin af hele Verden erkiendte Ret til et Land, som aldrig har havt anden Overherre end de danske Konger; og det gielder om at finde den Vei, hvorpaa begge de Folkestammer, som udgiøre det danske Hertugdømmes Befolkning, kunne fremdeles boe fredeligt og eendrægtigt sammen i det Land, som ved indvortes selvstændig Forfatning og Statsindretning maa definitivt udskilles fra saadanne Forhold, der skulde knytte Landet til det tydske Rige, som det ikke tilhører, eller den danske Folkestamme i Slesvig til en aandelig Subordination, en Afhængighed af fremmed Cultur, af tydsk Aandsdannelse og Sprogdannelse. Lige Rettighed, lige Frihed, og lige Adkomst til aandelig Selvstændighed, for den danske og tydske Borger i Hertugdømmet, som Deel af det danske Rige! — Dette er Maalet, hvortil en gienfødt indvortes Fred maa føre, om den skal blive virkelig og varig. Midlerne til at naae dette Maal, vil man aldrig vinde ved en inhuman og lidenskabelig Partiaand; de ville kun vindes ved den rolige, faste og humane Statsklogskab, der vil ære Menneskets naturlige og borgerlige Ret fra Sprogets Side, uden at tilstaae Nationaliteten en politisk Magt til at sønderrive Staten, eller tyrannisere over Medborgere.

Tillæg til Anm. 109. S. 624.

Skrivelse fra K. Frederik III. til Rigsraadet. **1658.**

Wi haffue bekommet eder gode herrers erklering, dat. den 17de Aprilis vdi nærverende aar, Anlangende superioriteten, Som Hertugen aff Gottorp pretenderer offuer Hertugdommett Sleswig, och Swabstedt. Nu maatte wi Selffuer ønske, att tiderne vare Saaledis beskaffen at disse høye Regalier kunde mainteneris for oss och Rigett, Saa och worris efterkommere til beste, Dersom i gode herrer derfore ennu wilde resolvere att icke lade dette komme fra Rigett, erbyder wi oss heller derfor at opsette Kron och Septer, och allt dett wi eyer, ia Liff och Blod, end att lade Saadane Store Regalier vdj worris Regieringstid, posteriteten til Skade, affkomme. Mens efftersdi i gode herrer selffuer indfører Saadane beweglige Aarsager, att dette Rigis Største fare och ruin derpaa staar, Saadan begiering att negtte, Saa faar wi, huor v-gierne wi dett och giør, Hertugen aff Gottorff satisfaction att giffue, att lade oss dette mett befalde. Holdendis alligewell derfore, att denne fellitz Fyrstelig Regiering i Hertugdommett Sleswig ikke kan føris aff oss och wore Arffuinger vden lige respect och authoritet. Huad for confusion, Twistigheder, misforstand, w-enighed och diffidentz deraff skulde worde, dersom oss och wores Arffuinger lige superioritet icke skulde bliffue concederet, Saadant kunde wittløftig demonsteris, Mens vi ere vdj dend mening att die gode herrer selffuer kunde dømme fornuftig derom. Och begierer wi for woris deel intett widere, end huad Hertugen aff Gottorff bliffuer bewilgett. Kiøbenhaffn, d. 19. April. Ao. 1658.

Frederich.

Vdskrift:

„Danmarckis Rigets Raad till Hænde.

Efterskrift.

Da jeg i Aaret 1847 skrev den første Afdeling af disse Bemærkninger, (Nyt Histor. Tidsskr. II. S. 271—306) vare Forholdene anderledes, end nu, da jeg slutter dem. Paa den Tid havde endnu ingen dansk Retslærd eller i Statsforhold og Statsret sagkyndig Publicist taget til Gienmæle imod den allerede overflydende Strøm af tydske Stridsskrifter, som angreb det danske Riges Ret til Sønderjylland. Det faldt da i min Lod at være den første, der 1846 fremtraadte, for med Historiens Vidnesbyrd at forsvare den tusindaarige Sandhed: at Hertugdømmet Slesvig tilhører den danske Krone; at det aldrig, under nogetsomhelst tidligere eller sildigere Forhold til Holsten, har udgiort en egen Stat, eller en Statsdeel af det tydske Rige. Naar dette endnu kaldes i Tvivl — naar man endnu vil giøre det til et politisk Stridsspørgsmaal, om Een Fyrste skal kunne regiere i det hele Rige, en Anden i en Deel af det samme Rige: da maatte jeg vel endnu føle mig opfordret til ei at unddrage mig fra at slutte de Bemærkninger, hvori jeg, efter min Evne, vilde bidrage til at opklare den danske Krones Ret til det slesvigske Land og Hertugdømme. Dette er her skeet, om ikke med Fuldstændighed i alle Dele, dog saaledes, at dette Bidrag baade kan betragtes som et udfyldende Tillæg til mit tidligere Skrift, (Nyt Hist. Tidsskr. I. 261—418) og særskilt kan læses. — Forholdene, sagde jeg, vare anderledes da jeg tog til Pennen, end de ere nu, da jeg nedlægger den. Man fandt omsider i Danmark, at det var Tid at besvare vore Modstandere i Holsten og Tydskland, ved meer end Taushed, baade hos Historiekyndige og Retslærde. Disse have siden Begivenhederne i Marts 1848 talt i mange Skrifter, Afhandlinger, politiske og statsretlige Deductioner i det danske og i fremmede Sprog; og enkelte Udenlandske (hvoriblandt en længe navnkundig, nylig afdød preussisk Retslærd og Publicist, og en agtet brittisk Lovkyndig) have selvstændigen behandlet Sagen i statsretlige Arbeider. Jeg har dog ligesaa lidt kunnet tage Hensyn til Alt, hvad der hos os selv eller udenlands er skrevet til Forsvar for den danske Krones Ret, siden min (1847 paa Tydsk og Fransk oversatte) historiske Skizze „over Hertugdømmet Slesvigs Forhold til Kongeriget Danmark og til Tydskland" udkom; — som til

ethvert tydsk Stridsskrift, hvori man har villet forsvare det slesvigholsteenske Partieს, eller den augustenborgske Hertugs, af Sandhedens Aand og Kraft forladte, og ved fremmed Vold og Overmagt hidtil kun slet beviste Paastand. Jeg havde hverken Kald eller Leilighed til at udvide disse Bemærkninger til en stor Bog.

Der gives allerede i Samtiden en fri og uafhængig Retfærdighed; der gives hos Efterverdenen en Dom, som endog Jordens stærkeste Magter og vældigste Herskere ikke undgaae. Jeg frygter ikke for at overgive til begge, saavel Indholdet af de Blade, der i denne Sag tilforn ere udgaaede fra min Pen, som den Aand, den Overbeviisning, de Grundsætninger, hvormed de nærværende ere skrevne. Jeg frygter ei for endnu at gientage, hvad jeg for 3 Aar siden skrev: „Ligesom Historien udbanner sig af en utallig Mængde enkelte „Kiendsgierninger, saaledes har den derhos overalt sine Grund-„sandheder og Hoved-Facta, der altid og overalt blive urokket lig-„gende som historiske Hiørnestene, i hvordan man endog „vil omforme det historiske Stof til den Overbygning, man paa „dem vil opføre.“ Jeg tør derfor endnu henvise til de samme „factiske Hovedsætninger i den Slesvigske Historie“, med hvis Fremstilling jeg i Decbr. 1846 sluttede den af mig selv nedskrevne Fortale (S. XVII—XXIV) til „Das Herzogthum Schleswig, in seinem geschichtlichen Verhältnissen m. m.; aus dem Dän. von Schorn.“ Dertil vil jeg endnu kun føie Ønsket: at Andre, begavede med videre og dybere Indsigt og med stærkere Kraft i Ordet, maatte bringe det dertil, at Sandheds Stemme i det Slesvigske Statsspørgsmaal maa blive hørt overalt — og at, ved Siden af den, Fornuftens og Retfærdighedens Røst maa skaffe sig Indgang i Fyrsternes Raad og hos Folkets Ledere, paa denne og paa hiin Side af det danske Riges tusindaarige Grændse.

Den 27de December, 1849.

Historisk Literatur og Kritik.

9. Kort Udsigt over de separatistiske, saakaldte slesvig-holstenske Partibevægelser i den danske Stat, af C. Hinrichsen, udgivet af Laur. Skau. Kbh. 1847. 101 S. 8.

10. **Ueber das wahre Verhältniss des Herzogs von Augustenburg zum Holsteinischen Aufruhre.** Eine actenmässige Darstellung, nebst Beilagen aus den Augustenburgischen Papieren, von Dr. *C. F. Wegener,* K. Dän. Etatsrathe, Geheimen-Archivare, &c. Copenhagen. 1849. 236 S. 8.

Der gives meer end een indvortes Grund til her at sammenstille disse to Skrifter; de høre ikke allene til dem, som i den hele, hos os siden 1847 fremtraadte Literatur, af publicistisk og polemisk Indhold, der vedkommer den slesvigske Sag, fortrinligen besidde egentlig historisk Charakteer og Værdi; men de høre ogsaa derved sammen, at det første ligesom er en Indledning til det sidste; eller dog viser os, hvorledes Jorden var bearbeidet og Sæden var lagt til den efterstræbte Omvæltning af den danske Stats organiske Bestanddele og deres Sammenhold, hvoraf Hertugen af Augustenborg har villet høste de blodige Frugter paa Borgerkrigens Mark.

Hvor afgiort en Kaldelse den førstnævnte Forfatter har havt til at skrive Bevægelsens Historie, paa Skuepladsen selv og midt under Begivenhederne, men inden Partiet endnu havde fundet det rette Øieblik til at plante Oprørets Banner: derom have vi endnu bedre og stærkere Vidnesbyrd, end de som i Fortaler (baade til den danske Original og den ikke længe efter, i Mai 1847, udkomne

tydske Udgave) gives ham; af den danske Udgiver, som „en hæderværdig, kyndig, besindig og derfor høit agtet Mand i Slesvig, der fra Stridens Begyndelse uafbrudt har fulgt den i Nærheden med stille Opmærksomhed og skarpt Øie; ligesom med urokket Troskab mod den Regiering, han saa længe har tient"; i den tydske Fortale: „at han er en ældre Embedsmand, der har tilbragt sit Liv for største Deel midt i de slesvig-holstenske Bevægelser, og har skarpt, maaskee stundom alt for skarpt, iagttaget dem — ikke blot som ørkesløs Tilskuer; men som den, der fremfor Alt har stræbt at udforske de hemmelige Motiver og ledende Personligheder, og har havt den hele Udviklings og Bevægelses historiske Basis for Øie." Hine stærkere Vidnesbyrd vil enhver rolig og fordomsfri Læser finde i Skriftet selv, i den alvorlige, besindige, aldeles lidenskabsfrie Tone, hvori det er holdt; i dets rene objectiv-historiske Charakteer; og i den sammentrængte til det Væsentlige indskrænkede, og dog tydelige og letfattelige Form, hvorved Skriftet vidner om en Forfatter, der længe har været hiemme i sin Gienstand, og har meddeelt klare og sikkre Resultater af sin Jagttagelse. Dersom et Skrift, med historisk Sandheds, Retfærdigheds og Sagkyndigheds Præg i sit hele Indhold, var sikkert paa en afgiørende Virkning, i en Tid da Lidenskab og blind Nationalitet føre Ordet, og da Egoisme og Partiaand iføre sig et Skalkeskiul af Patriotisme for at forblinde og ophidse Mængden: da maatte en saadan Virkning være tilfaldet dette Skrift, fremfor mange andre, hvis Forfattere have giort deres Bedste, baade paa Tydsk og paa Dansk, for at ægge og forbittre Folket, i Stedet for at oplyse, veilede og berolige det.

Der vil ogsaa i vor hele, allerede uoverskuelige publicistiske Literatur siden 1847, gives meget faa Skrifter, der i den Grad fortiene en meer end temporair Opmærksomhed, som Hinrichsens. Det aabner, fra sin Begyndelse, et historisk-politisk Indblik i Hertugdømmernes indre Tilstand og Styrelse — fra den Tid da disse Lande, „ikke uden store Opoffrelser fra Danmarks Side", forenedes med Kongeriget til en samlet Stat, indtil Separatismens nærmeste Foranledning og Opkomst — hvorved vi, saa at sige, i enhver enkelt ny Sætning finde en ny Materie til dybere Betragtning. Den hele svage Side i Hertugdømmernes Regiering,

der i 120 Aar, eller fra 1721 til 1840), lagde et i mange Henseender uconsequent, omskiftende eller med sig selv ikke enigt System for Dagen, fremtræder i sine Resultater tydeligt nok i dette lille Skrift; om Forf. endog ikke, som man kunde have ønsket ham Studier, saaledes som han havde Kald dertil, er gaaet dybere ind i de forskiellige historiske Grunde til en saadan Politik hos de danske Konger i det 18de og 19de Aarhundrede. Det er ikke afgiort med at sige: at Tydskheden fremherskede i denne Politik, eller at man i den største Deel af det 18de Aarhundrede var mere tydsk end dansk, ved de danske Kongers Hof. Vi have havt tydskfødte Statsmænd og Ministre, der have virket kraftigere og bedre for den danske Stat, end mangen indfødt; og vi ere meget langt fra at betragte Christian VI., der aldrig skrev og sielden talte sit Modersmaal, som en uheldig eller uduelig dansk Konge. Han var tværtimod, uagtet dette, og uagtet sin physiske Svaghed, en Monark, der havde dansk Kongesind, og som Regent viste en Kraft og Selvvirksomhed, som kun Uvidenhed eller Partiskhed have villet frakiende ham. — Men, med Hensyn til Hertugdømmerne, greb dog den af Forf. S. 5 omtalte Inertie og passive Ligegyldighed hos Regieringen, i at betragte og bedømme Forholdet af disse Statsdele til det øvrige Monarkie, bestandigen videre om sig. Det var et Sidestykke, skiøndt af anden Art, til den Ligegyldighed og Beqvemmelighed, hvormed de fleste danske Konger behandlede de norske Regieringsforhold. Følgen af at disse Monarker vilde regiere over to saa betydelige Statsdele, som Kongeriget Norge og to Hertugdømmer (disse endog for den største Deel med forskiellig Nationalitet og Sprog), under en bestandig personlig Fraværelse og uden al underordnet Centralstyrelse for hver Deel (eller med en saa ufuldkommen, uvirksom, eller endog statsfordærvelig, som Statholderskabet i Slesvig) have uden Tvivl været høist skadelige for det hele Statssamfund; hvilket man, i det mindste hvad Hertugdømmerne angaaer, aldrig har kunnet consolidere til fast politisk Heelhed. Tværtimod bleve disse Lande, som vor Forf. bemærker, „ogsaa efter deres politiske Forening med Danmark, administrerede næsten som aldeles fremmede"; og de vare fremmede, ikke blot deri, at man saa at sige overlod Slesvigs hele danske Befolkning til sig selv, og til den slesvig-holstenske Adels nationale

Antipathie mod al Danskhed; men ogsaa deri, at Slesvigs og Holstens tydske statsretlige, statistiske, administrative og ethnographiske Forhold, vedbleve at være næsten ligesaa fremmede for danske Statsmænd, høiere Embedsmænd, Retslærere, Statistikere og Politikere, som om disse Lande havde ligget ved Donau eller Rhin, og ikke imellem Elben og Kongeaaen.

Dette er kun en eneste enkelt Bemærkning af de mangfoldige, som ved enhver Side i det Hinrichsenske Skrift, frembyde sig for den med Forholdene fortrolige Læser; og det er den eneste som her kan yttres. Skriftet taaler ingen Uddrag; det maa læses, overveies og prøves Side for Side; og en Commentar over dets Indhold vilde blive til en Bog af tre- eller fire-dobbelt Størrelse. Vi kunne blot endnu gjøre danske Læsere opmærksomme paa, at den tydske Oversættelse er ledsaget af en Samling af meer eller mindre vigtige Tillæg af historisk og statsretligt Indhold, som Ingen bør lade være ulæst. Dertil hører saaledes to Artikler af Dr. Ostwald, som fremstille den lovlige subsidiariske qvindelige Successionsret i souveraine tydske Fyrstehuse; og den eventuelle qvindelige Arvefølge for det danske Kongehuus i Holsten; ligeledes flere „Bilag af blandet Indhold"; f. Ex. III. S. 134—237, hvor det Absurde og Latterlige i den Paastand, at Frederik IV. 1721 ikke havde forenet Slesvig med den danske Krone, bevises. Her er det især interessant at bemærke: at baade Dahlmann (1815; s. ovens. S. 642.) og Rühs (1817) vare enige om at erkiende Overførelsen af Kongelovens Successionsorden 1721 paa Slesvig; uden naturligviis deri at indbefatte den hele i Kongeriget 1660 indførte Forfatning. — Endvidere IV. S. 147—149 „om Prægravationsspørgsmaalet." VIII. (S. 156—169.) om „Separatisternes Modsigelser." o. s. v.

Naar vi begive os til en nærmere Betragtning af det andet af de ovenfor nævnte Skrifter, da er det kun med de meest blandede Følelser, vi kunne overlade os til en saadan. For saa vidt det er muligt, at see Skriftet og dets Indhold allene fra et reent kritisk og objectivt Standpunkt, vil man ei kunne andet end tillægge det en høi Grad af historisk og publicistisk Interesse, som fremstillende et i sin Art mærkværdigt, ja i den nyere Tid maaskee eneste Exempel paa en længe skiult herskesyg Ærgjerrigheds hemmelige

Planer og Machinationer hos en Mand af Fyrsteslægt, der levede i en rig, privat Godseiers lykkelige Stilling. Tager man nu det objective historiske Resultat af den Augustenborgske Brevsamling for sig, saa seer man denne Mand, uden Hensyn til sin Families Velfærd, til sit Slægtskab med det danske Kongehuus, eller til de af ham selv bevarede retmæssige Abkomster til en Grad i Arveret til den danske Kongekrone — ligesom uden Hensyn til de usalige og fordærvelige Virkninger han vilde fremkalde hos de to i eet Land fredeligt samboende Folkestammer, iblandt hvilke han selv, og hans Forfædre i Aarhundreder havde levet — at giøre Alt hvad der stod i hans Magt for at kunne sætte sig i Spidsen for et Oprør, der har giort Danmark og Hertugdømmerne Slesvig og Holsten til Scenen for en blodig Borgerkrig. Det sidste har han opnaaet; det første kunde han ei engang ved Benyttelsen af ethvert Middel, endog af lav og smaalig Natur, tilvende sig. Det lykkedes ham omsider, giennem sin Broder, som et altid villigt Redskab, at opflamme Forræderiets og Oprørets landsfortærende Brand i Hertugdømmerne; det lykkedes ham, ved at benytte Revolutionens vilde, tøileløse Rasen i Tydskland, at kalde en overmægtig fremmed, mod det danske Folk løssluppen tydsk Krigsmagt til Hielp imod Slesvigs og Holstens lovlige Monark; og det lykkedes preussiske og tydske Hærskarer at overvælde, men ikke at overvinde, den i Tallet langt svagere danske Magt til Lands. Men det lykkedes hverken Hertugen af Augustenborg, ved sine politiske Intriger og sin øvrige hemmelige og skiulte Activitet, eller hans Broder, ved at føre Vaaben imod sin Souverain, og imod det Folk, i hvis Skiød begge disse fyrstelige Personer have fundet deres Ægtefæller i den samme danske Familie, at opnaae enten Agtelse eller Tillid, endnu mindre Magt og Indflydelse, hos Folket i Slesvig og Holsten. — Naar engang Lederne af Opstanden i Holsten 1848 skulle kaldes for Efterverdenens og Historiens Domstol — naar endnu flere og rigere Kilder, end de i det Wegenerske Skrift meddeelte, skulle aabenbare, hvorledes enhver af disse Ledere har virket, for at bringe Striden til en blodig Katastrophe, i Stedet for at giøre ethvert muligt Forsøg til den sidste fredelige Forhandling og Forsoning, som Kong Christian VIII. i sin Dødssygdom ønskede og forberedte — naar en upartisk og retfærdig Dom skal

afgiøre, hvad Brøden har været „baade indenfor og udenfor Murene": da vil det ogsaa komme til Afgiørelse, hvilken af de to augustenborgske Brødre der engang vil forlade den politiske og den jordiske Skueplads med et Minde, der mindst vil blive misundt. Enten han, der i demokratiske Revolutioners verdensrystende Periode endnu fandt det værd at gribe i Luften efter en hertugelig Krone; eller han, som, uden slig Lokkelse af et glimrende Phantom, den 24de Marts 1848 drog sit Værge i Rendsborg for at ægge holstenske og slesvigske Tropper til at give det Exempel, man siden har fulgt i Baden; men som den 19de April i Flensborg igien stak Sværdet i Skeden, for i Tide at vende Ryggen til den Valplads, han ikke havde betraadt.

Lad os et Øieblik standse ved denne Augustenborgske Herres eneste bekiendte Krigsdaad. Den hører ikke til de glimrende; men det er heller ikke nok at være Prinds „af Noer" for at blive en Prinds Louis, eller Prinds Waldemar af Preussen. Hs. D. Prinds Friderich har ikke stræbt efter disse Fyrsters Laurbær. Man vilde heller aldrig have ventet noget sligt af ham; men det kommer dog noget ubeleiligt, at den samme General, der skulde anføre Oprørshæren ved Bau, men kun fik Leilighed til at tage Flugten bag Hæren og Valpladsen, 5 Aar tilforn (5. Dec. 1833) indskrev sit Navn i Danmarks Aarbøger med disse tydske Ord: „Es ist doch in der That kein dummeres Volk, als die Dänen. „Jetzt mit Spöttereien alles aufzuwiegeln, damit man einst so „viel toller auf sie loßgeht, (loßgehe) da sie doch wissen müssen, „daß sie keine Courage haben, wo es wirklich gilt." (Wegener. S. 179.) Denne Forfatter slutter sin af glødende Fædrelandskiærlighed indgivne — men sandelig fra den historiske Side overflødige — Protest imod „en infam og æreskiændende Løgn" (Anm. 288) med Ord, der ville overleve deres personlige Gienstand: „Historien er endnu ikke bleven overrumplet af Feltherren ved Bau."

Det er i ethvert Tilfælde et sørgeligt og modbydeligt Hverv for Historien, at fremdrage en uværdig og usel Handlemaade af Personer, hvilke deres Byrd og Stilling skulde hæve til at giøre sig begge værdige, ved ædlere Tænkemaade og en høiere Aand, end Mængdens. Vi beklage den agtværdige og lærde Historiker, hvis

Kald og Pligt medførte, at skulle stille to af Danmarks farligste og skadeligste Fiender i det Lys, hvori deres hemmelige, nu afslørede Virken har sat dem — en Virksomhed, der var begyndt lang Tid inden det Øieblik, da de offentlig fremtraadte som Repræsentanter for det separatistiske Partie, der, hvor dette trængte til saadanne i Baggrunden af et revolutionaiet Oprør. Men vi erkiende tillige, med hvor streng Indskrænkning til det faktiske Stof i de augustenborgske Papirer, saavidt disse stode til hans Raadighed, Forfatteren har ladet Stoffet selv tale. Denne Tale er kun alt for tydelig, til at her behøvedes nogen konstig Kløgt for at fortolke eller oplyse de to handlende Personers Charakteer og Grundsætninger. Med den ærgierrige Plan for Øie, at arbeide paa den danske Stats Sønderlemmelse, har Hertugen af Augustenborg længe, og paa flere Veie stræbt at nærme sig Maalet, eller et saadant Standpunkt, hvor han, efter Tidernes forskiellige Conjuncturer, troede at kunne giøre sig mest Haab om et heldigt Udfald. Han har saaledes først (i en Tid, da Folkepartiet og enhver demokratisk Idee var begge Brødres Afsky) søgt at virke paa kongelige Embedsmænd i Hertugdømmerne, at giøre dem usikkre i deres Overbeviisning og vaklende i deres Troskab mod Monarken, og at vise dem Udsigten til en Løsrivelse af Hertugdømmerne fra den danske Stat, ved Oprettelsen af et augustenburgsk Dynastie. (Wegener, S. 21, o. flg.) Dette fulgte efterat Hertugen forgieves havde søgt at vinde Frederik den Siettes Tillid, ved at meddele ham Lornsens og hans Parties „demagogiske" Planer; ved at fraraade enhver constitutionel Forfatning, og raade til at omgaae ethvert Spørgsmaal om Hertugdømmernes administrative Forbindelse. (1830). Det lykkedes dog ikke Hertugen at opnaae Indflydelse ad denne Vei. Frederik VI. vedblev at vise ham Mistillid; ligesom ved en Ahnelse om Hertugens sande Mening og Formaal.[1]) Imidlertid blev dog altid Statholderskabet i Slesvig efter den hessiske Landgreve Carls Død, et Maal for begge Brødres Attraa; og hvis maaskee Hertugen, som det synes, til en Tid mindre ivrigt har efterstræbt denne Post, saa har han

---

[1]) Dette røbede Hertugen paa en Maade allerede 1837 ved sit under streng Anonymitet udgivne Skrift imod Prof. C. Paulsen: „Die Erbfolge in Schleswig-Holstein." Halle. 1837. 8.

med Glæde seet, at hans Broder tragtede efter, og omsider (til de Flestes Forundring) opnaaede den.

Efterat Frederik VI. havde indført den raadgivende Stænder-Institution (men i en ulige mere liberal og demokratisk Form, end Hertugen havde foreslaaet) fremtraadte denne i Stændernes Forsamlinger som afgiort Aristokrat, forsvarede den slesvig-holstenske Adels Institutioner og Privilegier, Patrimonialret, Toldfrihed og Jagtret. Hans Broder deelte heri troligen hans Sind, om han endog offentlig holdt sig mere tilbage; men skrev i private Breve om „de Kielske Narres Adresse til de (7) Goettingske Professorer"; og gottede sig over, „at det i Kiøbenhavn vilde komme ret ubeleiligt, naar Kongen af Hannover jagede disse Karle bort"; for hvis Skyld „Professorerne, og de første Embedsmænd i Kiel, saaledes havde blameret sig." Den adelige Toldfriheds Ophævelse var især Prindsen en Torn i Øiet. Han foreslog (16. Febr. 1838) sin Broder formelig, at modsætte sig „dem verfluchten Zollgesetze," at samle Deputerede af Ridderskabet, og indgaae med en Protest til Forbundsdagen i Frankfurt imod en saadan Retskrænkelse. — Deri maatte han frit have fulgt sin Overbeviisning, ligesom i ethvert Tilfælde, hvor de augustenborgske Fyrster ikke havde villet skye Dagens Lys for deres Meninger og Handlinger; eller hvor de i ridderlig og aaben Færd havde vedkiendt sig hvad deres Agt og Paastand var, imedens der endnu var noget at vove, ved at træde i Skranken imod en legitim Monark. Men Hertugens Veie vare den lønlige Intrigues; og denne har han, som det synes af de enkelte Traade af hele Væven, der snoe sig igiennem den Wegenerske Brevsamling, fulgt med utrættelig Iver, med egne vedholdende Anstrengelser, og med en vis Art af Kløgt eller Snildhed.

Saaledes see vi, at da han efterhaanden blev overbeviist om, at i Provindsialstænderne kunde han i Længden ikke trænge igiennem allene ved aristokratisk Magt og Myndighed, og at han tabte Terrain tilligemed Ridderskabet: foretog han sig (fra Slutningen af 1838) at stige ned til en lavere Sphære. I Forening med adskillige Raadgivere og Clienter, hvoraf nogle (efter Brevene at dømme) uden Tvivl i Dannelse og Evner stode betydeligt under deres Patron, beqvemmede Hertugen sig omsider til at gribe

til det almindelige europæiske Agitations- og Revolutionsmiddel, den periodiske Presse. Ved denne at forvitre, ophidse og beherske den offentlige Stemning i Hertugdømmerne" (Weg. S. 25—35.) blev nu et af hans Hovedmaal. I Begyndelsen vilde Hertugen dog holde sig tilbage fra de radicale og demagogiske Blade (f. Ex. „Itzehoer Wochenblatt") og holde sig til de endnu lidt mere moderate, (f. Ex. „Alt. Mercur"); men da Demokratiet Aar for Aar vandt mere Magt, varede det ikke længe, inden Hertugen selv — om ikke i Sind og Grundsætninger, som han vist vår meget langt fra, saa dog i den Gierning, der var nødvendig for at virke paa den demokratiske Mængde, gik saa dybt ned i denne Sag, som det vel var muligt, nemlig til selv at blive demagogisk Agitator og Journalist. Allerede i Frederik VI. sidste Leveaar begyndte disse Practiker; og Hertugen, uden alt Hensyn til sin Stand, fandt intet brugeligt Aviskneb for usselt eller uværdigt. Saaledes skrev han endog selv, i Dec. 1839 et fingeret Brev imod den bekiendte Nis Hansen, underskrevet „Samtlige Synsmænd og Repræsentanter i Nordborg Amt", og bestemt til Indrykkelse i „Kiøbenhavnsposten"; i hvilket Brev han lod de danske Bønder paa Als erklære, at en (af en Herredsfoged smedet) Adresse imod det danske Sprog, med Begiering, at det tydske Sprog maatte indføres i Skolerne paa Als, virkelig var skrevet efter Bøndernes Ønske. — Eet Exempel af den Art kan vel være nok til at vise, hvor dybt Hertugen nu var steget ned, og at intet Middel var ham for lavt til at ophidse Mængden og virke for det slesvig-holstenske eller separatistiske Parti, hvilket han nu ansaae som sit eget. Hans erklærede Had imod det danske Sprog og al Danskhed, hvorom et, ved ærlig Diærvhed mærkværdigt, skriftligt Vidnesbyrd haves af hans egen Svoger, (Wegener, S. 145. 46) vilde ogsaa i sig selv være mere forklarligt, dersom det ikke var yttret saa stærkt og aabenbart af den samme Fyrste, der en Tid lang virkelig strakte sine Planer endnu videre end til en hertugelig Krone i den ideale slesvig-holstenske Stat; nemlig til den mulige Udsigt, at kunne forene den med den danske Kongekrone[2]).

---

[2]) At denne Tanke levede hos Hertugen 1844, sees bl.a. af Samvers bekiendte Skrift „die Staatserbfolge" ꝛc. Fort. S. XIX. XX.; hvilket blev giennem-

Efter Christian VIII. Thronbestigelse vedblev Hertugen af Augustenborg, under et Skiul, som det, under andre Forhold, ikke vilde været vanskeligt at opdage, at arbeide med mange complicerede Intrigers Magt, saavel mod den kongelige Myndighed, som imod den danske Stat og Monarkiets Eenhed. Hans Activitet concentrerede sig dog især til at virke, deels i og paa Provindsialstænderne, deels ved Dagbladenes Indflydelse paa Folkestemningen. I den sidstnævnte Virken deeltog han selv med en Journalists hele Iver og Udholdenhed; saaledes f. Ex. ved en langvarig Feide, som han i 1841, under Anonymitetens Skiul, førte i „Itzehoer Wochenblatt" imod Rescriptet i Anledning af Sprogstriden, og imod P. H. Lorentzen og dennes daværende Forsvarer, Dr. Heiberg[3]). Det blev ikke ved det ene Blad. Man seer den augustenborgske Hertug at nedlade sig til usle Intriger, for at faae de af ham selv skrevne Avis-Artikler imod det danske Sprog og imod enhver Yttring af dansk Nationalitet i Nordslesvig, optagne eller indsmuglede i Bladene fra Sønderborg, Aabenraa og a. St. Han kunde derved ikke undgaae, at komme i en for hans politiske Charakteer lidet ærefuld Modsigelse med sig selv. Hertugen, der 1839 „i Dupin foragtede Repræsentanten for de spidsborgerlige, philisteragtige, fra Urteboden opvorede, plebeiisk hovmodige Parvenus", som han ansaae for de farligste Raadgivere, en Regent kunde vælge (Wegener S. 123. 24) maatte nu selv tye til Medhielpere og Redskaber, der stode uendelig dybt under en Dupin.

Da Hertugen dog hverken kunde skrive eller handle allevegne selv, og Klogskab bød ham endnu saameget mueligt at holde sig i

---

seet og forsynet med Tillæg og Rettelser af Hertugen. At det anførte Sted om den augustenborgske Arveret til den danske Stat skyldes Hertugen selv, lære vi af et Brev fra Sammwer. (Wegener. S. 79 og 192. At Hertugen havde den samme Tanke 1845, 1846 ja endnu 1848: s. Wegener. S. 21. Anm. 23.)

3) Den samme Dr. juris og Advocat, der 1844 vilde giøre Sproget i Nordslesvig til tydsk, forsvarede derimod 1841 P. H. Lorentzen fra Nordslesvig, der „talte Dansk" i Stændersalen, imod Hertugen af Augustenborg. Lorentzen og Heiberg holdt 1841 sammen som Demokrater; siden blev den sidste til en ultratydsk-Nationalist, der angreb og forfulgte den danske Nationalitet i Slesvig, hvor han nogle Aar tilforn havde fegtet imod Hertugen for Demokratiet.

Baggrunden: betiente han sig snart umiddelbart, snart paa anden eller tredie Haand, af Personer, der vare afhængige af ham, eller stode under hans Indflydelse; og det Folk af høist forskiellig Stilling, Charakteer, Dannelse og Grundsætninger. Vi ville ikke tale om Mænd af Indsigt og Talent; som Falck, Samwer, eller andre Jurister, hvis Pen og hvis Raad Hertugen har brugt for sig og sine Anslag; men man kan ikke uden Indignation, med Hensyn paa hans Stand, Forhold og Stilling, see ham betiene sig af uværdige og nedrige Personer[4]) til at spionere, agitere Almuen og Borger-Classen i Nordslesvig, kiøbe Smaastædernes Dagblade til at optage antidanske Artikler, fabrikere Petitioner til den slesvigske Stænderforsamling; kort, bruge ethvert anvendeligt Middel til paa skiulte Maader at arbeide og conspirere imod Landets legitime Herre — imod den Konge, som deelte den danske Throne med Hertugens Søster. Imedens Hertugen selv (i Aarene 1842—1844) var i uophørlig Virksomhed ved at skrive Avisartikler til Altonaer Mercur, Itzehoer Ugeblad, Sønderborgs Avis, Hamb. Correspondent, Kieler-Correspondentsblatt (hvor han bl. a. 1842 førte en heftig Feide med den bekiendte Demokrat Adv. Clausen i Kiel, som benegtede Augustenborgernes Arveret til Slesvig) og fl. Blade; ved at skaffe sig Organer i franske Journaler (Wegener, S. 161.); ved Brevvexling med sine underordnede Stridsmænd i det „dialectisk-politiske Felt-

---

4) Et Gallerie af adskillige saadanne forekomme i den af W. meddeelte hertugelige Correspondance. En styggere Rolle, end den, Landsbypræsten Brag i Sundewith udførte som Spion, Haandlanger og Agitator, kunde vel ikke let nogen geistlig Mand paatage sig. Ved Siden af ham staaer en (kongelig) Amtsforvalter Krogh, der finder Oliemøller Schiøtte „værdig til Galgen, eller til at klæbe Steile og Hiul", og Oberst Brock „til at miste Tungens Brug, ligesom Forsynet alt havde straffet ham ved at berøve ham Synet" (S. 188.) Som endnu et Exemplar, instar omnium, kan nævnes en vis Justitsraad Jasper i Slesvig, som, imedens han i en Række Aar arbeidede for Hertugen af Augustenborgs Planer og Intriger, ved dennes (!) Anbefaling hos Christian VIII. 1843 erholdt 5000 Rbdlr. i Forskud paa Arbeider, som Kongen maatte ville overdrage ham. (Wegener S. 48. 163.) Som Commentar hertil læse man f. Ex. Jaspers Brev (Nov. 1844) om hvorledes han haaber, at man nok vil kunne bringe det til at sætte Skræk i Kongen; (S. 200) eller et andet (Aug. 1845) om den fra Augustenborg til Sangerfesten i Würzburg 1845 affendte uforlignelige Fane. (Nr. 95. S. 205.)

tog" (som en af hans Clienter kaldte det) m. m. fandt han endnu Tid og Leilighed til at forfatte egne polemiske Skrifter imod den danske Stats Eenhed og Arvefølge[5]); og alt dette skeete, imedens K. Christian VIII. var saa langt fra at ahne eller ville troe, hvilke Fiender han selv og Staten havde i hans egne Svogre, at han ei allene, som vi ovenfor saae, kunde bringes til at lønne en af Hertugens egne servile Haandlangere (en **kongelig** Embedsmand i Slesvig!) med en betydelig Pengesum; men at den skuffede Konge tilsidst endog, imod flere høitstaaende Raadgiveres Advarsel, greb til et Middel, der snart viste sig at være Gift, i Stedet for Lægedom. — Hertugen af Augustenborg forlod heller ikke, saa længe Christian VIII. sad paa Thronen, den Vei han i mange Aar havde gaaet; men hvorledes hans hemmelige Bevægelser og Intriger fortsattes i Aarene 1845—47 — er mindre tydeligt i det ringere Forraad af Breve fra disse Aar.[6]) At han

[5]) Et saadant udkom i Hamborg 1843, under Titel: „Widerlegung des Anfsatzes in der Berling. Zeitung über die internationalen Verhältnisse in der dänischen Monarchie." Ovenmeldte Justitsraad **Jasper** anmeldte det i Itzehoer Wochenbl. 1843. Nr. 29.

[6]) Vi kunne ved denne Leilighed ikke tilbageholde en Bemærkning, som ved Læsningen af det Wegenerske Skrift er af Vigtighed. Det er øiensynligt, at Udgiveren i den hele Meddelelse af et Udvalg af den paa Slottet Augustenborg forefundne Correspondance, strengt har holdt sig til den Deel af sammes Stof, der havde **historisk** eller **politisk** Betydning; og har afholdt sig fra at lade aftrykke noget, der blot kunde have det personlige eller Familieforholdets Interesse eller Kryderi, uden directe at tiene til Bogens Diemed. At han heri er gaaet tilværks med en høi Grad af Discretion og sømmelig Ærbødighed i disse Forhold, der hvor de vedrøre illustre Personer — vil Enhver finde naturligt; og vi tør formode, at en saa omhyggelig og samvittighedsfuld Historiker, som Etatsraad **Wegener**, vil have sørget for at bevare for en tilkommende historisk Opklaring, hvad Dieblikket ikke taalte at bringe for Lyset, eller hvad der til Diemedet ikke var **nødvendigt**. Dette kunde og skulde jo ikke strække sig til, at belyse den nedenfor nævnte historia arcana — som vi forresten ikke uden Grund frygte for, vil komme til at savne alt for meget af fornøden Oplysning, i Følge den i Danmark herskende Ligegyldighed for **Memoirers** og **Biographiers** historiske Stof hos os selv. Et andet Spørgsmaal, om en privat Correspondance, hvoraf et Fragment er meddeelt, kunde fra begge Sider have givet et eller andet historisk oplysende og bekræftende Stof, holde vi det ikke for passende nærmere at berøre. At Udgiveren, i ethvert Tilfælde, snarere har **holdt** formeget **tilbage**, end **meddeelt** formeget: derom synes Bogen selv ikke utydeligt at vidne.

fremdeles vedblev at benytte den periodiske Presse til Agitationer imod Kongen og imod Danmark, ved egne Artikler i holstenske Aviser, (ja endog, ved Hielp af falske Navne, i Kiøbenhavnsposten; (Weg. S. 55) og ved Pengeunderstøttelser til Dagblade i Haderslev og Sønderborg: dette var kun eet af hans statsoprørende Midler. Han vedblev, som før, ikke blot at kiøbe Avisredacteurer, men betale kongelige Embedsmænd (f. Ex. en Overretsraad i Slesvig) for at faae Partiskrifter udgivne. (Wegener (207. 208.) Hans personlige Forhold til Christian VIII., som i hine Aar bestandig blev koldere, fremtræder i øvrigt ikke i den Wegenerske Brevsamling.

Hertugen af Augustenborg giorde i Sommeren 1843, i politiske Øiemed, en Badereise til Tydskland. Under sin Fraværelse lod han sig bl. a. af sin fortrolige Spion, en Landsbypræst i Sundevith, hvis hele Adfærd og Skrivemaade charakteriserer hans Lavhed i Charakteer og i Dannelse (s. ovenfor S. 679), berette om Sagernes Tilstand i Slesvig, om Kongens Ophold i Flensborg, om Intrigerne mod Filialbankens Oprettelse, o. s. v. Men paa samme Tid havde han en langt farligere og mægtigere Medhielper i sin Broder paa Noer, hvis Sindelag mod sin Konge og Herre denne Prinds nedlagde i fortrolige Breve til Broderen, hvori han 1843 og 1844 viser sig som aabenbar Conspirateur imod Staten og dens Souverain; uagtet Kongen allerede den 24de Marts 1842, „til Forbauselse for det danske Folk, for Prindsens eget Partie, og vel for hele Europa", (Wegener S. 35) havde givet ham, som kongelig Statholder og commanderende General, den høieste civile og militaire Magt i Hertugdømmerne. Det er vel langt fra at være opklaret ved den Wegenerske Bog, hvorledes det blev muligt for denne Prinds, saa længe og til en saadan Grad at vinde og bevare Christian den Ottendes personlige Gunst og Tillid. Der vilde fordres en dybere Fortrolighed med Tidens historia arcana, end Alt hvad der, selv af en meget fortrolig Brevverling, har ligget aabent for den danske Rigsarchivars Øine, til at kunne giennemskue de politiske Grunde og personlige Stemninger hos Kongen, der kunde lede ham til et Skridt, som man imidlertid med endeel Sandsynlighed kan

tillægge hans egen umiddelbare Mening og den Idee: at kunne, uden Anvendelse af strenge eller energiske Midler, sikkre sig Orden og Rolighed, ved at give en med Kongen og med Danmark ved Blodets Baand saa nær forbunden Prinds den øverste Myndighed i Hertugdømmerne.

Hvad derimod nu, ved den Wegenerske Bog og dens Actstykker, ligger aabenbart for Dagen, er den vanærende Rolle, som Prindsen af Noer har spillet i sit Forhold til Kong Christian VIII. — om hvem han ogsaa, efterat han i mange Aar havde staaet i den nærmeste Familieforbindelse med ham, ikke undsaae sig ved (1829) at bruge grove, ja gemene Udtryk. (Wegener S. 128. 129.) Det var denne Prinds, der i Nov. 1830, ved at yttre sig om en forestaaende Revolution" (i Hertugdømmerne) forsikkrede hans derover urolige Broder: at i enhver Bevægelse, der udgik fra „s a a d a n n e Folk" (Demokrater) maatte **„enhver ærlig Mand holde fast ved den bestaaende Orden"**; **„i hans Stilling som Soldat** var hans Vei foreskrevet ham; og denne Vei vilde han gaae s o m s t r e n g R o j a l i s t": — det var **ham**, der i denne Aand, (Nov. 1830) „saaledes som Pligt foreskrev ham", (det hørte dog slet ikke til hans daværende militaire Stilling som Regimentchef) havde sendt Frederik VI. Rapporter om „Bevægelsen" i Holsten, og angivet for Kongen „e n h v e r a f D e m a g o g e r n e i Landet" — det var **ham**, der efterat hans Svoger havde besteget den danske Throne, vel maaskee tog sig noget mere i Agt for, i fortrolige Breve at bruge plumpe Skiendsord om Kongen; men derimod vedblev, i en hemmelig Sammensværgelse imod den danske Stat og imod den Souverain, han „s o m S o l d a t" havde svoret Troskab", at smede Anslag og lægge Raad op med en Thron-Prætendent og Landsfiende, der misbrugte sin Stilling, sine Besiddelser og sine Forbindelser som den første Godseier i Slesvig, til at oprøre Folkestemningen og ophidse Undersaatterne imod deres Landsherre, den danske Konge. Her behøves ingen Udtryk, som Pennen blues ved at nedskrive; thi det er nok at henvise til P r i n d s e n s e g n e, ovenfor anførte O r d fra 1830. — Havde han da selv skiftet Sind og politisk Farve? Var han pludselig fra Rojalist bleven Demokrat og Demagog? (Endnu 1839 var han dette Parties arge Fiende.

Wegener S. 143.)[7]). Derom vidner intet i hans Breve; men ethvert af de her meddeelte, efter Marts 1842, vidner om, med Prindsens egne Ord: at han, beklædt med den høieste civile og militaire Myndighed, i Skiul handlede som Forræder mod sin Konge, som falsk og farlig Fiende imod sin høie Søsters Ægtefælle. Naar han raader sin Broder, som slesvig-holstensk Prætendent, at søge Hielp hos Kongen og Prindsen af Preussen (S. 175); naar han advarer Hertugen mod Farer, som true hans ærgierrige Planer ved „den russiske Forbindelse" (S. 176); naar han (1843) udgyder sit inderste Hierte i ærekrænkende Udtryk imod det Folk, som Christian VIII beherskede (rinder dets Blod ikke i hans Aarer?) (S. 179); naar han harmes over, at Kongen ikke vil taale aabenbar Insubordination, eller „Bevægelser blandt det Militaire" i Rendsborg under Prindsens Overbefaling; eller naar Kongen vil, at holstenske og danske Officerer skulle forliges, og ikke uhørt vil give de sidste Uret („en Skandal er dog et saadant Qvinde-Regimente!" (?) ere herom hans Udtryk, S. 181); naar han (1844) tilskynder Hertugen, at træde kraftigere frem som Forsvarer af „Hertugdømmernes Forbindelse, der staaer i det nøieste Forhold til vor (Augustenborgernes) Arveret"; (S. 184) eller at henvende sig til Kong Leopold i Belgien, om Bistand af denne Monark for hans Prætensioner, og at reise til Wien og Berlin, for at bevirke lignende Resultater (S. 196); naar han paa samme Tid (1844) ved falske Angivelser af en, endog for Kongens Person, farlig Stemning i Nord Slesvig og Ribe-Egnen, vil forlede ham til under sit Ophold paa Gram, at lade en Rytter-Eskadron henlægge til Kongens Beskyttelse (Wegener S. 74—77) — hvad skulle vi da efter saa-

[7]) Efter Christian VIII. Død seer man ham derimod (28. Febr. 1848) med aabenlys skadefro Glæde, at gotte sig over de Stød, som Kongemagten i Europa, „den Metternichske dumme Politik", Kongen af Belgien, „der bald einpacken muß", den østerrigske Magt i Italien, Kongen af Preussen, for sine Rhinlande — med eet Ord, al Stabilitet i de daværende europæiske Statsforhold, havde faaet ved Februar-Revolutionen i Paris og Ludvig Philips Fald. Var nu altsaa Prindsen af Noer, af lutter Glæde over de ugunstige Virkninger af Pariserrevolutionen for det danske Cabinet, som han meente at kunne forudsee, pludselig bleven Demokrat? — derom savne vi videre Oplysning; da Brevsamlingen ender med den korte Coureer-Efterretning, som han under ovenanførte Datum har affendt fra Noer til sin Broder.

danne Handlinger, dømme om en med Kongehuset nær beslægtet Prinds, som under alt dette bevarede sin Maske saa vel, at han i lang Tid kunde skuffe Christian VIII., og i meer end 4 Aar, skiøndt i Ledtog med sin Broder om at opløse den danske Stat, kunde beholde sin Statholderpost? — Hvad skulle vi sige om den Mand, der under saadanne Forhold, og med en saadan Handlemaade, vilde beholde denne Post? — Efterverdenen vil give Svaret. Vi ville slutte med en kort historisk Parallele.

Dersom Hertug Christian Albrecht af Gottorp, nær i Slægt med danske Konger og gift med en dansk Kongedatter, i mange Aar var en farlig Fiende af det danske Rige — da var han det i det mindste ikke som Undersaat, men som regierende Fyrste, ophidset af sin Svoger Carl Gustav, og ledet af en tidligere gottorpsk, med Sverrige nær forbunden Politik. Christian Albrechts Lod som Fyrste var uheldig og ikke ærefuld; men hans Færd var derfor ikke æreløs, eller hans fiendtlige Handlinger dækkede med en lumsk Fortroligheds skuffende Slør. Hans Minde var maaskee i sin Tid forhadt i Danmark, som den, der hialp til de ulykkelige Fredsslutninger 1657 og 1660; foragtelig blev han dog aldrig.

---

11. Efterretninger om Kiøbstaden Kolding, med 12 lithographerede Grundtegninger, Prospecter, Bygninger rc., samlede og udgivne af Jens Jørgen Fyhn, Sognepræst for Nørre-Jernløse og Qvandløse. Kiøbenh. 1848. 293 og 24 S. stor 8.

12. Stiftsstaden Viborg; en historisk og statistisk Beskrivelse, med tilhørende Grundtegning, ved M. R. Ursin (Stiftsprovst i Viborg.) Viborg. 1849. X. og 325 S. 4to.

En Bemærkning, hvortil vor nyere Literatur længe har givet Anledning, og som her ikke første Gang giøres, er denne: at den i lang Tid saa at sige reent har savnet Beskrivelser af almindelig geographisk eller topographisk Natur, over Land-Distrikter,

Herreder, Sogne, eller mindre Land-Omraad. Der var en Periode, hvori dette Slags Skrifter, der kunne give saa mangfoldigt Udbytte for Ethnographie, Statistik, Historie og Oldtidskyndighed, langt mere hørte til Dagens Orden; ligesom de ældre endnu altid ere meget søgte af danske Bogvenner og Bogsamlere. I de sidste 20—30 Aar ere derimod (vi regne nemlig ikke de landoeconomiske Topographier med i Tallet) denne Literaturgreen næsten uddød i Danmark. Noget heldigere i den Henseende have Kiøbstæderne været; i det mindste have vi nu, næsten samtidigen, eller i to Aar efter hinanden, og det i en for Literaturen saa trykkende og ugunstig Tid, erholdt udførlige Beskrivelser over to af Jyllands gamle og betydelige Kiøbstæder, begge Skrifter i en meget anstændig udvortes Skikkelse; det første endog rigeligt udstyret med en nyttig Samling af ældre og nyere Grundtegninger, Prospecter og andre topographiske Aftegninger. Iblandt disse vil en historisk og archæologisk Læser med Erkiendtlighed modtage, saavel Copien (Tab. 1) af en interessant gammel Grundtegning i Fugleperspectiv fra det 16de Aarhundrede, („ex museo illustriss. dom. Henr. Ranzovii, producis Cimbriæ", &c.) der ogsaa giver en billedlig Forestilling om Coldinghuus før Christian IV. Tid; som de ikke mindre interessante Tab. IX. (Prospect af et anseeligt og mærkeligt gammelt Borgerhuus i Kolding) [1]) og Tab. XI. (et Situationskort over de

[1]) Denne anseelige og smukke dobbelte Gavlbygning af Bindingsværk, med Indkiørselsport imellem begge Huse, ligger ved Torvet, og dens Alder stiger maaskee endog høiere op i det 16de Aarhundrede, end Aarstallet over Porten 1595, der muligen tilkiendegiver Gavlhusenes Opførelse eller Udbygning af den daværende Eier, Herman Reiming, som 1585 fik Privilegium paa at holde Apothek og Viinkielder i Kolding. (S 283.) Ved at sammenligne denne gamle Bygnings Architektur med Tegningen af det nye Raadhuus, opført 1840 (S. 184. 85) faaer man Leilighed til at ønske, at flere af de ældre Tiders charakteristiske Huse i Colding, (som Forf. S. 8 omtaler med noget mindre historisk Kiærlighed, end han ved andre Leiligheder lægger for Dagen) havde været skaanede af det Alt moderniserende og nivellerende Raseri, som i de sidste Decennier har gaaet igiennem Landet, og udslettet ethvert Præg af ældre dansk Bygningsmaade, tilligemed saa mange andre historiske og architectoniske Minder, som havde fortient en skaansomt restaurerende Bevaring.

Svenskes Leir i Nørre-Jylland, med Stæderne Kolding, Middelfart og Frederiksodde[2]), og deres Omegn, i Aaret 1657.)

Ikke mindre vil enhver Læser, med Kiærlighed og Deeltagelse for fædrelandske historiske Erindringer, være Forfatteren af Koldings Beskrivelse takskyldig for den betydelige Deel af saadanne Erindringer, han har samlet og optaget i sit topographiske Arbeide. Dette har derved overhovedet faaet en mere archæologisk-historisk Charakteer, hvorved det nærmer sig ældre Skrifter af lignende Art, og har tilegnet sig den Interesse for en større og blandet Læserkreds, som de i en strengere statistisk-topographisk Form affattede Kiøbstadsbeskrivelser ikke altid kunne giøre Regning paa. Hertil passer ret vel den af Forfatteren valgte Titel „Efterretninger om Staden Kolding"; og disse har han ogsaa inddeelt efter et Princip, der giver enhver af Bogens Afdelinger en vis Selvstændighed. Saaledes beskrives først (S. 14—53) det nu ødelagte, og kun i sin grandiose Ruin tilværende Koldinghuus Slot, hvis Historie i kort Fuldstændighed er meddeelt, lige til dets Undergang ved Branden den 30. Marts 1808. Her gives bl. a. (S. 36—44) en Fortegnelse over Høvedsmænd og Lehnsmænd paa Koldinghuus (fra det 13de eller 14de Aarh. indtil den sidste, Steen Bilde, til Kiersgaard, 1653—1662), om hvilke ogsaa nogle biographiske Noticer ere samlede, og hvortil er føiet en mere summarisk Liste over Amtmændene i Koldinghuus (siden Veile) Amt fra 1662 til nærværende Tid. — Man kan vel ikke tillægge disse, eller de øvrige historiske Noticer, som i Anledning af Slottets Beskrivelse meddeles, en saadan Fuldstændighed, at de indeholdt Alt, hvad der ved lang og møisom Efterspøgning af utrykte Kilder, lod sig tilveiebringe. Imidlertid vidne de om Forfatterens Flid i at benytte saavel samtlige

---

[2]) Denne Stad og Fæstning har her naturligviis sit oprindelige danske Navn. Skulde den ikke, i Anledning af den uforgængelige historiske Navnkundighed, som Staden har vundet den 6te Jul. 1849, kunne opnaae, ogsaa at vinde det danske Navn tilbage, i Stedet for det fremmede og smagløse Fridericia? — Vi mene, det maa være et Ønske, Stadens Indbyggere ville dele med Enhver, som indseer det Uheldige, og undertiden Taabelige, i at omskifte Stæders og Gaardes gamle Navne med nyere, i Almindelighed slettere og mindre passende.

trykte Kilder, som de ham tilgængelige Archiver, (han nævner i Forerindringen „det Kongelige Geheime- og Rentekammer-Archiv“; men ikke Cancellie-Archivet) til og under Samlingen af de mange, baade i Afdelingen om Koldinghuus, og i de følgende Afdelinger omstrøede historiske Data og Erindringer, af meget forskiellig Art og Beskaffenhed. Disse bidrage til at give denne Bog en fleersidig Interesse, i en vis Henseende endog til at gjøre den underholdende; uden at man kan tillægge den aldrende Forfatter, (hans Skolegang i Kolding falder i A. 1799—1806). at en alt for smaalig Opsankning af enhver hans Fødeby vedkommende Ubetydelighed har været Følgen af den umiskiendelige, af ham selv i Fortalen berørte „særdeles Kiærlighed til sin Gienstand“, hvormed den er behandlet. Man kan derimod beklage, at han, som det synes, ikke har fundet Leilighed til, under et længere Ophold i Kiøbenhavn; at benytte Cancellie-Registranterne — en bl. a. for Historien af de danske Kiøbstæder og Slotte, lige fra Frederik I. Tid, men især fra Christian III. Regieringstiltrædelse, rig og uundværlig Kilde.

Efter Koldings gamle Slot lader Forfatteren følge Stadens St. Nicolai Kirke, der hverken hører til de store (72 Alen lang, 40 Alen bred) eller meget bekiendte i Danmark. Vi erfare heller ikke noget om dens Alder eller Bygningshistorie, med Undtagelse af sildigere Tilbygninger og Istandsættelser (især den betydelige i Midten af 18de Aarh.) Der omtales „24 gamle Munkestole i Kirkens smukke Chor“, hvilke benyttedes af Skolens Disciple, i den Tid, de besørgede Kirkesangen. Disse Stole kunde give Anledning til at troe, at Kirken i fordums Tid havde været Klosterkirke; som dog ikke er Tilfældet. Kolding havde derimod, (ved den Gade, som endnu hedder Klostergaden) et 1288 stiftet Graabrødre Kloster, (D. Atl. V. S. 903) hvorfra muligen Stolene kunne have deres Oprindelse. Hvad Kirken endnu giemmer af Gravminder og Familiebegravelser, Gravskrifter og andre Inskriptioner, Malerier, m. m., har Forf. samlet og meddeelt med en Flid, som her vel ikke giver noget særdeles rigt Udbytte; men derfor ikke mindre bør erkiendes. Det er nu ganske sieldent, at Nogen vil anvende Tid og Umage paa slige Bidrag til Historien af forsvundne Tiders og Generationers Tænkemaade

og Smag i hvad der hører til Kirkestik, offentlig Religiøsitet, o. d. Denne Bog meddeler, i en og anden biographisk Notice, i Gravskrifter, Vers[3]), eller Anecdoter, adskilligt af dette Slags Stof, der hører med til den umiddelbare historiske Anskuelse af en forbigangen Tidsalder; som for vore Dages uendelig vide Synskreds og trange Tid er alt for mikrologisk ubetydeligt (kun i England fattes man dertil endnu hverken Tid eller Interesse;) og som dog udfordrer en vis Tact eller kritisk Skiønsomhed, naar Arbeidet skal give noget Udbytte. — Ligesom Forfatteren, efter Kirkens Beskrivelse, lader følge en Fortegnelse over Sognepræsterne, efter Reformationen (S. 79—85), tilligemed Navne paa enkelte af de seneste catholske: saaledes har han, efter den lærde Skoles Historie, meddeelt en lidt udførligere Series Rectorum; S. 102—118) og desuden Efterretninger om berømte og hæderværdige Mænd, som enten vare fødte i Kolding, eller der have gaaet i Skole (S. 124—33). Et Udtog af A. Thuras „Skolebog", eller Samling af statistiske Efterretninger om Kolding Skoles Forfatning (1724)[4]) giver en fuldstændig Udsigt over Skolens Rectors, Hørernes og Disciplenes Indtægter i ældre Tider (S. 135—44.) Forf. har heller ikke glemt at melde om hvad der kan henregnes til Skolens Antiquiteter, gamle Skikke, Forlystelser o. d. Saaledes f. Ex. om de saakaldte „Davidsdegne" (8—12 fattige Disciple, som hver Søndag, og Dagen før de store Høitider, gik omkring i Byen og sang paa Latin for at samle Brød og „Bøssepenge", hvilket varede til 1756); om Discantpengene, som paa lignende Maade samledes paa 4 af Aarets Hellig-Aftener om Vinteren; om Skoledisciplenes „Maigrevedag"

---

3) Heriblandt f. Ex. Disciplenes danske og latinske Maisange, S. 151. 52; de charakteristiske Vers paa Colding Hospitalskirkes 1744 og 1748 restaurerede Alter og Prædikestol (S. 172.) m. m.

4) Hvor disse findes, har Forf. hverken S. 135, eller S. 112, hvor „A. Thuras Noticer om Colding Skoles Oprindelse og ældre Forfatning" nævnes, angivet. S. 91 savnes ligeledes Angivelse af Stedet, hvor den der omtalte Samling af „gamle Pergamentsbreve og andre Documenter" — eller i det mindste Fortegnelsen over disse — er bevaret. S. 153, 154 nævnes to gamle Skolelove fra 1693 og 1656, uden Efterretning om, hvor de forefindes. Man kunde meget ønske, at have faaet dem fuldstændigt aftrykte, i Stedet for de faa Uddrag, her meddeles.

(hvorom man har en Anordning af den bekiendte Lehnsmand paa Koldinghuus Casp. Markdaner, 24. Apr. 1609, og en Beretning af A. Thura, i Wielands lærde Tidende, 1732); om en anden ret charakteristisk Fest paa St. Thomæ-Dag (den 21. Dec.) for Skolebørnene i Coldings to danske Skoler; hvilken endnu i Forf.s Skoletid var i Brug, og hvis Beskrivelse man maa læse hos ham selv. S. 164. 65. o. s. v.

Bogens følgende Afdelinger ere: Hospitalet, S. 157—183. — Raadhuset, S. 184—198. Her er meddeelt Afskrift eller Udtog af en Fortegnelse over Byens Privilegier, og andre gamle Breve, der 1741, og som det synes endnu 1784, giemtes i den gamle Raadstues Brevkammer eller Archiv, hvilket ogsaa „for flere Aar siden indbefattede en Mængde ældre Justitsprotocoller"; men her savnes atter Efterretning om, hvormeget af disse Documenter og Tingbøger endnu er i Behold i det nye, 1840 opførte Raadhuus. — Toldvæsenet. S. 199—213. Man finder her enkelte interessante Bidrag til Historien af Coldings længe navnkundige „Ørentold", (som allerede Adam fra Bremen omtaler) og af Jyllands Studehandel og Qvæg-Udførsel i ældre Tider; hvorved Ønsket fremkaldes, at denne i Danmarks Product- og Næringshistorie vigtige og betydende Gienstand engang maatte faae en egen og fuldstændigere Behandling. — Postvæsenet; S. 214—216. — Klosteret. S. 217—19. — St. Knuds Gilde, (af hvis latinske Gildeskraa kun et Fragment er meddeelt) S. 229—227. — Byens Forfatning, i ældre og nyere Tider. S. 228—248. — Tildragelser i og ved Kolding: (fra 1245—1811.) S. 249—81. — Kolding i de sidste Decennier af forrige og i det 19de Aarh. S. 282—293. — I de sidste 3 Afdelinger er vel Stoffets Samling og Meddeling mere fragmentarisk, end det tør kaldes en med historisk og topographisk Fuldstændighed udarbeidet Fremstilling. Det gielder imidlertid ogsaa om disse Affnit, som om de foregaaende, at man ikke lægger Bogen utilfredsstillet bort, og at Enhver deri vil finde noget for sin Deel belærende, oplysende og underholdende. Vilde man endog mene, at hele Bogen ikke egentlig er strevet eller bestemt for lærde Historikere: saa er det dog langt fra, at selv disse bør eller kunne oversee den; og Forfatterens Fortieneste, at have

sammenbragt og forenet en saa betydelig Masse af ældre og nye Efterretninger om en dansk Kiøbstad, hvis Historie og Topographie var saa godt som ubearbeidet, og for hvilken en ny og forhøiet almindelig Deeltagelse vaktes ved dens Uheld under Krigen 1849, vil ikke af en Grund, som den ovenfor anførte, lide noget Skaar. Det kan derimod beklages paa Forf.s og Læsernes Vegne, at Bogens Trykning er ganske maadeligt besørget, og at den har en ikke ubetydelig Deel Trykfeil foruden de anførte.

I en anden Skikkelse og Charakteer, end den foregaaende Bogs, fremtræder Hr. Ursins Beskrivelse over den ældgamle Stiftsstad Viborg. Forf. har tilstrækkeligt, baade ved Titelen, og i Fortalens Begyndelse, sat os i Stand til at see hans Arbeide fra det rigtige Synspunkt; han antager med billig Grund, at Bogen ikke allene vil have Interesse for Stadens egne Indbyggere; men „et noget almindeligere Værd", i det den giver et „temmelig fuldstændigt Indblik i en af vort Lands større Kiøbstad-Communers Vilkaar og Forhold". I disse Ord har Forf. selv angivet den ene, eller statistiske Hovedtendents, som har ledet ham i Værkets Udarbeidelse, og som formodentlig, efter Nutidens herskende Interesser, vil finde mest Deeltagelse hos den større Deel af Bogens Læsere; men denne Tendents har hverken fortrængt, eller svækket den stadige Opmærksomhed, som man vil finde, at ogsaa Viborgs Topograph har henvendt paa ethvert historisk Forhold, der vedrører denne Stad. Det er lykkedes ham, paa den, i en statistisk Stadbeskrivelse, uden Tvivl heldigste og rigtigste Maade, at forbinde Hensyn til begge Punkter ved at anbringe de samlede historiske Data saavidt muligt foran i ethvert af Bogens Capitler. Disse, som i Alt ere 19 i Tallet, har Forfatteren bragt under følgende fem Hovedrubriker: a. Byen. b. Communen. c. Næringsveie. d. Indretninger og Foranstaltninger. e. Historie. I det sidste Hovedstykke (eller det 19de Capitel) har Forf. nemlig under eet meddeelt det af ham samlede Stof til „Byens Historie", hvilket vel ogsaa, i Følge Bogens øvrige Indretning, kunde have fundet en særskilt Plads i den første Afdeling, der handler om Byen Viborg i Almindelighed. Dog har Forf. unegtelig giort bedre i nærmest at indskrænke denne Afdeling til det reent topographiske; hvorhos dog den Mængde

af Klostre og Kirker, som Viborg i fordums Dage havde indenfor sine Mure, har givet ham Anledning til at indføre (S. 13—33) ikke faa historiske Noticer om disse, for længe siden forsvundne religiøse Stiftelser og Bygninger.

Efterretninger af den Art, der vedkomme de to endnu levnede Kirker i Viborg, Domkirken og Sortebrødre-Kirke, har Forf. rigtigen anbragt under sammes Beskrivelse i 11te Capitel; („Den offentlige Gudsdyrkelse, og hvad dermed staaer i Forbindelse.") Hvad i Særdeleshed Domkirken angaaer, (hvis levnede Chor og Kryptkirke, som bekiendt, er det eneste architektoniske Monument i sit Slags, eller i den med Lunds Domkirke overeensstemmende Stiil og Bygningsmaade,[5]) som Danmark nu eier i nogen af dets Kiøbstæder) da kan Forf., i hans Beskrivelse af samme, ingenlunde tillægges Korthed eller Ufuldstændighed; ligeledes er Domkirkens Historie (S. 126—132) behandlet med saa meget Omfang, som Bogens Plan overhovedet tillod at give dette Affsnit. Man kan endvidere nævne, som et med Flid og Benyttelse af gode Kilder behandlet historisk Affnit i Bogen, den af Hr. Ursin S. 146—57 leverede korte Viborgske Bispekrønike, eller chronologiske Tavle over Viborgs 43 Biskopper, fra 1065 til nærværende Tid. Det er vel første Gang, at en saa fuldstændig Fortegnelse over alle geistlige Overhyrder i noget af Jyllands Stifter i denne Form er bragt for Lyset; men vi kunne haabe, om nogen Tid at see en følelig Trang afhjulpen i vor historiske Literatur ved et lignende Arbeide (af Hr. Adjunct Königsfeldt) over samtlige danske Stifter. Med ikke mindre Flid, og tillige noget udførligere, er den historiske Fremstilling af Domcapitlets Skiebne og Tilstand i de forskiellige Perioder meddeelt; (S. 157—173) ligesom vi ogsaa (S. 102. 103) finde de viborgske Provsters Navne og Embeds-

---

5) Naturligviis sigtes her overhovedet til Bygningsmaaden, og særdeles til Chorets ved Kryptkirken betingede Form; da det i øvrigt er bekiendt nok, at Middelalderens ældre (rundbuede) Stiil ogsaa hersker i Ribe Domkirke; ligesom bl. a. i Sorøe Kirke, (jfr. Høyen i Nyt hist. Tidsskr. I. S. 251—60) og i en stor Deel af vore, for en Deel af hugne Steen opførte Landsbykirker.

aar opregnede; men uden videre Tillæg. Den kiendelige Omhu og Interesse for dette Slags historiske Stof, som Forf. i disse Efterretninger har lagt for Dagen, kan ikke andet end vække det Ønske, at han fremdeles maatte finde Leilghed til at bidrage (for Jyllands, eller i det mindste for Viborg Stifts Deel) til den endnu saa lidet oplyste danske Presbyterologie.

Vi kunne ikke see rettere, end at Hr. Ursin har handlet rigtigt og consequent i at sætte sig et vist Maal i Meddelelsen af historiske og antiquariske Noticer, saaledes at disse ikke kom i et alt for overveiende Forhold til Bogens statistiske Bestanddele, hvilke efter Planen maatte blive de nærmeste og vigtigste. Imidlertid har denne Forfatter netop lagt for Dagen, hvormeget enhver statistisk Beskrivelse, ethvert topographisk Skrift, hvori der i alle Retninger er taget et passende Hensyn til de historiske Forhold[6]), vinder i Værd og Interesse, ved den givne Anledning til at sammenligne ældre Tider med de nærværende. Hvor kort endog her f. Ex. Viborg Cathedralskole (S. 194—206) er afhandlet, har Forf. dog sammentrængt en betydelig Mængde Stof og Data til Skolens ældre og nyere Historie, hvorved der, ved Siden af anden interessant Kundskab, ikke fattes Leilighed til forskiellige Betragtninger over den for en stor Deel vilkaarlige Behandling og det skiødesløse Tilsyn, som offentlige Stiftelser og deres Midler have været undergivne. Det er glædeligt at see, hvorledes den ædle danske Velgiørenhed ogsaa ved denne lærde Skoles Dotation med Stipendier (lige fra Malthe Sehested til Rydhave, 1588, indtil Nis Nissen til Spøttrup, 1848, hvis Legat vil udgiøre den be-

6) Ved her at nævne Hensyn til historiske Forhold, udelukke vi heller ikke de mere egentlig antiquariske eller archæologiske, skiøndt Forf. ikke udtrykkelig paa Titelen nævner disse som Gienstand for Bogens Indhold. Men han har derfor ikke forbigaaet, leilighedsviis at meddele Noticer af den Art om Kirker, Monumenter, Konstværker, m. m. Saaledes f. Ex. forekommer her en udførlig Beskrivelse over Altertavlen i Graabrødre Kirke, et prægtigt og kostbart Arbeide i Billedskiærerkonsten fra Slutningen af det 15de Aarh., skienket til denne Kirke af K. Frederik IV. 1728, da dette Konstværk (der formodentlig engang har tilhørt enten Esrom, eller Ebelholt Kloster) blev ført hertil fra Frederiksborg. (Jfr. ogsaa Nordisk Tidsskr. udg. af C. Molbech. III. 145.)

tydelige Sum af omtr. 12,000 Rbdlr.) har vedligeholdt sig i tre Aarhundreder. Den historiske Retfærdighed vil heller ikke glemme at bemærke den hæderlige Plads, som danske Adelsmænd indtage blandt Legatarerne til Viborg Cathedralskole i det 16de og 17de Aarhundrede, eller saalænge Danmark endnu havde en i Staten betydende indfødt Adelsstand. Men der fattes heller ikke Exempler paa, hvorledes Skolen og dens Stipendiefond har lidt Tab ved Tidernes Omskiftninger, og ved Mangel paa Capitalernes Anlæg i Jordegods — den eneste, efter menneskelige Vilkaar, faste og betryggende Sikkerhed for offentlige Stiftelsers Eiendom. Hvad man derimod maa henregne til vilkaarlig Behandling af saadan Eiendom, er f. Ex. Regieringens, eller den vedkommende Overbestyrelses, egenmyndige Inddragelse af K. Frederik II. meget betydelige Gave til Viborg Skoles Disciple. Denne Konge havde den 2. Febr. 1574 skienket Indtægten af nogle og tredive Sognes Kongetiender til fri Kost og Underholdning for 30 „nødtørftige, i Lærdom dygtige Disciple, som ikke behøvede Talsmænd for sig." Denne kongelige Gave havde man efterhaanden reduceret til utilstrækkelige Pengeunderstøttelser; endelig i 1807, ved den almindelige Skolefonds Oprettelse, har man reent frataget Disciplene den kongelige Gave, og inddraget Tienden under bemeldte Fond. (S. 197. 198.) Det er at haabe, at de anseelige Legater, som Skolens Stipendiatfond desuagtet endnu i vore Dage har erholdt (af Pastor Biørn, til Bemmetofte 1847, og af bemeldte Godseier Nissen) ville bringe de lærde Stiftelsers nærværende Overbestyrelse til at hylde andre Grundsætninger, med Hensyn til Statens Forpligtelse til at efterkomme Donatorers Ret til at bestemme Anvendelsen af deres til offentlige Stiftelser skienkede Midler.

Rummet tillader os ikke at dvæle ved andre Enkeltheder af denne i høi Grad stofrige Topographie, eller at tilføie en og anden speciel Bemærkning, hvortil Bogens Giennemlæsning gav Anledning. Den udmærker sig ikke allene ved en overalt meget sammentrængt Rigdom paa Kiendsgierninger og factisk Stof af statistisk og historisk Natur; men ogsaa ved en med Strenghed og Omhu giennemført systematisk Anordning af Bogens hele vidt omfattende Materiale. Vi ere berettigede til, hos en saadan Forfatter at forudsætte en ikke mindre omhyggelig Nøiagtighed i den

store Masse af egentlige statistiske Data; og vi tør paa Foreningen af disse Egenskaber begrunde den Mening: at den første fuldstændige Topographie over Jyllands gamle Hovedstad (hvorfor Viborg i lang Tid var anseet) vil indtage en i sin Art udmærket og hæderlig Plads i vor Literatur. Bogens Brugbarhed har Forf. endnu forøget ved et alphabetisk Register (som meget savnes i Beskrivelsen over Kolding); og om endog den store Overflødighed paa specielle Omstændigheder og forekommende Personers Navne, m. m. kan vække Ønsket, at dette Register havde kunnet opnaae en i den Henseende (især hvad Navne angaaer) endnu større Fuldstændighed: vil man dog altid med Erkiendtlighed paaskiønne, at neppe nogen væsentlig Gienstand (eller dog kun meget faa af saadanne, f. Ex. Archiver, Documenter og Kongebreve (de vigtigste), Monumenter, Oldsager) vil savnes under Registrets Benyttelse. Ved en tydelig og meget vel udført Grundtegning over den gamle Stad har Forfatteren ligeledes beriget en Bog, der utentvivl vil finde mange Læsere, med et uundværligt Tillæg af Værdi.

---

13. **Samlingar, utgifna af Svenska Fornskrift-Sällskapet.** I. Del. 1—3. Häfte. Stockholm 1844. 45. II. Del. 1—4. Stockh. 1845-49. III. Del 1. og 3. Stockh. 1846. 47. IV. Del 1. 2. Stockh. 1847-49. VI. Del. 1. Stockh. 1848.

Vi have for nogle Aar siden i dette Tidsskrift (V. Bd., S. 666 o. flg.) omtalt de betydelige Fortienester, Hr. Adjunkt Dr. Rietz i Lund har erhvervet sig ved sin i tre Bind 1842—44 udgivne Samling af hidtil utrykte svenske Sprogmonumenter fra Middelaldren (Scriptores Suecici medii ævi, cultum culturamque respicientes.) I den Anledning yttredes bl. a. det Ønske: „at Udgiveren maatte blive i Stand til at henvende sin Opmærksomhed og Arbeidsflid paa de gammelsvenske rimede Eventyr og Ridderdigte fra det 15de Aarhundrede, som enten ere

ubekiendte eller ufuldstændigt udgivne" m. m. Dette Ønske, paa den nordiske Sprog- og Literaturhistories Vegne, see vi nu opfyldt, endog i en større Stiil og betydeligere Udstrækning, med Anvendelse af rigeligere Apparater og Hielpemidler, og med et større Udbytte, end man vel endog i Sverrige selv for ti Aar siden vilde have ventet sig. Da den 1ste Deel af Dr. Rietz's Scriptores udkom 1842, er det sandsynligt, at et Foretagende, som han i Lund begyndte og fortsatte allene ved egne Arbeidskræfter og Ressourcer, har vakt eller fornyet Opmærksomheden for de rigere Skatte af gammelsvensk Litteratur, som Stockholms, og andre Bibliotheker i Sverrige bevare. Ved et i den seneste Tid saa hyppigen anvendt Middel, Stiftelsen af et Samfund, der ved aarlige Bidrag understøtter et vist videnskabeligt og literairt Formaal, (iblandt hvilke det historiske og antiquariske især har vundet Yndest) er det lykkedes de Mænd, der i Stockholm (1844) traadte i Spidsen for et saadant Foretagende, i en Tid af fem Aar at udvikle en overraskende og betydelig Virksomhed, ved nogle faa øvrige Literatorers og Sprogelskeres Hielp og Arbeide. Blandt disse finde vi den allerede længe i Sverrige bosatte og nationaliserede Englænder Hr. Ge. Stephens. De øvrige indfødte Svenske, som hidtil have deeltaget i Udgivelsen af ovenanførte Arbeider (der skeer hefteviis, og af Grunde, som Indholdets Anordning medfører, uden altid at følge Bindenes Talrække) ere DHrr. G. O. Hyltén-Cavallius, G. A. Klemming og C. A. Lindström, alle tre ansatte ved det Kgl. Bibliothek i Stockholm; J. A. Ahlstrand, F. A. Dahlgren og J. W. Liffmann (Rector i Gefle.) Den sidstnævnte har besørget Udgivelsen af Riimdigtet „Hr. **Iwan Løveridderen**, af Sagnkredsen om Kong Arthur og hans runde Bord", (II. 1—3. S. 1—183) med en vidtløftig Variantsamling (S. 185—388;) hvorimod den lærde historiske Indledning, og de kritiske Anmærkninger til Texten i de forskiellige Haandskrifter, (II. 4. S. I—CCVII.) ere tilføiede af Hr. G. Stephens. Ligesom dette Digt af celtisk Udspring, baade ved sin Størrelse, (5754 Verslinier) ved sin næsten over hele Europa udbredte Navnkundighed, og ved sit poetiske Indhold, overhovedet kan fortiene at sættes øverst i den hele, hidtil af det svenske Oldskrift-Selskab udgivne Samling: saaledes svarer ogsaa

den Flid, Omhu og Lærdom, hvormed det nu er udgivet, ganske til Sprogmonumentets Værdi. Hvad her allene savnes, er et forklarende Ordregister til det gamle Digt[1]); hvorimod rige og vel udstyrede Glossarier ere tilføiede „St. Patriks-Sagan" (I. 2) ved Hr. Ahlstrand; Peder Månssons „Stridskonst och Stridslagh" (I. 3) ved Hr. Hyltén-Cavallius; „Wadstena Kloster-Reglor" (II. 1.) ved Udgiveren, Hr. Lindström; og „Konung Erik XIV. Krönika" (III 3) ved Hr. Dahlgren.

Det bliver nødvendigt, paa dette Sted at indskrænke os til et Par væsentlige Hovedbemærkninger, i Anledning af det her anmeldte, ogsaa for dansk Sprogforskning og Sproghistorie vigtige Foretagende. Allerede af de hidtil udgivne Bind af „Fornskrifterne", i Forening med den af Dr. Rietz udgivne Samling, viser det sig klart, hvor stor en Virksomhed, der i det 14de Aarhundrede var vaagnet i Sverrige til det nyere Skriftsprogs Udvikling. Dette Factum har vel allerede længe været bekiendt; men mere som en Sætning i Literaturhistorien, end ved de sproghistoriske Actstykker selv. Saadanne af disse, der for længe siden vare udgivne, (f. Ex. de svenske Riimkrøniker) læste og betragtede man mere fra det historiske Indholds, end fra Literaturens og Sproghistoriens Side. Særdeles har det egentlige Forhold med de, i lang Tid under Navn af „Euphemias Visor"[2]) bekiendte, paa Svensk oversatte Riimværker, eller Bearbeidelser af adskillige af Middelalderens rimede Eventyr, (fornemmelig hørende til Artus-Sagnene) været meget ufuldkomment oplyst; og indtil Mag. G. W. Gumælius 1822 (i Tidsskr. Iduna IX. X.) lod aftrykke omtrent Halvdelen (2145 Linier) af Digtet „**Om Hertug Frederik af Normandie**"[3]), kiendte man saa at sige slet intet til Sprogformen i disse gammelsvenske rimede Romaner. Efter denne ene

---

[1]) Det er Bestemmelsen, at man længere hen vil meddele et almindeligt Glossarium til flere af de her udgivne Sprog-Monumenter, der savne et saadant.

[2]) Euphemia, en Datter af Grev Günther af Ruppin, blev 1299 gift med den norske Konge Hakon Magnussen, og døde den 1. Mai 1312. (Suhm. XI. 356. 690.) Hendes Datter Ingeborg blev 1303 trolovet med den svenske Hertug Erik Waldemarsen, som ægtede hende den 29. Sept. 1312.

[3]) En ny Udgave ved Hr. Ahlstrand kan ventes i Fornskr. Sällskapets Samlingar. (II. p. LXXIII.)

Prøve, eller af de ved Udgiveren meddeelte Oplysninger, kunde man dog endnu ikke danne sig nogen fuldstændig og tydelig Forestilling om disse Riimværkers Sprogforhold; saa lidt som man endnu havde rigtig Kundskab om, paa hvad Maade de gammelsvenske Bearbeidelser af fremmede eventyrlige Ridderdigte vare fremkomne og behandlede. Endnu er vel heller ikke det hele Forraad blevet tilgængeligt; men den udmærkede Udgave af „Herr Iwan", og i Særdeleshed de af Hr. G. Stephens i hans Indledning til Digtet meddeelte Oplysninger, have allerede bidraget meget til at sprede et klarere Lys over Historien af de tidligste rimede Arbeider i Sverriges nyere Tungemaal. Man har længe vidst af de udtrykkelige Angivelser i Digtet selv, at den omtalte norske Dronning Euphemia havde ladet dem oversætte[4]); men af hvilket, og paa hvilket Sprog? — Det har været antaget, at det først var skeet i det norske Sprog; og af dette paa Svensk. Hr. Stephens har derimod (p. XI og XVIII—XX) viist det Usandsynlige heri, og fremstillet de rimelige Grunde, som tale for, at Oversættelsen er skeet efter det Tydske, hvis metriske Form i mellem-høitydske („mittel-hochdeutschen") Digtninger ogsaa stemmer nærmest overeens med den svenske; uden at Hr. S. i øvrigt udtrykkeligt nævner Noget om, at det berømte Digt „Iwein mit dem Löwen" af Hartmann v. der Aue maa antages som den egentlige Original eller Kilde til den svenske „Herr Iwan"; hvilket dog synes rimeligst. Indholdet i den sidstnævnte (s. den jævnførende Oversigt ved Hr. Stephens p. XLVIII—LIX) følger ogsaa temmelig overeensstemmende, baade det franske Eventyr („le Chevalier au lion", i 6745 Vers, af *Chrestien de Troyes*, † 1191) og det tydske af Hartmann v. d. Aue (8166 Vers.) At man i Norge har Eventyret om Hr. Iwan, (fra Midten af 13de Aarh. s. Stephens, p. LXVIII.) behandlet i den prosaiske Sagaform, hvilken i dette Land var den sædvanlige for Overførelsen af deslige udenlandske Digtninger — ligesom at man i Norge endnu ikke paa den Tid, eller endeel sildigere, havde aflagt de gamle nordiske Versformer, eller antaget den frie, accentuerede, rimede Versbygning, som

4) De, som endnu haves paa Svensk, ere: Herr Iwan (1303), Hertug Frederik, (1309), Flores og Blantzeflor, („lidt før hun døde" saaledes henimod 1312.)

derimod allerede fra Begyndelsen af 14de Aarhundrede havde fundet Indgang i det svenske Sprog: tør være de mest gieldende Beviser for, at de saakaldte Euphemia-Digte, saaledes som vi have dem, ere en umiddelbar svensk Bearbeidelse efter tydske Originaler.

Saameget vigtigere er det Udbytte, de kunne give for den skandinaviske Sprogforskning og Sproghistorie; men dette forøges endnu betydeligt derved, at man i svenske Bogsamlinger har bevaret to forskiellige Oversættelser (eller Omskrivninger[5]) af Hr. Iwan i det danske Sprog; den ene noget ældre end den anden. (Jvf. Stephens p. CVIII. CXXI. og flg.) Haandskriftet, (E.) hvori den ældste danske Text af Hr. Iwan findes, tilhører anden Halvdeel af 15de Aarh. Den svenske Text tillægger Hr. Stephens (p. LXX.) en Sprogform saaledes som den omtrent har været 1370—1400; hvorimod det ældste, i Udgaven fulgte svenske Haandskrift efter hans Mening, er omtrent fra 1430. — Prøverne af begge danske Haandskrifter paa den tilføiede Tavle til Sprog-Sammenligning af den svenske, danske og norske (Prosa-) Form, give allerede mangen interessant Oplysning. (Vi see saaledes, at det senere danske Haandskrift (F.) har den jydske Form jen og jet; det ældre derimod den sællandske en og et.) Men det vil derfor ikke være mindre ønskeligt, at vi, ved den fuldstændige Udgivelse af det førstnævnte Haandskrifts danske Bearbeidelse, maatte erholde et vigtigt, sammenlignende Bidrag til Oplysningen af de to skandinaviske Skriftsprogs Historie.

Dette er saaledes kun et Par korte og hastige Ord om den rige Skat af ældre svensk Sprogstof, og af Monumenter og Kilder til Historien af Sverriges tidligste nationale Literatur og literaire Virksomhed, som det svenske Oldskrift-Selskab i faa Aar, med levende Iver og Virksomhed, har bragt for Lyset. De allerede udkomne elleve Hefter ere endnu kun en Begyndelse, der lover en ikke mindre rig Fremtids Høst, baade i metriske Arbeider (saasom Digtet om Hertug Frederik, den rimede Alexanders-Krønike m. fl.) og i Prosa-Værker (f. Ex. Fortsættelsen af de

---

[5]) „Den danska texten är tydligen endast en Afskriftsbearbetning efter den svenska." *Stephens.* p. LXX.

vidtløftige Bibel=Arbeider og Legendariet.) Det tør vel ogsaa ventes, naar man vil gaae længere ned i Tiden, at flere utrykte Skrifter kunne opdages, som i Værdi meer eller mindre nærmede sig Wadstena=Munkens (siden Bisstop i Vesterås) **Peder Månsens** „Stridz-konsth“ og „Stridz-lagh“, (Krigsret), med Tillæg af en Konst=Bog og Lærebog — Alt fra Begyndelsen af det 16de Aarhundrede (I. 3die Hefte.) Dette Bidrag hører baade ved selve Indholdet, og ved Forfatterens Personlighed, uden Tvivl til de i sin Art interessanteste, man vil kunne opvise fra Gustav I. Tidsalder. Hr. Hyltén=Cavallius har forøget sin Fortieneste af Udgaven, ikke allene ved en belærende Indledning, eller Fremstilling af denne Tids Krigsforfatning; men ogsaa ved en Levnetsbeskrivelse af den mærkværdige Forfatter, der havde tilbragt 16 Aar i Rom, og døde den 17de Mai 1534, som en tro og udholdende Bekiender af den catholske Troeslære.

---

14. De hellige tre Kongers Capel, stiftet af Kong Christian den Første og Dronning Dorothea, i **Roskilde Domkirke.** En historisk=antiquarisk Beskrivelse af **E. C. Werlauff.** Kbh. 1849. VIII. 76 Sider, 4to (Med 3 litograph. Plader.)

Det er bekiendt, at man i lang Tid vel vidste, at de oldenborgske Kongers Stamfader havde sin Grav i det af ham stiftede og byggede Ordens= eller Ridder=Capel i Roskilde Domkirke; men var uvidende om Stedet, hvor Gravhvælvingen fandtes under Capellets Gulv, og flere Gange forgieves havde søgt at opdage den, fordi man ikke havde søgt paa det eneste rette Sted; nemlig imellem de nyere Hvælvinger, indrettede for at optage Kongerne Christian den Tredies og Frederik den Andens Levninger. Saa aldeles var i noget over halvtredie Hundrede Aar Erindringen forsvunden om Christian den Førstes Gravsted, som dog havde været aabnet og undersøgt under Frederik II. 1581. Saasnart man nu (den 4de Decbr. 1843) efter Kong Christian den Ottendes Befaling foretog en Eftergravning paa bemeldte Sted, opdagede man i en

ikke betydelig Dybde under Gulvet, ved Siden af hinanden, to lave og flade Muurhvælvinger af forskiellig Længde, hvilke man snarere kan kalde murede Gravkister[1]), der ikke meget meer end omslutte de i Jernlænker ophængte simple Trækister, hvori den første Oldenborgske Konges og hans Dronnings Liig vare nedlagte. Dette er skeet paa samme Maade, som da man 1847 den 17de Junius optog og paa ny skriinlagde Christian den Førstes og Dorotheas Levninger, ved at indsætte de gamle Kister i nye af Egetræ, og nedsænke disse i Muurkisterne, over hvis Sider derpaa det fladt hvælvede Laag atter blev opmuret. En saa prunkløs Grav, uden noget Slags Monument, Mindesteen eller Indskrift, havde vel den i sin Tid mægtige og over Europa berømte nordiske Monark neppe faaet, dersom det ikke var skeet efter hans egen Villiesyttring; efter hvilken uden Tvivl ogsaa hans hele tarvelige og særegne Begravelsesmaade, og hans simple Jordeklæder, have været indrettede. Hertil maae vi bl. a. henregne: at intet af Ligene siges at have været balsamerede (S. 63); at Kongens Liig var nedlagt i Rugstraa, saaledes at et Knippe Langhalm laae i Kisten paa hver Side, fra Hofterne til Fødderne, og et opløst Knippe bedækkede Underkroppen; at han synes blot at have været indsvøbt i en Liigskiorte, og derover i et Slags (formodentlig geistligt) Klædebon af vævet Tøi, der har været besat ved Brystet og Ærmerne med Silketresser, indvævede med Guld, og sammenbundet med smalle Silkelidser. I øvrigt fandtes i Kisten ikke mindste Spor til Fløiel, Silke, Hovedbedækning eller nogen Liigprydelse af ædle Metaller; ligesom ogsaa Kongens simple, med Skind beklædte Fyrrekiste, ikke fremviste noget

[1]) Den paa 1ste Tavle meddeelte Prospect af begge Grave, med Kongens og Dronningens hængende Kister, er ikke ganske nøiagtigt optaget paa Stedet; men enten tegnet efter Erindringen, eller efter en unøiagtig Skizze. Den har bl. a. den Feil, at den viser begge Gravenes Sidemure høiere, og den dækkende Hvælving mere hævet over Kisterne, end de i Virkeligheden ere. Herved, og ved den i Tegningen fingerede Aabning for Enden, tænker man sig let, at Kisterne kunde drages ud af denne Aabning; i Stedet for at man var nødsaget til at afdække begge Hvælvinger, for saaledes at kunne løfte Kisterne op af Graven. Dette var i ethvert Tilfælde nødvendigt, da Pladsen imellem Graven og Capellets Muur var for kort. At der til begge Grave er anvendt simple Muursteen, maa ogsaa bemærkes, da man efter Tegningen snarere kunde antage dem for opmurede af huggen Steen.

Spor af Pragt eller Prydelse[2]). Kongens Sværd, der 1581, da Graven aabnedes, havde været udtaget og indsendt til K. Frederik II. (s. Histor. Tidsskr. IV. S. 669) fandtes nu igien ovenpaa Kisten, og (paa den største Deel af den bortsmuldrede Læderskede nær) endnu i temmelig god Stand. Sværdets Længde var i Alt 2 Alen 3¾ Tomme; hvoraf Haandtaget med Knappen udgiør 12 Tommer og Klingen 1 Alen 15 Tommer. Saaledes bortsvandt 1 Alen af Traditionen (s. Index Musei Reg. Hafn. 1726. Pars II. fol. E. a.) om et Sværd, 3¾ Al. langt, som Christian I. pleiede at bære; og ligeledes indsvandt det endnu mere bekiendte Sagn om Kongens Kæmpehøide, hvis Oprindelse især maa tilskrives et paa Pillen, der i Midten af Capellet bærer dets Hvælvinger, indridset Mærke, hvorefter man pleiede at tillægge Christian I. en Høide af 3 Al. 8, eller endog 10 Tommer. Ved det fuldstændigt forefundne, vel bevarede Skelets nøiagtige anatomiske Udmaaling fandtes det derimod, at Kongens Legemshøide har været 3 Alen, og maaskee et Par Tommer mere, som kan tillægges for de bortsvundne Muskler og Ligamenter. Hans Hoved, med Spor af kastaniebruunt Haar og Overskiæg, har havt en oval Form, med stærkt fremtrædende Underdeel; Ansigtet har været noget større paa høire, end paa venstre Side; Næsen lang og kroget, Haanden stor og kraftig; Laarbeens og Skinnebeens Længde lade slutte til en dygtig Rytter, hvilket ogsaa et gammelt Vidnesbyrd (Hvitfeldt II. 868) bekræfter. (Werlauff S. 59. 60.) En anden historisk Beretning om, at Kongen ved et Bøsse- eller Pileskud i Slaget ved Brunkeberg 1471 mistede „nogle Tænder", fandt nu ogsaa Bekræftelse; da Skelettet (Kongen døde 1481 i sit 55de Aar) havde alle Tænder i Behold, med Undtagelse af to Skæretænder i Underkiæven.

Dette er omtrent de historiske Resultater, vedkommende Christian den 1stes Person, som denne Kongegravs Aabning (hvis

---

[2]) Kisten, der har Skikkelse af en ved Hovedenden bredere, (24 Tommer) ved Fodderne smallere (18 Tommer) Kasse eller Kuffert, med fladt Laag, var foret med Læder; udvendig overtrukken med Beg og grovt Lerred, og uden paa dette to Lag Skind med Haar paa; hvilken hele Beklædning igien har været betrukken med meget fiint Lerred. Kisten var tilslaaet med Søm; Fugerne tættede med Fæhaar; og paa Jernstængerne, hvorpaa den hviler, havde været lagt et af Fæhaar vævet Teppe. (S. 59.)

øvrige mærkelige Omstændigheder, med Hensyn til dens Foranledning, det Aar, hvori den blev foretaget, og de snart efter indtrædende Forhold i Riget, ei ville undgaae nogen tænkende Læser af Skriftet) har medført. Da Dronning Dorotheas Kiste, der har hængt nogle Tommer dybere i Jorden end Kongens, (ingen af Gravene har havt muret Gulv) var i en ulige mere forfalden Tilstand, saaledes at alle Benene vare næsten aldeles opløste: gav dens Optagelse intet Stof til Kundskab om hendes Legemsbeskaffenhed; kun i den næsten fortærede Underkiæve fandtes endnu alle 16 Tænder. (Dorothea døde 1495, i sit 64de Aar.)

Det var Aabningen af Christian I. Grav, som har givet Anledning til en Historie og Beskrivelse af det (1464) af denne Konge stiftede og opførte Capel i Roskildes berømte Domkirke, hvori Forfatteren har anvendt sin vel bekiendte Lærdom til at meddele et antiquarisk-historisk Udbytte af saa stor Mangfoldighed og overraskende Indholdsrigdom, at neppe Nogen af Titelen allene venter sig det interessante, og i saa mange Retninger lærerige Indhold, som Skriftet frembyder. Det tør i saa Henseende, og naar vi tænke paa, hvor indskrænket en Gienstand, et enkelt Capel, med meget faa synlige Monumenter indenfor dets Mure, kan forekomme os at være, nævnes som en af de i antiquarisk og literair Henseende rigeste og fuldstændigste Monographier af sin Art, nogen Literatur har at fremvise; og vi kunne vel, med Hensyn til Skriftets hele Charakteer og Udførelse, regne det i Slægtskab med de gode engelske antiquarisk-historiske Beskrivelser af lignende Natur, i hvilke man saa ofte finder den samme Mangfoldighed af historisk Stof, og den samme Omhyggelighed for ikke at forbigaae nogen Materie, der staaer i Forbindelse med Hovedformaalet; men som oftest ogsaa i dette en ulige større og mere omfattende Gienstand. — Vi ville, i det vi henvise til Skriftet selv, kun nævne, at Capellets, med dets fordums Alteres og Altertienestens Beskrivelse, og dets sildigere Historie efter Reformationen, (foruden at den er beriget med nogle arkitektoniske og konsthistoriske Bemærkninger af Prof. Høyen) ikke allene har givet Forfatteren Anledning til at berøre en Mængde antiquariske Materier fra Middelalderen; men ogsaa til at afhandle det af Christian I. stiftede geistlige Broderskab og Elephantordenens sandsynlige Udspring fra

samme, tilligemed en stor Deel Omstændigheder, vedkommende denne Ordens tidligste Historie. (S. 22—36.) Som en Materie, der kun staaer i fiernere Berøring med Christian den Førstes Capel, har Forf. desuden meddeelt (som et Slags Indledning til Beskrivelsen af dette Capels Monumenter over Christian III. og Frederik II.) en fuldstændig og interessant „Udsigt over det Danske Kongehuses Gravsteder i Middelalderen" (S. 36—49); og til denne Afdeling slutter sig tilsidst (S. 56—64) den udførlige Beskrivelse over Christian I. og hans Dronnings fælles Grav, med Alt hvad der vedkommer dens Aabning; hvortil endnu er føiet (VIII. S. 65—71) en Beskrivelse over „den i Capellet bevarede Ridderfigur af Marmor", der længe har været udgivet for, eller antaget at være et Billede af Kong Oluf. Forf. har viist det Usandsynlige i denne Formodning, og det Rimelige i at den snarere kan antages at være en til et Gravminde bestemt Figur af Dronning Margrethes Broder, Valdemar Atterdags ældste Søn, Hertug Christoffer, som døde af Følgerne af et Saar i Krigen den 11te Jun. 1363.

---

15. De comitiis, quæ dicuntur Arctopoli celebrata fuisse A. 1602, quæstio critico-historica; cum conspectu status Patriae ineunte Saec. XVII. &c. auctore *Edv. Grönblad.* Helsingforsiae. 1843—47. 158. pp. 4to.

16. Urkunder, upplysande Finlands Öden och Tillstånd, i Slutit af 16de och Början af 17de Årh. (utg. af E. Grønblad.) Första Flocken. Handlingar rörande Klubbekriget. 1—3. Hefte. Helsingfors 1843—46. (I Alt 578 S. 8. foruden Fortalerne.)

Det er et ganske eiendommeligt, ualmindeligt, endnu ikke meget kiendt eller ændset Phænomen, der viser sig for os i Finlands nyere Sprog-, Cultur- og Folke-Historie, siden dette Land for 40 Aar siden omskiftede det svenske Herredømme med det russiske. Et særeget, ved Sprog, Afstammelse, Sæder og Traditioner fra det

øvrige Europa isoleret Folkefærd, hvis Vandringer fra Østen og Syden mod Nord, skiøndt uvisse og uklare, maaskee snarest tabe sig blandt Oldtidens skythiske Stammer, finde vi allerede i Sagnhistoriens Tid bosat i dets nærværende Hiemstavn — som et fra Arildstid agerbrugende, søfarende, med Jernets Brug bekiendt Folk, der, efter langvarige Feider med de forskiellige skandinaviske Nationer, omsider, efterat Svear og Göther i Sverrige silldigt nok havde antaget Christendommen, af dem blev underkuet, og Landet, som en skatskyldig Provinds, bragt under den svenske Krone. Man skulde tænke sig, at det snart maatte have været til Ende med Finnernes Sprog og nationale Selvstændighed; eller at i det mindste begge Dele i henved 800 Aar maatte efterhaanden være indsvundne og gaaede tilbage i samme Forhold, som Celternes i England og Skotland, eller Basquernes i Navarra og Biscaya; især da disse ældgamle Folkefærd, navnligen de brittiske Celter, havde været langt forud for Finnerne i social og politisk, ja endog literair Cultur. Men saaledes er det dog ikke skeet, uagtet Finland siden allene har modtaget sin hele sociale og videnskabelige Cultur fra Sverrige, og i saamange Aarhundreder en vel ikke ubetydelig Indvandring fra dette Land. Denne har dog især kun udbredt sig i de sydlige Kyst-Egne af det store, endnu kun tyndt befolkede Land,*) hvor derfor ogsaa, baade i Stæderne og paa Landet, det svenske Sprog mest har fundet Indgang, saavel hos de høiere Stænder, som i Middelstanden; ligesom det, efter Reformationen, blev Organet for den videnskabelige Underviisning ved Universitetet, i Gymnasier og lærde Skoler. Folkets oprindelige Tungemaal, der vedblev at herske hos Landalmuen, især i det Indre af Landet, og i dets nordlige og østlige Deel, hvor det ogsaa for største Deel blev indført ved Gudstienesten, opnaaede dog aldrig under det svenske Herredømme nogen egentlig Udbannelse til Skriftsprog. Kun Bibelen, Psalmerne, religieuse Lærebøger og en eller anden Andagtsbog, oversattes og tryktes i det finske Sprog.

Efterat hele Finland var blevet afstaaet af Sverrige, og den

*) Efter Folketællingen 1842 havde Finland, paa omtrent 5000 geographiske Quadrat Mile 1,463,427 Personer. (Tidsskriftet **Suomi**, 1843. S. 301.) Folketallet vil saaledes nu vist nok udgiøre over halvanden Million.

russiske Regiering havde forenet Landets Hoveddeel med de tidligere afstaaede Landsdele, har den finske Nationalitet paa en mærkværdig Maade hævet sig til Selvbevidsthed, og er bleven opvakt til et forhen ukiendt Liv, hvilket især er udgaaet fra endeel yngre finske Lærdes og Literatorers ivrige og vedholdende Bestræbelser for at bringe den fra umindelig Tid hos Almuen ved mundtlig Tradition bevarede Folkepoesie for Lyset. En uventet og betydelig Rigdom af denne, saavel i gamle mythiske Qvæder, som i lyriske Folkesange, har været Frugten af denne Stræben; dette, tilligemed det hele finske Folks Forening i et Slags, skiøndt afhængigt, dog efter egen Forfatning og egne Indretninger regieret politisk Heelt, fremkaldte den Idee, ogsaa at give Folket, giennem dets Tungemaal, en høiere national Betydning og Uafhængighed, ved at skaffe dette Midler til en Dannelse og Udvikling som Tale- og Skriftsprog, hvilken det aldrig i nogen tidligere Alder eiede. Dertil behøvedes meer, end Udgivelsen af Finnernes ældste mythiske Sange (samlede i et episk Digt, under Navn af **Kalevala**, der først udkom i Originalsproget 1835; siden 1841 i en heldig svensk Oversættelse af M. A. Castrén) og af andre gamle Folkesange, hvorpaa Finnerne have en stor Rigdom, og som hos dem have en høist eiendommelig, dyb, følelsesfuld eller tungsindig lyrisk Charakteer. Man fandt det nødvendigt at opdyrke det finske Folkesprog i prosaiske Skrifter; og det 1831 stiftede „finske Literatur-Selskab" i Helsingfors, har giort det til et af sine Hovedøiemed, at fremme dette Formaal. Frugten af dets Virksomhed har allerede, foruden Udgivelsen af de gamle nationale Folkesange, været adskillige, for det meste originale Almueskrifter i det finske Sprog. Saaledes: en finsk Læsebog; en Brevbog; en Underviisning for Gaardsfogeder eller Avlsbrugere; en finsk Oversættelse af Cornelius Nepos m. fl. Det nyeste af disse Skrifter er en kort Udsigt over Landets Historie og Geographie. (Helsingfors 1849. 107 S. 8.) Af en udførligere Haandbog over Finlands Historie ved J. F. Cajan udkom 1ste Bind 1846. — Vi kunne blot i Forbigaaende med nogle Ord berøre disse Forhold*), hvis Udvikling af den yngste

*) Her kan i øvrigt henvises til den i det kgl. danske Vidensk. Selskab 1849 oplæste korte „Beretning om den finlandske National-Literatur og

og nyeste Nationalliteratur i Europa, saavelsom den hermed forbundne, hvert Aar stigende Forøgelse af finske Almueskoler, hidtil aldeles ikke har fundet nogen Vanskelighed eller Hindring fra den russiske Regierings Side.

Det er imidlertid let begribeligt, at det svenske Sprog, der i Aarhundreder var Organet for Finlands høiere Cultur, og endnu er Landets Talesprog i alle dannede Folkeclasser, upaatvivleligt ogsaa vil vedblive at være Organet for den finlandsk-svenske Literatur og Poesie, hvilke begge, netop siden Finland under det russiske Herredømme i flere Henseender opnaaede en større Selvstændighed, have giort betydelige Fremskridt. Det er ikke blot denne Periode, som Finlands nulevende navnkundigste og meest nationale Digter i det svenske Sprog, **J. L. Runeberg**, tilhører; men adskillige samtidige eller yngre Digtere ere fremstaaede med meer eller mindre Held; og foruden Arbeiderne i „Suomi, Tidsskrift i fædrelandske Æmner", begyndt 1841, fortsat i 7 eller 8 Bind, og hvis Indhold næsten allene er skrevet paa Svensk, har den finlandske Literatur i dette Sprog, i de sidste to til tre Decennier, modtaget en, i Forhold til hvad den tilforn var, betydelig Berigelse. Dertil maa ogsaa regnes den vækkede Drift og Lyst til at behandle, saavel det sparsomme Materiale, der gives til Oplysning af finsk Oldtidskundskab, som ogsaa Landets Ethnographie, Topographie og Historie — for saavidt som den sidste kan siges at være til. Den bestaaer nemlig egentlig kun af temmelig sildige Bidrag til en Historie af Finlands Styrelse som et svensk Landskab, under svenske Statholdere og Befalingsmænd; og ved Siden heraf, Beretninger om Begivenheder i svenske Krige, førte mod Russerne, og om disses Indfald i Finland; tilligemed Landets Kirkehistorie under Catholicismen og efter Reformationen.

Udgiveren af det ovenfor nævnte Kildeskrift, Dr. Grønblad, Docent i Historien ved Universitetet i Helsingfors, udmærker sig som en af de ivrigste Forskere og heldigste Arbeidere i sin Videnskab blandt Finlands yngre Slægt; og udentvivl vil han iblandt denne blive en af dem, som fortrinligst ere kaldede til at give hans

dens nyeste Tilstand af C. Molbech." (Oversigt over Vid. Selsk. Forhandlinger 1849. Nr. 5. 6. S. 55—82.)

opblomstrende Fædrelands Nationalitet den Støtte og Holdning, som ethvert Folk finder i Erindringen og Beretningen om dets heldige og uheldige Skiebne, dets udmærkede Mænd, og disses Virken i fremfarne Tider. — Vi beklage, at Rummet ikke tilsteder, med nogen Udførlighed at dvæle ved Indholdet af det første af de ovenfor nævnte Skrifter. Det vidner om den alvorlige og grundige Forfatters strenge Arbeidsflid, i at fremdrage et betydende, næsten ubekiendt historisk Stof af Archivernes Giemme og af de utrykte Kilders hidtil ganske overseete, eller ufuldkomment benyttede Stof. Dette af academiske Dissertationer samlede, i sin Art udmærkede Arbeide i det latinske Sprog, er ogsaa egentlig, baade ved Indhold og Behandling, endnu mere skikket til at vidne om de Egenskaber, vi have angivet som tilhørende dets Forfatter, end den specielle Kildesamling der skyldes ham, og hvis Titel er angivet under Nr. 16. Det indeholder ikke allene en meget grundig kritisk Undersøgelse, hvori Forf. beviser, at den af nogle svenske Historieskrivere (Stiernmann og Dalin f. Ex.) omtalte og paaberaabte Rigsdag i Biørneborg A. 1602, under Hertug Carls (IX.) Ophold i Finland, aldrig er holdt; men dette Skriftets oprindelige Formaal har tillige ledet Forf. til at udkaste en, saa godt som allene paa de utrykte authentiske Kilder bygget, historisk Skildring af Finlands hele indvortes Tilstand ved Overgangen fra det 16de til det 17de Aarhundrede, og af de ulykkelige Vilkaar, hvorunder Landet længe maatte lide, ved Misforhold og indvortes Strid imellem Adel og Almue, der meer end engang gik over til blodige Opstandsscener og Borgerkrig. Herved er Forf. tillige bleven ledet til at give en Charakteristik af Hertug Carls hele politiske Virken og Handlemaade i Finland (1595—1602), hvor Hertugen med sin bekiendte ubarmhiertige og blodige Strenghed betvang og straffede det Adelsparti, der vilde reise sig imod ham og hans Styrelse som Sverriges Regent. Det var saaledes (for ei at tale om dem, som mistede Frihed og Gods) ikke enkelte, men en heel Skare af Adelsmænd, der 1599 i Finland maatte bløde under Bøddeløxen. Hvad der i det Stockholmske Blodbad 1520 skilte Christian II. ved den svenske Krone, det bragte den, mere befæstet, paa Hertug Carls Hoved. Han havde seet og erkiendt de store indvortes Misbrug og utaalelige Byrder, hvoraf Folket

trykkedes, og ved at afhielpe dem tog han vel især Hensyn til den lidende og undertrykte Almue, som han godt forstod at bringe paa sin Side; men han var dog statsklog nok til at indsee, at „Slagterbænken" (som man kaldte hans talrige Bloddomme og Henrettelser af Adelsherrer) ikke allene kunde være nok til at sikkre hans Herredømme. Efterat have sat Skræk i Adelen, viste han sig mildere stemt; indgik Forsoningspagter med en Stand, som han dog ikke kunde undvære; benaadede efter Rigsdagen i Åbo 1602 de endnu fængslede Adelige, og gav Herrestanden en stor Deel af dens forrige politiske Magt og Agtelse tilbage. Forf. har i Fortalen til de ovenfor nævnte „Urkunder" (S. XIX) saaledes kortelig betegnet Hertug Carls Handlemaade i de Aar, Forf. betragter som Begyndelsen til Borgersamfundets Udviklingsperiode i Finland: „Ligesaa voldsom og skaanselløs hans Adfærd var under selve Striden, ligesaa velgiørende og velsignelsesrig for Land og Folk blev hans Virksomhed i Fremtiden. Han lagde først Øxen til Roden af det Onde, hvoraf Samfundet led; han nedkuede det adelige Overmod, tøilede Krigsfolkets Selvraadighed, og standsede de lavere Embedsmænds Voldsomheder og Udpresninger. At ordne Landsstyrelsen, bestemme Skattevæsenets Grundtræk, oplive Jordbruget, fastsætte Standsforholdene, og overhovedet indføre en fastere Orden i de lavere Sphærer af det borgerlige Samfund, — disse vare Carls væsentligste Fortienester af Finland."

Af den Samling af „Urkunder" (Documenter) til dette Lands Historie, som Dr. Grønblad har anlagt, udgiør den her omtalte og fuldførte første Afdeling i Alt 289, efter Originalerne meddeelte Actstykker, offentlige Breve, private Skrivelser, og officielle Beretninger, der alle vedkomme, deels det under Navn af „Klubbekrigen" bekiendte Bondeoprør i Østerbottn i A. 1596 og 97, der siges at have kostet over 10,000 Mennesker Livet; deels de tidligere og de efterfølgende Misforhold, Bevægelser og indvortes Feider i Finland. Disse vare Følger, saavel af Almuens Undertrykkelse ved ubillige Tynger, hvervede Krigsfolks Underhold, uliig Beskatning m. m., som af det politiske Fiendskab imellem Hertug Carl og hans Brodersøn Kong Sigismunds mægtige Statholder Clas Flemming; hvilket endtes med et Krigstog af Hertugen til Finland 1597, hvis Optrin vare som et Forspil til den i følgende

Aar udbrudte borgerlige Krig imellem Carl og Sigismund, der tog Ende med det Slag, Kongen tabte ved Stång-Aaen ved Linköping den 25de Septbr. 1598. — Unegteligen see vi allerede af disse faa Antydninger, at det af Udgiveren berørte historiske Stof griber ind i og forbinder sig med den svenske Rigs- og Regenthistorie. Men den af ham meddeelte rige Kildesamling, der oplyser et Tidsrum af neppe 10 Aar, lægger dog tillige for Dagen, at Finland ikke mangler Stof til en egen, og paa en Maade selvstændig indvortes Cultur- og Folkehistorie, hvis objective Fremstilling af umiddelbare Kilder og disses Bearbeidelser i kritisk videnskabelig Aand, er det Formaal, Forfatteren paa en ædel og værdig Maade har bebudet og giort Rede for i sine Forord og Indledninger til den første Samling; men særdeles til dens 1ste Hefte. Det er hans Hensigt, at fortsætte Værket i 4 følgende „Flockar", omfattende Begivenhederne i Aarene 1597, 98 og 99; og i den 5te og sidste Samling saadanne „almindelige Forhold i Finland", der oplyse Landets hele Tilstand og indre Forhold i bemeldte Aar, og overhovedet under Hertug Carls Styrelse. — Vi kunne ikke andet end ønske et med saa streng Grundighed anlagt, fra ægte videnskabelige Synspunkter udgaaet Foretagende en heldig Fremgang; og ønske en Forfatter, der har viist en saa patriotisk og videnskabelig Iver og Opoffrelse, (baade i sit Fædreland, og under flere Aars gientagne Reiser og Ophold i Stockholm, for at benytte det svenske Rigsarchiv) Leilighed til, ikke allene at fuldføre dette Foretagende, men ogsaa til fremdeles at bearbeide sit Fædrelands indre Historie, hvortil han har lagt umiskiendeligt heldige Egenskaber for Dagen.

Literair Notice fra Finland.

Vi kunne med Hensyn til den næst foregaaende Artikel neppe mere passende udfylde dette Blad, end ved Meddelelsen om et bebudet literairt Foretagende, der baade vidner om den i Finland oplivede Patriotisme, og om den forhøiede nationale og videnskabelige Aand, der viser sig i en fra flere Sider agtværdig Stræben og Virksomhed. Den berømte Lærde, Professor og Bibliothekar ved Åbo Universitetet, **Henr. Gabr. Porthan** (f. den 9de November 1739, død den 16de Marts 1804) betragtes af hans Landsmænd

ikke allene som „den finske Historieskrivnings Fader"; men som en Fosterfader for al eiendommelig literair og videnskabelig Cultur i hans Fædreland. Samtidig med ham bidroge to andre indfødte Lærere, den lovkyndige Calonius og Digteren Franzén (der siden kaldtes som Bisskop til Sverrige) til at give Universitetet i Åbo Glands. Man har allerede for nogle Aar siden samlet og udgivet disse to berømte Mænds vigtigste Arbeider; men savner endnu en Samling af Porthans mange og mangfoldige Skrifter og Afhandlinger af historisk, antiquarisk, philologisk, philosophisk og æsthetisk Indhold. Dr. Grønblad, hvis Arbeidskraft i de sidste 5 Aar især har været anvendt paa at ordne og registrere den for hans Fædrelands Historie vigtigste og umistelige Kilde, det Keiserlige Senats-Archiv for Finland, som indeholder 15 til 20,000 fra Sverrige 1810 udleverede offentlige og administrative Documenter, Akter og Protocoller (hvorover Registraturen er bestemt at skulle trykkes) er imidlertid ved Siden heraf sysselsat med at forberede en Udgave af **Porthans samlede Værker**, i det latinske og svenske Sprog, som man haaber at see fuldendt i en Tid af 3 Aar. Den er bestemt at skulle i tre Afdelinger indbefatte: 1) Porthans historiske Skrifter (der regnes at ville udgiøre 120—130 Ark, fordeelte i tre Bind.) 2) Hans øvrige literaire, philosophiske og kritiske Arbeider, i et Par Dele, hver paa 30—40 Ark. 3) En udførlig Biographie og Charakteristik af Porthan, ved Udgiveren, tilligemed Udvalg af hans Brevvexling, hvortil især en nylig funden Correspondance imellem denne Forfatter og hans Ven Calonius, fra Aarene 1793—1800, vil give betydelige Bidrag. Naar man betragter den Navnkundighed, den udmærkede Agtelse og vidt udbredte Anseelse, som Porthan vandt og efter sin Død har bevaret, ved den vidtstrakte Lærdom, i Forening med literair Dannelse, Kritik og Smag, hvormed han i 30 Aar virkede i Finland som Docent, Bibliothekar og Forfatter: da tør man vel ansee det her berørte Foretagende for det i videnskabelig Henseende vigtigste Udbytte, som den nærværende Generations friske, ungdommelige Begeistring og Virken for at fremkalde en egen Literatur i Finland, vil kunne bringe for Lyset af en foregaaende Slægts Lærdomsværker.

Den
danske historiske Forening
1850.
(Januar.)

Selskabets Bestyrelse.

J. F. Schouw, Professor: Formand.
C. Molbech, Etatsraad, Professor i Literairhistorien, m. m.: Secretair.
F. Schiern, Mag. Art., Lector ved Universitetet.
C. T. Engelstoft, Dr. og Professor i Theologien.
J. E. Larsen, Professor Juris.

J. V. Hegel, Boghandler, Selskabets Casserer.

Selskabets Repræsentanter, Correspondenter og Commissionairer i Provindserne:

C. P. Andersen, Overlærer: Slagelse.
J. A. Brasen, Provst og Sognepræst: Skielskør.
P. Dorph, Sognepræst: Vordingborg og Møen.
P. E. Fischer, Slotspræst til Kronborg og Sognepræst: Helsingør.
Ch. Hansen, Kammerraad, Stiftsskriver i Siællands Stift: Roskilde.
C. J. C. Harhoff, Justitsraad, By- og Herredsfoged: Ringsted.
S. Holmstedt, Adjunct ved den Kgl. Realskole: Aarhuus.
C. P. Paludan-Müller, Dr. philos., Overlærer: Odense.
Ch. Olsen, Procurator: Randers.
F. C. Olsen, Rector: Viborg.
E. C. Rosendahl, Rector: Nykiøbing paa Falster.
H. C. Nordam, Dr. theol., Sognepræst: Fredericia.

C. W. K. Gleerup, Universitetsboghandler: Lund.
A. W. Möhl, Boghandler: Lund.

Selskabets Commissioner besørge desuden:

Busch, Boghandler, i Nyborg.
Siegengack, Boghandler, i Maribo.
Holm, Boghandler, i Sorøe.
C. Termansen, Boghandler og Bogbinder, i Ribe.

A.

Udenlandske Correspondérende Medlemmer.

(I den Orden, hvori de ere optagne.)

H. Reuterdahl, Dr. theol. Domprovst i Lund og Professor ved Lunds Universitet.

C. G. Brunius, Professor i den græske Literatur ved Lunds Universitet, Ridder af Nordstiernen.

A. Cronholm, Adjunct i Historien ved Lunds Universitet.

C. Munthe, Capitain i den norske Armee.

F. C. Dahlmann, Dr., Hofraad, Professor i Historien ved Universitetet i Bonn, Ridder af Guelphe-Ordenen.

G. H. Pertz, Dr., Geh. Hofraad, Overbibliothekar ved det Kongl. Bibliothek i Berlin, Ridder m. m.

J. M. Lappenberg, Dr. juris, Archivarius i den frie Hansestad Hamborg.

J. Voigt, Professor og Archivarius i Königsberg, Ridder af Danebrog.

G. C. F. Lisch, Storhertugel. Archivarius og Bibliothekar i Schwerin.

John M. Kemble, Esq. M. A., London.

Rich. Garnett, M. A. Custos ved det Britiske Museums Bibliothek i London.

B.

Ordentlige Medlemmer.

1) Indenlandske.

De Medlemmer, ved hvis Navn Romertal (II. III.) findes, ere saadanne, der have tegnet sig for dobbelt, eller tredobbelt Contingent.

Aagaard, H., Eier af Iselingen.
Aagaard, U. C. F., Justitsraad, Amtsforvalter, i Nyborg.
Aarestrup, C. L. E., Stiftsphysicus i Odense.
Adler, Cort, Baron, Studiosus juris.
Adler, J. G., Geheime-Conferentsraad.
Adler, P., Adjunct ved Ribe Cathedralskole.
Agerbech, H., Sognepræst til Øster-Hæsinge; Fyen.
Agerup, J., Adjunct ved Roskilde Cathedralskole.
Aggerup, Justitsraad og Birkedommer, Pederstrup i Lolland.
Ahrensen, A. B., Dr. med., Districtslæge.
Alberg, C. M., Assessor i Hof- og Stads-Retten.
Allen, C. F., Cand. theol. og Mag. Art.
Andersen, C. P., Overlærer, Selskabets Correspondent i Slagelse.

Andersen, N. F. H., Kammerraad.
Andresen, A. D., Sognepræst i Ringkiøbing.
Arboe, N. P., Justitsraad Byfoged i Hillerød.

Bagger, F. B., Sognepræst til Tranderup i Fyen.
Bagger, J. K., Sognepræst til Fruering i Aarhuus Stift.
Baggesen, A., Oberst i Generalstaben, m. m.
Bang, O. L. Conferentsraad, Prof. og Dr. med.
Bang, P., Etatsraad.
Bardenfleth, F. Løvenørn, Kammerherre, Generalmajor m. m.
Barnekow, F. B. C., Kammerjunker og Ritmester, Odense.
Bech, H., Cand. i Theologien.
Bechmann, R. O., Capellan, Sønder Aldum, Aarhuus Stift.
Bechmann, N. K., Sognepræst til Hald, i Aarhuus Stift.
Beck, O. Malling, Skibscapitain.
Becker, E. S., Auditeur.
Becker, P. W., Mag. artium, Sognepræst i Kiøng.
Becker, Th. A., Professor.
Begtrup, J. H., Cand. chirurg.
Bendtz, C. F. W., Adjunct i Horsens.
Bentzen, J., Sognepræst til Ørslevkloster, Viborg Stift.
Bergsøe, A. F., Professor ved Universitetet.
Bie, Jac., Sognepræst til Udbye og Kastberg, Randers Amt.
Bielcke, F. H. R., Kammerherre.
Bilsted, C. J. T., Regimentsquarteermester, i Fredericia.
Bille-Brahe, P. Greve af, til Brahesminde, Kammerherre, m. m.
Bille-Brahe, C., Baron.
Birch, D. Seidelin, Provst og Sognepræst i Storeheddinge.
Birch, B., Auditeur og Advocat paa St. Thomas.
Blache, H. H., Rector ved Aarhuus Cathedralskole.
Blechingberg, O. C., Etatsraad og Generalfiscal.
Blechingberg, O. G., Landsoverretsassessør, Viborg.
Blechingberg, E. C. P., Kammerraad og Comptorchef i Rentekammeret.
Bloch, H. C., Sognepræst til Vigsnæs i Lolland.
Bloch, B., Licent. theol., Sognepræst til Lønborg, Ribe Stift.
Blom, C. H. G., Cand. juris. og Toldcontrolleur i Odense.
Blom, J. J. G., Etatsraad og Overtoldinspecteur, i Odense.
Bohr, J. L. S., Adjunct, i Horsens.
Boiesen, S., Secretair.
Bondesen, J. Cand. theol.
Bondesen, J. M. G., Sognepræst til Sorterup.
Bornemann, F. C., Prof. juris
Bornemann, J. A., Lector.
Borries, Grosserer, i Helsingør.
Boye, A. E., Secretair.

Brandt, C. J., Cand. theol., Lærer ved Vaisenhuset.
Brasen, J. A., Provst og Sognepræst i Skielskør, Selskabets Correspondent.
Bregendahl, L. N., Landsoverretsassessor, Viborg.
Bremer, A. F., Dr. med., Overlæge.
Bretton, F. E., Kammerherre, Baron, Høiesteretsassessor.
Bretton, L. P., Kammerherre og Baron, Stiftamtmand i Viborg.
Briem, J. G. G., Sognepræst til Koustcd, Aarhuus Stift.
Brink-Seidelin, L. C., Etatsraad og General-Decisor.
Bruun, E., Oberstlieutenant, i Artilleriet.
Bruun, C.. Studiosus juris.
Bruun, H., Agent, Assens.
Bruun, G., Landmand, Asmildkloster ved Viborg.
Bruun, H. H., Sognepræst i Hemmet, Ribe Stift.
Bruun, J., Cand. juris.
Bruun, L. J., Toldcontrolleur i Kierteminde.
Bruun, M. P., Fabrik-Eier, til Bruunshaab i Jylland.
Bruun, P. D., til Asmildkloster, Høiesteretsassessor.
Bræstrup, C. J. E. Conferentsraad og Politiedirecteur.
Budtz, B. C., Consistorialraad, Sognepræst til Thorsager, Aarhuus Stift.
Bugge, N. C. F., Justitsraad og Toldkæmmererer, Helsingør.
Busch, Boghandler i Nyborg.
Bølling, J. A., Justitsraad og Bibliothekssecretair, m. m.
Børre, Ch. Th., Adjunct ved Frederiksborg lærde Skole.

Carlsen, J. F. S., Sognepræst til Dalby-Neder, Randers Amt.
Carøe, H. F., Byskriver i Veile.
Casse, A. L., Dr. juris., Landsoverretsassessor.
Castenskiold, H. G., Grevencop-, til Frederikslund, Kammerherre.
Cederfeld-Simonsen, Cand. juris. og Kammerjunker.
Clausen, E. T., Lic. theol., Sognepræst i Boeslunde.
Clausen, H. N., Professor og Dr. theol., Minister i Statsraadet.
Claussen, E. C., Justitsraad og Comptorchef.
Clauswitz, F., Geh. Legationsraad og Notarius publicus.
Colding, H. E., Provst og Sognepræst i Odense.
Collin, J., Geh. Conferentsraad.
Collin, E., Justitsraad og Directeur i Finants-Ministeriet.
Corfitzen, Skolelærer i Ringsted.
Crone, A. Sognepræst til Herrested, i Fyen.

Dahl, F. P. J., Overlærer.
Dahl, T. C., Landsoverretsprocurator, i Aarhuus.
Dahlerup, M. H. L., Stiftsprovst og Sognepræst ved Aarhuus Domkirke.

Dahlerup, Cand. theol.
Dahlerup, C. G., Sognepræst til Øster Ulslev, Lolland.
Dahlerup, C. E., Amtmand paa Færøerne.
Dahlerup, H. L., Cancellieraad og Comptorchef.
Danckwart, F., Geheime-Conferentsraad.
Danneskiold-Samsøe, C. Greve af, General-Postdirecteur.
Daue, P. H., Sognepræst til Liunge og Uggeløse (ved Frederiksborg).
Daugaard, J. B., Biskop over Ribe Stift.
Deichmann, J., Cancellieraad.
Delbanco, S. W., Cand. juris. og Procurator.
Dons, C. A., Sognepræst i Radsted, Lolland.
Dons, C. H., Cand. philos. og Sproglærer.
Dorph, F., Regimentschirurg og Overlæge i Næstved.
Dorph, J., Sognepræst i Vigersted.
Dorph, L. R., Adjunct ved Randers lærde Skole.
Dorph, P., Sognepr. i Øster-Egitsborg, Selsk. Correspondent.
Dræby, J. C., Justitsraad, Byskriver i Fredericia.

Eberlin, A. E., Cand. juris.
Eberlin, F. U. A. E., Landsoverretsassessor og Herredsfoged, Viborg.
Eckard, Ch., Cand. juris.
Eibe, F. H., Boghandler.
Elberling, C. W., Mag. art. Rector ved Slagelse lærde Skole.
Engelbreth, H. P., Sognepræst til Ørbek i Fyen.
Engelbreth, W. F., Consistorialraad, Sognepræst i Lyderslev.
Engelsen, A. C., Fuldmægtig ved Øresunds Toldkammer.
Engelstoft, L., Conferentsraad, Professor, m. m.
Engelstoft, C. T., Dr. og Prof. theol.
Ernst, J., Sognepræst til Sønder-Jernløse.
Eschricht, D. F., Dr. og Prof. med.
Estrup, C., Etatsraad, Borgermester i Odense.
Estrup, J., Godseier, til Christineberg paa Falster.
Everløf, F. A., Kgl. Svensk og Norsk General-Consul.

Faaborg, E., Fuldmægtig i Odense.
Fabricius, F., Cancellieraad og Bibliotheksecretair.
Fabricius, J. O., ordineret Catechet i Horsens.
Feilberg, C. A., Fabrik-Eier.
Fenger, F., Lic. theol. Sognepræst til Liunge og Braaby (ved Sorøe).
Fibiger, Ch., Tiendecommissair, Forpagter paa Berritsgaard.
Fibiger, J. A., Oberstlieutenant.
Fibiger, Capitain.
Fischer, P. C., Sognepræst i Helsingør og Slotspræst til Kronborg, Selskabets Correspondent.

Fischer, C. Cancellist.
Fleischer, E. C., Overlærer.
Flemmer, H. M., Dr. phil., Professor og Rector i Frederiksborg.
Flensborg, Kammerjunker, Oberst i Generalstaben.
Flindt, P. L. D., Overauditeur og Herredsfoged.
Foersom, H. F., Apotheker i Slagelse.
Fogtmann, N., Dr. theol., Biskop over Aalborg Stift.
Forchhammer, J. G., Dr. og Professor ved Universitetet.
Frederichsen, Lieutenant af Infanteriet.
Friborg, Godseier, til Skovsgaard i Fyen.
Friedenreich, D. W., Professor, m. m.
Friedenreich, J., Handelsbogholder.
Friederichsen, Kammeraad, Fuglsang i Lolland.
Friis, Steen, Adjunct ved Roeskilde Cathedralskole.
Friis, E., Greve af, Stamherre til Grevskabet Frisenborg.
Frisch, Generalkrigscommissair.
Fritz, Raadmand i Roeskilde.
Funder, Cancellieraad, i Aarhuus.
Fønss, til Ørslevkloster, Justitsraad.

Gad, P. C. S., Dr. theol., Biskop over Fyens Stift.
Gamst, H., Agent og Fabrikeier.
Garde, H. G., Commandeur i Sø-Etaten.
Giessing, H. J., Sognepræst i Ballerup.
Gislason, K., Lector ved Universitetet.
Giessing, H. P., Controleur ved Politie-Kammeret.
Giødwad, J. F., Cand. juris.
Gleerup, M., Cand. med., pract. Læge i Lemwig.
Gløerfeldt, B. V. W., Controleur ved Øresunds Toldkammer.
Gorm, Cand. pharmaciæ, Aarhuus.
Gradmann, G. A., borgerlig Raadmand i Helsingør.
Gram, F. T. J., Professor ved Universitetet.
Grove, C. H., Sognepræst til Trige og Ølsted, Aarhuus Stift.
Grundtvig, N. F. S., Præst ved Vartou Hospital.
Guldberg, Fabrik-Entrepeneur i Viborg.
Gyldencrone, Kammerherre, Lehnsbaron, til Vilhelmsborg.
Gundorph, H., Cand. theol. Underbibliothekar og Lærer ved Efterslægtsselskabets Skole.
Gøtsche, H., Provst og Sognepræst til Vester-Velling, Viborg Stift.

Haagen, C. W., Etatsraad og Bankdirecteur.
Hald, J. C., Assessor, Secretair i Landhuusholdnings-Selskabet, m. m.
Hage, H., Cand. juris.
Hagerup, C. H., Lic. theol. Catechet i Præstø.

Hallager, L. N., ordineret Catechet i Nakskov.
Hambro, C. J., Consul og Grosserer.
Hammerich, Fr., Mag. art. første resider. Capellan til Trin. Kirke.
Hansen, J. F., Professor i Forstvidenskaben.
Hansen, A. N., Grosserer.
Hansen, C., Kammerraaad og Stiftsskriver i Roeskilde, Selskabets Correspondent.
Hansen, C. A., Adjunct ved Sorøe Academies Skole.
Hansen, C. P. M., Dr. med.
Hansen, J., Procurator og Skolekasserer, Odense.
Hansen, J. L. W., ordineret Catechet i Fredericia.
Hansen, J. O., Conferentsraad og Departementschef.
Hansen, C. C. L., Sognepræst til Feldballe, Aarhuus Stift.
Hansen, N., Sognepræst i Snedsted, Aalborg Stift.
Hansen, P. Sognepræst i Slangerup.
Hansgaard, H. C., Krigsraad og Revisor.
Harhoff, C. J. Ch., Justitsraad, By- og Herredsfoged, Selsk. Correspondent, Ringsted.
Harboe, N. M., Sognepræst til Magleby, ved Skielskør.
Haugsted, S. T., Capellan til Liunge Menighed, ved Frederiksborg.
Hegel, F. V., Boghandler.
Heiberg, C. A., Provst, Sognepræst i Kierteminde.
Heiberg, J. L., Dr. philos., Professor, Theaterdirecteur.
Heilbuth, F. F. C., Copiist i Gen. Postdirectionen.
Heise, C. J., Professor, Sognepræst i Birkerød.
Hellemann, C. N., Sognepræst til Rye i Siælland.
Helweg, L., Cand. theol.
Hemmert, Kiøbmand.
Henrichsen, R. J. F., Professor, Rector i Odense.
Herbst, C. P., Archivarius.
Hersleb, C. F., Cand. juris. og Fuldmægtig i Veile.
Hertz, H. P. B., Consistorialraad, Sognepr. til Vor Frue Kirke i Roeskilde.
Hertz, H., Professor.
Hiort, P., Professor.
Hiorth, Secretair.
Hoedt, Cand. philos.
Holm, C. F., Conferentsraad, Directeur i Finantsministeriet.
Holm, Licent. theol., Sognepræst til Hyllested, Vensløv og Holsteinborg.
Holmstedt, S., Adjunct i Aarhuus, Selskabets Correspondent.
Holst, C. M., Sognepræst til Erindlev og Olstrup i Lolland.
Holst, H. P., Professor, Lærer ved Landcadet-Academiet.
Holstein, A. F., Capitain, Postmester i Nykiøbing, Odsherred.
Holstein, C. F., Kammerherre, Postmester i Flensborg.
Holstein, L. H. C. H., Lehnsgreve, til Holsteinborg. (III.)
Holsten, A., Lehnsbaron og Kammerherre.

Holsøe, L. C., Sognepræst til Frederiksborg og Hvidovre.
Holten, H., Sognepræst i Skuldeløv.
Holten, N. A., Conferentsraad, Direct. ved Øresunds Toldkammer.
Hornbeck, H. B., Dr. med.
Hoskiær, D., Cand. theol., Hvedholm i Fyen.
Hvidt, E., Assurance-Mægler.
Hundrup, F. A., Overlære ved Roskilde Cathedralskole.
Hübertz, J. R., Dr. med.
Høegh, H., Exam. juris. og Fuldmægtig.
Høst, A. F., Boghandler i Kiøbenhavn.
Høyen, N. L., Professor, Inspecteur ved den Kgl. Malerisamling.

Ibsen, Cand. philos., Copiist under Gen. Postdirectionen.
Ingemann, B. S., Etatsraad.
Ipsen, L., Cand. juris., Lærer ved Landcadet-Academiet.
Irminger, C. L. C., Kammerherre og General-Adjutant.
Iversen, Klokker i Middelfart.
Israel, J. H., Underlæge.

Jacobsen, Godsforvalter ved Stamhuset Tiele i Jylland.
Jacobsen, Boghandler, i Randers.
Jacobsen, P. C., Sognepræst til Øsløse, Viborg Stift.
Jacobsen, Etatsraadinde.
Jacobsen, Boghandler i Randers.
Jensen, J. Ch., Sognepræst til Ousted, Allisløv og Ledreborg.
Jenssen, H. C. L., Lieutenant af Infanteriet, Fredericia.
Jensen, P. A. F., Fuldmægtig under Krigsministeriet.
Jermin, H., Lieutenant.
Jespersen, C., Landsoverretsprocurator i Viborg.
Jespersen, H. A., Sognepræst til Uttersle v i Lolland.
Jespersen, O., Procurator, i Helsingør.
Jespersen, J. W., Dr. med., Stiftsphysicus i Aarhuus.
Jetsmark, J., Capitain og Comptoirchef.
Johnsen, C. G., Sognepræst i Sengeløse.
Johnsen, B. F., Conferentsraad, Directeur i Finantsministeriet.
Jonquieres, A. F. de, Capitain ved Artilleriet.
Jonquieres, J. A. F. de, Departements-Chef.
Juul, Cand. juris.
Juul-Rysensteen, Lehnsbaron, Kammerherre, m. m.
Jørgensen, J. B., Sognepræst i Randers.
Jørgensen, Procurator, Holkenhavn i Fyen.

Kaarsberg, H. B., Sognepræst til Græse i Siælland.
Kalko, P. H., Kammerraad.
Kall, J. C., Dr juris., og Kammerraad.
Kall, M., Cand. juris.

Nielsen, O. H., Kongelig Fuldmægtig.
Kampmann, H., Birkedommer ved Grevskabet Frisenborg.
Kierulff, A., Cand. juris., Kongl. Fuldmægtig.
Kindt, C. R. L., Major af Infanteriet.
Kirstein, C. L., Conferentsraad, m. m.
Klagenberg, A. C., Translateur.
Klee, F., Secretair og Comptorchef under Gen. Postdirectionen.
Knudsen, H., Registrator ved det Kongl. Geh. Archiv.
Knudsen, L. A. C., Sognepræst til Agri og Egens, Aarhuus Stift.
Knudsen, N. J., Etatsraad, i Helsingør.
Knuth, F. M., Kammerherre, Lehnsgreve til Grevskabet Knuthenborg.
Koch, G., Provst og Sognepræst i Dostrup, Ribe Stift.
Kocfoed, H. J., Conferentsraad, General-Auditeur, m. m.
Krag, G. A., Kammerjunker, Amtsforvalter i Ringsted.
Krag, W., Kammerjunker, Secretair i det udenl. Departement.
Krag, C. A., Prem. Lieutenant af Infanteriet.
Krebs, J. H. K., Krigsraad, Districtslæge i Ringsted.
Krieger, A. F., Professor og Lic. juris.
Krieger, W., Examinatus juris., Aarhuus.
Krüger, C. G., Justitsraad og Justitssecretair i Landsoverretten.
Krüger, F. B., Justitsraad, Casserer ved den almindelige Enkekasse.
Krøyer H., Dr. philos., Inspecteur ved det Kongelige zoologiske Museum, m. m.
Kuntzen, C. F., Regjeringsraad.
Kønigsfeldt, J. P. A., Adjunct ved Frederiksborg lærde Skole.

Lagerheim, E., Baron, Kammerherre, Kgl. svensk-norsk Minister, m. m.
Langball, A., Kgl. Fuldmægtig.
Langhoff, B. S., Boghandler.
Lange, M., Conferentsraad og Over-Præsident.
Langkilde, Godseier til Juulskov i Fyen.
Larsen, J. E., Professor juris.
Larsen, J. H., Professor, Dr. theol. et philos.
Lassen, C., Justitsraad og Toldinspecteur i Assens.
Lassen, F., Kammerraad, Oeconomie-Inspecteur, m. m.
Lassen, J. A., Provst og Sognepræst til Ovenrdrup i Fyen.
Lassen, L., Justitsraad, Toldinspecteur i Helsingør.
Lassen, N. C. N., Adjunct ved Realskolen i Aarhuus.
Laurent, H. A., Sognepræst til Giesing og Nørager, Aarhuus Stift.
Lautrup, J. H., Provst og Sognepræst i Hammer.
Lengnich, J. C. L., Capitain og Bogholder under Magistraten.
Leth, J. N. F., Sognepræst til Visby, Aalborg Stift.
Lewetzau, H. F. H., Kammerherre og Generalmajor, Odense.
Lewetzau, J. G., Overhofmarskal, Kammerherre, m. m.
Levy, C. E., Dr. med. og Professor.

Liebe, G. L., Cancellieraad, Hospitalsforstander, i Roskilde.
Liebe, J., Justitsraad og Secretair hos Statsraadets Præsident.
Lichtenberg, H. H., Jægermester, til Stamhuset Bidstrup.
Lichtenberg, F., Jægermester, til Løistrup.
Lindberg, F., Overlæge i Aarhuus.
Lindorff, F. G., Secretair.
Linstow, Oberst.
Lorck, L., Sognepræst til Hvedstrup og Flynge.
Lorentz, C. P. J., Kammerherre og Toldinspecteur i Fredericia.
Lund, J. C., Justitsraad og Landsoverrets-Assessor.
Lund, J. C., Sognepræst til Munkebiergby og Bromme.
Lunding, H. M. B., Kammerherre og Statssecretair.
Luno, Bianco, Hofbogtrykker.
Lüttichau, A. C. A., Greve og Oberstlieutenant.
Lüttichau, H. H., Kammerj. Overauditeur og Herredsfoged, Odense.
Löser, E. C., Bogtrykker.

Madvig, J. N., Dr. og Professor, Minister for Kirke- og Underviisningsvæsenet.
Magnussen, B., Provst og Sognepræst til Følleslev, Sjællands Stift.
Mansa, F. W., Dr. med. og Stabslæge ved Sø-Etaten.
Mansa, J. H., Major.
Marcussen, Consul, i Helsingør.
Marcussen, C. N. E., Sognepræst til Dalby og Thureby.
Martensen, H. L., Dr. og Professor theol.
Mazar de la Garde, Cancellieraad og Postmester, Helsingør.
Meinecke, C. H. L., Etatsraad, By- og Herredsfoged i Stege.
Melby, J. C. F. B., Sognepræst i Lemvig.
Melchior, H. E., Cand. phil., Institutbestyrer.
Meyer, Ingenieur-Capitain, Veile.
Meyer, S. L. J., Landsoverrets-Assessor.
Molbech, C., Etatsraad, Professor ved Universitetetet, m. m.
Molbech, C. K. F., Amanuensis ved det store Kongl. Bibliothek.
Moltke C., Greve af, Geh. Conferentsraad og Kammerherre.
Moltke, Fr., Greve af, Stamherre til Bregentved.
Moltke, Fr., Capitain, og Postmester i Apenrade.
Momme, Dr. med. og Bataillonschirurg.
Mourier, C. F. L., Justitsraad og Landsoverrets-Assessor.
Mule, U. C., Sognepræst til Nørre-Lyndelse, i Fyen.
Müller, C. P. Paludan-, Dr. philos. og Overlærer ved Odense Cathedralskole, Selskabets Correspondent.
Müller, F. Paludan-, Cand. juris.
Müller, J. Paludan-, Præst i Aalborg.
Müller, H. B. A., Universitets-Pedel.
Müller, J. C., Dr. med., Professor og Stabschirurg.

Müller, L., Licent. theol., Inspecteur ved det Kgl. Myntcabinet.
Müller, L. C., Sognepræst i Ranum ved Løgstør.
Mundt, J. H., Etatsraad og Borgermester.
Münter, B., Dr. theol., Provst og Sognepræst.
Muus, L., Kammerassessor og Havnecontroleur.
Mylius, J. J., Hofjægermester, Stamherre til Rønningesøgaard.
Mynster, J. P., Dr. theol., Biskop over Siællands Stift, m. m.
Møller, C. D., i Aarhuus.
Møller, J. D., Regimentschirurg i Helsingør.
Mørch, B. H., Overlærer ved den lærde Skole i Randers.
Mørch, M., Sognepræst i Reisby, Ribe Stift.

Nathanson, M. L., Grosserer.
Nebelong, Architekt.
Neergaard, J. T., Provst og Sognepræst i Frederiksborg.
Newe, Cand. theol.
Nielsen, Forligelsescommissair og Skolelærer i Aarre ved Varde.
Nielsen, A., Regimentschirurg, Fredericia.
Nielsen, C., Provst og Sognepræst til Kallehauge.
Nielsen, J., Procurator, Politie-Assistent i Aarhuus.
Nielsen, K. C., Rector ved Realskolen i Aarhuus.
Nielsen, P. N., Instructeur og Kgl. Skuespiller.
Normann, C. T., Dr. juris., Justitsraad og Birkedommer.
Nyegaard, Justitsraad.
Nyegaard, C. S., Sognepræst i Skive.
Nørgaard, P. M. T., Sognepræst til Kirke-Saaby og Kidserup Siælland.

Oldenburg, Fr., Sognepræst til Idestrup paa Falster.
Olrik, H. H., Kammerraad og Comptorchef ved Øresunds Toldkammer.
Olrik, J. B., Cancellieraad og Byfoged, Helsingør.
Olsen, C., Procurator i Randers, Selskabets Correspondent.
Olsen, F. C., Rector ved Viborg Cathedralskole, Selskabets Correspondent.
Olufsen, H. F. F. M., Capitain og Kammerjunker.
Ostwald, C. F. A., Dr. juris.

Paludan, H., Cand. theol.
Pauli, Hof- og Slotspræst.
Paulsen, P. C. D., Etatsraad, Dr. juris.
Petersen, H. G., Copiist under General Postdirectionen.
Petersen, C. P., Cancellieraad, m. m., St. Croix.
Petersen, F. C., Etatsraad, Professor og Provst paa Regentsen.
Petersen, Provst os Sognepræst til Leirskov ved Colding.
Petersen, Helm, Eier af den Hempelske Boghandling i Odense.

Petersen, N. M., Professor ved Universitetet.
Petersen, N. R., Auditeur, m. m.
Pedersen R., Cand. philos.
Pingel, C., Dr. phil. Over-Inspecteur ved det Kgl. naturhist. Museum.
Platou, Ch. T., Justitsraad, Casserer ved Oresunds Toldkammer.
Plesner, U. A., Provst og Sognepræst paa Langeland.
Pontoppidan, E. P., Justitsraad og Birkedommer paa Falster.
Posselt, H., Sognepræst til Holeby i Lolland.
Prosch, H. G. M., Justitsraad, Toldkæmmerer i Helsingør.

Quaade, G. J., Kammerjunker og Cancellist.
Quist, J. D., Bogtrykker.

Raben, Chr., Dr. phil., Kammerherre og Lehnsgreve, til Grevskabet Christiansholm.
Raben, Jul., Greve.
Raben, Josias, til Lækkende-Gaard, Hofjægermester.
Raffenberg, M. K., Justitsraad og Comptorchef.
Rafn, C., Etatsraad.
Rask, H. C., Sognepræst i Ridløse.
Rasmussen, L., Bogholder og Secr. ved den Siællandske Brandassur.
Rasmussen, M. N. C. Kall-, Inspecteur i det Kgl. Geh. Archiv.
Rathje, Cand. theol.
Ravit, J. C., Professor ved Universitetet i Kiel.
Ravnkilde, P. S., Byfoged og Birkedommer i Saxkiøbing.
Reedtz, H. C., Kammerherre, til Palsgaard.
Reisz, J. F., Adjunct ved Cathedralskolen i Viborg.
Reitzel, C. A., Universitets- og Vaisenhuus-Boghandler.
Reimann, C. F., Cand. pharmaciae.
Reumert, L. J. L., Dr. med. og Stadsphysicus i Fredericia.
Reventlow, D. C. C., Greve af, til Brahetrolleborg. (II.)
Richelieu, L. A. du Plessis de, Sognepræst i Vester-Egede.
Richter, Handelsfuldmægtig.
Rieffesthal, Cand. pharm., i Odense.
Riise, J. C., Kammerraad og Classelotterie-Inspecteur.
Ring, L., Cancellieraad og Landsoverretsprocurator.
Rist, Capitain.
Robertson, Capitain, i Aarhuus.
Rode, J. N. H., Cancellieraad, Birkedommer og Stiftsskriver ved Balløe Stift.
Rogert, C. G., Cancellieraad, Raadmand, i Helsingør.
Rohde, J. L., Commandeur, Havnecapitain paa St. Thomas.
Rohmann, J. B., Sognepræst til Rønninge i Fyen.
Rosendahl, E. P., Rector ved Nykiøbing Cathedralskole, Selskabets Correspondent.

Rosenkilde, J. H., Sognepræst til Ørsted, i Sjælland.
Rosenkrantz, G. E., Baron og Amtmand over Thisted Amt.
Rosenvinge, L. Kolderup-, Conferentsraad, Professor og Dr. juris.
Rosenørn, C. P. T., Kammerjunker.
Rosenørn-Lehn, O., Baron.
Rothe, C., Høiesterets-Assessor.
Rothe, L., Kammerjunker, Landsoverrets-Assessor i Vestindien.
Rothe, L. A., Professor.
Rung, G., Cancellieraad og Inspecteur ved Vaisenhuset.
Rørdam, H. C., Dr. theol., Sognepræst i Fredericia.

Saabye, E., Sognepræst til Lading.
Saabye, P., Generalkrigscommissair.
Sager, A. A., Krigsraad og Læge.
Sager, H. C., Byfoged i Rudkiøbing.
Sandberg, J. B., Handelsfuldmægtig.
Scavenius, P. B., til Giorslev og Klintholm, Kammerherre.
Scavenius, J., til Basnæs, Hofjægermester.
Schade, J., Sognepræst til Nebbelunde og Sæddinge i Lolland.
Schade, J. S., Sognepræst til Grimstrup og Aarre, Ribe Stift.
Scharling, P. E., Dr. og Prof. theol.
Scheel, A. W., Dr. juris, General-Auditeur.
Scheel, Siegfr., Greve.
Schiern, N. F. B., Justitsraad og Amtsforvalter over Kiøbenhavns Amt.
Schiern, F. E., Mag. art., Lector ved Universitetet.
Schiønning, N. L., Etatsraad og Justitiarius i Viborg.
Schiørring, M. J., Sognepræst i Skanderborg.
Schmidt, C. A., Sognepræst til Halslund og Ølst, Aarhuus Stift.
Schmidt, L. H., Cand. theol.
Schmidten, G. v., Kammerjunker.
Schouw, J. F., Etatsraad, Dr. phil. og Professor i Botaniken.
Schwartzbrem, Cand. philos.
Schythe, J. C., polytechnisk Candidat.
Schöller, T. G., Kammerherre, Oberst og General-Adjutant.
Schønheider, J. F. G., Geheime-Conferentsraad.
Schønheider, U. A., Contre-Admiral.
Secher, R., Capellan til Hiortshøi og Egaa Menigheder, Aarhuus Stift.
Seidelin, B. P., Consistorialraad, Sognepræst til Dreslette m. m.
Selbo, J. C. F., Major, Branddirecteur i Holbek Amt.
Selmer, H. P., Justitsraad.
Sidenius, K., Kiøbmand i Maribo.
Sigurdson, J., Inspecteur.
Silfverberg, Fr., Lic. theol. Sognepr. til St. Nicolai Kirke i Svendborg.
Simonsen, A. C. A., kongl. Fuldmægtig.
Simonsen, L., Capellan i Linaa, Aarhuus Stift.

Simonsen, L. S. Vedel-, til Elvedgaard, Etatsraad og Dr. med.
Smidt, C. C., Major og Postmester i Horsens.
Smidt, Edv. F., Capitain ved Kongens Livcorps og Fuldmægtig.
Smidth, H. J., Adjunct.
Smith, D., Provst og Sognepræst i Stege.
Smith, E., Cand. theol.
Smith, H., Auditeur.
Sneedorff, H. G., Comm. Capitain og Toldinspecteur i Helsingør.
Sommer, A. G., Dr. med. og Professor.
Speer, J. F., Universitetspedel.
Sporon, P. E., Etatsraad og Kammeradvocat.
Stage, C. L., Kammerraad og Controleur.
Stampe, Justitsraad og Godseier, paa Falster.
Steenberg, J. F., Cancellieraad, Stiftslæge paa Valløe.
Stein, S. A. W., Professor, Dr. med., m. m.
Steinmann, H. F., Kammerh., Generalmajor og Gen.-Qvarteermester.
Stenersen, A., Justitsraad, St. Thomas.
Stiernholm, E., Justitsraad.
Strunck, Assistent ved Musæet for nordiske Oldsager.
Stub, C. F., Sognepræst i Vallensbæk.
Suhr, J. S. Bloch-, ordineret Catechet i Holbek.
Svane, Agent, i Roskilde.
Sveistrup, Capitain, Roskilde.
Svitzer, H. P., Stiftsprovst i Odense.

Tang, Justitsraad, Godseier, til Nørre Vosborg.
Tang, N., Landsoverrets-Assessor i Viborg.
Tang, P., Sognepræst til Rind og Herning, Ribe Stift.
Tauber, F. B., Sognepræst til Eibye og Dalbye.
Theil, L. P. S., Cand. theol.
Theisen, M. P., Sognepræst til Lunde i Ribe Stift.
Thanning, T., Cand. theol.
Thiele, J., Justitsraad, Secretair ved Konst-Academiet, m. m.
Thisted, J., Sognepræst til Gyrstinge.
Thomsen, C. J., Direct. ved det Kgl. Konstmusæum, Etatsraad, m. m.
Thorkilsen, C., Sognepræst i Sørbymagle.
Thornam, Adjunct ved den lærde Skole i Horsens.
Thorsen, P. G., Bibliothekar ved Universitetetsbibliotheket.
Thortsen, C. A., Dr. philos., Rector i Randers.
Thrige, S., Overlærer ved Roskilde Cathedralskole.
Thygeson, Th. G. C. F., til Mattrup, Hofjægermester.
Timm, H. A., Sognepræst til Magleby paa Amager.
Timm, M. F. U., Overauditeur og Birkedommer.
Tommerup, A. R., Procurator i Odense.
Treschow, F. W., Conferentsraad.
Troiel, O. S., Adjunct.
Trydе, E., Stiftsprovst og Sognepræst til Vor Frue Kirke.
Tscherning, F. E., Major af Infanteriet.
Tüchsen, E., Toldassistent i Kiøbenhavn.
Tüchsen, E. M., Toldinspecteur i Jylland.

Ulball, C. P. L., Capitain, Cand. juris og Fuldmægtig.
Unsgaard, J., Conferentsraad, Stiftamtmand i Odense.
Ursin, M. R., Stiftsprovst og Sognepræst i Viborg.
Ussing, T. Algren-, Etatsraad og Generalprocureur.

Velschow, H. M., Professor i Historien ved Universitetet.

Wagtmann, N. F., Sognepræst til Veilby, ved Aarhuus.
Walløe, J. J., Procurator i Roeskilde.
Warburg, E. F. V., Cand. theol.
Warburg, L. C., Fabriqueur.
Wedel, P., Cand. juris.
Wegener, C., Lieutenant, Aarhuus.
Wegener, C. F., Etatsraad og Geheime Archivarius.
Wegener, J. H., Etatsraad og Amtmand.
Weis, C. M., Landsoverets-Assessor.
Wengel, H. J., Apotheker i Ringsted.
Werlauff, E. C., Conferentsraad, Overbibliothekar og Professor.
Wessel, C. G., Kammerraad, Overtranslateur ved Øresunds Toldkam.
West, J. V., Sognepræst i Hellested.
Westesen, Th. B., Adjunct ved Nykiøbings Cathedralskole.
Whitte, H. A., Mag. art. og Rector ved Rønne lærde Skole.
Willemoes, J. G., Sognepræst til Herfølge.
Wind, C. A., til Sanderumgaard og Bekkeskov, Kammerherre.
Winge, N., Conferentsraad.
Winstrup, L. A., Architekt.
Winther, C., Professor.
Witzleben, C. D. C. L., Capitain.
Wissing, Boghandler i Aarhuus.
Worm, P., Sognepræst til Kristrup og Hornbek, Aarhuus Stift.
Worm, N. T., Sognepræst i Rold, Viborg Stift.
Worsaae, J. J. A., Inspecteur.
Worsaae, P. M., Cand. juris. og Fuldmægtig.
Wulff, S., Sognepræst til Ulsøe og Vester-Egede.
van Wylich, P. W., Sognepræst i Nestelsø.
Wøldike, P. R., Sognepræst i Taarnby paa Amager.

Zahle, J. E. J., Provst og Sognepræst i Stillinge.
Zahrtmann, C., Kammerherre, Commandeur og Marine-Minister.
Zeuthen, F. V., Consistorialraad og Sognepræst til Skamby, i Fyen.
Zøylner, H. N., Theehandler i Kiøbenhavn.

Yoldi, Alph. d'Aguirre & Gadea, Greve af, Overkammerj., m. m. (II.)

Øhlenschläger, F. V. L., Adjunct, i Nykiøbing.
Øllgaard, N. E., Biskop over Viborg Stift.
Ørnstrup, C. C., Cancellieraad, Districtslæge i Svendborg.
Ørsted, A. S., Geheime-Conferentsraad.
Ørum, J. M. N., Klokker ved Vor Frue Kirke.
Østrup, V., Sognepræst til Longelse paa Langeland.

Studenter-Foreningen i Kiøbenhavn.
Det militaire Bibliothek i Odense.
Læse-Foreningen i Nyborg.

Anm. Alle Medlemmer, ved hvilke intet Opholdssted anføres ere boende i Kiøbenhavn.

2) Udenlandske.

(De Hrr. Correspondenterende Medlemmer, der betale Contingent, imod at erholde Selskabets Skrifter, ere her tillige anførte).

Bang, F. S., Handelsfuldmægtig i London.
Berling, C., Mag. og Bibliothekssamanuensis, i Lund.
*Brunius, C. G., Professor i den græske Literatur ved Lunds Universitet, Ridder af Nordstiernen, m. m.
Brumel, Adjunct ved Cathedralskolen i Bergen.

Christie, Toldcasserer i Bergen.
Copet, Baron og Hofmarskal, til Torup, i Skaane.
*Cronholm, A., Adjunct i Historien ved Lunds Universitet.

Dahlbom, G., Dr. philos. Adjunct ved Lunds Universitet.

Falckmann, L. B., General-Directeur for Landmaalingen i Sverrige, Ridder af Danebrog og af Nordstiernen.
Faxe, W., Dr. theol., Biskop over Lunds Stift, Vice-Cantsler ved Universitetet, Commandeur af Nordstiernen, m. m.

Gleerup, C. W. K., Boghandler i Lund, Selskabets Correspondent.
Gyllenkrok, Baron og Overkammerjunker, t. Biørnstorp og Svenstorp i Skaane.

Henrichsen, Candidat, i Bergen.

Kahl, Provst og Sognepræst i Lund.
Konow, A., Kongelig Preussisk Consul i Bergen.

Lampe, Handelsfuldmægtig i Bergen.
Lange, Rigsarchivar i Christiania.
*Lappenberg, Dr. juris., Archivarius i Hamborg.
Lindfors, J. D., Mag. artium, Docent ved Lunds Universitet.

Møhl, A. W., Boghandler i Bergen, Selskabets Correspondent.

Ramel, H., Baron og Kammerherre, til Ovedskloster i Skaane.
*Reuterdahl, H., Dr. theol., Professor og Domprovst i Lund.

Sagen, Lyder, Professor og Overlærer i Bergen.
Schröder, J. H., Professor og Bibliothekar, i Upsala.
Sæve, C., Mag. art., i Upsala.

Trolle-Bonde, Greve af, til Säfstadholm og Trolleholm, m. m.
Tullberg, H., Sognepræst, i Skaane.

Voss, Sognepræst til Værø, i Nordlandene.

Waitz, G., Dr., Professor i Historien ved Gøttingens Universitet.
Westerstrøm, N. P., Provst og Sognepræst, Ausås i Skaane.
Wetter, G., Mag. artium., Docent ved Lunds Universitet, m. m.
Wieselgren, P., Dr. theol. Provst og Sognepræst i Helsingborg.

Lunds Universitetsbibliothek.

MICHIGAN STATE UNIVERSITY LIBRARIES
3 1293 02789 3316